

VILNIAUS UNIVERSITETAS

NIKA BRUSKINA

**VALSTYBĖS KOMPENSACIJA NACIŲ IR KOMUNISTINIŲ REŽIMŲ
NUSIKALTIMŲ AUKOMS: TARPTAUTINĖS IR NACIONALINĖS
TEISĖS SĄVEIKA**

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2014 metai

Disertacija rengta 2009-2013 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Dainius Žalimas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė –
01 S)

Konsultantė:

lekt. dr. Vygantė Milašiūtė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė –
01 S)

Močiutės Margaritos Bruskinos (1937-2010) atminimui

PADĖKOS

Nuoširdžiai dėkoju

už kantrybę ir palaikymą: savo šeimai (ypatingai brangiajai mamai už jos visapusišką pagalbą, palaikymą ir tikėjimą manimi);

už vertingus patarimus ir metodologinę pagalbą: moksliniam vadovui prof. dr. Dainiui Žalimui ir konsultantei lekt. dr. Vygantei Milašiūtei;

už suteiktą informaciją/pasidalijimą problemomis, kylančiomis praktikoje, bei nuomonę: Žmogaus teisių apsaugos centro „Memorial“ teisininkei Olga Kosorez, Leuveno katalikų universiteto prof. Stephan Parmentier, Tel Avivo universiteto mokslininkams, specialistams (prof. dr. Leora Bilsky, dr. José Brunner, Yossi Hayut, prof. Eyal Benvenisti, dr. Doreen Lustig), Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjui prof. dr. Egidijui Kūriui, Europos Žmogaus Teisių Teismo teisininkui Taras Vavrynychuk, Rusijos Federacijos Prezidento Komisijos „Dėl politinių represijų aukų reabilitacijos“ sekretoriui Lev Ivanov, Maskvos M.V. Lomonosovo valstybinio universiteto doc. dr. Gleb Boguš, Lietuvos žydų bendruomenės pirmininkei Fainai Kukliansky, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro Teisės ir personalo administravimo skyriaus vedėjui Algirdui Adomui Stankevičiui ir kitiems;

už mokslinių straipsnių, monografijų, kitos aktualios informacijos siuntimą el. paštu/paštu: dr. Lavinia Stan (St. Francis Xavier universitetas, Kanada), prof. Gabriella Citroni (Milano-Bicocca universitetas, Italija), prof. Eyal Benvenisti (Tel Avivo universitetas, Izraelis), prof. Patrick Dumberry (Otavos universitetas, Kanada), prof. Elizabeth Lambert Abdelgawad (Strasbūro universitetas, Prancūzija), prof. Mark Villiger (Europos Žmogaus Teisių Teismas), prof. Angelika Nußberger (Europos Žmogaus Teisių Teismas), prof. Oddny Mjöll Arnardottir (Islandijos universitetas), prof. James A.

Sweeney (Lankasterio universitetas, Jungtinė Karalystė), dr. Myroslava Antonovyč (Kijevo-Mogiliovo akademija, Ukraina), Maskvos M.V. Lomonosovo valstybinio universiteto dėstytojams (prof. dr. Pavel Jani, asist. Olga Kostileva), dr. Svetlana Akkieva (Rusijos mokslų akademijos Kabardos-Balkarijos mokslo centras), Stanislav Labjak (Slovakijos nacionalinis atminties institutas), dr. Sagit Mor (Haifos universitetas, Izraelis), Toomas Hiio (Estijos istorinės atminties Institutas), Merle Heitur (Estijos Aukščiausiasis Teismas), Adil Alijev (Teisingumo ministerija, Azerbaidžanas), Rüdiger Minow („Zug der Erinnerung e.V.“ organizacija) ir kitiems;

už patarimus ir palaikymą rašant šią disertaciją bei/ar ruošiantis jos gynimui: dr. Indrei Isokaitei, dr. Erikai Leonaitei, dokt. Linai Urbaitei, dr. Beatai Kozubovskai, dr. Pauliui Veršekiui, dr. Jolantai Apolevič, dr. Violetai Vasiliauskienei ir kitiems;

už disertacijos teksto redagavimą: buvusiai lietuvių kalbos mokytojai Irenai Paltanavičienei;

už suteiktą galimybę analizuoti Lietuvos tyrėjams sunkiai prieinamus šaltinius: Gento universitetui (Belgija), Tel Avivo universitetui (Izraelis), Rusijos valstybinei bibliotekai (Rusija);

Už finansinę paramą: Lietuvos mokslo tarybai (už Lietuvos mokslo tarybos projekto „Studentų mokslinės veiklos skatinimas“ paramą stažuotei Tel Avivo universitete (Izraelis)), Vilniaus universiteto Teisės fakultetui (už Erasmus stipendiją stažuotei Gento universitete (Belgija)).

TURINYS

SUTARTINIAI ŽYMĖJIMAI IR SANTRUMPOS	10
ĮVADAS	12
I KOMPENSACIJA: PAGRINDINIAI ELEMENTAI, FORMOS IR BŪDAI ..	39
1.1. Bendra totalitarinių režimų nusikaltimų charakteristika.....	39
1.2. Aukos sąvoka	45
1.3. Kompensacija kaip žalos atlyginimo forma.....	52
1.3.1. Žalos atlyginimas: terminų įvairovė	52
1.3.2. Kompensacijos sąvoka, tipai ir formos	57
1.4. Pagrindai valstybės kompensacijai	63
1.4.1. Atsakomybės pagrindas	63
1.4.2. Solidarumo ir nepagrįsto praturtėjimo pagrindas	70
1.4.3. Valstybės atsiprašymas kaip pagrindas kompensacijai.....	76
1.4.4. Buvimas tam tikros tautos nariu kaip pagrindas kompensacijai	78
1.5. Aukų teisė į kompensaciją tarptautinėje teisėje	80
1.5.1. Aukų teisė į kompensaciją tarptautinėse žmogaus teisių sutartyse.....	80
1.5.2. Neprivaloma teisė: aukų teisė į kompensaciją.....	86
1.5.3. Asmens teisė į žalos atlyginimą tarptautinėje paprotinėje teisėje.....	88
1.6. Kompensacijos mokėjimo būdai.....	91
1.6.1. Tarpvalstybinis ar tiesiogiai aukoms	91
1.6.2. Teisminis ar administracinis žalos atlyginimo būdas	94
II. ASMENŲ REIKALAVIMŲ DĖL KOMPENSACIJOS PRIIMTINUMO	
PROBLEMOS	98
2.1. Totalitarinių režimų aukų reikalavimų priimtinumą problemos tarptautinėse institucijose	98
2.1.1. Procedūriniai reikalavimų nepriimtinumą pagrindai	98
2.1.2. Tarptautinės jurisdikcijos nebuvimas reikalavimams dėl kompensacijos ..	101
2.1.2.1. Jurisdikcija <i>ratione temporis</i>	101
2.1.2.2. Jurisdikcija <i>ratione personae</i>	112
2.1.2.3. Jurisdikcija <i>ratione materiae</i>	116
2.1.2.3.1. Valstybės išlygos ir jurisdikcija <i>ratione materiae</i>	122

2.1.2.3.2. Priimtino reikalavimus nustatančio subjekto įtaka EŽTT jurisdikcijai <i>ratione materiae</i>	123
2.2. Valstybės nacionalinės teisės akto dėl kompensacijos totalitarinių režimų aukoms priėmimas.....	127
2.2.1. Valstybės nacionalinės teisės akto dėl kompensacijos totalitarinių režimų aukoms priėmimo pareiga.....	127
2.2.2. Valstybės įsipareigojimas priimti nacionalinės teisės aktą.....	133
2.3. Kompensacijos gavėjų nustatymas.....	137
2.3.1. Kompensacijos gavėjų nustatymo problema.....	138
2.3.1.1. Veiksnių, nesusijusių su pačia auka, įtaka.....	138
2.3.1.2. Priimtino reikalavimų nustatymas pareiškėjams.....	143
2.3.2. Aukos įpėdiniai kaip kompensacijos gavėjai.....	152
2.3.3. Kompensacijos mokėjimas, kai aukos ir jos įpėdinių negalima nustatyti...	160
2.4. Už kokią patirtą žalą ir kokio dydžio suteikti kompensaciją – valstybių vertinimo laisvė?.....	163
2.4.1. Kompensacijos ribojimo būdai.....	163
2.4.2. Valstybės, mokančios kompensaciją, finansinė padėtis.....	174
2.4.3. Kompensacijos nustatymo metodika.....	183
2.4.4. Kurią kompensaciją gauti: aukų pasirinkimo laisvė?.....	188
2.5. Teisė į nacionalinį teismą.....	189
2.5.1. Teisė į teismą: bendros taisyklės EŽTT praktikoje.....	190
2.5.2. Teisės į nacionalinį teismą ribojimai.....	196
2.5.2.1. Užsienio valstybės imunitetas.....	196
2.5.2.2. Terminai pareiškimui pateikti.....	206
2.5.2.3. Žyminis mokestis.....	214
2.5.2.4. Negalėjimas apskųsti administracinės institucijos sprendimo nacionaliniame teisme.....	217
2.5.3. Tik administracinis žalos atlyginimo būdas, teisės kreiptis į teismą nėra?.	221
2.6. Įrodymų teikimas ir vertinimas.....	228
2.7. Nacionalinės teisės aiškinimas ir taikymas.....	236
2.8. Valstybių tarptautinių sutarčių įtaka aukų reikalavimams dėl kompensacijos ..	243
2.8.1. Aukų negalėjimas gauti kompensacijos, nustatytos valstybių tarptautinėje sutartyje.....	246

2.8.2. Kompensacija, nustatyta valstybių tarptautinėje sutartyje, kaip kliūtis kompensacijai pagal vėlesnį valstybės nacionalinės teisės aktą	249
2.8.3. Nepalankių tarptautinių sutarčių nuostatų taikymas aukų reikalavimams dėl kompensacijos	252
2.8.3.1. Nacionalinių teismų jurisdikcijos atėmimas valstybių tarptautine sutartimi	252
2.8.3.2. Aukų reikalavimų dėl kompensacijos nagrinėjimo sustabdymas tarptautine sutartimi	253
2.8.3.3. Valstybių atsisakymas nuo reikalavimų dėl kompensacijos aukų vardu	254
III. VALSTYBĖS ĮSIPAREIGOJIMŲ MOKĖTI KOMPENSACIJĄ	
ĮGYVENDINIMO VEIKSMINGUMAS	260
3.1. Žalos atlyginimo funkcijos ir veiksmingumas	260
3.2. Valstybės įsipareigojimų vykdymas laiku	269
3.3. Būtinumas valstybės nacionalinėje teisėje atkreipti dėmesį į istorines aplinkybes, ypatingą totalitarinių režimų aukos padėtį	273
3.4. Teisinio tikrumo užtikrinimas	279
3.4.1. Nacionalinių nuostatų kaip pagrindo kompensacijai panaikinimas teismine tvarka	280
3.4.2. Nacionalinio teisinio pagrindo kompensacijai atėmimas įstatymų leidėjo iniciatyva	282
3.4.3. Kiti teisinio tikrumo pažeidimo pavyzdžiai	292
3.5. Aukų nediskriminavimas	297
3.5.1. JT ŽTK ir EŽTT praktika diskriminavimo srityje	299
3.5.2. Specialus teisinis reguliavimas tam tikrai aukų grupei	302
3.5.3. Jeigu bendrose teisės normose kompensacijos mokėjimo sąlygos palankesnės totalitarinių režimų aukoms nei specialiaame teisės akte?	306
3.5.4. Skirtingos išmokos vienoje valstybėje?	307
3.5.5. Skirtingų valstybių skirtingas nacionalinis teisinis reguliavimas – aukų diskriminavimas?	313
3.6. Kompensacinės išmokos dydis: kaip padaryti kompensaciją veiksmingesnę? ..	314
3.6.1. Kompensacijos indeksavimas	314
3.6.2. Kompensacijos neapmokestinimas	317

3.6.3. Palūkanų naudojimas aukų labui.....	320
3.6.4. Vienkartinė išmoka ar pensija?	321
3.6.5. Kompensacijos mokėjimas dalimis.....	323
IŠVADOS	326
PASIŪLYMAI	333
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	335
AUTORĖS MOKSLINIAI STRAIPSNIAI DISERTACIJOS TEMA	425
AUTORĖS PRANEŠIMAI DISERTACIJOS TEMA	425

SUTARTINIAI ŽYMĖJIMAI IR SANTRUMPOS

AŽTK	1969 m. Amerikos Žmogaus teisių konvencija
AŽTT	Amerikos šalių žmogaus teisių teismas
BPK	Baudžiamojo proceso kodeksas
CK	Civilinis kodeksas
Čikagos principai	2010 m. Čikagos principai dėl pokonfliktinio teisingumo
d.	dalys/diena
DM	Vokietijos markė
ES	Europos Sąjunga
ET	Europos Taryba
EUR	euras
EŽTK	1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14.
EŽT Komisija	Europos žmogaus teisių komisija
EŽTT	Europos Žmogaus Teisių Teismas
JAV	Jungtinės Amerikos Valstijos
Joinet/Orentlicher principai	2005 m. Atnaujinti žmogaus teisių apsaugos ir skatinimo principai įveikiant nebaudžiamumą
JT	Jungtinės Tautos, Jungtinių Tautų
JT ŽTK	Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas
KT	Konstitucinis Teismas
LR	Lietuvos Respublika
Lt	litas
m.	metai
NVS	Nepriklausomų Valstybių Sandrauga
str.	straipsnis
p.	puslapis
PA	Parlamentinė Asamblėja
Paktas	1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas
pan.	panašiai
para.	paragrafas
proc.	procentas
Reikalavimų konferencija	Organizacija „Konferencija dėl materialinių žydų reikalavimų Vokietijai“
Restitucijos ir kompensacijos gairės ir geriausios praktikos dėl užgrobtos nekilnojamojo turto	2010 m. Restitucijos ir kompensacijos gairės ir geriausios praktikos dėl nekilnojamojo turto, konfiskuoto ar kitaip neteisėtai užgrobtos nacių, fašistų ir jų kolaborantų Holokausto (Šoa) metu (1933–1945), įskaitant Antrojo pasaulinio karo laikotarpį
RF	Rusijos Federacija
RF politinių represijų įstatymas	1991 m. Rusijos Federacijos įstatymas „Dėl politinių represijų aukų rehabilitacijos“
SSRS	Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga

Tarptautinės teisės asociacijos Hagos deklaracija	2010 m. Tarptautinės teisės asociacijos deklaracija dėl tarptautinės teisės principų dėl žalos atlyginimo ginkluoto konflikto aukoms (materialiniai klausimai)
TBT	Tarptautinis baudžiamasis teismas
Terezino deklaracija	2009 m. Terezino deklaracija „Dėl Holokausto laikotarpio turto ir susijusių dalykų“
t. y.	tai yra
t. t.	taip toliau
TTT	Tarptautinis Teisingumo Teismas
Van Boven/Bassiouni principai	2005 m. Sunkių tarptautinės žmogaus teisės pažeidimų ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų aukų teisės į teisinės gynybos priemones ir žalos atlyginimą pagrindiniai principai ir gairės
Vašingtono konferencijos principai	1998 m. Vašingtono konferencijos principai dėl nacių konfiskuotų meno vertybių
VDR/Vokietija	Vokietijos Demokratinė Respublika (Rytų Vokietija, 1949 m.-1990 m.)
VFR/Vokietija	Vokietijos Federacinė Respublika (Vakarų Vokietija, 1949 m.-1990 m.) ar suvienyta Vokietija (nuo 1990 m.)
Vokietijos fondas	Vokietijos Federacinės Respublikos fondas „Atmintis, atsakomybė ir ateitis“
Vokietijos fondo įstatymas	2000 m. Vokietijos Federacinės Respublikos įstatymas „Dėl Vokietijos fondo „Atmintis, atsakomybė ir ateitis“ steigimo“

ĮVADAS

“People always ask, ‘Why reopen wounds that have closed?’ Because they were badly closed. First you have to cure the infection, or they will reopen themselves.”

*H. Verbitsky*¹.

“We can no longer afford to take that which was good in the past and simply call it our heritage, to discard the bad and simply think of it as a dead load which by itself time will bury in oblivion.”

*H. Arendt*²

“The greatest Crimes pose the Greatest Challenge in terms of Redress for Victims.”

*I. Bottigliero*³

Tiriamos problemos pagrindimas ir aktualumas

Daugelio mokslininkų darbuose vienas iš totalitarizmo⁴ požymių yra teroro buvimas (terroristinės policinės valstybės gyventojų kontrolė, politinis ir ideologinis teroras, masinės represijos, teroras, kitokio mąstymo persekiojimas)⁵. Be teroro, dažnai teoretikų darbuose minima ir ekonomikos

¹ „Žmonės visada klausia, kam reikia atverti žaizdas? Reikia, nes jos buvo blogai išgydytos. Visų pirma reikia išgydyti infekciją, kitaip žaizdos atsivers pačios.“ H. Verbitsky. Cituota iš HAYNER, Priscilla B. *Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions*. New York: Routledge, 2011, 2nd edition, p. 145.

² „Negalima paimti gera iš praeities ir vadinti tai paveldu, o praeities blogio atsisakyti ir laikyti nepakeliama našta, kuri pati savaimė laikui bėgant bus užmiršta.“ ARENDT, Hannah. *Origins of Totalitarianism*, New York, 1951, p. ix. Cituota iš TORPEY, John. “Making Whole What Has been Smashed”: Reflections on Reparations. *The Journal of Modern History*, 2001, Vol. 73(2), p. 357.

³ „Sunkiausi nusikaltimai kelia sunkiausias žalos atlyginimo aukoms problemas.“ BOTTIGLIERO, Iaria. *Redress for Victims of Crimes under International Law*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2004, p. 1.

⁴ Pirmą kartą totalitarizmo sąvoką pavartojo B.A. Mussolini 1925 m. Anot jo, totalitarizmas turi pozityvią reikšmę, totalitarizmas reiškia stiprią valstybę, veiksmingai reguliuojančią visas visuomenės gyvenimo sritis šios visuomenės gyventojų labui. КОРТУНОВ, С.В. Коммунизм и фашизм: два тоталитарных монстра? *Безопасность Евразии*, 2010, № 1, p. 197.

⁵ ЛУТФУЛЛИН, Р.Р. Признаки тоталитаризма как политико-правового явления. *Вестник научных трудов Нижнекамского филиала Московского гуманитарно-экономического института. Серия 8: Политическая криминология*, 2002, p. 68-91; ARENDT, Hannah. *The Origins of Totalitarianism*, New York, 1951 (Totalitarizmo ištakos/iš anglų kalbos vertė Arvydas Šliogeris. Vilnius: Tyto alba, 2001), p. 305-461; ФРИДРИХ, К., БЖЕЗИНСКИЙ, З. Тоталитарная

kontrolė⁶. Ekonomika yra centralizuota, planuojama iš viršaus, pagrįsta įsakymais, priverstinėmis priemonėmis (darbo prievole, masiniu represuotų asmenų darbo naudojimu). Režimas siekia privačios nuosavybės ribojimo, kartais ir panaikinimo, ir tik valstybinės nuosavybės formos įtvirtinimo⁷. Kaip pažymi R. Lutfullin, teisė nebereguliuoja visuomeninių santykių, totalitarinis elitas ir jo vadovas yra virš įstatymo ir teismo. Gyventojai praktiškai neturi realių teisių ir laisvių, nors formaliai jos gali būti skelbiamos⁸. Politinės represijos turi tam tikrą specifiką: totalitarinėje sistemoje teroras turi masinį, savavališką ar nesavavališką pobūdį. Teroras tarsi prevencinė priemonė, teroro mechanizmas veikia nuolat, potenciali auka – visi gyventojai. Ch. Arendt vartoja sąvoką „objektyvus priešas“, kuri reiškia potencialią režimo auką, kuri, valdžios nuomone, gali grėsti šiai valdžiai tolimoje ar netolimoje ateityje⁹.

Tačiau nepaisant žmogaus teisių pažeidimų totalitarinių režimų metais masinio ir sisteminio pobūdžio, nepaisant to, kad buvo imtasi tam tikrų žalos atlyginimo nacių ir komunistinių režimų (taip pat toliau – totalitariniai režimai)¹⁰ aukoms priemonių maždaug prieš 60 metų ir vėliau¹¹ ir tarptautiniu

диктатура и автократия // Тоталитаризм: Что это такое? (Исслед. зарубеж. политиков). М., 1993. Cituota iš ТИРСКИХ, М.Г. Правовое оформление политических режимов (по материалам законодательства тоталитарных государств). *Сибирский юридический вестник*, 2011, № 1, p. 158; ЧУБИНСКИЙ, В.В.; МЕЩАНИНОВА, Л.И. Тоталитарное государство: к характеристике системы и методов правления. *Управленческое консультирование*, 2005, № 4, p. 46-47.

⁶ БУТЕНКО, А.П. Тоталитаризм в России и пути его преодоления. *Социально-политический журнал*, 1994, N 10, с. 173, МИРСКИЙ, Г. Ушел ли тоталитаризм вместе с двадцатым веком? *Мировая экономика и международные отношения*, 2002, N 1, с. 41. Cituota iš ЛУТФУЛЛИН, Р.Р., išnaša 5, p. 70-72.

⁷ ЛУТФУЛЛИН, Р.Р., išnaša 5, p. 79-80; ЧУБИНСКИЙ, В.В.; МЕЩАНИНОВА, Л.И., išnaša 5, p. 43.

⁸ Рvз., žг. Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик (утверждена постановлением Чрезвычайного VIII Съезда Советов Союза Советских Социалистических Республик от 5 декабря 1936 г.) [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1936/red_1936/3958676/>.

⁹ ARENDT, Hannah, išnaša 5, p. 409-410; ЛУТФУЛЛИН, Р.Р., išnaša 5, p. 84-86.

¹⁰ **Doktrinoje XX amžiaus totalitariniais režimais Europoje laikomi nacių režimas Vokietijoje ir okupuotose/kolaboravusiose su nacių okupacine valdžia valstybėse (pvz., Belgijoje, Prancūzijoje, Danijoje, Nyderlanduose), komunistiniai režimai Centrinėje ir Rytų Europoje ir fašistinis režimas Italijoje.** CLOSA MONTERO, Carlos. Study on how the Memory of Crimes Committed by Totalitarian Regimes in Europe is Dealt with in the Member States, Institute for Public Goods and Policy Centre of Human and Social Sciences, CSIC, Madrid, Spain, January 2010, p. 12, 16 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. birželio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ipp.csic.es/sites/default/files/IPP/proyectos/pdf/STUDY.pdf>>.

¹¹ **Plačiau apie žalos atlyginimo nacių aukoms priemonių eigą žr.** COLONOMOS, Ariel; ir ARMSTRONG, Andrea. German Reparations to the Jews after World War II: A Turning Point in the History of Reparations. In *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press Inc.,

lygmeniu totalitarinių režimų aukos gerbiamos, pripažįstamos jų kančios, o totalitarinių režimų nusikaltimai¹² smerkiami¹³, kompensacijos mokėjimas

2006; HENRY, Marilyn. *Confronting the Perpetrators: A History of the Claims Conference*. London: Vallentine Mitchell, 2007; ПОЛЯН, Павел Маркович. *Жертвы двух диктатур: Жизнь, труд, унижение и смерть совет. военнопленных и оstarбайтеров на чужбине и на родине*. Москва: РОССПЭН, 2002. **Plačiau apie ankstesnius teisės aktus dėl politinių represijų SSRS padarytos žalos atlyginimo žr.** Совет Министров СССР, постановление от 8 сентября 1955 г. N 1655 о трудовом стаже, трудоустройстве и пенсионном обеспечении граждан, необоснованно привлеченных к уголовной ответственности и впоследствии реабилитированных; ПЕТРОВ, А.Г. *Реабилитация жертв политических репрессий: опыт историко-правового анализа*. Москва: ИНИОН РАН РФ, 2005; СТЕПАНОВ, М.Г. Развитие идеи и этапы осуществления реабилитации жертв политических репрессий: историко-правовой аспект. *Эволюция государственно-правовых систем современности: материалы Всероссийской научно-практической конференции*, 20 февраля 2010 г., г. Абакан; ДЖАНТЕМИРОВА, Г.Р. Некоторые вопросы по проблемам реабилитации жертв политических репрессий. *История государства и права*, 2008, № 16.

¹² Šioje disertacijoje aptariant „totalitarinių režimų nusikaltimus“, turimi omenyje sunkūs tarptautinės žmogaus teisių teisės ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimai, padaryti šių režimų metais. Tiesa, tokia („totalitarinių režimų nusikaltimai“) ar panaši sąvoka sulaukia kritikos, nes už konkrečius pažeidimus atsakinga valstybė, tam tikri asmenys, o ne pats režimas. Pvz., žr. LANDSBERGIS, Vytautas. Speech at the Conference “Crimes of the Communist Regimes”, given on 25 February 2010, Prague. In “*Crimes of the Communist Regimes*”, 2010; SALKOVA, Ekaterina. On Rehabilitation and Remedy Measures in Bulgaria for Persons Repressed from 1944 through 1989. In *Crimes committed by Totalitarian Regimes: Reports and proceedings of the 8 April European public hearing on “Crimes committed by totalitarian regimes”, organised by the Slovenian Presidency of the Council of the European Union (January–June 2008) and the European Commission*. Ljubljana: Slovenian Presidency of the Council of the European Union, 2008, p. 185 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. lapkričio 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/mp.gov.si/PDF/poprava_kvivic/Crimes_committed_by_Totalitarian_Regimes.pdf>.

¹³ Pvz., Warsaw Declaration of the OSCE Parliamentary Assembly, 8 July 1997, para. 160-174 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. birželio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.osce.org/pa/37930>>; Resolution 1481 (2006), Need for international condemnation of crimes of totalitarian communist regimes, Parliamentary Assembly, Council of Europe, 25 January 2006 (5th Sitting), 2, 10, 12 punktai [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. birželio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=17403&Language=EN>>; Resolution on Divided Europe Reunited: Promoting Human Rights and Civil Liberties in the OSCE Region in the 21st Century, the OSCE Parliamentary Assembly, adopted at the eighteenth annual session, Vilnius, 29 June to 3 July 2009, 11 punktas [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. balandžio 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.oscepa.org/publications/declarations/cat_view/97-all-documents/1-publications/4-declarations/39-2009-vilnius-declaration>; Holocaust remembrance, 60/7, Resolution adopted by the General Assembly, United Nations, 1 November 2005, sixtieth session, 1, 2, 3 punktai [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/7>; Holocaust denial, Resolution adopted by the General Assembly, United Nations, 26 January 2007, sixty-first session [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/61/255&Lang=E>; Resolution on the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine, the OSCE Parliamentary Assembly, adopted at the seventeenth annual session, Astana, 29 June to 3 July 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.oscepa.org/publications/declarations/cat_view/97-all-documents/1-publications/4-declarations/38-2008-astana-declaration>; Remembrance of victims of the Great Famine (Holodomor) in Ukraine, resolution, adopted on the report of the PRX Commission at the 19th plenary meeting, UNESCO, 34th session, 1 November 2007 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001560/156046e.pdf>>; Baltijos Asamblėjos pareiškimas „Dėl 1932–1933 metų genocido ir politinių represijų Ukrainoje aukų atminimo“, Ryga, 2007 m. lapkričio 24 d. (Statement on Commemorating the Victims of Genocide and Political Repressions Committed in Ukraine in 1932 and 1933) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.baltasam.org/images/front/_pdf/Doc_8_ENG.pdf>.

nacių ir komunistinių režimų aukoms iki šiol kelia gana daug problemų. Vykdomas „netobulas teisingumas“ (angl. – *imperfect justice*). Netobulas, nes nepadėjo aukoms, mirusioms prieš įsipareigojant atlyginti žalą (mokėti kompensaciją), o net toms, kurioms padėjo, negali būti visiškai atlyginta už žalą, kurią teko patirti aukoms¹⁴.

Pirma, dažnai valstybės neprisiima įsipareigojimų dėl kompensacijos tam tikroms „pamirštomis“ (angl. – *forgotten victims*)¹⁵ nacių ir/ar komunistinių režimų aukoms. Net valstybės pažeidėjos, atlygindamos žalą aukoms, supranta tai ne kaip savo pareigą, o kaip nuolaidą derantis¹⁶. Kaip pažymėjo R.L. Brooks, valstybių požiūris į kompensacijas yra skirtingas: tik nedaugelis valstybių sutiko su reikalavimais atlyginti žalą; tuo tarpu kai kurios valstybės supranta žalos atlyginimą kaip bandymą išvilioti didelę pinigų sumą iš valstybės; kitos valstybės, turėdamos „oficialią amneziją“, ginčija istorinius faktus, pateiktus aukų; dar kitos valstybės mato žalos atlyginimą kaip grėsmę socialinei harmonijai, sutarimui¹⁷. Kartais valstybės nenustato kompensacijos aukoms dėl to, kad jos laikomos „nenusipelnusiomis aukomis“ (angl. – *“undeserving victim”*)¹⁸.

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=309502&p_query=ukrainos&p_tr2=2>; Resolution 1723 (2010) Commemorating the victims of the Great Famine (Holodomor) in the former USSR, Parliamentary Assembly, COE, Assembly debate on 28 April 2010 (15th Sitting), para. 10-11 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=17845&lang=en>>.

¹⁴ EIZENSTAT, Stuart E. Imperfect Justice: Looted Assets, Slave Labor, and the Unfinished Business of World War II. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 2004, Vol. 37, p. 344.

¹⁵ HENRY, Marilyn, išnaša 11, p. 216; LUDI, Regula. *Reparations for Nazi Victims in Postwar Europe*. New York: Cambridge University Press, 2012, p. 143; ROMBOUTS, Heidi; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef. The Right to Reparation for Victims of Gross and Systematic Violations of Human Rights. In *Out of the Ashes. Reparation for Victims of Gross and Systematic Human Rights Violations*. Antwerpen: Intersentia, 2005, p. 472; Советские военнопленные – „забытые“ жертвы нацизма, Kontakte-Контакты, Объединение контактов со странами бывшего Советского Союза, ноябрь 2011 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kontakte-kontakty.de/russisch/pomoschowsowwoennoplen.php>>.

¹⁶ BASSIOUNI, Cherif M. International Recognition of Victims' Rights. *Human Rights Law Review*, 2006, Vol. 6, No. 2, p. 231-232.

¹⁷ BROOKS, Roy L. Reflections on Reparations. In *Politics and the Past: on Repairing Historical Injustices*. Lanham (Md.): Rowman and Littlefield, 2003, p. 103. **Plačiau apie padarytų nusikaltimų neigimą, jų slėpimą, pateisinimą žr.** COHEN, Stanley. *States of Denial: Knowing about Atrocities and Suffering*. Cambridge: Polity press in association with Blackwell Publishers Ltd, 2001.

¹⁸ BARKAN, Elazar. Between Restitution and International Morality. *Fordham International Law Journal*, 2001, Vol. 25, p. 51-57; BARKAN, Elazar. *The Guilt of Nations: restitution and negotiating historical injustices*. Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press, 2001, p. 131-142. **Pvz.,** E. Barkan nagrinėja Sudetų vokiečių reikalavimus dėl žalos atlyginimo iš Čekijos dėl jų ištrėmimo iš Čekoslovakijos į Pietų Vokietiją po Antrojo pasaulinio karo. Sudetų vokiečiai laikomi

Antra, iš pirmo žvilgsnio aukos lyg ir turi teisę gauti kompensaciją, bet dėl nacionalinės teisės taikymo, aiškinimo, ši aukų teisė yra netikra, neįgyvendinama. Terminai aukų pareiškimui dėl kompensacijos pateikti, įrodinėjimo sunkumai, teisinio tikrumo stoka – visa tai ir daug kitų veiksnių yra kliūtis kompensacijai gauti. Kadangi teisė į kompensaciją nustatoma skirtingų valstybių teisės aktuose, yra aukų, „prasmegusių“ tarp valstybių įstatymų (rus. – „*провалившиеся*“ *между законами стран*)¹⁹. Tokiomis „prasmegusiomis“ aukomis dažnai vadinami Krymo totoriai (deportuotos tautos atstovai), kurie dėl vienu priežasčių negalėjo būti reabilituoti pagal RF nacionalinę teisę²⁰, o dėl kitų priežasčių – pagal Ukrainos nacionalinę teisę²¹.

Trečia, būtina pažymėti, kad aukos dažnai nepatenkintos suteikiama kompensacija, jos dydžiu, mokėjimo tvarka ir pan. Pripažintina, kad aukos gali patirti papildomą skausmą net po to, kai pats jų teisių pažeidimas nutrauktas (angl. – *re-victimisation*²², *re-traumatization*²³). Tokį papildomą skausmą *inter alia* gali sukelti ne tik atsisakymas suteikti aukos statusą, bet ir aukų nepasitvirtinę lūkesčiai, skausmas, išgyvenimai valstybės institucijose (pvz.,

„nusiųsime aukomis“, nes dauguma Sudetų vokiečių palaikė nacių režimą, turėjo naudą iš okupacijos (pvz., jiems buvo atiduota žydų nuosavybė). **Taip pat** 1950-aisiais m. Vokietijoje vyko diskusijos dėl kompensacijos mokėjimo romams už nacių persekiojimą, buvo svarstoma, ar romai yra „nusiųsime“ auka. Kai kurie tvirtino, kad persekiojimo priemonės, nukreiptos į romus, buvo tam tikru laipsniu pateisintos romų nusikalstamu elgesiu. Plačiau žr. LUDI, Regula, išnaša 15, p. 136-141.

¹⁹ РОГИНСКИЙ, Арсений. In *Круглый стол „Социальное и правовое положение жертв политических репрессий в современной Украине: украинский и зарубежный взгляды на проблему“*, 15/01/2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://urokiistorii.ru/history/soc/51980>>.

²⁰ Disertacijos rašymo dieną Krymo totoriai, gyvenantys Ukrainoje, negalėjo būti reabilituoti RF dėl netinkamo RF KT nutarimo aiškinimo. RF buvo aiškinama, kad šie asmenys turi būti reabilituojami pagal asmens nuolatinės gyvenamosios vietos nacionalinę teisę, t. y. pagal Ukrainos nacionalinę teisę. Informaciją apie besitęsiantį bylinėjimąsi RF nacionaliniame teisme disertacijos autorei pranešė el. paštu Žmogaus teisių apsaugos centro „Memorial“ teisininkė Olga Kosorez 2013 m. gruodžio 24 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 24 d.]. Asmeninis pranešimas.

²¹ Жг. Постанова Верховної Ради Української РСР „Про порядок введення в дію Закону Української РСР „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“, м. Київ, 17 квітня 1991 року N 963-XII (Відомості Верховної Ради УРСР (БВР), 1991, N 22, ст. 263), 4 стр. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-12>>. Nutarimo tekstą rusų kalba žr. <<http://www.memo.ru/rehabilitate/resp/ukraine.htm>>.

²² HUYSE, Luc. Victims. In *Reconciliation after Violent Conflict. A Handbook*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance 2003. Printed by Bulls Tryckeri AB Halmstad, Sweden, p. 61-62.

²³ Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, adopted and proclaimed by General Assembly, United Nations, Resolution 60/147 of 16 December 2005, sixtieth session, 10 principas.

teismuose, specialiose komisijose). Be to, reikia turėti omenyje, kad kartais pačios kompensacijos priėmimas iš aukų pusės gali būti problemiškas. Pvz., aukos gali suprasti kompensacijos priėmimą kaip žuvusių artimųjų, draugų arba savo pačių kančių išdavystę, nužudytų asmenų atminimo išdavystę²⁴. Taigi dažnai kyla klausimų, kas turėtų gauti kompensaciją, kokie kompensacijos tipai, dydis, formos yra tinkamesnės, kokie kompensacijos mokėjimo būdai (teisminiai arba neteisminiai, tarpvalstybiniai ar tiesiogiai aukoms) turėtų būti ir pan. Matyt, kol nėra atlyginta visų totalitarinių režimų aukų žala, negalima būti tikriems, kad tokie pažeidimai nepasikartos ir negalima pasakyti „niekada vėl“ (angl. – “never again”)²⁵.

Taigi iki šiol ieškoma kompensacijos už nacių ir komunistinių režimų metais patirtą žalą būdų²⁶. Problemos aktualumą rodo įvairių politinių kalinių, represuotų tautų forumų, tarybų, kurių vienas iš tikslų ir yra reikalavimų dėl kompensacijų kėlimas, sukūrimas²⁷, vis dar pateikiami aukų pareiškimai dėl

²⁴ HAMBER, Brandon. Narrowing the Micro and Macro: A Psychological Perspective on Reparations in Societies in Transition. In *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press Inc., 2006, p. 568; HAMBER, Brandon. *Transforming Societies after Political Violence: Truth, Reconciliation, and Mental Health*. Dordrecht, New York: Springer, 2009, p. 86-91, 109. Pvz., 1952 m. asmenys protestavo dėl Izraelio derybų su Vokietija dėl žalos atlyginimo, nes, anot jų, Vokietijos „kruvinų pinigų“ priėmimas buvo koncentracijos stovyklų aukų išdavystė. BARKAN, Elazar. *The Guilt of Nations* <...>, išnaša 18, p. 9, 24. **Pažymima, kad ypač aukų jausmas, kad priėmus piniginę kompensaciją, bus susilpninti jų reikalavimai dėl teisingumo ir tiesos, padidėja, kai aukos mano, kad valstybė neatstovauja jų interesams, nori išpirkti savo kaltę „kruvinais pinigais“, nevykdo žmogaus teisių pažeidimų tyrimo ir nebaudžia už šiuos padarytus pažeidimus.** Plačiau žr. DAVID, Roman; CHOI YUK-PING, Susanne. Victims on Transitional Justice: Lessons from the Reparation of Human Rights Abuses in the Czech Republic. *Human Rights Quarterly*, 2005, Vol. 27, p. 403-405.

²⁵ Ši frazė dažnai vartojama Holokausto kontekste. Pažadama praeities ir ateities kartoms, kad vėl tai nepasikartos. Manoma, kad pirmą kartą tokį šūkį paskelbė išlaisvinti Buchenvaldo koncentracijos stovyklos kaliniai 1945 m. balandį. BERGEN, Doris L. Studying the Holocaust: Is History Commemoration? In *Making Sense of History: the Holocaust and Historical Methodology*. Berghahn Books, 2012, p. 170. Vėliau ši frazė buvo vartojama ir kitų pažeidimų kontekste. Galima aptikti „Nunca Más“, turinčią panašią reikšmę („niekada vėl“), Brazilijoje po karinio režimo (1964-1985 m.), vėliau ši frazė pavartota Argentinos ir Čilės tiesos komisijose. HAMBER, Brandon. *Transforming Societies* <...>, išnaša 24, p. 166.

²⁶ Pvz., žr. 2012 m. rugsėjo 26 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės posėdžio protokolo Nr. 37 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. balandžio 5 d. nutarimo Nr. 484 „Dėl vyriausybės komisijos sudarymo“ pakeitimo (Nr. 12-0859-02-N)“ 37 punktą [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2012/120926/VP20120926.doc>.

²⁷ Pvz., žr. Роль форума в жизни страны, Международный Форум политзаключенных СССР, 1988-2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.forum2012october.org/konceptziya-foruma/rol-foruma-v-zhizni-strany1.html>>; В КЧР открылась I Международная Конференция „Права репрессированных народов в современном мире“, сайт Народного Собрания (Парламента) Карачаево-Черкесской Республики, 16/05/2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 24 d.]. Prieiga per internetą:

kompensacijos tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu; priimami aktualūs nacionalinės teisės aktai ar jų pakeitimai, rengiamos mokslinės publikacijos. Taip, reikėtų sutikti, kad spręsti dėl kompensacijos reikėjo žymiai anksčiau, taip, „vėlu, bet ne per daug vėlu“²⁸.

Tyrimo objektas

Disertacijos tyrimo objektas yra tarptautinės ir valstybių nacionalinės teisės sąveika įtvirtinant ir įgyvendinant nacių ir komunistinių režimų aukų teisę į valstybės piniginę kompensaciją.

Be kompensacijos, yra ir kitų valstybės žalos atlyginimo formų: restitucija, satisfakcija, rehabilitacija, garantijos, kad pažeidimas nepasikartos bei kitos žalos atlyginimo formos²⁹. Šio mokslinio darbo autorė sutinka su nuomone, kad valstybės kompensacija neturėtų būti vienintelė žalos atlyginimo forma, ją turi papildyti kitos žalos atlyginimo formos³⁰. Be to, ir dėl kitų žalos

<<http://www.parlament09.ru/node/1403>>; В Черкесске избрано руководство Координационного совета репрессированных народов РФ, авг. 18 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/228745/?print=true>>.

²⁸ Šūkį „vėlu, bet ne per daug vėlu“ vartoja Simon Wiesenthal Centras, tiesa, truputį kitame kontekste. Centras skatina patraukti atsakomybėn už nacių nusikaltimus atsakingus asmenis. Under the Slogan “Late But Not Too Late,” the Wiesenthal Center Launches a Publicity Campaign in Germany for Operation Last Chance II, Simon Wiesenthal Center, July 21, 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. liepos 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.wiesenthal.com/site/apps/nlnet/content2.aspx?c=lsKW LbPJLnF&b=4441467&ct=13224167#.Ue1_DhZt-S0>.

²⁹ **Rengiant van Boven/Bassiouni principus buvo pažymėta, kad žalos atlyginimo formų sąrašas turėtų būti laikomas atviru.** Report of the consultative meeting on the draft Basic principles and guidelines on the right to a remedy and reparation for victims of violations of international human rights and humanitarian law. Chairperson-Rapporteur: Ambassador Alejandro Salinas (Chile), Summary of the discussions during the meeting. Commission on Human Rights, E/CN.4/2003/63, 27 December 2002, fifty-ninth session, para. 141 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2003/63>. **Taip pat apie kitas galimas žalos atlyginimo formas žr.** BASSIOUNI, Cherif M., išnaša 16, p. 267; ZWANENBURG, Marten. The Van Boven/Bassiouni Principles: an Appraisal. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 2006, Vol. 24(4), p. 666; Draft Declaration of International Law Principles on Reparation for Victims of Armed Conflict (Substantive Issues) and Commentaries, 1 str. International Law Association. International Committee on Reparation for Victims of Armed Conflict. Prepared by Professor Rainer Hofmann (Co-Rapporteur) [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ila-hq.org/en/committees/index.cfm/cid/1018>>; Case of Loayza-Tamayo v. Peru, Judgment of November 27, 1998 (Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 42, para. 85.

³⁰ The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies, Report of the Secretary-General, 23 August 2004, S/2004/616, para. 55; Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, Pablo de Greiff, Human Rights Council, twenty-first session, A/HRC/21/46, 9 August 2012, para. 22-27 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. sausio 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/21/46>; van BOVEN, Theo. Victims’ Rights to a Remedy and Reparation: The New United Nations Principles and Guidelines. In *Reparations for Victims of Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity: Systems in Place and Systems in the Making*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff

atlyginimo formų gali kilti problemų³¹. Tačiau disertacijoje pasirinkta nagrinėti būtent kompensaciją kaip žalos atlyginimo formą, todėl kad ji yra viena iš dažniausiai taikomų³², galimų³³, pageidautinų³⁴, būtinų³⁵, svarbių³⁶ formų, ir dažniausiai būtent dėl teisės į kompensaciją įtvirtinimo ir įgyvendinimo kyla įvairių teisinių klausimų tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu³⁷. Kitos valstybės žalos atlyginimo formos analizuojamos tik tiek, kiek jos daro įtaką valstybės kompensacijos nustatymui (pvz., atsakomybės pripažinimas), valstybės kompensacijos veiksmingumui (pvz., atsiprašymas, tiesos atskleidimas ir pan.) arba susijusios su bendrais klausimais, aktualiais sprendžiant ne tik dėl kompensacijos (pvz., terminas pareiškimui pateikti, valstybės imunitetas).

Nors piniginę kompensaciją aukoms gali teikti skirtingi subjektai (ne tik valstybės, bet ir kalti fiziniai asmenys, juridiniai asmenys (kompanijos), be to,

Publishers, 2009, p. 39; SHELTON, Dinah. The Jurisprudence of human rights tribunals on remedies for human rights violations. In *La protection internationale des droits de l'homme et les droits des victimes/International Protection of Human Rights and Victim's Rights*. Bruxelles: Bruylant, 2009, p. 55, 75; ROMBOUTS, Heidi; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 464-465; DANIELI, Yael. Essential elements of healing after massive trauma. Complex needs voiced by victims/survivors. In *Handbook of restorative justice: a global perspective*. Abingdon, New York: Routledge, 2006, p. 343-344; CARRILLO, Arturo J. Justice in Context: the Relevance of Inter-American Human Rights Law and Practice to Repairing the Past. In *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press Inc., 2006, p. 528.

³¹ Pvz., žr. Hungarian Jews vote to stay away from events marking Holocaust Memorial Year [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.worldjewishcongress.org/en/news/14428/hungarian_jews_vote_to_stay_away_from_events_marking_holocaust_memorial_year>; Jews of Thessaloniki Are Suing Germany in Europe's Human Rights Court, February 23, 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://forward.com/articles/193270/jews-of-thessaloniki-are-suing-germany-in-europes/#ixzz2uELzHGw4>>.

³² Pvz., žr. SHELTON, Dinah. The Jurisprudence of human rights tribunals <...>, išnaša 30, p. 74; Draft Declaration of International Law Principles on Reparation for Victims of Armed Conflict (Substantive Issues) and Commentaries, išnaša 29, 8 str.; CARRILLO, Arturo J., išnaša 30, p. 512; WITTICH, Stephan. Compensation. In *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. rugpjūčio 27 d.]. Prieiga per: Max Planck Encyclopedia of Public International Law (EPIL).

³³ Kaip pažymėjo Cristop J.M. Safferling, net jei *status quo ante* negali būti atkurtas nei faktiškai, nei emocionaliai, piniginė kompensacija gali padėti pataisyti padarytą veiksmą. SAFFERLING, Cristoph J.M. Can Criminal Prosecution be the Answer to Massive Human Rights Violations? *German Law Journal*, 2004, Vol. 5, No. 12, p. 1480.

³⁴ Pripažįstama, kad pinigai yra geriausia alternatyva, kai negalima restitucija. SHELTON, Dinah. *Remedies in International Human Rights Law*, Oxford: Oxford University Press, 2005, 2nd ed., p. 292.

³⁵ Pripažįstama, kad, žinoma, ne visos žalos atlyginimo priemonės turi būti piniginės, bet skurstančioms aukoms, aukoms, kurioms padaryta fizinė, moralinė žala, finansinės išmokos, kita pagalba bus būtina siekiant atlyginti žalą. HAYNER, Priscilla B., išnaša 1, p. 180-181.

³⁶ Pvz., žr. DAVID, Roman; CHOI YUK-PING, Susanne, išnaša 24, p. 415-425.

³⁷ Pvz., žr. Report of the Secretary-General, S/2004/616, išnaša 30, para. 54.

egzistuoja tam tikri aukų fondai, susivienijimai, teikiantys materialinę pagalbą aukoms³⁸, tačiau šioje disertacijoje nagrinėjamos tik valstybės mokamos kompensacijos aukoms. Kitų subjektų suteikiamos kompensacijos klausimai tikrai verti atskiro mokslinio darbo. Tiesa, praktikoje galima pastebėti daug kompensacijos mokėtojų sąlyčio taškų. Dažnai įsteigiami bendri valstybės ir kompanijų fondai, į kuriuos lėšas skirsto tiek valstybė, tiek kompanija³⁹, praktikoje yra ir kitų sąlyčio taškų⁴⁰. Tokie atvejai, kai būtent valstybė nustato kompensaciją, nagrinėjami disertacijoje. Disertacijoje tarpvalstybinis kompensacijos mechanizmas nagrinėjamas tik tiek, kiek būtina nustatyti jo įtaką asmenų reikalavimams dėl kompensacijos⁴¹. Darbe ypatingas dėmesys skiriamas VFR ir RF valstybių (t. y. valstybių, laikomų valstybių pažeidėjų teisių ir pareigų tęsėjomis) teisiniam reguliavimui dėl kompensacijų atitinkamai nacių ir komunistinių režimų aukoms. Tačiau yra įvairių pagrindų valstybės pareigai/teisei sumokėti kompensaciją⁴², todėl darbe dėmesys skiriamas ir kitų skirtingų valstybių, kurių gyventojai nukentėjo nuo šių režimų, praktikai.

Pažymėtina, kad disertacijoje nesiekama ir neįmanoma išanalizuoti visų Europos valstybių visos praktikos, visų problemų; dėmesys bus skiriamas toms situacijoms, kurios kelia daugiausia klausimų dėl atitikties tarptautinei teisei. Dėl kompensacijos totalitarinių režimų aukoms praktikos įvairiapusiškumo,

³⁸ Mokslinėje literatūroje manoma, kad tai nėra žalos atlyginimas, nes trūksta svarbaus elemento, būdingo žalos atlyginimui, t. y. viešo aukų pripažinimo. Todėl tokių aukų organizacijų pagalba gali būti laikoma žalos atlyginimu tik tada, kai rėmėjai pripažįsta aukas. ROMBOUTS, Heidi; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 465-466.

³⁹ Pvz., į Vokietijos fondą „Atmintis, atsakomybė ir ateitis“ 5 mlrd. DM sutiko sumokėti VFR Vyriausybė ir 5 mlrd. DM Vokietijos kompanijos. The Law on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future” of August 2, 2000, (Federal Law Gazette I 1263), last amended by the Law of 1 September 2008, (Federal Law Gazette I 1797), 3 skyrius [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.stiftung-evz.de/eng/the-foundation/law.html>>.

⁴⁰ Yra pavyzdžių, kai nacionaliniai teismai nustatydavo, kad kompensaciją aukoms turi mokėti solidariai kaltas fizinis asmuo ir valstybė. Žr. CIAMPI, Annalisa. The Italian Court of Cassation Asserts Civil Jurisdiction over Germany in a Criminal Case Relating to the Second World War. The Civitella Case. *Journal of International Criminal Justice*, 2009, Vol. 7(3), p. 597-601; Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening), Judgment, I.C.J. Reports 2012, p. 99, para. 29.

⁴¹ Žr. disertacijos 2.8. skyrių „Valstybių tarptautinių sutarčių įtaka aukų reikalavimams dėl kompensacijos“.

⁴² Žr. disertacijos 1.4. skyrių „Pagrindai valstybės kompensacijai“.

didžiulės apimties bei siekiant didesnio šio darbo aktualumo, naudingumo, disertacijoje plačiau pristatoma ir analizuojama XX amžiaus pabaigos – mūsų dienų valstybės kompensacijos mokėjimo praktika. Ankstesnio laikotarpio pavyzdžiai pateikiami tik tiek, kiek aktualūs šiuo metu kylantiems ir disertacijoje nagrinėjamiems klausimams dėl kompensacijos už nacių/komunistinių režimų metais padarytą žalą arba siekiama palyginti skirtingo laikotarpio reguliavimą, praktiką.

Neabejotina, galima būtų pateikti daug įvairių skirtingo laikotarpio totalitarinių režimų pavyzdžių skirtingose valstybėse, tačiau šioje disertacijoje pasirinkta nagrinėti teisę į kompensaciją už būtent nacių ir komunistinių režimų metais (XX amžiuje) Europos valstybėse patirtą žalą. Analizuoti šių (nacių ir komunistinių) režimų kompensacijos mokėjimo praktiką viename moksliniame darbe disertacijos autorę skatina tai, kad nuo abiejų šių režimų nukentėjo daug asmenų, doktrinoje dažnai vadinamų „*dvigubomis aukomis*“ (angl. – “*double victim*”)⁴³, šiuos režimus vienija tai, kad jie abu buvo totalitariniai⁴⁴, šių režimų nusikaltimų kvalifikacija yra dažnai panaši ir žinomiausi bei žiauriausi šių režimų tarptautiniai nusikaltimai padaryti maždaug tuo pačiu laikotarpiu (tai gali būti aktualu sprendžiant dėl kompensacijos aukoms). Taip pat svarbu pažymėti, kad disertacijoje nagrinėjami bendri principai (pvz., valstybės pareiga atlyginti žalą, padarytą iki tam tikros tarptautinės sutarties įsigaliojimo; įvairaus pobūdžio kliūčių kompensacijai gauti išskyrimas; kompensacijos dydžio, kompensacijos mokėjimo veiksmingumo klausimai) gali būti aktualūs tiek komunistinių, tiek nacių režimų nusikaltimams nepriklausomai nuo šių režimų ideologijos, aukų skaičiaus ir t. t. Tai patvirtina ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT arba Teismas) praktika. Bylose, susijusiose su komunistinio režimo metais padarytais pažeidimais, EŽTT remiasi anksčiau priimtais sprendimais

⁴³ BINDENAGEL, J.D. Victim's Rights. The German Experience. In *The Pursuit of International Criminal Justice: A World Study on Conflicts, Victimization, and Post-Conflict Justice*. Antwerp: Intersentia, 2010, Vol. 1, p. 725; HENRY, Marilyn, išnaša 11, p. 19, 95; KIM, Hubert. German Reparations. Institutionalized Insufficiency. In *The Controversy over Apologies and Reparations for Human Injustice. When Sorry isn't enough*. New York, London: New York University Press, 1999, p. 77-78.

⁴⁴ Pvz., žr. ЧУБИНСКИЙ, В.В.; МЕЩАНИНОВА, Л.И., išnaša 5, p. 47.

bylose, susijusiose su nacių režimu, ir atvirkščiai⁴⁵. Be to, dažnai valstybėms rekomenduojama atsižvelgti į kitų valstybių gerą patirtį⁴⁶. Vokietijos žalos atlyginimo praktika laikoma išsamiausia, plačiausia, sisteminiu žalos atlyginimo precedentu⁴⁷. Be abejo, nors dažnai ir teisingai teigiama, kad kiekvienas atvejis yra individualus, visada reikia atsižvelgti į situacijos aplinkybių specifiką, nacionalinį kontekstą ir negali būti vieno sprendimo kiekvienam atvejui⁴⁸, tačiau tam tikri Vokietijos kompensacijų už nacių režimo metais padarytą žalą politikos aspektai, modeliai ir net klaidos galėtų būti pavyzdžiu, pamokomis svarstant dėl kompensacijos ne tik už nacių, bet ir komunistinių režimų metais padarytus tarptautinius nusikaltimus. Pripažintina, kad pats pasiūlymas atsižvelgti į Vokietijos žalos atlyginimo patirtį, praktiką sprendžiant dėl kompensacijos už komunistinių režimų metais padarytą žalą nėra naujas nei LR, nei užsienyje⁴⁹. Iš tiesų, Holokaustas ir kompensacija už jį

⁴⁵ Pvz., žr. *Żebrowski v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 34736/06, 3 November 2011, para. 61; *Ernewein and Others v. Germany*, decision, ECtHR, Application no. 14849/08, 12 May 2009.

⁴⁶ Pvz., žr. Study concerning the right to restitution, compensation and rehabilitation for victims of gross violations of human rights and fundamental freedoms. Final report submitted by Mr. Theo van Boven, Special Rapporteur, Commission on Human Rights, Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, forty-fifth session, E/CN.4/Sub.2/1993/8, 2 July 1993, para. 136.3 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gruodžio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/Sub.2/1993/8>; Report of the Secretary-General, S/2004/616, išnaša 30; *Maria Atanasiu and Others v. Romania*, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010, para. 235; Guidelines and Best Practices for the Restitution and Compensation of Immovable (Real) Property Confiscated or Otherwise Wrongfully Seized by the Nazis, Fascists and Their Collaborators during the Holocaust (Shoah) Era between 1933–1945, Including the Period of World War II, 9 June 2010, k punktas [interaktyvus]. [žiūrėta

2012 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://shoahlegacy.org.uvds116.active24.cz/sites/default/files/documents/guidelines_and_best_practices_for_the_restitution_and_compensation_of_immovable_property_09062010.pdf>.

⁴⁷ Final report submitted by Mr. Theo van Boven, išnaša 46, para. 107, 125; SHELTON, Dinah. *Remedies in International Human Rights Law*, išnaša 34, p. 401.

⁴⁸ DOLZER, Rudolf. The Settlement of War-Related Claims: Does International Law Recognize a Victim's Private Right of Action? Lessons after 1945. *Berkeley Journal of International Law*, 2002, Vol. 20(1), p. 302-303; SHELTON, Dinah. *Remedies in International Human Rights Law*, išnaša 34, p. 390-391; Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, Pablo de Greiff, išnaša 30, para. 18; Independent study on best practices, including recommendations, to assist states in strengthening their domestic capacity to combat all aspects of impunity, by Professor Diane Orentlicher, Commission on Human Rights, sixtieth session, E/CN.4/2004/88, 27 February 2004, p. 4; HAYNER, Priscilla B., išnaša 1, p. 179; ROMBOUTS, Heidy; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 476; What is Transitional Justice? The International Center for Transitional Justice [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ictj.org/about/transitional-justice>>; CARRILLO, Arturo J., išnaša 30, p. 528.

⁴⁹ Pvz., žr. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. liepos 28 d. nutarimo Nr. 884 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. balandžio 5 d. nutarimo Nr. 484 „Dėl žalos, padarytos Lietuvos Respublikai 1940–1991 metais buvusios TSRS ir 1991–1993 metais – Rusijos Federacijos

yra modelis ar standartas atlyginant žalą už kitus (nebūtinai komunistinio režimo) pažeidimus⁵⁰.

Reikėtų pripažinti, kad dažnai valstybės kompensacijai totalitarinių režimų aukoms įtakos turėjo politiniai, ekonominiai interesai, spaudimas, moraliniai motyvai⁵¹, tačiau šioje disertacijoje analizuojami tik teisiniai kompensacijos gavimo aspektai, ne teisinio pobūdžio mokslininkų argumentai,

kariuomenės, apskaičiavimo“ dalinio pakeitimo“ 2 punktą. Valstybės žinios, 2000, Nr. 65-1946; Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo“ preambulės para. 1. Valstybės žinios, 2000, Nr. 52-1486; ANUŠAUSKAS, Arvydas; ZABIELA, Vytautas; ir RAUDELIIŪNAS, Vytautas. *Antikomunistinis Kongresas ir tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas. „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“* 2000. Vilnius: Ramona, 2002, p. 36-37, 276, 354, 418, 431, 432, 437; ŽALIMAS, Dainius. Commentary to the Law of the Republic of Lithuania on Compensation of Damage Resulting from the Occupation of the USSR. *Baltic Yearbook of International Law*, 2003, Vol. 3, p. 144; When a Stasi Prison Turns into Freehold Flats – Interview with Hubertus Knabe [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. sausio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.goethe.de/ges/pok/ddg/en3834729.htm>>. **Svarbu, kad pačioje RF yra kartais pažymima, kad RF turi pareigą sumokėti kompensaciją politinių represijų aukoms, kaip tai padarė VFR nacių aukoms.** Пояснительная записка к проекту федерального закона „О внесении изменений в Закон Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“, Московская городская Дума, Редактор проекта: депутат Е.А. Бунимович, 16 мая 2007 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 27 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/arhiv/a_dz_5.nsf/ByID/7E63D0DA8EA79E18C325734D003275F5/\\$File/%D0%9F%D0%9E%D0%AF%D0%A1%D0%9D%D0%98%D0%A2%D0%95%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%90%D0%AF%20%D0%97%D0%90%D0%9F%D0%98%D0%A1%D0%9A%D0%90.RTF?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/arhiv/a_dz_5.nsf/ByID/7E63D0DA8EA79E18C325734D003275F5/$File/%D0%9F%D0%9E%D0%AF%D0%A1%D0%9D%D0%98%D0%A2%D0%95%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%90%D0%AF%20%D0%97%D0%90%D0%9F%D0%98%D0%A1%D0%9A%D0%90.RTF?OpenElement)>. Cf. Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с вопросом российских СМИ относительно интервью Президента Литвы В. Адамкуса „Независимой газете“ от 18 августа 2004 года, официальный сайт Министерства иностранных дел Российской Федерации, 1812-20-08-2004, 20 августа 2004 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/BDOMP/Brp_4.nsf/arh/9ADD2033310E624DC3256EF600501492?OpenDocument>.

⁵⁰ TORPEY, John. Introduction: Politics and the Past. In *Politics and the Past: on Repairing Historical Injustices*. Lanham (Md.): Rowman and Littlefield, 2003, p. 2-3, 18; TORPEY, John, išnaša 2, p. 333-358; SAFFERLING, Cristoph J.M., išnaša 33, p. 1486; BAZYLER, Michael J. From “Lamentation and Liturgy to Litigation”: The Holocaust-Era Restitution Movement as a Model for Bringing Armenian Genocide-Era Restitution Suits in American Courts. *Marquette Law Review*, 2011, Vol. 95, p. 245-303; COOPER, Allan D. Reparations for the Herero Genocide: Defining the limits of international Litigation. *African Affairs*, 2006, Vol. 106, Issue 422, p. 118; BARKAN, Elazar. *The Guilt of Nations* <...>, išnaša 18, p. 149-150; WOOLFORD, Andrew; WOLEJSZO, Stefan. Collecting on Moral Debts: Reparations for the Holocaust and Pořajmos. *Law & Society Review*, 2006, Vol. 40(4), p. 883, 895.

⁵¹ Plačiau žr. COLONOMOS, Ariel; ir ARMSTRONG, Andrea, išnaša 11, p. 392-393; 395; 409; HENRY, Marilyn, išnaša 11, p. 5; BARKAN, Elazar. *The Guilt of Nations* <...>, išnaša 18, p. 3-29; p. 144, 148; Merkel may speed up the return of Nazi art haul to victims' heirs, Philip Sherwell, 27 December 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. sausio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.independent.ie/world-news/europe/merkel-may-speed-up-the-return-of-nazi-art-haul-to-victims-heirs-29868571.html>>; Lietuvos Respublikos kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo projekto 2010 m. birželio 23 d. aiškinamasis raštas [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. birželio 14 d.]. Prieiga per internetą: <www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=376485&p_query=&p_tr2=>; U.S.-France Holocaust-reparation talks renew focus on firm planning bid on Purple Line job, by Katherine Shaver, Published: February 21, 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.washingtonpost.com/local/trafficandcommuting/us-french-talks-begin-on-compensation-for-holocaust-victims-deported-on-sncf-trains/2014/02/20/ace89634-9a4d-11e3-b931-0204122c514b_story.html>.

teiginiai naudojami siekiant labiau suprasti aukų norus ir pageidautiną teisinį reguliavimą. Analizuoti kompensacijos totalitarinių režimų aukoms klausimus būtent tarptautinės ir nacionalinės teisės sąveikos kontekste disertacijos autorė paskatino kelios priežastys. Stebint jau pirmuosius valstybių kompensacijos mokėjimo žingsnius, galima pastebėti tarptautinės ir nacionalinės teisės ryšį. Pvz., pagal Liuksemburgo susitarimo I Protokolą Vokietija įsipareigojo priimti nacionalinės teisės aktus, leidžiančius asmenims reikalauti kompensacijų dėl žalos, patirtos nacių persekiojimo metais⁵². Siekiant nustatyti aukų teisės į kompensaciją įtvirtinimą ir įgyvendinimą tarptautiniu lygmeniu, disertacijoje iš esmės nagrinėjama tarptautinės žmogaus teisių teisės ir nacionalinės teisės sąveika. Aukos, negavusios kompensacijos pagal valstybės nacionalinę teisę bei išnaudojusios visas vidaus teisinės gynybos priemones, ieško teisingumo tarptautinėse žmogaus teisių apsaugos institucijose (pvz., Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitete (toliau – JT ŽTK), EŽTT). Tarptautiniu lygmeniu priimami sprendimai paprastai turi būti įgyvendinami nacionaliniu lygmeniu, valstybei priimant atitinkamus teisės aktus ar jų pakeitimus nacionalinėje teisėje. Be abejo, valstybės priimdamos nacionalinės teisės aktus, darydamos jų pakeitimus, turi atsižvelgti į tarptautinės žmogaus teisių teisės reikalavimus. Pažymėtina, kad į tyrimo objektą nėra įtraukiami tarptautinės humanitarinės teisės ir nacionalinės teisės sąveikos aspektai kompensacijos totalitarinių režimų aukoms srityje⁵³. Tokį autorės sprendimą lėmė ne tik ribota disertacijos apimtis ir siekis kuo didesnę dėmesį skirti būtent tarptautinės žmogaus teisių teisės ir nacionalinės teisės sąveikai, bet ir tai, kad dėl asmens negalėjimo remtis tarptautinės humanitarinės teisės normomis reikalaujant kompensacijos dažniausiai sutariama tiek EŽTT⁵⁴, tiek nacionalinių teismų praktikoje⁵⁵, tiek

⁵² Agreement between the State of Israel and the Federal Republic of Germany (with schedule, annexes, exchanges of letters and protocols), signed at Luxembourg, on 10 September 1952, UNTS Vol. 162, p. 205.

⁵³ Disertacijoje nagrinėjami *inter alia* tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimai, tačiau asmenų teisės į kompensaciją klausimai nagrinėjami remiantis tarptautine žmogaus teisių teise. Apie teisės į žalos atlyginimą tarptautinėje žmogaus teisių teisėje ir tarptautinėje humanitarinėje teisėje santyki žr. BASSIOUNI, Cherif M., išnaša 16, p. 252-255.

⁵⁴ Associazione Nazionale Reduci and 275 Others v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 45563/04, 4 September 2007; Argyris Sfountouris et autres c. Allemagne, décision, CEDH, requête no 24120/06, 31 mai 2011.

mokslinėje literatūroje⁵⁶ (tiesa, yra ir priešingų nuomonių⁵⁷). Be to, svarbiausia, skirtingai nei tarptautinėje žmogaus teisių teisėje, tarptautinėje humanitarinėje teisėje iki šiol nėra mechanizmų asmenų pareiškimams nagrinėti (buvo tik siūlymų dėl tokio mechanizmo nagrinėti tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus ir asmenų pareiškimus⁵⁸) ir atitinkamai negalima nustatyti šiuo metu esamą aukų teisę į kompensaciją pagal tarptautinę humanitarinę teisę. Į disertacijos tyrimo objektą nepatenka tarptautinės privatinės teisės ir nacionalinės teisės sąveika, Europos Sąjungos (toliau – ES) teisės ir nacionalinės teisės sąveika, tarptautinės ir ES teisės sąveika.

Disertacijoje visų pirma nagrinėjama pačių tiesiogiai nuo totalitarinių režimų nukentėjusių asmenų, t. y. tiesioginių aukų (visų pirma fizinių asmenų, bet taip pat ir (religinių) bendruomenių)⁵⁹, patirta žala ir joms (jų teisių perėmėjams, įpėdiniams) mokama valstybės kompensacija. Tačiau siekiant nustatyti tam tikras problemas, susijusias su kompensacija, arba galimus valstybės veiksmus totalitarinių režimų aukų labui (pvz., nustatyti priegos

⁵⁵ RAU, Markus. State Liability for Violations of International Humanitarian Law – The Distomo Case before the German Federal Constitutional Court. *German Law Journal*, 2005, Vol. 7, No. 7, p. 701-720; BVerfG, In dem Verfahren über die Verfassungsbeschwerden. 2 BvR 1379/01 vom 28.6.2004, Absatz-Nr. (1-45), para. 38-39 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. birželio 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.bverfg.de/entscheidungen/rk20040628_2bvr137901.html>.

⁵⁶ BASSIOUNI, M. Cherif. Victim's Rights. International recognition. In *The Pursuit of International Criminal Justice: A World Study on Conflicts, Victimization, and Post-Conflict Justice*. Antwerp: Intersentia, 2010, Vol. 1, p. 585; RONZITTI, Natalino. Compensation for Violations of the Law of War and Individual Claims. *Italian Yearbook of International Law*, 2002, Vol. 12, p. 39-40; TOMUSCHAT, Christian. Reparation for Victims of Grave Human Rights Violations. *Tulane Journal of International & Comparative Law*, 2002, Vol. 10, p. 178-179; BENVENISTI, Eyal. Individual Remedies for Victims of Armed Conflicts in the Context of Mass Claims Settlements. In *Coexistence, cooperation and solidarity: liber amicorum Rüdiger Wolfrum*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012, vol. 2; DOLZER, Rudolf, išnaša 48, p. 308.

⁵⁷ KALSHOVEN, Frits. State Responsibility for Warlike Acts of the Armed Forces. From Article 3 of Hague Convention IV to Article 91 of Additional Protocol I and Beyond. *International and Comparative Law Quarterly*, 1991, Vol. 40. Cituota iš RAU, Markus, išnaša 55, p. 709; MAZZESCHI, Riccardo Pisillo. Reparation Claims by Individuals for State Breaches of Humanitarian Law and Human Rights: An Overview. *Journal of International Criminal Justice*, 2003, Vol. 1, p. 341-342; SCHWAGER, E. The Right to Compensation for Victims of an Armed Conflict. *Chinese Journal of International Law*, 2005, Vol. 4, No. 2, p. 422-425; Dissenting opinion of Judge Caçado Trindade, para. 70. In *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening)*, ICJ, 3 February, 2012 <<http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16891.pdf>>; GAETA, Paola. Are Victims of Serious Violations of International Humanitarian Law Entitled to Compensation? In *International Humanitarian Law and International Human Rights Law: Pas de Deux*. New York: Oxford University Press, 2011, p. 305-327.

⁵⁸ Plačiau žr. KLEFFNER, Jann K. Improving Compliance with International Humanitarian Law Through the Establishment of an Individual Complaints Procedure. *Leiden Journal of International Law*, 2002, Vol. 15(1), p. 237-250.

⁵⁹ Plačiau apie tiesiogines ir netiesiogines aukas žr. disertacijos 1.2. skyrių „Aukos sąvoka“.

teisę prie anksčiau veikusių tarnybų archyvo), disertacijoje nagrinėjami ir kitų asmenų (pvz., asmenų, kuriems taikoma liustracija, netiesioginių aukų) skundai ir jų vertinimas.

Disertacijoje analizuojama asmenų teisė į valstybės piniginę kompensaciją tiek už turtinę, tiek už neturtinę (moralinę) žalą⁶⁰. Nors mokslinėje literatūroje kai kurie autoriai mano, kad žalos atlyginimo pobūdis turi atitikti žalos pobūdį, t. y. materialinė žala atlyginama pinigų suma, o nematerialinė žala atlyginama nepiniginėmis priemonėmis⁶¹, praktikoje paprastai tokio požiūrio nesilaikoma. Kompensacija yra mokama ir už neturtinę (moralinę) žalą ir, atvirkščiai, imamas nepiniginių žalos atlyginimo priemonių atlyginant turtinę žalą.

Disertacijos tyrimo tikslas ir uždaviniai

Disertacijos tyrimo tikslas yra atskleisti tarptautinės teisės ir valstybių nacionalinės teisės sąveiką įtvirtinant ir įgyvendinant asmenų teisę į valstybės piniginę kompensaciją už nacių ir komunistinių režimų metais patirtą žalą; identifikuoti kompensavimo problemas ir pasiūlyti nustatytų problemų sprendimo būdus.

Siekiant disertacijoje nurodyto tikslo *keliami tokie tyrimo uždaviniai*:

1. Apibūdinti nacių ir komunistinių režimų nusikaltimus ir teisei į kompensaciją svarbius elementus, kompensacijos formas, tipus ir kompensacijos mokėjimo būdus tarptautinės ir nacionalinės teisės sąveikos kontekste.
2. Atskleisti tarptautinės ir nacionalinės teisės tarpusavio ryšį analizuojant pagrindines nacių ir komunistinių režimų

⁶⁰ Turtinė žala yra žala, padaryta asmens turtui (turto netekimas, sugadinimas, negautos pajamos, patirtos išlaidos), o neturtinė žala (dažnai vadinama moraline žala) apima fizes, dvasines kančias, išgyvenimus ir t. t. Apie moralinės žalos termino palyginimą su neturtinės žalos terminu ir pirmenybės teikimą neturtinės žalos terminui žr. VOLODKO, Renata. *Teoriniai ir praktiniai neturtinės žalos instituto taikymo aspektai Lietuvos civilinėje teisėje*. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2009, p. 28-39.

⁶¹ BOLLECKER-STERN, Brigitte. *Le préjudice dans la théorie de la responsabilité internationale*. Perone, Paris, 1973, p. 34. Cituota iš SARDARO, Pietro. *Serious Human Rights Violations And Remedies in International Human Rights Adjudication*. Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Leuven, 2007, p. 265.

nusikaltimų aukų reikalavimų dėl kompensacijos priimtimumo tarptautinėse ir nacionalinėse institucijose problemas.

3. Nustatyti pagrindines valstybės prisiimtų išipareigojimų mokėti kompensaciją nacių ir komunistinių režimų aukoms įgyvendinimo problemas ir tarptautinės teisės vaidmenį jas sprendžiant.
4. Pasiūlyti tarptautinės ir nacionalinės teisės priemones, kurios užtikrintų veiksmingesnį nacių ir komunistinių režimų nusikaltimų aukų teisės į valstybės kompensaciją įtvirtinimą ir įgyvendinimą.

Tyrimo šaltinių apžvalga

Žinoma, siekiant atskleisti tarptautinės ir nacionalinės teisės sąveiką valstybės kompensacijos totalitarinių režimų aukoms srityje naudojami tiek tarptautinės teisės, tiek valstybių nacionalinės teisės šaltiniai.

Disertacijoje remiamasi valstybių tarptautinėmis sutartimis, tarptautinių organizacijų institucijų teisės aktais.

Disertacijoje svarbi vadinamoji neprivaloma teisė/„minkštoji“ teisė (angl. – *soft law*) (toliau – neprivaloma teisė): ypatingą vietą darbe užima van Boven/Bassiouni principai⁶², vadinami „tarptautiniu aukų teisių bilium“⁶³, šiuose principuose dėmesys skiriamas tarptautinių nusikaltimų aukoms⁶⁴. Van Boven/Bassiouni principai nustato metodus, gaires, mechanizmus siekiant įgyvendinti esamus išipareigojimus pagal tarptautinę žmogaus teisių teisę ir

⁶² Basic Principles and Guidelines <...>, išnaša 23.

⁶³ BASSIOUNI, Cherif M., išnaša 16, p. 203.

⁶⁴ Van Boven/Bassiouni principai užima ypatingą vietą disertacijoje dėl nukreipto į aukas dėmesio (angl. – “*victim-oriented perspective*”). Van Boven/Bassiouni principų svarba pripažįstama mokslinėje literatūroje, jais jau buvo remiamasi AŽTT praktikoje, rengiant Tarptautinio baudžiamojo teismo (toliau – TBT) Romos statuto 75 str. dėl žalos atlyginimo aukoms, taip pat rengiant nacionalines žalos atlyginimo programas. Plačiau žr. BASSIOUNI, Cherif M., išnaša 16, p. 203-279; van BOVEN, Theo. The Right to a Remedy as Contained in International Instruments: Access to Justice and Reparation in Treaties and the New United Nations Principles. In *La protection internationale des droits de l’homme et les droits des victimes/International Protection of Human Rights and Victim’s Rights*. Bruxelles: Bruylant, 2009, p. 45-46. Nagrinėjant disertacijai aktualią nacionalinių teismų praktiką, pastebėta, kad nacionaliniai teismai taip pat remiasi šiais principais. Pvz., žr. Решение Конституционного Суда Республики Беларусь, 11 мая 2006 г. № П-188/2006; LR KT 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2010, Nr. 141-7217 (su 2011 m. kovo 19 d. atitaisymais. Valstybės žinios, 2011, Nr. 33).

tarptautinę humanitarinę teisę; šiais principais siekiant teigiamų rezultatų ir skirtingų požiūrių sumažinimo siekiama racionalizuoti priemones ir metodus, pagal kuriuos nagrinėjamos asmenų teisės⁶⁵. Manytina, kad remtis šiais principais galima nepaisant to, kad jie yra priimti po teisės pažeidimo⁶⁶. Taip pat disertacijoje remiamasi Pagrindiniais teisingumo principais nusikaltimo ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms⁶⁷, vadinamais aukų deklaracija (angl. – *Victims' Declaration*)⁶⁸ ar aukų *magna carta* (angl. – *magna carta for victims*)⁶⁹, kuriuose dėmesys skiriamas nacionalinių nusikaltimų aukoms⁷⁰; Čikagos principais dėl pokonfliktinio teisingumo (toliau – Čikagos principai)⁷¹; Atnaujintais žmogaus teisių apsaugos ir skatinimo principais įveikiant nebaudžiamumą (toliau – Joinet/Orentlicher principai)⁷²; Tarptautinės teisės asociacijos⁷³ deklaracija dėl tarptautinės teisės principų dėl žalos atlyginimo ginkluoto konflikto aukoms (materialiniai klausimai) (toliau – Tarptautinės

⁶⁵ Report of the second consultative meeting on the Basic principles and guidelines on the right to a remedy and reparation for victims of violations of international human rights and humanitarian Law (Geneva, 20, 21 and 23 October 2003), Chairperson-Rapporteur: Mr. Alejandro Salinas (Chile), Explanatory comments. Commission on Human Rights, sixtieth session, E/CN.4/2004/57, 10 November 2003 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2004/57>; Basic Principles and Guidelines <...>, išnaša 23, preambulės 7 punktas.

⁶⁶ NOVAK, Manfred. The Right to Reparation of Victims of Gross Human Rights Violations. In *Human Rights in Development. Reparations: Redressing Past Wrongs*. The Hague: Kluwer Law International, 2003, p. 283; **Th. van Boven, specialaus pranešėjo nuomone**, jo atliktas tyrimas, rekomendacijos, šių principų projektas gali padėti visiems, reikalaujantiems žalos, patirtos dėl sunkių žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pažeidimų, atlyginimo. Final report submitted by Mr. Theo van Boven, išnaša 46, para. 7.

⁶⁷ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, A/RES/40/34, 96th Plenary meeting, 29 November 1985, United Nations, General Assembly [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/40/34&Lang=E&Area=RESOLUTION>.

⁶⁸ CANÇADO TRINDADE, Antônio Augusto. *The access of individuals to international justice*. Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 189.

⁶⁹ DANIELI, Yael. Essential elements of healing after massive trauma <...>, išnaša 30, p. 344.

⁷⁰ BASSIOUNI, Cherif M., išnaša 16, p. 217. Nors pačiuose principuose nepaminėta, bet šie principai apima ir kompensaciją už tarptautinius nusikaltimus. BASSIOUNI, M. Cherif, išnaša 56, p. 621.

⁷¹ International Guidelines on Post-Conflict Justice: The Chicago Principles. In *The Pursuit of International Criminal Justice: A World Study on Conflicts, Victimization, and Post-Conflict Justice*. Antwerp: Intersentia, 2010, Vol. 1, p. 41-66. Čikagos principai yra bendros gairės spresti klausimus, susijusius su praetities žiaurumais. Šie principai yra apie septynerius metus trukusių susirinkimų ir pasitarimų tarp įvairių mokslininkų, teisininkų, žurnalistų, religijos lyderių ir kt. rezultatas.

⁷² Updated set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity, Commission on Human Rights, United Nations, sixty-first session, 8 February 2005, E/CN.4/2005/102/Add.1.

⁷³ Tarptautinės teisės asociacija yra tarptautinė nevyriausybinė organizacija, įsteigta Briuselyje 1873 m. Asociacijos tikslai yra tarptautinės viešosios ir tarptautinės privatinės teisės tyrinėjimas, aiškinimas ir vystymas. About us. International Law Association. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. spalio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ila-hq.org/en/about_us/index.cfm>.

teisės asociacijos Hagos deklaracija)⁷⁴; Tarptautinės teisės asociacijos žalos atlyginimo mechanizmo proceso principais⁷⁵. Taip pat tiriama neprivaloma teisė, kuri yra skirta būtent disertacijoje nagrinėjamų totalitarinių režimų nusikaltimų aukų žalos atlyginimo klausimams (Terezino deklaracija⁷⁶, Restitucijos ir kompensacijos gairės ir geriausios praktikos dėl užgrobtos nekilnojamojo turto⁷⁷, Vašingtono konferencijos principai⁷⁸, Vilniaus forumo deklaracija⁷⁹).

Tačiau svarbu nustatyti, kokias realias teisinės gynybos priemones tarptautiniu lygmeniu turi aukos. Tai gali parodyti tarptautinių žmogaus teisių institucijų praktika. Tarptautiniu (universaliu) lygmeniu pasirinkta analizuoti JT ŽTK praktiką pagal Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą (toliau – Paktas)⁸⁰ ir Pakto fakultatyvų protokolą⁸¹. Disertacijoje nagrinėjamos tik

⁷⁴ Declaration of International Law Principles on Reparation for Victims of Armed Conflict (Substantive Issues), the 74th Conference of the International Law Association, held at the Hague, the Netherlands, 15-20 August, 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ila-hq.org/en/committees/index.cfm/cid/1018>>.

⁷⁵ Resolution 1/2014. Reparation for Victims of Armed Conflict. Procedural Principles For Reparation Mechanisms. The 76th Conference of the International Law Association, held in Washington D.C., the United States of America, 7-11 April, 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. gegužės 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ila-hq.org/en/news/index.cfm/nid/8E6750D9-F999-4396-B3C56C8110A5A523>>.

⁷⁶ Terezin Declaration on Holocaust Era Assets and Related Issues, 30 June 2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://shoahlegacy.org.uvds116.active24.cz/sites/default/files/documents/terezin_declaration_30062009.pdf>. Šią deklaraciją pasirašė 46 valstybių atstovai, dalyvavę 2009 m. birželio 26-30 d. Prahos konferencijoje „Dėl Holokausto laikotarpio turto“.

⁷⁷ Guidelines and Best Practices for the Restitution and Compensation of Immovable (Real) Property <...>, išnaša 46. Šias gaires ir geriausias praktikas priėmė 43 valstybių atstovai. MOR, A.; Weber, A. Holocaust Restitution: The End Game? *Israel Journal of Foreign Affairs*, 2011, V:1, p. 104.

⁷⁸ Washington Conference Principles On Nazi-Confiscated Art Released in connection with the Washington Conference on Holocaust-Era Assets, Washington, DC, December 3, 1998 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.state.gov/www/regions/eur/981203_heac_art_princ.html>. 1998 m. Vašingtono konferencijoje dalyvavo 44 valstybių atstovai, tam tikros nevyriausybinės organizacijos. Washington Conference on Holocaust-Era Assets, 30 November-3 December 1998 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lootedart.com/MG8D5622483>>.

⁷⁹ Vilnius Forum Declaration, 5 October 2000 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lootedart.com/MFV7A818610>>. Vilniaus tarptautiniame forume dėl Holokausto metais pagrobtų kultūros vertybių dalyvavo 38 valstybių atstovai, kurie priėmė deklaraciją. Vilnius International Forum on Holocaust-Era Looted Cultural Assets, 3-5 October 2000 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lootedart.com/MG8D3S66604>>.

⁸⁰ 1966 m. gruodžio 16 d. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288 (International Covenant on Civil and Political Rights, New York, 16 December 1966, UNTS Vol. 999, p. 171).

⁸¹ 1966 m. gruodžio 16 d. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto fakultatyvus protokolą. Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3289 (Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, 16 December 1966, UNTS Vol. 999, p. 171). Pakto ir Pakto fakultatyvaus protokolo

atskiros Tarptautinio Teisingumo Teismo (toliau – TTT) bylos. Tai gali būti paaiškinta tuo, kad bylos šalimis TTT gali būti tik valstybės (t. y. negali būti fiziniai ir juridiniai asmenys)⁸². Atsižvelgiant į šios disertacijos objektą, TTT praktika tirama tik tiek, kiek gali būti aktuali/naudinga *asmenų* teisei į valstybės kompensaciją atskleisti. Disertacijoje ypač svarbią vietą užima Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – EŽTK arba Konvencija)⁸³, jos Protokoliai⁸⁴ ir EŽTT praktika⁸⁵. Kitų tarptautinių regioninių žmogaus teisių teismų, nagrinėjančių nacių ir komunistinių režimų nusikaltimų aukų pareiškimus dėl valstybės kompensacijos, nėra⁸⁶. Amerikos žmogaus

analizė yra tikslinga, nes daug valstybių, įskaitant LR, kurioms aktuali kompensacijos už totalitarinių režimų metais padarytą žalą problema, ratifikavo, prisijungė prie šių dokumentų. Valstybių, ratifikavusių, prisijungusių prie Pakto, sąrašą žr. <https://treaties.un.org/pages/ShowMTDSGDetails.aspx?src=UNTSOnline&tabid=2&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&lang=en#Participants>. Valstybių, prisijungusių, ratifikavusių Pakto fakultatyvų protokolą, sąrašą žr. <https://treaties.un.org/pages/ShowMTDSGDetails.aspx?src=UNTSOnline&tabid=2&mtdsg_no=IV-5&chapter=4&lang=en#Participants>.

⁸² Šiuo metu nėra pasaulinio žmogaus teisių teismo, nors mokslininkų idėjų dėl tokio teismo steigimo ir jo privalumų galima rasti. Plačiau žr. NOWAK, Manfred. On the Creation of World Court of Human Rights. *National Taiwan University Law Review*, 2012, Vol. 7(1), p. 257-291.

⁸³ 1950 m. lapkričio 4 d. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. Valstybės žinios, 2011, Nr. 156-7390 (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols No. 11 and 14, CETS No: 005, Rome, 4 November 1950, entry into force 3 September 1953).

⁸⁴ Disertacijos tikslais ypač aktualus yra Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolas Nr. 1, iš dalies pakeistas Protokolu Nr. 11. Valstybės žinios, 2011, Nr. 156-7391 (Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocol No. 11, 20 March 1952, Paris, ETS No. 009).

⁸⁵ Tiek valstybės teisių ir pareigų tęsėjos, kuriose buvo disertacijoje aptariami totalitariniai režimai, tiek dauguma valstybių, kuriose asmenys nukentėjo nuo šių totalitarinių režimų, ratifikavo EŽTK ir jos Protokolus. EŽTK ratifikavusių valstybių sąrašą žr. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=005&CM=8&DF=&CL=ENG>>. EŽTK 1 Protokolą ratifikavusių valstybių sąrašą žr. <<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=009&CM=8&DF=&CL=ENG>>.

⁸⁶ Pvz., K. Akimenko siūlo įsteigti Nepriklausomų Valstybių Sandraugos (toliau – NVS) regioninį žmogaus teisių teismą. Plačiau žr. АКИМЕНКО, К.В. Международно-правовые проблемы формирования и развития универсальной (ООН) и региональной (СНГ) систем защиты прав и свобод личности. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.]. Prieiga per: „ЭТАЛООН-ONLINE“. Tiesa, reikia paminėti NVS žmogaus teisių komisiją, kuri gali nagrinėti *inter alia* asmenų ir nevyriausybių organizacijų individualius ir kolektyvinius pareiškimus, susijusius su žmogaus teisių pažeidimu bet kurioje NVS narėje ir priklausančius komisijos kompetencijai. Charter of the Commonwealth of Independent States (with declaration and decisions). Adopted at Minsk on 22 January 1993, UNTS Vol. 1819, p. 37, 33 str.; Положение о Комиссии по правам человека Содружества Независимых Государств. Утверждено решением Совета глав государств Содружества Независимых Государств об утверждении Положения о Комиссии по правам человека Содружества Независимых Государств от 24 сентября 1993 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.]. Prieiga per: „КонсультантПлюс“. Tačiau darbas dėl šios komisijos įsteigimo nėra užbaigtas (apie tai disertacijos autorei el. paštu (2014 m. birželio 12 d.) pranešė NVS vykdomasis komitetas.

teisių konvencija (toliau – AŽTK)⁸⁷ ir Amerikos šalių žmogaus teisių teismo (toliau – AŽTT) jurisprudencija irgi yra gana svarbi disertacijos tikslais. Pripažįstama, kad AŽTT yra vienas iš karščiausių asmens teisės į žalos atlyginimą šalininkų, išvystęs labai daug žalos atlyginimo priemonių, įskaitant piniginę kompensaciją, ir AŽTT galėtų būti pavyzdžiu sprendžiant dėl žalos atlyginimo⁸⁸. Disertacijoje remtis AŽTT praktika skatina ir tai, kad šio Teismo nagrinėjamosiose bylose žala, kaip ir šioje disertacijoje analizuojamosiose situacijose, buvo padaryta masiniais ir sunkiais žmogaus teisių pažeidimais.

Žinoma, siekiant nustatyti tarptautinės ir nacionalinės teisės sąveiką, disertacijoje svarbų vaidmenį vaidina valstybių nacionalinės teisės aktai ir jų parengiamoji medžiaga, nacionalinių teismų praktika.

Be to, siekiant sužinoti įvairių mokslininkų nuomonę, vertinimą disertacijos tyrimo srityje, analizuojamos mokslininkų publikacijos, konferencijų medžiaga, pranešimai. Visų pirma, paminėtina prof. dr. C. Closa Montero „Valstybių narių naudojamų totalitarinių režimų nusikaltimų Europoje atminimo priemonių studija“, kurioje pateikiama faktinė esamų ES valstybių narių priemonių, teisės aktų, praktikos, metodų, turinčių ryšį su totalitarinių režimų nusikaltimais, apžvalga⁸⁹. Disertacijoje remiamasi tam tikromis publikacijomis, skirtomis valstybių pereinamojo laikotarpio

⁸⁷ American Convention on Human Rights “Pact of San José, Costa Rica”, 22 November 1969, UNTS Vol. 1144, p. 143.

⁸⁸ TOMUSCHAT, Christian. Reparation in Favour of Individual Victims of Gross Violations of Human Rights and International Humanitarian Law. In *Promoting Justice, Human Rights and Conflict Resolution through International Law: liber amicorum Lucius Caflisch (La promotion de la justice, des droits de l'homme et du règlement des conflits par le droit international)*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2007, p. 579; SHELTON, Dinah. *Remedies in International Human Rights Law*, išnaša 34, p. 299; CITRONI, Gabriella. Measures of Reparation for Victims of Cross Human Rights Violations: Developments and Challenges in the Jurisprudence of two Regional Human Rights Courts. *Inter-American and European Human Rights Journal*, 2012, Vol. 5, p. 52; CARRILLO, Arturo J., išnaša 30, p. 507; CASSEL, Douglass. The Expanding Scope and Impact of Reparations awarded by the Inter-American Court of Human Rights. In *Revista do Instituto Brasileiro de Direitos Humanos*, 2007, Vol. 7, Número 7, p. 91. **Mokslinėje literatūroje galima rasti pasiūlymų EŽTT atsižvelgti į AŽTT praktiką žalos atlyginimo srityje.** P.vz., žr. LAMBERT ABDELGAWAD, Elisabeth. Is There a Need to Advance the Jurisprudence of the European Court of Human Rights with Regard to the Award of Damages? In *Judgments of the European Court of Human Rights – Effects and Implementation*. Nomos, 2014 (forthcoming); BUYSE, Antoine; HAMILTON, Michael. Conclusions. In *Transitional Jurisprudence and the European Convention on Human Rights: Justice, Politics and Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 297-299; САНДОВАЛ, Клара. Репарации: чему Европейский Суд должен научиться у Межамериканского? *Бюллетень EHRAC*, 2012, № 17 <<http://ehracmos.memo.ru/files/2012-17-RUS.pdf>>.

⁸⁹ CLOSA MONTERO, Carlos. Study, išnaša 10, p. 12.

teisingumui (angl. – *transitional justice*)⁹⁰ arba vadinamajam pokonfliktiniam teisingumui (angl. – *post-conflict justice*)⁹¹. Šiose publikacijose dažniausiai yra pateikiama įvairių žalos atlyginimo formų (neapsiribojant kompensacija) apžvalga, pristatomos įvairios žalos atlyginimo sąvokos, teorijos, nuomonės (pvz., dėl asmenų teisės į kompensaciją pagal tarptautinę teisę buvimo), pasiūlymai dėl teisės į žalos atlyginimą (neapsiribojant kompensacija) įgyvendinimo, kai kuriuose skyriuose nagrinėjama/minima ir kompensacijos už nacių režimo nusikaltimus istorija⁹². Identifikuoti kompensavimo problemas konkrečiose valstybėse leidžia moksliniai darbai, kuriuose išdėstoma tam tikrų valstybių patirtis žalos atlyginimo srityje, dažniausiai tik nežymiai minint ar neminint šių valstybių nacionalinės teisės sąveikos su tarptautine teise⁹³. Disertacijoje analizuojami moksliniai darbai, kuriuose pateikiama bendra EŽTT praktikos apžvalga pereinamojo laikotarpio teisingumo srityje, detaliai nenagrinėjant kompensacijos problemų totalitarinių režimų aukoms⁹⁴. Be to, naudojamos publikacijos, skirtomis tik atskiriems klausimams, susijusiems

⁹⁰ Pereinamojo laikotarpio teisingumas (angl. – *transitional justice*) sudaro tam tikrą procesų ir mechanizmų grupę, susijusių su visuomenės bandymais susitaikyti (angl. – *to come to terms*) su buvusių didelės apimties pažeidimų pasekmėmis siekiant užtikrinti atsakomybę, suteikti teisingumą ir pasiekti susitaikymą. Tai gali būti tiek teisminiai, tiek neteisminiai mechanizmai su skirtingu tarptautinio dalyvavimo laipsniu (arba apskritai be tarptautinio įsitraukimo) ir apimantys patraukimą baudžiamojon atsakomybėn, žalos atlyginimą, tiesos paiešką, institucinę reformą, lojalumo tikrinimą ir atleidimą iš pareigų arba jų derinį. Žr. Report of the Secretary-General, S/2004/616, išnaša 30, para. 8.

⁹¹ PINTO, Monica. Dealing with the Past – Democracies and Victims’ Struggle to Deal with Gross Human Rights Violations. In *La protection internationale des droits de l’homme et les droits des victimes/International Protection of Human Rights and Victim’s Rights*. Bruxelles: Bruylant, 2009, p. 112.

⁹² Pvz., žr. *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press Inc., 2006; *Out of the Ashes: Reparation for Victims of Gross and Systematic Human Rights Violations*. Antwerpen: Intersentia, 2005; *Human Rights in Development. Reparations: Redressing Past Wrongs*. The Hague: Kluwer Law International, 2003; *Politics and the Past: on Repairing Historical Injustices*. Lanham (Md.): Rowman and Littlefield, 2003; SHELTON, Dinah. *Remedies in International Human Rights Law*, išnaša 34; *La protection internationale des droits de l’homme et les droits des victimes/International Protection of Human Rights and Victim’s Rights*. Bruxelles: Bruylant, 2009.

⁹³ Pvz., STAN, Lavinia. *Transitional Justice in Post-Communist Romania: The Politics of Memory*. New York: Cambridge University Press, 2013; ПЕТРОВ, А.Г. *Реабилитация жертв политических репрессий: опыт историко-правового анализа*, išnaša 11.

⁹⁴ Pvz., *Transitional Jurisprudence and the European Convention on Human Rights: Justice, Politics and Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011; BREMS, Eva. Transitional Justice in the Case Law of the European Court of Human Rights. *The International Journal of Transitional Justice*, 2011, Vol. 5.

su šios disertacijos tema (dažniausiai tai yra valstybės imuniteto, nuosavybės teisių atkūrimo klausimai)⁹⁵.

Siekiant atlikti kuo detalesnį ir aktualesnį, naujesnį tyrimą naudojamosi informacija, naujienomis, pateiktomis įvairių organizacijų (visų pirma „Konferencijos dėl materialinių žydų reikalavimų Vokietijai“ (toliau – Reikalavimų konferencija) (angl. – *the Conference on Jewish Material Claims Against Germany*), Pasaulio žydų kongreso (angl. – *World Jewish Congress*), Europos žydų kongreso (angl. – *European Jewish Congress*), „Memorial“ (rus. – „Мемориал“)) tinklalapiuose ir kituose naujienų tinklalapiuose.

Taigi disertacijoje remiamasi šaltiniais, kuriuose keliami žalos atlyginimo (ypač kompensacijos) už nacių ir komunistinių režimų nusikaltimus problematika. Su tokiais nusikaltimais nesusiję šaltiniai nagrinėjami tik tiek, kiek būtina tam tikroms opioms kompensacijos problemoms nagrinėti (pvz., EŽTT praktika kitais panašiais klausimais), sprendimo būdams, pavyzdžiams ieškoti (pvz., AŽTT praktika) arba ieškant atsakymų į bendro pobūdžio klausimus, aktualius ne tik nacių ir komunistinių režimų nusikaltimų, bet ir kitų sunkių tarptautinės žmogaus teisių teisės ar tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų kontekste (pvz., van Boven/Bassiouni principų analizė).

Tyrimo naujumas, teorinė ir praktinė reikšmė

Disertacijos autorės žiniomis, nei LR, nei užsienyje nėra atlikta mokslinių tyrimų, kuriuose būtų detalai nagrinėjama tarptautinės ir valstybių nacionalinės teisės sąveika įtvirtinant ir įgyvendinant nacių ir komunistinių režimų aukų teisę į valstybės kompensaciją. Žinoma, kaip jau pažymėta, yra atskirų aktualių publikacijų susijusiais klausimais, tačiau ši disertacija skiriasi nuo jų savo apimtimi, objektu, tikslu ir t. t. Skirtingai nuo anksčiau atliktų tyrimų⁹⁶, ši disertacija nėra skirta tarpvalstybiniais mechanizmais

⁹⁵ Pvz., GATTINI, Andrea. The dispute on jurisdictional immunities of the state before the ICJ: is the time ripe for a change of the law? *Leiden Journal of International Law*, 2011, Vol. 24(1); ALLEN, T. Restitution And Transitional Justice in the European Court of Human Rights. *Columbia Journal of European Law*, 2006, Vol. 13.

⁹⁶ Pvz., ZIEMELE Ineta. State Continuity, Succession and Responsibility: Reparations to the Baltic States and their Peoples? *Baltic Yearbook of International Law*, 2003, Vol. 3; ŽALIMAS, Dainius. Commentary to the Law <...>, išnaša 49.

analizuoti⁹⁷, analizuojami kiti santykiai – aukos ir valstybės (t. y. *nagrinėjamos pačių totalitarinių režimų aukų galimybės reikalauti kompensacijos* iš valstybės už patirtą žalą). Disertacijoje nebus apsiribojama tik tam tikrų ES valstybių narių patirtimi, bet ir analizuojama kitų valstybių (pvz., RF, Ukrainos, Gruzijos, Albanijos, Azerbaidžano, Kazachstano, Kirgizijos, Moldovos, JAV, Izraelio) nacionalinė teisė, patirtis. Skirtingai nuo aukščiau paminėtų mokslinių darbų⁹⁸, disertacijoje nagrinėjama *įvairių valstybių kompensacijos mokėjimo praktika tarptautinės ir nacionalinės teisės sąveikos kontekste* padeda nustatyti daugelio valstybių panašią poziciją ar bendras, dažniausiai kylančias problemas, iširti tam tikroje konkrečioje valstybėje pastebėtus specifinius klausimus, galinčius, autorės nuomone, kelti/nekelti problemų; *disertacijoje skiriamas dėmesys tik vienai žalos atlyginimo formai (t. y. kompensacijai)* leidžia kiek įmanoma detaliau, giliau išnagrinėti galimas problemas, susijusias su kompensacijos skyrimu tarptautinės ir nacionalinės teisės sąveikos kontekste. Taip pat svarbu pažymėti, kad disertacijoje nagrinėjami tokie šaltiniai, kurių analizės ankstesniuose moksliniuose darbuose autorei nepavyko rasti, bet kurie, autorės nuomone, padeda plačiau sužinoti apie kylančias problemas ir jų priežastis, aktualius įvykius (pvz., įvairių valstybių nacionalinės teisės aktai ir jų projektai, kita parengiamoji medžiaga, tam tikri tarptautinių institucijų sprendimai, nacionalinių teismų praktika, pranešimai, kita aktualiausia ir naujausia informacija, gauta bendradarbiaujant su konkrečių valstybių (pvz., RF, Izraelio, Rumunijos, Latvijos, Estijos, VFR,

⁹⁷ Tarptautiniai mechanizmai, susiję su kompensacija nacių ir komunistinių režimų aukoms, disertacijoje analizuojami tik tiek, kiek tai aktualu totalitarinių režimų aukų teisės į valstybės kompensaciją įgyvendinimui, siekiant atskleisti tarptautinės ir nacionalinės teisės sąveiką. Žr. disertacijos 2.8. skyrių „Valstybių tarptautinių sutarčių įtaka aukų reikalavimams dėl kompensacijos“.

⁹⁸ Taip pat žr. ŠVARCA, Inga. *The Procedure of the European Court of Human Rights Regarding Countries in Transition. The ECtHR's Transitional Justice Cases against Latvia*. Verlag Dr. Kovac, 2014; *Encyclopedia of Transitional Justice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013; PETTAI, Eva-Clarita; PETTAI, Vello. *Transitional and Retrospective Justice in the Baltic States*, expected date of publication autumn 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.academia.edu/6207596/Transitional_and_Retrospective_Justice_in_the_Baltic_States>; GERVIENĖ, Silvija. Ar fiziniam asmeniui, vykdžiusiam represijas sovietinės okupacijos metais, gali būti taikoma civilinė atsakomybė už padarytą turtinę ir neturtinę žalą? *Teisės apžvalga*, 2010, Nr. 1(6); SVETIKAITĖ, Rasa. *Nuosavybės teisių atkūrimas kaip konstitucinė garantija*. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2008; KUTI, Csongor. *Post-Communist Restitution and the Rule of Law*. Budapest, New York: Central European University Press, 2009.

Ukrainos, Lenkijos, Slovakijos, Azerbaidžano ir kt.) ekspertais, mokslininkais, skaitant naujienas įvairių organizacijų tinklalapiuose, taip pat žiniasklaidoje).

Tokio pobūdžio tyrimas turi gana didelę praktinę reikšmę. Mokslinis darbas naudingas nacių ir komunistinių režimų nusikaltimų aukoms (aukų atstovams). Disertacijoje nagrinėjami aspektai padeda atsakyti į daugelį aukų klausimų, taip pat mokslinis darbas turėtų padėti aukoms nekartoti tų pačių klaidų kreipiantis į tarptautines institucijas. Disertacijos tyrimas aktualus ir nacionalinėms valdžios institucijoms (įstatymų leidėjui, teisminei ir vykdomajai valdžiai), nes disertacijoje nustatytos pagrindinės problemos, kylančios dėl netinkamų nacionalinių valdžios institucijų veiksmų ar neveikimo kompensacijos totalitarinių režimų aukoms mokėjimo srityje, ir teikiami šių problemų sprendimo būdai. Be to, disertacija įdomi ir mokslininkams, studentams ir kitiems, norintiems pagilinti savo žinias bei ieškantiems tyrimo krypčių. Nors disertacijoje nagrinėjama tik valstybės kompensacija už nacių ir komunistinių režimų nusikaltimus, pateikta analizė galėtų būti naudinga ir nustatant valstybės kompensaciją už kitus panašius sunkius, masinius, sisteminius tarptautinės žmogaus teisių teisės ir/ar tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus.

Tyrimo metodika

Disertacijoje naudojami teoriniai ir empiriniai metodai⁹⁹. *Loginis metodas* naudojamas pagrindinėms kompensacijos mokėjimo problemoms atskleisti, sugrupuoti, tyrimo išvadoms padaryti. *Sisteminės analizės metodas* naudojamas siekiant kompleksiškai atskleisti problemas. Siekiant nustatyti valstybės kompensacijos nustatymo ar nenustatymo priežastis, disertacijoje dėmesys skiriamas ir *teleologiniam metodui*. Apžvelgiant kompensacijos mokėjimo totalitarinių režimų aukoms istorinį aspektą, siekiant nustatyti nacionalinio teisinio reguliavimo bei tarptautinių institucijų (ypač anksčiau veikusios Europos žmogaus teisių komisijos (toliau – EŽT Komisija) ir EŽTT) praktikos evoliuciją, svarbus ir *istorinis metodas*. Be abejo, tokio pobūdžio

⁹⁹ Plačiau apie mokslinių tyrimų metodiką žr. TIDIKIS, Rimantas. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 355-565.

tyrimas negalėtų būti atliktas nenaudojant *lyginimo metodo*. Disertacijoje, remiantis lyginimo metodu, tirta įvairių valstybių nacionalinė teisė, EŽT Komisijos, EŽTT, JT ŽTK ir AŽTT praktika, mokslininkų nuomonės vienu ar kitu disertacijai aktualiu klausimu. *Dokumentų analizės metodas* taikomas analizuojant, pvz., valstybių nacionalinės teisės aktus, nacionalinių teismų ir tarptautinių teismų bei kitų institucijų praktiką, sprendimus. Siekiant giliau sužinoti apie problemas, su kuriomis susiduria totalitarinių režimų aukos, remiamasi ir *pokalbio metodu* (buvo diskutuota su specialistais, dirbančiais tiriamoje srityje).

Disertacijos ginamieji teiginiai:

1. Tarptautinė teisė nesuteikia nacių ir komunistinių režimų aukoms/jų teisių perėmėjams, įpėdiniams teisės į valstybės kompensaciją už patirtą žalą ir atitinkamai nesukuria pareigų valstybėms tokią kompensaciją suteikti. Remiantis tarptautine teise valstybės tik skatinamos suteikti žalos atlyginimą (įskaitant kompensaciją) aukoms/jų teisių perėmėjams, įpėdiniams. Taigi totalitarinių režimų aukos/jų teisių perėmėjai, įpėdiniai įgyja nacionalinėje ir/ar tarptautinėje teisėje įgyvendinamą teisę į kompensaciją, tik jeigu *pati* valstybė įsipareigoja suteikti tokią kompensaciją (nacionalinėje teisėje ar tarptautinėje sutartyje).
2. Valstybei įsipareigojus suteikti kompensaciją totalitarinių režimų aukoms ar neįsipareigojus, pagal tarptautinę teisę valstybė neturi pareigos pašalinti asmenų reikalavimų dėl kompensacijos/didesnės kompensacijos priimtumo problemų, kylančių valstybių nacionalinėje teisėje (pvz., nacionalinėje teisėje nustatytų kompensacijos dydžio ribojimų, teisės į teismą ribojimų, įrodinėjimo bei nacionalinės teisės aiškinimo/taikymo problemų, tarptautinėse sutartyse nustatytų kliūčių aukų reikalavimams ir pan.), jeigu valstybių nacionalinėje teisėje laikomasi tarptautinės teisės standartų, tokiais ribojimais siekiama tam tikrų teisėtų tikslų.
3. Tik jeigu *pati* valstybė nustatė pagrindą totalitarinių režimų aukų kompensacijai, įsijungia EŽTK, EŽTK Protokolų/Pakto apsaugos

mechanizmas. Tarptautinė teisė reguliuoja valstybės priimtų įsipareigojimų dėl kompensacijos totalitarinių režimų aukoms įgyvendinimą, nustato standartus, kurių turi laikytis valstybės, *pačios* prisiėmusios įsipareigojimą dėl kompensacijos aukoms (pvz., vykdyti priimtus įsipareigojimus laiku, užtikrinti teisinį tikrumą, nediskriminuoti aukų ir pan.).

4. Pagal tarptautinę teisę valstybės skatinamos imtis tik tam tikrų papildomų priemonių valstybės įsipareigojimų mokėti kompensaciją įgyvendinimo veiksmingumui pasiekti (pvz., aukų į žalos atlyginimo procesą įtraukimas).

Disertacijos struktūra

Disertaciją sudaro įvadas, tiriamoji dalis, išvados ir pasiūlymai, šaltinių sąrašas. Įvade formuluojama tyrimo problema ir pagrindžiamas tyrimo aktualumas, nustatomas tyrimo objektas, tikslas ir uždaviniai, apžvelgiami tyrimo šaltiniai, tyrimo naujumas, teorinė ir praktinė reikšmė, naudojami metodai, pateikiami ginamieji teiginiai. Tiriamoji dalis susideda iš trijų dalių, dalių skyriai padalinti į poskyrius, kuriuose nagrinėjami atskiri tyrimo objekto klausimai. Pirmoje disertacijos dalyje apibūdinami totalitarinių režimų nusikaltimai ir analizuojami teisei į kompensaciją svarbūs elementai, kompensacijos formos, tipai, kompensacijos mokėjimo būdai tarptautinės ir nacionalinės teisės sąveikos kontekste. Antroje mokslinio darbo dalyje atskleidžiamas tarptautinės teisės (EŽTT, JT ŽTK praktikos, neprivalomos teisės) ir valstybių nacionalinės teisės tarpusavio ryšys analizuojant pagrindines nacių ir komunistinių režimų nusikaltimų aukų reikalavimų dėl kompensacijos priimtumo tarptautinėse ir nacionalinėse institucijose problemas. Trečioje disertacijos dalyje nustatomos pagrindinės valstybių priimtų įsipareigojimų mokėti kompensaciją nacių ir komunistinių režimų aukoms įgyvendinimo problemos ir tarptautinės teisės (EŽTT, JT ŽTK praktikos, neprivalomos teisės) vaidmuo jas sprendžiant. Taip pat remiantis EŽTT, AŽTT, JT ŽTK praktika, neprivaloma teise, gerąja valstybių praktika, teisės doktrina, disertacijoje siūlomos tarptautinės ir nacionalinės teisės

priemonės, kurios užtikrintų veiksmingesnį nacių ir komunistinių režimų nusikaltimų aukų teisės į valstybės kompensaciją įtvirtinimą ir įgyvendinimą. Disertacijos pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai. Taip pat pridedamas darbe naudotų šaltinių sąrašas, autorės mokslinių publikacijų ir pranešimų disertacijos tema sąrašas.

I KOMPENSACIJA: PAGRINDINIAI ELEMENTAI, FORMOS IR BŪDAI

1.1. Bendra totalitarinių režimų nusikaltimų charakteristika

Disertacijoje nagrinėjami XX amžiaus Europos valstybėse nacių ir komunistinių režimų metais padaryti sunkūs tarptautinės žmogaus teisių teisės ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimai¹⁰⁰. Šių valstybės nusikaltimų¹⁰¹ aukomis žmonės paprastai tapo dėl savo tautybės, religijos, politinių įsitikinimų. Žemiau pateikiamas trumpas ekskursas į padarytų nusikaltimų istoriją.

Pagrindinėmis nacių režimo aukomis tapo žydai, romai, homoseksualai, Jehovos liudytojų sektos, kitos mažos sektos¹⁰². Iš pradžių, 1933 m. balandžio

¹⁰⁰ **Konkrečiau sąrašo, kuriame būtų nurodyti sunkūs tarptautinės žmogaus teisių teisės ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimai, nėra.** Pradiniame van Boven/Bassiouni principų variante buvo siekiama pateikti nebaigtinį sunkių žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pažeidimų sąrašą, bet vėliau šio sąrašo atsisakyta. Th. van Boven galutiniame pranešime, remiantis įvairiais tarptautinės teisės šaltiniais, pateikiamas tokių sunkių žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pažeidimų nebaigtinis sąrašas: genocidas, vergija, skubus ar savavališkas mirties bausmės įvykdymas, kankinimas, žiaurus, nežmoniškas, žeminantis orumą elgesys ar baudimas, priverstinis dingimas, savavališkas ir ilgai trunkantis įkalinimas, asmenų deportacija ar priverstinis perkėlimas, sistemiška diskriminacija, ypač pagrįsta lyties ar rasės pagrindais. Final report submitted by Mr. Theo van Boven, išnaša 46, para. 8-13. **Taip pat žr.** pradinių van Boven/Bassiouni principų, pridėtų prie Th. van Boven galutinio pranešimo, 1 principą. **Th. van Boven pažymi, kad** tarptautinėje paprotinėje teisėje sunkūs pažeidimai (angl. – *gross violations*) apima pažeidimus, kiekybiškai ir kokybiškai paveikiančius pagrindines asmenų teises. Taip pat tyčiniai, sisteminiai ir didelio masto ekonominių ir socialinių teisių pažeidimai galėtų sudaryti sunkius tarptautinės žmogaus teisių teisės ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus. van BOVEN, Theo. The Right to a Remedy as Contained in International Instruments <...>, išnaša 64, p. 47-49. **Taip pat žr.** Report of the second consultative meeting on the Basic principles and guidelines <...>, Proposal of the Chairperson-Rapporteur and the independent experts arising out of the consultations held on 22 October 2003, E/CN.4/2004/57, išnaša 65. **Tokių sunkių pažeidimų analizę van Boven/Bassiouni principų kontekste žr.** ZWANENBURG, Marten, išnaša 29, p. 648-650.

¹⁰¹ **Tiesa, būtina paminėti, kad Tarptautinės teisės komisijos Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekte nėra vartojama valstybės nusikaltimo sąvoka, nes valstybės patraukti „baudžiamojon atsakomybėn“ negalima.** VADAPALAS, Vilnius. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 406-407; Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, Text adopted by the International Law Commission at its fifty-third session, in 2001, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/56/10), p. 111 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. balandžio 6 d.] Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf>. **Tačiau valstybės nusikaltimo sąvoka iki šiol vartojama mokslinėje literatūroje.** Pvz., žr. CANÇADO TRINDADE, Antônio Augusto, išnaša 68, p. 179-191.

¹⁰² DAVIES, Alan. The German Third Reich and Its Victims. Nazi Ideology. In *The Controversy over Apologies and Reparations for Human Injustice. When Sorry isn't enough*. New York, London: New York University Press, 1999, p. 24-27.

7 d. Vokietijoje buvo priimtas specialus įstatymas, pagal kurį valstybės tarnyboje negalėjo dirbti ne arijai (pvz., žydai)¹⁰³. Pagal galiojusius rasinius nacionalinius įstatymus buvo draudžiamos vokiečių ir romų ar vokiečių ir žydų santuokos¹⁰⁴. Romų persekiojimas prasidėjo 1934 m. Kadangi romai buvo laikomi asocialiais, jie buvo įkalinami, sterilizuojami. Siekdami įgyvendinti „Galutinį sprendimą“ (vok. – *Endlösung*, angl. – *Final solution*), numatanti žydų tautos okupuotose teritorijose ir kitų mažesnių etninių ir religinių grupių (pvz., sinti ir romų) išnaikinimą, naciai rėmėsi principu „naikinimas per darbą“ (vok. – *vernichtung durch Arbeit*). Vergai dirbo iki mirties, beveik be maitinimo arba mažai juos maitinant. Per silpni dirbti jie arba mirdavo patys arba buvo nužudomi¹⁰⁵. Plačiai naudojamas priverčiamasis darbas tiek koncentracijos stovyklose, tiek žemės ūkyje, tam tikrose korporacijose. Vadinamosiose mirties stovyklose buvo sunaikinamos aukos. Aukų skaičiai šokiruoja. Apie 6 mln. žydų žuvo *Holokausto* ar dar literatūroje vadinamo Šoa (*Shoah* ar *Sho'ah*) ar Katastrofos metais¹⁰⁶. Nuo 1939 m. iki 1945 m. nuo pusės mln. iki pusantra mln. romų, apie pusę visų romų, gyvenančių nacių kontroliuojamoje Europoje, žuvo dėl *Porrajmos* (*Pořajmos*) (angl. – *devouring*, lt. – *naikinimas*) (taip nacių vykdytą Holokaustą/naikinimą vadina

¹⁰³ DAVIES, Alan, *ibid.*, p. 25.

¹⁰⁴ DAVIES, Alan, *ibid.*, p. 25.

¹⁰⁵ AUTHERS, John. Making Good Again: German Compensation for Forced and Slave Labourers. In *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press Inc., 2006, p. 422. **Apie 14 mln. žmonių buvo deportuota į Vokietijos reichą ir buvo priverstiniai darbuotojai nacių Vokietijoje.** SEIFERT, Achim. Compensation for Forced Labour during World War II in Nazi Germany. *The International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations*, 2001, Vol. 17/4, p. 475.

¹⁰⁶ Terminas „Holokaustas“ iš graikų *holokaustos* ir lotynų *holokaustum* kyla iš hebrajų šventojo rašto graikų senovinio vertimo ir reiškia hebrajų žodį *olah* arba sudeginta auka. 1950-aisiais metais šis terminas tapo vartojamas Europos žydų žudymui, vykdytam nacių, apibrėžti. Kartais Holokausto terminas vartojamas minint ne tik žydų, bet ir kitų grupių naikinimą nacių režimo metais. **Hebrajų terminas Šoa** reiškia katastrofišką, pražūtingą sunaikinimą. Pirmą kartą Šoa terminas, minint žydų žudymą Europoje, pavartotas 1940 m. Jeruzalėje išleistoje brošiūroje. Vėliau, 1942 m., istorikas Ben-Zion Dinur, minėdamas Europos žydų naikinimą, pavartojo terminą Šoa ir pavadino tai „katastrofa“. Nuo to laiko kiti žydai Palestinoje pradėjo vartoti Šoa terminą šiame kontekste. Plačiau žr. DAVIES, Alan, išnaša 102, p. 28; Holocaust, Shoah Resource Center [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. birželio 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%206419.pdf>. **Šioje disertacijoje, kaip ir paprastai užsienio literatūroje anglų kalba, terminas Holokaustas rašomas didžiąja raide**, siekiant pagerbti šios Katastrofos aukas, parodyti tragedijos mastą ir žiaurumą, nors, anot Valstybinės lietuvių kalbos komisijos, „žodis holokaustas vartojamas kaip bendrinis žodis reikšme „genocidas, žmonių naikinimas, masinės žudynės“, tokiu atveju rašomas mažąja raide [...]“. Ar žodis „holokaustas“ rašytinas didžiąja raide? Konsultacijų bankas. Valstybinė lietuvių kalbos komisija [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vlkk.lt/lit/99352>>.

sinti ir romai)¹⁰⁷. Tiesa, neseniai paskelbtame JAV Vašingtono Holokausto memorialinio muziejaus mokslininkų tyrime teigiama, kad galbūt nužudytų asmenų skaičius žymiai viršija tą, kuris buvo manytas anksčiau (5-6 mln. žydų ir 6 mln. kitų nacių persekiotų asmenų). Anot mokslininkų, galėjo būti nužudyta iki 20 mln. žmonių. Tyrime nustatyta daugybė iki šiol nežinomų nacių „mirties centrų“, getų, priverčiamojo darbo stovyklų, kitų persekiojimo ir nužudymo vietų¹⁰⁸.

Komunistinių režimų metais taip pat padaryta daug sunkių tarptautinių nusikaltimų. 1937 m. – 1938 m. dėl politinių kaltinimų buvo areštuota daugiau nei 1 mln. 700 tūkst. žmonių ir ne mažiau nei 725 tūkst. iš jų buvo sušaudyti. Tačiau ir vėliau 70 metų, tiesa, mažesniais mastais ir mažesniu žiaurumu, buvo daromi panašūs nusikaltimai¹⁰⁹. Pagrindinės politinių represijų SSRS aukų kategorijos yra šios: žmonės, areštuoti dėl politinių motyvų valstybės saugumo organų (NKVD, KGB, MGB ir t. t.) ir nuteisti teisminių ar kvaziteisminių („dvojka“, „trojka“) instancijų gyvybės atėmimui, įvairiems laisvės atėmimo terminams stovyklose ir kalėjimuose ar trėmimui (įvairiais išankstiniais skaičiavimais, nuo 1921 m. iki 1985 m. į šią kategoriją patenka nuo 5 mln. iki 5,5 mln. žmonių); valstiečiai, ištremti iš gyvenamosios vietos, vykdant kampaniją dėl buožių kaip klasės sunaikinimo (iš viso 1930-1933 m., skirtingais skaičiavimais, savo kaimus priverstinai paliko nuo 3 iki 4,5 mln. žmonių)¹¹⁰; tautos, deportuotos į Sibirą, Vidurio Aziją ir Kazachstaną (labiausiai paplitusios šios administracinės deportacijos buvo 1941-1945 m., iš

¹⁰⁷ HANCOCK, Ian. Romani Victims of the Holocaust and Swiss Complicity. In *The Controversy over Apologies and Reparations for Human Injustice. When Sorry isn't enough*. New York, London: New York University Press, 1999, p. 70; WOOLFORD, Andrew; WOLEJSZO, Stefan, išnaša 50, p. 872.

¹⁰⁸ Far more Nazi camps existed than thought, by the Jewish Chronicle, 5 March 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. kovo 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.worldjewishcongress.org/en/news/13229/far_more_nazi_camps_existed_than_thought>.

¹⁰⁹ Жертвы политического террора в СССР, Мемориал [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lists.memo.ru/>>.

¹¹⁰ Plačiau apie išbuožinimą (rus. – *раскулачивание*), jo mastą ir motyvus (nubausti asmenis, besipriešinančius stalinistiniam režimui ar laikomus pavojingais šiam režimui) bei 1920-1930 m. kolektyvizaciją žr. БОНДАРЕВ, Виталий Александрович; ЛЕВАКИН, Александр Сергеевич. „Раскулачивание“ как ведущее направление репрессивной политики советского государства в деревне в 1930-х гг. (на материалах Юга России). *Былые годы. Российский исторический журнал*, 2012, Т. 26, № 4, p. 24-30.

viso deportuota buvo iki 2,5 mln. žmonių)¹¹¹; asmenys, deportuoti iš Estijos, Latvijos, Lietuvos, Vakarų Ukrainos, Vakarų Baltarusijos, Moldovos¹¹²; šimtai tūkst. žmonių, iš kurių buvo atimtos pilietinės teisės už tam tikrą „neteisingą“ profesiją, elgesį, socialinę kilmę; repatriantai (buvusieji ostarbaiteriai ir karo belaisviai, priverstinai dirbę filtracinėse stovyklose) ir kt.¹¹³. Iki šiol vyksta diskusijos, kiek asmenų nukentėjo nuo politinių represijų¹¹⁴, tačiau šios disertacijos tikslais yra aišku tik viena, aukų yra daug ir todėl iki šiol kompensacijos už aukų kančias problema yra aktuali.

Dėl tam tikrų totalitarinių režimų nusikaltimų kvalifikavimo iki šiol vyksta diskusijos. Tam tikri ekspertai 1940 m. Katynės nusikaltimą¹¹⁵ laiko karo nusikaltimu; kiti mano, kad tai buvo nusikaltimas žmoniškumui prieš Lenkijos kariuomenę ir civilius; keli ekspertai teigia, kad tai buvo genocidas prieš Lenkijos nacionalinę grupę ar genocidinis terorizmas; tačiau visi autoriai sutinka, kad tai buvo tarptautinis nusikaltimas¹¹⁶. Klausimą dėl kvalifikavimo

¹¹¹ Vienus (pvz., korėjiečius, graikus, vokiečius, vengrus, italus, rumunus) deportavo prevenciškai kaip potencialius priešo bendrininkus, kitus (Krymo totorius, kalmukus, Kaukazo tautas) kaltino kolaboravimu su vokiečiais okupacijos metais. Plačiau apie tautų deportaciją priežastis žr. ЖУРАВЛЁВ, Е.И. Депортация народов юга России и коллаборационизм в годы Великой Отечественной Войны (1941-1945 гг.). *Власть*, 2009, № 6; СТЕПАНОВ, М.Г. Депортация калмыков и северокавказских народов СССР в период Великой Отечественной Войны (1941-1945 годы): краткие историографические заметки. *Вестник Челябинского государственного университета*, 2009, № 38.

¹¹² Plačiau apie deportacijas, jų priežastis, laikotarpius, skaičius žr. БУГАЙ, Н.Ф. Принудительные переселения – механизм осуществления национальной политики в государстве. 1930–1950-е годы. *Былые годы. Российский исторический журнал*, 2012, Т. 26, № 4, p. 31-41; ШАЙМУХАНОВА, С.Д.; МАКАЛАКОВ, Т.Ж. Вклад спецпереселенцев и депортированных народов в развитие экономики центрального Казахстана. *Современные проблемы науки и образования*, 2012, Номер 3.

¹¹³ Жертвы политического террора в СССР, Мемориал [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lists.memo.ru/>>. Plačiau apie Stalino režimo nusikaltimus žr. WERTH, Nikolas. The Crimes of the Stalin Regime: Outline for an Inventory and Classification. In *The Historiography of Genocide*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan, 2008, p. 400-419. Plačiau apie komunistinio režimo metais padarytus nusikaltimus Lietuvoje žr. ANUŠAUSKAS, Arvydas. Komunizmo nusikaltimai Lietuvoje (istorinė, statistinė apžvalga). In ANUŠAUSKAS, Arvydas; ZABIELA, Vytautas; RAUDELIŪNAS, Vytautas, išnaša 49, p. 78-99.

¹¹⁴ Pvz., žr. ЗЕМСКОВ, Виктор Николаевич. О масштабах политических репрессий в СССР (против спекуляций, извращений и мистификаций). *Былые годы, Российский исторический журнал*, 2012, № 4(26); КРИНКО Е.Ф.; КРОПАЧЕВ С.А. Масштабы сталинских репрессий в оценках советских и современных российских исследователей. *Былые годы. Российский исторический журнал*, 2012, Т. 26, № 4.

¹¹⁵ Katynės miške ir kitose Sovietų Sąjungos vietovėse buvo nužudyti Lenkijos karininkai, karo belaisviai, be to, buvo deportuotos aukų šeimos ir šimtai Lenkijos piliečių į tolimąsias Sovietų Sąjungos sritis.

¹¹⁶ SCHARF, Michael P.; SZONERT-BINIENDA, Maria. Katyn: Justice Delayed or Justice Denied? Report of the Cleveland Experts' Meeting organized by: Frederick K. Cox International Law Center,

kelia ir Holodomoras¹¹⁷. Ukrainoje Holodomoras laikomas ukrainiečių genocidu¹¹⁸. Tam tikros valstybės irgi laiko Holodomorą genocidu¹¹⁹. Tačiau RF atsisako pripažinti Holodomorą genocidu, pabrėždama, kad ne tik Ukrainos gyventojai, bet ir Volgos regiono, Uralo, Kazachstano, Šiaurės Kaukazo ir kitų Sovietų Sąjungos teritorijų gyventojai buvo bado aukomis¹²⁰. Tarptautinių

Case Western Reserve University School of Law and the Libra Institute, Inc. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 2012, Vol. 44(3), p. 538-539.

¹¹⁷ Holodomoras yra terminas, reiškiantis 1932-1933 m. masines milijonų ukrainiečių mirtis dėl bado, kuris buvo vykdomo Stalino režimo plano rezultatas siekiant prievarta įgyvendinti Sovietų Sąjungos žemės ūkio kolektyvizaciją nepaisant Ukrainos kaimo gyventojų valios.

¹¹⁸ Pвz., жr. Постанова Верховної Ради України про 70-ті роковини голодомору в Україні, 28 листопада 2002 року, N 258-IV (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, N 51, ст.377) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/258-15>>; Закон України про Голодомор 1932-1933 років в Україні (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 50, ст.504) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/376-16>>; Указ Президента України про оголошення в Україні 2008 року Роком пам'яті жертв Голодомору, Київ, 24 листопада 2007 року, 1144/2007 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1144/2007>>; Address of the Ukrainian President Victor Yushchenko on the occasion of observation of the 75th anniversary of Holodomor 1932-1933 in Ukraine, Permanent Mission of Ukraine to the United Nations [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://un.mfa.gov.ua/en/page/open/id/2880>>; Апелляционный Суд города Киева, постановление, 13 января 2010 года, уголовное дело № 1-33/2010 по факту совершения геноцида в Украине в 1932–1933 гг. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://khpg.org/index.php?id=1266828078>>; Голодомор был геноцидом: историк сравнил голод в Украине и Казахстане, 15.11.2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://gazeta.ua/ru/articles/history/_golodomor-byt-genocidom-istorik-sravnit-golod-v-ukraine-i-kazahstane/467398>; ANTONOVYCH, Myroslava. Chapter 8. Accountability for Human Rights Violations by Soviet and Other Communist Regimes and the Position of the Council of Europe. In *Contemporary Ukraine on the Cultural Map of Europe*. Armonk, New York, London, England: M.E. Sharpe, 2009, p. 216; „Те, кто определяют Голодомор как уничтожение, сужают это преступление“, 14.11.2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://gazeta.ua/ru/articles/history/_te-kto-opredelyayut-golodomor-kak-unichtozhenie-suzhayut-eto-prestuplenie/467177>; Две трети украинцев считают Голодомор 1932-33 годов геноцидом, „Зеркало недели. Украина“, 11 ноября 2013 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://zn.ua/UKRAINE/dve-treti-ukraincev-schitayut-golodomor-1932-33-godov-genocidom-132592_.html>.

¹¹⁹ Історія Голодомору, Постійне представництво України при ООН [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://un.mfa.gov.ua/ua/documents/holodomor/history>>. Taip pat žr. Lietuvos Respublikos Seimo 2005 m. lapkričio 24 d. pareiškimą „Dėl politinių represijų ir badmečio aukų Ukrainoje 1932–1933 m. paminėjimo“. Valstybės žinios, 2005, Nr. 142-5113.

¹²⁰ Послание Президента России Д.А. Медведева Президенту Украины В.А. Ющенко, официальный сайт Министерства иностранных дел Российской Федерации, 14-11-2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/BDOMP/Brp_4.nsf/arh/03DADAEE0ACCE3D45C3257501002B77D0?OpenDocument>; Сообщение для СМИ. О провале затеи Украины по „голодомору“ в Совете ООН по правам человека, официальный сайт Министерства иностранных дел Российской Федерации, 1430-24-09-2008, 24 сентября 2008 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newslines/3495588EE05AAB69C32574CE004AF043>; О позиции Российской Федерации на 63-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/BDOMP/Brp_4.nsf/arh/4E6ADD525D466448C32574A4005C861E?OpenDocument>; Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с обсуждением в прессе Украины так называемого голодомора 1932-1933 годов, официальный сайт

organizacijų Holodomoro vertinimas irgi nėra vienodas¹²¹. Taip pat nesutariama, ar tautų deportacijos buvo genocidas, ar ne. Kai kurie autoriai nesutinka su RF įstatyme „Dėl represuotų tautų reabilitacijos“ vartojama sąvoka „genocidas“; autorių manymu, deportacija ir genocidas yra dvi skirtingos sąvokos, genocidas apima griežtesnių priemonių kompleksą¹²². Tiesa, yra ir priešingai manančių autorių, kurių nuomone, tautų deportacijos yra genocidas šių tautų atžvilgiu¹²³. LR¹²⁴ ir Latvijos Respublikos¹²⁵ platesnė

Министерства иностранных дел Российской Федерации, 1988-13-11-2006, 13 ноября 2006 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/BDOMP/Brp_4.nsf/arh/804D3AE1F52AD0EEC32572250059CC5D?OpenDocument>; Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с вопросами СМИ о раскручивании кампании вокруг темы „голодомора“ 30-х годов на Украине, официальный сайт Министерства иностранных дел Российской Федерации, 1850-25-10-2006, 25 октября 2006 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/BDOMP/Brp_4.nsf/arh/62F27F1CBFDB7E95C3257212005D8FFE?OpenDocument>. **Tokią pat nuomonę, kritikuojančią Holodomoro laikymą genocidu, galima rasti ir RF mokslinėje literatūroje.** Žr. КОНДРАШИН, В.В. Голод 1932-1933 годов – общая трагедия народов СССР. *Известия Пензенского Государственного Педагогического Университета Им. В.Г. Белинского*, 2009, № 15, p. 117-120; ЗЕМСКОВ, Виктор Николаевич. О масштабах политических репрессий в СССР (против спекуляций, извращений и мистификаций). *Былые годы*, 2012, № 4(26), p. 13.

¹²¹ P vz., 2007 m. lapkričio 24 d. pareiškimu Baltijos Asamblėja pripažino Holodomorą *genocidu*. Baltijos Asamblėjos pareiškimas „Dėl 1932–1933 metų genocido ir politinių represijų Ukrainoje aukų atminimo“, Ryga, 2007 m. lapkričio 24 d. (Statement on Commemorating the Victims of Genocide and Political Repressions Committed in Ukraine in 1932 and 1933) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.baltasam.org/images/front/_pdf/Doc_8_ENG.pdf>, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=309502&p_query=ukrainos&p_tr2=2>. JT Generalinės Asamblėjos 58 sesijos metu tam tikros valstybės, JT narės, pripažino 1932-1933 m. Holodomorą *ukrainiečių tautos tragedija*. fifty-eighth session, Third Committee, agenda item 117, 2003 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://un.mfa.gov.ua/en/documents/holodomor/un>>. ET PA pripažino Stalino režimo politiką, kuri lėmė badą įvairiuose regionuose, *nusikaltimu žmoniškumui*. Resolution 1723 (2010) Commemorating the victims of the Great Famine (Holodomor) in the former USSR, Parliamentary Assembly, COE, Assembly debate on 28 April 2010 (15th Sitting), para. 11.

¹²² ПЕТРОВ, А.Г. Реабилитация репрессированных народов: законодательство и практика. *Фундаментальные и прикладные исследования кооперативного сектора экономики*, 2013, № 2, p. 141. Taip pat žr. ХУНАГОВ, А.Х. Депортация народов с территории Краснодарского края и Ставрополя (20-50-е годы): Дис... канд. ист. наук. М., 1997, С. 35. Cituota iš ПЕТРОВ, А.Г. Реабилитация репрессированных народов: законодательство и практика. *Фундаментальные и прикладные исследования кооперативного сектора экономики*, 2013, № 2, p. 141.

¹²³ ЧЕБОТАРЕВА, В.Г. Государственная политика в Республике немцев Поволжья. 1918–1941 гг. М., 1999. с. 413, КУЛАЕВ, Ч.С. Правовое положение репрессированных народов Северного Кавказа в условиях депортации. Репрессированные народы, с. 58. Cituota iš СТЕПАНОВ, М.Г. Депортация калмыков и северокавказских народов СССР в период Великой Отечественной Войны (1941-1945 годы): краткие историографические заметки. *Вестник Челябинского государственного университета*, 2009, № 38, p. 169.

¹²⁴ P vz., žr. Vytautas Vasiliauskas v. Lithuania, Application no. 35343/05, lodged on 30 July 2005, ECtHR; LR KT 2014 m. kovo 18 d. nutarimas. TAR, 2014, Nr. 2014-03226.

¹²⁵ Nikolay Vladimirovich Tess c. Lettonie (no 2), décision, CEDH, requête no 19363/05, 4 janvier 2008; Nikolajs Larionovs c. Lettonie, décision, CEDH, requête no 45520/04, 4 janvier 2008. Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с вопросом СМИ о вынесении латвийским судом приговора в отношении ветерана Великой Отечественной войны

nei įtvirtinta tarptautinėje teisėje genocido sąvoka, sudėtis irgi buvo diskusijų šaltinis. Kaip pažymėjo J. Žilinskas, tarptautinių nusikaltimų pripažinimas tarptautiniu lygmeniu yra ne tiek teisinė, kiek politinė problema¹²⁶. Iš tiesų, politika turi įtakos nusikaltimų įvertinimui¹²⁷. Tačiau manytina, kad kaip bebūtų kvalifikuotas konkretus pažeidimas (kaip karo nusikaltimas, genocidas ar nusikaltimas žmoniškumui), vis tiek gali kilti klausimas dėl tokių nusikaltimų aukų teisės į valstybės kompensaciją.

1.2. Aukos sąvoka

Aukos pripažinimas yra kompensacijos sąlyga tiek valstybių nacionalinėje teisėje, tiek tarptautinėje teisėje. Pvz., Ukrainoje ilgą laiką tarpą svarstoma galimybė pripažinti Ukrainos piliečius, ukrainiečių kilmės asmenis ir jų vaikus (irgi Ukrainos piliečius ir ukrainiečių kilmės asmenis), priverstinai perkeltus iš Lenkijos Liaudies Respublikos į Ukrainos SSR 1944-1951 m., deportuotais ir mokėti jiems materialinės ir moralinės žalos, patirtos dėl deportacijos, atlyginimą bei taikyti lengvatas¹²⁸. Todėl būtina nustatyti, kas yra laikomas auka.

Николая Ларионова, 2175-02-10-2003, 2 октября 2003 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/BDOMP/Brp_4.nsf/arh/436810C852DF0D4B43256DB3005A7F30?OpenDocument>.

¹²⁶ ŽILINSKAS, Justinas. Tarptautinių nusikaltimų tarptautinio pripažinimo problema ir SSRS okupacijos metu padaryti nusikaltimai. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 10(88), p. 33-39. Taip pat skirtingo nacių ir komunistinių režimų padarytų nusikaltimų vertinimo analizę žr. RACINSKAS, Ronaldas. Historical Justice for Europe: Why, When and How? In *Crimes committed by Totalitarian regimes: Reports and proceedings* <...>, išnaša 12, p. 13-19.

¹²⁷ Dažnai Kazachstano valdžia kritikuojama dėl to, kad skirtingai nuo Ukrainos, nepateikia jokie 1930-aisiais metais vykusio bado įvertinimo. Dažnai toks politikų neveikimas aiškinamas baime pabloginti santykius su RF. Plačiau žr. „Казахстан все еще не дает политическую оценку Голоду“, Нуртай Лаханулы, 23.11.2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://rus.azattyq.org/content/kazakhstan-famine-political-evaluation/25177596.html>>; Выжившее поколение называет Голод „забытым геноцидом“, Дейзи Синделар, 09.12.2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://rus.azattyq.org/content/article/1357667.html>>.

¹²⁸ **Проект Закону** про визнання депортованими громадян України, які у 1944-1951 роках були примусово переселені з території Польської Народної Республіки на територію Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Номер, дата реєстрації: **3030 від 26.07.2013**, Ініціатор(и) законопроекту: Апостол М.В. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=47976>; **Проект Закону** про визнання депортованими громадян України, які у 1944-1951 роках були примусово переселені з території Польської Народної Республіки на територію Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Номер, дата реєстрації: **4783 від 08.07.2009**, Ініціатор(и) законопроекту: Косів М.В.,

Deja, tenka pripažinti, kad tarptautinėse žmogaus teisių sutartyse, jeigu ir minima aukos sąvoka, tačiau nepaaiškinama jos reikšmė¹²⁹. Tačiau neprivalomoje teisėje visgi yra plačiau atskleidžiama aukos sąvoka. Pagrindiniuose teisingumo principuose nusikaltimo ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms aukomis pripažįstami asmenys, kurie individualiai ar kolektyviai patyrė žalą, įskaitant fizinę, protinę žalą, emocinius išgyvenimus, ekonominius nuostolius, ar jų pagrindinių teisių pažeidimą dėl veikimo ar neveikimo, prieštaraujančio valstybės baudžiamajai teisei, įskaitant ir teisei, draudžiančiai baudžiamą piktnaudžiavimą valdžia¹³⁰. Remiantis van Boven/Bassiouni principų 8 principu, aukos irgi yra asmenys, kurie individualiai ar kolektyviai patyrė žalą, įskaitant kūno sužalojimus ar moralinę žalą, emocines kančias, materialinę žalą ar kitokią esminį jų pagrindinių teisių pažeidimą dėl veikimo ar neveikimo, sudarančio sunkų tarptautinės žmogaus teisių teisės pažeidimą arba sunkų tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimą. Pagal van Boven/Bassiouni principų 9 principą asmuo turi būti laikomas auka nepriklausomai nuo to, ar teisės pažeidėjas yra nustatytas, sulaikytas, apkaltintas ar nuteistas, ir nepriklausomai nuo šeimyninio ryšio tarp pažeidėjo ir aukos¹³¹. Panašus aukos apibrėžimas pateiktas ir Čikagos principų 3.1 principu¹³². Tarptautinės teisės asociacijos Hagos deklaracijos 4 str. auka laikomi fiziniai ir juridiniai asmenys,

Кирильчук С.І., Ващук К.Т. (В порядок денний не включено (22.09.2010)) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://wl.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4783&skl=7>. **Taip pat žr.** Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo 9 str. 1 d. Valstybės žinios, 1997, Nr. 66-1609; 2007, Nr. 81-3310 (su paskutiniaisiais pakeitimais ir papildymais, padarytais Įstatymu Nr. XII-1025, TAR, 2014, Nr. 2014-10482).

¹²⁹ Apie aukos sąvokos neapibrėžtumą tarptautinėse žmogaus teisių sutartyse žr. SANDOVAL-VILLALBA, Clara. The Concepts of 'Injured Party' and 'Victim' of Gross Human Rights Violations in the Jurisprudence of the Inter-American Court of Human Rights: A Commentary on their Implications for Reparations. In *Reparations for Victims of Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity: Systems in Place and Systems in the Making*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009, p. 247-249. Taip pat apie pasiūlymus dėl bendro pobūdžio tarptautinės sutarties dėl aukų teisinio statuso ir jų teisių katalogo žr. DE CASADEVANTE ROMANI, Fernández. International Law of Victims. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 2010, Vol. 14, p. 220-272.

¹³⁰ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, išnaša 67, para. 1-2.

¹³¹ Basic Principles and Guidelines <...>, išnaša 23. **Van Boven/Bassiouni principuose aukos sąvoka pagrįsta aukos sąvoka, nustatyta Pagrindiniuose teisingumo principuose nusikaltimo ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms.** van BOVEN, Theo. The Right to a Remedy as Contained in International Instruments <...>, išnaša 64, p. 50. Taip pat žr. Report of the second consultative meeting on the Basic principles and guidelines, E/CN.4/2004/57, išnaša 65, para. 29.

¹³² The Chicago Principles, išnaša 71, p. 55.

kurie patyrė žalą dėl tarptautinės teisės normų, taikomų ginkluotame konflikte, pažeidimo¹³³.

Ne tik individai gali tapti aukomis. Gali būti ir vadinamųjų kolektyvinių aukų. Kolektyvinės aukos kyla tais atvejais, kai susijusios tam tikrais santykiais arba ryšiais tokiais kaip religija, tautybė, rasė, kalba ir pan. ir tampa viktimizacijos objektu. Grupė nebūtinai turi egzistuoti iki pažeidimo, bet asmenys gali tapti grupe dėl pažeidimo. Kolektyvinė auka yra dalis tam tikrų gyventojų, į kurią buvo nukreiptas pažeidimas¹³⁴. Matyt, kolektyvinės aukos pavyzdžiu galėtų būti SSRS represuotos tautos (pvz., čečėnai, ingušai, korėjiečiai, Krymo totoriai, balkarai, karačiajai, suomiai, vokiečiai, kalmukai, bulgarai, graikai), nacių persekiojimo aukos (žydai, romai). Paminėtinas specialus RF įstatymas „Dėl represuotų tautų reabilitacijos“, kuriame represuotos tautos yra reabilituojamos, represiniai aktai prieš šias tautas pripažįstami neteisėtais ir nusikalstamais, pripažįstama teisė į žalos atlyginimą¹³⁵. Taip pat kolektyvine auka galėtų būti laikomos organizacijos, vienetai, kurie patiria žalą jų nuosavybei, naudojamai religijos, švietimo, humanitariniais tikslais¹³⁶. Matyt, (religinės) bendruomenės, kurių turtas (pvz., žemė, bažnyčios, mokyklos, ligoninės, kapinės ir t. t.) buvo konfiskuotas,

¹³³ Declaration of International Law Principles on Reparation for Victims of Armed Conflict (Substantive Issues), išnaša 74, 4 str. Draft Declaration of International Law Principles on Reparation for Victims of Armed Conflict (Substantive Issues) and Commentaries, išnaša 29, 4 str. **Skirtingai nuo aukščiau paminėtų šaltinių, Tarptautinės teisės asociacijos Hagos deklaracijos 4 str.** nėra aiškiai, tiksliai minima, kad asmenys gali nukentėti individualiai ar kolektyviai (nes šiuo klausimu susitarimo nepavyko pasiekti). Tačiau komentare pabrėžiama, kad tokiu nukrypimu nuo van Boven/Bassiouni principų nedaromas poveikis kolektyviai nukentėjusių asmenų teisėms.

¹³⁴ BASSIOUNI, Cherif M., išnaša 16, p. 257.

¹³⁵ Закон РСФСР от 26 апреля 1991 г. N 1107-1 (ред. от 1 июля 1993 г.) „О реабилитации репрессированных народов“.

¹³⁶ BASSIOUNI, Cherif M., išnaša 16, p. 257. **Svarstant van Boven/Bassiouni principus M. Cherif Bassiouni pažymėjo, kad pagal šiuos principus auka nėra visa tauta, organizacija, bet auka gali būti asmuo, grupės, bendruomenės narys.** Report of the consultative meeting on the draft Basic principles and guidelines <...>. Summary of the discussions during the meeting, E/CN.4/2003/63, išnaša 29, para. 77. **Th. van Boven pažymi, kad van Boven/Bassiouni principuose tik fiziniai asmenys yra laikomi aukomis, bet tai nereikia, kad juridiniai asmenys negali būti aukomis.** van BOVEN, Theo. The Right to a Remedy as Contained in International Instruments <...>, išnaša 64, p. 49-50.

galėtų būti laikomos tokia kolektyvine auka. Dėl tokių aukų taip pat imamasi žalos atlyginimo priemonių¹³⁷.

Dar būtina paminėti, kad *aukos gali būti tiesioginės* (angl. – *direct victim*), t. y. tiesiogiai nukentėjusios nuo pažeidimo, *ir netiesioginės* (angl. – *indirect victim*), kurios turi ryšį su tiesioginėmis aukomis ir dėl to irgi kenčia nuo pažeidimo, bet kurioms nėra tiesiogiai pakenkta¹³⁸. Van Boven/Bassiouni principų 8 principu, Pagrindinių teisingumo principų nusikaltimo ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms 2 paragrafe *inter alia* nustatyta, kad sąvoka auka, atitinkamais atvejais (van Boven/Bassiouni principuose pažymėta, kad ir suderinamai su nacionaline teise) reiškia ir artimiausius aukos giminaičius bei išlaikytinius ir asmenis, kurie patyrė žalą padėdami į sunkią padėtį patekusioms aukoms ar siekdami užkirsti kelią viktimizacijai. Čikagos principų 3.1 principu taip pat kaip auka minimi tiesioginių aukų šeimos nariai. Tarptautinės teisės asociacijos Hagos deklaracijos 4 str. netiesioginės aukos nėra aiškiai minimos. Tarptautinės teisės asociacijos Hagos deklaracijos 4 str. komentare pažymėta, kad būtent žalos patyrimas kvalifikuoja trečiuosius asmenis kaip aukas. Todėl nėra pagrindo *a priori* apriboti trečiųjų asmenų grupę tam tikromis kategorijomis, kaip tai padaryta van Boven/Bassiouni principuose¹³⁹.

Iš tiesų giminaičiai gali tapti netiesioginėmis aukomis dėl vieno iš jų šeimos narių pradinio teisių pažeidimo, pvz., jeigu šeimos maitintojas areštuojamas, negali dirbti dėl žalos sveikatai, jo šeima taip pat patiria žalą, nes netenka maitintojo, netenka artimojo, praranda išsilavinimo galimybes, praranda šeimos ryšius, pažeminama ir t. t.¹⁴⁰. Praktikoje tokiems giminaičiams

¹³⁷ P vz., žr. Lietuvos Respublikos religinių bendrijų teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo tvarkos įstatymas. Valstybės žinios, 1995, Nr. 27-600 (su paskutiniaisiais pakeitimais ir papildymais, padarytais Įstatymu Nr. IX-1035. Valstybės žinios, 2002, Nr. 74-3138).

¹³⁸ ROMBOUS, Heidy; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 467-468; КАБАHOV, П.А. Криминологическая типология жертв политических преступлений в отечественной криминальной политической виктимологии. *Адвокатская практика*, 2007, N 6; ZWANENBURG, Marten, išnaša 29, p. 661.

¹³⁹ Declaration of International Law Principles on Reparation for Victims of Armed Conflict (Substantive Issues), išnaša 74, 4 str. Draft Declaration of International Law Principles on Reparation for Victims of Armed Conflict (Substantive Issues) and Commentaries, išnaša 29, 4 str.

¹⁴⁰ HUYSE, Luc, išnaša 22, p. 54-55.

dažnai suteikiamas aukos statusas, mokamos išmokos¹⁴¹. Pvz., RF politinių represijų įstatymo 2.1 str. nukentėjusiais nuo politinių represijų pripažįstami asmenų, sušaudytų ar mirusių laisvės atėmimo vietose ir reabilituotų po mirties, vaikai, sutuoktinis (-ė), tėvai¹⁴². Pagal van Boven/Bassiouni principus, Pagrindinius teisingumo principus nusikaltimo ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms aukos giminaičiai yra netiesioginė auka, nepriklausomai nuo to, ar tiesioginė auka buvo nužudyta ar mirė dėl padaryto pažeidimo. Taigi pripažįstant nukentėjusiojo (aukos) statusą tik giminaičiams, kurių artimieji mirė/buvo nužudyti, siauriau suprantama netiesioginės aukos sąvoka. Pastebėta, kad yra ir nacionalinės teisės aktų pavyzdžių, kai apskritai politinių represijų aukų sutuoktiniai, tėvai, vaikai nėra minimi kaip nukentėjusieji nuo politinių represijų¹⁴³. Pastaruoju atveju tenka kalbėti apie apskritai neprivalomos teisės tikslų nepaisymą. Tiesa, van Boven/Bassiouni principuose ir Pagrindiniuose teisingumo principuose nusikaltimo ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms nustatytos sąlygos („atitinkamais atvejais“ (o van Boven/Bassiouni principuose dar „ir suderinamai su nacionaline teise“)

¹⁴¹ Paminėtinas našlaičių fondas (angl. – *Orphan Fund*). Nuo 2012 m. sausio 1 d. asmenys, gyvenantys buvusio sovietinio bloko valstybėse, ir kurių abu tėvai buvo nužudyti dėl nacių persekiojimo, gali gauti vienkartinę išmoką. Orphan Fund [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.claimscon.org/what-we-do/compensation/orphan-fund/>>. **Taip pat žr. su disertacijos tematika nesusijusius AŽTT sprendimus:** Case of Garrido and Baigorria v. Argentina, Judgment of August 27, 1998 (Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 39, para. 47-65; Case of Loayza-Tamayo v. Peru, Judgment of November 27, 1998 (Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 42, para. 140-143; Case of the Ituango Massacres v. Colombia, Judgment of July 1, 2006 (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), I/A Court of HR., Series C No. 148, para. 386.

¹⁴² Закон Российской Федерации от 18 октября 1991 года N 1761-1 „О реабилитации жертв политических репрессий“ (с последними изм., внесенными Постановлением ВС РФ от 23 декабря 2003 года N 186-ФЗ). **Taip pat žr.** Law of the Azerbaijan Republic on Rehabilitation of Victims of Political Repression. Baku, March 15, 1996, Number 44 -IQ. Published in the “Collection of the legislation of the Azerbaijan Republic” (July 31, 1997, № 1, Article 23). As amended by the Act of April 2, 1999 № 649 -IQD; March 6, 2007 № 260 –IIIQD, 2 str.; Постановление Верховного Совета Республики Беларусь, 21 декабря 1990 г. № 479-XII об утверждении Положения о порядке восстановления прав граждан, пострадавших от репрессий в 20–80-х годах (последние изменения и дополнения: Закон Республики Беларусь от 16 ноября 2010 г. № 192-3), 16 пункта.

¹⁴³ Pvz., Ukrainos įstatyme “Dėl politinių represijų aukų reabilitacijos Ukrainoje“ tokie asmenys nėra minimi. Закон України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“, Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, N 22, ст.262 {Із змінами, внесеними згідно із Законами <...> N 107-VI (107-17) від 28.12.2007, ВВР, 2008, N 5-6, N 7-8, ст.78 - зміни діють по 31 грудня 2008 року} {Додатково див. Рішення Конституційного Суду <...> N 5477-VI (5477-17) від 06.11.2012} [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/962-12>>.

suteikia valstybėms laisvę spręsti dėl aukos sąvokos išplėtimo sąlygų, asmenų rato¹⁴⁴.

Minėta, kad netiesioginėmis aukomis tampa asmenys, patyrę žalą padėdami aukoms ar siekdami užkirsti kelią viktimizacijai¹⁴⁵. Dažnai tokiais aukomis tampa žmogaus teisių gynėjai ir daktarai¹⁴⁶. Kartais netiesioginėmis aukomis laikomi kaimynai, draugai, liudytojai, t. y. visi tie, kurie patiria žalą, traumuojami dėl to, kad tapo pažeidimų liudininkais¹⁴⁷.

Būtina pažymėti, kad yra pavyzdžių, kai tiesioginių aukų artimieji giminaičiai, asmenys, padedantys aukoms ar siekiantys užkirsti kelią viktimizacijai, patys tapdavo tiesioginėmis totalitarinio režimo aukomis. Pvz., kaina, kurią turėjo sumokėti asmenys, gelbėdami žydus, skyrėsi priklausomai nuo valstybės. Rytų Europoje vokiečiai žudydavo ne tik žydą gelbėjusį asmenį, bet ir visą to asmens šeimą. Paprastai Vakarų Europoje baudimas už žydų gelbėjimą buvo ne toks griežtas, tačiau ir čia tam tikri gelbėtojai buvo įkalinami stovyklose ar nužudomi¹⁴⁸. Pvz., 1937 m. rugpjūčio 15 d. operatyvinio įsakymo Nr. 00486 pagrindu visos represuotųjų žmonos, nepriklausomai nuo jų amžiaus (dažnai ir represuotųjų tėvai), buvo įkalinamos stovyklose 5-8 metams. Buvo įvesta sąvoka „socialiai pavojingi vaikai“ (rus. –

¹⁴⁴ Su šiomis van Boven/Bassiouni principų lanksčiomis nuostatomis lyginama ir kitoms nacionalinėms ir regioninėms institucijoms teikiama kaip pavyzdys AŽTT praktika, kurioje AŽTT nustato „nukentėjusios šalies“ (angl. – *injured party*), aukos (angl. – *victim*) sąvoką, neatsižvelgdamas, kas laikomas giminaičiais valstybės nacionalinėje teisėje. Žr. SANDOVAL-VILLALBA, Clara. The Concepts of ‘Injured Party’ and ‘Victim’ <...>, išnaša 129, p. 243-282. **Taip pat žr.** EŽTT poziciją, kai vertinant, ar buvo stiprus ryšys tarp pareiškėjų ir jų giminaičių (Katynės žudynių aukų), buvo atsižvelgta į pareiškėjų gimimo datą (t. y. ar jie pažinojo savo giminaičius), giminstės laipsnį. Janowiec and Others v. Russia, judgment, ECtHR, Applications nos. 55508/07 and 29520/09, 16 April 2012, para. 153-154; *cf.* Janowiec and Others v. Russia, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 55508/07 and 29520/09, 21 October 2013.

¹⁴⁵ Nagrinėjant van Boven/Bassiouni principus kai kurios valstybės priešinosi suteikti aukos statusą tokiems asmenims. Tačiau Cherif M. Bassiouni pažymėjo, kad „jeigu mes, kaip visuomenė, norime skatinti įsikišimą siekiant padėti aukoms, tam, kuris įsikiša ir patiria žalą, turi būti suteiktos tam tikros teisės ir apsauga“. BASSIOUNI, Cherif M., išnaša 16, p. 257.

¹⁴⁶ *Implementing Victims’ Rights. A Handbook on the Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation*. Redress, London, 2006, p. 19.

¹⁴⁷ HUYSE, Luc, išnaša 22, p. 55.

¹⁴⁸ The Righteous Among the Nations. About the Righteous, Yad Vashem [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. rugsėjo 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.yadvashem.org/yv/en/righteous/about.asp>>. Apie asmenų, pasipriešinusį okupaciniams režimams, pripažinimą laisvės kovų dalyviams prilygintais asmenimis LR nacionalinėje teisėje žr. Lietuvos Respublikos pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymo Nr. VIII-97 preambulės ir 5 straipsnio pakeitimo įstatymą. TAR, 2014, Nr. 2014-09153.

„социально опасные дети“). Sąvokos „tėvynės priešo žmona“ (rus. – „жена врага народа“) traktavimas irgi buvo išplėstas: areštuojamos buvo ne tik represuoto asmens sutuoktinės, bet ir išsituokusios, meilužės. Vyresni nei 15 metų vaikai taip pat buvo įkalinami į stovyklas ar NKVD pataisymo-darbo kolonijas arba į ypatingo režimo vaikų namus. Dauguma vaikų iki 15 metų taip pat buvo talpinami į vaikų namus¹⁴⁹. Pagal 1937 m. birželio 21 d. UNKVD įsakymą Nr. 304739 siekiant apsaugoti pasienį, laikytis pasų režimo, asmenų, nuteistų už tėvynės išdavimą, špionažą, terorą ir diversiją, šeimos buvo tremiamos iš Tolimųjų Rytų¹⁵⁰. Tokių giminaičių kaip tiesioginių aukų statusas pripažintas ir RF. RF KT pripažino represuotų asmenų vaikus, buvusius kartu su savo tėvais laisvės atėmimo vietoje, ištrėmimuose, tremtyje, t. y. teisių ir laisvių atėmimo sąlygomis, represuotais asmenimis, o ne tiesiog nukentėjusiais, kaip tai buvo nustatyta pradiniame RF politinių represijų įstatymo variante. RF KT patvirtino, kad iš esmės šie vaikai buvo represuojami. Įdomu pažymėti, kad RF KT, priimdamas šį nutarimą, vadovavosi ir tarptautinės teisės šaltiniais: Pakto 26 str., draudžiančiu diskriminaciją, ir Pagrindiniais teisingumo principais nusikaltimo ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms, kuriuose įtvirtinta aukos sąvoka¹⁵¹. Tiesa, ne visose valstybėse yra vienodas požiūris į tokių totalitarinių režimų aukų vaikų statusą¹⁵².

¹⁴⁹ МАКАРОВА, Т.В. Проблемы возмещения материального вреда жертвам политических репрессий. *Вестник научных трудов Нижнекамского филиала Московского гуманитарно-экономического института. Серия 8: Политическая криминология*, 2002, p. 50-51; ЧЕРНОЛУЦКАЯ, Е.Н. Выселение семей „врагов народа“ с территории советского Дальнего Востока в конце 1930-х годов как форма массовых депортаций. *Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке*, 2011, № 2, p. 46. Gerai žinoma pataisomoji-darbo tėvynės išdavikų žmonių stovykla R 17 „ALŽIR“ (rus. – „Акмолинский лагерь жен изменников Родины“ – „АЛЖИР“ – исправительно-трудовой лагерь „Р-17“). СУЛЕЙМЕНОВА, М.Ж.; ШАЙМУХАНОВА, С.Д.; МАКАЛАКОВ, Т.Ж. Использование труда заключенных филиалов ГУЛАГА для развития народного хозяйства центрального Казахстана в 30-40-е годы XX века. *Успехи современного естествознания*, 2013, Т. 2013, № 4, p. 140.

¹⁵⁰ ЧЕРНОЛУЦКАЯ, Е.Н., *ibid.*, p. 46-47.

¹⁵¹ Конституционный Суд Российской Федерации, постановление от 23 мая 1995 г. N 6-П. Remdamasis tais pačiais argumentais kaip ir 1995 m. gegužės 23 d. nutarime Nr. 6-П, RF KT pripažino, kad tėvų, represuotų politiniais motyvais, vaikai, nepilnametystėje netekę represuoto (-ų) tėvo (-ų) globos, turėtų būti laikomi represuotais, o ne tiesiog nukentėjusiais nuo politinių represijų. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 18 апреля 2000 г. N 103-О.

¹⁵² Pvz., Ukrainos įstatyme „Dėl politinių represijų aukų reabilitacijos Ukrainoje“ taip ir nebuvo priimti pakeitimai dėl represuotų tėvų vaikų pripažinimo. Tiesa, buvo pateiktas įstatymo projektas Nr. 5040, bet jame buvo siūloma tokią vaikų kategoriją pripažinti nukentėjusiais nuo politinių represijų, o ne

Taigi apibendrinant galima teigti, kad pagal tarptautinę teisę valstybės neturi pareigos suteikti asmenims totalitarinio režimo (tiesioginės/netiesioginės) aukos statusą bei valstybės turi vertinimo laisvę apibrėždamos aukas.

1.3. Kompensacija kaip žalos atlyginimo forma

1.3.1. Žalos atlyginimas: terminų įvairovė

Iki Pirmojo pasaulinio karo buvo sutarimas, kad nugalėjusi valstybė turi teisę iš pralaimėjusios valstybės reikalauti padengti karo išlaidas. Tuo metu buvo vartojamas terminas „karo reikalavimai“, „karo kontribucijos“ (angl. – *war claims, war indemnities*). Tačiau po Pirmojo pasaulinio karo valstybės sąjungininkės pasirinko vietoj „karo kontribucijų“ kitą terminą – „reparacijos“ (angl. – *reparations*). Keisdamos terminą, sąjungininkės siekė parodyti ketinimą, kad nugalėta valstybė turi mokėti už visą žalą, padarytą valstybei ir jos civiliams¹⁵³. Termino keitimo priežastis buvo ta, kad asmenys Pirmojo pasaulinio karo metu patyrė didelę žalą, bet karo teisė leisdavo tik nugalėjusioms valstybėms, o ne asmenims reikalauti kompensacijos už patirtą žalą¹⁵⁴. Terminas „reparacijos“ (angl. – *reparations*) kaip karo reparacijų reikšmė pasikeitė nuo Antrojo pasaulinio karo, nes įgijo platesnę reikšmę. Iki Antrojo pasaulinio karo „reparacijos“ buvo suprantamos kaip karo padarinys, rezultatas. Reparacijos buvo karo nugalėtojų pinigų ir pan. reikalavimas iš pralaimėjusios šalies, atsakingos už nuostolius, patirtus konflikto metu; tik valstybės buvo tarptautinės teisės subjektai, turintys teisę reikalauti

represuotais asmenimis kaip RF politinių represijų įstatyme. Tačiau šis įstatymo projektas nebuvo priimtas. *Жр. Проект Закону про внесення змін до Закону України „Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні“ (щодо статусу осіб, які в дитинстві потерпіли від політичних репресій), Номер, дата реєстрації: 5040 від 31.07.2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugšėjo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=35922>. **Taip pat žr.** Проект Закону „Про внесення змін до Закону України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“ щодо статусу осіб, які потерпіли від політичних репресій у дитинстві“. Номер, дата реєстрації: 2238a від 05.06.2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugšėjo 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47275>.*

¹⁵³ SEIDL-HOHENVELDERN, Ignaz. Reparations. In *Encyclopedia of Public International Law*, Rudolf Bernhardt, ed., 2000, p. 178. Cituota iš DOLZER, Rudolf, išnaša 48, p. 309-310.

¹⁵⁴ DOLZER, Rudolf, išnaša 48, p. 310

„reparacijų“. Po Antrojo pasaulinio karo situacija pasikeitė, pradėjo vystytis žmogaus teisės ir asmenys, subnacionalinės grupės įgijo teises. Vokietijos reparacijos („*Wiedergutmachung*“) tapo žmogaus teisių plėtros papildymu, nes būtent reparacijos padeda padaryti žmogaus teises realias ir įgyvendinamas¹⁵⁵.

Literatūroje anglų kalba galima aptikti terminų „reparations“, „reparation“, „restitution“, „redress“, „compensation“, „settlement“ ir t. t. įvairovę ir jų skirtingas reikšmes. Reparacijų (angl. – *reparations*) terminui gali būti suteikiama siauresnė reikšmė. Doktrinoje pažymima, kad žodžiai „reparacijos“ (angl. – *reparations*) ir „žalos atlyginimas“ (angl. – *reparation*) šiuo metu turi dvi skirtingas reikšmes. Žalos atlyginimas (angl. – *reparation*) reiškia skirtingus atsakymus į pažeidimus, žiaurumus, įskaitant restituciją, kompensaciją, rehabilitaciją, satisfakciją ir garantijas, kad pažeidimas nepasikartos. Taigi šios priemonės gali ir neištraukti pinigų pervedimo. Tuo tarpu „reparacijos“ (angl. – *reparations*) beveik sinonimas kompensacijai, t. y. pinigų pervedimui¹⁵⁶. J. Torpey daro prielaidą, kad, matyt, alternatyviai vartojamas kitas terminas „žalos, nuostolių atlyginimas“ (angl. – *redress*), nes dabartinę reparacijų reikšmę vartoti iki šiol nuogaustaujama¹⁵⁷. Pvz., neprivalomoje teisėje nurodytas toks žalos atlyginimas (angl. – *reparation*), turintis įvairias formas¹⁵⁸.

¹⁵⁵ TORPEY, John. Introduction <...>, išnaša 50, p. 4.

¹⁵⁶ TORPEY, John. Victims and Citizens: The Discourse of Reparation(s) at the Dawn of the New Millennium. In *Out of the Ashes. Reparation for Victims of Gross and Systematic Human Rights Violations*. Antwerpen: Intersentia, 2005, p. 38-39; TORPEY, John. Introduction <...> išnaša 50, p. 3. **Panašiai, P. Sardaro mano, kad** žalos atlyginimas (angl. – *reparation*) apima visas priemones, kurių turi imtis atsakinga valstybė siekdama tam tikrų tikslų (teisinės tvarkos palaikymo, asmenų teisių gynimo, pažeistos moralinės, ekonominės, socialinės pusiausvyros atkūrimo). Šie tikslai gali būti pasiekti suteikiant teises ir daiktus identiškus pažeistiems (žalos atlyginimas *ad integrum*) ir skirtingus (*quid pro quo* žalos atlyginimas). SARDARO, Pietro, išnaša 61, p. 268.

¹⁵⁷ TORPEY, John. Victims and Citizens: The Discourse of Reparation(s) <...>, *ibid.*, p. 39-40.

¹⁵⁸ Pvz., van Boven/Bassiouni principuose žalos atlyginimas apima įvairias formas: restitucija, kompensacija, rehabilitacija, satisfakcija ir garantijos, kad pažeidimas nepasikartos. Basic Principles and Guidelines <...>, išnaša 23, 18-23 principai. Joinet/Orentlicher principuose žalos atlyginimas apima restituciją, kompensaciją, rehabilitaciją ir satisfakciją kaip nustatyta tarptautinėje teisėje. Updated set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity, išnaša 72, 34 principas. Tarptautinės teisės asociacijos Hagos deklaracijoje žalos atlyginimas apima restituciją, kompensaciją, satisfakciją ir garantijas dėl nepasikartojimo. Declaration of International Law Principles on Reparation for Victims of Armed Conflict (Substantive Issues), išnaša 74, 1 str., 6-10 str. Draft Declaration of International Law Principles on Reparation for Victims of Armed Conflict (Substantive Issues) and Commentaries, išnaša 29.

Tačiau mokslininkų darbuose reparacijų (angl. – *reparations*) terminui gali būti suteikiama ir platesnė reikšmė, kai terminas „reparacijos“ apima įvairias žalos atlyginimo formas, įskaitant restituciją, kompensaciją, reabilitaciją, satisfakciją ir garantijas, kad pažeidimas nepasikartos¹⁵⁹.

Yra ir tokių autorių, kurie tam pačiam reparacijų terminui suteikia skirtingas (platesnę ir siauresnę) reikšmes. P. de Greiff manymu, terminą „reparacijos“ (angl. – *reparations*) galima suprasti dviem aspektais. Pirma, platesnė reikšmė, apimanti visas priemones, atlyginančias tam tikro nusikaltimo aukos patirtą žalą. Anot autoriaus, galimos skirtingos reparacijų formos: restitucija, kompensacija, reabilitacija, satisfakcija ir garantijos, kad pažeidimas nepasikartos. Antra, P. de Greiff įvardinta siauresnė reparacijų reikšmė, t. y. įvairios programos, į kurias įtrauktos didelės apimties žalos atlyginimo priemonės¹⁶⁰. Šia siauresne reikšme programos neapima baudžiamojo nusikaltėlių persekiojimo, institucinės reformos, tiesos atskleidimo kaip žalos atlyginimo dalių. P. de Greiff teikia pirmenybę termino siauresnei reikšmei, t. y. žalos atlyginimo programoms, skirtoms tiesiogiai aukoms.

Galima rasti dar įdomesnę terminų „reparation“ ir „reparations“ aiškinimą psichologiniu požiūriu. Pvz., B. Hamber, siekdamas atskirti individualų (mikro) ir kolektyvinį (makro) procesus įgyvendinant žalos atlyginimo programą, reparacijomis (angl. – *reparations*) vadina aktus arba objektus, susijusius su bandymais pataisyti, pvz., kompensacijos mokėjimas, memorialo statymas arba atsiprašymas. Kaip žalos atlyginimą (angl. – *reparation*) iš individualios psichologinės perspektyvos B. Hamber supranta

¹⁵⁹ Pvz., žr. HAYNER, Priscilla. *Unspeakable Truths: Confronting State Terror and Atrocity*. New York: Routledge, 2001, p. 171. Cituota iš TORPEY, John. Introduction <...>, išnaša 50, p. 3; HAYNER, Priscilla B., išnaša 1, p. 163-181; ROHT-ARRIAZA, Naomi. Victim's rights. Reparations in International Law and Practice. In *The Pursuit of International Criminal Justice: A World Study on Conflicts, Victimization, and Post-Conflict Justice*. Antwerp: Intersentia, 2010, Vol. 1, p. 655-656; ROHT-ARRIAZA, Naomi. Reparations Decisions and Dilemmas. *Hastings International and Comparative Law Review*, 2004, Vol. 27, p. 159-160; VRDOLJAK, Ana Filipa. Remembering and Reconciliation: an International Law Perspective. In *Crimes committed by Totalitarian regimes: Reports and proceedings* <...>, išnaša 12, p. 265-273. **Taip pat žr.** Čikagos principų 3.4. principą. The Chicago Principles, išnaša 71, p. 56.

¹⁶⁰ DE GREIFF, Pablo. Justice and Reparations. In *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press Inc., 2006, p. 452-453.

asmens požiūrį į reparacijas, t. y. psichologinę būklę, kurioje asmuo jaučia, kad padarytos tinkamos pastangos žalai atlyginti¹⁶¹.

Būtina pažymėti, kad ir terminas „žalos atlyginimas“ (angl. – *reparation*) irgi gali turėti siauresnę ir platesnę reikšmes. R. Pisillo-Mazzeschi kaip žalos atlyginimą (angl. – *reparation*) plačiaja prasme supranta „materialinį“ žalos atlyginimą (*restitutio in integrum*, kompensacija, satisfakcija ir garantijos, kad pažeidimas nepasikartos) ir „procesinį“ žalos atlyginimą, reiškiantį valstybės pažeidėjos pareigą suteikti asmeniui veiksmingą nacionalinę teisinės gynybos priemonę¹⁶². Kitų mokslininkų darbuose toks materialinis ir procesinis aspektas išskiriamas ne žalos atlyginime (angl. – *reparation*), o teisinės gynybos priemonėje (angl. – *remedy*). Antai D. Shelton pripažįsta, kad teisė į teisinės gynybos priemonę (angl. – *the right to a remedy*) apima du aspektus, t. y. procesinę teisę į teisingumą (angl. – *procedural right of access to justice*) ir materialinę teisę į žalą, patirtą dėl veikos, pažeidžiančios teises, įtvirtintas tarptautinėje ar nacionalinėje teisėje, atlyginimą (angl. – *the substantive right to redress*)¹⁶³.

Galima aptikti ir termino „restitucija“ (angl. – *restitution*) vartojimą ne įprastine reikšme (kaip viena iš žalos atlyginimo formų arba dar dažniau apskritai kaip nuosavybės grąžinimas aukai), bet platesne reikšme, apimančia ir kompensaciją už atimtą nuosavybę, kitą patirtą žalą (pvz., deportaciją,

¹⁶¹ HAMBER, Brandon. Narrowing the Micro and Macro <...>, išnaša 24, p. 563-564; HAMBER, Brandon. *Transforming Societies* <...>, išnaša 24, p. 95-97.

¹⁶² PISILLO-MAZZESCHI, Richardo. International Obligations to Provide for Reparation Claims? In *State Responsibility and the Individual: Reparation in Instances of Grave Violations of Human Rights*. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 150. **Apie platesnę žalą atlyginimo (angl. – *reparation*) reikšmę įtraukiant materialinį (angl. – *reparations, redress*) ir procesinį (angl. – *remedy*) aspektus taip pat žr. ECHEVERRIA, Gabriela. Codifying the Rights of Victims in International Law: Remedies and Reparation. In *Redressing Injustices through Mass Claims Processes: Innovative Responses to Unique Challenges*. New York: Oxford University Press Inc., 2006, p. 279.**

¹⁶³ SHELTON, Dinah. The United Nations Principles and Guidelines on Reparations: Context and Contents. In *Out of the Ashes. Reparation for Victims of Gross and Systematic Human Rights Violations*. Antwerpen: Intersentia, 2005, p. 13. **Taip pat panašią nuomonę žr. van BOVEN, Theo. The Right to a Remedy as Contained in International Instruments <...>, išnaša 64, p. 34-38; van BOVEN, Theo. Victims' Rights to a Remedy and Reparation <...>, išnaša 30, p. 22-26; ZWANENBURG, Marten, išnaša 29, p. 653.**

priverčiamą darbą, nužudymą ir pan.)¹⁶⁴. Matyt, šiuo atveju restitucija suprantama kaip visiška restitucija (*restitutio in integrum*)¹⁶⁵.

Skirtingi terminai vartojami ir priklausomai nuo to, ar žalą atlyginanti valstybė prisiima atsakomybę, kaltę. Pvz., R.L. Brooks atsaką, siekiantį kaltės išpirkimo (angl. – *atonement*) už pažeidimo padarymą, vadina reparacijomis (angl. – *reparations*), o atsakas, kuriame valstybė nesiekia kaltės išpirkimo, turėtų būti, anot autoriaus, vadinamas susitarimu (angl. – *settlement*). Susitarimas yra tam tikras kompromisas, suteikiantis aukai piniginių žalos atlyginimą (nebūtinai pakankamą aktualiems praradimams padengti), o atsakovui – galimybę baigti ginčą nenustačius atsakomybės. Paprastai reparacijos skiriasi nuo susitarimo, nes reparacijas lydi atsiprašymas. Autorius Vokietijos žalos atlyginimą vadina reparacijomis, o ne susitarimu¹⁶⁶. P. de Greiff manymu, kompensacija (angl. – *compensation*) skiriasi nuo žalos atlyginimo (angl. – *reparation*) tuo, kad žalos atlyginimas (angl. – *reparation*) lydimas atsakomybės pripažinimu (toks atsakomybės pripažinimas savo ruožtu nebūtinai turi būti kaltės pripažinimas)¹⁶⁷. Kartais valstybės bijodamos, kad „žalos atlyginimas“ reikš jų atsakomybės prisiėmimą už padarytą pažeidimą, vartoja kitą terminą, pvz., „parama“¹⁶⁸. Valstybės išmokų pavadinimas gali būti nepriimtinas ir aukoms¹⁶⁹.

¹⁶⁴ MARRUS, Michael R. *Some Measure of Justice: The Holocaust Era Restitution Campaign of the 1990s*, University of Wisconsin Press, 2009; BARKAN, Elazar. *Between Restitution and International Morality*, išnaša 18, p. 48-51; BARKAN, Elazar. *The Guilt of Nations <...>*, išnaša 18. Taip pat žr. 2009 m. Terezino deklaracijos dalies „Nekilnojamas turtas“ (angl. – “*Immovable (Real) Property*”) 1 punktą. Terezin declaration, išnaša 76.

¹⁶⁵ Kaip pažymėjo AŽTT, žalos, padarytos dėl tarptautinio įsipareigojimo pažeidimo, atlyginimas yra neatsiejamas nuo visiškos restitucijos (*restitutio in integrum*), apimančios ankstesnės situacijos atkūrimą, pažeidimo pasekmių taisymą ir turtinės bei neturtinės žalos atlyginimą. *Case of Velásquez-Rodríguez v. Honduras*, Judgment of July 21, 1989 (Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 7, para. 26.

¹⁶⁶ BROOKS, Roy L. *Reflections on Reparations*, išnaša 17, p. 107-108; BROOKS, Roy L. *The Age of Apology*. In *The Controversy over Apologies and Reparations for Human Injustice. When Sorry isn't enough*. New York, London: New York University Press, 1999, p. 8-11. **Taip pat žr.** su šia nuomone sutinkančią ir R. Brooks cituojančią N. Roht-Arriaza. ROHT-ARRIAZA, Naomi. *Reparations Decisions and Dilemmas*, išnaša 159, p. 159.

¹⁶⁷ Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, Pablo de Greiff, išnaša 30, para. 24.

¹⁶⁸ ROMBOUTS, Heidy; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 466. **Toks atvejis buvo Belgijoje 2004 m.** svarstant dėl pagalbos genocido aukoms Ruandoje. **Taip pat svarstant van Boven/Bassiouni principus** JAV atstovas tais atvejais, kai valstybė nepažeidžia žmogaus teisės, pasiūlė vartoti terminą „pagalba“ (angl. – *assistance*) vietoj „žalos atlyginimas“ (angl. – *reparation*). Report of the consultative meeting on the draft Basic principles and guidelines <...>, Summary of the

Tačiau manytina, kad koks bebūtų pavartotas terminas tarptautinėje teisėje, valstybių nacionalinėje teisėje ar mokslinėje literatūroje, aukų patirtos žalos materialus (pvz., piniginis) įvertinimas yra kompensacija, o terminas „žalos atlyginimas“ turi platesnę reikšmę, apimančią įvairias žalos atlyginimo formas, įskaitant kompensaciją¹⁷⁰.

1.3.2. Kompensacijos sąvoka, tipai ir formos

Minėta, kad kompensacija paprastai laikoma viena iš žalos atlyginimo formų. Kompensacija yra mokslinėje literatūroje vadinamo materialaus žalos atlyginimo priemonių (angl. – *tangible reparation measures*)¹⁷¹, materialių reparacijų (angl. – *material reparations*)¹⁷² dalis¹⁷³. Kompensacija siekiama atlyginti bet kokią ekonomiškai įvertinamą žalą (žala fizinei ar psichinei sveikatai; prarastos įsidarbinimo, švietimo ir socialinių išmokų galimybės; turtinė žala ir prarastos pajamos, įskaitant tikėtinas pajamas; moralinė žala;

discussions during the meeting, E/CN.4/2003/63, išnaša 29, para. 117, *cf.* žr. para. 140. M. Cherif Bassiouni pažymėjo, kad valstybė gali suteikti žalos atlyginimą (angl. – *reparation*) net jeigu ji nėra atsakinga už pažeidimą. **Taip pat žr.** Lietuvos Respublikos kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo projekto 2010 m. birželio 23 d. aiškinamąjį raštą, išnaša 51. Šiame aiškinamajame rašte pažymėta, kad LR kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą „įstatymo priėmimas nereikštų, jog Lietuva prisiima teisinę ar politinę atsakomybę už okupacijų padarytą žalą“.

¹⁶⁹ Vakarų Vokietija žalos nacių aukoms atlyginimo politiką pavadino *Wiedergutmachung* (angl. – *making good again*, lt. – grąžinti į ankstesnę padėtį). Tačiau toks pavadinimas buvo nepriimtinas daugeliui aukų ir tam tikriems Izraelio atstovams, dalyvavusiems derybose dėl kompensacijų mokėjimo; jie manė, kad neįmanoma Holokausto žiaurumų „pataisyti“ ir vadindavo kompensaciją ir restituciją hebrajišku žodžiu *shilumim* (mokėjimais), reiškiančiu, kad tokių išmokų priėmimas nereiškia dovanojimo bei kaltės išpirkimo. COLONOMOS, Ariel; ir ARMSTRONG, Andrea, išnaša 11, p. 393; HENRY, Marilyn, išnaša 11, p. 20; TEITEL, Ruti G. *Transitional Justice*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2000, p. 124; FROHN, Axel. Introduction: The Origins of *Shilumim*. In *Holocaust and Shilumim. The Policy of Wiedergutmachung in the Early 1950s*, German Historical Institute Washington, D.C. Occasional Paper No. 2, p. 1-2 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ghi-dc.org/publications/ghipubs/op/op02.pdf>>.

¹⁷⁰ Tiesa, disertacijoje cituojant tam tikrus šaltinius (pvz., mokslines publikacijas, tarptautinių sutarčių nuostatas ir pan.) vartojamas terminas „žalos atlyginimas“ turint omenyje kompensaciją.

¹⁷¹ ROMBOUTS, Heidy; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 464.

¹⁷² ROHT-ARRIAZA, Naomi. Victim's rights. Reparations in International Law and Practice, išnaša 159, p. 655-656; ROHT-ARRIAZA, Naomi. Reparations Decisions and Dilemmas, išnaša 159, p. 159-160.

¹⁷³ Be materialaus žalos atlyginimo, mokslinėje literatūroje išskiriamos vadinamosios simbolinės žalos atlyginimo priemonės, moralinės reparacijos. Pastarųjų pavyzdžiai galėtų būti tokie: atmintinos dienos nustatymas, tam tikrų pastatų, gatvių pavadinimas aukų vardu, paminklų statymas, atsiprašymas ir pan.

patirtos teisinės ar ekspertų pagalbos, medikamentų, medicinos paslaugų bei psichologinių ar socialinių paslaugų išlaidos)¹⁷⁴.

Valstybės praktikos analizė leidžia sutikti su U. Kriebaum kompensacijų tipų išskyrimu¹⁷⁵.

Pirmas kompensacijos tipas: privilegijos, lengvatos (angl. – *privileges*) (pvz., aukų nemokamas naudojimas viešuoju transportu, komunalinių paslaugų apmokėjimas, medicininių paslaugų teikimas, pirkimai specialiose parduotuvėse, prioritetas aptarnaujant įstaigose, institucijose (pvz., vaistinėse), prioritetas priimant į socialinės globos namus, nemokamas aprūpinimas vaistais, dantų protezų gamyba¹⁷⁶. Tokios lengvatos gali būti suteikiamos aukoms, kai manoma, kad piniginės kompensacijos nepakanka¹⁷⁷. Pvz., RF KT savo sprendimuose ne kartą žymėdavo, kad tokių priemonių suteikimas reabilituotiems asmenims ir asmenims, nukentėjusiems nuo politinių represijų, turi kompensacinį pobūdį ir kartu su kitomis RF politinių represijų įstatyme numatytomis priemonėmis turi skatinti politinių represijų aukų patirtos žalos,

¹⁷⁴ Žr. Basic Principles and Guidelines <...>, išnaša 23, 20 principą. Taip pat žr. The Chicago Principles, išnaša 71, p. 57, 3.4. principą.

¹⁷⁵ KRIEBAUM, Ursula. Restitution Claims for Massive Violations of Human Rights During the Nazi Regime – the Austrian Case. In *Human Rights in Development. Reparations: Redressing Past Wrongs*. The Hague: Kluwer Law International, 2003, p. 185.

¹⁷⁶ **Apie tokių lengvatų ir privilegijų privalumus ir trūkumus žr.** ROHT-ARRIAZA, Naomi. Reparations Decisions and Dilemmas, išnaša 159, p. 198-200. Vienas iš privalumų yra tas, kad mažiau dėmesio ginčytinai piniginei kompensacijai, o daugiau dėmesio skiriama aukoms rūpimiems klausimams, pvz., sveikatai. **Lengvatų ir privilegijų pavyzdžius žr.** Закон г. Москвы от 03.11.2004 N 70 (ред. от 17.06.2009) „О мерах социальной поддержки отдельных категорий жителей города Москвы“ (последние изменения и дополнения: Закон г. Москвы от 17.06.2009 N 22); Закон Санкт-Петербурга „О мерах социальной поддержки отдельных категорий граждан в Санкт-Петербурге“ (принят Законодательным Собранием Санкт-Петербурга 17 ноября 2004 года) (последние изменения и дополнения: Закон от 09.01.2014 N 777-2); Постановление Совета Министров Белорусской ССР от 29 декабря 1990 г. N 349 „О предоставлении льгот лицам, необоснованно репрессированным в период 20-80-х годов и впоследствии реабилитированным“ (последние изменения и дополнения: Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 18 июня 2012 г. № 558) [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.]. Prieiga per: „ЭТАЛОН-ONLINE“. **Lengvatų ir privilegijų pripažinimo klausimas gali būti sprendžiamas ir tarptautiniu lygmeniu.** Pvz., žr. Соглашение о взаимном признании льгот и гарантий для участников и инвалидов Великой Отечественной войны, участников боевых действий на территории других государств, семей погибших военнослужащих, Совершено в городе Москве 15 апреля 1994 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.]. Prieiga per: „ЭТАЛОН-ONLINE“.

¹⁷⁷ Особое мнение судьи Конституционного Суда Российской Федерации А.Л. Кононова по определению Конституционного Суда Российской Федерации от 1 декабря 2005 года N 462-О.

įskaitant moralinės žalos, atlyginimą. Šios priemonės įeina į valstybės pripažintos žalos atlyginimo apimtį¹⁷⁸.

Antras kompensacijos tipas: socialinės paramos priemonės (angl. – *social assistance measures*) (pvz., mokėjimai pensijoms, pagalba vaikams, išmokos).

Trečias kompensacijos tipas: atlyginimo priemonės (angl. – *indemnity measures*) (pvz., išmokos už įkalinimą politiniais pagrindais ar tautybės, religijos, kilmės pagrindais ir t. t.)¹⁷⁹.

Pastebėtina, kad valstybių praktikoje kompensacija už padarytą žalą gali būti suteikiama ne tik grynaisiais pinigais, bet ir obligacijų forma¹⁸⁰, čekiais¹⁸¹, akcijomis valstybinėje kompanijoje¹⁸², perduodant tam tikrą turtą¹⁸³ ir t. t.

Tiesa, galima aptikti ir siauresnę kompensacijos tipų ir formų sampratą. Atrodo, Čikagos principų 3.4 principu¹⁸⁴, Tarptautinės teisės asociacijos Hagos deklaracijos 8 str.¹⁸⁵ kompensacija suvokiama tik kaip būtent *piniginė* išmoka aukoms už tam tikrą žalą, panašios nuomonės laikosi ir kai kurie mokslininkai¹⁸⁶. Van Boven/Bassiouni principų 20 principu įtvirtinta nuostata, kad kompensacija *suteikiama* (autorės pastaba – nėra tiesiogiai pažymėta, kad

¹⁷⁸ Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 10 июля 2003 г. N 282-О; Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 5 июля 2005 г. N 246-О; Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 27 декабря 2005 г. N 527-О; Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 17 октября 2006 г. N 397-О.

¹⁷⁹ KRIEBAUM, Ursula, išnaša 175, p. 185.

¹⁸⁰ P vz., žr. Law on Property Restitution and Compensation, "Official Gazette of RS", no. 72/2011, Republic of Serbia, 30 str. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/zakoni/Law%20on%20Property%20Restitution%20and%20Compensation.pdf>>.

¹⁸¹ Republic of Estonia, Principles of Ownership Reform Act, Passed 13.06.1991, last amended by the act (publication RT I, 15.03.2013, 26), 17 str. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=X1062K9&keel=en&pg=1&ptyyp=RT&tyyp=X&query=omandireformi>>.

¹⁸² P vz., Albanijoje, Bulgarijoje. Žr. Maria Atanasiu and Others v. Romania, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010, para. 102.

¹⁸³ P vz., žr. Lietuvos Respublikos geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilojamąjį turtą įstatymo 2 str. 7 d. Valstybės žinios, 2011, Nr. 80-3897.

¹⁸⁴ The Chicago Principles, išnaša 71, p. 57.

¹⁸⁵ Žr. Tarptautinės teisės asociacijos Hagos deklaracijos 8 str. komentarą. Draft Declaration of International Law Principles on Reparation for Victims of Armed Conflict (Substantive Issues) and Commentaries, išnaša 29, 8 str.

¹⁸⁶ VANDEGINSTE, Stef. Reparation. In *Reconciliation after Violent Conflict. A Handbook*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance 2003. Printed by Bulls Tryckeri AB Halmstad, Sweden, p. 145; GILLARD, Emanuela-Chiara. Reparation for violations of international humanitarian law. *IRRC*, 2003, Vol. 85, No 851, p. 531.

kompensacija *mokama*) už ekonomiškai įvertinamą žalą, leidžia teigti, kad kompensacija nebūtinai turi būti pinigine išmoka. Manytina, kad pagal tarptautinę teisę valstybės gali įtvirtinti asmenų teisę ne tik į *piniginę* kompensaciją.

Nuo piniginės kompensacijos už patirtą turtinę ar neturinę žalą (kai mokamas labiausiai patirtą žalą atitinkantis finansinis ekvivalentas) reikia skirti vadinamąją simbolinę kompensaciją (angl. – *nominal damages*) (maža pinigų suma tiesiog simbolizuojanti teisių gynimą¹⁸⁷). Valstybių praktikoje dar yra skiriamas apsunkintas, pamokomas, bauginamasis, baudžiamasis nuostolių atlyginimas (angl. – *aggravated, exemplary, punitive damages*), t. y. finansinės priemonės, kurias turi sumokėti pažeidėjas be nustatytos kompensacijos, atsižvelgiant į pažeidimo sunkumą, pažeistos normos svarbą, pažeidėjo nerūpestingumą ar tyčią ir kitas aplinkybes, darančias pažeidimą ypač sunkų. Pagrindinis tokio žalos atlyginimo tikslas yra ne kompensacija aukai už patirtą žalą, o pažeidėjo nubaudimas ir kitų asmenų atbaidymas nuo panašių pažeidimų darymo¹⁸⁸. Baudžiamojo nuostolių atlyginimo valstybėms nenustato nei EŽTT¹⁸⁹, nei AŽTT¹⁹⁰.

¹⁸⁷ VANDEGINSTE, Stef. *Reparation, ibid.*, p. 145. **Pvz., Dr. H. Vitkaus nuomone**, visiškai nesvarbi nei pinigų suma, kuri yra numatyta kaip kompensacija LR geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatyme, nei žmonių, kuriems ta kompensacija bus paskirstyta, skaičius. „Pinigai čia yra tik simbolis, o kompensacija – simbolinis gestas“. Kuo svarbus Lietuvai Geros valios kompensacijos įstatymas? 2012 m. gruodžio 7 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. gruodžio 10 d]. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-12-07-geros-valios-kompensacijos-istatymas-istoriko-komentaras/91934>>. **F. Kukliansky** 3 mln. likusiems gyviems, Lietuvoje gyvenusiems ir nuo okupacinių režimų nukentėjusiems žmonėms Vyriausybės teskirtą tik 3 mln. litų sumą irgi vadina simboline. Išgyvenę žydai sulauks simbolinių kompensacijų. *Izinios.lt*, 2013 m. gegužės 13 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 14 d]. Prieiga per internetą: <<http://lzinios.lt/lzinios/Lietuvoje/isgyvene-zydai-sulauks-simboliniu-kompensaciju/155526>>.

¹⁸⁸ SARDARO, Pietro, išnaša 61, p. 330; VANDEGINSTE, Stef. *Reparation*, išnaša 186, p. 145.

¹⁸⁹ Practice direction. Just satisfaction claims. Issued by the President of the Court in accordance with Rule 32 of the Rules of Court on 28 March 2007, para. 9 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_ENG.pdf>. **Taip pat žr.** LAMBERT ABDELGAWAD, Elisabeth, išnaša 88; LAFFRANQUE, Julia. Can't Get Just Satisfaction. In *Judgments of the European Court of Human Rights – Effects and Implementation*. Nomos, 2014 (forthcoming).

¹⁹⁰ CASSEL, Douglass. The Expanding Scope <...>, išnaša 88, p. 93; CANÇADO TRINDADE, Vinícius Fox Drummond. The Scope of Reparations in the Case-Law of the Inter-American Court of Human Rights. In *Revista do Instituto Brasileiro de Direitos Humanos*, 2010, Vol. 10, Número 10, p. 326; RODRÍGUEZ-PINZÓN, Diego. The Inter-American Human Rights system and transitional processes. In *Transitional Jurisprudence and the European Convention on Human Rights: Justice, Politics and Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 265. **Taip pat, pvz., žr.** Case of Velásquez-Rodríguez v. Honduras, Judgment of July 21, 1989 (Reparations and Costs), I/A Court of

Taip pat būtina paminėti, kad skiriamos individualios ir kolektyvinės žalos atlyginimo priemonės. Ypač esant sunkiems ir masiniams žmogaus teisių pažeidimams, kai nukentėjo grupės aukų, gali būti aktualios kolektyvinės žalos atlyginimo priemonės. Kolektyvinis žalos atlyginimas suprantamas kaip tam tikra nedaloma nauda (angl. – *benefits*) teikiama tam tikram kolektyvui, bendruomenei (angl. – *collective*) siekiant atlyginti kolektyvinę (o ne individualią) žalą, patirtą dėl tarptautinės teisės pažeidimo¹⁹¹. Tokių kolektyvinių žalos atlyginimo priemonių pavyzdys galėtų būti socialinės arba medicininės paslaugos (pvz., mokyklų, ligoninių statyba, kelių tiesimas, bendruomenės centrų steigimas, švietimo, žemės ūkio, aprūpinimo būstu, sveikatos apsaugos projektai) tam tikrai bendruomenei, grupei, genčiai¹⁹². AŽTT laikomas tokio kolektyvinio žalos atlyginimo pradininku¹⁹³. Kolektyvinis žalos atlyginimas minimas ir neprivalomoje teisėje¹⁹⁴. Matyt,

H.R., Series C No. 7, para. 38; Case of Garrido and Baigorria v. Argentina, Judgment of August 27, 1998 (Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 39, para. 43-44.

¹⁹¹ ROSENFELD, Friedrich. Collective reparation for victims of armed conflict. *International Review of the Red Cross*, 2010, Vol. 92, Number 879, p. 732-735.

¹⁹² Pvz., socialinių programų tikslas yra spręsti bendras struktūrines problemas (skurdo pašalinimą, nelygybę), tuo tarpu žalos atlyginimo programos tikslas yra atlyginti žalą nukentėjusiesiems ir jų šeimoms. Nors žalos atlyginimo programos gali apimti tam tikrus socialinius komponentus (pvz., aprūpinimas būstu, infrastruktūros projektai, sveikatos apsauga, išsilavinimo klausimai), jos tuo neapsiriboja, bet apima ir aspektus, tiesiogiai susijusius su padaryta žala. SEGOVIA, Alexander. Financing Reparations Programs: Reflections from International Experience. In *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press Inc., 2006, p. 673.

¹⁹³ Pvz., žr. šiuos AŽTT sprendimus: Case of the Plan de Sánchez Massacre v. Gvatemala, Judgment of November 19, 2004 (Reparations), I/A Court of H.R., Series C No. 116, para. 93-111; Case of Aloeboetoe et al. v. Suriname, Judgment of September 10, 1993 (Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 15, para. 96; Case of the Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua, Judgment of August 31, 2001 (Merits, Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 79, para. 167; Case of the Saramaka People v. Suriname, Judgment of November 28, 2007 (Preliminary Objections, Merits, Reparations, and Costs), I/A Court H.R., Series C No. 172, para. 201-202; Case of the Sawhoyamaxa Indigenous Community v. Paraguay, Judgment of March 29, 2006 (Merits, Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 146, para. 224-225; Case of the Yakye Axa Indigenous Community v. Paraguay, Judgment of June 17, 2005 (Merits, Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 125, para. 205-206. **Taip pat žr. CONTRERAS-GARDUÑO, Diana. Defining Beneficiaries of Collective Reparations: The Experience of the IACtHR. *Amsterdam Law Forum*, 2012, Vol. 4, No. 3, p. 40, 42, 50. Mokslinėje literatūroje yra autorių, palaikančių fondų dėl įvairių socialinių paslaugų finansavimo steigimą tam tikrai asmenų grupei esant masiniams žmogaus teisių pažeidimams, kai tokių fondų steigimas nustatomas žmogaus teisių apsaugos organų tarptautiniu lygmeniu. Žr. OETTE, Lutz. Bringing Justice to Victims? Responses of Regional and International Human Rights Courts and Treaty Bodies to Mass Violations. In *Reparations for Victims of Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity: Systems in Place and Systems in the Making*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009, p. 236-237, 241.**

¹⁹⁴ Pvz., žr. Tarptautinės teisės asociacijos Hagos deklaracijos 6 str. komentarą, kuriame pažymėta, kad iš principo ši deklaracija turėtų būti taikoma ir kolektyviniam žalos atlyginimui. Draft Declaration of International Law Principles on Reparation for Victims of Armed Conflict (Substantive Issues) and

reikėtų sutikti su mokslininkais, tvirtinančiais, kad kolektyvinės kompensacijos mokėjimas yra problemiškas. Pirma, kalbant apie turtinę žalą, nuosavybė ir kitos turtinės teisės gali priklausyti konkrečiam apibrėžtam asmeniui (fiziniam, juridiniam). Antra, pripažįstama, kad daugumoje nacionalinių teisinių sistemų neturtinė žala gali būti padaryta fiziniams asmenims, tik tam tikrais atvejais juridiniams asmenims. Trečia, piniginis žalos atlyginimas pagal nacionalinę teisę negali priklausyti neapibrėžtai asmenų grupei, neturinčiai teisės subjekto statuso¹⁹⁵.

Tarptautinėje teisėje nepavyko nustatyti aiškių pasiūlymų valstybėms pripažinti teisę į kolektyvinę piniginę kompensaciją. Į daugumą tarptautinių žmogaus teisių apsaugos organų gali kreiptis individualios, apibrėžtos aukos. Net esant pažeidimams prieš tam tikrą asmenų grupę, EŽTT niekada nenustatė kompensacijos, pvz., visam kaimui ar tam tikrai žmonių bendruomenei¹⁹⁶. Taip pat dažnai minima *Aloeboetoe et al. v. Surinamas* byla, kurioje AŽTT nenustatė kompensacijos už neturtinę žalą visai bendruomenei¹⁹⁷.

Commentaries, išnaša 29, 6 str. Joinet/Orentlicher principų 32 principu *inter alia* paminėta, kad žalos atlyginimo programos gali būti skirtos bendruomenėms. Updated set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity, išnaša 72. *Cf.* Dėl kai kurių valstybių priešinosi ankstesniuose van Boven/Bassiouni principų projektuose pateikta nuoroda į „kolektyvinę“ žalos atlyginimą buvo panaikinta. SHELTON, Dinah. The United Nations Principles and Guidelines on Reparations <...>, išnaša 163, p. 21.

¹⁹⁵ SARDARO, Pietro, išnaša 61, p. 331. **Taip pat bendrai apie problemas, kylančias dėl kolektyvinio žalos atlyginimo** (pvz., teisės į kolektyvinį žalos atlyginimą turėtojo nustatymas, teisės į kolektyvinį žalos atlyginimą įgyvendinimas, kolektyvinio ir individualaus žalos atlyginimo sąveika) žr. ROSENFELD, Friedrich, išnaša 191, p. 742-744. **Mokslinėje literatūroje pažymimi pavojai, slypintys tokiose kolektyvinėse žalos atlyginimo priemonėse, pvz.,** valstybės gali traktuoti tam tikras pareigas, kurias jos turi nepriklausomai nuo padarytos žalos, kaip žalos atlyginimo priemonės; tokios kolektyvinės žalos atlyginimo priemonės gali sukelti įtampą tarp aukų grupių ir kitų grupių, pvz., tais atvejais, kai abi grupės vienodai nepasiturinčios, o paslaugos suteikiamos tik nukentėjusiai grupei. Taip pat problemų gali kilti tada, kai aukos gyvena skirtinguose regionuose kartu su kitais asmenimis, atitinkamai projektai (infrastruktūra ir paslaugos) vykdomi kaip žalos atlyginimas negali būti nukreipti tik į aukas, o galbūt bus naudingi ir kitiems pašaliniais asmenimis, net kartais ir nusikaltėliams. **Plačiau žr.** ROMBOUTS, Heidi; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 460-464; ROHT-ARRIAZA, Naomi. Reparations Decisions and Dilemmas, išnaša 159, p. 188-189. **Pabrėžiama, kad tokios kolektyvinės žalos atlyginimo priemonės, kad galėtų būti atskirtos nuo paprastų vystymo projektų, turi būti suderintos su atminimo ir simboliniais aspektais.** ROHT-ARRIAZA, Naomi. Victim's rights. Reparations in International Law and Practice, išnaša 159, p. 690; CONTRERAS-GARDUÑO, Diana. Defining Beneficiaries of Collective Reparations: The Experience of the IACtHR. *Amsterdam Law Forum*, 2012, Vol. 4, No. 3, p. 48; HAYNER, Priscilla B., išnaša 1, p. 166.

¹⁹⁶ SARDARO, Pietro, išnaša 61, p. 332; CITRONI, Gabriella, išnaša 88, p. 68.

¹⁹⁷ Case of Aloeboetoe et al. v. Suriname, Judgment of September 10, 1993 (Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 15, para. 18, 19, 81-84.

1.4. Pagrindai valstybės kompensacijai

1.4.1. Atsakomybės pagrindas

Derybų su Izraeliu dėl žalos atlyginimo už Holokaustą metu Vokietijos atstovai pareiškė, kad tarptautinėje teisėje nėra pagrindo tokioms deryboms. Reikalavimų konferencijos atstovai į tai atsakė: „Ar tarptautinėje teisėje buvo pagrindas žudyti ir apiplėšti 6 mln. žmonių?“. Tuo diskusija ir baigėsi¹⁹⁸.

Pagal van Boven/Bassiouni principų 15 principą, remdamasi nacionaline teise ir tarptautiniais teisiniais išipareigojimais, valstybė turi nustatyti aukoms atlyginimą žalos, padarytos veikimu ar neveikimu, kuris gali būti priskirtas valstybei ir sudaro sunkius tarptautinės žmogaus teisių teisės pažeidimus ar sunkius tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus. Žinoma, visų pirma kyla mintis, kad valstybės kompensacijos mokėjimas yra atsakingos valstybės pareiga. Tiesa, praktikoje galima pastebėti, kad valstybės nenoriai prisiima atsakomybę už jų (jų valstybių pirmtakių) padarytus pažeidimus. Pripažinti atsakomybę reikalaujama visų pirma iš valstybių teisių ir pareigų tęsėjų (VFR ir RF) ir kitų valstybių, dalyvavusių darant nusikaltimus¹⁹⁹. Tačiau, kaip bus parodyta žemiau, net valstybės teisių ir pareigų tęsėjos dažnai atsisako prisiimti teisinę atsakomybę už ankstesnio režimo metais padarytus pažeidimus.

Po 1949 m. VFR teigė, kad nauja ir demokratinė respublika negali būti atsakinga už nacių režimo metais padarytus teisių pažeidimus taip, lyg ji būtų pati padariusi šiuos pažeidimus, nors ir pripažino save identišku teisės subjektu Reichui²⁰⁰. 1949 m. VFR derybose su Izraeliu ir Reikalavimų konferencija

¹⁹⁸ Minutes, Claims Conference Policy Committee Meeting, 24 September 1952, CAHJP 16723. Cituota iš HENRY, Marilyn, išnaša 11, p. 3.

¹⁹⁹ Pvz., žr. Belgian Senate accepts state role in Shoah deportations, 16 January 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.eurojewcong.org/belgium/8778-belgian-senate-accepts-state-role-in-shoah-deportations.html>>; Bulgaria must Recognise Shoah Role in Macedonia, 15 February 2013, European Jewish Congress [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.eurojewcong.org/bulgaria/8927-bulgaria-must-recognise-shoah-role-in-macedonia.html>>.

²⁰⁰ FASSBENDER, Bardo. Rehabilitation and Compensation of Victims of Human Rights Violations Suffered in East Germany (1945-1990). In *State Responsibility and the Individual: Reparation in Instances of Grave Violations of Human Rights*. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 254-255.

teigė, kad neprisiima atsakomybės už visos buvusios Vokietijos išsipareigojimus. Kadangi Vakarų Vokietija apėmė tik du trečdalius buvusio Trečiojo Reicho teritorijos, atitinkamai Vakarų Vokietija atsako už du trečdalius skolų remiantis nerašyta Liuksemburgo susitarimo II Protokolo logika²⁰¹. Taigi buvo laukiama, kad VDR tam tikru laiku prisiims likusią vieną trečdalį skolų. Ilgą laiką VDR atsisakydavo atlyginti žalą aukoms. VDR teigė, kad joje buvo ginamas antifašistinis judėjimas, ir ji nėra nacių Vokietijos teisių ir pareigų tęsėja, be to, buvo tvirtinama, kad žalos atlyginimas jau įvykdytas, kadangi SSRS po karo nusavino Rytų Vokietijos turtą²⁰².

Mokslinėje literatūroje remiantis Tarptautinės teisės komisijos valstybių atsakomybės straipsnių projektu tvirtinama, kad RF atsakomybės pagrindas yra sovietinė neteisėta LR okupacija kaip tarptautinės teisės pažeidimas (objektyvus pažeidimo elementas), kuris priskiriamas RF kaip SSRS teisių ir pareigų tęsėjai (subjektyvus tarptautinės teisės pažeidimo elementas)²⁰³. Tiesa, atrodo, nacionalinių teismų praktikoje nepabrėžiamas skirtumas tarp valstybės kaip teisių ir pareigų tęsėjos ir teisių perėmėjos²⁰⁴. Tą patį galima konstatuoti ir

²⁰¹ HENRY, Marilyn, išnaša 11, p. 78-79.

²⁰² Žr. LUDI, Regula. Historical Reflections on Holocaust Reparations: Unfinished Business or an Example for Other Reparations Campaigns? In *Repairing the Past? International Perspectives on Reparations for Gross Human Rights Abuses*. Antwerpen: Intersentia, 2007, p. 122, 127-128; HENRY, Marilyn, išnaša 11, p. 15-16.

²⁰³ ŽALIMAS, Dainius. SSRS okupacijos žalos atlyginimo įstatymas ir Rusijos Federacijos atsakomybės tarptautiniai teisiniai pagrindai. *Politologija*, 2006, Nr. 4(44), p. 7-21. **Taip pat žr.** ŽALIMAS, Dainius. Commentary to the Law <...>, išnaša 49, p. 128-133; ZIEMELE, Ineta, išnaša 96, p. 172; MĀLKSOO, Lauri. State Responsibility and the Challenge of the Realist Paradigm: the Demand of Baltic Victims of Soviet Mass Repressions for Compensation from Russia. *Baltic Yearbook of International Law*, 2003, Vol. 3, p. 63-66. V. Bitiuckij mano, kad RF kaip „SSRS teisių perėmėja“ turi turėti teisinę atsakomybę už asmenų rehabilitaciją ir kompensaciją. Anot jo, atsakomybės perkėlimas kitoms valstybėms ne visai teisėtas. Represijos buvo vykdomos SSRS Vyriausybės ir taikomos visoms teritorijoms, nepriklausomai nuo to, kokioms valstybėms šios teritorijos dabar priklauso. Žr. БИТЮЦКИЙ, Вячеслав. In *Круглый стол „Социальное и правовое положение жертв политических репрессий в современной Украине: украинский и зарубежный взгляды на проблему“*, 15/01/2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://urokiistorii.ru/history/soc/51980>>. **Cf.** Tiesa, toje pačioje konferencijoje J. Zacharov ne visai sutiko su V. Bitiuckij pozicija. Kaip pavyzdį teikia Ukrainos komunistų partiją, kurioje buvo 500 tūkst. narių, iš jų dauguma ukrainiečiai. Ši partija aktyviai vykdė politiką, nustatytą iš viršaus. Todėl, anot J. Zacharov, negalima tvirtinti, kad dėl visko kaltas tik Kremlius.

²⁰⁴ Pvz., LR teismai neatskiria sąvokos „tęsėja“ nuo „perėmėja“. Jie tam tikruose sprendimų paragrafuose cituoja LR įstatymo „Dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo“ nuostatas, kuriose RF įvardinama kaip SSRS teisių ir išsipareigojimų tęsėja, o kituose paragrafuose pripažįsta, kad RF yra SSRS teisių perėmėja. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-331/2008; Lietuvos apeliacinio teismo 2009 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1469/2009, kat. 118.1. LR KT tam tikruose nutarimo punktuose vadina RF SSRS teisių ir

analizuojant EŽTT praktiką, susijusią su nacių Vokietijos neteisėtais veiksmais²⁰⁵. RF, siekiant nepripažinti RF pareigos atlyginti žalą už SSRS politines represijas kitose valstybėse (ne RF), tvirtinama, kad kitos valstybės falsifikuoja istoriją, kad Baltijos valstybės nebuvo okupuotos Sovietų Sąjungos; tarp SSRS ir Baltijos valstybių nebuvo karo, jokių ginkluotų veiksmų, o kariuomenės įvedimas vyko sutartiniu pagrindu ir tuometinių tose respublikose veikiančių valdžios institucijų sutikimu. Be to, Latvijoje, Lietuvoje ir Estijoje veikdavo nacionaliniai valdžios organai. Atitinkamai pretenzijos dėl žalos atlyginimo yra nepagrįstos²⁰⁶. Pvz., RF užsienio reikalų

įsipareigojimų perėmėja (pvz., nutarimo motyvuojamosios dalies II skyrius, 3.2 punktas), kituose punktuose – tęsėja, bet terminas ‘tęsėja’ vartojamas analizuojant LR įstatymo „Dėl SSRS žalos atlyginimo“ nuostatas (nutarimo motyvuojamosios dalies II skyrius, 3.3 punktas). LR KT 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2010, Nr. 141-7217 (su 2011 m. kovo 19 d. atitaisymais. Valstybės žinios, 2011, Nr. 33).

²⁰⁵ EŽTT pažymėjo, kad VFR laikoma Vokietijos Reicho tęsimu (angl. – the *continuation of the German Reich*). *Associazione Nazionale Reduci and 275 Others v. Germany*, decision, ECtHR, Application no. 45563/04, 4 September 2007. Tačiau sprendime *Ernewein ir kt. v. Vokietija* (dalies “The Facts” B paragrafas „German compensation payments to French victims of Nazi persecution“) VFR vadinama Vokietijos Reicho perėmėja (angl. – *Federal Republic of Germany as successor to the German Reich*). *Ernewein and Others v. Germany*, decision, ECtHR, Application no. 14849/08, 12 May 2009.

²⁰⁶ Žr. Заявление МИД России по поводу рассмотрения Сеймом Литовской Республики законопроекта „О возмещении ущерба, нанесенного советской оккупацией“, от 9 июня 2000 г., 542-9-6-2000 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. gegužės 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.mid.ru/bdomp/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027e4325699c003b5eb1!OpenDocument>>; Постановление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации о заявлении Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „В связи с ратификацией Договора между Российской Федерацией и Литовской Республикой о российско-литовской государственной границе и Договора между Российской Федерацией и Литовской Республикой о разграничении исключительной экономической зоны и континентального шельфа в Балтийском море“, Москва, 21 мая 2003 года, N 4036-III ГД, Собрание законодательства Российской Федерации от 2003 г., N 22, ст. 2096, „Парламентская газета“ от 4.6.2003 г.; Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с публикациями, касающимися периода пребывания Эстонии в составе СССР, официальный сайт Министерства иностранных дел Российской Федерации, 1345-12-06-2004, 12 июня 2004 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/BDOMP/Brp_4.nsf/arh/06969EA05645E780C3256EB200275C69?OpenDocument>; Сообщение для печати. Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с вопросом российских СМИ относительно претензий Эстонии к России за „советскую оккупацию“, 2721-27-12-2004, 27 декабря 2004 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/BDOMP/Brp_4.nsf/arh/FFC2C0236B6B8033C3256F7700656763?OpenDocument>; Комментарий Департамента Информации и Печати МИД России в связи с высказываниями ряда Европейских политиков относительно „оккупации“ стран Балтии Советским Союзом и необходимости осуждения этого со стороны России, 5 мая 2005 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.latvia.mid.ru/news/ru/050505_3.html>; Комментарий официального представителя МИД России А.А. Нестеренко в связи с опубликованными в Латвии выдержками из доклада комиссии по подсчету ущерба от „советской оккупации“, 690-29-04-2009, 29 апреля 2009 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 20 d.]. Prieiga per internetą: <[65](http://www.mid.ru/bdomp/ns-</p></div><div data-bbox=)

ministerijos pranešime „Apie žmogaus teisių padėtį kai kuriose pasaulio valstybėse“ LR kaltinama įvairių įvykių ir faktų, susijusių su Antruoju pasauliniu karu ir Lietuvos sovietiniu periodu, iškraipymu, taip pat tuo, kad Lietuvos valdžios atstovai kartoją „postulatus“ apie „sovietinę okupaciją“ ir pareigą atlyginti „žalą“ bei „Lietuvos gyventojų genocidą“ bei esą sulygina Sovietų Sąjungą su nacių Vokietija, tvirtindami, kad abu režimai pažeidė žmogaus teises ir okupavo Lietuvą²⁰⁷.

reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027ec32575a70044684c!OpenDocument>; Ответ официального представителя МИД России А.К. Лукашевича на вопрос СМИ о высказываниях Премьер-министра Литвы А. Кубилоса по российско-литовским отношениям, 1439-25-07-2012, 25 июля 2012 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. liepos 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/9004538D7A9476A544257A4600261D2A>; Указ Президента РФ от 15.05.2009 N 549 „О Комиссии при Президенте Российской Федерации по противодействию попыткам фальсификации истории в ущерб интересам России“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. rugpjūčio 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?1013526>>; Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Lithuania, Human Rights Council, nineteenth session, agenda item 6, Universal Periodic Review, 19 December 2011, para. 21, 82, 91, 92 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?c=106&su=112>. **Mokslinėje literatūroje taip pat galima rasti straipsnių, kuriuose aptariama istorijos falsifikacijos dėl Baltijos valstybių okupacijos ir kitų aktualių dalykų (pvz., ukrainiečių Holodomoro) problema.** Pvz., žr. ВЯЗЕМСКИЙ, Е.Е. Проблема фальсификации истории России и общее историческое образование: теоретические и практические аспекты. *Проблемы современного образования*, 2012, № 1, p. 28-43; БЕКМАН, Йохан. Геополитика в фальсификации истории Второй Мировой Войны. *Научно-аналитический журнал Обозреватель – Observer*, 2010, Т. 243, № 4, p. 42-56; ОРЕШИНА, Мария Алексеевна. Исторические претензии стран Прибалтики к России. *Военно-исторический журнал*, 2012, № 9; КОРТУНОВ, С.В. Что стоит за мифом о „Советской оккупации“. *Безопасность Евразии*, 2009, № 1, p. 344-357. **Cf. apie Baltijos valstybių okupaciją žr. RONEN, Yaël. *Transition from Illegal Regimes under International Law*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2011, p. 16-27; MÄLKSOO, Lauri, išnaša 203, p. 61-62; ŽALIMAS, Dainius. Sovietinė agresija prieš Lietuvą 1940 metais: nepagrįsti mėginimai ją pateisinti tarptautinės teisės požiūriu. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 46(38). **Apie okupacijos pripažinimą tarptautiniu lygmeniu žr.** Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, Doudou Diène. Addendum. Mission to Lithuania, seventh session, agenda item 9, A/HRC/7/19/Add.4, 7 February 2008, para. 7-9; Resolution 189 (1960), Situation in the Baltic States on the twentieth anniversary of their forcible incorporation into the Soviet union. Text adopted by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on 29th September 1960 (20th Sitting) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=15605&Language=EN>>; Parliamentary Assembly, Opinion 193 (1996), Application by Russia for membership of the Council of Europe, 25 January, 1996, (6th and 7th sittings), para. 7.12 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=13932&Language=EN>>; ŽALIMAS, Dainius. The Need for Equal Treatment of Nazi and Soviet Crimes. In *Crimes committed by Totalitarian Regimes: Reports and proceedings* <...>, išnaša 12, p. 82-83.**

²⁰⁷ Доклад МИД России „О ситуации с правами человека в ряде государств мира“, Министерство иностранных дел Российской Федерации, Департамент информации и печати, 2076-28-12-2011, p. 66-67 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. sausio 7 d.]. Prieiga per internetą: <[http://www.mid.ru/bdcomp/brp_4.nsf/0/2b4694cd44b6411e44257974003e49c4/\\$FILE/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4.pdf](http://www.mid.ru/bdcomp/brp_4.nsf/0/2b4694cd44b6411e44257974003e49c4/$FILE/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4.pdf)>.

Jeigu Holokaustas buvo kitų išnaikinimas, tai Didysis Teroras buvo panašus į savižudybę²⁰⁸, ar į „savęs genocidą“, savęs naikinimą (rus. – *самогеноцид*)²⁰⁹. Vienas iš RF argumentų, kodėl RF neturi atlyginti žalos, yra tai, kad RF tauta pati nukentėjo nuo totalitarinio režimo. Pvz., politinių represijų aukų rehabilitacijos komisijos pirmininkas M. Mitiukov pareiškė, kad RF pati buvo totalitarinio režimo auka ir tuo pačiu laipsniu, jeigu ne daugiau, nukentėjo nuo jo. RF negali būti atsakinga už politines represijas, vykdytas SSRS vadovybės, ji turi tik pareigą visiškai atskleisti informaciją apie šiuos nusikaltimus²¹⁰. *Janowiec ir kt. v. Rusija* byloje, pritariančiojoje atskirojoje nuomonėje EŽTT teisėjas Dedov pareiškė, kad RF neegzistavo 1940–aisiais metais ir Sovietų Sąjunga buvo totalitarinė valstybė, kurioje didelis skaičius šeimų nukentėjo Stalino režimo metais. Iš tiesų, anot teisėjo Dedov, būtų teisinga nubausti šiuos politinio biuro narius, bet ne visą valstybę, nes visi šios valstybės gyventojai, kurie buvo aukomis, negali būti tuo pačiu ir atsakingais už šį nusikaltimą žmoniškumui. Be to, šis nusikaltimas nebuvo tyliai palaikomas piliečių, jie neįgaliojo parlamento atstovų²¹¹. Mokslinėje literatūroje be aukščiau įvardintų argumentų, pateikiami ir kiti argumentai siekiant parodyti reikalavimų dėl kompensacijos nepagrįstumą²¹².

RF neigia atsakomybę už SSRS padarytą žalą, nes dėl padarytos žalos kaltas buvęs komunistinis režimas, už kurį dabartinė demokratinė Rusija nėra

²⁰⁸ ETKIND, Alexander. Post Soviet Hauntology: Cultural Memory of the Soviet Terror. *Constellations*, 2009, Vol. 16(1). Cituota iš ANDRIEU, Kora. An Unfinished Business: Transitional Justice and Democratization in Post-Soviet Russia. *The International Journal of Transitional Justice*, 2011, Vol. 5, p. 207.

²⁰⁹ Žr. S. Karaganov kalbą pristatant siūlymus dėl totalitarinio režimo aukų atminimo įamžinimo ir tautinio sutaikymo programos. Стенографический отчёт о заседании Совета по развитию гражданского общества и правам человека, 1 февраля 2011 года, Екатеринбург [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kremlin.ru/transcripts/10194>>.

²¹⁰ „Россия сама была жертвой“. Претензии прибалтийских стран на компенсацию за годы „советской оккупации“ отвергнуты, Андрей Резчиков, 17 октября 2011 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vz.ru/politics/2011/10/17/531115.html>>. **Таip pat žr.** ИВАНОВ, Л.О. Закон о реабилитации жертв политических репрессий: итоги и перспективы. *История. Право. Политика*, 2011, № 4, p. 27.

²¹¹ Concurring Opinion of Judge Dedov. In *Janowiec and Others v. Russia*, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 55508/07 and 29520/09, 21 October 2013.

²¹² Žr. СЫТИН, А.Н. Политика Литвы в отношении России в связи с вопросом о компенсации ущерба за „советскую оккупацию“. *Вестник Московского Государственного Областного университета. Серия: история и политические науки*, 2009, N. 2, p. 150-156.

atsakinga²¹³. Galima teigti, kad valstybė turi atsakyti už iki perėjimo prie kito režimo padarytą žalą nepaisant valdžios ar režimo pasikeitimo toje valstybėje ir nepaisant kitų aukščiau minėtų RF argumentų. Svarbu yra tik tai, kad liko valstybės, kaip tarptautinės teisės subjekto, tęstinumas²¹⁴. JT ŽTK bendrame komentare Nr. 26(61) JT ŽTK pažymėjo, kad teisės, įtvirtintos Pakte, priklauso asmenims, gyvenantiems valstybės dalyvės teritorijoje. JT ŽTK laikosi požiūrio, kad teisių apsauga, suteikta asmenims pagal Paktą, pereina teritorijai ir išlieka nepriklausomai nuo valstybės dalyvės vyriausybės pasikeitimo, įskaitant valstybės padalijimą į kelias valstybes ar bet kurią vėlesnę valstybės dalyvės veiksmą siekiant atimti iš asmenų pagal Paktą suteiktas teises²¹⁵.

Tačiau jeigu valstybė ir prisiima išipareigojimą atlyginti žalą (sumokėti kompensaciją) aukoms, galima pastebėti, kad dažnai pabrėžiama valstybės moralinė, politinė, istorinė atsakomybė, bet ne teisinė. Pvz., Austrija jaučia *moralinę* atsakomybę už vergišką ar priverčiamąjį darbą nacių ar Antrojo pasaulinio karo metais²¹⁶. VFR prisiima *moralinę, istorinę, politinę atsakomybę*, kylančią dėl vergų/priverstinių darbuotojų naudojimo, žalos nuosavybei dėl rasinio persekiojimo ir kitų pažeidimų, vykusių nacių režimo ir Antrojo pasaulinio karo metu²¹⁷. Deja, net valstybės pažeidėjos teisių ir pareigų tęsėjos suvokia tokias kompensacijas, išmokas kaip savanoriškas. Pvz., EŽTT nagrinėjant bylas, susijusias su išmokomis iš Vokietijos fondo „Atmintis, atsakomybė ir ateitis“ (toliau – Vokietijos fondas), Vokietija pažymėjo, kad kompensacijos mokėjimas pagal 2000 m. Vokietijos įstatymą „Dėl Vokietijos

²¹³ STANKEVIČIUS, Č. V. Derybos su Rusija dėl kariuomenės išvedimo iš Lietuvos, Vilnius, Leidybos centras prie KAM, 2002, p. 37-38; Rusija neatsako už sovietinio režimo padarytus žmogaus teisių pažeidimus, teigia ambasadorius Latvijoje, BNS, 6 September 2002. Cituota iš ŽALIMAS, Dainius. Commentary to the Law <...>, išnaša 49, p. 127.

²¹⁴ ROMBOUTS, Heidy; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 482; Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, išnaša 67, para. 11.

²¹⁵ General comment No. 26(61) on issues relating to the continuity of obligations to the International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted at the 1631st meeting (sixty first session), held on 29 October 1997. CCPR/C/21/Rev.1/Add.8/Rev.1.

²¹⁶ Agreement between the Austrian Federal Government and the Government of the United States of America concerning the Austrian Fund “Reconciliation, Peace and Cooperation” (Reconciliation Fund), 24 October 2000, Vienna, UNTS Vol. 2162, p. 3. Žr. šio susitarimo preambulę.

²¹⁷ Agreement between the Government of the Federal Republic of Germany and the Government of the United States of America concerning the Foundation “Remembrance, Responsibility and the Future” (with annexes and joint statement), 17 July 2000, Berlin, UNTS Vol. 2130, p. 249; The Law on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future”, išnaša 39.

fondo „Atmintis, atsakomybė ir ateitis“ steigimo“ (toliau – Vokietijos fondo įstatymas) buvo nustatytas ne dėl asmens teisės į tokią kompensaciją, atvirkščiai, tokios Vokietijos valstybės ir Vokietijos kompanijų išmokos buvo savanoriškos²¹⁸.

Šios disertacijos tikslais reikėtų atsakyti į klausimą, ar totalitarinių režimų aukos galėtų reikalauti valstybės atsakomybės nustatymo tarptautiniu lygmeniu. EŽTT laikosi pozicijos, kad EŽTK nenustato valstybėms bendro įpareigojimo atlyginti praeityje, iki EŽTK ratifikavimo, padarytą žalą²¹⁹. Teismas ne kartą pažymėjo, kas ši taisyklė taikoma ir VFR atlyginant nacių Vokietijos padarytą žalą²²⁰, nors EŽTT, besiremiančio Vokietijos nacionalinių teismų sprendimais, nuomone, VFR laikoma nacių Reicho tęsėja (angl. – „*the Federal Republic of Germany which is considered to be the continuation of the German Reich*“)²²¹ ar atlyginant VDR padarytą žalą, kur VFR yra VDR teisių perėmėja (angl. – „*the Federal Republic of Germany, which is the legal successor of the German Democratic Republic*“)²²². Taigi, matyt, prie tokios pat išvados EŽTT prieitų nagrinėdamas ir RF pareigą pagal EŽTK atlyginti komunistinių režimų SSRS metais padarytą žalą. Atrodo, EŽTT laikosi tokios pozicijos dėl *ratione temporis* jurisdikcijos neturėjimo nagrinėti pažeidimus,

²¹⁸ Wiktor Jakowicz v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 16778/02, 13 October 2009, para. 71.

²¹⁹ Kopecký v. Slovakia, judgment, ECtHR (GC), Application No. 44912/98, 28 September 2004, para. 38; Wos v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 22860/02, 1 March 2005, para. 80; Susanne Weber v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 55878/00, 23 October 2006.

²²⁰ X. v. the Federal Republic of Germany, decision, ECHR (Plenary), Application No. 4618/70, 21 March 1972. **X. v. VFR byloje EŽT Komisija pažymėjo, kad nepriėmus specialių nuostatų VFR negali būti laikoma atsakinga už nacių režimo metais padarytą žalą nei pagal nacionalinę teisę, nei pagal tarptautinę teisę. Susanne Weber v. Vokietija byloje EŽTT pažymėjo, kad VFR neturi pareigos atlyginti žalos, padarytos dėl karo ir nacių Reicho suirimo, dalies, kurios per daugiau kaip 40 metų po karo pabaigos neatlygino VDR.** Susanne Weber v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 55878/00, 23 October 2006. Taip pat žr. Associazione Nazionale Reduci and 275 Others v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 45563/04, 4 September 2007. **Associazione Nazionale Reduci ir 275 kt. v. Vokietija byloje EŽTT pakartojo, kad EŽTK nenustato jokio specialaus įsipareigojimo susitariančioms valstybėms atlyginti žalą, nuostolius, padarytus iki Konvencijos ratifikavimo. EŽTT pridūrė, kad tai taip pat taikoma ir VFR teisei situacijai, kai ši valstybė laikoma Vokietijos Reicho tęsėja.** Taip pat žr. Ernewein and Others v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 14849/08, 12 May 2009; Argyris Sfountouris et autres c. Allemagne, décision, CEDH, requête no 24120/06, 31 mai 2011.

²²¹ Associazione Nazionale Reduci and 275 Others v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 45563/04, 4 September 2007.

²²² Unilever Beteiligungs GmbH v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 32901/04, 13 March 2007; Uwe Ballerstedt and Others v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 54998/00, 17 November 2005.

padarytus iki EŽTK ir/ar jos Protokolų įsigaliojimo ar įsigaliojimo valstybėje atsakovėje²²³. Visų pirma dėl jurisdikcijos *ratione temporis* neturėjimo JT ŽTK taip pat nenagrinėtų totalitarinių režimų pažeidimų ir kompensacijos už juos klausimų²²⁴. Taigi yra aišku, kad nei EŽTT, nei JT ŽTK negali būti nustatyta valstybių atsakomybė už nacių ir/ar komunistinių režimų metais padarytus nusikaltimus; aukos negali gauti kompensacijos iš atsakingos valstybės už žalą, patirtą nacių ir/ar komunistinių režimų metais.

1.4.2. Solidarumo ir nepagrįsto praturtėjimo pagrindas

Atsakomybė yra tik vienas iš žalos atlyginimo (įskaitant kompensaciją) pagrindų. Dažnai išskiriami ir kiti žalos atlyginimo pagrindai, t. y. solidarumu ir nepagrįstu praturtėjimu pagrįstas žalos atlyginimas²²⁵.

Valstybės, kurios ir nelaikomos atsakingomis už konkretų teisės pažeidimą, gali jausti moralinę pareigą suteikti tam tikrą kompensaciją savo piliečiams. Tokia solidarumu pagrįsta pareiga gali tapti teisine pareiga, įtvirtinta tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu lygmeniu. Pvz., Pagrindinių teisingumo principų nusikaltimo ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms 12 paragrafe nustatyta, kad kai kompensacija nėra galima iš kaltininko ar kitų šaltinių, valstybės turi stengtis sumokėti kompensaciją sunkių nusikaltimų aukoms ar jų šeimai, jeigu auka mirė ar tapo fiziškai ar psichiškai neįgali²²⁶.

²²³ Plačiau apie EŽTT *ratione temporis* jurisdikciją žr. disertacijos 2.1.2.1. poskyrį „Jurisdikcija *ratione temporis*“.

²²⁴ Plačiau apie JT ŽTK *ratione temporis* jurisdikciją žr. disertacijos 2.1.2.1. poskyrį „Jurisdikcija *ratione temporis*“.

²²⁵ Tiesa, mokslinėje literatūroje minimos ir papildomos teorijos, remiantis kuriomis valstybės moka kompensacijas nusikaltimų aukoms. Pvz., atsakingumo teorija (valstybės ir asmuo yra partneriai: auka moka valstybei mokesčius, o valstybė – kompensaciją); utilitarizmo teorija (auka, gaudama paramą iš valstybės, bendradarbiaus su baudžiamojo teisingumo sistema, dalyvaus baudžiant už nusikaltimus). VON BONDE, JC. Victims of Crime in International Law and Constitutional Law: Is the State Responsible for Establishing Restitution and State-Funded Compensation Schemes. *South African Journal of Criminal Justice*, 2010, Vol. 23, p. 186.

²²⁶ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, išnaša 67. **Taip pat žr.** Europos Konvencijos dėl kompensacijos sunkių nusikaltimų aukoms preambulės para. 2, 3; ir 2, 3 str. bei aiškinamojo rašto para. 9, 10, 15, 21, 24. European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, Strasbourg, 24 November, 1983, CETS No. 116; European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, Explanatory Report [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 29 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Htm/116.htm>>.

Van Boven/Bassiouni principų 18 principe, kuriame nustatyta, kad sunkių žmogaus teisių teisės ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų aukai turėtų būti suteiktas žalos atlyginimas, atrodo, specialiai nėra padarytas ryšys su valstybės atsakomybe²²⁷. Valstybėms siūloma įsteigti nacionalinius fondus, programas, kai auka neturi galimybių gauti žalos atlyginimo iš kitų subjektų. Pvz., van Boven/Bassiouni principų 16 principe nustatyta, kad valstybės turi stengtis įsteigti nacionalines žalos atlyginimo ir pagalbos aukoms programas (įskaitant, bet neapsiribojant finansinėmis priemonėmis), jeigu atsakingos už žalą šalys negali ar neketina įvykdyti savo pareigų²²⁸. Tačiau pagal EŽTK valstybės neturi pareigos suteikti kompensaciją solidarumo pagrindais. Tai, kad pagal EŽTK valstybės neturi bendro įsipareigojimo atlyginti žalą, padarytą praeityje, iki EŽTK ratifikavimo, dar labiau aktualu trečiosioms valstybėms, kurios neturi atsakomybės už žalą, padarytą užsienio okupuojančios valstybės ar kitos valstybės²²⁹. Taigi nors EŽTT sprendimuose ir tvirtinama, kad valstybės neturi bendro įsipareigojimo pagal Konvenciją atlyginti žalą už praeityje padarytus teisės pažeidimus, galima pastebėti, kad tam tikrose bylose EŽTT pasinaudoja proga ir pažymi, kad konkreti valstybė atsakovė apskritai neturi jokio pobūdžio įsipareigojimų atlyginti žalą, padarytą kitos valstybės, nes, pvz., jos piliečiai buvo aukos, o ne vykdytojai²³⁰, arba kad pati valstybė atsakovė nedarė šios žalos asmenims²³¹.

²²⁷ ZWANENBURG, Marten, išnaša 29, p. 648.

²²⁸ Šiuo 16 principu remiamasi tais atvejais, kai pati valstybė nėra atsakinga už pažeidimą, o žalos atlyginimas suteikiamas solidarumo pagrindais. Siekiant neapsiriboti tik *finansine* pagalba, van Boven/Bassiouni principų tekste specialiai minimos „nacionalinės žalos atlyginimo programos“, o ne „nacionaliniai fondai“. BASSIOUNI, Cherif M., išnaša 16, p. 266-267; *Implementing Victims' Rights. A Handbook on the Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation*. Redress, London, 2006, p. 17; Report of the second consultative meeting on the Basic principles and guidelines, E/CN.4/2004/57, išnaša 65, para. 44. **Taip pat dėl fondų įsteigimo, stiprinimo solidarumo pagrindais žr.** Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, išnaša 67, para. 13.

²²⁹ Kadluczka v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 31438/06, 2 February 2010, para. 52; Belka v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 20870/04, 18 May 2010, para. 26; Wolf-Ulrich von Maltzan and Others, Margarete von Zitzewitz and Others, and Man Ferrostaal and Alfred Töpfer Stiftung v. Germany, decision, ECtHR (GC), Applications nos. 71916/01, 71917/01 and 10260/02, 2 March 2005, para. 77.

²³⁰ Kadluczka v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 31438/06, 2 February 2010, para. 54.

²³¹ Hanna Epstein et autres c. Belgique, décision, CEDH, requête no 9717/05, 8 janvier 2008. **Taip pat apie EŽTT *ratione personae* jurisdikciją žr.** disertacijos 2.1.2.2. poskyrį „Jurisdikcija *ratione personae*“.

Nagrinėjant valstybių nacionalinę teisę galima pateikti pavyzdžių, kai kompensacija, parama mokama totalitarinių režimų aukoms solidarumo pagrindais²³². Kas skatina valstybę mokėti kompensaciją solidarumo pagrindais, paaiškino D. Žalimas. Anot jo, LR, nors kaip okupuota valstybė pagal tarptautinę teisę nėra teisiškai atsakinga už sovietinės okupacijos metais padarytą žalą ir atitinkamai neturi teisinės pareigos atlyginti šią žalą, moka kompensacijas sovietinio okupacinio režimo aukoms, nes jaučia politinę ir moralinę atsakomybę už savo piliečius, valstybės gynėjus ir labiausiai lojalius asmenis²³³. Taip pat būtina pažymėti, kad yra ir tarptautinių solidarumo pagrindais įsteigtų fondų pavyzdžių. Pvz., paminėtinas 1997 m. įsteigtas Tarptautinis nacių persekiotų asmenų paramos fondas (angl. – *International Nazi Persecutee Relief Fund*), iš kurio buvo teikiama humanitarinė pagalba nepasiturinčioms nacių aukoms, gavusioms labai mažai ar apskritai negavusioms kompensacijos anksčiau²³⁴.

Būtų galima susimąstyti, ar RF, net nepripažindama teisinės atsakomybės už padarytą žalą kitose valstybėse, galėtų sumokėti tam tikrą kompensaciją už politines represijas asmenims kaip SSRS buvusiems piliečiams (juk, skirtingai, pvz., nei LR, kur manoma, kad asmenys negalėjo

²³² Pvz., 1947 m. rugpjūčio 26 d. **Belgijos** pensijų įstatyme nustatytos pensijos nacių aukoms pagrįstos nacionaliniu solidarumu. Siekiama atlyginti aukų patirtą fizinę žalą. CLOSA MONTERO, Carlos. Study, išnaša 10, p. 96. **RF** minint Antrojo pasaulinio karo (autorės pastaba – RF vartojama Didžiojo Tėvynės karo sąvoka) 60-metį ir reiškiant didelę pagarbą karo veteranams, buvo suteikta mėnesinė materialinė parama, pvz., koncentracijos stovyklų, getų ir kitų priverčiamojo laikymo vietų kaliniams. Указ Президента Российской Федерации от 30 марта 2005 года N 363 „О мерах по улучшению материального положения некоторых категорий граждан Российской Федерации в связи с 60-летием победы в Великой Отечественной Войне 1941 – 1945 годов“. **Baltarusijos Respublikoje** taip pat galima rasti tokių „proginių“ išmokų. Žr. Указ Президента Республики Беларусь, 23 июня 1998 г. № 330 „О материальной поддержке отдельных категорий граждан в связи с празднованием Дня Независимости Республики Беларусь (Дня Республики)“; Указ Президента Республики Беларусь, 18 февраля 2010 г. № 69 „Об оказании единовременной материальной помощи ветеранам Великой Отечественной войны и отдельным категориям граждан, пострадавшим от последствий войны, в связи с празднованием 65-й годовщины Победы в Великой Отечественной войне“.

²³³ ŽALIMAS, Dainius. International and National Legal Assessment of Crimes Committed by the Communist Regimes (Lithuanian Case Study). *Atiduotas spaudai*.

²³⁴ Apie 20 valstybių padarė įmokas į šį fondą. Nazi Persecutee Relief Fund [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://claimsconorg.nationprotect.net/index.asp?url=allocations/persecutee>>. Taip pat yra ir tarptautinių fondų, iš kurių teikiama parama kitoms aukoms. Plačiau žr. BASSIOUNI, Cherif M., išnaša 16, p. 277-278.

būti laikomi SSRS piliečiais²³⁵, RF tokius asmenis laiko buvusiais SSRS piliečiais²³⁶). Įdomu tai, kad kartais pačioms aukoms būtent valstybės teisinės atsakomybės pagrindas ne visada yra reikšmingas. Pvz., Lietuvos tremtinių, politinių kalinių ir laisvės kovų dalyvių sąskrydžio „Su Lietuva širdy“ dalyviai siūlė LR Vyriausybei derėtis su RF dėl kompensacijų „nebūtinai tik okupacijos žalos atlyginimo kontekste, bet ir remiantis humaniško teisingumo principais“²³⁷; dalyvių nuomone, „RF Vyriausybės sutikimas svarstyti šį (autorės pastaba – kompensacijos) klausimą būtų jos humaniškas poelgis, atitinkantis civilizotos Europos valstybės įvaizdį [...]“²³⁸.

Trečias pagrindas kompensacijai mokėti mokslinėje literatūroje įvardinamas nepagrįstas praturtėjimas. Subjektai, kuriems pažeidimas buvo naudingas, siekia atlyginti žalą. Skirtingai nei solidarumu pagrįsto žalos atlyginimo atveju, šiuo atveju išreiškiamas pripažinimas, apgailestavimas, netgi atsiprašoma aukų²³⁹. Manytina, kad ir nepagrįstai praturtėjusi valstybė turėtų sumokėti kompensaciją asmenims. Kaip pažymėjo Vokietijos KT, VFR Vokietijos fondo rėmimas gali būti paaiškintas *inter alia* ir tuo, kad Vokietijos gyventojai turėjo naudos iš priverčiamojo darbo²⁴⁰. Paminėtinas priverčiamasis

²³⁵ LR KT 2013 m. vasario 22 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 22-1068 (nutarimo motyvuojamosios dalies III skyrius, 3 punktas). LR KT pažymėjo, kad „iš Lietuvos valstybės tęstinumo kyla Lietuvos Respublikos pilietybės tęstinumas, kuris *inter alia* suponuoja tai, kad tarptautinės ir Lietuvos konstitucinės teisės požiūriu SSRS pilietybės primetimas Lietuvos Respublikos piliečiams 1940 m., kaip SSRS agresijos pasekmė, buvo niekinis aktas; taigi šis aktas nebuvo teisinis pagrindas prarasti Lietuvos Respublikos pilietybę“. **Taip pat žr.** LR KT 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimą. Valstybės žinios, 2006, Nr. 123-4650 (nutarimo motyvuojamosios dalies III skyrius, 14, 21 punktai). Pastarajame nutarime LR KT konstatavo, kad „prievara primesta „TSRS pilietybė“ ir „Lietuvos TSR pilietybė“ buvo ir yra niekinė“; „nors Lietuvos Respublikos piliečiai laikinai naudojami TSRS piliečių pasais <...>, jie negalėjo būti traktuojami kaip TSRS piliečiai, t. y. kaip piliečiai valstybės, prieš jų valią juos paskelbusios savo piliečiais“.

²³⁶ Pvz., žr. Российская Федерация. Федеральный закон „О гражданстве Российской Федерации“. Принят Государственной Думой 19 апреля 2002 года (список изменяющих документов (в ред. Федеральных законов от <...> 04.06.2014 N 142-ФЗ, от 23.06.2014 N 157-ФЗ), 14 str. 1 d. b punktas, 14 str. 4 d.

²³⁷ Lietuvos tremtinių, politinių kalinių ir Laisvės kovų dalyvių sąskrydžio „Su Lietuva širdy“, įvykusio rugpjūčio 4 d. Ariogaloje, rezoliucija „Dėl buvusių politinių kalinių ir tremtinių socialinių garantijų“. „Tremtinys“, 2007, Nr. 30 (764).

²³⁸ Lietuvos partizanų, Laisvės kovų dalyvių – politinių kalinių ir tremtinių sąskrydžio „Su Lietuva širdy“ 2012 m. rugpjūčio 4 d. rezoliucija „Dėl okupacijos žalos atlyginimo“, Ariogala [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lpkts.lt/ariogala.htm>>.

²³⁹ ROMBOUTS, Heidy; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 479-481.

²⁴⁰ Order of the First Senate of 7 December 2004, BVerfG, 1 BvR 1804/03 On the question of the constitutionality of the exclusion of claims pursuant to the Act on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future” (Gesetz zur Errichtung einer Stiftung “Erinnerung, Verantwortung und Zukunft”), para. 75 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 26 d.].

darbas SSRS. Politiniai kaliniai statė Norilsko nikelio kombinatą (dabar – rus. – *ОАО Горно-металлургическая компания „Норильский никель“*)²⁴¹. Kazachstane taip pat 1930-1940-aisiais metais įvairių Gulago filialų įkalintų asmenų priverčiamasis darbas buvo plačiai naudojamas žemės ūkyje, sunkiojoje ir lengvojoje pramonėje; daug gamyklų, fabrikų, geležinkelių, anglies šachtų, namų buvo pastatyta kalinių, dirbusių labai sunkiomis sąlygomis, jėgomis; įkalinti mokslininkai atlikdavo tiriamąjį, mokslinį darbą, konstrukcinį, projektinį darbą tiek žemės ūkyje, tiek pramonėje²⁴². Taip pat paminėtinas ir asmenų nuosavybės konfiskavimas ir vėlesnis jos naudojimas, kuris, neabejotina, taip pat buvo naudingas konfiskuojančiai valstybei, taip pat buvo neteisėtas ir gautas asmenų sąskaita, sukėlęs asmenų praradimus. Remiantis nepagrįsto praturtėjimo principu valstybės pareiga sumokėti kompensaciją kyla ne iš paties akto, kuris gali būti teisėtas ar neteisėtas, bet iš to akto pasekmių, valstybės praturtėjimo; toks praturtėjimas turi būti nepagrįstas ir nuostolingas kitai šaliai, taip pat kompensacijos dydis neviršija valstybės gautos naudos ar nukentėjusios šalies praradimų. Mokslinėje literatūroje dauguma autorių palaiko nepagrįsto praturtėjimo principo taikymą sprendžiant dėl valstybės pareigos atlyginti žalą²⁴³. Manoma, kad, pvz., ta

Prieiga per internetą: <http://www.bundesverfassungsgericht.de/en/decisions/rs20041207_1bvr180403.en.html>.

²⁴¹ „Мы не умоляли, а требовали“ Роль политзаключенных в экономическом росте Российской Федерации (на примере Норильского никелевого комбината), 7 июня, 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.day.kiev.ua/ru/article/tema-dnya-obshchestvo/my-ne-umolyali-trebovali>>.

²⁴² СУЛЕЙМЕНОВА, М.Ж.; ШАЙМУХАНОВА, С.Д.; МАКАЛАКОВ, Т.Ж. Использование труда заключенных филиалов ГУЛАГА <...>, išnaša 149, p. 139-145; ШАЙМУХАНОВА, С.Д. Вклад в научно-исследовательскую деятельность репрессированных ученых в Карлаге. *Современные проблемы науки и образования*, 2011, № 1, p. 15-18; ШЕВЫРИН, С.А. Становление системы принудительного труда в Советской России в годы первых пятилеток (на материалах Пермской Области). *Вестник Челябинского государственного университета*, 2008, № 18, p. 97-101. **Taip pat apie „sovietinės vergijos“ Gulage naudojimo priežastis** (darbo jėgos trūkumas, tolimųjų regionų vystymas, mobiliosios darbo jėgos tiekimas, tokios jėgos naudojimas faktiškai be ribojimų, baimė patekti į Gulagą kaip laisvųjų darbuotojų drausminimo priemonė ir t. t.). **žr.** БЕЛЫХ, Н.Ю. ГУЛАГ как система подневольного труда (на материалах Вятского ИТЛ НКВД - МВД СССР, 1938-1953 гг.). *Вестник Вятского государственного гуманитарного университета*, 2010, Т. 3, № 1, p. 46-51. **Organizacijos „Memorial“ Tulsko skyriaus nuomone**, būtent daugelio represuotų kalinių, specialiųjų gyvenviečių gyventojų, karo belaisvių priverčiamojo darbo dėka pavyko atkurti Tulsko sritį karo ir pokario metais. О проекте „Принудительный труд на территории Тульской области...“, hro.org, 23/12/2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.hro.org/node/18374>>.

²⁴³ Plačiau žr. DUMBERRY, Patrick. *State succession to international responsibility*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2007, p. 263-279; DUMBERRY, Patrick. *The Use of the Concept of Unjust*

valstybė, kurios teritorijoje yra nuosavybė, kuri gavo didžiausią naudą iš eksproprijavimo, ir turi sumokėti kompensaciją²⁴⁴. Beje, RF tvirtinama, kad būtų teisinga, jeigu dalis įmonių, sukurtų naudojant kalinių darbą, pelno būtų skirta specialiai įsteigtam visuomeniniam-valstybiniam fondui, palaikančiam reabilituotus piliečius²⁴⁵. Dėl valstybių ir kompanijų naudos, susijusios su ukrainiečių Holodomoru, kaip pagrindo kompensacijai, buvo prabilta ir Ukrainoje. Ukrainos saugumo tarnyba ir Ukrainos užsienio reikalų ministerija planavo nustatyti kompanijas, korporacijas ir Vyriausybes, gavusias komercinę naudą iš komunistinės valdžios nusikalstamų veiksmų (Ukrainos gyventojų duonos ir nuosavybės konfiskavimo). Gauta informacija galėjo tapti pagrindu ieškiniams prieš šias kompanijas dėl kompensacijų nukentėjusiesiems nuo 1932-1933 m. Holodomoro²⁴⁶. Tačiau šios disertacijos autorei Ukrainos užsienio reikalų ministerijos raštu pranešta, kad nuo 2010 m. sausio iki rašto parengimo dienos imtinai (2013 m. rugsėjo 11 d.) jokių šios ministerijos bandymų kartu su Ukrainos saugumo tarnyba nustatyti tokias užsienio kompanijas, Vyriausybes ir reikalauti kompensacijos nebuvo²⁴⁷.

Manytina, kad tarptautinėse institucijose (EŽTT, JT ŽTK) totalitarinių režimų aukoms nepavyktų remtis valstybės nepagrįstu praturtėjimu; jų pareiškimai, pranešimai būtų nepriimtini *inter alia* dėl šių institucijų

Enrichment to Resolve Issues of State Succession to International Responsibility. *Revue belge de droit international*, 2006, numéro 2, p. 507-528; FOMBAD, Charles Manga. The Principle of Unjust Enrichment in International Law. *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, 1997, Vol. 30, No. 2, p. 120-130. Anot Ch.M. Fombad, nepagrįsto praturtėjimo principas galėtų būti laikomas bendru teisės principu pagal TTT statuto 38 str. Anot autoriaus, nėra būtina *a priori* suformuluoti griežtas taisykles, kurios vargu ar gali būti bendro taikymo.

²⁴⁴ DUMBERRY, Patrick. *State succession to international responsibility*, *ibid.*, p. 277-278.

²⁴⁵ Предложения об учреждении общенациональной государственно-общественной программы „Об увековечении памяти жертв тоталитарного режима и о национальном примирении“. Совет при Президенте РФ по развитию гражданского общества и правам человека. Рабочая группа по исторической памяти. Данные предложения были переданы Президенту РФ на заседании Совета 1 февраля 2011 года в Екатеринбурге, Приложение 2. Социальная поддержка жертв репрессий, 2.4 пункт [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.president-sovet.ru/structure/group_5/materials/the_program_of_historical_memory.php>.

²⁴⁶ Наливайченко не исключает, что пострадавшие от Голодомора могут получить компенсации, 14 января 2010 г [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://rus.newsru.ua/ukraine/14jan2010/genjeide.html>>. Tiesa, iškart buvo išsakoma ir abejonių dėl tokios kompensacijos gavimo tikimybės. Эксперт: Украина должна потребовать компенсацию за „голодомор“ у США [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.regnum.ru/news/1242564.html>>.

²⁴⁷ Ukrainos užsienio reikalų ministerijos 2013 m. rugsėjo 11 d. raštas Nr. 913/19-172/3-2157 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 12 d.]. Asmeninis pranešimas.

jurisdikcijos *ratione temporis* ir *ratione materiae* neturėjimo (kaip bus parodyta šioje disertacijoje, tokio pobūdžio bylose jurisdikcijai neturi įtakos, pvz., nuosavybę atėmusios valstybės šiuo metu gaunama nauda valdant, naudojant atimtą nuosavybę ir pan.).

1.4.3. Valstybės atsiprašymas kaip pagrindas kompensacijai

Praktikoje dažnai galima pastebėti valstybių atstovų atsiprašymus aukų. Pvz., RF Prezidentas B.N. Jelcin per Šiaurės Kaukazo tautų deportacijos 50-metį atsiprašė balkarų tautos dėl stalinistinių nusikaltimų²⁴⁸. Yra daug kitų valstybių atstovų atsiprašymų pavyzdžių²⁴⁹. Galėtų kilti klausimas, ar toks valstybės atsiprašymas galėtų tapti pagrindu valstybės kompensacijai.

Kaip teigia Ch. Tomuschat, atsiprašymas ar ankstesnių teisės pažeidimų pripažinimas turi būti suteiktas sunkių žmogaus teisių pažeidimų aukoms. Net mažiausiai turtinga valstybė gali tai sau leisti. Taigi, matyti, kad autorius nemato ryšio tarp atsiprašymo ir kompensacijos mokėjimo²⁵⁰. Anot E. Barkan, atsiprašymas nereiškia, kad ginčas jau išspręstas, bet daugelyje atvejų

²⁴⁸ Кабардино-Балкарская правда. 1994, 10 марта. Cituota iš САБАНЧИЕВ, Х.-М.А. Реабилитация балкарского народа: проблемы и решения. *Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. серия: общественные науки*, 2003, N. 1, p. 26; АККИЕВА, С.И. К 20-летию закона „О реабилитации репрессированных народов“. *Вестник Российской Нации*, 2011, T. 15, № 4-5, p. 120.

²⁴⁹ Государственная Дума Федерального Собрания Российской Федерации пятого созыва. Постановление от 26 ноября 2010 г. N 4504-5 ГД „О заявлении Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „О Катынской трагедии и ее жертвах“; CLOSA MONTERO, Carlos. Study, išnaša 10, p. 147; Norway apologises for deporting Jews during Holocaust, 27 January 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16761558>>; Speech on the International Holocaust Remembrance Day by Prime Minister Jens Stoltenberg [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.regjeringen.no/en/dep/smk/Whats-new/Speeches-and-articles/statsministeren/statsminister_jens_stoltenberg/2012/speech-on-international-holocaust-rememb.html?id=670621>; Belgian premier apologises for wartime deportation of Jews, 9 September 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. rugsėjo 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ejpress.org/article/61523>>; Hungary's UN envoy makes country's first-ever Holocaust apology, by Haaretz, January 25, 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. sausio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.haaretz.com/jewish-world/jewish-world-news/.premium-1.570462>>; Áder: Hungarian authorities helped Nazis after occupation, January 27th, 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. sausio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.politics.hu/20140127/ader-hungarian-authorities-helped-nazis-after-occupation/>>.

²⁵⁰ TOMUSCHAT, Christian. Reparation for Victims <...>, išnaša 56, p. 174.

atsiprašymas yra pirmas žingsnis: derybų proceso dalis²⁵¹. Mokslininkų nuomone, toks atsiprašymas turėtų reikšti padaryti viską, kas yra tinkama pataisyti padarytą žalą²⁵². Po atsiprašymo gali kilti reikalavimai dėl piniginių žalos atlyginimo²⁵³. D. Shelton pažymi, kad atsiprašymas gali turėti skirtingas reikšmes. Juo galima pripažinti kančias; galima išreikšti apgailestavimą ir solidarumą dėl įvykių, nekontroliuojamų kalbėtojo; taip pat atsiprašant gali būti prisiimama kaltė, vedanti prie žalos atlyginimo. Tai, kad atsiprašymas gali paremti ieškinius dėl kompensacijos, atbaido politikus nuo atsiprašymo. Kartais gana sudėtinga nustatyti tikrą atsiprašymo reikšmę²⁵⁴.

Galima pateikti pavyzdį, kai valstybės atstovai atsiprašydami aukų, kartu mini ir kompensacijos mokėjimo pareigą. Pvz., kreipdamasis į Knesetą Kroatijos Prezidentas I. Josipović atsiprašė už jo valstybės vaidmenį nusikaltimuose, padarytuose prieš žydus Antrojo pasaulinio karo metais. Kroatijos Prezidentas konstatavo, kad būsimi Kroatijos kompensacijos įstatymo pakeitimai įtrauks Holokausto aukas, privačius subjektus, jų įpėdinius ar vietines bendruomenes²⁵⁵. Manytina, kad atsiprašymas kartu minint ir kompensacijos pareigą yra sveikintinas, nes atsiprašymas už sunkų pažeidimą nemokant kompensacijos gali būti nepriimtas aukų, suvoktas kaip dirbtinis, beprasmiškas²⁵⁶.

Kartais galima pastebėti, kad aukos suvokia valstybės apgailestavimą, atsiprašymą dėl tam tikro žmogaus teisių pažeidimo kaip pagrindą valstybės

²⁵¹ BARKAN, Elazar. Restitution and Amending Historical Injustices in International Morality. In *Politics and the Past: on Repairing Historical Injustices*. Lanham (Md.): Rowman and Littlefield, 2003, p. 98.

²⁵² Žr. JENKINS, Catherine. Taking Apology Seriously. In *Repairing the Past? International Perspectives on Reparations for Gross Human Rights Abuses*. Antwerpen: Intersentia, 2007, p. 60. **Taip pat** E. Verdeja nuomone, atsiprašymas turi turėti ir materialinę dimensiją, įsipareigojimą atlyginti žalą (sumokėti pinigines kompensacijas aukoms, gražinti joms nuosavybę ir t. t.). VERDEJA, Ernesto. Official Apologies in the Aftermath of Political Violence. *Metaphilosophy*, 2010, Vol. 41, No. 4, p. 567, 571.

²⁵³ MAIER, Charles S. Overcoming the Past? Narrative and Negotiation, Remembering, and the Reparation: Issues at the Interface of History and the Law. In *Politics and the Past: on Repairing Historical Injustices*. Lanham (Md.): Rowman and Littlefield, 2003, p. 302.

²⁵⁴ SHELTON, Dinah. *Remedies in International Human Rights Law*, išnaša 34, p. 446-447.

²⁵⁵ President of Croatia apologizes to Jewish Holocaust victims, by Jonathan Lis, 15 February 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. kovo 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.haaretz.com/jewish-world/president-of-croatia-apologizes-to-jewish-holocaust-victims-1.413109>>.

²⁵⁶ HALDEMANN, Frank. Another Kind of Justice: Transitional Justice as Recognition. *Cornell International Law Journal*, 2008, Vol. 41, p. 728-729.

pareigai sumokėti kompensaciją už šį pažeidimą. Pvz., vadinamieji Sudetų vokiečiai, kurie buvo ištremti iškart po Antrojo pasaulinio karo ir kurių nuosavybė buvo konfiskuota tuometinės Čekoslovakijos valdžios, EŽTT tvirtino, kad Čekijos Respublikos apgailestavimas, išreikštas 1997 m. Čekijos-Vokietijos deklaracijoje sudarė pagrindą Čekijos Respublikai sumokėti kompensaciją už jų patirtą turtinę žalą²⁵⁷. Deja, EŽTT šito pareiškėjų argumento nenagrinėjo. Nors paprastai valstybės atsiprašymą turėtų lydėti kompensacija (tokios nuomonės laikomasi mokslinėje literatūroje, be to, tai atitiktų aukų lūkesčius), manytina, kad valstybės atsiprašymas neturėtų įtakos EŽTT sprendimui dėl jurisdikcijos *ratione temporis* ir *ratione materiae* nebuvimo. Taigi net esant oficialiam valstybės (atstovo) atsiprašymui, totalitarinių režimų aukų pareiškimai būtų pripažinti nepriimtinais EŽTT.

1.4.4. Buvimas tam tikros tautos nariu kaip pagrindas kompensacijai

Kai kalbama apie valstybės kompensaciją, dažniausiai tenka kalbėti apie asmenų, gyvenančių toje valstybėje, tos valstybės piliečių (mokesčių mokėtojų) pinigus. Gali kilti klausimas, kodėl asmenims turi būti užkrauta tokia finansinė našta. Paminėtinos teorijos, pagrindžiančios atsakomybę buvimu tam tikros tautos nariu. K. Jaspers teigimu, valstybės tauta turi kolektyvinę atsakomybę už pažeidimus, padarytus tos valstybės valdžios institucijų, nes kiekvienas žmogus yra atsakingas už būdą, kuriuo jis yra valdomas. Anot K. Jaspers, tokios atsakomybės rezultatas yra pareiga atlyginti žalą²⁵⁸. J. Thomson manymu, pareiga atlyginti žalą pagrįsta visuomenės ar tautos kaip kartų bendruomenės (angl. – *intergenerational community*) koncepcija. Tokios bendruomenės nariai prisiima įsipareigojimus, tikėdamiesi, kad šie įsipareigojimai saistys būsimas kartas, ir atitinkamai jie turi prisiimti

²⁵⁷ Josef Bergauer and 89 Others v. the Czech Republic, decision, ECtHR, Application no. 17120/04, 13 December 2005.

²⁵⁸ TORPEY, John, išnaša 2, p. 350-351.

ankstesnių kartų įsipareigojimus²⁵⁹. Tokia teorija galėtų paaiškinti, pvz., kodėl žalą turi atlyginti valstybė, pakeitusi režimą, ir privalanti panaudoti biudžeto (savo piliečių, įskaitant ir nekaltus asmenis) lėšas kompensacijai mokėti. Kai kurie teoretikai bendruomenės nario pareigą atlyginti žalą aiškina kitaip: tautos nariai turi naudos iš praeities kartų, todėl turi atlyginti ir žalą už tos praeities kartos pažeidimus²⁶⁰. R.G. Teitel taip pat mini naudos gavimą iš ankstesnės kartos kaip vieną iš pateisinimų žalai mokėti kitai kartai, tačiau ji nurodo dar vieną svarbų pateisinimą, moralinį. Ankstesnė karta išėikvojo daug vertingų nacionalinių moralės išteklių ir toks moralės trūkumas perėjo būsimums kartoms, kurios turi prisiimti tokią skolą. Taigi žalos atlyginimas padeda kaupti moralės kapitalą²⁶¹. G. Ulrich manymu, dabartinės kartos turi/paveldi pareigą atlyginti žalą aukoms už pažeidimus, padarytus praeityje. Autoriaus nuomone, sprendžiant dėl žalos atlyginimo už praeities pažeidimus ypač svarbu nustatyti aiškią atsakomybės sąvoką be kaltės. Žalos atlyginimas už praeities pažeidimus reiškia asmenų, neturinčių tiesioginės kaltės, pripažinimą atsakingais. Kadangi asmenys, įtraukti į žalos atlyginimo procesą, yra ne tie, kurie buvo įtraukti į praeities pažeidimą, kaltė gali būti tik išvestinio pobūdžio ir daugelyje atvejų nėra apskritai prasmės kalbėti apie kaltę²⁶². L. Meyer irgi pažymi, kad net nekalti žmonės turi pareigą sukurti teisingą visuomenę, atlyginti žalą aukoms²⁶³.

²⁵⁹ THOMPSON, Jann. Taking Responsibility. Cituota iš FREEMAN, Michael. Back to the Future: the Historical Dimension of Liberal Justice. In *Repairing the Past? International Perspectives on Reparations for Gross Human Rights Abuses*. Antwerpen: Intersentia, 2007, p. 45.

²⁶⁰ MILLER, David. National Responsibility and Global Justice. Cituota iš FREEMAN, Michael, *ibid.*, p. 46; D'ARGENT, Pierre. Wrongs of the Past, History of the Future? *The European Journal of International Law*, 2006, Vol. 17(1), p. 284-285; HESSBRUEGGE, Jan Arno. Justice Delayed, not Denied: Statutory Limitations and Human Rights Crimes. *Georgetown Journal of International Law*, 2012, Vol. 42(2), p. 345; BARKAN, Elazar. *The Guilt of Nations <...>*, išnaša 18, p. 344.

²⁶¹ TEITEL, Ruti G., išnaša 169, p. 138-141.

²⁶² ULRICH, George. The Moral Case for Reparations: Three Theses about Reparations for Past Wrongs. In *Human Rights in Development. Reparations: Redressing Past Wrongs*. The Hague: Kluwer Law International, 2003, p. 371-384.

²⁶³ MEYER, Lukas. Inheriting Public Goods and Public Evils. Unpublished Manuscript, University of Bremen, June 1999, p. 15. Cituota iš TORPEY, John, išnaša 2, p. 351.

1.5. Aukų teisė į kompensaciją tarptautinėje teisėje

1.5.1. Aukų teisė į kompensaciją tarptautinėse žmogaus teisių sutartyse

Kompensacija nacionaliniu lygmeniu. Valstybių teisinė pareiga žmogaus teisių pažeidimų aukoms atlyginti žalą nacionaliniu lygmeniu įtvirtinta, pvz., Pakto 2 str. 3 d., 9 str. 5 d., 14 str. 6 d.²⁶⁴, EŽTK 5 str. 5 d., 13 str.²⁶⁵, AŽTK 10 str., 21 str. 2 d.²⁶⁶, Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą 14 str.²⁶⁷, Tarptautinės konvencijos „Dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo“ 6 str.²⁶⁸. Taip pat paminėtinas JT Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 8 str.²⁶⁹. Sprendžiant dėl nacionaliniu lygmeniu suteikiamos valstybės kompensacijos nacių ir komunistinių režimų nusikaltimų aukoms, reikėtų plačiau išanalizuoti EŽTK ir Pakto nuostatas.

EŽTK 13 str. EŽTK 13 str. veiksminga teisinės gynybos priemonė apima ir teisę į kompensaciją. EŽTK 13 str. atspindi valstybių išipareigojimą, nustatytą EŽTK 1 str., ginti žmogaus teises pirmiausia savo nacionalinėje teisinėje sistemoje. Susitariančiųjų valstybių išipareigojimų apimtis pagal EŽTK 13 str. skiriasi priklausomai nuo pareiškėjo skundo pagal EŽTK pobūdžio; priemonės veiksmingumas pagal EŽTK 13 str. nepriklauso nuo pareiškėjui palankaus rezultato. Priemonė pagal EŽTK 13 str. turi būti

²⁶⁴ 1966 m. gruodžio 16 d. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, išnaša 80.

²⁶⁵ 1950 m. lapkričio 4 d. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, išnaša 83.

²⁶⁶ American Convention on Human Rights, išnaša 87. AŽTT, plačiai aiškindamas valstybių pareigą užtikrinti žmogaus teises pagal AŽTK 1 str. 1 d., nustatė *inter alia* ir valstybės pareigą suteikti kompensaciją aukoms už žalą, patirtą dėl AŽTK įtvirtintų teisių pažeidimo. Case of Velásquez-Rodríguez v. Honduras, Judgment of July 29, 1988 (Merits), I/A Court of H.R., Series C No. 4, para. 161-166.

²⁶⁷ 1984 m. gruodžio 10 d. Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą. Valstybės žinios, 2006, Nr. 80-3141 (Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, New York, 10 December 1984, UNTS Vol. 1465, p. 85).

²⁶⁸ 1965 m. gruodžio 21 d. Tarptautinė konvencija „Dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo“. Valstybės žinios, 1998, Nr. 108-2957 (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, New York, 7 March 1966, UNTS Vol. 660, p. 195).

²⁶⁹ Autorės pastaba – JT Visuotinė žmogaus teisių deklaracija nėra tarptautinė sutartis. Tačiau „deklaracija tapo teisiniu dokumentu, nes tarptautinė teisinė praktika ir teisinė opinija suteikė jos rekomendacinėms normoms privalomą pobūdį“. VADAPALAS, Vilenas. *Tarptautinė teisė*, išnaša 101, p. 267. 1948 m. gruodžio 10 d. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2497 (Universal Declaration of Human Rights, General Assembly of the United Nations, Resolution No. A/RES/217(III) A, 10 December, 1948).

veiksminga tiek teisėje, tiek praktikoje užkertant kelią pažeidimui ar jo tęsimui ar suteikiant tinkamą žalos atlyginimą už jau įvykusį pažeidimą. Net jeigu viena priemonė netenkina EŽTK 13 str. reikalavimų, priemonių visuma pagal nacionalinę teisę gali tuos reikalavimus patenkinti²⁷⁰. Tačiau šio str. taikymo praktika gana sudėtinga. EŽTT pripažįsta, kad EŽTK 13 str. taikomas tik tais atvejais, kai asmuo turi „įrodomą reikalavimą“ (angl. – “*arguable claim*”, pranc. – „*grief défendable*“) dėl buvimo EŽTK teisės pažeidimo auka. Kai pareiškimo dalis pripažinta nepriimtina pagal EŽTK/EŽTK Protokolus (pvz., EŽTK 1 Protokolo 1 str.), pareiškimas pagal kitus EŽTK/EŽTK Protokolų str. (pvz., 6 str., 8 str., 1 Protokolo 1 str.) yra „aiškiai nepagrįstas“, pareiškėjai neturi „įrodomo reikalavimo“ ir EŽTK 13 str. nėra taikomas²⁷¹. Priešingai, tais atvejais, kai EŽTT mano, kad skundas įrodomas, pvz., pagal EŽTK 6 str. 1 d., EŽTK 13 str. taikytinas²⁷². Yra pavyzdžių, kai EŽTT atsisakė nagrinėti pareiškimą pagal EŽTK 13 str., pažymėdamas, kad EŽTK 6 str. 1 d. yra *lex specialis* šiame pareiškime ir EŽTK 6 str. 1 d. apima EŽTK 13 str. reikalavimus bylos kontekste²⁷³ arba, pripažinęs EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimą (dėl pareiškėjo teisės kreiptis į teismą nebuvimo), EŽTT pažymėjo, kad nėra poreikio bylą nagrinėti pagal EŽTK 13 str., nes šio str. reikalavimai yra mažiau griežti nei EŽTK 6 str. 1 d. ir šioje byloje apimti EŽTK 6 str. 1 d. reikalavimų²⁷⁴.

²⁷⁰ Manushaqe Puto and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Applications nos. 604/07, 43628/07, 46684/07 and 34770/09, 31 July 2012, para. 69-71; Ramadhi and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Application no. 38222/02, 13 November 2007, para. 48; Hartman v. the Czech Republic, judgment, ECtHR, Application no. 53341/99, 10 July 2003, para. 81.

²⁷¹ Nikolaus and Jurgen Treska v. Albania and Italy, decision, ECtHR, Application no. 26937/04, 29 June 2006; Tomáš Baťa v. the Czech Republic, decision, ECtHR, Application no. 43775/05, 24 June 2008, para. 87; Dudičová v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 15592/03, 8 January 2009, para. 77-81; Klaus et Iouri Kiladze c. Géorgie, arrêt, CEDH, requête no 7975/06, 2 février 2010, para 62; Eparhija Budimljansko-Nikšićka and Others v. Montenegro, decision, ECtHR, Application no. 26501/05, 9 October 2012, para. 88-91.

²⁷² Manushaqe Puto and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Applications nos. 604/07, 43628/07, 46684/07 and 34770/09, 31 July 2012, para. 61.

²⁷³ Lipcan v. the Republic of Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 22820/09, 17 December 2013, para. 21; Popov v. Moldova (No. 2), judgment, ECtHR, Application no. 19960/04, 6 December 2005, para. 55. Šiose bylose pareiškėjai skundėsi dėl to, kad buvo panaikinti galutiniai priimti jų naudai teismo sprendimai.

²⁷⁴ Związek Nauczycielstwa Polskiego v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 42049/98, 21 September 2004, para. 42-43.

Pakto 2 str. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Pakto 2 str. sudaro bendrą valstybės dalyvės įsipareigojimą ir fiziniai asmenys negali juo atskirai remtis. Pakto 2 str. asmenys gali remtis tik kartu su kitu Pakto str. JT ŽTK pažymi, kad Pakto 2 str. 3 d. a punkte nustatyta, kad valstybė dalyvė turi pareigą „užtikrinti, kad bet kuris asmuo, kurio pripažintos teisės ir laisvės yra pažeistos, turi turėti veiksmingą teisinės gynybos priemonę [...]“. Taigi pagal Pakto 2 str. teisė į teisinės gynybos priemonę kyla tik po to, kai buvo nustatytas Pakte nustatytos teisės pažeidimas²⁷⁵.

Kompensacija tarptautiniu lygmeniu. Yra teisės normų, įtvirtinančių tarptautinių institucijų teisę nustatyti atitinkamų žmogaus teisių pažeidimų aukoms kompensaciją tarptautiniu lygmeniu pagal tarptautinę sutartį, kitaip dar vadinamą „tarptautinį“ žalos atlyginimą asmenims²⁷⁶. Kaip pažymėjo D. Shelton, tarptautiniai žmogaus teisių tribunolai gali tiesiog pripažinti pažeidimą, preziumuodami, kad vėliau vyks nacionaliniai žalos atlyginimo procesai, o gali iš karto ir nustatyti kompensacijos, jeigu negalima restitucija, pobūdį ir apimtį. Pastarasis variantas, anot D. Shelton, yra tinkamesnis, nes tokiu atveju užkertamas kelias auką palikti be veiksmingos teisinės gynybos priemonės ir kompensacijos²⁷⁷. Tarptautiniu lygmeniu teisė į kompensaciją yra užtikrinama EŽTK 41 str.²⁷⁸, AŽTK 63 str.²⁷⁹ ir TBT Romos statuto 75 str.²⁸⁰. Buvo projektų ir kitose tarptautinėse sutartyse įtvirtinti valstybės pareigą atlyginti žalą aukoms. Paminėtina 1948 m. gruodžio 9 d. Konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį²⁸¹.

²⁷⁵ Žr. su disertacijos tematika nesusijusį sprendimą. S.E. v. Argentina, 4 April 1990, Communication No. 275/1988, thirty-eighth session, para. 5.3.

²⁷⁶ PISILLO-MAZZESCHI, Richardo. *International Obligations* <...>, išnaša 162, p. 170.

²⁷⁷ SHELTON, Dinah. *Remedies in International Human Rights Law*, išnaša 34, p. 257.

²⁷⁸ 1950 m. lapkričio 4 d. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, išnaša 83.

²⁷⁹ American Convention on Human Rights, išnaša 87.

²⁸⁰ Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui. Valstybės žinios, 2003, Nr. 49-2165 (Rome Statute of the International Criminal Court, A/CONF.183/9 of 17 July 1998, UNTS Vol. 2187, p. 3). Romos statuto nuostatos ir TBT praktika žalos atlyginimo, gaunamo iš kaltų fizinių asmenų, srityje šioje disertacijoje nenagrinėjama, nes nepatenka į disertacijos objektą.

²⁸¹ Konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį. Valstybės žinios, 2002, Nr. 23-855 (Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 9 December 1948, Paris, UNTS Vol. 78, p. 277). **Būtina prisiminti, kad šios konvencijos 1947 m. birželio 26 d. projekto (UN Doc. E/447) XIII str. buvo**

EŽTK 41 str. EŽTT vaidmuo žalos atlyginimo procese yra subsidiarus, tik „jeigu Teismas nustato Konvencijos ar jos protokolų pažeidimą ir jeigu Aukštosios Susitariančiosios Šalies įstatymai leidžia tik iš dalies atlyginti pažeidimu padarytą žalą, tai prireikus Teismas gali priteisti nukentėjusiajai šaliai teisingą atlyginimą“²⁸². Pagal EŽTK 41 str. ši EŽTT teisė aiškinama kaip diskrecinė ir nereiškianti aukų automatiškos kompensacijos už patirtą žalą, net jeigu ir pripažintas EŽTK pažeidimas²⁸³. Taigi būtina pažymėti, kad kompensacija pagal EŽTK 41 str. gali būti nustatoma tik tais atvejais, kai EŽTT nustato tam tikro (tam tikrų) EŽTK/EŽTK Protokolo str. pažeidimą ir nustato priežastinį ryšį tarp patirtos žalos ir EŽTT pripažinto EŽTK/EŽTK Protokolo pažeidimo²⁸⁴. Tais atvejais, kai pareiškimas nepriimtinas, nėra pripažintas EŽTK/EŽTK Protokolo pažeidimas, EŽTT nesuteikia ir žalos atlyginimo pagal EŽTK 41 str.²⁸⁵. Pvz., *Krosta v. Lenkija* byloje EŽTT pripažinęs, kad pareiškimas dėl priverčiamojo darbo Antrojo pasaulinio karo

nustatyta, kad kai genocidas padarytas valstybėje valdančios vyriausybės ir tam tikrų asmenų, ir kai vyriausybė negali sėkmingai jam pasipriešinti, ši valstybė turi atlyginti JT nustatyto pobūdžio ir dydžio žalą genocido aukoms. Tačiau vėliau šios nuostatos konvencijoje nebeliko. **Reikėtų sutikti su Ch. Evans, tvirtinančia, kad vis tiek tokios nuostatos dėl žalos atlyginimo svarstymas konvencijos projekte yra svarbus, nes** parodo, kad jau 1940 –aisiais metais valstybės pareiga suteikti žalos atlyginimą turėjo tarptautinį palaikymą. EVANS, Christine. *The Right to Reparation in International Law for Victims of Armed Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p. 88-89. **Taip pat plačiau apie tokį projektą dėl žalos atlyginimo žr.** SCHABAS, William A. *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, 2nd edition, p. 470-471.

²⁸² 1950 m. lapkričio 4 d. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, išnaša 83. Apie EŽTK 41 str. subsidiarų pobūdį žr. WILDHABER, Luzius. Article 41 of the European Convention on Human Rights: Just Satisfaction under the European Convention on Human Rights. *Baltic Yearbook of International Law*, 2003, Vol. 3, p. 4-5.

²⁸³ „prireikus“ ir „teisingas atlyginimas“ parodo Teismo diskreciją įgyvendinant savo teises pagal EŽTK 41 str. Pvz., žr. šiuos EŽTT sprendimus: *Străin and Others v. Romania*, judgment, ECtHR, Application no. 57001/00, 21 July 2005, para. 77; *Ramadhi and Others v. Albania*, judgment, ECtHR, Application no. 38222/02, 13 November 2007, para. 98; *Rusu and Others v. Romania*, judgment, ECtHR, Application no. 4198/04, 19 July 2007, para. 31; *Naydenov c. Bulgarie*, arrêt, CEDH, requête no 17353/03, 26 novembre 2009, para. 92. **Taip pat žr.** Practice direction. Just satisfaction claims, išnaša 189, para. 1. **Mokslinėje literatūroje žr.** ROMBOUTS, Heidy; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 374; TOMUSCHAT, Christian. *Reparation for Victims <...>*, išnaša 56, p. 162-164; PISILLO-MAZZESCHI, Richardo. *International Obligations <...>*, išnaša 162, p. 16; WILDHABER, Luzius. Article 41 <...>, *ibid.*, p. 5.

²⁸⁴ Practice direction. Just satisfaction claims, išnaša 189, para. 7, 8; *Crăiniceanu et Frumușanu c. Roumanie*, arrêt, CEDH, requête no 12442/04, 24 avril 2012, para. 102-106; *Olszewska v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 13024/05, 18 December 2007, para. 43-45; *Csepývová v. Slovakia*, judgment, ECtHR, Application no. 67199/01, 24 February 2004, para. 46-48; *Bessler c. Roumanie*, arrêt, CEDH, requête no 25669/04, 18 mai 2010, para. 61-65; *Goreski and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, judgment, ECtHR, Application no. 27307/04, 16 October 2014, para. 24-27.

²⁸⁵ Practice direction. Just satisfaction claims, išnaša 189, para. 8.

metais ar dėl gautos išmokos dydžio už priverčiamąjį darbą atmetinas, atitinkamai nerado pagrindo suteikti žalos atlyginimo pareiškėjui pagal EŽTK 41 str.²⁸⁶.

Kaip bus parodyta žemiau, dėl to, kad EŽTT neturi jurisdikcijos nagrinėti pačių totalitarinių režimų nusikaltimų²⁸⁷, aukos atitinkamai neturi galimybių ir gauti kompensacijos pagal EŽTK 41 str. už patirtą žalą. Tačiau EŽTT gali nustatyti kompensaciją pagal EŽTK 41 str. už netinkamas valstybės žalos atlyginimo už šiuos totalitarinių režimų nusikaltimus priemones, netinkamą šių nacionalinių žalos atlyginimo priemonių įgyvendinimą ar neįgyvendinimą, pažeidžiantį EŽTK ar jos Protokolus²⁸⁸.

AŽTK 63 str. AŽTK 63 str. 1 d. nustatyta, kad „jeigu Teismas nustato šioje Konvencijoje (autorės pastaba – AŽTK) ginamos teisės ar laisvės pažeidimą, Teismas turi nuspręsti, kad nukentėjusiai šaliai būtų užtikrinta jos pažeista teisė ar laisvė. Teismas taip pat turi nuspręsti, jeigu tinkama, kad situacijos ar priemonės, sudariusios teisės ar laisvės pažeidimą, pasekmės būtų ištaisytos ir teisinga kompensacija būtų sumokėta nukentėjusiai šaliai“²⁸⁹.

Fraze „jeigu tinkama“ (angl. – *if appropriate*) irgi pabrėžiama AŽTT diskrecija spręsti dėl kompensacijos aukai mokėjimo. Skirtingai nei EŽTK 41 str., AŽTK 63 str. nedaroma nuoroda į nacionalinę teisę, taigi AŽTT

²⁸⁶ Krosta v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 36137/04, 2 February 2010, para. 86–88.

²⁸⁷ Žr. disertacijos 2.1.2. poskyrį „Tarptautinės jurisdikcijos nebuvimas reikalavimams dėl kompensacijos“.

²⁸⁸ Pvz., *Olszewska v. Lenkija, Csepyová v. Slovakija* bylose EŽTT pripažino, kad dėl pernelyg ilgos nacionalinio proceso trukmės pareiškėjai patyrė neturtinę žalą ir nustatė neturtinės žalos atlyginimą. *Olszewska v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 13024/05, 18 December 2007, para. 43-45; *Csepyová v. Slovakia*, judgment, ECtHR, Application no. 67199/01, 24 February 2004, para. 46-48. **Žalos atlyginimas, įskaitant neturtinės žalos atlyginimą, pagal EŽTK 41 str. nustatomas ne tik fiziniams asmenims, bet ir juridiniams asmenims.** *Paroisse Gréco-Catholique Sfântul Vasile Polonă c. Roumanie*, arrêt, CEDH, requête no 65965/01, 7 avril 2009, para. 115-119; *Paroisse Greco-Catholique Sâmbata Bihor c. Roumanie*, arrêt, CEDH, requête no 48107/99, 12 janvier 2010, para. 91-93; *Archidiocèse Catholique d’Alba Iulia c. Roumanie*, arrêt, CEDH, requête no 33003/03, 25 septembre 2012, para. 104-109.

²⁸⁹ Išversta autorės. angl. – „*If the Court finds that there has been a violation of a right or freedom protected by this Convention, the Court shall rule that the injured party be ensured the enjoyment of his right or freedom that was violated. It shall also rule, if appropriate, that the consequences of the measure or situation that constituted the breach of such right or freedom be remedied and that fair compensation be paid to the injured party*”. American Convention on Human Rights, išnaša 87, 63 str. 1 d. Remdamasis šiuo AŽTK 63 str., AŽTT suvokia, kad turi įgaliojimus nustatyti įvairias žalos atlyginimo formas, įskaitant kompensaciją. CASSEL, Douglass. *The Expanding Scope <...>*, išnaša 88, p. 91.

suteikiama galimybė autonomiškai nustatyti žalos atlyginimo priemones, remiantis vien tik AŽTK ir bendraisiais tarptautinės teisės principais²⁹⁰. Atsakinga valstybė negali remtis nacionalinės teisės nuostatomis siekdama pakeisti ar nevykdyti savo įsipareigojimo suteikti žalos atlyginimą, kurio visi aspektai (apimtis, pobūdis, metodai ir gavėjų nustatymas) reguliuojami tarptautinėje teisėje²⁹¹. Taigi iš tiesų AŽTT turi ne subsidiarų vaidmenį nustatydamas kompensaciją, kaip EŽTT, o pagrindinį²⁹².

Paktas. Remdamasis Pakto 2 str. 3 d. a punktu, JT ŽTK pažymi, kad valstybė turi pareigą asmeniui (pranešėjui) suteikti veiksmingą teisinės gynybos priemonę. Yra pavyzdžių, kai JT ŽTK nurodo, kad tokia teisinės gynybos priemonė turi apimti kompensaciją²⁹³, tačiau pats JT ŽTK konkretaus dydžio kompensacijos nenustato. Tam tikrais atvejais JT ŽTK tik pažymi, kad valstybės turi pareigą aukoms suteikti adekvačią, teisingą, tinkamą (angl. – “adequate”, “fair”, “appropriate”) kompensaciją²⁹⁴. Pvz., nustatęs diskriminacijos draudimo pažeidimą valstybės nuosavybės teisių atkūrimo procese, JT ŽTK pažymėjo, kad remiantis Pakto 2 str. 3 d. a punktu valstybė

²⁹⁰ Case of Velásquez-Rodríguez v. Honduras, Judgment of July 21, 1989 (Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 7, para. 28-31.

²⁹¹ Case of the Plan de Sánchez Massacre v. Gvatemala, Judgment of November 19, 2004 (Reparations), I/A Court of H.R., Series C No. 116, para. 53; Case of the Ituango Massacres v. Colombia, Judgment of July 1, 2006 (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), I/A Court of HR., Series C No. 148, para. 347.

²⁹² SANDOVAL-VILLALBA, Clara. The Concepts of ‘Injured Party’ and ‘Victim’ <...>, išnaša 129, p. 245.

²⁹³ **Kai kurie mokslininkai kritikuoja JT ŽTK poziciją dėl Pakto 2 str. 3 d. kaip pagrindo žalos atlyginimui suteikti.** Ch. Tomuschat pažymi, kad nei Pakto nuostatose, nei Pakto fakultatyviame protokole nėra įtvirtinta, kad valstybė turi atlyginti žalą už savo įsipareigojimų pažeidimą. Pakto 2 str. 3 d. tekste turėtas omenyje procesas, pradėtas teisminiame ar kitame organe, turinčiame teisę nagrinėti ginčą, o ne priemonė, atlyginanti patirtą žalą. TOMUSCHAT, Christian. Reparation for Victims <...>, išnaša 56, p. 167-168. **Cf.** Anot E. Klein, svarbus ne terminas, pavartotas Pakte, o reikšmė. Pakto 2 str. 3 d. turi ne tik procesinę reikšmę, o turi būti aiškinama kaip apimanti materialines tarptautinio žmogaus teisių įsipareigojimo pažeidimo pasekmes. Kai įvyko pažeidimas, teisinės gynybos priemonė negali būti veiksminga, jeigu nebūtų materialaus reikalavimo. KLEIN, Eckart. Individual Reparation Claims under the International Covenant on Civil and Political Rights: The Practice of the Human Rights Committee. In *State Responsibility and the Individual: Reparation in Instances of Grave Violations of Human Rights*. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 33.

²⁹⁴ Žr. KLEIN, Eckart, *ibid.*, p. 38; ROMBOUTS, Heidy; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 379, 386; SHELTON, Dinah. The Jurisprudence of human rights tribunals <...>, išnaša 30, p. 70. **Taip pat žr.** šią su disertacijos tematika nesusijusią JT ŽTK praktiką. Yelena Pavlovna Smirnova v. Russian Federation, Communication No. 712/1996, 5 July 2004, eighty-first session, para. 12; Paul Perterer v. Austria, Communication No. 1015/2001, 20 August 2004, eighty-first session, para. 12; Victor Ivan Majuwana Kankanamge v Sri Lanka, Communication No. 909/2000, 27 July 2004, eighty-first session, para. 11.

turi pareigą suteikti veiksmingą teisinės gynybos priemonę, kuri galėtų būti kompensacija, jeigu anksčiau konfiskuota nuosavybė negali būti gražinta²⁹⁵.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad totalitarinių režimų aukos tarptautiniu lygmeniu (EŽTT, JT ŽTK) neturi teisės skusti veiksmingos teisinės gynybos priemonės nebuvimo valstybėje, prašyti „tarptautinės“ kompensacijos, kai jų pareiškimai EŽTT/pranešimai JT ŽTK dėl tam tikro pažeidimo pripažįstami nepriimtinais/atmetami.

1.5.2. Neprivaloma teisė: aukų teisė į kompensaciją

Neprivalomoje teisėje taip pat galima rasti nuostatų dėl žalos atlyginimo. Visų pirma, paminėtini van Boven/Bassiouni principai, kuriuose *inter alia* įtvirtintos kompensacijos aukoms suteikimo nuostatos (20 principas)²⁹⁶. Joinet/Orentlicher principų 31 principu nustatyta, kad kiekvienas žmogaus teisių pažeidimas suteikia teisę į žalos atlyginimą aukai ar jos paveldėtojams, reiškiančią *inter alia* valstybės pareigą suteikti žalos atlyginimą²⁹⁷. Tarptautinės teisės asociacijos Hagos deklaracijos 6-10 str. nustatyta, kad ginkluoto konflikto aukos turi teisę gauti žalos atlyginimą iš atsakingų šalių (įskaitant valstybę)²⁹⁸. Čikagos principų 3.3 principu taip pat nustatyta, kad aukos turi teisę į valstybės ir kitų subjektų žalos atlyginimą už tarptautinės

²⁹⁵ Alina Simunek, Dagmar Hastings Tuzilova and Josef Prochazka v. the Czech Republic, 31 July 1995, Communication No. 516/1992, fifty-fourth session, para 12.2; Peter and Eva Gratzinger v. the Czech Republic, 13 November 2007, Communication No. 1463/2006, ninety-first session, para 9; Bohuslav Zavrel v. the Czech Republic, 27 July 2010, Communication No. 1615/2007, ninety-ninth session, para. 11; Oldřiška (Olga) Jünglingová v. the Czech Republic, 24 October 2011, Communication No. 1563/2007, 103rd session, para. 9; Miroslav Klain and Eva Klain v. the Czech Republic, 1 November 2011, Communication No. 1847/2008, 103rd session, para. 10. **Taip pat žr.** Karel Des Fours Walderode v. the Czech Republic, 2 November 2001, Communication No. 747/1997, seventy-third session, para. 9.2; Robert Brok and Dagmar Brokova v. the Czech Republic, 31 October 2001, Communication No. 774/1997, seventy-third session, para. 9; General Comment No. 31 [80] the Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant, adopted on 29 March 2004 (2187th meeting), eightieth session, para. 16.

²⁹⁶ Basic Principles and Guidelines <...>, išnaša 23.

²⁹⁷ Updated set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity, išnaša 72.

²⁹⁸ Declaration of international law principles on reparation for victims of armed conflict (substantive issues), išnaša 74. Tiesa, teisės ir pareigos, įtvirtintos deklaracijoje, neturi retroaktyvaus poveikio (15 str.).

žmogaus teisių ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus²⁹⁹. 1993 m. Pasaulio žmogaus teisių konferencijoje pažymėta, kad valstybė turi suteikti teisinės gynybos priemones (angl. – *remedy*) žmogaus teisių pažeidimų aukoms³⁰⁰. Pagrindinių teisingumo principų nusikaltimo ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms 4-5 paragrafuose nustatyta, kad aukos turi teisę į žalos atlyginimą, kuris yra nustatytas nacionalinėje teisėje, ir valstybėms rekomenduojama nustatyti teisinius ir administracinius mechanizmus, skirtus atlyginti žalą aukoms³⁰¹. Taip pat nuostatų dėl žalos atlyginimo yra ir neprivalomoje teisėje, skirtoje būtent totalitarinių režimų nusikaltimų aukoms. Pvz., Terezino deklaracijos dalies „Nekilnojamasis turtas“ (angl. – “*Immovable (Real) Property*”) 1 punkte skatinama gražinti arba kompensuoti, kai tinkama, už žydų bendruomenių ar religinę nuosavybę³⁰². Vašingtono konferencijos principų 8, 9 punktuose siūloma imtis priemonių siekiant „teisingo ir sąžingo sprendimo“ dėl nacių konfiskuotų meno vertybių³⁰³.

²⁹⁹ The Chicago Principles, išnaša 71.

³⁰⁰ Vienna Declaration and Programme of Action. Adopted by the World Conference on Human Rights on 25 June 1993, A/CONF.157/23, part I, para. 27.

³⁰¹ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, išnaša 67, para. 4-5.

³⁰² Terezin declaration, išnaša 76. Deklaracijos tekste daroma nuoroda į nuosavybę, paimtą „Holokausto 1933-1945 metų laikotarpiu ir dėl šio laikotarpio“ (angl. – “*during the Holocaust era between 1933-45 and as its immediate consequence*”). Tokia formuluotė buvo pasirinkta siekiant apimti nuosavybę, paimtą ne tik nacių, bet ir kitų pasibaigus karui 1945 m. BERMAN, J. The Holocaust-Era Assets Conference in Prague and Its Outcome. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 2010, IV:2, p. 53. **Taip pat žr.** Guidelines and Best Practices for the Restitution and Compensation of Immovable (Real) Property, išnaša 46.

³⁰³ Washington Conference Principles, išnaša 78. **Plačiau apie valstybių požiūrį į tokią neprivalomą teisę** (Terezino deklaraciją, Vašingtono konferencijos principus) ir priemonių siekiant įgyvendinti ją stoką **žr.** Holocaust-Era Looted Art: A World-Wide Preliminary Overview, Presented by the Conference on Jewish Material Claims Against Germany (Claims Conference) and the World Jewish Restitution Organization (WJRO), Holocaust Era Assets Conference, Prague, June 2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. liepos 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.holocausteraassets.eu/en/working-groups/looted-art/>>; DEMARSIN, Bert. Let's Not Talk about Terezin: Restitution of Nazi Era Looted Art and the Tenuousness of Public International Law. *Brooklyn Journal of International Law*, 2011, Vol. 37(1), p. 167-170; Dunbar v. Seger-Thomschitz, No. 09-30717, United States Court of Appeals, Fifth Circuit, filed: August 20, 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lootedart.com/OFCU1A999341>>.

1.5.3. Asmens teisė į žalos atlyginimą tarptautinėje paprotinėje teisėje

Daug mokslininkų mano, kad asmuo neturi teisės į žalos atlyginimą iš valstybės pagal tarptautinę paprotinę teisę. R. Pisillo-Mazzeschi manymu, tarptautinės paprotinės teisės, kurioje būtų įtvirtinta asmens, žmogaus teisių pažeidimo aukos, teisė į kompensaciją, nėra, nes sutartinės normos dėl kompensacijos skiriasi pagal savo apimtį ir turinį, be to, negalima teigti, kad egzistuoja bendri teisės principai, valstybių teismų sprendimai gana pavieniai³⁰⁴. Panašiai, A. Gattini abejoja, ar bent tarptautinė paprotinė teisė (nekalbant jau apie *jus cogens*) suteikia asmeniui teisę į žalos atlyginimą³⁰⁵. Tokią išvadą autorė daro remdamasi Tarptautinės teisės komisijos darbu rengiant valstybių atsakomybės straipsnių projektą. Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 33 str. 2 d., kurioje nustatyta, kad šių straipsnių projekto dalis neturi įtakos teisei, kylančiai iš valstybės tarptautinės atsakomybės, ir kuri gali priklausyti tiesiogiai asmeniui ar bet kuriam kitam junginiui, išskyrus valstybę, pirmą kartą įtraukta į straipsnių projektą tik 2000 m. Anot A. Gattini, viena iš svarbių priežasčių, kodėl ši nuostata buvo įtraukta tik 2000 m., yra tai, kad iki tol tarptautinės teisės komisijos nariai laikėsi nuomonės, kad nėra tarptautinės paprotinės teisės normos, nustatančios asmens teisę į žalos atlyginimą. A. Gattini pripažįsta, kad 33 str. 2 d. buvimas jeigu ir reiškia, kad tokia teisė egzistuoja³⁰⁶, tačiau ji yra įtvirtinta valstybių straipsnių projekto II dalyje, kurioje nagrinėjamas valstybės atsakomybės turinys, o ne III dalyje, kurioje jau rašoma apie tarptautinės atsakomybės įgyvendinimą. Taigi Tarptautinės teisės komisija, palikdama klausimą, ar apskritai egzistuoja asmens teisė į žalos atlyginimą pagal tarptautinę paprotinę teisę, atvirą, suprato, kad bet kuriuo atveju pagal tarptautinę paprotinę teisę tik valstybės

³⁰⁴ PISILLO-MAZZESCHI, Richardo. International Obligations <...>, išnaša 162, p. 163-164.

³⁰⁵ GATTINI, Andrea. The dispute on jurisdictional immunities <...>, išnaša 95, p. 180-181.

³⁰⁶ Taip pat žr. TTT teisėjo A.A. Yusuf atskirąją nuomonę, kurioje teisėjas mano, kad ši str. projekto nuostata leidžia manyti, kad asmenys gali turėti teisę į žalos, padarytos valstybės neteisėtu veiksmu, atlyginimą. Dissenting opinion of Judge Yusuf. In *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening)*, ICJ, 3 February, 2012, para. 17 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16893.pdf>>. Panašią nuomonę žr. GAETA, Paola, išnaša 57, p. 312-313; BASSIOUNI, M. Cherif, išnaša 56, p. 583; BASSIOUNI, M. Cherif, išnaša 16, p. 212.

turi teisę remtis viena kitos tarptautine atsakomybe. Prie panašios išvados priėjo ir Ch. Tomuschat, remdamasis van Boven/Bassiouni principų nuostatomis. Pagal van Boven/Bassiouni principų 11 principą, iš vienos pusės, lyg ir nustatyta, kad teisinės gynybos priemonės turi apimti teisę į adekvatą, veiksmingą ir operatyvų žalos atlyginimą, tačiau, iš kitos pusės, tokia teisė yra tiek, kiek *numatyta tarptautinėje teisėje*; 15 principu, panašiai, pažymėta, kad valstybė privalo nustatyti aukoms tos valstybės veikimu ar neveikimu, kuris gali būti priskirtas valstybei, padarytos žalos atlyginimą, bet valstybė turi tai padaryti, *remdamasi nacionaline teise ar tarptautiniais įsipareigojimais*, tuo tarpu 18 principu teisė į žalos atlyginimą nustatyta naudojant dar silpnesnę formuluootę: *remiantis nacionaline ir tarptautine teise ir atsižvelgiant į individualias aplinkybes aukos turėtų, o ne turi* (angl. – *should*, o ne *shall*)³⁰⁷ gauti visą ir veiksmingą žalos atlyginimą. Ch. Tomuschat daro išvadą, kad nėra bendro įpareigojimo valstybėms atlyginti žalą aukoms, o toks įsipareigojimas gali kilti tik iš papildomų šaltinių, arba iš nacionalinės teisės, arba tarptautinės teisės principų ir normų, kurios kiekvienu konkrečiu atveju turi būti nustatytos³⁰⁸. Šiame kontekste reikėtų sutikti, kad van Boven/Bassiouni principuose nustatant, kad žalos atlyginimas (18 principas) ir kompensacija kaip žalos atlyginimo forma (20 principas) „*turėtų*“ būti suteikta aukoms, silpninamas principų tekstas, nesuteikiama pagrindo manyti, kad yra anksčiau įtvirtintas teisinis įsipareigojimas suteikti žalos atlyginimą aukoms³⁰⁹, taip pat

³⁰⁷ Pirmininko-pranešėjo Alejandro Salinas pranešime buvo pabrėžta, kad terminas „turi“ (angl. – *shall*) buvo vartojamas tik tais atvejais, kai egzistuoja privaloma tarptautinės teisės norma, o kai tarptautinės teisės norma mažiau privaloma, buvo vartojama „turėtų“ (angl. – *should*; pranc. – *devrait*). Report of the consultative meeting on the draft Basic principles and guidelines <> E/CN.4/2003/63, išnaša 29, para. 8. M. Bassiouni „turėtų“ vartojimą aiškina egzistuojančiais standartais, susidarančiomis, besivystančiomis normomis. Civil and Political Rights, Including the Questions of: Independence of the Judiciary, Administration Of Justice, Impunity. The right to restitution, compensation and rehabilitation for victims of gross violations of human rights and fundamental freedoms. Final report of the Special Rapporteur, Mr. M. Cherif Bassiouni, submitted in accordance with Commission resolution 1999/33, Commission on Human Rights, fifty-sixth session, E/CN.4/2000/62, 18 January 2000, para. 8 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. birželio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2000/62>.

³⁰⁸ TOMUSCHAT, Christian. Reparation in Favour of Individual Victims <...>, išnaša 88, p. 579. Taip pat žr. TOMUSCHAT, Christian. La protection internationale des droits des victimes. In *La protection internationale des droits de l'homme et les droits des victimes/International Protection of Human Rights and Victim's Rights*. Bruxelles: Bruylant, 2009, p. 11.

³⁰⁹ Pvz., D. Shelton manymu, visais šiais išvardintais atvejais, kai kalbama apie žalos atlyginimo (kompensacijos) suteikimą, galėjo būti vartojama „turi“, o ne „turėtų“, nes nustatoma egzistuojanti

kritikuotina 18 principe padaryta nuoroda į nacionalinę teisę³¹⁰. R. Dolzer irgi abejoja, ar asmuo gali būti laikomas tikru teisių turėtoju pagal tarptautinę teisę, o ne tik netiesioginiu naudos gavėju³¹¹. P. Sardaro taip pat neranda pagrindo teigti, kad asmuo turi teisę į žalos atlyginimą iš atsakingos valstybės už žmogaus teisių pažeidimus pagal tarptautinę paprotinę teisę³¹². R. Pisillo-Mazzeschi nuomone, tarptautinės paprotinės teisės, įtvirtinančios asmens teisę į tarptautinį žalos atlyginimą, nėra, nes yra tik keletas sutartinių tokio pobūdžio normų³¹³.

Tačiau yra ir kitos nuomonės besilaikančių teoretikų, matyt, tokių, kurie atsižvelgia ne į dabartinę, aukoms nepalankią valstybių praktiką, o į pageidautiną valstybių požiūrį į aukas, siekiamybę. Pvz., M. Nowak mano, kad sunkių žmogaus teisių pažeidimų aukų teisė į žalos atlyginimą tarptautinėje teisėje yra gerai įtvirtinta³¹⁴. Th. van Boven mano, kad teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę dėl žmogaus teisių pažeidimo galėtų būti laikoma sudarančia tarptautinės paprotinės teisės dalį³¹⁵. Tačiau vėliau Th. van Boven pripažįsta, kad visgi tai yra tik tendencija, besiformuojanti praktika dėl valstybių pareigos suteikti veiksmingą teisinės gynybos priemonę ir žalos atlyginimą asmeniui, šiuo metu nėra bendro sutarimo dėl tarptautinės paprotinės teisės, reguliuojančios asmenų reikalavimus dėl žalos atlyginimo.

Deja, kol kas valstybių praktika dėl kompensacijos totalitarinių režimų aukoms priverčia neigiamai atsakyti į klausimą dėl šių aukų teisės į kompensaciją pagal tarptautinę paprotinę teisę. Tenka pripažinti, kad kol

teisė. SHELTON, Dinah. *The United Nations Principles and Guidelines on Reparations* <...>, išnaša 163, p. 19.

³¹⁰ Nuorodos kritiką taip pat žr. ZWANENBURG, Marten, išnaša 29, p. 666. Susidaro įspūdis, kad pareiga suteikti žalos atlyginimą aukoms priklauso nuo nacionalinės teisės, tuo tarpu valstybės negali remtis savo nacionaline teise pateisindamos savo tarptautinių įsipareigojimų nevykdymą.

³¹¹ DOLZER, Rudolf, išnaša 48, p. 336.

³¹² SARDARO, Pietro, išnaša 61, p. 195-289.

³¹³ PISILLO-MAZZESCHI, Richardo. *International Obligations* <...>, išnaša 162, p. 170. (Pisillo-Mazzeschi nagrinėjo dvi normas: EŽTK 41 str. ir AŽTK 63(1) str.).

³¹⁴ NOWAK, M. *The Right of victims of gross human rights violations to reparation*. In *Rendering justice to the vulnerable. Liber Amicorum in honour of Theo van Boven*. Kluwer Law International, the Hague, 2000. Cituota iš SARDARO, Pietro, išnaša 61, p. 244.

³¹⁵ van BOVEN, Theo. *Victims' Rights to a Remedy and Reparation* <...>, išnaša 30, p. 26-27; van BOVEN, Theo. *The Right to a Remedy as Contained in International Instruments* <...>, išnaša 64, p. 39-40.

valstybių nacionalinėje teisėje ar tarptautinėje sutartyje nėra įtvirtinta nacių ir/ar komunistinių režimų nusikaltimų aukų teisė į kompensaciją, aukos negalės įgyvendinti savo reikalavimų dėl kompensacijos nei nacionaliniu, nei tarptautiniu lygmeniu.

1.6. Kompensacijos mokėjimo būdai

1.6.1. Tarpvalstybinis ar tiesiogiai aukoms

Analizuojant žalos atlyginimo praktiką galėtų būti išskirti keli kompensacijos mokėjimo būdai. Tradiciniu, klasikiniu laikomas tarpvalstybinis kompensacijos mokėjimas, t. y. kai viena valstybė atlygina žalą kitai valstybei³¹⁶. Klasikinėje tarptautinėje teisėje, prieš tarptautinius žmogaus teisių mechanizmus, tarptautinė asmenų apsauga buvo įgyvendinama per asmens pilietybės valstybės diplomatinę gynybą. Taikoma vadinamoji Vattelio fikcija (angl. – *Vattelian fiction*), t. y. laikoma, kad žala asmeniui yra netiesioginė žala jo pilietybės valstybei³¹⁷. Pilietybės valstybė turėjo teisę, o ne pareigą palaikyti asmens pareiškimą tarptautiniu lygmeniu. Teisė į tarpvalstybinį žalos atlyginimą priklauso asmens pilietybės valstybei. Tokie tarptautiniai ginčai buvo sprendžiami įsteigiant kvazi-teisminius organus: komisijas ar arbitražo tribunolus, turinčius kompetenciją nagrinėti ginčus tarp dviejų ar daugiau valstybių dėl blogo elgimosi su jų piliečiais ar nuosavybe³¹⁸. Valstybės padaryta žala savo piliečiams laikyta vidiniu reikalu³¹⁹.

Po Antrojo pasaulinio karo orientuotas į valstybę požiūris pradėjo keistis. Susimąstyta ne tik dėl asmenų tarptautinės baudžiamosios

³¹⁶ DOLZER, Rudolf, išnaša 48, p. 297; 306-309; van BOVEN, Theo. The Right to a Remedy as Contained in International Instruments <...>, išnaša 64, p. 33-34.

³¹⁷ Žr. VATTEL, E. de. Le droit de gens ou les principes de la loi naturelle. London, 1758. In *The Classics of International Law*, Washington, D. C., Carnegie Institution of Washington, 1916, vol. I, book II, p. 309, par. 71. Cituota iš SARDARO, Pietro, išnaša 61, p. 58. Taip pat žr. Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries, text adopted by the International Law Commission at its fifty-eighth session, in 2006, p. 25 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_8_2006.pdf>; BASSIOUNI, Cherif M., išnaša 16, p. 212.

³¹⁸ ROMBOUTS, Heidy; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 417.

³¹⁹ van BOVEN, Theo. Victims' Rights to a Remedy and Reparation <...>, išnaša 30, p. 21.

atsakomybės, bet ir dėl aukų teisės į žalos atlyginimą. Būtent 1945 m. Paryžiaus žalos atlyginimo konferencijoje buvo parengtas dokumentas, kuriame pripažintos asmenų teisės, kylančios dėl valstybės nusikaltimo³²⁰. Amerikos diplomatų dėka, į 1946 m. Paryžiaus susitarimą buvo įtraukta nuostata (8 str.) dėl dalies karo reparacijų paskirstymo nacių aukoms be pilietybės siekiant jų reabilitacijos ir integravimo, apgyvendinimo kitoje vietoje³²¹. Ši pozicija buvo perimta Vokietijos vėliau suteikiant žalos atlyginimą nacių aukoms. Iš tiesų Vakarų Vokietijos išmokos Izraelio valstybei ir Holokausto aukoms nuo 1950 m. laikomos neturinčiu precedento įvykiu žalos atlyginimo istorijoje; tam tikri žalos atlyginimo politikos aspektai yra unikalūs. Pripažįstama, kad pokario pareiškimai prieš Vokietiją, Vokietijos žalos atlyginimas turėjo įtaką klasikinės, į valstybes orientuotos tarptautinės teisės evoliucijai, jos perėjimui prie teisės sistemos, apimančios ir nevalstybinius subjektus kaip aktyvius ir pasyvius teisės subjektus; ribos tarp tarptautinės viešosios teisės ir nacionalinės konstitucinės teisės tapo netokios aiškios³²².

Žinoma, asmenų teisei į žalos atlyginimą įtakos turėjo ir apskritai tuo metu prasidėjęs judėjimas, kurio tikslas buvo žmogaus teisių apsauga tarptautiniu lygmeniu. Pripažįstant žmogaus teises kartu buvo pripažinta, kad žmogaus teisių pažeidimo atveju aukos turi teisę reikalauti žalos atlyginimo nacionaliniu lygmeniu, vėliau ir tarptautiniu lygmeniu.

Tačiau tai nereiškia, kad tarpvalstybinis kompensacijos mokėjimo būdas nuėjo užmarštin po Antrojo pasaulinio karo. Paminėtini sudaromi tarp valstybių vienkartiniai išmokų susitarimai (angl. – *lump sum agreements*).

³²⁰ PETÉ Stephen; DU PLESSIS, Max. Reparations for Gross Violations of Human Rights in Context. In *Repairing the Past? International Perspectives on Reparations for Gross Human Rights Abuses*. Antwerpen: Intersentia, 2007, p. 11.

³²¹ Agreement on reparation from Germany, on the establishment of an Inter-Allied Reparation Agency and on the restitution of monetary gold, done at Paris, 14 January 1946, and Protocol attached to the above-mentioned Agreement. Signed at Brussels, on 15 March 1948, UNTS Vol. 555, p. 69. **Tiesa, reikia pažymėti, kad** aukų kategorija, nustatyta susitarimo 8 str., neįgijo teisės individualia tvarka reikalauti žalos atlyginimo, bet šioms aukoms tiesiog buvo paskirstyta dalis reparacijų iš Vokietijos. Be to, buvo siekiama reabilituoti aukas, o nesumokėti joms žalos atlyginimą. MARRUS, Michael R., išnaša 164, p. 69.

³²² BUXBAUM, Richard M. A Legal History of International Reparations. *Berkeley Journal of International Law*, 2005, Vol. 23:2, p. 314, 316-317. Plačiau apie Vokietijos kompensacijų naujoves taip pat žr. COLONOMOS, Ariel; ir ARMSTRONG, Andrea, išnaša 11, p. 390-391.

Kompensaciją gaunanti valstybė gali vėliau priimti nacionalinės teisės aktą, pagal kurį būtų paskirstoma kompensacija asmenims, nustatomi priimtino reikalavimai ir t. t. Klasikinio tarpvalstybinio kompensacijos mokėjimo būdų pavyzdžių yra ir mūsų dienomis. Tam tikros valstybės reikalauja/ketina reikalauti žalos atlyginimo iš RF dėl šių valstybių ir jų piliečių, gyventojų patirtos žalos³²³. Keliami reikalavimai ir prieš VFR dėl nacių režimo metais patirtos asmenų žalos³²⁴. Be valstybių vienašalių aktų, priimami ir tarptautinių

³²³ **Lietuvos Respublikos** Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. birželio 4 d. nutarimas „Dėl 1940-1991 m. TSRS padarytos žalos Lietuvos Respublikai ir jos gyventojams atlyginimo“. Valstybės žinios, 1991, Nr. 17-456; Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo“, išnaša 49; Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. sausio 16 d. rezoliucija „Dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo“. Valstybės žinios, 2007, Nr. 8-322; Lietuvos Respublikos Seimo 2010 m. sausio 19 d. rezoliucija „Dėl kompensacijų nukentėjusiems nuo 1991 m. sausio 11–13 dienomis ir po to vykdytos SSRS agresijos asmenims ir jų šeimoms“. Valstybės žinios, 2010, Nr. 10-486. Declaration on Condemnation of the Totalitarian Communist Occupation Regime Implemented in **Latvia** by the Union of Soviet Socialist Republics, The Saeima of the Republic of Latvia, 12 May, 2005 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. gruodžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.saeima.lv/Lapas/Deklaracija_an.htm>; Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem, Likums Saeimā pieņemts 1995.gada 12.aprīlī, 4 str. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://likumi.lv/doc.php?id=34832>>; **Украина** должна потребовать компенсацию у РФ за организацию Голодомора 1932-33 гг – Тягнибок, 19.11.2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://interfax.com.ua/news/political/175561.html>>; ЗАЕЦ, С.В.; КАЧИНЬСКИЙ, А. **Польский взгляд** на отношения с Россией. *Вестник Евразии*, 2008, № 1; **Республика Молдова**. Парламент. Постановление Nr. 1226 от 08.12.1992 „О введении в действие Закона „О реабилитации жертв политических репрессий, совершенных оккупационным тоталитарным коммунистическим режимом“ (7 ноября 1917 года – 23 июня 1990 года). Опубликован: 30.12.1992 в Monitorul Oficial Nr. 012, 3 str. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=307608>>; Молдавия готовит России многомиллиардный счет, „Независимая газета“, 23 апреля 2010 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ng.ru/cis/2010-04-23/1_moldavia.html>; **Азербайджан** собирается требовать от России компенсации за „вторжение советских войск 20 января 1990“, 08.01.2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1262931600>>; **Afghan** MPS demand reparations from Russia for Red Army occupation, 18 Mar 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/afghanistan/7475055/Afghan-MPS-demand-reparations-from-Russia-for-Red-Army-occupation.html>>.

³²⁴ **Lietuvos Respublikos** Seimo 2010 m. birželio 3 d. rezoliucija „Dėl asmenų, perkeltų į okupuotos Lietuvos Respublikos teritoriją iš okupuotos Lenkijos Respublikos teritorijos pagal SSRS ir Vokietijos 1941 m. sausio 10 d. susitarimą „Dėl gyventojų mainų“. Valstybės žinios, 2010, Nr. 67-3353. **Греция** подсчитала потери от оккупации нацистской Германией, 17 января 2013 г., Delfi [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ru.delfi.lt/abroad/global/greciya-podschitala-poteri-ot-okkupacii-nacistskoj-germaniej.d?id=60452235>>; Secret Athens Report: Berlin Owes Greece Billions in WWII Reparations, Georgios Christidis, 8 April 2013, Spiegel Online International [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.spiegel.de/international/europe/greek-commission-concludes-germany-owes-billions-in-war-reparations-a-893084.html>>. **Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej** z dnia 10 września 2004 r. w sprawie praw Polski do niemieckich reparacji wojennych oraz w sprawie bezprawnych rozszczeń wobec Polski i obywateli polskich wysuwanych w Niemczech [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WMP20040390678>>; w sprawie reparacji Niemiec na rzecz Polski, Uzasadnienie, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej,

organizacijų aktai, kuriuose taip pat minimas tarpvalstybinis žalos atlyginimo būdas. Pvz., Baltijos Asamblėja ragino „Baltijos valstybių vyriausybės inicijuoti derybas su Rusija ir Vokietija dėl okupacijų padarytos žalos atlyginimo“³²⁵.

1.6.2. Teisminis ar administracinis žalos atlyginimo būdas

Van Boven/Bassiouni principų 12 principu pažymėta, kad sunkių tarptautinės žmogaus teisių teisės ar tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimo auka turi turėti teisę į veiksmingą teisminę teisinę gynybos priemonę kaip tai yra nustatyta tarptautinėje teisėje³²⁶.

Be to, kaip pažymėta van Boven/Bassiouni principų 14 principu, adekvati, veiksminga ir skubi teisinė gynybos priemonė dėl sunkių tarptautinės žmogaus teisių teisės ar tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų turėtų apimti visus prieinamus ir tinkamus tarptautinius procesus, kuriuose asmuo galėtų pateikti teisinį reikalavimą ir kurie iš anksto nedarytų įtakos vidaus teisinės gynybos priemonėms.

Pagal van Boven/Bassiouni principų 12 principą kitos aukai prieinamos teisinės gynybos priemonės apima galimybę kreiptis į administracines ir kitas institucijas, taip pat mechanizmus, modelius ir procedūras, atliekamas pagal nacionalinę teisę. Iš tiesų, be teismo būdo gauti kompensaciją egzistuoja ir neteisminis, administracinis būdas, dar toks procesas dažnai vadinamas

IV kadencija, Druk nr. 2140, Warszawa, 28 sierpnia 2003 r. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 21 d.]. Prieiga per internetą: <[http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/wgdruku/2140/\\$file/2140.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/wgdruku/2140/$file/2140.pdf)>.

³²⁵ Baltijos Asamblėjos 2004 m. gruodžio 19 d. rezoliucija dėl būtinybės įvertinti Baltijos valstybių okupacijos pasekmes [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=247332&p_query=&p_tr2=2>.

³²⁶ Taip pat apie žalos atlyginimo mechanizmus, procedūras, būdus žr. Pagrindinių teisingumo principų nusikaltimo ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms para. 4-5; Joinet/Orentlicher principų 32 principą; Tarptautinės teisės asociacijos žalos atlyginimo mechanizmo proceso principų 1 principą. Pvz., pagal Gruzijos nacionalinę teisę kompensacija politinių represijų aukoms nustatoma teismine tvarka. Įstatymų leidėjas pripažino, kad teisminiai organai geriau nei kiti galės įvertinti kiekvienos bylos individualias aplinkybes ir atitinkamai nustatyti kompensacijos dydį. КАЦИТАДЗЕ, Натия. Дело Киладзе: соответствует ли практика грузинских судов требованиям эффективного исполнения решения? *Бюллетень ЕХРАС*, 2012, № 17, p. 3-4 <<http://ehracmos.memo.ru/files/2012-17-RUS.pdf>>.

masinių reikalavimų procesu (angl. – *mass claims*³²⁷ *process*). Kaip paaikšino St. E. Eizenstat, po penkiasdešimties metų įrodymų, liudytojų nebeliko. Taigi teismų sistema gali būti netinkama tokio pobūdžio pareiškimams nagrinėti. Siekiant išvengti kliūčių, su kuriomis aukos susiduria per teisminį jų pareiškimų nagrinėjimą, sukurtos administracinės teisinės gynybos priemonės ir tribunolai už teisminės sistemos ribų. Tai reiškė, kad vietoj teisingumo individualizavimo, aukos gauna tam tikrą išmoką neatsižvelgiant į konkrečios aukos situaciją (pvz., skirstant išmoką už priverčiamąjį darbą neatsižvelgiama, kiek laiko konkreti auka priverstinai dirbdavo). St. E. Eizenstat tokį teisingumą pavadino grubiu, šiurkščiu teisingumu (angl. – *rough justice*)³²⁸. Iš tiesų, dažnai tokių neteisminių mechanizmų tikslas sušvelninti pažeidimo pasekmes, bet ne visiškai atlyginti padarytą žalą. Reikėtų pateikti keletą pavyzdžių, susijusių su disertacijos tematika. Pvz., 1997 m. įsteigtas Tribunolas pareiškimams dėl neaktyvių sąskaitų spręsti³²⁹ ir 2001 m. įsteigtas jo perėmėjas³³⁰, kai buvo nustatytos papildomos neaktyvios sąskaitos, buvo išnagrinėta tūkstančiai Holokausto aukų ar jų įpėdinių pareiškimų, susijusių su neaktyviomis sąskaitomis Šveicarijos bankuose. 1998 m. buvo įsteigta Tarptautinė Holokausto draudimo pareiškimų komisija, kuri nagrinėdavo pareiškimus dėl nesumokėtų draudimo polisų³³¹. 2000 m. buvo įsteigtas

³²⁷ Išskiriami šie pagrindiniai masinių reikalavimų požymiai: pirma, gana didelis skaičius pareiškimų; antra, klausimai, iškelti pareiškimuose, pakankamai panašūs. Visi pareiškimai kyla dėl tam tikrų aplinkybių, pvz., karo, revoliucijos ir panašaus įvykio, keliančio žalą dideliu mastu, o tai reiškia, kad visi pareiškimai susiję su tuo pačiu laiko tarpu ir labai panašūs teisiškai ir faktiškai, bet tai nereiškia, kad visi teisės ir fakto klausimai turi būti vienodi. DAS, Hans. The Concept of Mass Claims and the Specificity of Mass Claims Resolution. In *Redressing Injustices through Mass Claims Processes: Innovative Responses to Unique Challenges*. New York: Oxford University Press Inc., 2006, p. 6-8; HEISKANEN, Veijo. Virtue out of Necessity: International Mass Claims and New Uses of Information Technology. In *Redressing Injustices through Mass Claims Processes: Innovative Responses to Unique Challenges*. New York: Oxford University Press Inc., 2006, p. 28-29.

³²⁸ EIZENSTAT, Stuart E., išnaša 14, p. 343-344.

³²⁹ Tribunolo pareiškimams dėl neaktyvių sąskaitų spręsti (angl. – *the Claims Resolution Tribunal for Dormant Accounts*) interneto svetainė [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. rugpjūčio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.crt-ii.org/_crt-i/frame.html>.

³³⁰ Tribunolo pareiškimams dėl neaktyvių sąskaitų spręsti (angl. – *the Claims Resolution Tribunal for Dormant Accounts*) interneto svetainė [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. rugpjūčio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.crt-ii.org/>>.

³³¹ Tarptautinės Holokausto draudimo pareiškimų komisijos (angl. – *the International Commission on Holocaust Era Insurance Claims*) interneto svetainė [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icheic.org/>>.

Vokietijos fondas³³². 1995 m. buvo įsteigtas Austrijos Respublikos nacionalinis fondas nacių aukoms³³³. 2000 m. Austrijoje buvo įsteigtas fondas „Sutaikinimas, taika ir bendradarbiavimas“ siekiant pripažinti moralinę atsakomybę už visus pareiškimus, susijusius su priverčiamuoju ir vergišku darbu nacių laikotarpiu arba Antrojo pasaulinio karo metu³³⁴, 2001 m. buvo įsteigtas Bendras Susitarimo fondas, kurio tikslas išspręsti visus kitus likusius kompensacijos klausimus nacių aukoms už žalą, patirtą dėl ar ryšium su įvykiais Austrijos teritorijoje nacių režimo metu³³⁵. Pvz., pagal RF politinių represijų įstatymo 16.1 str. sprendimus dėl nuosavybės gražinimo, jos vertės atlyginimo ir kompensacijos už ją priima RF subjektų vykdomosios valdžios organai, vietos savivaldos organai remdamiesi reabilituotų politinių represijų aukų teisių atkūrimo komisijų išvadomis. Ginčai, susiję su nuosavybės gražinimu, jos vertės atlyginimu ir kompensacija už ją, sprendžiami teismine tvarka³³⁶.

³³² Iš Vokietijos fondo buvo daromos išmokos už vergovę ir kitą priverčiamąjį darbą, kitą asmeninę žalą (įskaitant medicininius eksperimentus) ir tam tikrus nuosavybės praradimus ar žalą, padarytą Vokietijos kompanijų nacių laikotarpiu, įskaitant reikalavimus prieš Vokietijos bankus ir draudimo kompanijas. Agreement between the Government of the Federal Republic of Germany and the Government of the United States of America concerning the Foundation “Remembrance, Responsibility and the Future” (with annexes and joint statement), 17 July 2000, Berlin, UNTS Vol. 2130, p. 249; The Law on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future”, išnaša 39; Interneto svetainė: <<http://www.stiftung-evz.de/eng/the-foundation/history.html>>.

³³³ Federal Act on the National Fund of the Republic of Austria for the Victims of National Socialism [unofficial translation] [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. vasario 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://en.nationalfonds.org/sites/dynamic0fb.html?id=news20070112080531005&ln=>>. Taip pat žr. šio fondo interneto svetainę <http://www.en.nationalfonds.org/National_Fund.html>.

³³⁴ Agreement between the Austrian Federal Government and the Government of the United States of America concerning the Austrian Fund “Reconciliation, Peace and Cooperation” (Reconciliation Fund), 24 October 2000, Vienna, UNTS Vol. 2162, p. 3. Taip pat žr. interneto svetainę <<http://www.reconciliationfund.at/index.php>>.

³³⁵ Žr. Agreement between the Austrian Federal Government and the Government of the United States of America concerning the settlement of issues of compensation and restitution for victims of national socialism, 23 January 2001, Vienna, UNTS Vol. 2170, p. 279; Federal Law on the Establishment of a General Settlement Fund for Victims of National Socialism and on Restitution Measures (General Settlement Fund Law), as well as on an Amendment to the General Social Security Law and the Victims Assistance Act (NR: GP XXI AB 476 p. 55.BR: AB 6301 p. 672, Latest Version as at: June 2010). Original Version: Federal Law Gazette I no. 12/2001 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://en.nationalfonds.org/docs/EFG_DT_EN.pdf>. Taip pat žr. interneto svetainę <http://www.en.nationalfonds.org/General_Settlement_Fund.html>.

³³⁶ Закон Российской Федерации от 18 октября 1991 года N 1761-1 „О реабилитации жертв политических репрессий“, išnaša 142. **Taip pat žr.** Республика Молдова. Закон Nr. 1225 от 08.12.1992 „О реабилитации жертв политических репрессий“. Опубликован: 10.12.2010 в Monitorul Oficial Nr. 241-246, статья № 746, 12¹ str. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=336922>>;

Taip pat praktikoje yra pavyzdžių, kai teisminis procesas dėl kompensacijos paskatino sukurti administracinę kompensacijos nustatymo būdą³³⁷.

Постановление Верховного Совета Республики Беларусь, 21 декабря 1990 г. № 479-XII <...>, išnaša 142, 22 punktas.

³³⁷ Visų pirma, paminėtini ieškiniai JAV teismuose 1990-aisiais metais, kurie *inter alia* paskatino valstybes atsakoves ir jų kompanijas derėtis ir suteikti kompensaciją naudojant administracinę kompensacijos nustatymo būdą.

II. ASMENŲ REIKALAVIMŲ DĖL KOMPENSACIJOS PRIIMTINUMO PROBLEMAS

*“For those,
who do not speak our languages,
we are invisible.”*
Humberto Ak’abal³³⁸

2.1. Totalitarinių režimų aukų reikalavimų priimtino problemos tarptautinėse institucijose

2.1.1. Procedūriniai reikalavimų nepriimtino pagrindai

Kreipiantis į tarptautines institucijas būtina laikytis tam tikrų nustatytų procedūrinių reikalavimų³³⁹. JT ŽTK dažnai pripažįsta totalitarinio režimo aukos pranešimą nepriimtinu, kai piktnaudžiaujama teise pateikti pranešimą (asmuo neteikia pranešimo ilgą laiko tarpą ir nepateikia pagrįsto

³³⁸ „Tie, kurie nekalba mūsų kalbomis, nemato mūsų.“ Huberto Ak’abal. Cituota iš DONOSO, Gina. *Unsilencing victims: the role of cross-cultural psychosocial interventions in reparation processes for victims of human rights violations. The Inter-American System Experience. Cahiers de Psychologie Politique*, 2013, numėro 23 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://odel.irevues.inist.fr/cahierspsychologiepolitique/index.php?id=2474>>.

³³⁹ Pvz., pagal EŽTK 35 str. EŽTT gali priimti bylą nagrinėti tik po to, kai pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus buvo panaudotos visos valstybės vidaus teisinės gynybos priemonės, ir ne vėliau kaip per šešis mėnesius nuo tos dienos, kai buvo priimtas galutinis sprendimas. EŽTT nepriima nagrinėti pagal EŽTK 34 str. pateikto pareiškimo, jei šis yra anoniminis arba pagal savo esmę toks pat, kokį Teismas jau svarstė arba koks jau buvo perduotas kitai tarptautinei tyrimo ar ginčo sprendimo institucijai ir jeigu pareiškime nėra jokios bylai reikšmingos naujos informacijos. EŽTT paskelbia nepriimtinu kiekvieną pateiktą individualų pareiškimą, pateiktą pagal EŽTK 34 str., jeigu mano, kad pareiškimas nesuderinamas su EŽTK ir jos Protokolų nuostatomis, yra aiškiai nepagrįstas arba pateiktas piktnaudžiaujant individualia pareiškimo teise arba pareiškėjas nepatyrė didelės žalos, išskyrus atvejus, kai iš pagarbos žmogaus teisėms pagal EŽTK ir jos Protokolus pareiškimą reikia nagrinėti iš esmės, ir jokia byla negali būti atmesta šiuo pagrindu, jei jos tinkamai neišnagrinėjo valstybės teismas. **1950 m. lapkričio 4 d. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija**, išnaša 83. Pakto fakultatyvaus protokolo 2 str., 3 str., 5 str. nustatyta, kad JT ŽTK nepriimtinais laiko pagal šį protokolą pateiktus pranešimus, kurie yra anoniminiai arba kuriais, jo nuomone, piktnaudžiaujama teise pateikti tokius pranešimus, arba kurie yra nesuderinami su Pakto nuostatomis. JT ŽTK nesvarsto jokio privataus asmens pranešimo, kol neišsitikina, kad tas pats klausimas tuo pačiu metu nenagrinėjamas pagal kitą tarptautinio tyrimo ar ginčo sprendimo procedūrą; privatus asmuo išbandė ir panaudojo visas turimas vidaus teisinės gynybos priemones. Ši taisyklė netaikoma tais atvejais, kai vidaus teisinės gynybos priemonės taikomos nepagrįstai ilgai. **Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto fakultatyvus protokolas**, išnaša 81.

pateisinimo)³⁴⁰. EŽTT dažniausiai totalitarinių režimų aukų pareiškimai nepriimami dėl šių procedūrinių taisyklių nesilaikymo: vidaus teisinės gynybos priemonės neišnaudojimo³⁴¹ ir 6 mėn. taisyklės pažeidimo³⁴².

Vidaus teisinės gynybos priemonės išnaudojimo reikalavimas. EŽTT laikomasi pozicijos, kad apsaugos mechanizmas, įtvirtintas EŽTK, yra subsidiarus nacionalinėms sistemoms, ginančioms žmogaus teises. EŽTT negali ir neturi užimti valstybių (kurių pareiga yra užtikrinti, kad pagrindinės teisės ir laisvės, įtvirtintos EŽTK, yra gerbiamos ir saugomos nacionaliniu lygmeniu) vaidmens. Valstybės atleidžiamos nuo pareigos atsakyti už savo veiksmus prieš tarptautinę instituciją, kol jos turėjo galimybę išspręsti tam tikrą problemą jų teisinėje sistemoje, ir tie, kurie ketina pasinaudoti EŽTT priežiūros jurisdikcija pateikdami pareiškimus prieš valstybę, turi pareigą iš pradžių panaudoti vidaus teisinės gynybos priemones, nustatytas nacionalinėje teisinėje sistemoje. Ši taisyklė pagrįsta prielaida, atspindėta EŽTK 13 str. (su kuriuo ji labai susijusi), kad nacionalinėje sistemoje yra veiksminga teisinės gynybos priemonė dėl tariamo pažeidimo. Remiantis subsidiarumo principu, geriausia, kai bylos faktai tiriami ir klausimai sprendžiami kiek įmanoma daugiau nacionaliniu lygmeniu³⁴³. Taisyklės dėl valstybės vidaus teisinės gynybos

³⁴⁰ B. K. v. Czech Republic, 23 July 2012, Communication No. 1844/2008, 105th session, para. 6.5.-6.6.; M.B. v. Czech Republic, 29 October 2012, Communication No. 1849/2008, 106th session, para. 7.4.

³⁴¹ Zora Macková v. Slovakia, decision, ECtHR, Application no. 51543/99, 31 August 2004; Pavlyulynets v. Ukraine, judgment, ECtHR, Application no. 70767/01, 6 September 2005, para. 31; Dudičová v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 15592/03, 8 January 2009, para. 62-69; Harijs Kronkalns v. Latvia, decision, ECtHR, Application no. 21694/06, 17 September 2013; Henryk Pikielny and Others v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 3524/05, 18 September 2012; Krzysztof and Karol Ogórek v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 28490/03, 18 September 2012; Rodica Eugenia Diaconescu c. Roumanie, décision, CEDH, requête no 35680/06, 2 septembre 2014, para. 20-22.

³⁴² Pagal EŽTK 35 str. 1 d. EŽTT gali priimti bylą nagrinėti tik ne vėliau kaip per šešis mėnesius nuo tos dienos, kai buvo priimtas galutinis sprendimas. Pvz., žr. Slavi Georgiev Slavov and Others v. Bulgaria, decision, ECtHR, Applications Nos. 20612/02, 42563/02, 42596/02, 16059/03, 32427/03, 2 December 2008, para. 57-60; Anani Vladimirov Yavashev and Others v. Bulgaria, decision, ECtHR, Application no. 41661/05, 15 March 2011; Karagjozi and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Applications nos. 25408/06, 37419/06, 49121/06, 1504/07, 19772/07, 46685/07, 49411/07, 27242/08, 61912/08 and 15075/09, 8 April 2014, para. 45-46.

³⁴³ Krzysztof and Karol Ogórek v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 28490/03, 18 September 2012, para. 67; Hartman v. the Czech Republic, judgment, ECtHR, Application no. 53341/99, 10 July 2003, para. 56-57; Ferruccio Umek et 111 autres c. Italie, décision, CEDH, requête no 72830/01, 23 juin 2005; Anton Antonov Balakchiev and Others v. Bulgaria, decision, ECtHR, Application no. 65187/10, 18 June 2013, para. 49-52; Preda et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requêtes nos 9584/02, 33514/02, 38052/02, 25821/03, 29652/03, 3736/03, 17750/03 et

priemonių išnaudojimo, įtvirtintos EŽTK 35 str. 1 d., įpareigoja pareiškėjus naudoti priemones, kurios prieinamos ir pakankamos nacionalinėje teisinėje sistemoje jiems gauti žalos atlyginimą už tariamą pažeidimą. Tokių priemonių buvimas turi būti pakankamai tikras tiek praktiškai, tiek teoriškai. Nacionalinė vidaus teisinės gynybos priemonė turi turėti pakankamą laipsnį tikrumo, kitaip ji nebus laikoma prieinama ir veiksminga³⁴⁴. Būtent atsakinga valstybė turi nustatyti, kad vidaus teisinės gynybos priemonės atitinka šiuos reikalavimus³⁴⁵. Tuo atveju, kai valstybė įrodė, kad vidaus teisinės gynybos priemonės atitinka aukščiau nurodytus reikalavimus, pareiškėjas turi parodyti, kad faktiškai vidaus teisinės gynybos priemonė buvo išnaudota arba dėl tam tikrų priežasčių ypatingomis bylos aplinkybėmis ji buvo netinkama ir neveiksminga, arba buvo tam tikros ypatingos aplinkybės, atleidžiančios pareiškėją nuo pareigos išnaudoti vidaus teisinės gynybos priemones³⁴⁶. Net pareiškėjo (nacių režimo aukos) amžius (pareiškėjui buvo 80 metų, kai baigėsi nacionalinių administracinių teismų procesas), EŽTT manymu, nepateisino vidaus teisinės gynybos priemonės neišnaudojimo. EŽTT pažymėjo, kad pareiškėjas be teisinio atstovavimo galėjo pateikti faktinius ir teisinius argumentus trijų instancijų administraciniuose teismuose. Teismas nerado pagrindo, kodėl pareiškimas į Latvijos Respublikos KT (ginčijama neišnaudota vidaus teisinės gynybos priemonė) turėtų būti laikomas sunkesniu pareiškėjui³⁴⁷. Jeigu vidaus teisinės gynybos priemonės neveiksmingos, pareiškėjas prieš kreipdamasis į

28688/04, 29 avril 2014, para. 108-109; Paroisse greco-catholique Remeții pe Someș c. Roumanie, décision, CEDH, requête no 13073/03, 9 septembre 2014, para. 21-22. ***Preda ir kt. v. Rumunija, Anton Antonov Balakchiev ir kt. v. Bulgarija bylose EŽTT pakartojo, kad*** tarptautinis teismas neturi pareigos nagrinėti didelio skaičiaus bylų, kurios reikalauja nustatyti pagrindinius faktus ar nustatyti piniginę kompensaciją – šios dvi užduotys, iš principo ir siekiant veiksmingumo, priklauso nacionalinei jurisdikcijai.

³⁴⁴ Argyris et autres c. Grèce, arrêt, CEDH, requête no 22489/08, 3 février 2011, para. 23; Ferruccio Umek et 111 autres c. Italie, décision, CEDH, requête no 72830/01, 23 juin 2005; Paroisse greco-catholique Pruniș c. Roumanie, décision, CEDH, requête no 38134/02, 8 avril 2014, para. 31.

³⁴⁵ Ramadhi and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Application no. 38222/02, 13 November 2007, para. 38; Zora Macková v. Slovakia, decision, ECtHR, Application no. 51543/99, 31 August 2004; Popov v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 74153/01, 18 January 2005, para. 31.

³⁴⁶ Krzysztof and Karol Ogórek v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 28490/03, 18 September 2012, para. 68; Harijs Kronkalns v. Latvia, decision, ECtHR, Application no. 21694/06, 17 September 2013; Hartman v. the Czech Republic, judgment, ECtHR, Application no. 53341/99, 10 July 2003, para. 58; Paroisse greco-catholique Remeții pe Someș c. Roumanie, décision, CEDH, requête no 13073/03, 9 septembre 2014, para. 24.

³⁴⁷ Harijs Kronkalns v. Latvia, decision, ECtHR, Application no. 21694/06, 17 September 2013.

EŽTT neprivalo jų išnaudoti, pareiškimas priimtinas EŽTT³⁴⁸. JT ŽTK taip pat sutinka, kad asmuo neprivalo išnaudoti neveiksmingų vidaus teisinės gynybos priemonių³⁴⁹.

2.1.2. Tarptautinės jurisdikcijos nebuvimas reikalavimams dėl kompensacijos

2.1.2.1. Jurisdikcija *ratione temporis*

Daugelis totalitarinių režimų aukų pareiškimų yra atmetama dėl *ratione temporis* jurisdikcijos nebuvimo. Problema yra ta, kad ginčijami pažeidimai buvo padaryti iki konkrečios tarptautinės sutarties įsigaliojimo/įsigaliojimo valstybėje atsakovėje, o tai reiškia, kad tarptautinės institucijos (pvz., TTT, JT ŽTK, EŽTT (anksčiau veikusi EŽT Komisija), aiškinančios ir taikančios tokią tarptautinę sutartį, neturi *ratione temporis* jurisdikcijos.

Paminėtinas *TTT* sprendimas *Valstybės jurisdikcinis imunitetas (Vokietija v. Italija)* byloje, nes TTT išaiškinimas šioje byloje turi įtakos aukų reikalavimams dėl valstybės kompensacijos. TTT turėjo nustatyti jurisdikciją pagal Europos konvenciją dėl draugiško ginčų sprendimo, kurios 27 str. numatyta, kad ši konvencija neturi būti taikoma ginčams dėl faktų, įvykusių prieš šios konvencijos įsigaliojimą tarp šalių (ši konvencija tarp Vokietijos ir Italijos įsigaliojo 1961 m. balandžio 18 d.). TTT, nagrinėdamas savo jurisdikcijos turėjimą, atskyrė aplinkybes, kilusias iš 2004-2011 m. priimtų Italijos teismų sprendimų, kuriuose buvo atsisakoma pripažinti Vokietijai

³⁴⁸ Igarienė and Petrauskienė v. Lithuania, judgment, ECtHR, Application no. 26892/05, 21 July 2009, para. 28-34; Lyubomir Popov v. Bulgaria, judgment, ECtHR, Application no. 69855/01, 7 January 2010, para. 102-108; Smoje v. Croatia, judgment, ECtHR, Application no. 28074/03, 11 January 2007, para. 38-43. **Pvz., Smoje v. Kroatija** byloje EŽTT pažymėjo, kad nacionalinis KT laiko tik teisminių institucijų neveikimą kaip Konstitucijos 29 str. 1 d. pažeidimą, o šioje byloje pareiškėjas skundžiasi dėl administracinių institucijų neveikimo, taigi konstitucinis skundas šioje byloje negali būti laikomas veiksminga vidaus teisinės gynybos priemone. **Vasilev ir Doycheva v. Bulgarija** byloje EŽTT taip pat pripažino vidaus teisinės gynybos priemonę netinkama, nes valstybės atsakovės pateiktas šios priemonės pavyzdys (nacionalinio teismo sprendimas dėl kompensacijos) yra tik vienas nacionalinėje praktikoje, taigi nėra nusistovėjusios nacionalinės kompensacijos mokėjimo praktikos pareiškimo į EŽTT teikimo metu. Vasilev et Doycheva c. Bulgarie, arrêt, CEDH, requête no 14966/04, 31 mai 2012, para. 29.

³⁴⁹ B. K. v. Czech Republic, 23 July 2012, Communication No. 1844/2008, 105th session, para. 6.3.; M.B. v. Czech Republic, 29 October 2012, Communication No. 1849/2008, 106th session, para. 7.3.

imunitetą ir pavedama areštuoti Vokietijos nuosavybę, ir Italijos proceso dalyko – žalos atlyginimo už Antrojo pasaulinio karo metu padarytą žalą. Kadangi šioje byloje TTT turėjo nagrinėti būtent Italijos teismų atsisakymą Vokietijai pripažinti imunitetą/Graikijos teismų sprendimų, kuriuose nebuvo suteiktas imunitetas Vokietijai, pripažinimą vykdytinais Italijos teritorijoje, TTT pripažino, kad jis turi jurisdikciją *ratione temporis* pagal Europos konvencijos dėl draugiško ginčų sprendimo 27 str.³⁵⁰. TTT *ratione temporis* jurisdikcijos klausimas kilo ir TTT sprendžiant Italijos priešinį reikalavimą, klausimą, ar Vokietija turi pareigą atlyginti Italijos aukoms Antrojo pasaulinio karo metu patirtą žalą, ar Vokietija įvykdė šią pareigą visų aukų atžvilgiu, ar tik tam tikrų³⁵¹. TTT pripažino, kad neturi *ratione temporis* jurisdikcijos. Įtakos *ratione temporis* jurisdikcijai turi ne data, kada kilo ginčas, o faktų ar situacijų, dėl kurių kilo ginčas, data³⁵². Šiuo atveju faktai ar situacijos, dėl kurių kilo ginčas, įvyko prieš Europos Konvencijos dėl draugiško ginčų sprendimo įsigaliojimą tarp šalių³⁵³.

Daugybėje bylų anksčiau veikusi **EŽT Komisija ir EŽTT** taip pat atmetė/atmeta pareiškimus dėl *ratione temporis* jurisdikcijos nebuvimo, nes ginčijami pažeidimai įvyko iki EŽTK/EŽTK Protokolų įsigaliojimo valstybėje atsakovėje³⁵⁴. Žinoma, EŽTT neturės jurisdikcijos *ratione temporis* ir tais

³⁵⁰ Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening), išnaša 40, para. 40-44.

³⁵¹ Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy), Counter-Claim, Order of 6 July 2010, I.C.J. Reports 2010, p. 310, para. 14-33.

³⁵² Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy), Counter-Claim, Order of 6 July 2010, I.C.J. Reports 2010, p. 310, para. 18; **Taip pat žr.** Certain Property (Liechtenstein v. Germany), Preliminary Objections, Judgment of 10 February 2005, I.C.J. Reports 2005, p. 6, para. 28-53.

³⁵³ Cf. žr. Dissenting opinion of Judge A.A. Cançado Trindade. In *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy), Counter-Claim, Order of 6 July 2010*, I.C.J. Reports 2010, p. 310 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16031.pdf>>. Anot TTT teisėjo Trindade, TTT turi jurisdikciją nagrinėti priešinį reikalavimą.

³⁵⁴ Daug pareiškimų dėl nuosavybės konfiskavimo, nacionalizavimo priemonių, vykusių iki EŽTK/EŽTK 1 Protokolo 1 str. įsigaliojimo valstybėje atsakovėje, buvo atmeta dėl *ratione temporis* jurisdikcijos neturėjimo. Žr. Udislav and Aurel Brezny v. Slovak Republic, decision, ECHR (Plenary), Application No 23131/93, 4 March 1996; Alzbeta Pezoldová v. the Czech Republic, decision, ECHR, Application No. 28390/95, 11 April 1996; Jurevičius v. Lithuania, judgment, ECtHR, Application no. 30165/02, 14 November 2006, para. 23-25; Teimuraz Andronikashvili v. Georgia, decision, ECtHR, Application no. 9297/08, 22 June 2010; Danijel Smiljanić v. Slovenia, decision, ECtHR, Application no. 481/04, 2 June 2009, para. 32-33; Jan Malhous v. the Czech Republic, decision, ECtHR (GC), Application no. 33071/96, 13 December 2000; Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany, judgment, ECtHR (GC), Application no. 42527/98, 12 July 2001, para. 85; Eparhija

atvejais, kai pareiškėjo teisių ir pagrindinių laisvių, įtvirtintų EŽTK/EŽTK Protokoluose, pažeidimas buvo padarytas apskritai iki Konvencijos įsigaliojimo³⁵⁵. Taigi EŽTT jurisdikcija *ratione temporis* taikoma tik tiems valstybės atsakovės veiksams arba neveikimui, kurie įvyko/truko valstybei atsakovei ratifikavus EŽTK ar jos Protokolus³⁵⁶. EŽTT gali tik atsižvelgti į faktus, buvusius iki EŽTK ratifikavimo, tiek, kiek jie sukūrė situaciją, besitęsiančią ir po ratifikavimo, arba tokie iki ratifikavimo įvykę faktai aktualūs siekiant suprasti faktus, įvykusius po ratifikavimo³⁵⁷. EŽTT turės laiko jurisdikciją dėl tariamų EŽTK pažeidimų tais atvejais, kai jie susiję su faktinėmis aplinkybėmis, įvykusiomis iki EŽTK įsigaliojimo³⁵⁸.

Tai, kad EŽTT neturi *ratione temporis* jurisdikcijos pažeidimams, padarytiems iki EŽTK įsigaliojimo/įsigaliojimo konkrečioje valstybėje

Budimljansko-Nikšićka and Others v. Montenegro, decision, ECtHR, Application no. 26501/05, 9 October 2012, para. 70. **Taip pat jurisdikcijos *ratione temporis* neturėjimas pripažintas ir dėl kitų pažeidimų (pvz., aukų masinių žudynių, deportacijos, priverčiamojo darbo, neteisėto laisvės atėmimo ir t. t.).** Nikolay Vasilyevich Timofeyev v. Russia, decision, ECtHR, Application no. 58263/00, 5 September 2002; Mikhail Petrovich Pashkovskiy v. Ukraine and Poland, decision, ECtHR, Application no. 4582/05, 17 June 2008; Bessler c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 25669/04, 18 mai 2010, para. 55, 58-59; Anca Mocanu Et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requêtes nos 10865/09, 45886/07 et 32431/08, 13 novembre 2012 (Renvoi devant la Grande Chambre), para. 291-293; Shvedov v. Russia, judgment, ECtHR, Application no. 69306/01, 20 October 2005, para. 41; Josef Bergauer and 89 Others v. the Czech Republic, decision, ECtHR, Application no. 17120/04, 13 December 2005; Ioan-Valean Codarcea v. Romania, decision, ECtHR, Application no. 16/06, 24 January 2012; Associazione Nazionale Reduci and 275 Others v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 45563/04, 4 September 2007; Otylia Siewert v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 44988/98, 21 November 2000; Jerzy-Roman Janowiec and Others v. Russia, decision, ECtHR, Applications nos. 55508/07 and 29520/09, 5 July 2011, para. 101.

³⁵⁵ Pz., pareiškėjas Grosz, remdamasis EŽTK 4 str. 2 d., ginčijo priverčiamąjį darbą, atliekamą 1943-1945 m. Vokietijos naudai, ir darbo sąlygas. Grosz c. France, décision, CEDH, requête no 14717/06, 16 juin 2009.

³⁵⁶ Preussische Treuhand GmbH & Co. KG a.A. v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 47550/06, 7 October 2008, para. 55; Jasiūnienė v. Lithuania, judgment, ECtHR, Application no. 41510/98, 6 March 2003, para. 38; Jerzy Broniowski v. Poland, decision, ECtHR (GC), Application no. 31443/96, 19 December 2002, para. 74; The Synod College of the Evangelical Reformed Church of Lithuania v. Lithuania, decision, ECtHR, Application no. 44548/98, 5 December 2002.

³⁵⁷ Jerzy Broniowski v. Poland, decision, ECtHR (GC), Application no. 31443/96, 19 December 2002, para. 74; Hutten-Czapska v. Poland, judgment, ECtHR (GC), Application no. 35014/97, 19 June 2006, para. 147-153; Plechanow v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 22279/04, 7 July 2009, para. 76-80. Pz., *Plechanow v. Lenkija* byloje pareiškėjas skundėsi ne nuosavybės atėmimu pagal 1964 m. sprendimą, o negalėjimu įgyvendinti reikalavimą dėl kompensacijos, t. y. reikalavimą, kylantį pripažinus, kad 1964 m. sprendimas buvo neteisėtas. Net jeigu teisė į kompensaciją kilo dėl 1964 m. sprendimo, sprendimas, priimtas 1999 m. (po EŽTK 1 Protokolo ratifikavimo Lenkijoje) patvirtino šią pareiškėjo teisę į kompensaciją. Taigi EŽTT turi *ratione temporis* jurisdikciją nagrinėti tokį pareiškimą.

³⁵⁸ Jan Malhous v. the Czech Republic, decision, ECtHR (GC), Application no. 33071/96, 13 December 2000.

atsakovėje, turi įtakos ir kompensacijos gavimui už tokius pažeidimus. Pagal EŽTK negarantuojama teisė gauti kompensaciją už ginčijamą žalą, kurios tyrimas nesuderinamas su Konvencijos nuostatomis *ratione temporis*. Pvz., jeigu EŽTT neturi kompetencijos *ratione temporis* nagrinėti pareiškėjo įkalinimo ir priverčiamojo darbo, EŽTT neturi *ratione temporis* kompetencijos nagrinėti ir kompensacijos už tokį įkalinimą ir priverčiamąjį darbą klausimo³⁵⁹. EŽTT *ratione temporis* jurisdikcija pagrįsta EŽTK kaip tarptautinės sutarties neretroaktyvumu³⁶⁰, tačiau mokslinėje literatūroje galima rasti pasiūlymų EŽTT padaryti šitas jurisdikcijos taisykles švelnesnes: tarptautinėje viešojoje teisėje tarptautinių sutarčių neretroaktyvumas kyla iš tarpvalstybinių bylų; dėmesys valstybės suverenitetui ir sutikimui dėl jurisdikcijos mažiau svarbus EŽTK teisių kontekste, nes EŽTK skirta, anot EŽTT, sukurti Europos viešąją tvarką, kurioje pažymimas valstybių įsipareigojimas apsaugoti žmogaus teises, o ne valstybių suvereniteto apsauga³⁶¹. Taip pat siūlant EŽTT pakeisti poziciją dėl *ratione temporis* jurisdikcijos nagrinėti kompensacijos už šių totalitarinių režimų nusikaltimus klausimus, galima pasiremti ir kitų teoretikų bei praktikų argumentais, pagrindžiančiais įvairius dabartinius aukų pareiškimus dėl

³⁵⁹ Otylia Siewert v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 44988/98, 21 November 2000. **Taip pat žr.** X. v. Germany, decision, ECHR (Plenary), Application no. 2113/64, 3 April 1967; X. et Y. c. Republique federale d'Allemagne, décision, Comm. EDH, requête no. 5713/72, 9 juillet 1973; X. A.G., Y. A.G., Z. A.G., GmbH v. the Federal Republic of Germany, decision, ECHR (Plenary), Application N 7694/76, 14 October 1977; J.A. v. Austria, decision, ECHR, Application No. 24656/94, 16 January 1996; Friedrich-Carl Krug von Nidda und von Falkenstein v. Germany, decision, ECHR, Application No. 25043/94, 24 February 1997; Harun Abiloglu and 96 others v. Bulgaria, decision, ECHR, Application no. 39553/98, 20 May 1998; Manoilescu and Dobrescu v. Romania and Russia, decision, ECtHR, Application no. 60861/00, 3 March 2005, para. 46-49; Hanna Epstein et autres c. Belgique, décision, CEDH, requête no 9717/05, 8 janvier 2008.

³⁶⁰ *Blečić v. Kroatija* byloje EŽTT pažymėjo, kad tais atvejais, kai įsikišimas įvyko prieš EŽTK ratifikavimą, o valstybės atsisakymas pataisyti tokį įsikišimą įvyko jau po ratifikavimo, nustatant EŽTT laiko jurisdikciją atsižvelgti į pastarojo akto datą reikštų, kad Konvencija būtų privaloma valstybei dėl fakto, įvykusio iki Konvencijos įsigaliojimo toje valstybėje, tačiau tai prieštarautų bendrai tarptautinių sutarčių neretroaktyvumo normai. Be to, teisinės gynybos priemonės suteikimas dažnai suponuoja, kad įsikišimas buvo neteisėtas pagal įsikišimo padarymo metu galiojančią teisę (*tempus regit actum*). Taigi bet koks bandymas remiantis Konvencija pataisyti įsikišimą, kuris pasibaigė iki Konvencijos įsigaliojimo, būtinai reikštų jos retroaktyvų taikymą. Žr. su disertacijos tematika nesusijusį EŽTT sprendimą: *Blečić v. Croatia*, judgment, ECtHR (GC), Application no. 59532/00, 8 March 2006, para. 77-82. **Taip pat žr.** NUBBERGER, Angelika. The Concept of 'Jurisdiction' in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights. *Current Legal Problems*, 2012, Vol. 65, p. 245-246.

³⁶¹ ALLEN, Thomas; DOUGLAS, Benedict. Closing the door on restitution: the European Court of Human Rights. In *Transitional Jurisprudence and the European Convention on Human Rights: Justice, Politics and Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 230-231.

kompensacijos. Pvz., pasak K. Cooper-Stephenson, pareiškimas gali būti pagrįstas tuo, kad sunkiu pažeidimu buvo pažeista egzistuojanti teisė, kuri nebuvo atkurta, ar padarytas teisių pažeidimas, dabar laikomas neteisėtu (nors tokiu ir nebuvo laikomas jo padarymo metu) ir dabar reikalaujantis žalos atlyginimo. Šiuo metu yra padaryta žala ir netinkamas teisių paskirstymas, kurie turi būti ištaisytas, sureguliuotas valstybės, nes šiuo metu esančios valstybės valdžios institucijos yra teisių paskirstymo tvarkytojos³⁶². Iš tiesų, galbūt EŽTT galėtų atskirti *sunkių žmogaus teisių pažeidimų* (totalitarinių režimų) aukų *dabartinių* reikalavimų dėl kompensacijos iš atsakingos valstybės nagrinėjimą nuo paties padaryto pažeidimo nagrinėjimo. Vertindamas totalitarinių režimų aukų reikalavimus dėl kompensacijos už patirtą žalą (kai atsakinga valstybė nesiėmė jokių kompensacijos priemonių), EŽTT galėtų neatsižvelgti į tai, kad žala padaryta iki EŽTK/EŽTK Protokolo įsigaliojimo/įsigaliojimo valstybėje atsakovėje ir atitinkamai turėti *ratione temporis* jurisdikciją. D. Shelton nuomone, žalos atlyginimas, išskyrus persekiojimą, laikomas atkuriamuoju, stiprinamuoju (angl. – *restorative*), o ne baudžiamuoju (angl. – *punitive*) ir neturėtų būti paveiktas draudimų dėl *ex post facto* nusikaltimų (nusikaltimų retroaktyvumo draudimo principo)³⁶³. Taip pat turėtų būti pažymėtas teisės vystymasis, į kurį būtina atsižvelgti sprendžiant dėl asmens teisės į žalos atlyginimą iš valstybės³⁶⁴.

Pareiškimas dėl negalėjimo gauti kompensacijos už komunistinio režimo metais vykdytą persekiojimą pagal EŽTK 3 str. taip pat buvo atmestas.

³⁶² PETÉ Stephen; DU PLESSIS, Max, išnaša 320, p. 26-27.

³⁶³ SHELTON, Dinah. *Remedies in International Human Rights Law*, išnaša 34, p. 459-461.

³⁶⁴ **Pvz., žr.** Dissenting opinion of Judge Cançado Trindade, išnaša 57, para. 7-17. TTT teisėjo A.A. Cançado Trindade nuomone, reikia atsižvelgti į teisės vystymąsi ir negalima slėptis už laiko doktrinos. **Taip pat žr.** GAETA, Paola, išnaša 57, p. 305-327. P. Gaeta *inter alia* pažymėjo, kad valstybės imuniteto doktrina atsirado, kai tarptautinėje teisėje buvo pripažįstami tik tarpvalstybiniai santykiai, tačiau vėliau pripažinimas, kad valstybės turi tarptautinius įsipareigojimus asmeniui, pakeitė valstybės imuniteto doktrinos apimtį ir tikslą. Taigi, jeigu asmens pilietybės valstybė nenaudoja diplomatinės gynybos, asmuo turi teisę kreiptis į nacionalinį teismą dėl žalos atlyginimo už tarptautinės teisės pažeidimą, ir pagrindo taikyti valstybės imunitetą tokiu atveju nėra. **Cf.** mokslinėje literatūroje yra ir priešinga nuomonė. Tvirtinama, kad jeigu aukos neturėjo teisės reikalauti žalos atlyginimo pažeidimo padarymo metais, jos tokios teisės neturi ir dabar, neatsižvelgiant, ar po tokio pažeidimo įvyko pasikeitimų teisėje. SCHLICKWEI, Stephanie. Denial of Individual Right to Compensation to Victims of World War II Massacre in Light of the ECHR: Sfountouris and Others v. Germany. *German yearbook of international law*, 2011, Vol. 54, p. 748-752.

Tiesa, EŽTT pareiškimo atmetimą pagrindė ne jurisdikcija *ratione temporis* nebuvimu, o jurisdikcijos *ratione materiae* nebuvimu. Anot EŽTT, teisė į kompensaciją už žalą, padarytą iki EŽTK įsigaliojimo atsakingoje valstybėje (t. y. žalą, kurios nagrinėti EŽTT neturi *ratione temporis* jurisdikcijos) nėra ginama EŽTK ir jos Protokoluose³⁶⁵. Greičiausiai būtent dėl jurisdikcijos *ratione temporis* dėl tam tikrų pažeidimų neturėjimo EŽTT dažnai apsiriboja pasakymu, kad pagal EŽTK nėra bendro įpareigojimo valstybėms atlyginti žalą už praeityje padarytus teisės pažeidimus.

Tačiau negalima teigti, kad visais atvejais pažeidimai, įvykę iki EŽTK įsigaliojimo/įsigaliojimo valstybėje atsakovėje, negali sukelti EŽTK tam tikrų normų pažeidimo. Pvz., tai aktualu kalbant apie atskirą ir savarankišką valstybių procesinę pareigą pagal EŽTK 2 str. vykdyti veiksmingą tyrimą. EŽTT savo praktikoje pripažįsta, kad jis turi *ratione temporis* jurisdikciją procesiniams veiksams/neveikimui, įvykusiems po EŽTK įsigaliojimo valstybėje atsakovėje („po kritinės datos“) net tais atvejais, kai mirtis/sveikatos sutrikdymas įvyko iki EŽTK įsigaliojimo atitinkamoje valstybėje atsakovėje, su sąlyga, kad žymi dalis pagal šią EŽTK nuostatą reikalaujamų procesinių veiksmų turėjo būti atlikti ar buvo atlikti po Konvencijos įsigaliojimo šioje valstybėje; yra „tikras ryšys“ (angl. – “*genuine connection*”) tarp mirties ir EŽTK įsigaliojimo valstybėje atsakovėje; tačiau EŽTT neatmeta galimybės, kad tam tikromis aplinkybėmis tas ryšys gali būti grindžiamas EŽTK įtvirtintų garantijų ir vertybių apsauga³⁶⁶. Tuos pačius principus dėl jurisdikcijos *ratione temporis* EŽTT taiko ir valstybių procesinei pareigai pagal EŽTK 3 str.

³⁶⁵ Zora Macková and Olaf A. Macko v. Slovakia, decision, ECtHR, Application no. 51543/99, 1 April 2003.

³⁶⁶ Janowiec and Others v. Russia, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 55508/07 and 29520/09, 21 October 2013, para. 141-151; Şandru et autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 22465/03, 8 décembre 2009, para. 55-59; Agache et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 2712/02, 20 octobre 2009, para. 68-74; Lăpuşan et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requêtes nos 29007/06, 30552/06, 31323/06, 31920/06, 34485/06, 38960/06, 38996/06, 39027/06 et 39067/06, 8 mars 2011, para. 55-61; Pastor and Țiclete v. Romania, judgment, ECtHR, Applications nos. 30911/06 and 40967/06, 19 April 2011; Association “21 decembre 1989” and Others v. Romania, judgment, ECtHR, Application no. 33810/07, 25 May 2011, para. 84-88; Crăiniceanu et Frumuşanu c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 12442/04, 24 avril 2012, para. 81. Przemysk v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 22426/11, 17 September 2013, para. 46-56. Taip pat žr. su disertacijos tematika nesusijusį EŽTT sprendimą, kuriuo *inter alia* remiamasi aukščiau paminėtuose sprendimuose. Šilih v. Slovenia, judgment, ECtHR (GC), Application no. 71463/01, 9 April 2009, para. 140-163.

(pareigai atlikti veiksmingą tyrimą dėl elgesio, tariamai pažeidžiančio EŽTK 3 str.)³⁶⁷. EŽTT turint *ratione temporis* jurisdikciją, gali būti pažeistas EŽTK 2 str., 3 str. dėl valstybės veiksmingo tyrimo nebuvimo. Anot EŽTT, jeigu ir galima sutikti, kad iš pradžių atsakingos valstybės politinės sistemos pasikeitimas buvo kliūtis veiksmingam tyrimui dėl gyvybės atėmimo pagal EŽTK 2 str., vėliau valstybės institucijų neveikimas ilgą laiko tarpą negali būti pateisintas, istorinio įvykio, pakeitusio valstybės likimą, socialiniai ir politiniai veiksniai patys savaime negali pateisinti tyrimo trukmės ir šio tyrimo, trukusio ilgą laiko tarpą, atlikimo būdo neinformuojant pareiškėjų ir visuomenės apie tyrimo eigą. Atvirkščiai, tokio tyrimo svarba valstybės visuomenei, neatsiejama nuo daugelio aukų teisės žinoti, kas įvyko, numanant ir teisę į veiksmingą teisminį nagrinėjimą ir galimą teisę į kompensaciją, turėjo paskatinti nacionalines institucijas nagrinėti bylą greitai ir be reikalo nedelsiant, siekiant užkirsti kelią neteisėtų veiksmų toleravimui³⁶⁸.

Deja, kyla labai daug abejonų dėl EŽTT *ratione temporis* jurisdikcijos nagrinėti pareiškimus dėl valstybės veiksmingo žymiai anksčiau padarytų totalitarinių režimų nusikaltimų tyrimo nebuvimo. EŽTT Didžioji kolegija išaiškino, kad laiko tarpas tarp mirties ir EŽTK įsigaliojimo turi būti pagrįstai trumpas (paprastai neturi viršyti 10 metų), kad galėtų atitikti „tikro ryšio“ standartą. Pats „tikras ryšys“ gali būti nustatytas, jeigu daug tyrimo dėl mirties įvyko ar turėjo įvykti po EŽTK įsigaliojimo³⁶⁹. Kai nėra tenkinamas „tikro

³⁶⁷ Anca Mocanu Et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requêtes nos 10865/09, 45886/07 et 32431/08, 13 novembre 2012 (Renvoi devant la Grande Chambre), para. 236-242; Mocanu and Others v. Romania, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 10865/09, 45886/07 and 32431/08, 17 September 2014, para. 205-211.

³⁶⁸ Agache et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 2712/02, 20 octobre 2009, para. 80; Şandru et autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 22465/03, 8 décembre 2009, para. 79; Lăpuşan et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requêtes nos 29007/06, 30552/06, 31323/06, 31920/06, 34485/06, 38960/06, 38996/06, 39027/06 et 39067/06, 8 mars 2011, para. 94; Pastor and Țiclete v. Romania, judgment, ECtHR, Applications nos. 30911/06 and 40967/06, 19 April 2011, para. 80; Association “21 decembre 1989” and Others v. Romania, judgment, ECtHR, Application no. 33810/07, 25 May 2011, para. 100, 104; Anca Mocanu et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requêtes nos 10865/09, 45886/07 et 32431/08, 13 novembre 2012 (Renvoi devant la Grande Chambre), para. 224, 230; Crăniceanu et Frumuşanu c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 12442/04, 24 avril 2012, para. 95; Mocanu and Others v. Romania, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 10865/09, 45886/07 and 32431/08, 17 September 2014, para. 314-353.

³⁶⁹ Janowiec and Others v. Russia, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 55508/07 and 29520/09, 21 October 2013, para. 146-147, 157-159. **Taip pat žr.** Mocanu and Others v. Romania, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 10865/09, 45886/07 and 32431/08, 17 September 2014, para. 205-211.

ryšio“ testas, bet yra išimtinės aplinkybės, gali būti taikomas „Konvencijos vertybių“ testas (angl. – “*Convention values*” test), kai būtinybė užtikrinti realią ir veiksmingą EŽTK garantijų ir vertybių apsaugą pagrindžia ryšio buvimo pripažinimą. EŽTT Didžioji kolegija išaiškino, kad ryšys gali būti nustatytas tokiu atveju, jeigu asmens mirtis nebuvo vien paprastas nusikaltimas, o paneigtas EŽTK pamatas, pvz., buvo padarytas tarptautinis nusikaltimas (genocidas, nusikaltimas žmoniškumui, karo nusikaltimas). Tačiau vėliau EŽTT Didžiosios kolegijos pozicija vėl nepalanki aukoms. Anot Teismo, „Konvencijos vertybių“ testas negali būti taikomas įvykiams, kurie atsitiko iki EŽTK priėmimo, 1950 m. lapkričio 4 d. Taigi pagal EŽTK valstybė negali būti laikoma atsakinga už net pačių sunkiausių nusikaltimų pagal tarptautinę teisę netyrimą, jeigu šie nusikaltimai buvo padaryti iki EŽTK³⁷⁰. Manytina, kad išimtinėmis aplinkybėmis (kai buvo padarytas tarptautinis nusikaltimas, kuriam nėra taikomas senaties terminas), siekiant užtikrinti *realią* ir *veiksmingą* EŽTK įtvirtintų teisių apsaugą, „Konvencijos vertybių“ testas visgi turėtų būti taikomas ir įvykiams, kurie atsitiko iki EŽTK priėmimo.

EŽTT turi *ratione temporis* jurisdikciją tais atvejais, kai pažeidimas tęstinis, t. y. prasidėjo iki EŽTK/EŽTK Protokolo įsigaliojimo bei tęsiasi ir po įsigaliojimo. Pvz., *Klaus ir Iouri Kiladze v. Gruzija* byloje EŽTT pripažino, kad turi *ratione temporis* jurisdikciją, nes teisės, kurios buvo pripažintos 1997 m. gruodžio 11 d. Gruzijos įstatymo 8 str. 3 d. ir 9 str. iki EŽTK

³⁷⁰ Janowiec and Others v. Russia, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 55508/07 and 29520/09, 21 October 2013, para. 149-151, 160. **Taip pat žr.** EŽTT teisėjo Dedov pritariančią nuomonę, kurioje jis taip pat mano, kad EŽTK neturi būti taikoma retrospektyviai ir šio principo negali paneigti net specifinis nusikaltimo žmoniškumui statusas. Concurring Opinion of Judge Dedov. *Cf.* Concurring Opinion of Judge Gyulumyan; Joint Partly Dissenting Opinion of Judges Ziemele, De Gaetano, Laffranque and Keller. Ten pat. **Taip pat EŽTT Didžiosios kolegijos sprendimo kritiką mokslinėje literatūroje žr.** SCHABAS, Williams, OC MRJA. Do the “Underlying Values” of the European Convention on Human Rights Begin in 1950? *Polish Yearbook of International Law*, 2013, Vol. XXXIII, p. 247-258 (anot W. Schabas, apskritai konkrečios datos nustatymas nesuderinamas su „Konvencijos vertybėmis“); CITRONI, Gabriella. Janowiec and Others v. Russia: A Long History of Justice Delayed Turned into a Permanent Case of Justice Denied. *Polish Yearbook of International Law*, 2013, Vol. XXXIII, p. 279-294 (G. Citroni teigimu, jeigu EŽTT, panašiai kaip AŽTT, laikytų nusikaltimo tyrimo pareigos nevykdymą besitęsiančiu EŽTK pažeidimu, atitinkamai EŽTT turėtų *ratione temporis* jurisdikciją); taip pat žr. HERI, Corina. Enforced Disappearance and the European Court of Human Rights’ *ratione temporis* Jurisdiction. A Discussion of Temporal Elements in *Janowiec and Others v. Russia*. *Journal of International Criminal Justice*, 2014, Vol. 12(4), p. 751-768.

1 Protokolo 1 str. ratifikavimo valstybėje, taip pat galiojo ratifikuojant Protokolą ir pareiškimo pateikimo į EŽTT dieną. Teismas, remdamasis EŽTK 1 Protokolo 1 str., turi teisę vertinti besitęsiantį įstatymo nepriėmimą, kuris tęsėsi iki 2002 m. liepos 7 d. (EŽTK 1 Protokolo įsigaliojimo Gruzijoje dienos) ir nuo kurio pareiškėjai kenčia ir nagrinėjant šią bylą EŽTT. EŽTT neturi *ratione temporis* jurisdikcijos vertinti situacijos iki EŽTK 1 Protokolo įsigaliojimo Gruzijoje dienos, bet EŽTT atsizvelgs ir į tą periodą pareiškimo ribose³⁷¹. Taip pat pagal EŽTK 6 str. 1 d., EŽTK 1 Protokolo 1 str. skundžiant nacionalinių sprendimų, numatančių kompensaciją totalitarinių režimų aukoms, nevykdymą pernelyg ilgą laiko tarpą, nepaisant to, kad ginčijami totalitarinių režimų pažeidimai padaryti bei galutiniai nacionaliniai sprendimai buvo priimti iki EŽTK įsigaliojimo valstybėje atsakovėje, Konvencija vis tiek bus taikytina, jeigu šių galutinių sprendimų neįgyvendinimas tęsiasi ir po EŽTK/EŽTK 1 Protokolo įsigaliojimo toje valstybėje³⁷². Ginčijant per ilgą nacionalinį procesą (pvz., atkuriant nuosavybės teises), EŽTT turi *ratione temporis* jurisdikciją ir tais atvejais, kai tam tikri ginčijami sprendimai buvo priimti iki EŽTK/EŽTK Protokolo įsigaliojimo valstybėje, o likę priimti po įsigaliojimo³⁷³. Aptariant tęstinių pažeidimų sampratą, svarbu pažymėti, kad EŽTT nelaiko žiauraus elgesio su asmenimis, asmenų trėmimo, jų nuosavybės atėmimo, konfiskavimo pažeidimu, sukuriančiu besitęsiančias pasekmes, turinčias įtakos EŽTT *ratione temporis* jurisdikcijai (tai, anot EŽTT, vienkartinis aktas (angl. – *instantaneous act*)) ir atitinkamai tokiems pažeidimams įvykus iki EŽTK/EŽTK Protokolo įsigaliojimo, EŽTT neturės *ratione temporis* jurisdikcijos³⁷⁴. Faktas, kad, pvz., valstybė (ar jos teisių perėmėja) iki šiol turi anksčiau iš asmens atimtą nuosavybę, neturi reikšmės³⁷⁵.

³⁷¹ Klaus et Iouri Kiladze c. Géorgie, arrêt, CEDH, requête no 7975/06, 2 février 2010, para. 43.

³⁷² Manushaqe Puto and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Applications nos. 604/07, 43628/07, 46684/07 and 34770/09, 31 July 2012, para. 95. **Taip pat žr.** Vajagić v. Croatia, judgment, ECtHR, Application no. 30431/03, 20 July 2006, para. 20-25.

³⁷³ Aleksa v. Lithuania, judgment, ECtHR, Application no. 27576/05, 21 July 2009, para. 71; Igarienė and Petrauskienė v. Lithuania, judgment, ECtHR, Application no. 26892/05, 21 July 2009, para. 51.

³⁷⁴ Josef Bergauer and 89 Others v. the Czech Republic, decision, ECtHR, Application no. 17120/04, 13 December 2005; Wilhelm Marrek v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 28716/08, 9 December 2008; Gerhard Stumpe v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 7913/07, 9 December 2008; Danijel Smiljanić v. Slovenia, decision, ECtHR, Application no. 481/04, 2 June 2009, para. 32-

JT ŽTK. Visų pirma, būtina pažymėti, kad JT ŽTK jurisdikcijai *ratione temporis* įtakos turi ne tik Pakto įsigaliojimo konkrečioje valstybėje data, bet ir fakultatyvaus protokolo įsigaliojimo data šioje valstybėje. Valstybės dalyvės įsipareigojimai pagal Paktą prasideda nuo Pakto įsigaliojimo valstybėje dalyvėje. Tačiau kitas klausimas yra, kada JT ŽTK turi kompetenciją pagal fakultatyvų protokolą nagrinėti pranešimus dėl galimų Pakto pažeidimų³⁷⁶. JT ŽTK negali nagrinėti tariamų Pakto pažeidimų, įvykusių prieš fakultatyvaus protokolo įsigaliojimą valstybėje dalyvėje, išskyrus tik atvejus, kai ginčijami pažeidimai trunka ir po fakultatyvaus protokolo įsigaliojimo šioje valstybėje³⁷⁷. Panašiai, kaip ir EŽTT, JT ŽTK laiko nuosavybės konfiskavimą vienkartinio aktu, nesukuriančiu trunkančių padarinių, todėl kai nuosavybės konfiskavimas ar pan. įvyko prieš Pakto ir jo fakultatyvaus protokolo įsigaliojimą, JT ŽTK neturi *ratione temporis* jurisdikcijos³⁷⁸. Analizuodamas, ar yra trunkančios pasekmės dėl to, kad valstybė nemoka kompensacijos asmenims už jų nuosavybės konfiskavimą, JT ŽTK pažymėjo, kad pagal Paktą nėra pripažįstama savarankiška teisė į kompensaciją, ir valstybės dalyvės nekompensavimas po fakultatyvaus protokolo įsigaliojimo už pažeidimą, padarytą iki šio Protokolo įsigaliojimo valstybėje, nesudaro šios valstybės dalyvės padaryto pažeidimo patvirtinimo³⁷⁹. Panašiai, asmenys, įkalinti ir dirbę priverčiamąjį darbą stovyklose, valdomose Japonijos Antrojo pasaulinio karo

33; Jan Malhous v. the Czech Republic, decision, ECtHR (GC), Application no. 33071/96, 13 December 2000; Preussische Treuhand GmbH & Co. KG a.A. v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 47550/06, 7 October 2008, para. 57; Wolf-Ulrich von Maltzan and Others, Margarete von Zitzewitz and Others, and Man Ferrostaal and Alfred Töpfer Stiftung v. Germany, decision, ECtHR (GC), Applications nos. 71916/01, 71917/01 and 10260/02, 2 March 2005, para. 74.

³⁷⁵ ALLEN, T., išnaša 95, p. 16.

³⁷⁶ Panašią situaciją galima išvelgti ir kituose žmogaus teisių apsaugos mechanizmuose. Pvz., valstybės priima atskirą deklaraciją dėl AŽTT jurisdikcijos pripažinimo. American Convention on Human Rights, išnaša 87, 62 str.

³⁷⁷ Alina Simunek, Dagmar Hastings Tuzilova and Josef Prochazka v. the Czech Republic, 31 July 1995, Communication No. 516/1992, fifty-fourth session, para. 4.5; Ivan Somers v. Hungary, 29 July 1996, Communication No. 566/1993, fifty-seventh session, para. 6.3; Josef Bergauer et al. v. the Czech Republic, 30 November 2010, Communication No. 1748/2008, one hundredth session, para. 8.3; Edith and Arpad Könye v. Hungary, 7 April 1994, Communication No. 520/1992, fiftieth session, para. 6.4.

³⁷⁸ Josef Bergauer et al. v. the Czech Republic, 30 November 2010, Communication No. 1748/2008, one hundredth session, para. 8.3; T.W. and G.M. v. Slovak Republic, 25 March 2014, Communication No. 1963/2010, 110th session, para. 8.3.

³⁷⁹ Edith and Arpad Könye v. Hungary, 7 April 1994, Communication No. 520/1992, fiftieth session, para. 6.6.

metais, ginčijo Kanados neveikimą. Pranešėjai tvirtino, kad Kanados taikos sutarties sudarymas su Japonija 1952 m., vėlesnis kompensacijos nesumokėjimas, veteranų reikalavimų dėl kompensacijos iš Japonijos nepalaikymas sukėlė besitęsiantį ir tebevykstantį Pakto pažeidimą. Pranešėjai pabrėžė, kad iki šiol kenčia nuo nedarbingumo ir negalios. Tačiau, anot JT ŽTK, aukos neparodė, kaip koks nors veiksmas, padarytas Kanados, patvirtinus taikos sutartį su Japonija po Pakto įsigaliojimo, galėtų sukelti besitęsiančias pasekmes, kurios sudarytų Pakto pažeidimus iš Kanados pusės³⁸⁰. Tačiau JT ŽTK pripažįsta, kad nors nuosavybės konfiskavimas įvyko iki fakultatyvaus protokolo įsigaliojimo valstybėje, nacionalinė teisė, kurioje pašalinami asmenys, neturintys šios valstybės pilietybės, turi trunkančias pasekmes po fakultatyvaus protokolo įsigaliojimo šioje valstybėje ir gali kelti diskriminavimą, prieštaraujantį Pakto 26 str.³⁸¹.

Deja, dėl JT ŽTK *ratione temporis* jurisdikcijos nebuvimo aukos negali reikalauti JT ŽTK, kad nacionaliniai teismai pripažintų iki Pakto įsigaliojimo valstybėje atsakovėje priimtus teisės aktus, pagal kuriuos buvo konfiskuota jų nuosavybė, diskriminaciniais ir negaliojančiais³⁸². Tačiau JT ŽTK turi *ratione temporis* jurisdikciją tais atvejais, kai po Pakto įsigaliojimo valstybėje taikomas teisės aktas, priimtas iki Pakto įsigaliojimo konkrečioje valstybėje. Pvz., JT ŽTK pažymėjo, kad ginčijamas aktas įsigaliojo Slovakijos teritorijoje 1991 m., kai ši valstybė buvo Čekijos ir Slovakijos Federacinės Respublikos dalimi, t. y. iki Slovakijos prisijungimo prie Pakto ir fakultatyvaus protokolo 1993 m. sausį. Kadangi Slovakija taikė ginčijamo įstatymo nuostatas ir po prisijungimo prie Pakto ir jo fakultatyvaus protokolo, pareiškimas priimtinas *ratione temporis*³⁸³. Taip pat JT ŽTK turės *ratione temporis* jurisdikciją tais

³⁸⁰ Harry Atkinson, John Stroud, Roger Syr v. Kanada, 31 October 1995, Communication No. 573/1994, fifty-fifth session.

³⁸¹ Josef Frank Adam v. the Czech Republic, 23 July 1996, Communication No. 586/1994, fifty-seventh session, para. 6.3; Bohuslav Zavrel v. the Czech Republic, 27 July 2010, Communication No. 1615/2007, ninety-ninth session, para. 8.6; Miroslav Klain and Eva Klain v. the Czech Republic, 1 November 2011, Communication No. 1847/2008, 103rd session, para. 7.7.; B. K. v. Czech Republic, 23 July 2012, Communication No. 1844/2008, 105th session, para. 6.4.

³⁸² Alzbeta Pezoldova v. the Czech Republic, 25 October 2002, Communication No. 757/1997, seventy-sixth session, para. 3.1, 6.2.

³⁸³ Peter Drobek v. Slovakia, 14 July 1997, Communication No. 643/1995, sixtieth session, para 6.2.

atvejais, kai pareiškimas, nors ir susijęs su įvykiais, vykusiais iki fakultatyvaus protokolo įsigaliojimo, bet jame ginčijami tariami valstybės pažeidimai, padaryti po šio protokolo įsigaliojimo³⁸⁴.

2.1.2.2. Jurisdikcija *ratione personae*

Jurisdikcijos *ratione personae* turėjimas dėl valstybės. EŽTT praktikoje galima aptikti pavyzdžių ir dėl EŽTT jurisdikcijos *ratione personae* nebuvimo. EŽTK 1 str. nustatyta, kad „Aukštosios Susitariančiosios Šalys kiekvienam jų jurisdikcijai priklausančiam asmeniui garantuoja šios Konvencijos I skyriuje apibrėžtas teises bei laisves“. Taigi jurisdikcijos įgyvendinimas yra būtina sąlyga tam, kad susitariančios valstybės galėtų būti laikoma atsakinga už veiksmus ar neveikimą, priskirtinus jai, ir kurie kelia klausimą dėl galimo teisių ir laisvių, įtvirtintų EŽTK, pažeidimo.

Pvz., asmenų bandymas pateikti pareiškimą prieš užsienio valstybę, dėl kurios imuniteto taikymo jiems palankus sprendimas nebuvo įgyvendintas, buvo nesėkmingas, nes EŽTT pripažino, kad pareiškėjai nepatenka į šios imunitetą turinčios valstybės jurisdikciją ir atitinkamai šiai valstybei negali būti taikoma atsakomybė pagal EŽTK (ši užsienio valstybė, kuriai buvo taikytas imunitetas, neturėjo jokios įtakos priimant sprendimus nacionaliniu lygmeniu). Taigi ši pareiškimo dalis pripažinta *ratione personae* nesuderinama su EŽTK nuostatomis³⁸⁵. Taip pat pareiškimas prieš Latviją dėl to, kad pareiškėjai negalėjo disponuoti savo užsienio valiutos sąskaitomis, atidarytomis sovietinio režimo metais, neturi priegios prie jų, buvo pripažintas nepriimtiniu *ratione personae*. EŽTT sutiko su Latvijos Vyriausybe, kad pareiškėjų užsienio valiutos sąskaitos buvo išaldytos „Vnešekonombanko“ Maskvoje, t. y. kitoje valstybėje veikiančios organizacijos, kurios veiksmai

³⁸⁴ Robert Brok and Dagmar Brokova v. the Czech Republic, 31 October 2001, Communication No. 774/1997, seventy-third session, para. 4.1.(2), 5.3., 6.3.

³⁸⁵ Kalogeropoulou and Others v. Greece and Germany, decision, ECtHR, Application No. 59021/00, 12 December 2002; Manolescu and Dobrescu v. Romania and Russia, decision, ECtHR, Application no. 60861/00, 3 March 2005, para. 99-108; Nikolaus and Jurgen Treska v. Albania and Italy, ECtHR, decision, Application no. 26937/04, 29 June 2006.

negali būti priskirti Latvijai. Valstybė (šioje byloje Latvija) negali būti atsakinga pagal EŽTK dėl veiksmų, vykdytų kitos organizacijos, veikiančios kitoje valstybėje³⁸⁶. Pvz., *Preussische Treuhand GmbH & Co. KG a.A. v. Lenkija* byloje EŽTT pripažino, kad Lenkija negali būti laikoma atsakinga už asmenų ištrėmimą 1945 m. sausį-vasarį, nes tuo metu *de jure* ir *de facto* nekontroliavo teritorijos, kuri buvo nacių Vokietijos kontrolėje, o vėliau buvo užimta sovietinės kariuomenės. Lenkija pradėjo kontroliuoti teritorijas tik pagal 1945 m. rugpjūčio 2 d. Potsdamo susitarimą³⁸⁷. *Friedrich-Carl Krug von Nidda und von Falkenstein v. Vokietija* byloje EŽT Komisija pastebėjo, kad neturi *ratione personae* jurisdikcijos nagrinėti pareiškimo dalies (nuosavybės eksproprijavimo aplinkybių), nes, net jeigu ir tiesa, kad dviejų Vokietijos valstybių institucijos vėliau pripažino nuosavybės atėmimo teisėtumą, Vokietija nėra atsakinga už tokį eksproprijavimą. Nuosavybės atėmimas buvo įvykdytas sovietinių okupacinių institucijų reikalavimu Vokietijoje daugiau kaip prieš 40 metų, kai VFR dar neegzistavo³⁸⁸.

EŽTT *ratione personae* jurisdikcijos problema gali kilti ir tais atvejais, kai kompensacija mokama per specialius fondus ar per nevyriausybinės organizacijas. Kyla klausimas, kai aukos nepatenkintos, pvz., iš tokių specialių fondų, organizacijų mokamos kompensacijos reikalavimais, tvarka, dydžiu, kas už tai atsako, ar tokiais atvejais kyla valstybės atsakomybė, kurios valstybės atsakomybė. Pvz., Lenkijos Vyriausybė iš pradžių neketino priimti atsakomybės už Lenkijos ir Vokietijos sutaikinimo fondo (angl. – *Polish-German Reconciliation Foundation*) (toliau – Lenkijos fondas) sprendimus dėl kompensacijos mokėjimo nacių aukoms, nes, anot Lenkijos, šis fondas buvo ne valstybinė, o nepriklausoma organizacija, veikianti pagal privatinę teisę, ir kuri pagal kompensacijų skyrimo schemą tik taikė

³⁸⁶ Likvidėjamā P/S Selga v. Latvia and Lūcija Vasilevska v. Latvia, decision, ECtHR, Applications nos. 17126/02 and 24991/02, 1 October 2013, para. 95-102. **Taip pat žr.** Jasinskij and Others v. Lithuania, decision, ECHR, Application no. 38985/97, 9 September 1998.

³⁸⁷ *Preussische Treuhand GmbH & Co. KG a.A. v. Poland*, decision, ECtHR, Application no. 47550/06, 7 October 2008, para. 49-53. **Taip pat žr.** *Krosta v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 36137/04, 2 February 2010, para. 36-37.

³⁸⁸ *Friedrich-Carl Krug von Nidda und von Falkenstein v. Germany*, decision, ECHR, Application No. 25043/94, 24 February 1997.

priimtino kriterijus, nustatytus Vokietijos fondo įstatyme. Tačiau EŽTT konstatavo, kad tokiu atveju vis tiek gali kilti valstybės atsakomybė pagal EŽTK, kitaip tariant, EŽTT turi *ratione personae* jurisdikciją. Nors priimtino kriterijai buvo nustatyti Vokietijos fondo įstatyme, jie buvo apsvarstyti dalyvaujant Lenkijai derybų metu dar prieš priimant Vokietijos fondo įstatymą. Be to, Lenkijos fondas buvo įsteigtas siekiant įgyvendinti Lenkijos ir VFR tarptautinį susitarimą, Lenkijos fondo steigėjas buvo Lenkijos ministras, kuris turėjo teisę paskirti/atleisti Lenkijos fondo tam tikrus organus. Taigi EŽTT padarė išvadą, kad nors negalima teigti, kad Lenkijos valstybė turėjo viską apimančią įtaką Lenkijos fondo kasdieninei veiklai, nors Lenkija neturėjo tiesioginės įtakos šio fondo priimamiems sprendimams individualių pareiškėjų bylose, bet Lenkijos valstybės vaidmuo yra svarbus, lemiamas nustatant Lenkijos fondo veikimo sritį, ir todėl Lenkija negali išvengti atsakomybės pagal EŽTK. Tas faktas, kad valstybės pasirenka delegavimo formą, kai tam tikros teisės, galios įgyvendinamos kito organo, negali būti sprendžiamo pobūdžio valstybės atsakomybei *ratione personae*. Anot EŽTT, valstybės galių įgyvendinimas, turintis įtakos EŽTK teisėms ir laisvėms, kelia valstybės atsakomybės klausimą nepaisant formos, kuria tos galios įgyvendinamos (pvz., per organą, reguliuojamą pagal privatinę teisę)³⁸⁹. Taip pat analizuojant EŽTT *ratione personae* jurisdikciją reikėtų prisiminti, kad daug VFR finansuojamų specialių fondų administruoja nevyriausybinė organizacija „Reikalavimų konferencija“³⁹⁰. Problema galėtų kilti, jeigu aukos norėtų apskusti Reikalavimų konferencijos veiksmus EŽTT. Aišku, prieš šią organizaciją negali būti pateiktas pareiškimas, jis būtų nepriimtinas *ratione personae*. Gali kilti klausimas, ar tam tikra valstybė gali būti laikoma atsakinga. Reikalavimų konferencija yra organizacija, susidedanti iš 25 žydų

³⁸⁹ *Wos v. Poland*, decision, ECtHR, Application no. 22860/02, 1 March 2005, para. 61-74; *Wos v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 22860/02, 8 June 2006, para. 51-54.

³⁹⁰ Žr. Conference on Jewish Material Claims Against Germany, Inc. Hardship Fund, Eligibility Guidelines, updated January 1, 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://forms.claimscon.org/Hardship/Hardship_guidelines_English.pdf>; Article 2 Fund. Eligibility Guidelines and Instructions [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://forms.claimscon.org/Article2/Article2-Instructions-English.pdf>>; Central and Eastern European Fund (CEEF) Eligibility Guidelines and Instructions [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://forms.claimscon.org/CEEF/CEEF-Instructions-English.pdf>>.

organizacijų, įregistruota Niujorko valstijoje 1952 m. Šios organizacijos priežiūrą atlieka Amerikos institucijos³⁹¹. Jeigu ir būtų pripažinta, kad už Reikalavimų konferenciją atsako JAV, pareiškėjams, besikreipiantiems į EŽTT, tai nepadėtų, nes JAV nėra susitarianti valstybė, prieš kurią galima pateikti pareiškimą EŽTT. Tuo tarpu Vokietijos ir Austrijos institucijos atlieka tik priežiūrą dėl lėšų, suteiktų Reikalavimų konferencijai³⁹². Tačiau abejotina, ar EŽTT pripažintų tokią kontrolę (priežiūrą dėl lėšų) pakankama, kad Reikalavimų konferencijos veiksmai ar neveikimas galėtų būti priskirtas šioms valstybėms. Remiantis aukščiau minėta EŽTT praktika dėl Lenkijos fondo, matyt, galima teigti, kad reikalaujama platesnė organizacijos veiklos kontrolė nei tik lėšų auditas. Vien tai, kad šios organizacijos filialas/patalpos yra tam tikroje valstybėje (pvz., Vokietijoje), yra nepakankamas pagrindas priskirti šiai valstybei organizacijos ginčijamą veikimą ar neveikimą³⁹³. Iš kitos pusės, gal EŽTT atsižvelgtų į tai, kad priimtino reikalavimus kompensacijų gavėjams nustato Vokietija ir būtent Vokietija pasirinko Reikalavimų konferenciją savo įsipareigojimams įgyvendinti, atitinkamai VFR galėtų būti laikoma atsakinga už Reikalavimų konferencijos sprendimus.

Beje, gali kilti klausimas ir dėl asmens (pareiškėjo) teisės kreiptis į EŽTT (**t. y. dėl jurisdikcijos *ratione personae* dėl pareiškėjo**)³⁹⁴.

Pagal Pakto fakultatyvaus protokolo 1 straipsnį³⁹⁵ į JT ŽTK gali kreiptis tik fiziniai asmenys, o ne juridiniai asmenys³⁹⁶. Todėl, įvairios bendruomenės (pvz., tam tikros religinės bendruomenės) negalėtų kreiptis į JT ŽTK. Tačiau

³⁹¹ Control and Oversight, Claims Conference [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.claimscon.org/about/control-oversight/>>.

³⁹² Control and Oversight, Claims Conference, *ibid*.

³⁹³ Žr. nesusijusią su disertacijos tematika EŽTT praktiką: Pvz., *Galić v. Nyderlandai* byloje EŽTT pripažino, kad vien tai, kad Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai turi buveinę ir patalpas Nyderlanduose, nėra pakankama, kad atsakomybė už jo veiksmus ar neveikimą būtų priskirta Nyderlandams. *Stanislav Galić v. the Netherlands*, decision, ECtHR, Application no. 22617/07, 9 June 2009, para. 37-49. **Taip pat žr.** *Luis Maria Lopez Cifuentes c. Espagne*, décision, CEDH, requête no 18754/06, 7 juillet 2009, para. 22-31.

³⁹⁴ *Krosta v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 36137/04, 2 February 2010, para. 45-47; *Plechanow v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 22279/04, 7 July 2009, para. 88-90.

³⁹⁵ Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto fakultatyvus protokolą, išnaša 81.

³⁹⁶ Pagal Pakto fakultatyvaus protokolo 1 str. JT ŽTK turi galimybę priimti ir svarstyti, kaip numatyta šiame protokole, valstybės, tapusios Pakto ir šio protokolo šalimi, jurisdikcijai priklausančių *privatiųjų asmenų*, teigiančių, kad jie yra Pakte išdėstytų teisių pažeidimų aukos, pranešimus.

remiantis JT ŽTK bendrojo komentaro Nr. 31 (80) 9 punktu ši protokolo nuostata neatima iš fizinių asmenų galimybės kreiptis į JT ŽTK dėl veiksmų ar neveikimo, susijusių su juridiniais asmenimis ar panašiomis organizacijomis, jeigu šie veiksmai ar neveikimas pažeidžia fizinių asmenų teises³⁹⁷. Pvz., galima manyti, kad kompensacijos nemokėjimas specialiai paskirtam fondui (juridiniam asmeniui) pagal LR geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymą galėtų pažeisti ir fizinių asmenų teises, nes kompensacijos suma turėtų būti naudojama LR žydų religiniams, kultūros, sveikatos apsaugos, sporto, švietimo, mokslo tiksliniams projektams Lietuvoje finansuoti, Antrojo pasaulinio karo metais Lietuvoje gyvenusiems ir nuo totalitarinių režimų okupacijų laikotarpiu nukentėjusiems žydų tautybės asmenims remti³⁹⁸.

Taigi tarptautinės institucijos (EŽTT, JT ŽTK) gali neturėti *ratione personae* jurisdikcijos ne tik dėl tam tikro pažeidimo nepriskyrimo valstybei/valstybės kontrolės neturėjimo, bet ir dėl aukos neatitikimo nustatytiems reikalavimams.

2.1.2.3. Jurisdikcija *ratione materiae*

Totalitarinių režimų aukų pareiškimai EŽTT/pranešimai JT ŽTK gali būti nenagrinėjami ir dėl šių institucijų *ratione materiae* jurisdikcijos neturėjimo.

Nagrinėjant Pakto nuostatas ir **JT ŽTK** praktiką pažymėtina, kad Pakte teisė į nuosavybę nėra ginama, todėl pranešimai dėl nuosavybės teisės pažeidimo (pvz., dėl nuosavybės konfiskavimo nacių/komunistinių režimų metais) nepriimtini *ratione materiae*³⁹⁹. Atitinkamai Paktas nesuteikia teisės

³⁹⁷ General Comment No. 31 [80] the Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant, adopted on 29 March 2004 (2187th meeting), eightieth session, 9 punktas.

³⁹⁸ Lietuvos Respublikos geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo 3 str. Valstybės žinios, 2011, Nr. 80-3897.

³⁹⁹ Alina Simunek, Dagmar Hastings Tuzilova and Josef Prochazka v. the Czech Republic, 31 July 1995, Communication No. 516/1992, fifty-fourth session, para. 4.3, 11.3; Vaclav Sroub v. the Czech Republic, 26 November 2009, Communication No. 1573/2007, ninety-seventh session, para. 8.4; Ivan Somers v. Hungary, 29 July 1996, Communication No. 566/1993, fifty-seventh session, para. 6.1, 9.2; Edith and Arpad Könye v. Hungary, 7 April 1994, Communication No. 520/1992, fiftieth session, para 6.2.

reikalauti eksproprijuotos ar nacionalizuotos nuosavybės restitucijos⁴⁰⁰. Tačiau jeigu pranešimas ne dėl teisės į nuosavybę pažeidimo, bet, pvz., dėl diskriminavimo, kylančio iš nacionalinio teisinio reguliavimo dėl nuosavybės teisių atkūrimo, JT ŽTK turės jurisdikciją *ratione materiae*⁴⁰¹.

Gana daug pareiškimų *EŽT Komisijoje*⁴⁰² ir *EŽTT* buvo atmesta kaip nesuderinami su EŽTK 1 Protokolo 1 str. Nors EŽTK 1 Protokolo 1 str., priešingai nei Pakte, nustatyta nuosavybės apsauga, būtina turėti probleminį aspektą, susijusį su EŽTK 1 Protokolo 1 str. taikymu tokio pobūdžio bylose. Nuosavybės sąvoka, įtvirtinta EŽTK 1 Protokolo 1 str., turi autonominę reikšmę, nepriklausančią nuo klasifikavimo valstybių nacionalinėje teisėje ir neapsiribojančią materialiojo turto turėjimu, bet apimančią ir tam tikras teises ir interesus⁴⁰³. „Nuosavybė“ pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. gali būti tiek „egzistuojanti, esama nuosavybė“, tiek turtas, įskaitant reikalavimus, kurių atžvilgiu pareiškėjas gali teigti turįs bent „teisėtą lūkestį“ dėl nuosavybės teisės turėjimo. Kai pareiškėjų nuosavybė buvo konfiskuota, kitaip atimta totalitarinių režimų metais, EŽTT pripažįsta, kad tokiais atvejais pareiškėjai neturi „egzistuojančios nuosavybės“. Pvz., *Josef Bergauer and 89 kt. v. Čekijos Respublika* byloje EŽTT pakartojo, kad pareiškėjų ar jų giminaičių nuosavybės eksproprijavimas įvyko iškart po Antrojo pasaulinio karo, prieš EŽTK įsigaliojimą Čekijos Respublikoje. Be to, EŽTK praktikoje pripažįstama, kad nuosavybės teisės ar kitos teisės *in rem* atėmimas yra iš principo vienkartinis aktas (angl. – *instantaneous act*), nesukuriantis tebetrunkančios „teisės atėmimo“ situacijos. Taigi EŽTT priėjo išvadą, kad pareiškėjai neturi „egzistuojančios nuosavybės“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme EŽTK įsigaliojimo Čekijos Respublikos metu ar jų pareiškimo pateikimo į EŽTT

⁴⁰⁰ Ivan Somers v. Hungary, 29 July 1996, Communication No. 566/1993, fifty-seventh session, para. 9.6; T.W. and G.M. v. Slovak Republic, 25 March 2014, Communication No. 1963/2010, 110th session, para. 8.2.

⁴⁰¹ Robert Brok and Dagmar Brokova v. the Czech Republic, 31 October 2001, Communication No. 774/1997, seventy-third session, para 6.4.; Bohuslav Zavrel v. the Czech Republic, 27 July 2010, Communication No. 1615/2007, ninety-ninth session, para. 8.5.

⁴⁰² Pvz., žr. Alzbeta Pezoldová v. the Czech Republic, decision, ECHR, Application No. 28390/95, 11 April 1996.

⁴⁰³ Broniowski v. Poland, judgment, ECtHR (GC), Application no. 31443/96, 22 June 2004, para. 129; Glaser c. République Tchèque, arrêt, CEDH, requête no 55179/00, 14 février 2008, para. 50-52; Szkórits v. Hungary, judgment, ECtHR, Application no. 58171/09, 16 September 2014, para. 27.

metu. Tai, kad pareiškėjų nuosavybės konfiskavimas buvo vykdomas pagal Prezidento dekretus, kurie iki šiol sudaro nacionalinės teisinės sistemos dalį, neturi reikšmės⁴⁰⁴. „Teisėto lūkesčio“ dėl nuosavybės teisės turėjimas irgi yra gana problemiškas. Anot EŽTT, tikėjimas, kad galiojantis nacionalinės teisės aktas bus pakeistas pareiškėjų naudai, negali būti laikomas „teisėto lūkesčio“ forma EŽTK 1 Protokolo 1 str. taikymo tikslais⁴⁰⁵. Viltis, kad panaikinta nuosavybės teisė bus atkurta, ir sąlyginio pobūdžio teisės, kurios išnyksta dėl atitinkamos sąlygos neįvykdymo, negali būti laikomos „nuosavybe“ pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str.⁴⁰⁶. Anot EŽTT, „teisėtas lūkestis“ skiriasi nuo vilties dėl restitucijos tuo, kad „teisėtas lūkestis“ turi būti konkretesnis ir turėti pagrindą teisės nuostatoje ar nusistovėjusioje nacionalinių teismų praktikoje⁴⁰⁷. Pvz., net jeigu nacionalinėje teisėje numatyta teisė į kompensaciją, bet šios kompensacijos dydis apribotas tam tikra suma (pvz., kompensacija už konfiskuotą nuosavybę mažesnė nei reali šios nuosavybės rinkos vertė), tai reikš, kad pareiškėjas neturės „nuosavybės“ („teisėto lūkesčio“) gauti kompensaciją, viršijančią nacionalinėje teisėje nustatytą viršutinę ribą, nes tokia didesnė kompensacija neįtvirtinta nei teisinėje nuostatoje, nei

⁴⁰⁴ Josef Bergauer and 89 Others v. the Czech Republic, decision, ECtHR, Application no. 17120/04, 13 December 2005. **Taip pat žr.** Jan Malhous v. the Czech Republic, decision, ECtHR (GC), Application no. 33071/96, 13 December 2000; Zygmunt Sokołowski v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 39590/04, 7 July 2009; Vrabc and Others v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 31312/08, 26 March 2013, para. 39.

⁴⁰⁵ Peter Gratzinger and Eva Gratzingerova v. the Czech Republic, decision, ECtHR (GC), Application no. 39794/98, 10 July 2002, para. 73; Eparhija Budimljansko-Nikšićka and Others v. Montenegro, decision, ECtHR, Application no. 26501/05, 9 October 2012, para. 73-74.

⁴⁰⁶ Boruch Shub v. Lithuania, decision, ECtHR, Application no. 17064/06, 30 June 2009; Wolf-Ulrich von Maltzan and Others, Margarete von Zitzewitz and Others, and Man Ferrostaal and Alfred Töpfer Stiftung v. Germany, decision, ECtHR (GC), Applications nos. 71916/01, 71917/01 and 10260/02, 2 March 2005, para. 74; Kopecký v. Slovakia, judgment, ECtHR (GC), Application No. 44912/98, 28 September 2004, para. 35; Jasiūnienė v. Lithuania, judgment, ECtHR, Application no. 41510/98, 6 March 2003, para. 40; Joseph Polacek and Libuse Polackova v. the Czech Republic, decision, ECtHR (GC), Application no. 38645/97, 10 July 2002, para. 62; Peter Gratzinger and Eva Gratzingerova v. the Czech Republic, decision, ECtHR (GC), Application no. 39794/98, 10 July 2002, para. 69.

⁴⁰⁷ Boruch Shub v. Lithuania, decision, ECtHR, Application no. 17064/06, 30 June 2009; Peter Gratzinger and Eva Gratzingerova v. the Czech Republic, decision, ECtHR (GC), Application no. 39794/98, 10 July 2002, para. 73; Althoff and Others v. Germany, judgment, ECtHR, Application no. 5631/05, 8 December 2011, para. 39; Eparhija Budimljansko-Nikšićka and Others v. Montenegro, decision, ECtHR, Application no. 26501/05, 9 October 2012, para. 74; Plechanow v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 22279/04, 7 July 2009, para. 81-87.

nacionalinių teismų praktikoje⁴⁰⁸. Taip pat pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. atitinkamai asmuo neturi „teisėto lūkesčio“ gauti žalos atlyginimo kita forma nei nustatyta nacionalinėje teisėje⁴⁰⁹. Nėra „teisėto lūkesčio“ dėl kompensacijos, kai yra ginčijamasi dėl teisingo nacionalinės teisės aiškinimo ir taikymo ir atitinkamai pareiškėjo reikalavimai atmetami nacionaliniuose teismuose⁴¹⁰ ar yra ginčas dėl tarptautinės sutarties taikymo ir veikimo nacionalinėje teisėje⁴¹¹. Tačiau pareiškėjo „teisėtas lūkestis“ gali būti pripažintas tais atvejais, kai nacionalinis procesas dėl pareiškėjo nuosavybės teisių nepasibaigė⁴¹². Pareiškėjas turi „nuosavybę“ EŽTK 1 Protokolo 1 str.

⁴⁰⁸ Pvz., žr. Wolf-Ulrich von Maltzan and Others, Margarete von Zitzewitz and Others, and Man Ferrostaal and Alfred Töpfer Stiftung v. Germany, decision, ECtHR (GC), Applications nos. 71916/01, 71917/01 and 10260/02, 2 March 2005, para. 90-94; Heinz Leuschner c. Allemagne, décision, CEDH, requête no. 58623/00, 15 mai 2007; Maria Blagoeva Velikin et autres c. Bulgarie, décision, CEDH, requête no 28936/03, 1er décembre 2009, para. 77; Eduard Petrovych Melnyk v. Ukraine, decision, ECtHR, Application no. 38162/04, 7 September 2010.

⁴⁰⁹ Maria Blagoeva Velikin et autres c. Bulgarie, décision, CEDH, requête no 28936/03, 1er décembre 2009, para. 77.

⁴¹⁰ Žr. Glaser c. République Tchèque, arrêt, CEDH, requête no 55179/00, 14 février 2008, para. 52; Slavi Georgiev Slavov and Others v. Bulgaria, decision, ECtHR, Applications Nos. 20612/02, 42563/02, 42596/02, 16059/03, 32427/03, 2 December 2008, para. 81; Argyris Sfountouris et autres c. Allemagne, décision, CEDH, requête no 24120/06, 31 mai 2011; Yavashev and Others v. Bulgaria, judgment, ECtHR, Application no. 41661/05, 6 November 2012, para. 54; Ivan Mykolayovych Serebryansky v. Ukraine, decision, ECtHR, Application no. 54704/10, 3 June 2014, para. 35. **Kopecký v. Slovakija byloje EŽTT kolegija pripažino, kad** pareiškėja turėjo teisėtą lūkestį („nuosavybę“) EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme, nes pareiškėjai palankus pirmos instancijos nacionalinio teismo sprendimas nurodo, kad pareiškėja galėjo „bent įrodomais pagrindais“ teigti, kad atitiko nustatytus reikalavimus ir turėjo teisę į savo tėvo nuosavybės restituciją. Tokios pozicijos, anot EŽTT, negali pakeisti vėlesni apeliacinės instancijos nacionalinių teismų sprendimai, kuriuose buvo panaikintas pirmos instancijos teismo sprendimas. **Kopecký v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 44912/98, 7 January 2003 (this case was referred to the Grand Chamber, which delivered judgment in the case on 28/09/2004), para. 21-34. Tačiau Kopecký v. Slovakija byloje EŽTT Didžioji kolegija, skirtingai nuo EŽTT kolegijos anksčiau priimto sprendimo šioje byloje, pripažino, kad** kai turtinis interesas yra reikalavimo pobūdžio, jis gali būti laikomas turtu tik tada, kai turi pakankamą pagrindą nacionalinėje teisėje, pvz., kai yra nusistovėjusi nacionalinių teismų praktika, patvirtinanti jį, o ne kada nacionaliniai teismai priimdavo skirtingus sprendimus pareiškėjo byloje ir atitinkamai buvo „tikras ginčas, ar pareiškėjas patenkino nustatytus reikalavimus“. **Kopecký v. Slovakia, judgment, ECtHR (GC), Application No. 44912/98, 28 September 2004, para. 50, 52. Taip pat žr.** Danijel Smiljanić v. Slovenia, decision, ECtHR, Application no. 481/04, 2 June 2009, para. 31, 47-48; Maria Blagoeva Velikin et autres c. Bulgarie, décision, CEDH, requête no 28936/03, 1er décembre 2009, para. 64.

⁴¹¹ Karel Fuksa v. the Czech Republic, decision, ECtHR, Application no. 73093/11, 15 January 2013, para. 29. Šioje byloje pareiškėjas *inter alia* teigė, kad turi teisę į kompensaciją pagal 1945 m. Čekoslovakijos ir SSRS tarptautinę sutartį ir 1945 m. Protokolą. Tačiau EŽTT atkreipė dėmesį į tai, kad visi nacionaliniai teismai laikė, kad 1945 m. Protokolo nuostatos dėl kompensacijos nebuvo tiesioginio veikimo ir reikalavo įgyvendinančio nacionalinės teisės akto. Tokia teismų išvada nėra nepagrįsta ar savavališka. Atitinkamai pareiškėjas neturi „teisėto lūkesčio“ dėl kompensacijos pagal šias tarptautines sutartis.

⁴¹² Pareiškėjai skundėsi dėl nacionalinio proceso dėl jų nuosavybės teisių atkūrimo trukmės. Pareiškimas buvo nagrinėtas pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. EŽTT pažymėjo, kad nacionalinių žemės komisijų sprendimai, kuriuose buvo pripažinta pareiškėjų teisė *inter alia* į kompensaciją vietoj

prasmė ir tais atvejais, kai valstybės nacionaliniai teismai pripažįsta nuosavybės nacionalizavimo totalitarinio režimo metais neteisėtumą ir retroaktyviai pripažįsta nuosavybės teisę⁴¹³. Net nesant kompetentingos nacionalinės institucijos sprendimo dėl pareiškėjo nuosavybės teisės pripažinimo ar nuosavybės teisei esant tik „ant popieriaus“, tai, kad nacionalinės institucijos tam tikrą laiko tarpą (pvz., 10 metų) laikė pareiškėją nuosavybės turėtoju, gali patvirtinti, kad pareiškėjas turi „turtinį interesą“ (angl. – *proprietary interest*) ir EŽTK 1 Protokolo 1 str. yra taikomas⁴¹⁴.

Pareiškimai gali būti atmetami kaip nesuderinami *ratione materiae* ir su kitais EŽTK str. Pareiškėjai JS ir kt., remdamiesi EŽTK 6 str. 1 d., skundėsi, kad Lenkijos nacionalinėje civilinėje teisėje turi būti nustatyta kompensacija už jų, kaip asmenų laikytų potencialiais komunistinio režimo priešais, priverčiamąjį darbą. Tačiau EŽTT atmetė šią jų pareiškimo dalį. Teismas priminė, kad EŽTK 6 str. neturi funkcijos reguliuoti civilinių teisių ir pareigų turinio, ir kad, aiškindamas EŽTK 6 str., EŽTT negali sukurti materialių teisių, neturinčių pagrindo nacionalinėje teisėje⁴¹⁵. Pvz., *Krosta v. Lenkija* byloje pareiškėjas ginčijo kompensacijos sumą, gautą iš Lenkijos fondo, nes, anot pareiškėjo, ji neatitiko sunkumų, kuriuos teko išgyventi pareiškėjui Antrojo pasaulinio karo metais dirbant priverčiamąjį darbą Vokietijos fermose. Remdamasis EŽTK 6 str. (pareiškėjas nesirėmė jokia Konvencijos str.), EŽTT apsiribojo vertinimu, ar gauta išmoka atitiko pareiškėjo grupę, įtvirtintą Vokietijos fondo įstatyme. Kadangi pareiškėjas nepateikė įrodymų, kad jis turi būti priskiriamas kitai grupei, gaunančiai didesnes išmokas, EŽTT konstatavo,

restitucijos, sukūrė teisę, kuri buvo pakankamai įtvirtinta nacionalinėje teisėje tam, kad prilygtų „teisėtam lūkesčiui“ ir atitinkamai „nuosavybei“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme. Be to, jokiaje nacionalinio proceso stadijoje pareiškėjų teisė į restituciją ar kompensaciją nebuvo ginčijama. *Petkova and Others v. Bulgaria*, judgment, ECtHR, Applications nos. 19130/04, 17694/05 and 27777/06, 25 September 2012, para. 35-40. **Taip pat žr.** *Mordechai Poznanski and Others v. Germany*, decision, ECtHR, Application no. 25101/05, 3 July 2007; *Vasilev et Doycheva c. Bulgarie*, arrêt, CEDH, requête no 14966/04, 31 mai 2012, para. 41-43.

⁴¹³ *Preda et Autres c. Roumanie*, arrêt, CEDH, requêtes nos 9584/02, 33514/02, 38052/02, 25821/03, 29652/03, 3736/03, 17750/03 et 28688/04, 29 avril 2014, para. 146-147.

⁴¹⁴ *Oksana Omelyanivna Bilozir and Vira Omelyanivna Rizova v. Ukraine*, decision, ECtHR, Application no. 37863/05, 28 September 2010; *Yavashev and Others v. Bulgaria*, judgment, ECtHR, Application no. 41661/05, 6 November 2012, para. 55-57; *Žáková v. the Czech Republic*, judgment, ECtHR, Application no. 2000/09, 3 October 2013, para. 47-60.

⁴¹⁵ *JS and Others v. Poland*, decision, ECtHR, Application no. 33945/96, 23 March 2000.

kad pareiškimas nesuderinamas *ratione materiae* su EŽTK nuostatomis ir atmestinas⁴¹⁶. EŽTT nevertino, ar apskritai pareiškėjas turėtų gauti didesnę išmoką, ar išmoka proporcinga patirtai žalai (vėl, matyt, nes taikydamas EŽTK 6 str. EŽTT negali sukurti materialių teisių, nenustatytų nacionalinėje teisėje). Pareiškėjas H. Bachowski, remdamasis EŽTK 7 Protokolo 3 str., ginčijo kompensacijos skaičiavimo metodą (nacionaliniai teismai, nustatydami turtinės žalos atlyginimą, atsižvelgė į pareiškėjo atlyginimą, kurį jis galėjo gauti įkalinimo metais, bet atėmė iš šio atlyginimo pragyvenimo išlaidas, nes jas pareiškėjo įkalinimo metais padengė valstybė) bei kompensacijos dydį. Tačiau EŽTT pripažino šią pareiškimo dalį nepriimtina *ratione materiae*, nes kompensacija pagal šį Protokolo straipsnį mokama tik tais atvejais, kai asmens kaltinimas buvo panaikintas dėl naujo, naujai nustatyto fakto, parodančio, kad buvo nesilaikoma teisingumo, tuo tarpu pareiškėjo 1959 m. kaltinimas buvo panaikintas ne dėl naujo/naujai nustatyto fakto, o dėl ankstesnio pareiškėjo elgesio netinkamo teisinio įvertinimo⁴¹⁷.

Atsižvelgiant į tai, kad EŽTK 14 str. (diskriminacijos draudimas) negali būti savarankiškai taikomas, o turi būti taikomas tik kartu su kitomis EŽTK materialiomis nuostatomis, atitinkamai pareiškimai pagal EŽTK 14 str. irgi atmetami, jeigu ginčo aplinkybės nepatenka į kažkurio iš EŽTK/EŽTK Protokolų str. (dažniausiai EŽTK 1 Protokolo 1 str.) taikymo sritį⁴¹⁸.

⁴¹⁶ Krosta v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 36137/04, 2 February 2010, para. 38-40.

⁴¹⁷ Herbert Bachowski v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 32463/06, 2 November 2010.

⁴¹⁸ *Associazione Nazionale Reduci ir 275 kt. v. Vokietija* byloje pareiškėjai teigė, kad jie yra diskriminuojami dėl jų karo belaisvio statuso (kadangi buvo pripažinti karo belaisviais, negalėjo gauti išmokų). Kadangi EŽTT pripažino, kad materialioji nuostata (EŽTK 1 Protokolo 1 str.) netaikoma šioje byloje, atitinkamai ir pareiškimas dėl pareiškėjų diskriminacijos dėl jų karo belaisvių statuso taip pat atmestas. *Associazione Nazionale Reduci and 275 Others v. Germany*, decision, ECtHR, Application no. 45563/04, 4 September 2007. **Taip pat žr.** *Alzbeta Pezoldová v. the Czech Republic*, decision, ECHR, Application No. 28390/95, 11 April 1996; *Danijel Smiljanić v. Slovenia*, decision, ECtHR, Application no. 481/04, 2 June 2009, para. 52-58; *Association Nationale des Pupilles de la Nation c. France*, décision, CEDH, requête no 22718/08, 6 octobre 2009; *Argyris Sfountouris et autres c. Allemagne*, décision, CEDH, requête no 24120/06, 31 mai 2011.

2.1.2.3.1. Valstybės išlygos ir jurisdikcija *ratione materiae*

Pagal EŽTK 57 str. 1 d. nurodyta, kad „kiekviena valstybė, pasirašydama šią Konvenciją arba deponuodama savo ratifikavimo dokumentą, gali padaryti išlygą dėl tam tikros Konvencijos nuostatos tiek, kiek kuris nors tuo metu jos teritorijoje galiojantis įstatymas⁴¹⁹ neatitinka tos nuostatos. Bendro pobūdžio išlygos remiantis šiuo straipsniu neleidžiamos“⁴²⁰. Iš tiesų kai kurios valstybės pasinaudojo šia savo teise ir padarė išlygas dėl EŽTK 1 Protokolo 1 str. taikymo jų nacionalinei teisei, susijusiai su nacionalizuotos, konfiskuotos, kitaip neteisėtai eksproprijuotos sovietų režimo (aneksijos) metais nuosavybės restitucija/kompensacija už šią nuosavybę. Pvz., tokią išlygą padarė Estija⁴²¹, Latvija⁴²². Išlygą padarė ir Austrija⁴²³.

Taigi, jeigu bylos faktinės aplinkybės patenka į išlygos dėl tam tikros EŽTK normos (pvz., EŽTK 1 Protokolo 1 str.) taikymo sritį (pvz., išlygoje minimi įstatymai dėl nuosavybės restitucijos/kompensacijos buvo taikomi nacionaliniame procese, proceso dalykas buvo būtent šios nuosavybės restitucija ar kompensacija ir buvę savininkai ar jų įpėdiniai buvo įtraukti į šį procesą⁴²⁴) bei ši išlyga pripažįstama atitinkančia EŽTK reikalavimus⁴²⁵, EŽTT

⁴¹⁹ Valstybės išlyga gali būti padaryta tiek dėl vieno, tiek ir dėl kelių nacionalinės teisės aktų. *Kozlova and Smirnova v. Latvia*, decision, ECtHR, Application no. 57381/00, 23 October 2001. Taip pat išlyga gali būti padaryta ir dėl EŽTK 1 Protokolo 1 str. netaikymo valstybėje kitai galiojančiai tarptautinei sutarčiai (pvz., 1955 m. gegužės 15 d. Valstybės sutarties dėl nepriklausomos ir demokratinės Austrijos atkūrimo tam tikroms dalims). Žr. *H.A. v. Austria*, *H.I. and V.B.F. v. Austria*, decision, ECHR (Plenary), Application no. 1821/63, 1822/63, 9 February 1966.

⁴²⁰ 1950 m. lapkričio 4 d. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, išnaša 83.

⁴²¹ Estonia. Reservation contained in the instrument of ratification, deposited on 16 April 1996 - Or. Engl. Declaration contained in a letter from the Minister of Foreign Affairs of Estonia, dated 12 April 1996, handed to the Secretary General at the time of deposit of the instrument of ratification, on 16 April 1996 - Or. Engl. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.conventions.coe.int/treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?PO=EST&NT=&MA=44&CV=0&NA=&CN=999&VL=1&CM=5&CL=ENG>>.

⁴²² Latvia. Reservation contained in a Note Verbale from the Minister of Foreign Affairs of Latvia, dated 25 June 1997, handed over to the Secretary General at the time of deposit of the instrument of ratification, on 27 June 1997 - Or. Engl. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.conventions.coe.int/treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?NT=009&CV=0&NA=&PO=999&CN=999&VL=1&CM=9&CL=ENG>>.

⁴²³ Austria. Reservation contained in the instrument of ratification, deposited on 3 September 1958 - Or. Germ. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.conventions.coe.int/treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?NT=009&CV=0&NA=&PO=999&CN=999&VL=1&CM=9&CL=ENG>>.

⁴²⁴ *Fricis Liepājnieks v. Latvia*, decision, ECtHR, Application no. 37586/06, 2 November 2010, para. 49.

neturi jurisdikcijos nagrinėti pareiškimo, pareiškimas pripažįstamas nepriimtiniu *ratione materiae*. Yra pavyzdžių, kai tiek dėl Latvijos Respublikos, tiek dėl Estijos Respublikos minėtų išlygų pareiškimai buvo atmesti⁴²⁶. Tačiau svarbu pažymėti, kad išlyga gali apimti tik įstatymus, galiojusius nustatyti EŽTK pasirašymo ar ratifikavimo metu, bet negali būti taikoma restitucijos įstatymų pakeitimams, dėl kurių EŽTT gali turėti jurisdikciją. Be to, išlyga apima tik materialinius, o ne procesinius klausimus nuosavybės srityje, apimamoje šios išlygos⁴²⁷.

2.1.2.3.2. Priimtimumo reikalavimus nustatančio subjekto įtaka EŽTT jurisdikcijai *ratione materiae*

Žinoma, gali būti taip, kad valstybė pati nustato priimtimumo reikalavimus aukoms, pageidaujančioms gauti kompensaciją, ir tos pačios valstybės institucijos taiko šiuos reikalavimus, tačiau praktikoje pasitaiko sudėtingesnių variantų.

Pvz., viena iš Vokietijos fondo specifikų yra ta, kad, nors patys priimtimumo reikalavimai aukoms buvo nustatyti Vokietijos fondo įstatyme, išmoka aukoms buvo mokama ne tiesiogiai iš Vokietijos fondo, o iš vadinamųjų partnerinių organizacijų⁴²⁸. Partnerinės organizacijos pagal

⁴²⁵ EŽTT praktikoje suformuluoti tokie reikalavimai išlygoms: išlyga turi būti padaryta EŽTK pasirašymo ar ratifikavimo metu; išlyga turi būti susijusi su specialiais EŽTK ratifikavimo metu galiojančiais įstatymais; išlyga neturi būti bendro pobūdžio (išlygos terminai neturi būti pernelyg platūs ir neaiškūs, kad nebūtų galima nustatyti jų reikšmės ir apimties, išlyga negali nedaryti nuorodos į konkrečią EŽTK nuostatą); išlygoje turi būti glaustai išdėstomas atitinkamas įstatymas. Žr. su disertacijos tematika nesusijusį EŽTT sprendimą *Belilos v. Switzerland*, judgment, ECtHR (Plenary), Application no. 10328/83, 29 April 1988, A 132, para. 55; taip pat žr. su disertacijos tematika susijusius EŽTT sprendimus: *Fricis Liepājnieks v. Latvia*, decision, ECtHR, Application no. 37586/06, 2 November 2010, para. 45; *Leonid Shestjorkin v. Estonia*, decision, ECtHR, Application no. 49450/99, 15 June 2000; *Oskar Pöder and Others v. Estonia*, decision, ECtHR, Application no. 67723/01, 26 April 2005.

⁴²⁶ *Kozlova and Smirnova v. Latvia*, decision, ECtHR, Application no. 57381/00, 23 October 2001; *Leonid Shestjorkin v. Estonia*, decision, ECtHR, Application no. 49450/99, 15 June 2000; *Ingrid Stalās v. Estonia*, decision, ECHR, Application no. 40108/98, 21 October 1998; *Edvin Vesterby v. Estonia*, decision, ECHR, Application no. 34476/97, 1 July 1998; *Sire Elias v. Estonia*, decision, ECHR, Application no. 41456/98, 21 October 1998.

⁴²⁷ *Leonid Shestjorkin v. Estonia*, decision, ECtHR, Application no. 49450/99, 15 June 2000.

⁴²⁸ Tokių organizacijų buvo septynios: partnerinė organizacija atsakinga už Lenkijos Respubliką, partnerinė organizacija atsakinga už Ukrainos ir Moldovos Respubliką; partnerinė organizacija atsakinga už RF, LR ir Latvijos Respubliką, partnerinė organizacija atsakinga už Baltarusijos ir Estijos

Vokietijos fondo įstatymą turėjo tik taikyti pačiame Vokietijos fondo įstatyme nustatytus priimtimumo kriterijus. Remiantis EŽTT praktika galima teigti, kad tik jeigu partnerinė organizacija turi diskreciją kompensacijų schemeje, ji ir už ją atsakinga valstybė atitinkamai gali būti laikomos atsakingomis pagal EŽTK. EŽTT atkreipia dėmesį į tai, kad, nagrinėdama pareiškimus, partnerinė organizacija tiesiog turi taikyti priimtimumo kriterijus, nustatytus Vokietijos fondo įstatyme, ir neturi įgaliojimų peržiūrėti šių kriterijų pagrįstumo arba vienašališkai pakeisti ar plėsti juos. Todėl partnerinė organizacija ir, *a fortiori*, valstybė neturi atsakomybės bylose, kai pareiškėjas dėl priimtimumo kriterijų apimties nebuvo įtrauktas į asmenų, galinčių gauti išmokas, grupę⁴²⁹. Tokiais priimtimumo kriterijais, pvz., pripažinta priverčiamojo darbo stovyklų klasifikacija, kuri buvo reikšminga gaunant išmokas⁴³⁰. EŽTK nebuvo taikoma net ir tais atvejais, kai valstybės atsakovės (Lenkijos) partnerinė organizacija turėjo teisę kreiptis į Vokietijos fondą prašydama įtraukti konkrečią stovyklą į sąrašą, bet to nepadarė, nes neturėjo apie ją duomenų⁴³¹. Šiais atvejais pareiškimas nesuderinamas *ratione materiae* su EŽTK nuostatomis. Valstybės, kurioje yra partnerinė organizacija, atsakomybė galėtų kilti tik tais atvejais, kai ginčas kyla dėl priimtimumo kriterijų taikymo konkrečios bylos aplinkybėms, faktų ir įrodymų vertinimo, nes tik šiuo atveju partnerinė organizacija turi diskreciją⁴³². Toks faktų vertinimo pavyzdys galėtų būti vertinimas, ar vaikas gimė tėvui esant priverčiamuoju darbuotoju, ar ne⁴³³; vertinimas, ar ferma buvo administruojama vokiečių, ar ne⁴³⁴; vertinimas, ar asmenų, įtrauktų į Vokietijos

Respublikas; partnerinė organizacija atsakinga už Čekijos Respubliką. Pareiškėjų žydų, gyvenančių Izraelyje, JAV ir kitose valstybėse, kuriose nebuvo sutaikinimo fondų, partnerinė organizacija buvo organizacija „Reikalavimų konferencija“; o Tarptautinė migracijos organizacija buvo partnerinė organizacija pareiškėjams ne žydams. The Law on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future”, išnaša 39, 9 skyrius, para. 2. SEIFERT, Achim, išnaša 105, p. 485.

⁴²⁹ Wiktor Jakowicz v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 16778/02, 13 October 2009, para. 80.

⁴³⁰ Lenkijos fondas nesuteikė pareiškėjui kompensacijos už priverčiamąjį darbą stovykloje Hammerstein (Czarne), nes pagal Vokietijos fondo įstatymą teisę gauti kompensaciją turėjo tik asmenys, įkalinti stovyklose, nurodytose pagal Vokietijos žalos atlyginimo aktą priimtame Vyriausybės nutarime, o pareiškėjo stovykla nebuvo nurodyta šiame akte. Wiktor Jakowicz v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 16778/02, 13 October 2009, para. 83-84. **Taip pat žr.** Paciej v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 38180/02, 24 November 2009.

⁴³¹ Bronisław Zgoła v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 41367/02, 24 November 2009.

⁴³² Wiktor Jakowicz v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 16778/02, 13 October 2009, para. 80.

⁴³³ Krosta v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 36137/04, 2 February 2010, para. 58.

⁴³⁴ Kadluczka v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 31438/06, 2 February 2010, para. 56-57.

piliečių sąrašą, darbas yra priverčiamasis, ar ne⁴³⁵, įrodymų (liudytojų rašytinių parodymų), pagrindžiančių buvimą koncentracijos stovykloje, vertinimas, svarstymas dėl jų pakankamumo⁴³⁶; vertinimas, ar nukentėjusysis (priverstinis darbuotojas) buvo deportuotas, ar ne⁴³⁷. Įdomu, ar asmuo galėtų pateikti pareiškimą prieš pačią VFR, norėdamas apskūsti partnerinės organizacijos sprendimą, kai jo pareiškimas buvo atmestas dėl Vokietijos fondo įstatyme (Vokietijos) nustatytų priimtumo kriterijų (dėl kurių partnerinė organizacija neturėjo diskrecijos). Atrodo, atsakymas bus neigiamas ir pareiškimas prieš VFR būtų pripažintas nepriimtinu *ratione personae* tokiu atveju. EŽTT pabrėžė, kad pareiškimas susijęs būtent su Lenkijos fondo sprendimu ir šio sprendimo negalėjimu apskūsti teismine tvarka. Teismas pažymėjo, kad nors Vokietijos fondas atlikdavo atsitiktinius Lenkijos fondo sprendimų patikrinimus, tačiau tai nepakeičia išvados, kad būtent Lenkijos fondas vaidino pagrindinį vaidmenį procese. Bet kuriuo atveju tose bylose nebuvo įrodymų, kad konkretų Lenkijos fondo sprendimą peržiūrėjo ar pakeitė Vokietijos fondas. Lenkija yra atsakinga už Lenkijos fondą⁴³⁸.

Praktikoje yra panašių pavyzdžių, kai taikomi kitos valstybės nustatyti reikalavimai. Pvz., 1957 m. Izraelio neįgaliųjų dėl nacių persekiojimo įstatyme (angl. – *Invalids (Nazi Persecution) Law*) nustatytos išmokos neįgalioms Holokausto aukoms. Šio įstatymo 1 str. daroma nuoroda į 1956 m. Vokietijos federaliniame kompensacijos nacių persekiojimo aukoms įstatyme nustatytus priimtumo reikalavimus. Praktikoje tai reiškia, kad Izraelio teismams teko taikyti/aiškinti Vokietijos įstatymą, spręsti, ar pagal šį Vokietijos įstatymą aukos galėtų gauti išmokas⁴³⁹. Taigi, atrodo, jeigu panašus teisės aktas būtų

⁴³⁵ *Kostka v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 29334/06, 16 February 2010, para. 48-49. **EŽTK nuostatos nebūtų taikomos, jeigu būtų ginčijami priimtumo kriterijai** (pvz., jeigu Vokietijos fondo įstatyme aiškiai būtų įtvirtinta, kad asmenų, įtrauktų į Vokietijos piliečių sąrašą, darbas nėra laikomas priverčiamuoju, ir jie atitinkamai neturi teisės gauti išmokų pagal Vokietijos fondo įstatymą, arba tai būtų nustatyta privalomose Vokietijos fondo instrukcijose).

⁴³⁶ *Szal v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 41285/02, 18 May 2010, para. 29-30; *Belka v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 20870/04, 18 May 2010, para. 30-31.

⁴³⁷ *Czekieñ v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 25168/05, 18 May 2010, para. 25-26.

⁴³⁸ *Wiktor Jakowicz v. Poland*, decision, ECtHR, Application no. 16778/02, 13 October 2009, para. 54, 76; *Krosta v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 36137/04, 2 February 2010, para. 42-44.

⁴³⁹ Žr. *Invalids (Nazi Persecution) Law, 5717-1957*, passed by the Knesset on 9th April 1957 and published in *Sefer Ha-Chukkim No. 226 of 19th April 1957* (aktuali šio įstatymo redakcija (su

priimtas EŽTK susitariančioje šalyje, šios susitariančios šalies atsakomybė galėtų kilti ir EŽTK nuostatos būtų taikomos, tik jeigu kitos valstybės nustatyti priimtino reikalavimai būtų taikomi konkrečioms bylos aplinkybėms, būtų vertinami faktai (tik tokiu atveju šios susitariančios šalies teismai turėtų diskreciją).

Minėta, kad daug Vokietijos finansuojamų specialių fondų administruoja organizacija „Reikalavimų konferencija“. Pvz., Sunkumų fondą, 2 straipsnio fondą, Centrinės ir Rytų Europos fondą (CEEF) administruoja Reikalavimų konferencija, bet šie fondai valdomi remiantis Vokietijos Vyriausybės nustatytais kriterijais, finansuojami Vokietijos⁴⁴⁰. Nors vadovaujantis EŽTT logika Reikalavimų konferencija ir turi diskreciją taikydama priimtino kriterijus konkrečioms bylos aplinkybėms, tačiau, kaip paaiškinta aukščiau, galėtų kilti klausimas dėl EŽTT *ratione personae* jurisdikcijos.

Yra pavyzdžių, kai atsakinga valstybė tiesiog perveda pinigus, o šiuos pinigus gaunanti valstybė pati nustato aukų kategorijas, turinčias teisę gauti kompensaciją, reikalavimus aukoms, kompensacijos dydį ir mokėjimo tvarką. Pvz., 1992 m. gruodžio 16 d. pasirašyto Bendro Rusijos ir Vokietijos pareiškimo 6 punkte Vokietija patvirtina, kad pasiruošusi humanitariniam reguliavimui dėl asmenų, nukentėjusių nuo nacių persekiojimo. Vokietija šiais tikslais turėjo suteikti 1 mlrd. DM RF, Baltarusijos Respublikai ir Ukrainos Respublikai⁴⁴¹. Ir vėliau jau šios trys valstybės nustatė tikslesnius reikalavimus,

pakeitimais) tik hebrajų kalba [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.nevo.co.il/law_html/Law01/310_079.htm>; Hershko Chaim et al. v. the Competent Authority under the Invalids (Nazi Persecution) Law, Leave for Civil Appeal 5512/09, the Supreme Court, 9 November 2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://elyon1.court.gov.il/files_eng/09/120/055/p04/09055120.p04.pdf>; Granot v. the Competent Authority, 1196/03, IsrSC 60(3) 88 (2005).

⁴⁴⁰ Žr. Conference on Jewish Material Claims Against Germany, Inc. Hardship Fund, Eligibility Guidelines, updated January 1, 2013, išnaša 390; Article 2 Fund. Eligibility Guidelines and Instructions, išnaša 390; Central and Eastern European Fund (CEEF) Eligibility Guidelines and Instructions, išnaša 390. Taip pat žr. HENRY, Marilyn, išnaša 11, p. 65.

⁴⁴¹ Совместное Российско-Германское заявление, г. Москва, 16 декабря 1992 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lawru.info/base72/part1/d72ru1247.htm>>.

atrankos kriterijus aukoms, kompensacijos dydžio nustatymo taisykles⁴⁴². Panašiai, paminėtinos 1959 m.-1964 m. dvišalės tarptautinės sutartys tarp Vokietijos ir Vakarų Europos valstybių. Valstybės, gavusios vienkartinę išmoką iš Vokietijos, turėjo diskreciją paskirstydamos lėšas jų valstybėse gyvenančioms nacių persekiojimo aukoms⁴⁴³. Matyt, tokiais atvejais, asmeniui pateikus pareiškimą dėl lėšas gavusios valstybės institucijos sprendimų dėl kompensacijos, EŽTK negalėtų būti netaikoma dėl tokios institucijos diskrecijos nebuvimo, nes lėšas gavusi valstybė turi diskreciją nustatydamą ir taikydama ginčijamus priimtino kriterijus.

Taigi totalitarinio režimo auka gali EŽTT ginčyti negalėjimą valstybėje atsakovėje apskųsti valstybės atsakovės institucijos priimtą sprendimą dėl kompensacijos, jeigu ši valstybės atsakovės institucija, taikydama *kitos valstybės* nustatytus priimtino reikalavimus, turėjo diskreciją. Kitos valstybės priimtino reikalavimų reguliavimo detalumas turi įtakos šiuos reikalavimus taikančios ir sprendimą dėl kompensacijos priimančios valstybės atsakovės institucijos diskrecijai, o tai (diskrecijos buvimas) savo ruožtu turi įtakos EŽTK taikymui.

2.2. Valstybės nacionalinės teisės akto dėl kompensacijos totalitarinių režimų aukoms priėmimas

2.2.1. Valstybės nacionalinės teisės akto dėl kompensacijos totalitarinių režimų aukoms priėmimo pareiga

Galima pastebėti, kad sprendžiant kompensacijos nacių ir komunistinių režimų aukoms klausimą valstybėse paprastai priimami specialūs teisės aktai. Pvz., kaip paaiškino LR KT, „būtent masinis prievartinis nuosavybės teisių pažeidimo pobūdis, o iš kitos pusės sprendimas vykdyti tik ribotą restituciją lėmė tai, kad buvusių savininkų neteisėtai nutrauktų teisių nebuvo galima ginti

⁴⁴² Pvz., žr. Постановление Правительства Российской Федерации от 2 августа 1994 г. N 899 „Об утверждении Положения об условиях и порядке выплаты компенсаций лицам, подвергшимся нацистским преследованиям“. **Taip pat žr.** ПОЛЯН, Павел Маркович, išnaša 11, p. 640-654.

⁴⁴³ HENRY, Marilyn, išnaša 11, p. 31.

remiantis tuo metu galiojusiomis civilinės teisės normomis. Tam reikėjo priimti specialų įstatymą „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“⁴⁴⁴. Būtent todėl, kad esamas teisinis reguliavimas dažnai nėra pritaikytas specifiniams kompensacijos mokėjimo dideliame skaičiuje aukų klausimams, valstybėse priimami specialūs teisės aktai, kuriuose ir siekiama nustatyti kompensaciją gaunančių subjektų ratą, kompensacijos dydžius, kompensacijos mokėjimo tvarką ir t. t. Valstybėse dažnai pripažįstama, kad nepriėmus specialių teisės aktų dėl kompensacijos, totalitarinių režimų aukos neturi teisinio pagrindo reikalauti kompensacijos⁴⁴⁵.

Specialių nacionalinės teisės aktų, reglamentuojančių kompensaciją už totalitarinių režimų metais padarytą žalą, priėmimo problema yra aktuali ir opi. Pvz., LR ilgai (nuo 2002 m. iki 2011 m.) buvo skatinama priimti teisės aktą, nustatantį kompensaciją žydų bendruomenėms už totalitarinių režimų metais atimtą jų nuosavybę⁴⁴⁶. Serbijos Respublikoje tik 2011 m. priimtas įstatymas

⁴⁴⁴ LR KT 1994 m. gegužės 27 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 42-771. **Taip pat žr.** LR KT 1999 m. kovo 16 d. nutarimą. Valstybės žinios, 1999, Nr. 26-740; ROMBOUTS, Heidy; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 496-497. Autorių nuomone, daugumoje sunkių ir sisteminių žmogaus teisių pažeidimų atveju specialaus teisės akto dėl žalos atlyginimo priėmimas atrodo labiau įmanoma priemonė nei individualus bylinėjimasis teismuose. Specialus teisės aktas dėl kompensacijos buvo laikomas valstybių gera praktika ir tarptautinėje konferencijoje dėl nekilnojamojo turto (konferencijoje dalyvavo 41 valstybės atstovai, ekspertai, tarptautinių organizacijų atstovai). Immovable Property Review Conference. Concluding Statement by the Co-Chairmen. Prague, November 28, 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://iprc.shoahlegacy.org/sites/default/files/concluding_statement.pdf>.

⁴⁴⁵ LAT pripažino, kad nuostolius ieškovo tėvui ir ieškovui, kaip tėvo įpėdiniui, padarė okupacinė valdžia, nusavindama indėlių. LR nėra atsakinga už okupacinės valdžios padarytus nuostolius. Ši problema dar neišspręsta nei tarptautine sutartimi, nei įstatymu. Įstatymas dėl okupacinės valdžios padarytos žalos, nusavinant indėlius, atlyginimo dar nepriimtas, todėl ieškovo reikalavimas dėl kompensacijos už nusavintą indėlių atvestas. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 1997 m. gruodžio mėn. 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-431, kat. 17(S). **Cf.** Nesant specialaus teisės akto, numatančio teisingą atlyginimą, LR teismų praktikoje pripažįstamas kompensacijos mokėjimas už nacionalizuotas kultūros vertybes tiesiogiai taikant LR Konstitucijos 23 str. 3 d. Žr. Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. liepos 1 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 2A-633/2011; Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. liepos 7 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 2A-627/14.

⁴⁴⁶ Plačiau žr. Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko 2002 m. sausio 22 d. potvarkis Nr. 9 „Dėl darbo grupės sudarymo“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. birželio 9 d.]. Prieiga per internetą: <www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=158842&p_query=&p_tr2=>>; Lietuvos Respublikos kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo projekto 2010 m. birželio 23 d. aiškinamasis raštas, išnaša 51; LR geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymas. Valstybės žinios, 2011, Nr. 80-3897.

dėl nuosavybės restitucijos ir kompensacijos⁴⁴⁷. Lenkija iki šiol dažnai tampa kritikos objektu dėl to, kad joje nėra priimtas specialus teisės aktas, pagal kurį būtų gražinama nacių/komunistinio režimo metais atimta nuosavybė ar mokama kompensacija už ją⁴⁴⁸. Latvijos Respublikoje taip pat reikalaujama žydu bendruomenės nuosavybės restitucijos⁴⁴⁹.

Valstybės skatinamos atlyginti žalą totalitarinių režimų aukoms tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu. Priimamos tarptautinių organizacijų rezoliucijos, kuriose valstybės raginamos imtis veiksmų siekiant atlyginti žalą. Pvz., Baltijos Asamblėja kvietė RF vadovybę „pripažinti materialinę bei moralinę žalą, padarytą Baltijos valstybėms ir jų piliečiams sovietinės okupacijos metais“ ir „pripažinti faktą, kad Rusijos Federacija, būdama Sovietų Sąjungos teisių perėmėja, atsako už nuostolių, kuriuos Sovietų Sąjunga padarė Lietuvai, Estijai ir Latvijai okupacijos metais, kompensavimą“⁴⁵⁰ bei kvietė „Rusijos Federacijos parlamentarus pripažinti Sovietų Sąjungos įvykdytą Baltijos valstybių okupaciją kaip Molotovo ir Ribbentropo pakto pasekmę, pasmerkti Sovietų Sąjungos totalitarinio komunistinio režimo neteisingumą, *pripažinti Lietuvos, Estijos ir Latvijos tautų kančias ir imtis priemonių režimo padarytai žalai atlyginti*“⁴⁵¹. ET Žmogaus teisių komisaras

⁴⁴⁷ Law on Property Restitution and Compensation, "Official Gazette of RS", no. 72/2011, Republic of Serbia, išnaša 180.

⁴⁴⁸ Pvz., žr. Ronald Lauder laments Polish decision to halt property restitution process, 13 March 2011 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. birželio 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.worldjewishcongress.org/en/news/10054>>; U.K. MPs, Jewish groups urge Poland: Return property Nazis stole, by Haaretz, February 24, 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.haaretz.com/jewish-world/jewish-world-news/1.576108>>.

⁴⁴⁹ Pvz., žr. Latvian Holocaust survivors urge restitution of confiscated communal property, 23 January 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.worldjewishcongress.org/en/news/14375/latvian_holocaust_survivors_urge_restitution_of_confiscated_communal_property>.

⁴⁵⁰ Baltijos Asamblėjos 1994 m. gegužės 15 d. rezoliucija dėl santykių su Rusija [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. gruodžio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=87315&p_query=%FEal*&p_tr2=2>.

⁴⁵¹ Baltijos Asamblėjos 2005 m. balandžio 29 d. kreipimasis į Rusijos Federacijos valstybės Dumą ir Federacinę Tarybą [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=255124&p_query=&p_tr2=2>. **Taip pat žr.** Parliamentary Assembly, Council of Europe, Resolution 1277 (2002), Honouring of obligations and commitments by the Russian Federation, 23 April 2002 (10th Sitting), 8.xvi punktą [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=16991&Language=EN>>; Parliamentary Assembly, Council of Europe, Resolution 1455 (2005), Honouring of obligations and commitments by the Russian Federation, 22 June 2005 (20th Sitting), 14 punktą [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=16991&Language=EN>>.

gali nurodyti į teisinio reguliavimo trūkumus vizito valstybėje metu⁴⁵². Kitos valstybės (dažniausiai JAV)⁴⁵³, nevyriausybinės organizacijos⁴⁵⁴ gali skatinti valstybę priimti tokį specialų teisės aktą dėl kompensacijos. Taip pat yra gana daug neprivalomos teisės, kurioje valstybės taip pat skatinamos atlyginti žalą totalitarinių režimų aukoms. Tačiau šios disertacijos tikslais svarbu nustatyti, ar pačios totalitarinių režimų aukos turi galimybę tarptautiniu lygmeniu „priversti“ valstybę priimti joms palankų nacionalinės teisės aktą.

Minėta, kad pagal EŽTK valstybės neturi bendro įpareigojimo mokėti kompensaciją už žalą, padarytą iki EŽTK įsigaliojimo/įsigaliojimo šiose valstybėse⁴⁵⁵. EŽTT pripažįsta, kad plačios apimties restitucijos įstatymai, ypač kai įgyvendinama socialinės ir ekonominės reformos programa, vargu ar gali pasiekti visišką teisingumą esant skirtingoms didelio skaičiaus asmenų

[/www.assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=17354&Language=EN#footnote-1360816](http://www.assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=17354&Language=EN#footnote-1360816)>.

⁴⁵² Pvz., žr. Report by Mr. Alvaro Gil-Robles commissioner for human rights, on his visit to Lithuania for the attention of the Committee of Ministers and the Parliamentary Assembly, Strasbourg, 12 February 2004, CommDH(2004)6, 43–44 punktai [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=113461&Site=CommDH&BackColorInternet=FEC65B&BackColorIntranet=FEC65B&BackColorLogged=FFC679>>; Memorandum to the Lithuanian Government. Assessment of the progress made in implementing the 2004 recommendations of the Council of Europe Commissioner for Human Rights; Strasbourg, 16 May 2007; CommDH(2007)8, 7 dalies „Privačios nuosavybės restitucija“ 74–75 punktai, 8 dalies „Rekomendacijų santrauka“ XIV punktas [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1134263&Site=CommDH&BackColorInternet=FEC65B&BackColorIntranet=FEC65B&BackColorLogged=FFC679>>.

⁴⁵³ Senate Concurrent Resolution 39, January 27, 1998, 105th Congress, 2d Session [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-105sconres39rfh/pdf/BILLS-105sconres39rfh.pdf>>; The Senate of the United States, Resolution. No. 603 Expressing the sense of the Senate on the restitution of or compensation for property seized during the Nazi and Communist eras, 26 June 2008, 110th Congress, 2d Session [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-110sres603is/pdf/BILLS-110sres603is.pdf>>; The House of Representatives, Concurrent Resolution No. 371: Strongly supporting an immediate and just restitution of, or compensation for, property illegally confiscated during the last century by Nazi and Communist regimes, 11 June 2008, 110th Congress, 2d Session [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-110hconres371rfs/pdf/BILLS-110hconres371rfs.pdf>>; Clinton thanked Lithuania for efforts to compensate for Jewish property – Ažubalis [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://holocaustinthebaltics.com/wp-content/uploads/2010/11/2010Nov16AzubalisThankedByClinton.pdf>>; US welcomes Lithuanian compensation for Jews, Euro-Asian Jewish Congress, 26 June 2011 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ejc.org/page32/news24543.html>>.

⁴⁵⁴ Pvz., Pasaulio žydų kongresas (angl. – *World Jewish Congress*), Pasaulio žydų restitucijos organizacija (angl. – *World Jewish Restitution Organization*) skatina priimti vienokią ar kitokią teisės aktą. MOR, A.; Weber, A. Holocaust Restitution: The End Game?, išnaša 77, p. 102.

⁴⁵⁵ Pvz., žr. Kopecký v. Slovakia, judgment, ECtHR (GC), Application No. 44912/98, 28 September 2004, para. 35.

aplinkybėms. Visų pirma, nacionalinės institucijos, ypač parlamentas, turi įvertinti skirtingų teisinių alternatyvų trūkumus ir privalumus, turint omenyje, kad tai yra politikos sprendimas⁴⁵⁶. Remiantis JT ŽTK, EŽTT suformuota praktika, galima daryti išvadą, kad asmenų pranešimai/pareiškimai dėl valstybės išipareigojimo dėl kompensacijos mokėjimo nacių/komunistinių režimų aukoms nepriėmimo (atitinkamo specialaus teisės akto nepriėmimo) būtų pripažinti nepriimtinais, visų pirma, dėl jurisdikcijos *ratione materiae* ir *ratione temporis* (tam tikrais jau aptartais atvejais ir jurisdikcijos *ratione personae*) neturėjimo. Pvz., EŽTT aiškiai ne kartą kartojo, kad valstybės neturi pareigos pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. priimti įstatymų dėl reabilitacijos, konfiskuotos nuosavybės restitucijos ar kompensacijos už atimtą nuosavybę⁴⁵⁷.

Be to, EŽTT pripažįsta, kad esant teisiniam reguliavimui, turinčiam didelį ekonominį poveikį visai valstybei, valstybės narės turi plačią vertinimo laisvę (angl. – *margin of appreciation*, pranc. – *marge d'appréciation*)⁴⁵⁸ ne tik nustatydamas priemones, bet ir pasirinkdamos tinkamą laiką šioms priemonėms įgyvendinti⁴⁵⁹. *J.H. ir 23 kt. v. Prancūzija* byloje pareiškėjai, remdamiesi EŽTK 6 str. 1 d. ir 13 str., ginčijo Prancūzijos 2000 m. liepos 13 d. nacionalinės teisės akto, nustatančio išmokas tėvų netekusiems asmenims, priėmimo laiką⁴⁶⁰. Anot pareiškėjų, šiame teisės akte nustatytos žalos atlyginimo priemonės neveiksmingos, nes šis teisės aktas priimtas per vėlai, t. y. po 55 metų po karo. Atrodo, EŽTT galėjo atmesti šią pareiškimo dalį

⁴⁵⁶ *Maria Atanasiu and Others v. Romania*, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010, para. 170.

⁴⁵⁷ *Wos v. Poland*, decision, ECtHR, Application no. 22860/02, 1 March 2005, para. 80; *Preussische Treuhand GmbH & Co. KG a.A. v. Poland*, decision, ECtHR, Application no. 47550/06, 7 October 2008, para. 63-64; *Gerhard Stumpe v. Poland*, decision, ECtHR, Application no. 7913/07, 9 December 2008; *Wilhelm Marrek v. Poland*, decision, ECtHR, Application no. 28716/08, 9 December 2008.

⁴⁵⁸ Šioje disertacijoje vartojama *vertinimo laisvės* sąvoka, tačiau yra skirtingų *margin of appreciation* vertimų į lietuvių kalbą. Plačiau apie skirtingus vertimus žr. LEONAITĖ, Erika. *Proporcijumo principas Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje*. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2013, p. 12.

⁴⁵⁹ *Broniowski v. Poland*, judgment, ECtHR (GC), Application no. 31443/96, 22 June 2004, para. 182; *Maria Atanasiu and Others v. Romania*, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010, para. 172; taip pat žr. *Adam Cichopek v. Poland*, decision, ECtHR, Application no. 15189/10 and 1,627 other applications, 14 May 2013, para. 143.

⁴⁶⁰ *J.H. et 23 autres c. France*, décision, CEDH, requêtes nos 49637/09, 49644/09, 49654/09, 49666/09, 49674/09, 49683/09, 49688/09, 49694/09, 49698/09, 49700/09, 49703/09, 49720/09, 49725/09, 49731/09, 49741/09, 49749/09, 49788/09, 49796/09, 49800/09, 49806/09 et 49992/09, 24 novembre 2009.

pakartodamas, kad EŽTK apskritai nenustato bendro įpareigojimo valstybėms narėms atlyginti žalą, padarytą praeityje iki EŽTK įsigaliojimo, ir valstybės turi plačią vertinimo laisvę šioje srityje, pasirinkdamos priemonių įgyvendinimo laiką. Tačiau EŽTT argumentas šioje byloje nelabai aiškus. Teismas priėjo išvadą, kad skundas dėl žalos atlyginimo pavėlavimo sutampa su skundu dėl žalos atlyginimo nepakankamumo, kuris buvo atmestas, todėl ir skundas dėl žalos atlyginimo pavėlavimo turi būti taip pat atmestas.

Įdomu, kad ir valstybės priemonės šioje srityje dažnai laiko savanoriškomis. Pvz., LR valstybės institucijos, rengdamos LR geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo projektą, suvokė kompensacijos mokėjimą žydų bendruomenėms kaip geranorišką aktą⁴⁶¹. Rumunijos KT pažymėjo, kad valstybė turi tik moralinę pareigą suteikti žalos atlyginimą asmenims, persekiotiems komunistinio režimo metu. Teismas padarė nuorodą į EŽTT praktiką (2009 m. gegužės 12 d. *Ernewein ir kt. v. Vokietija*, 2010 m. vasario 2 d. *Klaus ir Iouri Kiladze v. Gruzija*) ir priminė, kad EŽTK neįpareigoja valstybių atlyginti žalą, padarytą šių valstybių pirmtakių⁴⁶².

Taigi apibendrinant galima teigti, kad nors valstybės raginamos atlyginti žalą tiek nacionaliniu lygmeniu, tiek tarptautiniu lygmeniu, pačios totalitarinių režimų aukos, kreipdamosi į EŽTT, JT ŽTK, neturi galimybių „priversti“ valstybę priimti specialų teisės aktą dėl kompensacijos. Šių institucijų praktika netiesiogiai patvirtina valstybių poziciją, kad tokio teisės akto priėmimas, jo įgyvendinimo laikas yra „savanoriškas“, „geros valios aktas“, dėl kurio valstybės turi „plačią vertinimo laisvę“.

⁴⁶¹ **Kompensacijos mokėjimo geranoriškumas siekiant atkurti istorinį teisingumą matomas iš Įstatymo pavadinimo** „Lietuvos Respublikos geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymas“ **ir preambulės**. Lietuvos Respublikos Seimas, [...] siekdamas atkurti istorinį teisingumą ir *gera valia kompensuoti* už totalitarinių režimų okupacijų laikotarpiu neteisėtai nusavintą Lietuvos žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą; [...] priima šį *Geros valios kompensacijos* už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymą. **Taip pat žr.** Lietuvos Respublikos kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo projekto 2010 m. birželio 23 d. aiškinamąjį raštą, išnaša 51.

⁴⁶² TOADER, Tudorel; TUTUNARU, Laura. Summaries of the Constitutional Court's jurisprudence during the second half-year 2010. *The Constitutional Court Bulletin*, 2010, Vol. 2 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://193.226.121.81/publications/buletin/11/toaderen.pdf>>.

2.2.2. Valstybės įsipareigojimas priimti nacionalinės teisės aktą

Praktikoje yra pavyzdžių, kai valstybės pačios įsipareigoja nustatyti tam tikrą teisinį reguliavimą, skirtą kompensuoti už totalitarinių režimų metais padarytą žalą⁴⁶³. Tam tikrais atvejais valstybės nevykdo šio savo įsipareigojimo. Asmenys bandė skusti valstybės įsipareigojimo dėl tokio teisės akto priėmimo nevykdymą ir EŽTT⁴⁶⁴.

Viena iš pirmųjų problemų, su kuria susiduria pareiškėjai, ginčydami valstybės įsipareigojimo dėl specialaus teisės akto priėmimo nesilaikymą kaip jų teisės į nuosavybę pažeidimą, yra vėlgi EŽTK 1 Protokolo 1 str. taikymo problematika. Atrodo, EŽTT EŽTK 1 Protokolo 1 str. taikymo tikslais vertindamas, ar pareiškėjas turi „teisėtą lūkestį“, t. y. „nuosavybę“, tokiais atvejais atsižvelgia į pareiškėjo reikalavimų pagrįstumą ir pareiškėjo reikalavimų palaikymo perspektyvą nacionalinėje teisėje, esamo nacionalinio teisinio reguliavimo aiškumą, detalumą ir atitinkamai tokio reguliavimo galėjimą būti pagrindu asmens reikalavimams (asmuo tenkina nustatytus reikalavimus) bei į būtino priimti nacionalinės teisės akto paskirtį (pvz., ar tiesiog detalizuoti kompensacijos mokėjimo tvarką, nustatyti kompensacijos dydį, ar nustatyti kompensacijos gavėjus). Pvz., remiantis 1997 m. gruodžio 11 d. Gruzijos įstatymo dėl politinių represijų statuso pripažinimo Gruzijos piliečiams ir nukentėjusiųjų socialinės apsaugos (toliau – 1997 m. Gruzijos įstatymas) 8 str. 3 d., reabilituoto asmens nuosavybės teisių atkūrimo taisyklės turi būti nustatytos atskirame įstatyme. 1997 m. Gruzijos įstatymo 9 str. buvo

⁴⁶³ **Serbijos Respublikos** įstatyme dėl nuosavybės restitucijos ir kompensacijos 5 str. nustatyta, kad Holokausto aukų ir kitų fašizmo aukų Serbijos teritorijoje, neturinčių ipėdinių, nuosavybės konfiskavimo pasekmių šalinimas turi būti reguliuojamas specialiu įstatymu. Šio įstatymo 33 str. nustatyta, kad plačiau kilnojamojo turto vertės nustatymo tvarka turi būti įtvirtinta Vyriausybės priimtame teisės akte. Law on Property Restitution and Compensation, "Official Gazette of RS", no. 72/2011, Republic of Serbia, išnaša 180. **Taip pat žr. pavyzdžius Vengrijoje, LR.** Constitutional Court, Decision 1 of 1995 on Compensation for Past Injustices I, 8 February 1995 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mkab.hu/letoltesek/en_0001_1995.pdf>; LR geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo 4 str. 2 d. Valstybės žinios, 2011, Nr. 80-3897.

⁴⁶⁴ Marijana Lapaine v. Croatia, decision, ECtHR, Application no. 16153/02, 26 May 2005; Klaus et Iouri Kiladze c. Géorgie, arrêt, CEDH, requête no 7975/06, 2 février 2010; Henryk Pikielny and Others v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 3524/05, 18 September 2012; Krzysztof and Karol Ogórek v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 28490/03, 18 September 2012; Sukhanov and Ichenko v. Ukraine, judgment, ECtHR, Applications nos. 68385/10 and 71378/10, 26 June 2014.

įtvirtinta, kad asmuo, kuris buvo represuotas kalėjime, trėmime, [...], specialiojoje gyvenvietėje ar psichiatrijos ligoninėje, ar kuris mirė po tokios represijos, ir kuris buvo pripažintas politinių represijų auka, taip pat ir pirmos eilės įpėdiniai, turi teisę gauti kompensaciją, kurios dydis ir mokėjimo taisyklės turi būti nustatytos įstatyme. *Klaus ir Iouri Kiladze v. Gruzija* byloje EŽTT teko nagrinėti problemą, kilusią dėl to, kad Gruzija nepriėmė šių paminėtų teisės aktų, būtinų siekiant įgyvendinti pareiškėjų teises, įtvirtintas 1997 m. Gruzijos įstatymo 8 str. ir 9 str.⁴⁶⁵. EŽTT užduotis visų pirma buvo išsiaiškinti, ar teisė į nuosavybės teisių atkūrimą, pripažinta 1997 m. Gruzijos įstatymo 8 str. 3 d., ir teisė į moralinės žalos atlyginimą, pripažinta 1997 m. Gruzijos įstatymo 9 str., yra pakankamai įtvirtintos nacionalinėje teisėje, kad pareiškėjai turėtų „nuosavybę“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme. EŽTT, analizuodamas 8 str. 3 d., konstatavo, kad pati savaime 1997 m. Gruzijos įstatymo 8 str. 3 d. neleidžia nustatyti, į kokią nuosavybę (nacionalizuotą, parduotą trečioms šalims ir t. t.) galės būti atkurtos teisės; kokios asmenų kategorijos galės teikti prašymus dėl nuosavybės teisių atkūrimo (buvę savininkai, jų įpėdiniai ir kt.) ir koku laipsniu; kokia institucija turės įgaliojimus nustatyti šią nuosavybę ir jos vertę ir t. t. Taigi turi būti nustatyti kriterijai, ir valstybė turi plačią diskreciją padaryti tai. Tad tik vėlesnio įstatymo priėmimas leis pareiškėjams įvertinti, ar jie kaip netekusių nuosavybės savininkų pirmos eilės įpėdiniai turi teisę į nuosavybės teisių atkūrimą pagal 1997 m. Gruzijos įstatymo 8 str. 3 d., ir jeigu taip, koku laipsniu. Kol vėlesnis įstatymas nėra priimtas, 8 str. 3 d. nesukelia „teisėto lūkesčio“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme, ir todėl ši pareiškimo dalis yra nesuderinama *ratione materiae* su EŽTK ir atmestina⁴⁶⁶. Nagrinėdamas pareiškėjų teisę į moralinės žalos atlyginimą pagal 1997 m. Gruzijos įstatymo 9 str., EŽTT priėjo išvadą, kad EŽTK 1 Protokolo 1 str. šiuo atveju taikytinas, nes jau remiantis pačia 9 str. nuostata aišku, kad teisė į moralinės žalos atlyginimą yra įtvirtinta nacionalinėje teisėje, ir pareiškėjai tenkina šioje

⁴⁶⁵ Klaus et Iouri Kiladze c. Géorgie, arrêt, CEDH, requête no 7975/06, 2 février 2010.

⁴⁶⁶ *Ibid.*, para. 58-61.

nacionalinėje teisėje (9 str.) nustatytus reikalavimus dėl moralinės žalos atlyginimo. Be to, EŽTT atsižvelgė į nacionalinio teismo (Gruzijos Aukščiausiojo Teismo) sprendimą, kuriame pripažinta pareiškėjų teisė į moralinės žalos atlyginimą, bet kompensacija nebuvo sumokėta dėl specialaus įstatymo nepriėmimo⁴⁶⁷. EŽTT pabrėžė, kad, skirtingai nei nuosavybės teisių atkūrimo pagal 1997 m. Gruzijos įstatymo 8 str. 3 d. atveju, nekyla jokių abejonių, kad priėmus įstatymą, pareiškėjai bus paveikti ir turės teisę gauti kompensaciją už moralinę žalą remiantis ginčijamu 1997 m. Gruzijos įstatymo 9 str. Vėlesnis įstatymas pagal 9 str. būtinas tik, kad būtų nustatytas kompensacijos dydis ir mokėjimo tvarka tam, kad sistema galėtų veikti⁴⁶⁸. *Ali Telhai v. Albanija* byloje pareiškėjas, remdamasis EŽTK 1 Protokolo 1 str., ginčijo specialaus teisės akto dėl restitucijos ir kompensacijos už komunistinio režimo metais nacionalizuotą kilnojamąjį turtą nepriėmimą (įstatymo priėmimas buvo numatytas kitame Albanijos teisės akte)⁴⁶⁹. Tačiau EŽTT priėjo išvadą, kad pareiškėjas neturi „nuosavybės“ (nei „egzistuojančios nuosavybės“, nei „teisėto lūkesčio“, kad jo reikalavimas bus išnagrinėtas jo naudai) ir atitinkamai EŽTK 1 Protokolo 1 str. netaikytinas. Neatrodo, kad nacionaliniai teismai tenkino reikalavimus dėl restitucijos/kompensacijos už komunistinio režimo metais nacionalizuotą kilnojamąjį turtą. EŽTT pažymėjo, kad pareiškėjo reikalavimas priklauso nuo būsimo teisės akto, kurį valstybės Vyriausybė gali priimti tiksliai neapibrėžtą dieną. Tikėjimas, kad bus priimtas teisės aktas dėl restitucijos/kompensacijos, negali būti laikomas „teisėtu lūkesčiu“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. taikymo tikslais. Panašus klausimas dėl vieno nacionalinės teisės akto, numatyto kitame nacionalinės teisės akte ir reglamentuojančio kompensaciją už nuosavybę, nepriėmimo kaip EŽTK 1 Protokolo 1 str. pažeidimo kilo *Baťa v. Čekijos Respublika* byloje⁴⁷⁰. Prezidento dekreto Nr. 100/1945 dėl kasyklų ir tam tikrų kitų pramonės įmonių nacionalizavimo 8 str. 1 d. nustatyta, kad už nacionalizuotą nuosavybę

⁴⁶⁷ *Ibid.*, para. 63-69.

⁴⁶⁸ *Ibid.*, para 67.

⁴⁶⁹ *Ali Telhai v. Albania*, decision, ECtHR, Application no. 58915/08, 17 November 2009.

⁴⁷⁰ *Tomáš Baťa v. the Czech Republic*, decision, ECtHR, Application no. 43775/05, 24 June 2008.

suteikiama kompensacija; dekreto 9 str. 2 d. įtvirtinta, kad Vyriausybė turi priimti taisykles, reglamentuojančias kompensacijos suteikimą. EŽTT priėjo išvadą, kad Baťa neturi „nuosavybės“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme. Teismas pakartojo principą, kad reikalavimo teisė gali būti laikoma „turtu“ tik, kai ji gali būti įgyvendinama. Sąlyginė reikalavimo teisė (priklausanti nuo būsimojo neaiškaus, neapibrėžto įvykio) nėra turtas EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme. Nors EŽTT pripažino, kad iki šiol Prezidento dekretas yra laikomas Čekijos nacionalinės teisės dalimi, Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad Čekijos teismai laikosi požiūrio, kad restitucijos įstatymai užkerta kelią taikyti kitus teisės aktus, įskaitant ir Prezidento dekretą Nr. 100/1945. Tokiomis aplinkybėmis Baťa pareiškimas neturėtų perspektyvų būti palaikytam nacionaliniuose teismuose. Nuo 1950-ųjų metų valstybė niekada nepriėmė ar nepripažino teisių į kompensaciją pagal dekretą⁴⁷¹. *Eparhija Budimljansko-Nikšička ir kt. v. Juodkalnija* byloje EŽTT taip pat pripažino, kad pareiškėjas neturi „nuosavybės“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme pagal galiojančią nacionalinę teisę, kurioje tik nustatyta, kad teisė į religinių bendruomenių nuosavybės restituciją bus reguliuojama atskiru teisės aktu. To teisės akto apimtis niekada nebuvo nustatyta ir nėra nurodymo dėl nuosavybės restitucijos būdų, įskaitant procedūras ir atsakingą instituciją⁴⁷².

Tais atvejais, kai visgi pripažįstamas EŽTK 1 Protokolo 1 str. taikytinumas, EŽTT sprendžia, ar specialaus teisės akto nepriėmimas kaip pareiškėjų nuosavybės teisių ribojimas EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme yra pateisinamas, ar ne. *Klaus ir Iouri Kiladze v. Gruzija* byloje net pripažinęs, kad toks ribojimas gali atitikti du reikalavimus (numatytas teisėje ir siekia teisėto tikslo, bendrojo intereso (ekonominės ir politinės pasekmės)), EŽTT nustatė, kad buvo neužtikrinta pusiausvyra tarp to bendrojo, visuomenės intereso ir pareiškėjų intereso. Teismui nepavyko rasti paaiškinimo, kodėl Gruzija per vienuolika metų nesiėmė net mažiausių priemonių įstatymui, numatytam

⁴⁷¹ Tomáš Baťa v. the Czech Republic, decision, ECtHR, Application no. 43775/05, 24 June 2008, para. 79-80.

⁴⁷² Eparhija Budimljansko-Nikšička and Others v. Montenegro, decision, ECtHR, Application no. 26501/05, 9 October 2012, para. 75-76.

1997 m. Gruzijos įstatymo 9 str., priimti, t. y. nustatyti aukų skaičių; atlikti ekonominių, finansinių, socialinių tyrimą dėl skirtingų visuomenės narių, paveiktų šio proceso, žalos ir naudos; įvertinti kiekvienos aukų kategorijos patirtą žalą ir t. t. Buvo pripažintas EŽTK 1 Protokolo 1 str. pažeidimas⁴⁷³.

Taigi galima pastebėti aukoms gana nepalankų EŽTT požiūrį į valstybių priimtų išsipareigojimų neįgyvendinimą. Net kai pati valstybė išsipareigojo priimti specialų teisės aktą, pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str., anot EŽTT, aukų teisės neginamos, valstybės neturi pareigos įgyvendinti priimto išsipareigojimo dėl tam tikro teisės akto priėmimo, jeigu valstybės ketinimas suteikti kompensaciją, esamas nacionalinis teisinis pagrindas asmens kompensacijai nėra labai aiškus ir tikslus (tam, kad aukų interesai būtų ginami EŽTT, būtino priimti nacionalinės teisės akto paskirtis turėtų būti tiesiog padėti įgyvendinti jau galiojantį valstybių teisinį reguliavimą, pvz., nustatyti kompensacijos mokėjimo tvarką, dydį, o ne sukurti naują pagrindą kompensacijai, pvz., nustatyti kompensacijos gavėjus).

2.3. Kompensacijos gavėjų nustatymas

Pažymėtina, kad yra skirtumų tarp realios aukos, jos formalaus, teisinio pripažinimo (ne visos aukos pripažįstamos teisėje) ir kompensacijos gavėjo (ne visos pripažintos (reabilituotos) aukos yra kompensacijos gavėjai⁴⁷⁴), be to,

⁴⁷³ Klaus et Iouri Kiladze c. Géorgie, arrêt, CEDH, requête no 7975/06, 2 février 2010, para. 73-77. **Tiesa, EŽTT teisėjo Cabral Barreto atskirojoje nuomonėje** pareiškta, kad ir dėl 1997 m. Gruzijos įstatymo 9 str. numatyto moralinės žalos atlyginimo pareiškėjai neturi „nuosavybės“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme, nes, kaip ir 8 str. 3 d. atveju, buvo būtinas įstatymo priėmimas teisėms nustatyti ir joms įgyvendinti. Atitinkamai 1 Protokolo 1 str. netaikytinas. Opinion dissidente du Juge Cabral Barreto. In *Klaus et Iouri Kiladze c. Géorgie*, arrêt, CEDH, requête no 7975/06, 2 février 2010. **Taip pat žr.** Sukhanov and Ilchenko v. Ukraine, judgment, ECtHR, Applications nos. 68385/10 and 71378/10, 26 June 2014, para. 42-56. Pastarojoje byloje taip pat buvo pripažintas EŽTK 1 Protokolo 1 str. pažeidimas (valstybės Ministrų kabinetas „karo vaikams“ nenustatė pensijos priedo dydžio, tuo tarpu tokia pareiga buvo įtvirtinta valstybės teisės akte).

⁴⁷⁴ Pvz., žr. Закон Российской Федерации от 18 октября 1991 года N 1761-1 „О реабилитации жертв политических репрессий“, išnaša 142, 15 str.; Закон України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“, išnaša 143, 5 str. Asmenys, kurie buvo tremti, ištremti, gyveno specialiosiose gyvenvietėse, jų teisės ir laisvės buvo kitaip ribojamos, dirbo priverčiamąjį darbą, teisės į piniginę kompensaciją už patirtą žalą pagal šiuos įstatymus neturi, nors yra reabilituojami. **Plačiau žr.** Министерство социальной защиты населения Российской Федерации. Указание от 24 марта 1993 г. N 1-27-У „О практике применения законодательства при выплате денежных

kompensacijos gavėju ne visada gali būti tiesioginė auka, o, pvz., aukos įpėdinis, kuris pats asmeniškai šios žalos nepatyrė).

2.3.1. Kompensacijos gavėjų nustatymo problema

2.3.1.1. Veiksnių, nesusijusių su pačia auka, įtaka

Tam tikra aukų kategorija gali būti už nacionalinio teisinio reguliavimo ribų dėl atskaitos datos nustatymo. Svarbu, kokio laikotarpio pažeidimai patenka į nacionalinio teisinio reguliavimo sritį. Pvz., 2009 m. Vyriausybės nutarimu Čekijos Respublikoje nuspręsta išmokėti 10 000 kronų (maždaug 5 000 USD dolerių) kompensaciją asmenims, kurie buvo pašalinti iš universiteto dėl politinių priežasčių nuo 1948 m. vasario 25 d. (komunistams užėmus valdžią Čekoslovakijoje) iki 1956 m. gruodžio 31 d.⁴⁷⁵. Asmenys, pašalinti vėliau, t. y. nuo 1957 m. iki 1989 m., neturi teisės gauti kompensacijos. Kaip pažymėjo Čekijos Respublikos Aukščiausiasis administracinis teismas, tokiu nacionaliniu teisiniu reguliavimu siekiama teisėtų tikslų: daugiausia studentų pašalinta iškart po 1948 m., šie asmenys nukentėjo daugiau, ilgesnį laikotarpį nei pašalintieji vėliau, be to, būtina atsižvelgti į anksčiau pašalintų asmenų garbingą amžių⁴⁷⁶. Gali būti pateikta ir daugiau pavyzdžių. Pvz., pagal

компенсаций и предоставлении пенсионных льгот лицам, необоснованно репрессированным по политическим мотивам и впоследствии реабилитированным“; Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 12 ноября 2008 г. N 1031-О-О; Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 24 сентября 2012 г. N 1765-О; Судебная коллегия по гражданским делам Пензенского областного суда, 13 февраля 2001 года, дело по кассационной жалобе К. (по доверенности, в интересах Б.); Кемеровский областной суд, апелляционное определение от 13 сентября 2012 г. N 33-8970; Кемеровский областной суд, апелляционное определение от 13 сентября 2012 г. N 33-8972. Tokio RF teisinio reguliavimo **kritiką mokslinėje literatūroje žr.** ПЕТРОВ, А.Г. Восстановление справедливости в отношении лиц, подвергшихся политическим репрессиям. *Право и государство: теория и практика*, 2008, N 3(39), p. 21.

⁴⁷⁵ 1948 m. vasario 23 d. vyko studentų demonstracijos prieš komunistinį režimą Čekoslovakijoje. Komunistams atėjus į valdžią 1948 m. vasario 25 d. daug studentų ir mokytojų buvo pašalinta iš universitetų, mokyklų. Šimtai vadinamųjų valstybės priešų buvo nusiųsta į priverčiamojo darbo stovyklas, o tie, kurie gavo švelnesnes bausmes, negalėjo dirbti pagal profesiją ir buvo priversti dirbti fizinį darbą. Kadangi šie asmenys buvo priversti dirbti mažai apmokamus darbus, jų pensijos dabar yra labai mažos. Tai ir sudarė pagrindą reikalauti kompensacijos už patirtą žalą. Should communist-era injustices be financially compensated? 31 January, 2006 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.radio.cz/en/section/talking/should-communist-era-injustices-be-financially-compensated>>.

⁴⁷⁶ Students expelled after 1957 not entitled to compensation, court rules, 13 November 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 26 d.]. Prieiga per internetą:

Lenkijos 1991 m. įstatymą „Dėl veteranų“ buvo nustatyta, kad tik laikotarpis iki 1970 m. gruodžio mėn. suteikė teisę į išmokas, t. y. veteranais nebuvo pripažįstami asmenys, kovoję už nepriklausomybę po 1970 m. Tiesa, tik 2009 m. buvo padaryti šio įstatymo pakeitimai, *inter alia* laikotarpis pratęstas iki 1989 m.⁴⁷⁷. Iš pradžių Čekijoje ir Vengrijoje nacių atimta nuosavybė negalėjo būti gražinta dėl nustatytų atskaitos datų, bet šių valstybių konstituciniai teismai pripažino, kad atskaitos taškai turi būti pratęsti tam, kad apimtų ir nacių atimtą nuosavybę⁴⁷⁸. Čekijos Respublikos įstatyme „Dėl neteisminės rehabilitacijos“ nustatyta atskaitos data 1948 m. sausio 25 d., komunistinio režimo pradžia valstybėje. Pagal įstatymą negalima reikalauti konfiskuotos Sudetų vokiečių, vokiečių, vengrų kilmės asmenų nuosavybės restitucijos/kompensacijos, nes ši nuosavybė buvo konfiskuota iki įstatyme nurodytos datos⁴⁷⁹. Čekijos Respublika paaiškino šios atskaitos datos buvimo pagrįstumą. Kadangi įstatymu 229/1991 buvo siekiama pašalinti komunistinio režimo pasekmes, logiška nustatyti datą, komunistinio režimo pradžią valstybėje⁴⁸⁰. Tačiau, anot E. Barkan, atskaitos datos valstybėse naudojamos siekiant pašalinti etninių mažumų reikalavimus dėl žalos atlyginimo (restitucijos/kompensacijos), pvz., Čekijoje atkuriant nuosavybės teises į nuosavybę, konfiskuotą po 1948 m., siekiama pašalinti Sudetų vokiečių reikalavimus, o Slovakijoje dėl atskaitos datos pašalinami vengrų žemvaldžių, kitų ištremtų vengrų reikalavimai⁴⁸¹. Vokiečių kilmės asmenys, kurių nuosavybė buvo konfiskuota pagal vadinamuosius Beneš dekretus 1945-

<<http://praguemonitor.com/2012/11/13/students-expelled-after-1957-not-entitled-compensation-court-rules>>.

⁴⁷⁷ ЯСКУЛОВСКИЙ, Титус. Политика в отношении жертв тоталитаризма в Польше после 1989 г. Доклад доктора политических наук из Института проблем тоталитаризма им. Ханны Арендт, Дрезден, прозвучавший на круглом столе „Правосудие переходного периода в Польше после 1989 г.“ в Международном Мемориале в марте 2014 г. 22/04/2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. gegužės 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.urokiistorii.ru/memory/conf/52087>>.

⁴⁷⁸ Plačiau žr. TEITEL, Ruti G., išnaša 169, p. 134-138.

⁴⁷⁹ Peter Drobek v. Slovakia, 14 July 1997, Communication No. 643/1995, sixtieth session; Gerhard Malik v. the Czech Republic, 21 October 1998, Communication No. 669/1995, sixty-fourth session; Alzbeta Pezoldova v. the Czech Republic, 25 October 2002, Communication No. 757/1997, seventy-sixth session, para. 2.2-2.3, 2.5-2.6.

⁴⁸⁰ Alzbeta Pezoldova v. the Czech Republic, 25 October 2002, Communication No. 757/1997, seventy-sixth session, para 4.1.

⁴⁸¹ BARKAN, Elazar. *The Guilt of Nations* <...>, išnaša 18, p. 135.

1946 m., bandė skūsti nacionalinį teisinį reguliavimą, pagal kurį jie negalėjo gauti kompensacijos už jų konfiskuotą nuosavybę, trėmimus ir pan., tačiau jų pranešimai buvo nesėkmingi JT ŽTK. JT ŽTK pripažįsta, kad ne bet koks diferencijavimas reiškia diskriminavimą Pakto 2 str. ir 26 str. prasmėmis. JT ŽTK pabrėžė, kad nacionalinis įstatymas, priimtas po komunistinio režimo žlugimo Čekoslovakijoje ir pagal kurį kompensuojama komunistinio režimo aukoms, neatrodo *prima facie* diskriminaciniu Pakto 26 str. prasme vien tik todėl, kad pagal jį nėra kompensuojama aukoms už žalą, padarytą prieš komunistinio režimo įvedimą valstybėje. Pranešėjai nepagrindė, anot JT ŽTK, kad jie yra Pakto 2 str., 14 str. ir 26 str. pažeidimų aukos. Taigi šios pranešimo dalys pripažintos nepriimtinomis⁴⁸².

EŽTT irgi apskūsti tokį teisinį reguliavimą kaip pažeidžiantį EŽTK 1 Protokolo 1 str. problemiška, nes asmenys neturi „nuosavybės“ 1 Protokolo 1 str. prasme. Pvz., EŽT Komisijoje pareiškėjas skundėsi dėl to, kad jis neturėjo teisės į nuosavybės restituciją, nes nuosavybė buvo konfiskuota sovietinių institucijų 1945-1949 m., o asmenys, kurių nuosavybė buvo konfiskuota po 1949 m. VDR institucijų, turėjo tokią teisę. Pareiškimas pripažintas nepriimtinu⁴⁸³.

⁴⁸² Peter Drobek v. Slovakia, 14 July 1997, Communication No. 643/1995, sixtieth session, para. 6.5; Gerhard Malik v. the Czech Republic, 21 October 1998, Communication No. 669/1995, sixty-fourth session, para. 6.5; Ruediger Schlosser v. the Czech Republic, 21 October 1998, Communication No. 670/1995, sixty-fourth session, para 6.5. **Tiesa, individualioje nuomonėje JT ŽTK nariai Cecilia Medina Quiroga ir Eckart Klein nesutiko su šia JT ŽTK sprendimo dalimi dėl tariamo Pakto 26 str. nepažeidimo.** Jų manymu, įstatymas 87/1991 sąmoningai diskriminuoja pareiškėją dėl etninės kilmės ir todėl ši pareiškimo dalis turėtų būti pripažinta priimtina. Žr. Individual opinion by Committee members Cecilia Medina Quiroga and Eckart Klein. In *Drobek v. Slovakia*, 14 July 1997, Communication No. 643/1995, sixtieth session; Individual opinion by Committee members Cecilia Medina Quiroga and Eckart Klein (partly dissenting). In *Gerhard Malik v. the Czech Republic*, 21 October 1998, Communication No. 669/1995, sixty-fourth session; Individual Opinion by Committee members Cecilia Medina Quiroga and Eckart Klein (partly dissenting). In *Ruediger Schlosser v. the Czech Republic*, 21 October 1998, Communication No. 670/1995, sixty-fourth session. **Doktrinoje taip pat tvirtinama, kad JT ŽTK nepateikė įtikinamų argumentų dėl Pakto 26 str. nepažeidimo;** nepateikė kriterijų, kuriais remiantis būtų svarstoma, ar elgesio skirtumai pažeidžia Pakto 26 str., ar ne. JT ŽTK implicitiškai tarsi sutinka, kad etninių vokiečių persekiojimas po Antrojo pasaulinio karo neprilygsta Holokaustui ar žmogaus teisių pažeidimui komunistinio režimo metais. POGÁNY, István. International Human Rights Law, Reparatory Justice and the Re-Ordering of Memory in Central and Eastern Europe. *Human Rights Law Review*, 2010, Vol. 10, Issue 3, p. 415-428.

⁴⁸³ Pvz., žr. Friedrich-Carl Krug von Nidda und von Falkenstein v. Germany, decision, ECHR, Application No. 25043/94, 24 February 1997. **Taip pat žr. panašią bylą ir panašų EŽT Komisijos argumentavimą** Giselj Mayer, Hans-Clinsloph Weidlich et Bemd Joachim Fullbrecht. Ortwin A

Aukos statuso pripažinimui, reabilitavimui ir atitinkamai galbūt kompensacijos gavimui *įtakos gali turėti ir valstybės teritorijos ribos, kurioms taikomas tam tikras nacionalinės teisės aktas*. Pvz., RF politinių represijų įstatymo 2 str. nustatyta, kad šis įstatymas reabilitacijos srityje taikomas *inter alia* RF piliečiams, buvusių SSRS sąjunginių respublikų piliečiams, užsienio piliečiams ir asmenims be pilietybės, nukentėjusiems nuo politinių represijų RF teritorijoje nuo 1917 m. spalio 25 d. (lapkričio 7 d.). RF KT konstatavo, kad RF politinių represijų įstatymo 2 str. 2 d. įtvirtinta nuostata reiškia, kad šis įstatymas be jokių išimčių taikomas RF piliečiams ir kitiems įstatyme nustatytiems asmenims, kurie nuo 1917 m. spalio 25 d. (lapkričio 7 d.) kentėjo nuo politinių represijų RF teritorijoje jos istorinėse ribose (atitinkamai įskaitant ir RF piliečius, nurodytu laikotarpiu priverstinai ištremtus iš Krymo teritorijos, buvusios RTFSR sudėtyje iki 1954 m. lapkričio mėn.)⁴⁸⁴. Taip pat tai aktualu ir tokioms Kinijai perduotoms teritorijoms kaip Port Arturo miestas, uostas Dalnij⁴⁸⁵. Taigi taikant represijas ne RF teritorijoje jos istorinėse ribose asmuo negali būti reabilituotas pagal RF politinių represijų įstatymą⁴⁸⁶ ir atitinkamai negali gauti kompensacijos pagal RF nacionalinę teisę. Ukrainos įstatyme „Dėl politinių represijų aukų reabilitacijos Ukrainoje“ kaip Ukrainos SSRS teritorija suprantama Ukrainos teritorija Ukrainos įstatymo „Dėl politinių represijų aukų

Hasenkamp, Hartwig Golf, Werner Klausser c. Allemagne, décision, Comm. EDH, requêtes N. 19048/91, 19049/91, 19342/92, 19549/92 et 18890/91 (jointes), 4 mars 1996.

⁴⁸⁴ Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 19 февраля 2009 г. N 135-О-П; Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 28 мая 2009 г. N 765-О-О. Taip pat žr. Президиум Верховного Суда Российской Федерации, постановление от 13 августа 1997 года.

⁴⁸⁵ БИТЮЦКИЙ, Вячеслав Ильич. *Реабилитация, возмещение ущерба и предоставление льгот жертвам политических репрессий*. Междунар. ист.-просветит., благотвор. и правозащит. о-во „Мемориал“. Москва: ИИФ „Спрос“ КонфОП, 2003, p. 58.

⁴⁸⁶ Pvz., žr. Кемеровский областной суд, апелляционное определение от 26 июня 2013 г. по делу N 33А-5735. **Panašų klausimą teko nagrinėti ir RF KT**. RF KT skundo nepriėmė, nes ginčijama nuostata konkretizuoja įstatymo tikslą, t. y. visų asmenų, represuotų RF teritorijoje nuo 1917 m. spalio 25 d. (lapkričio 7 d.), reabilitaciją ir kompensaciją, ir ši nuostata negali būti laikoma pažeidžiančia asmenų, represuotų kitose SSRS teritorijose, konstitucines teises. RF KT neturi kompetencijos išplėsti asmenų, kuriems būtų taikomas RF politinių represijų įstatymas, rato. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 13 октября 2009 года № 1341-О-О. **Taip pat žr.** Пояснительная записка к проекту № 308034-6 федерального закона „О внесении изменений в Закон Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“, Инициатор: Верховный Хурал (Парламент) Республики Тыва. Дата внесения в ГД: 2 июля 2013 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/D7DCE0FADC16D0E243257BE10041EEE7/\\$File/%D0%BF%D0%BE%D1%8F%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%82.doc?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/D7DCE0FADC16D0E243257BE10041EEE7/$File/%D0%BF%D0%BE%D1%8F%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%82.doc?OpenElement)>.

reabilitacijos Ukrainoje“ priėmimo dieną (1991 m. balandžio 17 d.)⁴⁸⁷. Gali būti sprendžiama ir dėl teritorijos, kuriai taikomas teisės aktas, išplėtimo. Pvz., RF Dūmos nario M.V. Degtiariov pateiktame RF politinių represijų įstatymo projekte Nr. 132273-6 siūloma išplėsti šio įstatymo taikymą įtraukiant ir asmenis, represuotus ne tik RF teritorijoje jos istorinėse ribose nuo 1917 m. spalio 25 d. (lapkričio 7 d.), bet ir RF piliečius, represuotus buvusių SSRS sąjunginių respublikų teritorijoje nuo 1917 m. spalio 25 d. (lapkričio 7 d.) ir nereabilituotus šių valstybių kompetentingų organų arba buvusios SSRS valstybinių organų⁴⁸⁸. Įstatymo projekto aiškinamajame rašte nurodyta, kad šiuo metu paradoksali situacija, kai, pvz., Uzbekistano pilietis, politiškai represuotas RF teritorijoje, bus reabilituotas ir gaus kompensaciją, tuo tarpu RF pilietis, politiškai represuotas Uzbekijos SSR, negalės būti reabilituotas ir atitinkamai gauti kompensacijos, nes RF politinių represijų įstatymas jam netaikomas, o Uzbekistane nėra teisės akto, reglamentuojančio politinių represijų aukų reabilitaciją⁴⁸⁹.

Įtakos kompensacijai gali turėti ir tam tikros teritorijos ar stovyklos pripažinimas atitinkančia nustatytus reikalavimus. Pvz., apie 1 200 žmonių jau pateikė pareiškimus dėl kompensacinių išmokų iš VFR už darbą

⁴⁸⁷ Постанова Верховної Ради України „Про тлумачення Закону України „Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні“, м. Київ, 24 грудня 1993 року N 3812-XII (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, N 15, ст.88) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3812-12>>. Nutarimo tekstą rusų kalba žr. <<http://www.memo.ru/rehabilitate/resp/ukraine.htm>>.

⁴⁸⁸ Проект N 132273-6. Вносится депутатом Государственной Думы М.В. Дегтяревым (Дата внесения в ГД: 27 августа 2012 г.). Федеральный Закон о внесении изменения в статью 2 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/EEA73319D9B39BE443257A69002DAF95/\\$File/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.rtf?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/EEA73319D9B39BE443257A69002DAF95/$File/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.rtf?OpenElement)>.

⁴⁸⁹ Пояснительная записка к проекту федерального закона „О внесении изменения в статью 2 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/993660CE7E28D81843257A69002DBC7E/\\$File/%D0%BF%D0%BE%D1%8F%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F.rtf?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/993660CE7E28D81843257A69002DBC7E/$File/%D0%BF%D0%BE%D1%8F%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F.rtf?OpenElement)>. **RF Vyriausybė tokio įstatymo projekto nepalaikė.** Заключение Правительства Российской Федерации на проект федерального закона „О внесении изменения в статью 2 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“, вносимый в Государственную Думу депутатом Государственной Думы М.В.Дегтяревым [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/DA1E146A14CE08D943257A69002DD620/\\$File/%D0%B7%D0%BF%20%D0%B8-%D1%8F%20%D1%81%D1%82%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%81.rtf?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/DA1E146A14CE08D943257A69002DD620/$File/%D0%B7%D0%BF%20%D0%B8-%D1%8F%20%D1%81%D1%82%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%81.rtf?OpenElement)>.

Amsterdamo žydų vietose, srityse, okupuotose Vokietijos Antrojo pasaulinio karo metais. Tai tapo įmanoma po to, kai trys tokios Amsterdamo vietos (Jodenbuurt, Rivierenbuurt ir Transvaalbuurt) buvo pripažintos žydų getais, taigi po to, kai žydų vietų sąvoka tapo išplėsta⁴⁹⁰. Panašiai, CEEF/2 straipsnio fondo pensijai iš Vokietijos gauti asmuo turėjo būti vienoje iš koncentracijos stovyklų, nustatytų remiantis Vokietijos BEG (federaliniu kompensacijos įstatymu), ar Vokietijos finansų ministerijos pripažintoje stovykloje ar darbo batalione⁴⁹¹.

Remiantis EŽTT praktika, susijusia su EŽTT jurisdikcija, galima teigti, kad totalitarinių režimų aukos pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. negalėtų apskusti valstybės teisinio reguliavimo, taikomo tik tam tikro laikotarpio (tam tikro režimo) pažeidimams, apriboto tam tikra valstybės teritorija ar vietomis, stovyklomis, atitinkančiomis valstybės nustatytus reikalavimus (pareiškėjas neturėtų „nuosavybės“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme). Manytina, kad tokiais atvejais nebūtų nustatytas ir diskriminavimas pagal Pakto 26 str.

2.3.1.2. Priimtimumo reikalavimų nustatymas pareiškėjams

Praktikoje yra pavyzdžių, kai siekiant gauti kompensaciją nenustatomi tam tikri reikalavimai pačioms aukoms. Pvz., analizuojant LR geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo nuostatas aišku, kad asmens dabartinė pilietybė ir (ar) nuolatinė gyvenamoji vieta neturi įtakos kompensacijos gavimui⁴⁹². Tačiau dažnai valstybėse

⁴⁹⁰ Germany assesses 1,200 claims for Amsterdam WWII ghetto labour, 21 January 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. sausio 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.dutchnews.nl/news/archives/2014/01/germany_assesses_1200_claims_f.php#>.

⁴⁹¹ Central and Eastern European Fund (CEEF) Eligibility Guidelines and Instructions, išnaša 390; Article 2 Fund. Eligibility Guidelines and Instructions, išnaša 390. **Taip pat žr.** The Law on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future”, išnaša 39, 11 skyrius, para. 1; Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. spalio 22 d. nutarimą Nr. 1171 „Dėl buvusios TSRS Tolimosios šiaurės rajonų ir jiems prilygintų vietovių, kuriuose kalėjusiems ar išbuvusiems tremtyje ne mažiau kaip 15 kalendorinių metų politiniams kaliniams ir tremtiniams skiriama ir mokama valstybinių pensijų bazės dydžio nukentėjusiųjų asmenų valstybinė pensija likus 5 metams iki senatvės pensijos amžiaus, sąrašo patvirtinimo“. Valstybės žinios, 1999, Nr. 90-2656.

⁴⁹² Pranešta, kad iš apie 1 775 asmenų, turinčių teisę gauti šią simbolinę kompensaciją, daugiau kaip 200 asmenų gyvena LR, likusieji gyvena Izraelyje, JAV, Australijoje, Pietų Afrikoje. Compensations

nustatomi tam tikri reikalavimai nuo nacių ir/ar komunistinių režimų nukentėjusiems asmenims, ketinantiems gauti kompensaciją: pvz., nuolatinės gyvenamosios vietos turėjimas valstybėje, mokančioje kompensaciją, pažeidimo padarymo ir/ar pareiškimo pateikimo metu⁴⁹³; šios valstybės pilietybės turėjimas⁴⁹⁴; buvimas tam tikros valstybės piliečiu ir gyvenamosios vietos turėjimas joje⁴⁹⁵; valstybės pilietybės/gyvenamosios vietos turėjimas valstybėje nuo konkrečios datos⁴⁹⁶; abipusiškumo reikalavimas⁴⁹⁷; buvimas kaliniu ar besislapstančiu tam tikrą laiką tarpą⁴⁹⁸; buvimas reabilituotu⁴⁹⁹;

to the Jewish community, 6 November 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lzb.lt/en/home/1610-compensations-to-the-jewish-community.html>>.

⁴⁹³ P vz., jeigu nuosavybė buvo sovietinių teisminių ar neteisminių organų konfiskuota už buvusios SSRS ribų, teisė į kompensaciją už šią nuosavybę turi nepagrįstai represuoti asmenys, *nuolat gyvenantys RF teritorijoje*, su sąlyga, kad ši nuosavybė buvo realizuota RF teritorijoje. Положение „О порядке возврата гражданам незаконно конфискованного, изъятого или вышедшего иным путем из владения в связи с политическими репрессиями имущества, возмещения его стоимости или выплаты денежной компенсации“, утверждено Постановлением Правительства Российской Федерации от 12 августа 1994 г., № 926 (в ред. Постановлений Правительства РФ от <...>, от 04.08.2005 N 489), 2 пунктas. **Taip pat žr.** Republic of Estonia, Principles of Ownership Reform Act, išnaša 181, 7 str.

⁴⁹⁴ P vz., LR tik LR piliečiai turi teisę atkurti nuosavybės teises (*inter alia* gauti kompensaciją) už pagal TSRS (LTSR) įstatymus nacionalizuotą ar kitaip neteisėtai nusavintą nekilnojamąjį turtą. Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių išlikusių nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymas. Valstybės žinios, 1997, Nr. 65-1558 (su paskutiniais pakeitimais, padarytais Įstatymu Nr. XII-420. Valstybės žinios, 2013, Nr. 76-3837).

⁴⁹⁵ P vz., pagal Lenkijos 1996 m. gegužės 31 d. aktą dėl piniginių išmokos asmenims, deportuotiems priverčiamajam darbui, ir priverčiamojo darbo stovyklų kaliniams Trečiajame Reiche ir SSRS teisė į piniginę išmoką turi *Lenkijos piliečiai*, kurie buvo deportuoti priverčiamajam darbui Antrojo pasaulinio karo metais ir kurie dabar gyvena Lenkijoje. What are the privileges of people deported to perform forced labor? The Office for War Veterans and Victims of Oppression, Poland [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.udskior.gov.pl/What,are,the,privileges,of,people,deported,to,perform,forced,labor,231.html#content>>. **Taip pat žr.** Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 11 str. 1 d. Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018 (su paskutiniais pakeitimais ir papildymais, padarytais Įstatymu Nr. XII-635. Valstybės žinios, 2013, Nr. 130-6620).

⁴⁹⁶ Belgium's CCOJB seeks new agreement for Holocaust survivors, 8 May, 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. gegužės 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.eurojewcong.org/belgium/11127-belgiums-ccojb-seeks-new-agreement-for-holocaust-survivors.html>>.

⁴⁹⁷ P vz., Serbijos Respublikos įstatymo dėl nuosavybės restitucijos ir kompensacijos 5 str. 5 d. įtvirtinta, kad pagal šį įstatymą užsienio valstybės pilietis turi teisę į nuosavybės restituciją ar kompensaciją už ją *su abipusiškumo sąlyga* (t. y. toje užsienio valstybėje Serbijos Respublikos piliečiai taip pat turi teisę į restituciją ar kompensaciją, arba jeigu tokie klausimai nereguliuojami šioje užsienio valstybėje, tada su sąlyga, kad Serbijos Respublikos piliečiai gali įgyti nuosavybės teises ar paveldėti nekilnojamąjį turtą toje valstybėje). Law on Property Restitution and Compensation, “Official Gazette of RS”, no. 72/2011, Republic of Serbia, išnaša 180.

⁴⁹⁸ P vz., slapstymosi/buvimo gete laikotarpis nustatytas Holokausto aukoms siekiant gauti pensiją iš Vokietijos. Žr. Central and Eastern European Fund (CEEF) Eligibility Guidelines and Instructions, išnaša 390; Article 2 Fund. Eligibility Guidelines and Instructions, išnaša 390.

⁴⁹⁹ P vz., žr. Закон Российской Федерации от 18 октября 1991 года N 1761-1 „О реабилитации жертв политических репрессий“, išnaša 142, 15, 16, 16.1 str.; Закон України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“, išnaša 143, 5 str.; Республика Молдова. Закон Nr. 1225 от 08.12.1992 „О реабилитации жертв политических репрессий“, išnaša 336, 12, 13 str.

panašios kompensacijos negavimas iš kitos valstybės⁵⁰⁰; pajamų ir turto, viršijančių nustatytą ribą, neturėjimas⁵⁰¹; buvimas deportuotu⁵⁰²; nebuvimas karo belaisviu pažeidimo metu⁵⁰³ ir pan.

Tokie reikalavimai buvo nustatomi nuo pat Vokietijos suteikiamo žalos atlyginimo pradžios pagal BEG (federalinį kompensacijos įstatymą) 1950-1960-aisiais metais, žalos atlyginimui gauti įtakos turėjo ne tik nacių persekiojimo pobūdis ir trukmė, bet ir aukos pilietybė, teisinis statusas, gyvenamoji vieta iki ir po Antrojo pasaulinio karo. Priimtino reikalavimai nustatyti ir 1957 m. Vakarų Vokietijoje priimtame federaliniame restitucijos įstatyme (angl. – *Federal Restitution Law*), žinomame kaip BRüG⁵⁰⁴. Jau tuo metu tokios nuostatos buvo kritikuotos, nes priklausomai nuo aukščiau minėtų reikalavimų vienodai nukentėję asmenys gaudavo skirtingą žalos atlyginimą ar apskritai negaudavo jokio. Teisingai ir taikliai pažymėjo B. Meed, Amerikos žydų Holokausto aukų susirinkimo (angl. – *American Gathering of Jewish Holocaust Survivors*) vadovas: „Kilmės valstybė neturėjo įtakos Holokausto metu, ji neturi turėti įtakos ir atlyginant žalą“⁵⁰⁵. Galima rasti ir vėlesniame valstybių teisiniame reguliavime nustatytų priimtino reikalavimų kritikos⁵⁰⁶ bei siūlymų vengti tokių reikalavimų nustatymo⁵⁰⁷.

⁵⁰⁰ Pvz., žr. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymą, išnaša 495, 11 str. 1 d.; Central and Eastern European Fund (CEEF) Eligibility Guidelines and Instructions, išnaša 390.

⁵⁰¹ Article 2 Fund. Eligibility Guidelines and Instructions, išnaša 390.

⁵⁰² The Law on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future”, išnaša 39, 11 skyrius(1)2.

⁵⁰³ The Law on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future”, išnaša 39, 11 skyrius, para. 3. Taip pat žr. FASSBENDER, Bardo. Compensation for Forced Labour in World War II. The German Compensation Law of 2 August 2000. *Journal of International Criminal Justice*, 2005, Vol. 3, p. 246.

⁵⁰⁴ HENRY, Marilyn, išnaša 11, p. 30, 51-53; COLONOMOS, Ariel; ir ARMSTRONG, Andrea, išnaša 11, p. 402-406.

⁵⁰⁵ HENRY, Marilyn, išnaša 11, p. 30.

⁵⁰⁶ FASSBENDER, Bardo. Compensation for Forced Labour <...>, išnaša 503, p. 249, 251; POGÁNY, István, išnaša 482, p. 412-413; Dissenting opinion of Judge Cançado Trindade, išnaša 57, para. 267; Senate Concurrent Resolution 39, January 27, 1998, 105th Congress, 2d Session [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-105sconres39rfh/pdf/BILLS-105sconres39rfh.pdf>>.

⁵⁰⁷ Pvz., žr. Guidelines and Best Practices for the Restitution and Compensation of Immovable (Real) Property <...>, išnaša 46, D punktas; Paris Declaration of the Organization for Security and Co-operation in Europe, Parliamentary Assembly, 10 July 2001, para. 107 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.oscepa.org/images/stories/documents/declarations/2001_-_paris_declaration_-_english.2294.pdf>.

Turėtų būti nustatyta, ar aukos turi apsaugą nuo tokių priimtino reikalavimų tarptautiniu lygmeniu. Primintina, kad EŽTK nenustato bendro įpareigojimo valstybėms atlyginti žalą, padarytą iki EŽTK įsigaliojimo ar įsigaliojimo valstybėje atsakovėje⁵⁰⁸, arba suteikti tam tikrą statusą (pvz., neįgaliojo karo veterano statusą), suteikiantį teisę į kompensaciją⁵⁰⁹. Taip pat EŽTK 1 Protokolo 1 str. nenustato jokio ribojimo valstybių narių laisvei apibrėžti nuosavybės restitucijos apimtį ar nuosavybės teisių atkūrimo buvusiems savininkams sąlygas dėl nuosavybės, atimtos iki EŽTK ratifikavimo⁵¹⁰. Valstybėms, nusprendusioms imtis žalos atlyginimo priemonių, pripažįstama plati vertinimo laisvė nustatant žalos atlyginimo kriterijus, formas ir galimus pareiškėjus. Kaip ne kartą pripažino EŽTT, ypač valstybės turi plačią vertinimo laisvę atimti iš tam tikrų kategorijų buvusių savininkų šią nuosavybės teisių atkūrimo teisę⁵¹¹. Be to, panašiai kaip bylose, susijusiose su kompensacija už konfiskuotą, atimtą nuosavybę, EŽTT suteikia valstybėms plačią vertinimo laisvę dėl kompensacijos gavėjų rato ir sąlygų nustatant kompensaciją ir už kitą žalą⁵¹².

Taigi priimtino reikalavimai aukoms, kriterijai kompensacijai gauti iš esmės nepatenka į EŽTT jurisdikciją, nebent šie kriterijai yra akivaizdžiai savavališki ar yra aiškiai nesuderinami su pagrindiniais Konvencijos principais. Tačiau EŽTT pripažino, kad gali kilti procesinių sunkumų, susijusių su šių priimtino kriterijų taikymu individualiose bylose. Kai kompensacijų

⁵⁰⁸ Likvidėjamā P/S Selga v. Latvia and Lūcija Vasiļevska v. Latvia, decision, ECtHR, Applications nos. 17126/02 and 24991/02, 1 October 2013, para. 112.

⁵⁰⁹ Józef Mehl v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 33573/96, 15 June 1999.

⁵¹⁰ Jantner v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 39050/97, 4 March 2003, para. 34; Kopecký v. Slovakia, judgment, ECtHR (GC), Application No. 44912/98, 28 September 2004, para. 35; Wolf-Ulrich von Maltzan and Others, Margarete von Zitzewitz and Others, and Man Ferrostaal and Alfred Töpfer Stiftung v. Germany, decision, ECtHR (GC), Applications nos. 71916/01, 71917/01 and 10260/02, 2 March 2005, para. 74; Danijel Smiljanić v. Slovenia, decision, ECtHR, Application no. 481/04, 2 June 2009, para. 29, 34; Boruch Shub v. Lithuania, decision, ECtHR, Application no. 17064/06, 30 June 2009; Eparhija Budimljansko-Nikšićka and Others v. Montenegro, decision, ECtHR, Application no. 26501/05, 9 October 2012, para. 69; Karel Fuksa v. the Czech Republic, decision, ECtHR, Application no. 73093/11, 15 January 2013, para. 30.

⁵¹¹ Kopecký v. Slovakia, judgment, ECtHR (GC), Application No. 44912/98, 28 September 2004, para. 35; Danijel Smiljanić v. Slovenia, decision, ECtHR, Application no. 481/04, 2 June 2009, para. 29, 34. Wolf-Ulrich von Maltzan and Others, Margarete von Zitzewitz and Others, and Man Ferrostaal and Alfred Töpfer Stiftung v. Germany, decision, ECtHR (GC), Applications nos. 71916/01, 71917/01 and 10260/02, 2 March 2005, para. 74.

⁵¹² Teš et autres c. République tchèque, décision, CEDH, requête no 28256/06, 18 janvier 2011.

schema nustatyta valstybės ar valstybės sutikimu, neatsižvelgiant į išmokų prigimtį, gali kilti klausimų, pvz., dėl EŽTK 6 str. ar EŽTK 1 Protokolo 1 str. Tačiau iš principo patys priimtinumų kriterijai negali būti ginčijami⁵¹³.

Galima pateikti pavyzdžių, kai EŽTT atmetė pareiškimus, kuriuose buvo ginčijamas nacionalinėje teisėje įtvirtintas pilietybės reikalavimas⁵¹⁴, nuolatinės gyvenamosios vietos reikalavimas⁵¹⁵, abipusiškumo reikalavimas⁵¹⁶ ar kompensacijos nemokėjimas karo belaisviams⁵¹⁷ ir t. t. Pareiškimai, kuriuose ginčijamas nacionalinės teisės akte nustatytas priimtinumų reikalavimas pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str., atmetami pirmiausia dėl to, kad pareiškėjai, neatitinkantys priimtinumų reikalavimų, neturi „nuosavybės“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme⁵¹⁸. Pagal kitus EŽTK str. tokių priimtinumų kriterijų ginčijimas taip pat buvo nesėkmingas. Pvz., EŽT Komisijos manymu, nuolatinės gyvenamosios vietos reikalavimo nustatymas nacionalinėje teisėje, siekiant gauti anksčiau konfiskuotos nuosavybės restituciją/kompensaciją, negali būti laikomas pažeidžiančiu pareiškėjų judėjimo laisvę ir teisę pasirinkti gyvenamąją vietą pagal EŽTK 4 Protokolo 2 str. 1 d.⁵¹⁹. Dėl EŽTK 14 str. nesavarankiškumo pareiškėjams nepavyko remtis ir EŽTK 14 str. Pvz., *Josef Bergauer and 89 kt. v. Čekijos Respublika* byloje pareiškėjai ginčijo Čekijos Respublikos nacionalinės teisės aktą, kuriame asmenims nustatytas Čekijos Respublikos pilietybės reikalavimas. EŽTT pripažino šią pareiškimo dalį *ratione materiae* nepriimtina, nes EŽTK 14 str. gali būti taikomas tik kartu su kita EŽTK materialia nuostata. Kadangi pareiškimas pagal kitus EŽTK str.

⁵¹³ *Wos v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 22860/02, 8 June 2006, para. 72; *Charles Gecel c. France*, décision, CEDH, requête no 63628/09, 15 novembre 2011.

⁵¹⁴ *Hanna Epstein et autres c. Belgique*, décision, CEDH, requête no 9717/05, 8 janvier 2008; *Shub v. Lithuania*, decision, ECtHR, Application no. 17064/06, 30 June 2009.

⁵¹⁵ *Jantner v. Slovakia*, judgment, ECtHR, Application no. 39050/97, 4 March 2003.

⁵¹⁶ *Danijel Smiljanić v. Slovenia*, decision, ECtHR, Application no. 481/04, 2 June 2009. *Danijel Smiljanić v. Slovėnija* byloje pareiškimas buvo atmetas pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. tiek atskirai, tiek kartu su EŽTK 14 str.

⁵¹⁷ *Associazione Nazionale Reduci and 275 Others v. Germany*, decision, ECtHR, Application no. 45563/04, 4 September 2007.

⁵¹⁸ *Udislav and Aurel Brezny v. Slovak Republic*, decision, ECHR (Plenary), Application No 23131/93, 4 March 1996; *Danijel Smiljanić v. Slovenia*, decision, ECtHR, Application no. 481/04, 2 June 2009; *Teš et autres c. République tchèque*, décision, CEDH, requête no 28256/06, 18 janvier 2011.

⁵¹⁹ *Udislav and Aurel Brezny v. Slovak Republic*, decision, ECHR (Plenary), Application No°23131/93, 4 March 1996.

(EŽTK 2, 3 str., EŽTK 1 Protokolo 1 str.) buvo pripažintas nepriimtinu, EŽTK 14 str. taip pat negali būti taikomas⁵²⁰.

Aptariant priimtinumą reikalavimų ginčijimą, būtina atkreipti dėmesį į JT ŽTK praktiką. JT ŽTK buvo ginčijami pilietybės reikalavimai nuosavybės restitucijai/kompensacijai gauti, ir JT ŽTK tokio pobūdžio reikalavimus laikė diskriminaciniais⁵²¹. JT ŽTK atkreipė dėmesį į tai, kad pranešėjai paliko Čekoslovakiją dėl savo politinių įsitikinimų ir ieškojo prieglobsčio kitose valstybėse, kuriose jie vėliau įsigijo nuolatinę gyvenamąją vietą ir naują pilietybę. Atsižvelgiant į tai, kad valstybė pati yra atsakinga už pranešėjų išvažiavimą, su Paktu būtų nesuderinama iš pranešėjų reikalauti turėti Čekijos pilietybę kaip sąlygą nuosavybės restitucijai ar kompensacijai. Pilietybės reikalavimas tokio pobūdžio bylose yra nepagrįstas⁵²². Anot JT ŽTK, pilietybės reikalavimo kaip sąlygos nuosavybės restitucijai nustatymas daro diskriminacinį skirtumą tarp asmenų, kurie yra vienodai buvusių valstybės konfiskavimų aukos, ir sudaro Pakto 26 str. pažeidimą⁵²³.

Galima pastebėti, kad EŽTT formuojama praktika (skirtingai nuo JT ŽTK praktikos) dėl valstybės priimtinumą reikalavimų yra artima valstybių pozicijai dėl jų laisvės nustatyti priimtinumą reikalavimus. Antai LR KT pripažino, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas paneigtų nuosavybės teisių atkūrimą, turi diskreciją nustatyti nuosavybės teisių atkūrimo sąlygas ir tvarką.

⁵²⁰ Pvz., žr. *Josef Bergauer and 89 Others v. the Czech Republic*, decision, ECtHR, Application no. 17120/04, 13 December 2005. Plačiau žr. disertacijos 3.5. skyrių „Aukų nediskriminavimas“.

⁵²¹ *Alina Simunek, Dagmar Hastings Tuzilova and Josef Prochazka v. the Czech Republic*, 31 July 1995, Communication No. 516/1992, fifty-fourth session; *Karel Des Fours Walderode v. the Czech Republic*, 2 November 2001, Communication No. 747/1997, seventy-third session; *Peter and Eva Gratzinger v. the Czech Republic*, 13 November 2007, Communication No. 1463/2006, ninety-first session; *Libuse Polacková and Joseph Polacek v. the Czech Republic*, 30 August 2007, Communication No. 1445/2006, ninetieth session; *Oldřiška (Olga) Jünglingová v. the Czech Republic*, 24 October 2011, Communication No. 1563/2007, 103rd session; *Miroslav Klain and Eva Klain v. the Czech Republic*, 1 November 2011, Communication No. 1847/2008, 103rd session.

⁵²² *Peter and Eva Gratzinger v. the Czech Republic*, 13 November 2007, Communication No. 1463/2006, ninety-first session, para. 7.4.

⁵²³ *Karel Des Fours Walderode v. the Czech Republic*, 2 November 2001, Communication No. 747/1997, seventy-third session, para. 8.4.; *Miroslav Klain and Eva Klain v. the Czech Republic*, 1 November 2011, Communication No. 1847/2008, 103rd session, para. 8.3.

Šią diskreciją objektyviai lemia tai, kad per laikotarpį, praėjusį nuo neteisėto turto nusavinimo, iš esmės pasikeitė nuosavybės santykių sistema⁵²⁴.

Įdomi situacija, kai iš pradžių asmuo atitinka nustatytus reikalavimus ir jau gauna išmokas, tačiau po pakartotinio patikrinimo nacionalinės valstybės institucijos daro išvadą, kad asmuo nebeatitinka išmokai (pensijai) gauti nustatytų reikalavimų ir šis asmuo atitinkamai nebegauna išmokos. Pvz., *Iwaszkiewicz v. Lenkija* byloje pareiškėjos (mirusio p. Iwaszkiewicz žmona ir dukra) tvirtino, kad atitinkamai jų vyras ir tėvas turėjo teisę į veterano neįgalumo pensiją dėl to, kad, kaip buvo nustatyta pradiniu medicininio patikrinimu, jo prastą sveikatą lėmė deportacija ir 6 metų įkalinimas sovietų darbo stovykloje 1940-aisiais metais. Tačiau 2003 m. kovą prokuratūros prašymu buvo atliktas pakartotinis medicininis patikrinimas, kurio metu nenustatyta priežastinio ryšio tarp jo deportacijos ir sveikatos problemų. Todėl asmuo nebeturėjo teisės į veterano neįgalumo pensiją⁵²⁵. Šioje byloje EŽTT nepripažino EŽTK 1 Protokolo 1 str. pažeidimo. Anot EŽTT, įsikišimas buvo teisėtas (valstybės įstatyme buvo numatyta, kad teisė į išmokas tam tikromis aplinkybėmis gali būti peržiūrėta valstybės institucijų iniciatyva); siekė teisėto tikslo (buvo siekiama apginti socialinio draudimo sistemos finansinį stabilumą ir užtikrinti, kad nebūtų mokamos pensijos tiems asmenims, kurie įgijo jas remiantis paviršutiniškais, klaidingais ar gautais apgaule medicininiais patikrinimais) ir buvo proporcingas⁵²⁶. Teismas sutiko, kad valstybės gali imtis

⁵²⁴ LR KT 2014 m. spalio 8 d. nutarimas. TAR, 2014, Nr. 2014-13823; LR KT 2013 m. spalio 10 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 107-5297; LR KT 2013 m. rugsėjo 11 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 97-4815; LR KT 2013 m. gegužės 30 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 58-2930; LR KT 2003 m. kovo 4 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 24-1004; LR KT 2010 m. gruodžio 22 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2010, Nr. 153-7836 (su 2011 m. kovo 19 d. atitaisymu. Valstybės žinios, 2011, Nr. 33); LR KT 2007 m. liepos 5 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 76-3018 (su 2011 m. kovo 19 d. atitaisymu. Valstybės žinios, 2011, Nr. 33); LR KT 1998 m. spalio 27 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1998, Nr. 95-2642. **Taip pat žr. Čekijos Respublikos poziciją** Miroslav Klain and Eva Klain v. the Czech Republic, 1 November 2011, Communication No. 1847/2008, 103rd session, para. 4.4.

⁵²⁵ *Iwaszkiewicz v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 30614/06, 26 July 2011. Tokio aukų medicininio patikrinimo kritiką (nes neįmanoma vienareikšmiškai nustatyti, kas lėmė šių asmenų ligas: tiesiog organizmo senėjimas ar deportacija, gyvenimas sunkiomis sąlygomis) žr. Анна Дзенкевич, историк, Институт политических исследований Польской академии наук, (Варшава). In *Правосудие переходного периода в Польше после 1989 г. (правовое и социальное положение жертв политических репрессий)*/Видео и стенограмма, 25/04/2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. gegužės 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.urokiistorii.ru/memory/conf/52074>>.

⁵²⁶ *Iwaszkiewicz v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 30614/06, 26 July 2011, para. 50.

priemonių peržiūrėti asmenų, gaunančių neįgalumo pensiją, sveikatos būklę siekiant patikrinti, ar jie iki šiol tenkina priimtino reikalavimus, su sąlyga, kad toks patikrinimas yra suderinamas su teise ir lydimas tinkamų procedūrinių garantijų. Iš tiesų, jeigu teisė į neįgalumo pensiją liktų nepakitusi neatsižvelgiant į pareiškėjų atitiktį priimtino reikalavimams, tai būtų nesąžininga asmenų, darančių įmokas į socialinio draudimo sistemą, atžvilgiu. Nebūtų sąžiningos pusiausvyros, jeigu nustatytas klaidą, valstybės institucijos negalėtų pataisyti jos pasekmių ir būtų toliau mokančios pensiją, suteiktą klaidingai⁵²⁷. Be to, EŽTT atsižvelgė ir į tai, kad šioje byloje nebuvo teigiama, kad ginčijamos išmokos buvo vienintelis pareiškėjų pragyvenimo šaltinis, kuris buvo atimtas iš jų; nei p. Iwaszkiewicz, nei pareiškėjos neturėjo/neturi grąžinti gautos veterano neįgalumo pensijos, be to, valstybėje nebuvo teigiama, kad p. Iwaszkiewicz/pareiškėjos gavo pensiją apgaulingu būdu; ginčijami socialinio draudimo institucijos sprendimai buvo peržiūrėti teismine tvarka laikantis visų procesinių garantijų. Taigi EŽTK 1 Protokolo 1 str. nepažeistas⁵²⁸.

Galima ir atvirkštinė situacija, kai asmuo praėjus laikui atitinka vieną iš nacionaliniame teisiniame reguliavime nustatytų reikalavimų, bet terminas teisei į kompensaciją įgyvendinti pasibaigė. Gali kilti klausimas, ar tokiu atveju auka vis dar turi teisę pasinaudoti savo teise gauti kompensaciją. LR teismuose buvo gauta gana daug pareiškimų dėl termino pateikti prašymą atkurti nuosavybės teises, pateikti pilietybę patvirtinantį dokumentą bei nuosavybės teises ir giminystės ryšį su savininku įrodančius dokumentus atnaujinimo. Per nustatytą terminą asmenys negalėjo atkurti nuosavybės teisių, nes nebuvo LR piliečiai, praėjus šiam terminui jie tapo LR piliečiais. Tačiau LR teismai laikosi pozicijos, kad įstatyme nenumatyta galimybių atnaujinti terminą atlikti tuos veiksmus, kurie yra susiję su įstatyme nustatytų būtinų prielaidų (pvz., LR pilietybės turėjimo) šiai subjektinei teisei atsirasti egzistavimu. Anot LR teismų, pareiškėjai turėjo turėti LR pilietybę iki 2001 m. gruodžio 31 d. (t. y.

⁵²⁷ *Ibid.*, para. 51, 55.

⁵²⁸ *Ibid.*, para. 57-63.

iki termino prašymui pateikti pabaigos), priešingu atveju jie negali būti pripažinti nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą teisinių santykių subjektais ir atitinkamai jiems negali būti atnaujinti terminai⁵²⁹. Atrodo, pareiškėjai, jeigu ir kreiptųsi į EŽTT, remdamiesi EŽTK 1 Protokolo 1 str., jų pareiškimas būtų pripažintas nepriimtiniu. EŽTT turi ribotą teisę aiškinti nacionalinę teisę ir greičiausiai EŽTT nepripažintų tokio nacionalinių teismų aiškinimo savavališku. Matyt, vėl būtų pakartota, kad pareiškėjai neturi „teisėtų lūkesčių“ („nuosavybės“) EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme.

Yra pavyzdžių, kai laikui bėgant priimtinumui reikalavimai sušvelninami ir tokiais atvejais kyla klausimas, nuo kurio laiko pradėti mokėti kompensaciją aukoms. VFR kilo ginčas dėl Vokietijos 2002 m. Geto pensijų įstatymo (angl. – *Ghetto Pensions Law*) taikymo asmenims, „savanoriškai“ dirbusiems getuose ir už tai gavusiems minimalų atlyginimą. 2009 m. Vokietijos federalinis socialinis teismas supaprastino kvalifikacinius reikalavimus, tačiau konstatavo, kad neturi kompetencijos panaikinti anksčiau pateiktų pareiškimų atmetimo. Aukos turėjo iš naujo kreiptis dėl šių pensijų. VFR institucijos teigė, kad kadangi terminas retroaktyvioms išmokoms paprastai yra 4 metai, tie asmenys, kurie pakartotinai kreipėsi dėl išmokų 2009 m., gali gauti išmokas nuo 2005 m. 2012 m. vasario 7 d. Vokietijos federalinis socialinis teismas palaikė šį VFR institucijų požiūrį. Teismas pripažino, kad pareiškimai dėl retroaktyvių geto pensijų patenka į paprastą pensijų teisę⁵³⁰. Taigi asmenys, kurie pakartotinai kreipėsi po kvalifikacinių reikalavimų palengvinimo, neteko jiems priklausančių išmokų nuo 1997 m. iki 2005 m. Tik 2014 m. Vokietijos

⁵²⁹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. lapkričio 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁸ – 1403/2006, kat. 11.9; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. vasario 20 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A²⁶¹-358/2012, kat. 11.2.; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. sausio 24 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A²⁶¹-171/2013, kat. 11.1.; 11.2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-24/2008, kat. 128.2 (S). LR KT pripažino, kad nacionalinės nuostatos, numatančios, kad tik LR piliečiams, praleidusiems nustatytą prašymų atkurti nuosavybės teises į nekilnojamąjį turtą pateikimo terminą dėl priežasčių, kurias teismas pripažįsta svarbiomis, praleistas terminas gali būti atnaujinamas, neprieštarauja LR Konstitucijos 18, 23, 29 str. LR KT 2010 m. gruodžio 22 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2010, Nr. 153-7836 (su 2011 m. kovo 19 d. atitaisymu. Valstybės žinios, 2011, Nr. 33).

⁵³⁰ German court caps Jewish ghetto pension claims, February 7, 2012, European Jewish Congress, the European Jewish Press [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. vasario 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.eurojewcong.org/germany/7427-german-court-caps-jewish-ghetto-pension-claims.html>>.

Parlamentas nustatė retroaktyvią teisę į pensijas nuo 1997 m.⁵³¹. Kitose valstybėse yra panašių pavyzdžių, kai išmokos retroaktyviai mokamos tik už tam tikrą laikotarpį, ne nuo jų nustatymo pradžios⁵³². Atrodo, aukoms nepavyktų apskusti tokio valstybės sprendimo EŽTT pagal EŽTK 6 str., EŽTK 1 Protokolo 1 str. dėl „nuosavybės“ neturėjimo ir valstybių nacionalinių institucijų laisvės aiškinti ir taikyti nacionalinę teisę bei apskritai spręsti dėl žalos atlyginimo už žalą, padarytą iki EŽTK įsigaliojimo valstybėje atsakovėje.

Taigi galima teigti, kad pagal EŽTK/EŽTK 1 Protokolą (skirtingai nuo Pakto) totalitarinių režimų aukos iš esmės nėra apsaugotos nuo valstybių priimtinių reikalavimų nustatymo ir taikymo.

2.3.2. Aukos įpėdiniai kaip kompensacijos gavėjai

Taip pat reikėtų išanalizuoti klausimą, ar kompensacija už žalą, padarytą dėl nacių/komunistinių režimų nusikaltimų, nustatoma tiesioginėms aukoms ar jų nesant ir jų teisių perėmėjams, įpėdiniais, šeimos nariams. Pvz., dažnai nustatoma, kad išmokas gauna tik gyvos aukos, bet ne jų įpėdiniai. Kaip pažymėjo St. E. Eizenstat, sprendimas mokėti tik gyvoms aukoms (ir nemokėti mirusių aukų šeimoms) padarytas atsižvelgiant į įrodinėjimo sunkumus, mirusių asmenų šeimų nustatymo sunkumus ir laiko bei pinigų stoką⁵³³. Sprendžiant dėl išmokų paskirstymo pagal LR geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymą, G. Saathoff, Vokietijos fondo direktorius, pasiūlė, kad pinigai palikuonims nebūtų mokami, jeigu žmogus, pateikęs paraišką, mirė, tą sumą gražinti į LR geros valios fondą ir panaudoti humanitariniams tikslams ar daugiau pinigų skirti dar gyvoms

⁵³¹ German Parliament approves extended pensions for Holocaust-era ghetto workers, June 6, 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. birželio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.eurojewcong.org/germany/11285-german-parliament-approves-extended-pensions-for-holocaust-era-ghetto-workers.html>>.

⁵³² Report of the National Commission of Inquiry into the Assistance Given to Holocaust Survivors, appointed by the President of the Supreme Court Dorit Benish pursuant to the decision made by the State Comptroller's Committee, Jerusalem, June 2008, p. 42, p. 56-57 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. kovo 22 d.]. Prieiga per internetą: <[http://www.docstoc.com/docs/88421678/\[Symbol-of-the-State-of-Israel\]](http://www.docstoc.com/docs/88421678/[Symbol-of-the-State-of-Israel])>. Pranešimo tekstą hebrajų kalba žr. <<http://elyon1.court.gov.il/heb/veadot/holocaust/main.htm>>.

⁵³³ EIZENSTAT, Stuart E., išnaša 14, p. 345.

aukoms, nes palikuonių paieškos išlaidos ir palikuonių buvimo vietos nacionalinės teisės taikymas gali kelti problemų⁵³⁴. Bet juk mokant kompensacijas tik išgyvenusioms aukoms, savo kompensacijos negauna aukos, mirusios iki valstybės sprendimo mokėti kompensaciją priėmimo. Norisi pakartoti P. Polian žodžius: „istorinėje ir demografinėje perspektyvoje išmokos tampa ne kompensacija, o savotiška premija už atskirų žmonių fenomenalų gyvybingumą ir sėkmę“⁵³⁵.

Tiriant skirtingas nuo nacių ir komunistinių režimų nukentėjusių asmenų žalos atlyginimo programas galima pastebėti, kad tam tikrais atvejais aukai mirus už jos patirtą žalą nustatyta kompensacija visgi mokama aukos įpėdiniais, šeimos nariams⁵³⁶, bet paprastai, jeigu auka žuvo dėl totalitarinio režimo metais padarytų nusikaltimų arba mirė/žuvo vėliau, kompensacija „prarandama“, nėra mokama jos įpėdiniais. Paprastai tais atvejais, kai aukai jau paskirta kompensacija (t. y. auka pati jau kreipėsi dėl kompensacijos ir ši jai pripažinta), bet kompensacija neatsiimta aukai mirus, teisę į paskirtą kompensaciją turi aukos įpėdiniai, šeimos nariai (konkrečios sąlygos gali

⁵³⁴ G. Saathoffas: Lietuvos sprendimas kompensuoti žydams svarbus visos Europos mastu, 2012 m. spalio 19 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 21 d]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/gsaathoffas-lietuvos-sprendimas-kompensuoti-zydams-svarbus-visos-europos-mastu.d?id=59797579>>.

⁵³⁵ ПОЛЯН, Павел Маркович, išnaša 11, p. 715.

⁵³⁶ **Pvz.**, 2009 m. birželio 2 d. **Rumunijos** įstatymo Nr. 221/2009 dėl politinio pobūdžio kaltinimų ir susijusių administracinių priemonių tarp 1945 m. kovo 6 d. ir 1989 m. gruodžio 22 d. 5 str. 1 para. a punktas. Žr. ROTARU, Raluca. Law No. 221/2009 on Convictions with Political Character and Administrative Measures Related, Sentenced between March 6, 1945 and December 22, 1989. Grounds for the Law and its Applicability. *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, 2012, Vol. 4(2), p. 696. **Čekijos** įstatymas 172/2002 Coll. Žr. CLOSA MONTERO, Carlos. Study, išnaša 10, p. 100; DAVID, Roman; CHOI YUK-PING, Susanne, išnaša 24, p. 399; **Республика Молдова**. Закон Nr. 1225 от 08.12.1992 „О реабилитации жертв политических репрессий“, išnaša 336, 14 str.; **Vengrijos** nacionalinė teisė. Žr. Constitutional Court, Decision 46 of 2000 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 19 d.]. Prieiga per internetą: <[http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis/eng/eur/hun/hun-2000-3-009?fn=document-frameset.htm\\$f=templates\\$3.0](http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis/eng/eur/hun/hun-2000-3-009?fn=document-frameset.htm$f=templates$3.0)>; **Albanijos** 2007 m. lapkričio 12 d. įstatymas Nr. 9831 „Dėl kompensacijos buvusiems komunistinio režimo politiškai persekiojamiems asmenims“. Žr. Consideration of reports submitted by States parties under article 40 of the Covenant. Second periodic reports of States parties, Albania, 25 August 2011. United Nations Human Rights Committee, 17 November 2011, CCPR/C/ALB/2; **Lietuvos Respublikos** valstybės paramos žuvusių pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių šeimoms įstatymas. Valstybės žinios, 1998, Nr. 92-2543; Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas, ypač žr. 9 str., 12 str., 14 str.; Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. rugpjūčio 12 d. nutarimas Nr. 327 „Dėl materialinės žalos atlyginimo asmenims, Antrojo pasaulinio karo ir okupacijų metais išvežtiems priverstiniais darbams, buvusiems getuose, įkalinimo įstaigose ir kitose laisvės atėmimo vietose“. Valstybės žinios, 1991, Nr. 26-704.

skirtis)⁵³⁷. Gali būti nustatomos ir kitos sąlygos aukos įpėdiniam, siekiantiems gauti kompensaciją. Pvz., Vokietijos fondo įstatymo 13(1) skyriuje nustatyta, kad išmokos yra griežtai asmeninės ir individualios. Padarytos kelios išimtys: jeigu auka mirė po 1999 m. vasario 15 d.⁵³⁸ arba teikiamas pareiškimas dėl tam tikros žalos (nurodyti konkretūs įstatymo skyriai), tokiais atvejais išmoka mokama aukos artimiesiems giminaičiams (tame pačiame paragrafe nustatytos išmokų gavėjų pirmumo eilės)⁵³⁹. Pažymėtina, kad skirtinguose teisiniuose reguliavimuose nustatytos skirtingos taisyklės dėl įpėdinių nustatymo. Pvz., Austrijos sutaikymo fondo įstatyme paveldėjimo teisė nustatoma pagal išmokos gavėjo nacionalinę teisę⁵⁴⁰, Austrijos Bendro Susitarimo fondo

⁵³⁷ Pvz., Закон **Российской Федерации** от 18 октября 1991 года N 1761-1 „О реабилитации жертв политических репрессий“, išnaša 142, 15 str. 3 d.; Положение о порядке выплаты денежной компенсации лицам, реабилитированным в соответствии с Законом Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“, утверждено Постановлением Правительства Российской Федерации от 16 марта 1992 г. N 160, 3, 16 punktai; Закон **Республики Казахстан** от 14 апреля 1993 года „О реабилитации жертв массовых политических репрессий“. Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан, 1993 г., N 10, ст. 242 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.enbek.gov.kz/node/242152>>, 22 str.; Закон **України** „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“, išnaša 143, 5 str.; Положение о порядке восстановления прав реабилитированных граждан, пострадавших в результате репрессий за политические и религиозные убеждения, по социальным, национальным и другим признакам (В редакции постановлений Правительства КР от <...> 17 мая 2013 года № 274). Утверждено постановлением Правительства **Кыргызской Республики** от 28 сентября 1995 года № 401, 12 punktai; Постановление Правительства **Российской Федерации** от 2 августа 1994 г. N 899 „Об утверждении Положения об условиях и порядке выплаты компенсаций лицам, подвергшимся нацистским преследованиям“, 11 punktai. Постановление Верховного Совета **Республики Беларусь**, 21 декабря 1990 г. № 479-XII <...>, išnaša 142, 15 punktai; Постановление Совета Министров Республики Беларусь, 18 декабря 1992 г. № 759 „Об утверждении Положения о порядке выплаты денежной компенсации жертвам политических репрессий 20–80-х годов, реабилитированным в соответствии с решениями Верховного Совета Республики Беларусь“ (последние изменения и дополнения: Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 23 декабря 2008 г. № 2010), 3 punktai [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.]. Prieiga per: „ЭТАЛОН-ONLINE“. Jeigu asmuo miršta prieš gaudamas išmokas iš **Sunkumų fondo, II straipsnio fondo, CEEF, HVCF**, tam tikrais atvejais šią išmoką turi teisę gauti teisių perėmėjai. Hardship Fund: Heirs. Payments to Legal Successor [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.claimscon.org/what-we-do/compensation/hardship/hardship-fund-heirs/>>.

⁵³⁸ Ši data pasirinkta neatsitiktinai. Tada buvo padarytas pirmas bendras Vokietijos verslininkų pareiškimas dėl kompensacijų fondo įsteigimo. ADLER, Libby; ir ZUMBANSEN, Peer. The Forgetfulness of Noblesse: A Critique of the German Reparation Law Compensating Slave And Forced Laborers of the Third Reich. *Harvard Journal on Legislation*, 2002, Vol. 39, p. 22; ИВАНОВ, А.П. Трудный путь к взаимопониманию и примирению (из истории иностранных компенсационных выплат российским гражданам - жертвам нацистского режима). *Lex Russica*, 2010, № 4, p. 731.

⁵³⁹ The Law on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future”, išnaša 39.

⁵⁴⁰ Federal Law – Concerning the Fund for Voluntary Payments by the Republic of Austria to Former Slave Laborers and Forced Laborers of the National Socialist Regime (Reconciliation Fund Law), Section 4(2) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.reconciliationfund.at/db/admin/de/index_main.php?cbereich=5&cthema=374&carticle=733&fromlist=1>. Šio įstatymo 4(1) str. nustatyta, kad

įstatyme aukų įpėdiniai, turintys teisę pateikti pareiškimą, nustatomi remiantis Austrijos civiliniu kodeksu⁵⁴¹, tuo tarpu, jau minėta, pačiame Vokietijos fondo įstatyme nustatyta, kokie įpėdiniai turi teisę gauti išmoką⁵⁴². Tarptautinės teisės asociacijos žalos atlyginimo mechanizmo proceso principų 6 principo komentare laikomasi nuomonės, kad jeigu sukurtas nacionalinis žalos atlyginimo mechanizmas ir aukų sritis yra geografiškai apribota, siekiant nustatyti galimus aukų įpėdinius galbūt yra tinkama remtis valstybės nacionaline teise. Tokiu atveju galėtų būti papildoma nuostata siekiant išplėsti įpėdinių ratą, jeigu, rengėjų manymu, tai yra būtina. Tačiau jeigu tikimasi, kad pareiškimus pateiks didelis skaičius aukų, turinčių skirtingas pilietybes ir esančių iš skirtingų valstybių, pageidautina nustatyti atskiras taisykles dėl įpėdinių nustatymo⁵⁴³.

Kompensacija už totalitarinių režimų metais nacionalizuotą, konfiskuotą nuosavybę paprastai gali būti mokama ne tik pačiai aukai, bet ir jos šeimos nariams, įpėdiniams, aukai mirus iki kompensacijos paskyrimo. Pvz., RF politinių represijų įstatymo 16.1 str. 8 d. numatyta, kad mirus reabilituotam asmeniui konfiskuota, atimta ar kitu būdu prarasta ryšium su reabilituoto asmens buvusiomis represijomis nuosavybė gražinama, kompensuojama jos vertė ar mokama kompensacija už ją reabilituoto asmens *pirmos eilės* įpėdiniams⁵⁴⁴. Galima pateikti panašių pavyzdžių nagrinėjant kitų valstybių nacionalinės teisės aktus, kuriuose kompensaciją už atimtą nuosavybę turi teisę gauti nebūtinai pirmos eilės įpėdiniai⁵⁴⁵. Nustačius teisę gauti kompensaciją tik

jeigu asmuo, turintis teisę gauti išmoką, miršta 2000 m. vasario 15 d. ar vėliau, *išmoką gauti turi teisę šio asmens įpėdiniai, kurie nustatomi pagal šio asmens nacionalinę teisę.*

⁵⁴¹ Federal Law on the Establishment of a General Settlement Fund for Victims of National Socialism and on Restitution Measures (General Settlement Fund Law), išnaša 335, 6(2) para.

⁵⁴² The Law on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future”, išnaša 39, 13(1) skyrius.

⁵⁴³ Draft Procedural Principles for Reparation Mechanisms with Commentaries. International Law Association. International committee on reparation for victims of armed conflict. Prepared by Shuichi Furuya (Co-Rapporteur), Washington Conference (2014) [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. gegužės 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ila-hq.org/en/committees/index.cfm/cid/1018>>.

⁵⁴⁴ Закон Российской Федерации от 18 октября 1991 года N 1761-1 „О реабилитации жертв политических репрессий“, išnaša 142.

⁵⁴⁵ Pvz., Ukrainos įstatymo „Dėl politinių represijų aukų reabilitacijos Ukrainoje“ 5 str. *inter alia* nustatyta, kad atimta nuosavybė esant galimybei gražinama reabilituotam asmeniui ar jo įpėdiniams natūra, nesant tokios galimybės – kompensuojama šios nuosavybės vertė. Закон України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“, išnaša 143; **taip pat žr. LR** piliečių

pirmos eilės įpėdiniams, yra kitų giminaičių bandymų skūsti tokį nacionalinį teisinį reguliavimą. Buvo politinių represijų aukų įpėdinių skundų dėl teisės į piniginę kompensaciją už nuosavybę nustatymo tik aukos pirmos eilės įpėdiniams (reabilituoto asmens vaikams, sutuoktiniui, tėvams), net jeigu nėra pirmos eilės įpėdinių⁵⁴⁶. Taigi, pvz., RF reabilituoto asmens vaikaičiai, dukterėčios tokios kompensacijos už nuosavybę negali gauti⁵⁴⁷. Kaip išaiškino RF Aukščiausiasis Teismas, RF politinių represijų įstatymu reguliuojami ne paveldėjimo santykiai, o santykiai, kylantys iš žalos nuo politinių represijų nukentėjusių asmenų gyvybei, sveikatai, nuosavybei padarymo, ir nustatytas asmenų, turinčių teisę į šios žalos atlyginimą, ratas. Reabilituoto asmens mirties dieną konfiskuotos nuosavybės paveldėjimas negalėjo atsirasti, nes palikėjas (reabilituotas asmuo) realiai nedisponavo šia konfiskuota nuosavybe mirties dieną. Teisę į konfiskuotos nuosavybės grąžinimą atsirado tik priėmus RF politinių represijų įstatymą. Įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į valstybės realią galimybę iš biudžeto išmokėti kompensaciją nuo politinių represijų nukentėjusiems asmenims ir jų artimiesiems giminaičiams, apribojo asmenų, turinčių teisę į konfiskuotos nuosavybės grąžinimą arba kompensacijos gavimą vietoj reabilituoto asmens po jo mirties, ratą⁵⁴⁸. Be to, RF teismų sprendimuose

nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 str., išnaša 494; Law on Property Restitution and Compensation, "Official Gazette of RS", no. 72/2011, **Republic of Serbia**, išnaša 180, 5 str. 1, 5 d.; Постановление Верховного Совета **Республики Беларусь**, 21 декабря 1990 г. № 479-XII <...>, išnaša 142, 11 punkta; **Republic of Estonia**, Principles of Ownership Reform Act, išnaša 181, 8 str.

⁵⁴⁶ Įstatymų leidėjas vadovavosi principu, kad turtas buvo konfiskuojamas iš vienos šeimos narių, tarpusavyje susijusių būtent pirmos eilės paveldėjimo santykiais. СОЛЮПОВА, Е. Имущественные права граждан, пострадавших от политических репрессий. *Хозяйство и право*, 1995, N 12.

⁵⁴⁷ RF politinių represijų įstatymo 16.1 str. 8 d.; Костромской областной суд, кассационное определение от 20 июня 2007 г. по делу N 33-539; Псковский областной суд, апелляционное определение от 13 марта 2012 г. по делу N 33-339; Верховный Суд Чеченской Республики, апелляционное определение от 6 марта 2012 г. N 11-15/12; Верховный Суд Российской Федерации, решение от 30 августа 1998 г. N ГКПИ 98-358; Верховный Суд Российской Федерации, решение от 15 мая 2012 г. N АКПИ12-532.

⁵⁴⁸ Верховный Суд Российской Федерации, решение от 30 августа 1998 г. N ГКПИ 98-358; Верховный Суд Российской Федерации, решение от 15 мая 2012 г. N АКПИ12-532. **RF KT konstatavo, kad** RF politinių represijų įstatymo 16.1 str. nuostata, skirta apsaugoti reabilituotų asmenų ir jų įpėdinių turtines teises, pati savaime negali būti laikoma pažeidžiančia piliečių konstitucines teises, o konkrečiai spręsti, ar pareiškėjai (reabilituoto asmens vaikaičiai) turi teisę gauti kompensaciją, nepriklauso RF KT kompetencijai. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 5 февраля 1998 г. N 19-О; Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 17 ноября 2009 г. N 1496-О-О. **Taip pat apie buvusių savininkų įpėdinių, turinčių teisę atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą, rato ribojimo panašų pateisinimą LR žr. LR KT 2014 m. spalio 8 d. nutarimą. TAR, 2014, Nr. 2014-13823.**

pripažįstama, kad tokia nacionalinės teisės nuostata ir jos taikymo praktika neprieštarauja Pagrindiniams teisingumo principams nusikaltimo ir piknaudžiavimo valdžia aukoms, kuriuose nustatytas apytikslis asmenų, kuriems turi būti atlyginama žala, padaryta nusikaltimu ir piknaudžiovimu valdžia, ratas (aukos, taip pat jų šeimos nariai ir išlaikytiniai)⁵⁴⁹. Taigi, matyt, šiuo atveju RF pirmos eilės įpėdiniai suprantami kaip netiesioginės aukos, pačios patyrusios žalą dėl nuosavybės atėmimo, o ne tiesioginės aukos įpėdiniai, turintys teisę į kompensaciją. Manytina, jeigu ir būtų tokiu atveju pateiktas aukos įpėdinio pareiškimas EŽTT ginčijant nacionalinį reguliavimą, kuriame įpėdiniam apskritai ar tam tikros eilės įpėdiniam nenustatyta kompensacija, jis būtų pripažintas nepriimtiniu *ratione materiae* pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str., nes nacionalinėje teisėje neįtvirtinus įpėdinių teisės į kompensaciją, vėlgį jie neturėtų „teisėtų lūkesčių“ („nuosavybės“) gauti kompensacijos EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme⁵⁵⁰. Tik valstybei nustačius teisę į kompensaciją totalitarinių režimų aukų šeimos nariams, įpėdiniam, žinoma, įgyvendindami šią teisę, pastarieji asmenys galės kreiptis į EŽTT, remdamiesi vienokiu ar kitokiu EŽTK ar EŽTK Protokolo str.⁵⁵¹. JT ŽTK, atrodo, totalitarinių režimų aukų įpėdinių, neturinčių teisės į kompensaciją už, pvz., atimtą jų šeimos nuosavybę, pranešimas taip pat nebūtų sėkmingas, nes Pakte neginama teisė į nuosavybę (be to, reikalaujant kompensacijos gali kilti JT ŽTK *ratione temporis* jurisdikcijos problemų). Yra abejotina, ar būtų pripažintas ir diskriminavimas valstybei nenustatant kompensacijos aukų įpėdiniam. Konkrečių pasiūlymų dėl kompensacijos mokėjimo įpėdiniam (nustatant jų eiliškumą) už aukos patirtą žalą, jeigu pati auka mirė, tarptautinėje teisėje yra nedaug. Pvz., van Boven/Bassiouni principuose, Pagrindiniuose

⁵⁴⁹ Верховный Суд Российской Федерации, решение от 30 августа 1998 г. НГКПИ 98-358; Костромской областной суд, кассационное определение от 20 июня 2007 г. по делу N 33-539; Нижегородский областной суд, апелляционное определение от 5 июня 2012 г. по делу N 33-3920/2012.

⁵⁵⁰ Pvz., žr. Ernst Leonhard Harrach v. the Czech Republic, decision, ECtHR, Application no. 40974/09, 28 June 2011.

⁵⁵¹ Pvz., žr. Irena Muskus and Others v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 71669/01, 29 November 2005. Pareiškėjai, 1953 m. apkaltinto asmens žmona ir vaikai, remdamiesi Lenkijos nacionalinės teisės akto nuostatomis, reikalavo kompensacijos už savo vyro ir tėvo patirtą žalą ryšium su kaltinimu 1953 m. Reikalavo EŽTT pripažinti, kad nacionalinis procesas truko pernelyg ilgai ir buvo neteisingas.

teisingumo principuose nusikaltimo ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms nieko nėra minima apie tiesioginės aukos įpėdinių teisę perimti tiesioginei aukai priklausančią kompensaciją. Tiesa, aukų įpėdinių teisė gauti žalos atlyginimą minima Joinet/Orentlicher principų 31 principė⁵⁵², Tarptautinės teisės asociacijos Hagos deklaracijos 4 str. komentare⁵⁵³; taip pat tam tikrų tarptautinių organizacijų rezoliucijose, deklaracijose⁵⁵⁴, neprivalomoje teisėje, susijusioje su nacių atimtos nuosavybės gražinimu/kompensacija už ją minimos ne tik pačios nacių aukos, bet ir aukų įpėdiniai, kaip turintys teisę reikalauti nuosavybės gražinimo/kompensacijos⁵⁵⁵. Aukų teisės į kompensaciją perėjimas įpėdiniais paminėtas ir AŽTT praktikoje⁵⁵⁶.

Šiame kontekste reikėtų paminėti pareiškimų palaikymo praktiką EŽTT. Jeigu aukos artimieji giminaičiai ar įpėdiniai ketina palaikyti pareiškimą mirusios aukos vardu, ir niekas iš bylos šalių tam neprieštarauja, EŽTT gali leisti tęsti pareiškimo nagrinėjimą⁵⁵⁷. Pvz., jeigu mirusio pareiškėjo įpėdinis palaiko pareiškimą, EŽTT sutinka, kad jis kaip savo brolio vienintelis įpėdinis

⁵⁵² Updated set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity, išnaša 72.

⁵⁵³ Komentare pažymėta, kad asmenys galėtų paveldėti aukos reikalavimus remiantis paveldėjimo teisės normomis. Draft Declaration of International Law Principles on Reparation for Victims of Armed Conflict (Substantive Issues) and Commentaries, išnaša 29, 4 str.

⁵⁵⁴ Resolution 1205 (1999) on Looted Jewish Cultural Property; text adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Parliamentary Assembly, Council of Europe on 4 November 1999, para. 8, 18 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta99/ERES1205.htm>>; Paris Declaration of the Organization for Security and Co-operation in Europe, Parliamentary Assembly, 10 July 2001, išnaša 507, para. 107.

⁵⁵⁵ Washington Conference Principles, išnaša 78, para. 5, 7, 8; Vilnius Forum Declaration, 5 October 2000, išnaša 79, para. 1; Guidelines and Best Practices for the Restitution and Compensation of Immovable (Real) Property <...>, išnaša 46, preambulė.

⁵⁵⁶ Nagrinėjant EŽTT praktiką, susijusią su kompensacija totalitarinių režimų aukoms, nepavyko nustatyti EŽTT sprendimų, kuriuose EŽTT pripažintų, kad mirus pareiškėjui (tiesioginei totalitarinio režimo aukai) kompensacija ateityje turi/turėtų būti perduodama mirusiojo įpėdiniais. Tačiau AŽTT savo praktikoje pripažįsta, kad kompensacija už žalą turi būti perduodama įpėdiniais. CARRILLO, Arturo J., išnaša 30, p. 524-525. Taip pat žr. Case of Aloboetoe et al. v. Suriname, Judgment of September 10, 1993 (Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 15, para. 54; Case of El Amparo v. Venezuela, Judgment of September 14, 1996 (Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No 28, para. 43, 46; Case of Garrido and Baigorria v. Argentina, Judgment of August 27, 1998 (Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 39, para. 50, 65; Case of the Caracazo v. Venezuela, Judgment of August 29, 2002 (Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 95, para. 135.

⁵⁵⁷ Janowiec and Others v. Russia, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 55508/07 and 29520/09, 21 October 2013, para. 97-101. Taip pat žr. Tauno Ylipää v. Finland, decision, ECHR, Application No. 21357/93, 29 November 1995; Preda et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requêtes nos 9584/02, 33514/02, 38052/02, 25821/03, 29652/03, 3736/03, 17750/03 et 28688/04, 29 avril 2014, para. 75.

turi teisėtą interesą palaikyti pareiškimą vietoj mirusio brolio⁵⁵⁸. Ir, atvirksčiai, vienam iš pareiškėjų mirus, remdamasis EŽTK 37 str. 1 d., EŽTT priima sprendimą išbraukti pareiškimą iš sąrašo, nes mirusiojo įpėdinis nepalaikė pareiškimo mirusiojo vardu, be to, EŽTT nenustatė specialių aplinkybių, reikalaujančių toliau nagrinėti pareiškimą gerbiant Konvencijoje ir jos Protokoluose įtvirtintas žmogaus teises⁵⁵⁹. *Jan Malhous v. Čekijos Respublika* byloje EŽTT pažymėjo, kad svarbu yra tai, kad mirusio pareiškėjo sūnėnas kaip galimas įpėdinis turi teisėtą interesą palaikyti pareiškimą, anot EŽTT, reikšmės neturi tai, kad šis asmuo nėra mirusio pareiškėjo artimasis giminaitis ir kad jis nebuvo patvirtintas kaip pareiškėjo įpėdinis nacionalinėje teisėje (jis buvo tik nurodytas pareiškėjo testamente, bet paveldėjimo procesas pagal nacionalinę teisę dar tik vyko)⁵⁶⁰. Be to, mirusio pareiškėjo teisių perėmėjas gali turėti ne tik materialinius interesus siekdamas palaikyti pareiškimą. Žmogaus teisių bylos prieš EŽTT taip pat turi moralinę dimensiją ir pareiškėjui artimi žmonės atitinkamai gali turėti teisėtą interesą įsitikinti, kad teisingumas pasiektas net po pareiškėjo mirties⁵⁶¹. Taip pat EŽTT pažymėjo, kad mirusio pareiškėjo pareiškimo palaikymas negali pakeisti pradinio pareiškimo apimties⁵⁶²; asmuo, turintis teisę tęsti pareiškimą po pareiškėjo mirties, taip pat gali užimti pareiškėjo vietą ir dėl reikalavimų dėl teisingo žalos atlyginimo pagal EŽTK 41 str.⁵⁶³. Tačiau visi aukščiau minėti pavyzdžiai aktualūs tais atvejais, kai pareiškėjas spėjo pateikti pareiškimą prieš mirtį į EŽTT. Todėl kyla klausimas, ar mirusio ir nepateikusio pareiškimo asmens (aukos) giminaičiai turi teisę pateikti pareiškimą. EŽTK 34 str. reikalauja, kad asmuo būtų paveiktas tariamo pažeidimo. EŽTT neleidžia mirusios aukos giminaičiams pateikti pareiškimą ginant mirusiojo tariamai pažeistas teises, įtvirtintas EŽTK/EŽTK Protokoluose. Tokio pobūdžio pareiškimas būtų

⁵⁵⁸ *Varga v. Slovakia*, judgment, ECtHR, Application no. 36931/08, 10 July 2012, para. 29-30.

⁵⁵⁹ *Anton Štokalo and Others v. Croatia*, decision, ECtHR, Application no. 22632/07, 3 May 2011.

⁵⁶⁰ *Jan Malhous v. the Czech Republic*, decision, ECtHR (GC), Application no. 33071/96, 13 December 2000.

⁵⁶¹ *Ibid.*

⁵⁶² *Ibid.*

⁵⁶³ *Malhous v. the Czech Republic*, judgment, ECtHR (GC), Application no. 33071/96, 12 July 2001, para. 67.

nepriimtinas EŽTT *ratione personae*. Taigi, pvz., tariamai neteisėtai nuteisto ir vėliau mirusio asmens vaikas neturėtų teisės pateikti pareiškimo savo mirusio tėvo vardu⁵⁶⁴.

Taigi darytina išvada, kad EŽTT praktikoje nėra užtikrinama nacionalinės teisės dėl kompensacijos totalitarinių režimų aukoms atitiktis EŽTK/EŽTK Protokolams mirus totalitarinių režimų aukai (EŽTT nenagrinės pareiškimo dėl EŽTK/EŽTK Protokolo pažeidimo pagal totalitarinių režimų aukos teisių perėmėjo, įpėdinio pareiškimą). Aukos teisių perėmėjai, įpėdiniai turi galimybę apskusti nacionalinę teisę, tariamai pažeidžiančią mirusios totalitarinių režimų aukos teises pagal EŽTK/EŽTK Protokolą, ir net gauti žalos atlyginimą EŽTT, jeigu pati totalitarinių režimų auka, dar būdama gyva, pateikė pareiškimą EŽTT. Kaip rodo neprivaloma teisė, tarptautinių organizacijų institucijų teisės aktai, AŽTT praktika, rekomenduojama mirusiai totalitarinių režimų aukai priklausančią kompensaciją išmokėti šios aukos įpėdiniam. Tačiau įpėdinių pareiškimai/pranešimai dėl mirusiai aukai priklausančios kompensacijos neišmokėjimo tam tikroje valstybėje negalėtų būti patenkinti EŽTT ir JT ŽTK.

2.3.3. Kompensacijos mokėjimas, kai aukos ir jos įpėdinių negalima nustatyti

Praktikoje gali kilti klausimas dėl kompensacijos mokėjimo, kai auka ar jos įpėdiniai negali būti nustatyti. Pvz., Vašingtono konferencijos principų 9 paragrafe tik nustatyta, kad jeigu nacių konfiskuotų meno vertybių savininkas ar jo įpėdinis negali būti nustatytas, turi būti imamas priemonių siekiant „teisingo ir sąžiningo sprendimo“, nepaaiškinant, koks tai galėtų būti sprendimas⁵⁶⁵. Vilniaus forumo deklaracijos 4 paragrafe tik pažymėta, kad nėra bendro modelio tokiems klausimams spręsti⁵⁶⁶.

⁵⁶⁴ Edo Pirkmajer v. Slovenia, decision, ECtHR, Application no. 30745/03, 25 November 2008. Taip pat žr. Mordechai Poznanski and Others v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 25101/05, 3 July 2007.

⁵⁶⁵ Washington Conference Principles, išnaša 78.

⁵⁶⁶ Vilnius Forum Declaration, 5 October 2000, išnaša 79.

Tiesa, neprivalomoje teisėje ir valstybių praktikoje galima rasti tam tikrų sprendimo būdų. Pabrėžiama būtinybė atsižvelgti į socialinius nacių aukų poreikius (pvz., parama bado aukoms, medicinos pagalba), ir vienas iš būdų tokiems tikslams pasiekti nurodomas šeimininkės (aukų be teisių perėmėjų, įpėdinių) nuosavybės naudojimas. Taip pat šeimininkė nuosavybė gali būti panaudota Holokausto švietimui, aukų atminimui⁵⁶⁷. Pažymėtina, kad svarstant LR geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo projektą, buvo siūlymų kompensacijos nemokėti fiziniams asmenims. Vienas iš argumentų buvo tai, kad šio įstatymo projekto tikslas numatyti kompensaciją už žydų religinių bendruomenių, o ne fizinių asmenų nekilnojamąjį turtą⁵⁶⁸. Iš tiesų, Restitucijos ir kompensacijos gairių ir geriausių praktikų dėl užgrobtos nekilnojamojo turto j punkte pabrėžta, kad tokiems tikslams gali būti panaudota *fizinių asmenų* šeimininkė nuosavybė, t. y. nacių, fašistų ar jų kolaborantų konfiskuota ar kitaip paimta nuosavybė, priklausiusi mirusiems ir nepalikusiems įpėdinių asmenims⁵⁶⁹. Kita vertus, Restitucijos ir kompensacijos gairėse ir geriausiose praktikose dėl užgrobtos nekilnojamojo turto neatimama galimybė panaudoti tokią nuosavybę sunaikintoms bendruomenėms paminėti ir Holokausto (Šoa) švietimui. Taigi,

⁵⁶⁷ Žr. **Terezino deklaracijos** dalies „Holokausto (Šoa) ir kitų nacių persekiojimo aukų gerovė“ (angl. – “*The Welfare of the Holocaust (Shoah) Survivors and other Victims of Nazi Persecution*”) 1, 2 punktus ir dalies „Nekilnojamasis turtas“ (angl. – “*Immovable (Real) Property*”) 3 punktą. Terezin declaration, išnaša 76; Guidelines and Best Practices for the Restitution and Compensation of Immovable (Real) Property <...>, išnaša 46, j punktą. **Pvz., Austrija** panaudojo iš šeimininkės nuosavybės gautas pajamas nukentėjusiesiems; **Čekija** paskyrė fondus, paremtus bendruomenine nuosavybe, nukentėjusiesiems asmenims. Closing Remarks by Amb. Stuart Eizenstat, special adviser on Holocaust issues to the Secretary of State, Prague, Czech Republic, June 9 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.claimscon.org/index.asp?url=eizenstat-60910>>.

⁵⁶⁸ Lietuvos Respublikos Seimo VI (pavasario) sesijos 2011 m. birželio 9 d. vakarinio plenarinio posėdžio Nr. 335 stenograma, E. Klumbio kalba [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 6 d.]. Prieiga per internetą: <www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=401055>; A. Syso 2010 m. lapkričio 5 d. pasiūlymas dėl Lietuvos Respublikos kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo projekto Nr. XIP-968(2) [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 6 d.]. Prieiga per internetą: <www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=385175&p_query=%FEyd%F8&p_tr2=2>; Lietuvos Respublikos Seimo žmogaus teisių komiteto (papildomo komiteto) 2010 m. gruodžio 15, 22 d. išvados „Dėl Lietuvos Respublikos kompensacijos už žydų bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo projekto Nr. XIP-968(2)“, Kauno žydų religinės bendruomenės pasiūlymo 5 punktas [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 6 d.]. Prieiga per internetą: <www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=389803>.

⁵⁶⁹ Guidelines and Best Practices for the Restitution and Compensation of Immovable (Real) Property <...>, išnaša 46.

atrodo, galima daryti išvadą, kad žydų bendruomenių turto panaudojimas Holokausto aukoms (fiziniams asmenims) nenukrypsta turto panaudojimo požiūriu nuo Restitucijos ir kompensacijos gairių ir geriausių praktikų dėl užgrobto nekilnojamojo turto⁵⁷⁰.

Siūlytina įsitikinti, kad konkrečiu atveju iš tiesų nėra aukų įpėdinių, imtis visų įmanomų priemonių jiems nustatyti, numatyti pakankamą protingą terminą įpėdinių pareiškimams pateikti, ir tik tada naudoti jiems priklausančią kompensaciją aukščiau minėtiems tikslams (pvz., kitoms aukoms palaikyti ir t. t.). Priešingu atveju, vėliau galima tikėtis nepatenkintų įpėdinių reikalavimų. Žydai, turėję nuosavybę, nacių atimtą ar perduotą per prievartą Rytų Vokietijoje, turėjo teisę reikalauti šios nuosavybės restitucijos ar kompensacijos už nuosavybę. Nenustačius tokių aukų įpėdinių per nustatytą laiko tarpą, nuosavybė buvo perduota/sumokėta kompensacija už ją Reikalavimų konferencijai kaip teisių perėmėjai, kuri panaudojo lėšas nepasiturinčių nacių aukų paramai, švietimui, tyrimui⁵⁷¹. Šiuo metu žydų turto, nacių atimto Antrojo pasaulinio karo metais, įpėdiniai reikalauja iš Reikalavimų konferencijos kompensacijos. Ieškovai teigia, kad jie tik neseniai sužinojo, kad jie yra tam tikro turto, esančio Berlyne ir kituose Vokietijos miestuose, įpėdiniai. Anot ieškovų, jie turi teisę į kompensaciją, nepaisant praleisto senaties termino⁵⁷².

⁵⁷⁰ Įdomu pažymėti, kad, pvz., Čekijoje, Slovakijoje įkurti specialūs fondai, kurių lėšos buvo skirtos tiek asmenims paremti, tiek žydų religinių bendruomenių turtui išlaikyti. Lietuvos Respublikos kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo projekto 2010 m. birželio 23 d. aiškinamasis raštas, išnaša 51.

⁵⁷¹ The Successor Organization [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.claimscon.org/about/successor/>>.

⁵⁷² Heirs to Nazi-seized assets sue Claims Conference, by Gil Shefler, Yonah Bob, 27 June 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.jpost.com/Jewish-World/Jewish-News/Heirs-to-Nazi-seized-assets-sue-Claims-Conference>>; In Holocaust restitution, a debate over aiding survivors or compensating heirs. By Henry Rome, 01/27/2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.jpost.com/Jewish-World/Jewish-Features/In-Holocaust-restitution-a-debate-over-aiding-survivors-or-compensating-heirs-339444>>; Property stolen during the Nazi terror must be returned [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.jpost.com/Opinion/Op-Ed-Contributors/Property-stolen-during-the-Nazi-terror-must-be-returned-339780>>.

2.4. Už kokią patirtą žalą ir kokio dydžio suteikti kompensaciją – valstybių vertinimo laisvė?

2.4.1. Kompensacijos ribojimo būdai

Mokslinėje literatūroje sutinkama, kad ne visada yra tinkama, įmanoma visiškai atlyginti padarytą žalą. Teisingumas (angl. – *fairness*) lemia visiško žalos atlyginimo principo koregavimą, apribojimą; teisingumas kartais gali leisti arba reikalauti dalinio aukų interesų aukojimo siekiant didesnio gėrio, atsižvelgiant į viešąjį interesą. Autoriai daro išvadą, kad ir van Boven/Bassiouni principų 18 principu pripažįstama galimybė riboti visiško žalos atlyginimo principą, nes „visiškas ir veiksmingas žalos atlyginimas“ turėtų būti suteiktas „*kai tinkama, proporcingai pažeidimo sunkumui ir kiekvienos bylos aplinkybėms*“ (ne tik „*atsižvelgiant į individualias aplinkybes*“) (autorės pastaba – van Boven/Bassiouni principų 20 principu taip pat, panašiai, numatyta, kad kompensacija turėtų būti suteikta „*kai tinkama, proporcingai pažeidimo sunkumui ir kiekvienos bylos aplinkybėms*“). Autoriai, nagrinėdami, kokius reikalavimus turėtų patenkinti teisės į žalos atlyginimą ribojimai, nubrėžia paralelę su reikalavimais kitų teisių ribojimams, pvz., teisės į teismą ribojimui. Taigi individualios teisės į žalos atlyginimą ribojimai negali sumažinti ar susiaurinti šios teisės tokiu būdu ar laipsniu, kad pažeistų pačią šios teisės esmę. Be to, ribojimu turi būti siekiama teisėto tikslo ir turi būti proporcingumas tarp taikomų priemonių ir siekiamo teisėto tikslo. Ši paskutinė sąlyga nukreipia į pusiausvyrą tarp aukos ir visos visuomenės interesų. Sveriant šiuos interesus, teisės į žalos atlyginimą, anot šių autorių, turėtų skirtis priklausomai nuo pažeidimo sunkumo ir susijusios teisės svarbos⁵⁷³. Anot mokslininkų, teisingas žalos atlyginimas reiškia poreikį atsižvelgti, iš vienos pusės, į pereinamąjį kontekstą, kuriame atlyginama žala, (įskaitant didelį aukų

⁵⁷³ ROMBOUTS, Heidy; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 452-453. **Taip pat žr.** TOMUSCHAT, Christian. La protection internationale <...>, išnaša 308, p. 28-29. Anot Ch. Tomuschat, griežta taisyklė, kad neteisėtas veiksmas įpareigoja valstybę visiškai atlyginti žalą, nėra tinkama, kai įvyko didelė katastrofa, ginkluoti konfliktai, revoliucija. Nuostolių atlyginimas turi būti paskirstytas solidariai tarp visų visuomenės narių.

skaičių) ir, iš kitos pusės, išteklių žalos atlyginimo programoms stoka⁵⁷⁴. Siekiant suderinti aukų poreikius ir valstybės galimybes mokėti tikriausiai reikalingas kompromisas, nes neužtenka lėšų visiškai atlyginti žalą (sumokėti visišką kompensaciją) visoms aukoms. Aukų skaičiai, dažnai ekonomiškai silpnose valstybėse, reikalauja sumažintų kompensacijų siekiant užtikrinti, kad kiekviena auka gautų bent kokią nors kompensaciją⁵⁷⁵. Toliau plačiau nagrinėtini šie kompensacijos ribojimo būdai: kompensacijos nemokėjimas už tam tikrą žalą arba kompensacijos dydžio ribojimas.

Kompensacijos nemokėjimas už tam tikrą žalą. Yra teikiami siūlymai valstybėms dėl žalos, už kurią turėtų būti suteikta kompensacija⁵⁷⁶. Tačiau, kaip buvo nustatyta aukščiau, valstybės nemoka kompensacijos už tam tikrą žalą (nesiima jokių priemonių žalai atlyginti). Dažnai valstybių nacionalinės teisės aktuose nustatoma, už kokią padarytą žalą (pvz., žalą kokiam turtui) kompensacija nėra mokama. Pvz., RF politinių represijų įstatymo 16.1 str. yra numatyti atvejai, kai turtas nėra gražinamas, neatlyginama jo vertė ir nekompensuojama už jį (žemė; nuosavybė, išimta iš civilinės apyvartos; nuosavybė, sunaikinta stichinių nelaimių metu, Antrojo pasaulinio karo metais ir t. t.)⁵⁷⁷, yra ir kitų pavyzdžių⁵⁷⁸. Išanalizavus EŽTT praktiką dėl EŽTT jurisdikcijos, ypač jurisdikcijos *ratione temporis ir ratione materiae*, tenka pripažinti, kad pagal EŽTK/EŽTK 1 Protokolą valstybės turi vertinimo laisvę spręsti, kokią žalą jos įsipareigos atlyginti. Taigi vėl galima konstatuoti, kad EŽTT praktika nedaro poveikio valstybių nacionalinei teisei, priešingai, EŽTT

⁵⁷⁴ ROMBOUITS, Heidy; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 459.

⁵⁷⁵ SHELTON, Dinah. *Remedies in International Human Rights Law*, išnaša 34, p. 399, 426-427.

⁵⁷⁶ **Pvz., pagal van Boven/Bassiouni principų 20 principą kompensacija turėtų būti suteikiama už bet kokią ekonomiškai įvertinamą žalą, patirtą dėl sunkių tarptautinės žmogaus teisių teisės pažeidimų ir sunkių tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų, kai tinkama ir proporcinga pažeidimo sunkumui ir kiekvienos bylos aplinkybėms, kaip antai: fizinė ar psichinė žala; prarastos galimybės, įskaitant įsidarbinimą, švietimą ir socialines išmokas; turinė žala ir prarastos pajamos, įskaitant tikėtinas pajamas; moralinė žala; patirtos teisinės ar ekspertų pagalbos, vaistų, medicinos paslaugų bei psichologinių ar socialinių paslaugų išlaidos.** Basic Principles and Guidelines <...>, išnaša 23, 20 principas; **taip pat žr.** The Chicago Principles, išnaša 71, p. 57, 3.4 principą.

⁵⁷⁷ Закон Российской Федерации от 18 октября 1991 года N 1761-1 „О реабилитации жертв политических репрессий“, išnaša 142.

⁵⁷⁸ LR geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo 1 str. 2 d. Valstybės žinios, 2011, Nr. 80-3897; Постановление Верховного Совета Республики Беларусь, 21 декабря 1990 г. № 479-XII <...>, išnaša 142, 6 punktą; Закон України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“, išnaša 143, 5 str.

praktikoje palaikoma valstybių, o ne aukų pozicija. Panašiai kaip EŽTT, nacionaliniai valstybių teismai pripažįsta, kad valstybės įgaliotos institucijos sprendimas gražinti turtą natūra ar kompensuoti už jį turi tokią juridinę reikšmę, kad tik nuo to momento buvęs savininkas įgyja savininko teises į tokį turtą, ir jo nuosavybės teisės saugomos ir ginamos pagal nacionalinę teisę. Pvz., minėta, pagal RF politinių represijų įstatymo 16.1 str. vienas iš atvejų, kai turtas nėra gražinamas, neatlyginama jo vertė ir nekompensuojama už jį, yra žemė. Pareiškėjas RF KT rėmėsi RF Konstitucijos 35 str. ir 36 str., garantuojančiais privačios nuosavybės apsaugą⁵⁷⁹. Tačiau RF KT pripažino, kad šios konstitucinės teisės garantuojamos piliečiams tik dėl turto, kurio teisinį statusą nustato šiuo metu galiojanti teisė ir subjektinės teisės į kurią atsirado pagal šią teisę. Atitinkamai negalima teigti, kad RF politinių represijų įstatymo 16.1 str. pažeidžia pareiškėjo konstitucines teises, įtvirtintas RF Konstitucijos 35 str. ir 36 str. Turto, nacionalizuoto revoliucinio pokyčio politinėje sistemoje sąlygomis, gražinimas yra valstybės politinės valios išraiška⁵⁸⁰. Tai, kad valstybė nutarė, kad paneigtos nuosavybės teisės turi būti atkurtos, taip pat tai, kad buvo priimtas restitucijos santykius reguliuojantis įstatymas ir pradėtas įgyvendinti nuosavybės teisių atkūrimas, asmenims, turintiems teisę atkurti nuosavybės teises, sukūrė teisėtą lūkestį, kad jie galės įstatymo nustatytais būdais, sąlygomis, tvarka ir terminais įgyvendinti šią savo teisę. Kartu valstybei atsirado pareiga nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimą įstatymais reguliuoti taip, kad minėtas teisėtas lūkestis būtų

⁵⁷⁹ Конституция Российской Федерации (принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г.) (с учетом поправок, внесенных Законами РФ о поправках к Конституции РФ от 30 декабря 2008 г. N 6-ФКЗ, от 30 декабря 2008 г. N 7-ФКЗ).

⁵⁸⁰ Конституционный Суд **Российской Федерации**, определение от 15 июля 2004 г. N 282-О. **Taip pat žr. LR** KT 1999 m. kovo 16 d. nutarimą. Valstybės žinios, 1999, Nr. 26-740; LR KT 2012 m. birželio 19 d. nutarimą. Valstybės žinios, 2012, Nr. 70-3612; LR KT 2008 m. gegužės 20 d. nutarimą. Valstybės žinios, 2008, Nr. 58-2182; LR KT 2003 m. kovo 4 d. nutarimą. Valstybės žinios, 2003, Nr. 24-1004; LT KT 1998 m. birželio 18 d. nutarimą. Valstybės žinios, 1998, Nr. 57-1605; LR KT 1994 m. gegužės 27 d. nutarimą. Valstybės žinios, 1994, Nr. 42-771. **Čekijos Respublikos** KT taip pat pripažino, kad Čekijos Respublikos pagrindinių teisių ir laisvių chartijos 11 str. 1 d. ginamos tik jau esamos, sukurtos nuosavybės teisės, o ne reikalavimai dėl šių teisių. Czech Republic, Constitutional Court Judgment, 23 October 2003- I. ÚS 754/01: Interpretation of Restitution Laws [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.usoud.cz/en/decisions/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=555&cHash=6a413af37d3ff21df74b11fa937ba3b8>.

realiai įgyvendintas⁵⁸¹. LR KT taip pat pripažįsta, kad įstatymų leidėjas gali nustatyti maksimalų valstybinių pensijų (autorės pastaba – *inter alia* ir totalitarinių režimų aukoms) dydį, dydžio nustatymo tvarką. „Kita vertus, valstybinių pensijų atveju taip pat galioja nuostata dėl valstybės įstatymu prisiimto išpareigojimo asmeniui, atitinkančiam įstatymo nustatytas sąlygas, paskirti ir mokėti atitinkamą pensiją ir to asmens teisės reikalauti, kad valstybė vykdytų šį įstatymu prisiimtą išpareigojimą“⁵⁸².

Kompensacijos dydžio ribojimas. Praktikoje dažnai aukos nepatenkintos išmokų dydžiu, reikalauja didesnių kompensacijų⁵⁸³. Kartais aukos, laikančios kompensacijos dydį žeminančiu jų orumą, net atsisako priimti kompensaciją. Pvz., daug Čechėnijos Respublikos gyventojų laiko 10 000 rublių kompensaciją už politines represijas nepakankama, žeminančia jų orumą, tam tikros aukos atsisako tokios kompensacijos⁵⁸⁴. Ne tik pačios aukos kritikuoja kompensacijos dydį, bet ir mokslininkai, ekspertai⁵⁸⁵. T. Makarova pažymi, kad už siūlomos

⁵⁸¹ LR KT 2013 m. gegužės 30 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 58-2930; LR KT 2008 m. gegužės 20 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 58-2182; LR KT 2007 m. liepos 5 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 76-3018 (su 2011 m. kovo 19 d. atitaisymu. Valstybės žinios, 2011, Nr. 33); LR KT 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2005, Nr. 152-5605.

⁵⁸² LR KT 2012 m. vasario 6 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2012, Nr. 109-5528.

⁵⁸³ Pvz., žr. Appeal of the participants of public hearings on the Law “On rehabilitation of the victims of political repressions in Ukraine”. Chairman of the hearings Evhen Zakharov Kyiv, 21 June 2004 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.khpg.org/en/pda/index.php?id=1098288139>>; Lietuvos tremtinių, politinių kalinių ir Laisvės kovų dalyvių sąskrydžio „Su Lietuva širdy“, įvykusio rugpjūčio 4 d. Ariogaloje, rezoliucija „Dėl buvusių politinių kalinių ir tremtinių socialinių garantijų“. „Tremtinys“, 2007, Nr. 30 (764); Lietuvos partizanų, Laisvės kovų dalyvių, buvusių politinių kalinių ir tremtinių sąskrydžio „Su Lietuva širdy“, įvykusio rugpjūčio 2 d. Ariogaloje, rezoliucija „Dėl laisvės kovų dalyvių ir tremtinių socialinių garantijų“. „Tremtinys“, 2008, Nr. 29 (811).

⁵⁸⁴ В Чечне возобновляются выплаты компенсаций жертвам политических репрессий, 17 марта 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/239596/>>; Чечня отказалась от компенсаций, 18.07.2005 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.gazeta.ru/2005/07/18/oa_164296.shtml>.

⁵⁸⁵ КАЦИТАДЗЕ, Натия, išnaša 326, p. 3; ОБИДИНА, Л.Б. Реабилитация жертв политических репрессий: к истории вопроса. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского: Гражданское общество, государство и право в переходный период. Серия: Право*, 2002, 1 (5), p. 242-243; ПЕТРУХИН, И.Л. Оправдательный приговор и право на реабилитацию. „*Проспект*“, 2009, p. 135; ДЯТЛЕНКО, П.И. Реабилитация жертв сталинских репрессий в Российской Федерации: предварительные итоги, этапы, достижения и проблемы. *Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева*, 2011, N. 8, p. 155; ЦУЦУЛАЕВА, С.С.; ОСМАЕВ, А.Д. О проблемах реализации Закона РСФСР „О реабилитации репрессированных народов“ в Чеченской Республике. *Вестник Калмыцкого института гуманитарных исследований РАН*, 2012, N. 3, p. 45; ЗАХАРОВ, Евгений. In *Круглый стол „Социальное и правовое положение жертв политических репрессий в современной Украине: украинский и зарубежный взгляды на проблему“*, 15/01/2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://urokiistorii.ru/history/soc/51980>>; ИВАНОВ, Лев, ответственный секретарь

kompensacijos už atimtą nuosavybę sumą negalima nusipirkti net karvės, nekaltant jau apie gyvenamojo namo arba buto, konfiskuoto politinių represijų metais, įsigijimą⁵⁸⁶.

Kadangi, kaip minėta, Paktas negina teisės į nuosavybę, JT ŽTK gali nagrinėti kompensacijos dydžio klausimą diskriminacijos draudimo kontekste. JT ŽTK konstatavus, kad kompensacijos kriterijai taikomi objektyviai, pagrįstai ir lygiai tam tikrai buvusių savininkų grupei, Pakto 26 str. (diskriminavimo draudimas) nėra pažeistas⁵⁸⁷. Taigi JT ŽTK praktika neatsako į klausimą dėl kompensacijos dydžio pakankamumo. Išanalizavus EŽTT praktiką dėl EŽTT jurisdikcijos, ypač jurisdikcijos *ratione temporis ir ratione materiae*⁵⁸⁸, vėlgi tenka pripažinti, kad valstybės turi vertinimo laisvę spręsti, ir kokio dydžio kompensaciją nustatys (jeigu nusprendė nustatyti). Pažymima, kad valstybės nustatyta kompensacijos suma už totalitarinio režimo metais padarytą žalą, net jeigu ji laikoma maža, pati savaime negali būti laikoma pažeidžiančia EŽTK⁵⁸⁹.

Matyt, reikėtų sutikti, kad kompensacijos dydis turi atitikti padarytos žalos pobūdį. Pvz., atsižvelgdamas į lygaus elgesio ir asmenų orumo gerbimo svarbą mokant kompensaciją, Vengrijos KT pripažino nacionalinės teisės nuostatą, pagal kurią valstybės teroro aukų giminaičiams buvo mokama 30 000 HUF kaip kompensacija už gyvybės atėmimą, prieštaraujančią Konstitucijai, nes ši suma buvo mažesnė už kompensaciją, mokamą už

Комиссии при Президенте Российской Федерации по реабилитации жертв политических репрессий, советник судьи Конституционного Суда РФ (1999–2008). In *Правосудие переходного периода в Польше после 1989 г. (правовое и социальное положение жертв политических репрессий)*/Видео и стенограмма, 25/04/2014, išnaša 525. **Autoriai kritikuoja mažą politinių represijų aukų kompensaciją už patirtas kančias.**

⁵⁸⁶ МАКАРОВА, Т.В., išnaša 149, p. 66.

⁵⁸⁷ Ivan Somers v. Hungary, 29 July 1996, Communication No. 566/1993, fifty-seventh session, para. 9.4-9.7.

⁵⁸⁸ Žr. disertacijos 2.1.2. poskyrį „Tarptautinės jurisdikcijos nebuvimas reikalavimams dėl kompensacijos“.

⁵⁸⁹ ТИШАЕВ, Фуркат. Европейский Суд и советские политические репрессии: ловушка для потенциальных заявителей? *Бюллетень ЕХРАС*, 2011, № 15, p. 4 <http://ehracmos.memo.ru/files/EHRAC_Bulletin15RUS.pdf>. Taip pat žr. panašią organizacijos „Teisinė pagalba“ „Astrėja“ (rus. – „Правовое содействие „Астрейя“) direktorės teisininkės Anastasija Kušlejka nuomonę. Жители Ингушетии подают в суды иски с требованием выплаты материальной компенсации за годы депортации, апр. 14 2013, Кавказский Узел [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/222758/>>.

neteisėtą įkalinimą (1 mln. HUF)⁵⁹⁰. Tačiau galima daryti prielaidą, kad pagal EŽTK/EŽTK 1 Protokolą valstybės yra laisvos spręsti, ar kompensacija atitinka skirtingą totalitarinių režimų aukų patirtą žalą. Manytina, kad aukų tokio pobūdžio pareiškimas būtų pripažintas nepriimtiniu.

Nacionalinės teisės aktuose dėl kompensacijos totalitarinių režimų aukoms galima pastebėti mokamos kompensacijos viršutinę ribą, t. y. šiuose teisės aktuose nustatoma tam tikra pinigų suma, dydis, kurio negali viršyti kompensacija. Pvz., RF politinių represijų įstatymo 15 str. 1 d. nustatyta, kad kompensacija asmenims, represuotiems atimant jų laisvę arba priverstinai talpinant juos į gydymo psichiatrijos įstaigas ir vėliau reabilituotiems, neturi viršyti 10 000 rublių (autorės pastaba. – maždaug 201 EUR⁵⁹¹); RF politinių represijų įstatymo 16.1 str. 6, 7 d. nustatyta, kad konfiskuotos, atimtos ar kitu būdu prarastos nuosavybės vertė kompensuojama/kompensacija už minėtą nuosavybę mokama neviršijant 4 000 rublių (autorės pastaba. – maždaug 81 EUR) už nuosavybę be gyvenamųjų namų arba 10 000 rublių (autorės pastaba. – maždaug 201 EUR⁵⁹²) už visą nuosavybę, įskaitant gyvenamuosius namus⁵⁹³. Valstybėse dažnai kyla klausimų dėl kompensacijos viršutinės ribos galimumo ar jos panaikinimo⁵⁹⁴. Tokios viršutinės ribos nustatymas sulaukia kritikos ir mokslinėje literatūroje. Pvz., kadangi pagal RF politinių represijų

⁵⁹⁰ Constitutional Court, Decision 46 of 2000 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 19 d.]. Prieiga per internetą: <[http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis/eng/eur/hun/hun-2000-3-009?fn=document-frameset.htm\\$f=templates\\$3.0](http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis/eng/eur/hun/hun-2000-3-009?fn=document-frameset.htm$f=templates$3.0)>.

⁵⁹¹ Pagal valiutos kursą 2014 m. balandžio 13 d.

⁵⁹² Pagal valiutos kursą 2014 m. balandžio 13 d.

⁵⁹³ Закон Российской Федерации от 18 октября 1991 года N 1761-1 „О реабилитации жертв политических репрессий“, išnaša 142. **Taip pat žr.** Постановление Верховного Совета Республики Беларусь, 21 декабря 1990 г. № 479-XII <...>, išnaša 142, 9, 15 punktus; Law on Property Restitution and Compensation, “Official Gazette of RS”, no. 72/2011, Republic of Serbia, išnaša 180, 31 str.; Закон України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“, išnaša 143, 5 str.

⁵⁹⁴ Pvz., 2010 m. gruodžio 30 d. Ukrainoje buvo pateiktas įstatymo projektas Nr. 7528 „Dėl Ukrainos įstatymo „Dėl politinių represijų aukų reabilitacijos Ukrainoje“ pakeitimo“. Įstatymo projekto 1 d. buvo siūloma atsisakyti kompensacijos už laisvės atėmimą, priverstinį patalpimą į gydymo įstaigą viršutinės ribos, nustatytos dabartiniame Ukrainos įstatyme, nes, kaip nurodyta įstatymo projekto aiškinamajame rašte, tokia riba pažeidžia asmenų teisę gauti visišką materialinės ir moralinės žalos, patirtos dėl nepagrįsto kaltinimo, atlyginimą. Tačiau įstatymo projektas nebuvo priimtas. **Žr.** Проект Закону про внесення змін до Закону України „Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні“ (щодо вдосконалення законодавства у сфері відшкодування матеріальної шкоди реабілітованим громадянам), Номер, дата реєстрації: 7528 від 30.12.2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=39391>.

įstatymą už mėn., praleistą laisvės atėmimo vietose ar psichiatrijos gydymo įstaigose, mokami 75 rubliai, bet kompensacija negali viršyti 10 000 rublių, paskaičiuota, kad tokiu atveju kompensuojama maksimaliai tik už 11 nelaisvės metų, tuo tarpu, anot V. Bitiuckij, kompensacijos ribojimas asmenims, praleidusiems nelaisvėje daugiau kaip 11 metų, yra nepriimtinas⁵⁹⁵. Asmenų pareiškimai dėl didesnės (viršijančios nustatytą viršutinę ribą) kompensacijos mokėjimo pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. būtų pripažinti nepriimtinais, nes pareiškėjai neturi „teisėto lūkesčio“ („nuosavybės“) gauti kompensaciją, viršijančią nacionalinėje teisėje nustatytą viršutinę ribą; greičiausiai ir skundai pagal EŽTK 6 str. 1 d. reikalaujant kompensacijos, viršijančios viršutinę ribą, būtų nepriimtini⁵⁹⁶. Atrodo, EŽTT net palaiko kompensacijos viršutinės ribos nustatymą. Paminėtinas EŽTT sprendimas *Maria Atanasiu ir kt. v. Rumunija* byloje, kurioje pažymėta, kad *kompensacijos viršutinės ribos nustatymas* ir kompensacijos mokėjimas dalimis galėtų padėti užtikrinti buvusių savininkų ir visuomenės interesų pusiausvyrą⁵⁹⁷. EŽTT praktikoje yra pavyzdžių, kai Teismas pripažino, kad yra objektyvių viešojo intereso tikslų (lygybės įstatymui reikalavimai; žalos senumas; pinigų sumos, skirtos kompensacijai, ribotumas; didelis gavėjų skaičius ir siekis paskirstyti šią sumą gavėjams mažiausiai nesąžiningu būdu, nepriklausomai nuo kiekvieno gavėjo vertybinių popierių vertės), leidžiančių pateisinti griežtai proporcingos kompensacijos nebuvimą. EŽTT šiame kontekste taip pat pabrėžė kompensacijos netikėtumą, nes iš pareiškėjų nuosavybė buvo atimta 1918 m. ir nuo to laiko 80 metų galimybės atgauti savo nuosavybę buvo nežymios, tarptautinės sutarties pasirašymas įvyko tik politinio režimo RF pasikeitimo dėka ir buvo ilgų ir sunkių Prancūzijos derybų rezultatas. Tai yra kompensacija už įsikišimą netrukdomai naudotis savo nuosavybe, už kurią valstybė atsakovė nebuvo atsakinga, ir būtų neteisinga šią valstybę kaltinti šiuo metu⁵⁹⁸. Taip pat 2011 m.

⁵⁹⁵ БИТЮЦКИЙ, Вячеслав Ильич. Реабилитация <...>, išnaša 485, p. 28.

⁵⁹⁶ Žr. disertacijos 2.1.2.3 poskytį „Jurisdikcija *ratione materiae*“.

⁵⁹⁷ *Maria Atanasiu and Others v. Romania*, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010, para. 235.

⁵⁹⁸ Plačiau žr. su disertacijos tematika nesusijusius EŽTT sprendimus: *Simone Thivet c. France*, décision, CEDH, requête no 57071/00, 24 octobre 2000; *Gerald de Dreux-Breze c. France*, décision,

vasario 17 d. vykusio apskritojo stalo „Nuosavybės atkūrimas/kompensacija: Bendros priemonės, skirtos užtikrinti Europos Teismo sprendimų laikymąsi“ (angl. – *Round Table “Property Restitution/Compensation: General measures to comply with the European Court’s Judgments”*)⁵⁹⁹ metu tam tikros valstybės dalyvės pasidalijo gerąja patirtimi, susijusia su nuosavybės, atimtos iki 1989 m., restitucija/kompensacija už ją. Viena iš tokių gerų praktikų buvo viršutinės ribos nustatymas kompensacijai⁶⁰⁰.

Aptariant kompensacijos už totalitarinių režimų metais atimtą nuosavybę dydį, EŽTT praktikoje galima išvelgti tam tikras gaires. Pvz., rengiant LR geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo projektą vyko diskusijos dėl 128 mln. Lt sumos pakankamumo, pagrįstumo. Kauno žydų religinė bendruomenė suabejojo, ar kompensacijos dydis (30 proc. išlikusio nekilnojamojo turto vertės) atitinka nuosavybės neliečiamumo principą⁶⁰¹. Nors, kaip minėta, valstybės apskritai neturi pareigos atlyginti žalą, padarytą iki EŽTK įsigaliojimo, ir yra laisvos nustatydamos kompensacijos dydį, visgi galima būtų vadovautis EŽTT praktika, kurioje nagrinėjamas kompensacijos už totalitarinių režimų metais atimtą nuosavybę klausimas, kai yra įsikišimas į pareiškėjo „nuosavybę“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme (t. y. tuo atveju, kai sukuriama nauja

CEDH, requête n°57969/00, 15 mai 2001; Joseph Abrial et Autres c. France, décision, CEDH, requête n°58752/00, 15 mai 2001; Geneviève Corblet de Fallerans c. France, décision, CEDH, requête no 50166/08, 19 octobre 2010. Bylose buvo nagrinėjamas kompensacijos Rusijos imperijos išleistų obligacijų savininkams klausimas.

⁵⁹⁹ Apskritasis stalas buvo organizuotas Europos Tarybai bendradarbiaujant su Rumunijos užsienio reikalų ministerija, remiant ET žmogaus teisių priežiūros fondui (angl. – *the Council of Europe Human Rights Trust Fund*). Apskritojo stalo tikslas buvo aptarti galimus būdus, padėsiančius išspręsti sunkumus, susijusius su restitucija/kompensacija už nuosavybę, nacionalizuotą iki 1989 metų, t. y. įvairius nacionalinės teisės, reglamentuojančios šios nuosavybės restituciją, kompensaciją, trūkumus, pažymėtus EŽTT sprendimuose, ir išspręsti problemas nacionaliniu lygmeniu. Execution of Strasbourg Court’s judgments on property restitution/compensation – round table in Bucharest [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. birželio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1747571&Site=COE>>.

⁶⁰⁰ Round table: Property Restitution/Compensation: General measures to comply with the European Court’s Judgments, conclusions (Bucarest, 17 February 2011) [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. birželio 18 d.]. Prieiga per internetą: <www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Source/Documents/HRTF/TR%2002.11/Conclusions14022011_ENG.pdf>. **Taip pat žr.** Immovable Property Review Conference. Concluding Statement by the Co-Chairmen. Prague, November 28, 2012, išnaša 444.

⁶⁰¹ Lietuvos Respublikos Seimo žmogaus teisių komiteto (papildomo komiteto) 2010 m. gruodžio 15, 22 d. išvados „Dėl Lietuvos Respublikos kompensacijos už žydų bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo projekto Nr. XIP-968(2)“, 3.3 punktas [interaktyvus]. [2011 m. rugpjūčio 6 d.]. Prieiga per internetą: <www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=389803>.

pareiškėjo nuosavybės teisė pagal valstybės nacionalinės teisės aktą, nustatanti restituciją ar kompensaciją už anksčiau atimtą nuosavybę (jau yra pareiškėjo „nuosavybė“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme), bet vėliau dėl valstybės institucijų netinkamos praktikos ar nacionalinės teisės, nacionalinių teismų ir kitų institucijų sprendimų keitimo įsikiškama į pareiškėjo teisę netrukdomai naudotis savo nuosavybe). EŽTT sutinka, kad valstybė narė, priimdama plačios apimties, ekonominį poveikį valstybei turinčius teisės aktus, turėtų turėti plačią vertinimo laisvę pasirinkdama priemones, užtikrinančias pagarbą nuosavybės teisėms ar reguliuojančias nuosavybės santykius. Toks priemonių pasirinkimas gali apimti kompensacijos už nuosavybės atėmimą sumažinimą iki lygio, žemesnio nei šios nuosavybės rinkos vertė. Taigi EŽTK 1 Protokolo 1 str. negarantuoja teisės į visišką kompensaciją visais atvejais. Pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. tik reikalaujama, kad kompensacijos už valstybės atimtą nuosavybę dydis būtų „pagrįstai susijęs“ su nuosavybės verte⁶⁰². EŽTT laikosi požiūrio, kad abstrakčiai jis negali pasakyti, koks kompensacijos dydis būtų „pagrįstai susijęs“. Tačiau, peržiūrėjus EŽTT praktiką šioje srityje, galima pastebėti veiksnius, į kuriuos atsižvelgia EŽTT vertindamas kompensacijos dydžio pagrįstumą. Radikali valstybės politinės, ekonominės sistemos reforma ar valstybės finansų padėtis galėtų pateisinti būtinus kompensacijos dydžio ribojimus. Ypač toks kompensacijos dydžio sumažinimas galimas, kai teisė į kompensaciją kyla ne iš nuosavybės paėmimo valstybės atsakovės, bet skirta sušvelninti nuosavybės atėmimo ar praradimo padarinius, už kuriuos valstybė atsakovė neatsako⁶⁰³. Pavyzdžiui, *Andrzej Wolkenberg ir kt. v. Lenkija* ir *Genowefa Witkowska–Toboła v. Lenkija* bylose EŽTT, atsižvelgęs į visus minėtus veiksnius, priėjo prie išvados, kad 20 procentų nuosavybės rinkos

⁶⁰² Broniowski v. Poland, judgment, ECtHR (GC), Application no. 31443/96, 22 June 2004, para. 182–183, 186; Marie-Jeanne Boicescu and Others v. Romania, decision, ECtHR, Application no. 1234/02, 24 August 2010; Maria Atanasiu and Others v. Romania, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010, para. 174–175; Sivova et Koleva c. Bulgarie, arrêt, CEDH, requête no 30383/03, 15 novembre 2011, para. 111–114; Preda et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requêtes nos 9584/02, 33514/02, 38052/02, 25821/03, 29652/03, 3736/03, 17750/03 et 28688/04, 29 avril 2014, para. 127.

⁶⁰³ Oskar Pöder and Others v. Estonia, decision, ECtHR, Application no. 67723/01, 26 April 2005; Broniowski v. Poland, judgment, ECtHR (GC), Application no. 31443/96, 22 June 2004, para. 182, 186; Sivova et Koleva c. Bulgarie, arrêt, CEDH, requête no 30383/03, 15 novembre 2011, para. 111.

vertės kompensacija nepažeidžia EŽTK 1 Protokolo 1 str.⁶⁰⁴. *Oskar Pöder ir kt. v. Estija* byloje taip pat nebuvo nustatyta EŽTK 1 Protokolo 1 str. pažeidimo, kai pareiškėjams buvo sumokėta mažiau nei vieno penktadalio anksčiau nacionalizuotos nuosavybės rinkos vertės kompensacija⁶⁰⁵. *Sivova ir Koleva v. Bulgarija* byloje EŽTT pažymėjo, kad valstybė, nustatydamą kompensaciją už totalitarinio režimo metais atimtą nuosavybę, atsižvelgė į šios nuosavybės, buvusios iki įvykusių šios nuosavybės teigiamų pasikeitimų, rinkos vertę, o ne nuosavybės, esančios po šių pasikeitimų, rinkos vertę. Teismas pastebėjo, kad nuosavybės rinkos vertė padidėjo dėl faktorių, prie kurių patys pareiškėjai neprisidėjo. EŽTT pripažino, kad toks valstybės kompensacijos nustatymo būdas yra pagrįstas⁶⁰⁶. Taigi, atrodo, 30 procentų žydų religinių bendruomenių turto vertės kompensacija atitinka EŽTT formuojamą praktiką. Įdomu, kad, panašiai kaip ir EŽTT, kartais valstybių teismai, pagrįsdami kompensacijos dydį, pabrėžia, kad jų buvimo valstybė nedarė žalos. Antai LR KT pripažino, kad „sprendžiant, ar kompensacija už natūra negražinamą išlikusį nekilnojamąjį turtą yra teisinga, atsižvelgtina į tai, kad ne Lietuvos valstybė neteisėtai nacionalizavo ar kitais neteisėtais būdais nusavino savininkų turtą“⁶⁰⁷.

Aptariant kompensacijos dydį taip pat būtina paminėti, kad valstybėse nevykdant priimtų sprendimų dėl tam tikros nuosavybės gražinimo ar kompensacijos ir dėl to EŽTT pripažinus EŽTK/EŽTK 1 Protokolo pažeidimą, iš valstybių gali būti reikalaujama už savo įsipareigojimo nevykdymą sumokėti kompensaciją už padarytą turtinę žalą. Pvz., *Prodan v. Moldova* byloje EŽTT, nustatydamas turtinės žalos atlyginimą pagal EŽTK 41 str., pripažino, kad dėl

⁶⁰⁴ Andrzej Wolkenberg and Others v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 50003/99, 4 December 2007; Genowefa Witkowska-Toboła v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 11208/02, 4 December 2007. **Taip pat žr.** Waldemar Krasuski v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 74958/01, 11 December 2007; Maria Murawa v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 252/02, 15 January 2008; Ryszard Grabowski v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 12028/03, 12 February 2008; E.G. v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 50425/99, 23 September 2008, para. 21-24.

⁶⁰⁵ Oskar Pöder and Others v. Estonia, decision, ECtHR, Application no. 67723/01, 26 April 2005.

⁶⁰⁶ Sivova et Koleva c. Bulgarie, arrêt, CEDH, requête no 30383/03, 15 novembre 2011, para. 112.

⁶⁰⁷ LR KT 2013 m. rugsėjo 11 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 97-4815; LR KT 2008 m. gegužės 20 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 58-2182; LR KT 2007 m. liepos 5 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 76-3018 (su 2011 m. kovo 19 d. atitaisymu. Valstybės žinios, 2011, Nr. 33); LR KT 2003 m. kovo 4 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 24-1004.

dviejų nacionalinių teismų sprendimų (vieno, įpareigojančio nacionalines institucijas gražinti pareiškėjui nacionalizuotą nuosavybę, ir kito, nustatančio kompensaciją už sovietinių institucijų nacionalizuotą nuosavybę) neįgyvendinimo pareiškėja patyrė turtinę žalą, nes negalėjo naudoti ir disponuoti savo nuosavybe. Spręsdamas dėl turtinės žalos atlyginimo, EŽTT rėmėsi tam tikromis prielaidomis (kadangi pareiškėja jau turėjo savo butą, ji pagal neįgyvendintą nacionalinio teismo sprendimą priteistą nuosavybę būtų išnuomojusi, o gautus pinigus investavusi)⁶⁰⁸. Kaip pagrindą turtinės žalos atlyginimo dydžiui EŽTT taikė mėnesinį nuomos mokestį, darydamas prielaidą, kad nuosavybė būtų išnuomota, ir vidutinį palūkanų dydį, darydamas prielaidą, kad išmokėtus pinigus pareiškėja būtų investavusi banke. Taip pat EŽTT atsižvelgė į tam tikrus faktorius (pirma, pareiškėja greičiausiai iškart nerastų tinkamų nuomininkų, atitinkamai ji būtų patyrusi nuosavybės išlaikymo išlaidas; antra, nuosavybės vertė yra teoriškai mažesnė nei ta, kuri būtų buvusi, jeigu nuosavybėje (butuose) negyventų nuomininkai; trečia, pareiškėja turėtų sumokėti pajamų mokestį). Taigi EŽTT, atsižvelgdamas į aukščiau nurodytas aplinkybes ir vadovaudamasis teisingumu (angl. – *on an equitable basis*), nustatė pareiškėjai 11 000 EUR turtinės žalos atlyginimą. Yra ir daugiau panašių pavyzdžių⁶⁰⁹.

Tam tikrais atvejais valstybės (NVS narės) susitaria savo nacionalinėje teisėje nustatyti išmokas (materialinę pagalbą), padidinti pensijas aukoms (Antrojo pasaulinio karo dalyviams, žuvusių dalyvių tėvams ir sutuoktiniams, asmenims, apdovanotiems SSRS medaliu už darbą ir karinę tarnybą Antrojo

⁶⁰⁸ Prodan v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 49806/99, 18 May 2004, para. 63-76. Nustatytas EŽTK 6 str. 1 d. ir 1 Protokolo 1 str. pažeidimas dėl galutinio teismo sprendimo neįgyvendinimo. **Cf. žr. EŽTT teisėjo Pavlovschi iš dalies prieštaraujančią atskirąją nuomonę**, kurioje teisėjas apgailėstauja, kad EŽTT, nustatydamas turtinės žalos atlyginimą pagal EŽTK 41 str., rėmėsi prielaidomis ir laikė prielaidas įrodytais faktais. Teisėjo Pavlovschi manymu, galima būtų teigti, kad pareiškėja patyrė neturtinę žalą ir prarado galimybes, bet ne aiškiai turtinę žalą ar pajamas. Partly dissenting opinion of Judge Pavlovschi. In *Prodan v. Moldova*, judgment, ECtHR, Application no. 49806/99, 18 May 2004.

⁶⁰⁹ Hirschhorn v. Romania, judgment, ECtHR, Application no. 29294/02, 26 July 2007, para. 106-121; Popov v. Moldova (No. 2), judgment, ECtHR, Application no. 19960/04, 6 December 2005, para. 60-69; Prepeliță v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 2914/02, 23 September 2008, para. 31-35. **Cf. Jurevičius v. Lithuania**, judgment, ECtHR, Application no. 30165/02, 14 November 2006, para. 43-45.

pasaulinio karo metais). Bet vėlgi konkretus išmokų dydis nėra nustatomas susitarime⁶¹⁰.

Taigi galima pripažinti, kad JT ŽTK/EŽTT praktika nedaro įtakos valstybių nacionalinei teisei, nustatančiai tiek totalitarinių režimų aukų patirtą žalą, už kurią turėtų būti suteikta kompensacija, tiek ribojančiai kompensacijos dydį. Tačiau šių institucijų praktikoje galima rasti tam tikrų gairių (pvz., dėl nediskriminavimo, dėl veiksmų, į kuriuos turėtų atsižvelgti valstybės, ribodamos kompensacijos dydį, dėl kompensacijos viršutinės ribos nustatymo).

2.4.2. Valstybės, mokančios kompensaciją, finansinė padėtis

Nėra paslaptis, kad valstybės sunki finansinė padėtis gali būti viena iš kliūčių imantis priemonių dėl kompensacijos mokėjimo⁶¹¹, pripažįstant asmenims tam tikrą statusą, suteikiantį teisę į kompensaciją⁶¹². Valstybės, nustatydamos, pvz.,

⁶¹⁰ Соглашение об установлении для участников Великой Отечественной войны, тружеников тыла военных лет и вдов погибших воинов дополнительных льгот и материальной помощи в связи с 50-летием Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 годов. Вступило в силу для Республики Беларусь 11 августа 1995 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.]. Prieiga per: „ЭТАЛОН-ONLINE“. Autorės pastaba – šiame susitarime vartojama Didžiojo Tėvynės karo, o ne Antrojo pasaulinio karo sąvoka.

⁶¹¹ P vz., 2011 m. **Lenkijoje** nacionalinės teisės akto dėl kompensacijos už nuosavybę, atimtą nacių ir komunistinio režimų metais, rengimo sustabdymas pagrįstas valstybės finansine padėtimi. Žr. Ronald Lauder laments Polish decision to halt property restitution process, 13 March 2011 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. birželio 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.worldjewishcongress.org/en/news/10054>>. **Vengrijos** ekonominė padėtis yra vienas iš veiksnių, neleidžiančių visapusiškai atlyginti žalą vengrams, priverstinai perkeltiems iš Slovakijos pagal vadinamuosius Beneš dekretus. Tibor Navracsics: the forced displacement of Hungarians from Felvidék/ Southern Slovakia was both a tragedy and a failure, April 15, 2013, Ministry of Public Administration and Justice [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kormany.hu/en/ministry-of-public-administration-and-justice/news/tibor-navracsics-the-forced-displacement-of-hungarians-from-felvidek-southern-slovakia-was-both-a-tragedy-and-a-failure>>; Ministry of Public Administration and Justice Department of Legal Services, Hungary, file Number XX-ISZFO/7/2/2014, Budapest, 15 January 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 2 d.]. Asmeninis pranešimas.

⁶¹² 2012 m. birželio 13 d. LR Vyriausybės posėdžio darbotvarkė, 6 klausimo „Dėl Lietuvos Respublikos pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymo preambulės ir 4 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIP-1968(2) (Nr. 12-0075-01-IS) (12-1649-02)“ medžiaga [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. birželio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2012/120613/06.pdf>; LR Vyriausybės 2012 m. birželio 27 d. posėdžio protokolas Nr. 28, 7 punktą [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. rugsėjo 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2012/120627/VP20120627.doc>; 2013 m. gruodžio 4 d. LR Vyriausybės posėdžio darbotvarkė, 2 klausimo „Dėl Lietuvos Respublikos pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymo preambulės ir 4 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIP-1968(2) (Nr. 13-0232-01-IS) (13-3361-02)“ medžiaga [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2013/131204/02.pdf>;

kompensacijos dydį, kompensacijos mokėjimo tvarką, teikdamos pirmenybę vienai ar kitai žalos atlyginimo formai, atsižvelgia *inter alia* į valstybės finansinę padėtį⁶¹³.

Nustatant kompensaciją visada yra rizika, kad lėšų kompensacijai nepakaks visoms aukoms, nes iš anksto ne visada žinoma, kiek bus pateikta pareiškimų dėl kompensacijos⁶¹⁴. Nagrinėjant valstybių kompensacijos

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. gruodžio 4 d. posėdžio protokolas Nr. 53 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2013/131204/VP20131204.doc>. **Panašius finansinius argumentus LR Vyriausybė pateikė dėl LR asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo 5 straipsnio papildymo įstatymo projekto Nr. XIP-2881.** Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas Nr. 554 „Dėl Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo 5 straipsnio papildymo įstatymo projekto Nr. XIP-2881“. Valstybės žinios, 2011, Nr. 58-2765.

⁶¹³ Pvz., kaip paaiškino LR KT, „Lietuvos valstybė, siekdama bent iš dalies atkurti teisingumą – atkurti pažeistas nuosavybės teises, pasirinko ne *restitutio in integrum*, bet ribotą restituciją; tokį pasirinkimą lėmė nuosavybės teisių atkūrimo mastas ir *ribotos materialinės bei finansinės valstybės galimybės* (išskirta autorės); įstatymais reguliuojant paneigtų nuosavybės teisių atkūrimą buvo būtina atsižvelgti į tai, kad okupacijos metais susiformavo kiti turiniai, socialiniai ir ekonominiai žmonių santykiai, atsirado kitos objektyvios aplinkybės, dėl kurių buvo neįmanoma visiškai atkurti nuosavybės teisių (grįžti į pirminę padėtį)“. LR KT 2012 m. birželio 19 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2012, Nr. 70-3612. Taip pat LR KT pripažino, kad „valstybės išperkamo turto kompensavimo teisinį reguliavimą, be kitų veiksmų, lėmė *ir ribotos materialinės finansinės valstybės galimybės* (išskirta autorės). Kai valstybė įstatymu prisiima atitinkamus įsipareigojimus, jie turi būti paremti materialiniais ir finansiniais ištekliais, kitaip įstatymas tampa neveiksmingas. Todėl, atsižvelgiant į valstybės galimybes, gali būti nustatyti atitinkami kompensacijų už valstybės išperkamą turtą dydžiai“. LR KT 1998 m. birželio 18 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1998, Nr. 57-1605. Taigi, anot LR KT, „valstybė negali nustatyti tokių kompensavimo būdų ir dydžių, kurie visuomenei ir valstybei būtų finansiškai nepakeliami, dėl jų visuomenei tektų neproporcingai didelė finansinė našta, galėtų kilti socialinė įtampa ir priešprieša“. LR KT 2013 m. rugsėjo 11 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 97-4815. **Serbijos Respublikos** įstatymo dėl nuosavybės restitucijos ir kompensacijos 30 str. nustatyta, kad bendra suma, skirta kompensacijos už nacionalizuotą nuosavybę *neturi pažeisti Serbijos Respublikos makroekonominio stabilumo ir ekonominio augimo* (išskirta autorės), tad suma yra 2 mlrd. EUR plius suma, skirta delspinigiams mokėti. Law on Property Restitution and Compensation, “Official Gazette of RS”, no. 72/2011, Republic of Serbia, išnaša 180. Taip pat **Rumunijos** KT pripažino, kad įstatymų leidėjas nustato kompensacijos dydžius ir kriterijus *inter alia atsižvelgdamas į valstybės ekonomines ir finansines galimybes* (išskirta autorės). TOADER, Tudorel; TUTUNARU, Laura, išnaša 462, p. 143. **RF** KT savo nutarimuose pažymėjo, kad, prisiimdamas viešą-teisinių įsipareigojimą suteikti politinių represijų aukoms kompensaciją už materialinę žalą, federalinis įstatymų leidėjas rėmėsi socialine ekonomine valstybės padėtimi RF politinių represijų įstatymo įsigaliojimo dieną. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 4 апреля 2007 г. N 273-О-О; Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 17 июля 2007 г. N 574-О-О; Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 16 января 2007 г. N 272-О-О; Определение Конституционного Суда РФ от 22 марта 2012 г. N 528-О-О. **Gruzijos** apeliacinis teismas, paaiškindamas kompensacijos dydį politinių represijų aukoms, *inter alia* pabrėžė, kad nustatant kompensacijos dydį, kuris neturi būti mažesnis nei minimalus pragyvenimo lygis Gruzijoje, *reikia atsižvelgti į valstybės biudžetines galimybes* (išskirta autorės) ir bendrą sovietinių politinių represijų aukų skaičių (keli tūkst. žmonių). Zeinab Burdiashvili and others v. Georgia, Application no. 26290/12, lodged on 1 May 2012, ECtHR.

⁶¹⁴ **Tai visų pirma aktualu, kai** iš anksto nustatyta pinigų suma, skirta kompensacijoms, ir ji vėliau nėra pildoma, didinama. Tačiau praktikoje yra išskiriami ir kiti finansavimo būdai: *ad hoc* finansavimas (kai iš anksto nustatoma konkreti suma, o esant poreikiui fondas papildomas) ir automatinis finansavimas (kai fondas periodiškai gauna atsakingos šalies būsimų pajamų dalį tol, kol

programas galima pastebėti įvairius šios problemos sprendimo būdus. Kartais nustatoma, kad pagrindinė kompensacijos dalis turi būti sumokėta nedelsiant, o likusi suma vėliau. Galutinis kompensacijos dydis nustatomas tik tada, kai žinoma, kiek pateikta pareiškimų dėl kompensacijos. Pvz., RF sutaikymo ir taikos fonde buvo rezervinis fondas (10 proc. nuo bendros fondo sumos, t. y. nuo 400 mln. DM) asmenims, kurie gali būti nustatyti nustojus mokėti kompensaciją nacių persekiojimo aukoms. Fonde likus neišmokėtiems pinigams, įskaitant ir pinigus rezerviniame fonde, jie turėjo būti panaudoti (išmokėti) papildomai kompensacijai asmenims, turintiems teisę gauti kompensaciją⁶¹⁵. Vokietijos fondas skirdavo vieną išmokos dalį, o antros dalies dydį nustatydavo atsižvelgdamas į tai, kiek liko lėšų išanalizavus pareiškimus dėl išmokų. Tiesa, toks išmokų padalinimas dažnai keldavo aukų pyktį. Jos manė, kad išmokos pirma dalis per maža, be to, dažnai klausdavo dėl antros dalies dydžio⁶¹⁶. Antras variantas, kai kompensacija nėra dalinama į dalis, o tiesiog nustačius visų pareiškėjų skaičių, nustatomas kompensacijos dydis kiekvienai aukai. Pvz., remdamasis pareiškėjų skaičiumi, LR geros valios fondas nustatys konkrečią kompensacijos sumą, mokėtiną totalitarinių režimų aukoms (žydams) pagal LR geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymą⁶¹⁷. Taigi, iš tiesų, turint ribotus išteklius, svarbu nustatyti konkretų aukų skaičių. Manytina, kad aukoms visgi būtų priimtinesnis pirmas variantas, kai mokama kompensacijos dalis (minimumas), o nustačius konkretų aukų skaičių, mokama papildoma

aukoms nėra sumokėtos visos išmokos). Plačiau žr. Tarptautinės teisės asociacijos žalos atlyginimo mechanizmo proceso principų 10 principo komentarą. Draft Procedural Principles for Reparation Mechanisms with Commentaries. International Law Association, išnaša 543.

⁶¹⁵ Постановление Правительства Российской Федерации от 2 августа 1994 г. N 899 „Об утверждении Положения об условиях и порядке выплаты компенсаций лицам, подвергшимся нацистским преследованиям“, 4 пунктas. **Taip pat žr.** Кабинет Министров Республики Беларусь. Постановление 15 февраля 1996 г. N 108 г. Минск „Об утверждении Положения о выплате финансовой помощи гражданам, пострадавшим от национал-социалистских преследований в годы второй мировой войны“ (последние изменения и дополнения: Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 29 сентября 2003 г. N 1235), 6 пунктas [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.]. Prieiga per: „ЭТАЛОН-ONLINE“.

⁶¹⁶ ИВАНОВ, А.П. Трудный путь <...>, išnaša 538, p. 735.

⁶¹⁷ Application phase for compensation payments to Lithuanian Holocaust survivors to begin in January, 4 December 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. gruodžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.worldjewishcongress.org/en/news/12747/application_phase_for_compensation_payments_to_lithuanian_holocaust_survivors_to_begin_in_january>.

kompensacijos dalis. Tokiu būdu aukoms suteikiama galimybė kuo greičiau gauti kompensaciją, nors ir jos dalį (tai yra labai svarbu ypač atsižvelgiant į aukų amžių). Tačiau, atrodo, ir vienas, ir kitas variantas neprieštarauja EŽTT suformuluotiems reikalavimams, priešingai, padeda užtikrinti lėšų pakankamumą valstybės prisiimtiems įsipareigojimams vykdyti ir atitinkamai išvengti įsikišimo į asmenų teisę netrukdomai naudotis „nuosavybe“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme.

Papildomų išmokų mokėjimą toms pačioms aukoms reikia skirti nuo aukų skirstymo į skirtingas kategorijas nustatant, kad viena aukų grupė gaus kompensacijas, tik jeigu liks lėšų sumokėjus kitai grupei aukų. Pvz., Vokietijos fondo įstatymo 9(3) skyriuje išmokoms už vadinamąją „kitą asmeninę žalą“ buvo skirta 50 mln. DM⁶¹⁸. Šio įstatymo 11(1) skyriaus 3 paragrafe nustatyta, kad pinigai, paminėti įstatymo 9(3) skyriuje (50 mln. DM), turi būti suteikti medicininių eksperimentų atveju arba priverstinių darbuotojų vaikų namuose patalpinto vaiko mirties ar žalos tokio vaiko sveikatai atveju; tuo tarpu esant kitai asmeninei žalai išmokos gali būti daromos⁶¹⁹. Aukos buvo suskirstytos į tris kategorijas: pirmoje kategorijoje buvo atvejai, numatyti įstatyme; antroje kategorijoje aukos, kurios patyrė didelę ir trunkančią žalą fizinei ir emocinei sveikatai, kai nedarbingumas sudaro 80-100 proc.; trečioje kategorijoje esančios aukos patyrė didelę ir trunkančią žalą fizinei ir emocinei sveikatai, kai nedarbingumas sudaro 60-80 proc. Antrai ir trečiai kategorijai priklausančios aukos galėjo gauti išmokas, jeigu liktų pinigų (t. y. nebūtų išseikvota 50 mln. DM suma) patenkinus pirmai kategorijai priklausančių aukų pareiškimus. Vėliau pasidarė aišku, kad dėl ribotų Vokietijos fondo išteklių, skirtų „kitai asmeninei žalai“ atlyginti, ir pirmenybės suteikimo pirmai kategorijai, antros ir trečios kategorijos aukos negalės gauti kompensacijos. Manytina, kad tokia praktika nėra sveikintina, aukos supriešinamos, pažymima hierarchija tarp aukų, suteikiami lūkesčiai, kurie vėliau nėra įgyvendinami. Anot kai kurių autorių, tokiu būdu procese nepavyko pasiekti minėtų aukų

⁶¹⁸ The Law on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future”, išnaša 39.

⁶¹⁹ *Ibid.*

pripažinimo ir atminimo⁶²⁰. Tačiau, atrodo, tokia valstybės praktika nebūtų pripažinta pažeidžiančia EŽTK 6 str./EŽTK 1 Protokolo 1 str. Atrodo, kompensacijos negavusių asmenų (antros ir trečios kategorijos aukų) pareiškimai būtų nepriimtini *ratione materiae* pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. dėl „nuosavybės“ neturėjimo (sąlyginio pobūdžio teisės, kurios išnyksta dėl atitinkamos sąlygos neįvykdymo, negali būti laikomos „nuosavybe“ pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str.), atrodo, pareiškimai būtų nepriimtini *ratione materiae* ir pagal EŽTK 6 str. 1 d.

Nagrinėtinas vienas įdomus atvejis, numatytas LR kompensacijų asmenims, 1990–1991 m. atsisakiusiems prievartinės tarnybos sovietų armijoje ir dėl to nukentėjusiems nuo sovietų armijos veiksmų, įstatyme⁶²¹. Analizuojant šio įstatymo 3 str. 3 d., 4 d. ir 5 d., galima pastebėti, kad LR krašto apsaugos ministerija vienkartinės kompensacijas aukoms išmoka ne vėliau kaip per vieną mėn. nuo prašymo ir kitų būtinų kompensacijai gauti dokumentų pateikimo dienos, jeigu šioms kompensacijoms skirti pakanka šio str. 3 d. numatytų lėšų, t. y. 150 tūkst. Lt. Jeigu per vienerius kalendorinius metus prašomų kompensacijų suma viršija 150 tūkst. Lt sumą, kompensacijos išmokamos kitais paeiliui einančiais metais. Kompensacijų mokėjimo eilė sudaroma atsižvelgiant į prašymų ir kitų dokumentų, reikalingų kompensacijai skirti, pateikimo datą. Taigi, atrodo, kad iš anksto įstatyme padarius išlygą dėl lėšų (150 tūkst. Lt) pakankamumo, užtikrinamas teisinis tikrumas. Pareiškėjai, negavę kompensacijos per vieną mėnesį nuo prašymo ir dokumentų pateikimo dienos, neturėtų pagrindo skųstis, kad jų nuosavybės teisės yra pažeistos pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str.

Valstybės atsakovės kartais remiasi sunkia finansine valstybės situacija, lėšų neturėjimu, siekdamas pateisinti EŽTT ginčijamą nacionalinį reguliavimą:

⁶²⁰ KRISTJÁNSDÓTTIR, Edda; SIMEROVA, Barbora. Processing Claims for “Other Personal Injury” Under the German Forced Labour Compensation Programme. In *Redressing Injustices through Mass Claims Processes: Innovative Responses to Unique Challenges*. New York: Oxford University Press Inc., 2006, p. 117-118.

⁶²¹ Lietuvos Respublikos kompensacijų asmenims, 1990–1991 m. atsisakiusiems prievartinės tarnybos sovietų armijoje ir dėl to nukentėjusiems nuo sovietų armijos veiksmų, įstatymas. Valstybės žinios, 2012, Nr. 57-2830.

kompensacijos nemokėjimą ar kompensacijos nepakankamą dydį⁶²². EŽTT suvokia, su kokiais finansiniais sunkumais gali susidurti valstybės kompensacijos mokėjimo srityje. Teismas pripažįsta plačią susitariančių valstybių vertinimo laisvę priimant teisės aktus politinio ir ekonominio režimo pasikeitimo kontekste ir ypač perėjimo nuo totalitarinės valstybės iki demokratinės visuomenės kontekste⁶²³. EŽTT pripažįsta plačią valstybių vertinimo laisvę nustatant viešąjį interesą, ypač kompensacijos už nacionalizavimą ar eksproprijavimą srityje, nes įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją įgyvendindamas socialinę ir ekonominę politiką, teises ir ekonomines reformas. Tačiau ši vertinimo laisvė nėra neribota ir jos įgyvendinimas kontroliuojamas EŽTK institucijų. Kadangi tiesiogiai pažindamos savo visuomenę ir jos poreikius nacionalinės institucijos yra geresnėje padėtyje nei tarptautinis teismas vertinti, koks yra viešasis interesas socialiniais ir ekonominiais pagrindais, EŽTT paprastai gerbs įstatymų leidėjo pasirinkimą, nebent jis yra „aiškiai nepagrįstas“⁶²⁴.

EŽTT sutinka, kad sprendamos dėl kompensacijos totalitarinių režimų aukoms valstybės gali atsižvelgti į savo finansinius sunkumus, ir, pvz., dėl tokios gresiančios per didelės finansinės naštos aukų reikalavimų pašalinimas nacionalinėje teisėje galėtų būti laikomas padarytu viešojo intereso tikslais⁶²⁵. Tačiau EŽTT požiūris yra griežtesnis tais atvejais, kai valstybė įsipareigojo nustatyti tam tikrą kompensacijos dydį ir šio įsipareigojimo nevykdo. Nors

⁶²² Pvz., žr. *Broniowski v. Poland*, judgment, ECtHR (GC), Application no. 31443/96, 22 June 2004, para. 81, 161, 166; *Manushaqe Puto and Others v. Albania*, judgment, ECtHR, Applications nos. 604/07, 43628/07, 46684/07 and 34770/09, 31 July 2012, para. 88.

⁶²³ *Jahn and Others v. Germany*, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 46720/99, 72203/01 and 72552/01, 30 June 2005, para. 113; *Suljagić v. Bosnia and Herzegovina*, judgment, ECtHR, Application no. 27912/02, 3 November 2009, para. 42; *Althoff and Others v. Germany*, judgment, ECtHR, Application no. 5631/05, 8 December 2011, para. 65; *Yavashev and Others v. Bulgaria*, judgment, ECtHR, Application no. 41661/05, 6 November 2012, para. 63; *Karaivanova and Mileva v. Bulgaria*, judgment, ECtHR, Application no. 37857/05, 17 June 2014, para. 72.

⁶²⁴ *Ramadhi and Others v. Albania*, judgment, ECtHR, Application no. 38222/02, 13 November 2007, para. 79; *Oskar Pöder and Others v. Estonia*, decision, ECtHR, Application no. 67723/01, 26 April 2005; *Maria Atanasiu and Others v. Romania*, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010, para. 166; *Raviv v. Austria*, judgment, ECtHR, Application no. 26266/05, 13 March 2012, para. 48; *Althoff and Others v. Germany*, judgment, ECtHR, Application no. 5631/05, 8 December 2011, para. 60; *Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the Former Yugoslav Republic of Macedonia*, judgment, ECtHR (GC), Application no. 60642/08, 16 July 2014, para. 106.

⁶²⁵ *Susanne Weber v. Germany*, decision, ECtHR, Application no. 55878/00, 23 October 2006.

didelis aukų skaičius (byloje jų buvo apie 80 000), aukų reikalavimų vertė yra kriterijai, į kuriuos EŽTT atsižvelgia vertindamas, ar buvo pusiausvyra tarp viešojo intereso ir asmens teisės naudotis nuosavybe⁶²⁶, EŽTT *inter alia* pažymėjo, kad valstybės institucijų elgesys, trukdantis galutinio ir vykdytino teismo sprendimo įgyvendinimą, negali būti aiškinamas viešojo, visuomenės intereso tikslais, priešingai, jis griauna pasitikėjimą teismine valdžia ir jos autoritetą, kenkia jos veiksmingumui, t. y. faktoriai, kurie turi turėti viršenybę prieš ekonominius ir socialinius sumetimus. Nors EŽTT pripažįsta, kad valstybės radikali politinės ir ekonominės sistemos reforma, taip pat valstybės finansinė padėtis gali pateisinti didelius kompensacijos ribojimus, Teismas nerado jokių pagrindų, pateisinančių valstybės nacionalinėje teisėje priimto išipareigojimo dėl kompensacijos nevykdymo ilgus metus ir pripažino EŽTK 1 Protokolo 1 str. pažeidimą⁶²⁷. EŽTT, nagrinėdamas pareiškimus pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. dėl galutinio nacionalinio teismo (administracinės komisijos) sprendimo pareiškėjo naudai (sprendimo, kuriame nustatyta kompensacija už sovietinių institucijų nacionalizuotą nuosavybę) neįgyvendinimo ilgą laiką tarpą, pažymėjo, kad lėšų trūkumas valstybėje negali pateisinti tokį neveikimą, įsikišimą į pareiškėjo naudojimąsi nuosavybe (naudojimąsi priteistais pinigais)⁶²⁸. *Prodan v. Moldova* byloje pagal EŽTK 6 str. 1 d. ginčijamo pažeidimo kontekste EŽTT taip pat pažymėjo, kad valstybės institucijoms nėra leidžiama remtis lėšų trūkumu ir alternatyvaus būsto neturėjimu siekiant pateisinti nacionalinio teismo sprendimo nevykdymą. Sprendimo neįgyvendinimas gali būti pateisintas tam tikromis aplinkybėmis, bet delsimas

⁶²⁶ Broniowski v. Poland, judgment, ECtHR (GC), Application no. 31443/96, 22 June 2004, para. 162.

⁶²⁷ Broniowski v. Poland, judgment, ECtHR (GC), Application no. 31443/96, 22 June 2004, para. 175, 183. **Taip pat žr.** Yuriy Lobanov v. Russia, judgment, ECtHR, Application no. 15578/03, 2 December 2010, para. 52; Malysh and Others v. Russia, judgment, ECtHR, Application no. 30280/03, 11 February 2010, para. 83. Šiose pastarosiose dviejose bylose EŽTT, pakartojęs tą patį teiginį, taip pat nerado pagrindo, kodėl RF, perėmusi SSRS išipareigojimą dėl obligacijų išpirkimo, nevykdė šios savo pareigos ilgą laiką tarpą.

⁶²⁸ Prodan v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 49806/99, 18 May 2004, para. 61; Baibarac v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 31530/03, 15 November 2005, para. 31; Scutari v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 20864/03, 26 July 2005, para. 31; Beshiri and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Application no. 7352/03, 22 August 2006, para. 96, 102; Manushaqe Puto and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Applications nos. 604/07, 43628/07, 46684/07 and 34770/09, 31 July 2012, para. 96.

negali būti toks, kad pažeistų teisės, įtvirtintos EŽTK 6 str. 1 d., esmę⁶²⁹. Taigi EŽTT laikosi pozicijos, kad iš pareiškėjų negalima atimti jų teisės naudotis palankiu nacionalinio bylinėjimosi rezultatu dėl valstybės patiriamų sunkumų⁶³⁰. Tačiau visgi negalima teigti, kad EŽTT visiškai nėra svarbi valstybės finansinė padėtis, kai pripažįstamas EŽTK ir/ar EŽTK Protokolo pažeidimas. Pvz., *Manushaqe Puto ir kt. v. Albanija* byloje EŽTT sutiko, kad valstybei keliama labai didelė finansinė našta mokant kompensaciją, todėl EŽTK 46 str. kontekste EŽTT skatino nacionalines valdžios institucijas visų pirma pradėti naudoti alternatyvias kompensacijos formas, nustatytas nacionalinės teisės akte, kurios ilgainiui palengvins našta valstybės biudžetui, ir/ar nustatyti kitus kompensacijos metodus⁶³¹.

Praktikoje yra pavyzdžių, kai valstybės dėl nepalankios ekonominės, finansinės padėties, siekdamos sumažinti valstybės biudžeto išlaidas, sumažina mokamų išmokų dydį. Pvz., 2009 m. gruodžio 9 d. LR Seimas, dėl Lietuvos ūkį apėmusios ekonomikos krizės bei „siekdamas kiek įmanoma apsaugoti socialiai jautrių asmenų grupes ir ekonomikos krizės laikotarpiu užtikrinti išmokų mokėjimą laiku“, priėmė LR socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinąjį įstatymą, pagal kurį tam tikros išmokos (įskaitant valstybines pensijas totalitarinių režimų aukoms) yra perskaičiuojamos (mažinamos) iki tam tikro ribinio dydžio⁶³². Žinoma, aukos nepatenktintos tokiu reguliavimu. Antai 2013 m. balandžio 9 d. buvusių politinių kalinių ir tremtinių buvo pasirašytas reikalavimas „Dėl buvusiems politiniams kaliniams, tremtiniams, laisvės kovų dalyviams valstybinių pensijų, sumažintų 2011–2012 metais, kompensavimo ir buvusių dydžių atkūrimo“⁶³³. LR KT pažymi, kad sumažintos pensijos gali būti mokamos tik laikinai, t. y. tik tol, kol valstybėje

⁶²⁹ Prodan v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 49806/99, 18 May 2004, para. 53. **Taip pat žr.** *Manushaqe Puto and Others v. Albania*, judgment, ECtHR, Applications nos. 604/07, 43628/07, 46684/07 and 34770/09, 31 July 2012, para. 93-97.

⁶³⁰ *Ramadhani and Others v. Albania*, judgment, ECtHR, Application no. 38222/02, 13 November 2007, para. 82.

⁶³¹ *Manushaqe Puto and Others v. Albania*, judgment, ECtHR, Applications nos. 604/07, 43628/07, 46684/07 and 34770/09, 31 July 2012, para. 113.

⁶³² Lietuvos Respublikos socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinojo įstatymo preambulė, 1 str. 2 d. 1 punktas, 4 str. Valstybės žinios, 2009, Nr. 152-6820.

⁶³³ Įteikti reikalavimai, „Tremtinys“, 2013, rugpjūtis [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lpkts.lt/>>.

yra susidariusi ypatinga situacija (kilusi ekonomikos krizė ir kt.), kai objektyviai trūksta lėšų, būtinų pensijoms mokėti⁶³⁴. Anot LR KT, proporcingumo principas suponuoja, kad paskirtų ir mokamų pensijų mažinimas turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, jis turi būti būtinas minėtiems tikslams pasiekti ir neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti⁶³⁵. Be to, „įstatymų leidėjas, susidarius ypatingai situacijai, kai *inter alia* dėl ekonomikos krizės neįmanoma sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtina valstybinėms pensijoms mokėti, dideliu mastu mažindamas valstybines pensijas privalo numatyti asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą, pagal kurį valstybė išsipareigoję tokiems asmenims, nebelikus minėtos ypatingos situacijos, per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti jų praradimus, atsiradusius dėl valstybinės pensijos sumažinimo“⁶³⁶. Matyti, kad LR KT pozicija yra labai artima EŽTT pozicijai, kai nagrinėjami žmogaus teisių ribojimai (ypač aktualus tokiu atveju EŽTK 1 Protokolo 1 str.), t. y. laikomasi tokios pat formulės: ribojimo nustatymo teisėje, ribojimu siekiamo teisėto tikslo ir proporcingumo. Atrodo, jeigu valstybėje bus nustatytas aiškus nustotų mokėti išmokų kompensavimo mechanizmas, EŽTT sutikus dėl teisėto, viešojo intereso buvimo ir proporcingumo, neturėtų būti pažeistas EŽTK 1 Protokolo 1 str.

Išanalizavus EŽTT praktiką darytina išvada, kad prieš imdamosi priemonių dėl kompensacijos totalitarinių režimų aukoms valstybės turėtų įvertinti finansines galimybes, kad nebūtų teikiami tušti pažadai aukoms. Priešingu atveju bus ne tik aukų nusivylimas, bet gali būti pažeista EŽTK (ypač EŽTK 6 str.)/EŽTK 1 Protokolo 1 str. dėl prisiimtų išsipareigojimų nevykdymo.

⁶³⁴ LR KT 2012 m. vasario 6 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2012, Nr. 109-5528.

⁶³⁵ LR KT 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas. Valstybės žinios, 2010, Nr. 46-2219; LR KT 2012 m. vasario 6 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2012, Nr. 109-5528.

⁶³⁶ LR KT 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas. Valstybės žinios, 2010, Nr. 46-2219; LR KT 2012 m. vasario 6 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2012, Nr. 109-5528. Taip pat LR KT ir kitų valstybių teismų praktikos analizę žr. BIRMONTIENĖ, Toma. Ekonomikos krizės įtaka konstitucinei socialinių teisių doktrinai. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(3), p. 1005-1030.

2.4.3. Kompensacijos nustatymo metodika

Reikėtų pripažinti, kad aukų patirtos žalos įvertinimas pinigine išraiška yra gana sudėtingas. Dėl kompensacijos už neturtinę (moralinę) žalą gana dažnai kyla dar daugiau diskusijų nei dėl kompensacijos už patirtą turtinę žalą, juk turtinei žalai apskaičiuoti galima nustatyti bent tam tikrus kriterijus (pvz., rinkos vertė), o kaip galima apskaičiuoti aukų dvasinius išgyvenimus, kančias? Moralinės žalos klausimo svarbą aukoms ir jautrumą parodo vienos pirmųjų diskusijų, kilusių svarstant dėl Vokietijos siūlomo žalos atlyginimo 1952 m. Izraelyje. Jau derybų su Vokietija pradžioje Moses Leavitt, Bendrojo paskirstymo komiteto (angl. – *Joint Distribution Committee*) atstovas, pareiškė, kad Reikalavimų konferencija pasiruošusi derėtis su Vokietija dėl tam tikrų materialaus pobūdžio reikalavimų (angl. – *claims of a material nature*), bet negali būti jokių derybų dėl moralinių reikalavimų (angl. – *moral claims*)⁶³⁷. Žydų organizacijų susirinkime Niujorke, Waldorf-Astoria viešbutyje, 1951 m. spalio 25 d., skirtame aptarti žalos atlyginimo klausimą iš Vokietijos, irgi susitarta, kad derybos dėl materialinių reikalavimų Vokietijai negali sumažinti Vokietijos moralinės skolos; tokio pobūdžio ir sunkumo nacių Vokietijos padaryti nusikaltimai negali būti išpirkti materialiniu žalos atlyginimu, tačiau teisingumo principas reikalauja, kad nacių aukoms, jų įpėdiniais ir teisių perėmėjams būtų atlyginta žala. Toks žydų organizacijų tikslas derėtis tik dėl materialinių reikalavimų buvo atspindėtas ir organizacijos „Reikalavimų konferencija“, įsteigtos šiame žydų organizacijų susirinkime, pavadinime: „the Conference on Jewish *Material Claims* Against Germany“ (lt. – „Konferencija dėl *materialinių* žydų *reikalavimų* Vokietijai“). Tokiu organizacijos pavadinimu žydų organizacijos norėjo pabrėžti, kad derybos su Vokietija apribotos materialiniais klausimais ir nereiškė susitaikymo⁶³⁸.

⁶³⁷ HENRY, Marilyn, išnaša 11, p. 9-10.

⁶³⁸ ZWEIG, Ronald W. *German Reparations and the Jewish World: A History of the Claims Conference*. London, Portland, Oregon: Frank Cass Publishers, 2001, 2nd edition, p. 26-31. **Taip pat žr.** History, Claims Conference [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.claimscon.org/about/history/>>.

Tačiau visgi nepaisant aukų patirtos žalos įvertinimo pinigais sunkumu, kompensacija yra nustatoma. Kompensacijos nustatymas už patirtą žalą gali vykti vertinant aukos individualias aplinkybes (pvz., įkalinimo vietą, įkalinimo vietos sąlygas, įkalinimo trukmę, aukos amžių žalos padarymo metu, aukos sveikatos būklę ir pan.⁶³⁹) arba gali būti nustatoma visoms aukoms, patenkančioms į tą pačią nustatytą kategoriją, vienoda standartizuota suma. Pastebėtina, kad Vokietijos, Austrijos kompensacijos programose buvo pasirinktas antras variantas. Pvz., Vokietijos fondo įstatyme mokant išmokas už priverčiamąjį darbą išmokos dydžiui įtakos neturėjo priverčiamojo darbo trukmė, vieta ir pan., o tiesiog buvo nustatyta, kokias maksimalias sumas gali gauti konkreti aukų kategorija⁶⁴⁰. Įgyvendinant LR geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymą buvo sprendžiama, kaip geriau paskirstyti lėšas totalitarinių režimų aukoms. Vokietijos fondo direktorius G. Saathoff patarė mokėti bendrą sumą visiems kaip simbolinę išmoką, nes, pirma, LR geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymas numato simbolinę sumą, nėra sveriamas kiekvienos aukos likimas; antra, dėl aukų amžiaus reikia veikti kaip galima greičiau; trečia, labai sunku įvertinti kiekvienos aukos kančią ir už tai skirti skirtingas sumas⁶⁴¹.

Mokslinėje literatūroje yra teoretikų, palaikančių standartizuotą kompensacijos nustatymo metodiką. Pvz., H. Niebergall teigimu, vienkartinė standartizuota išmoka atrodo labiausiai aiški, skaidri programose, kurios

⁶³⁹ Pvz., pagal Lenkijos 1996 m. gegužės 31 d. aktą dėl piniginių išmokos asmenims, deportuotiems priverčiamajam darbui, ir priverčiamojo darbo stovyklų kaliniams Trečiajame Reiche ir SSRS mėnesinės piniginių išmokos dydis priklauso nuo kalinimo stovykloje ar deportacijos trukmės. What are the privileges of people deported to perform forced labor? The Office for War Veterans and Victims of Oppression, Poland, išnaša 495. **Pagal Gruzijos nacionalinę teisę** Tbilisio miesto teismas nustato kompensacijos už politines represijas sumą, atsižvelgdamas į kiekvienos bylos faktines aplinkybes ir įvairių represijų formų sunkumą, represuoto asmens (ar jo įpėdinio) amžių ir sveikatos būklę ir kitus objektyvius faktorius. 1997 m. gruodžio 11 d. Gruzijos įstatymo 9 str. 4 punktas ir Gruzijos administracinio proceso kodekso 21(29) str. 2 punktas. КАЦИТАДЗЕ, Натия, išnaša 326, p. 3.

⁶⁴⁰ The Law on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future”, išnaša 39, 9(1) skyrius.

⁶⁴¹ G. Saathoffas: Lietuvos sprendimas kompensuoti žydams svarbus visos Europos mastu, 2012 m. spalio 19 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 21 d]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/gsaathoffas-lietuvos-sprendimas-kompensuoti-zydams-svarbus-visos-europos-mastu.d?id=59797579>>.

reikalautų daug laiko ir būtų brangu nustatyti ir administruoti kriterijus, pagal kuriuos būtų nustatomos individualios išmokos atsižvelgiant į aukų patirtas kančias, nedarant proceso nesąžiningu ir savavališku. Sunkumas nustatant individualius išmokų dydžius gali kilti dėl didelio kiekio gautų pareiškimų ir ribotų prieinamų įrodymų žalai įvertinti individualiose bylose. Be to, H. Niebergall mano, kad individualų žalos įvertinimą gali apsunkinti ir pažeidimo pobūdis, nes aukoms pažeidimas gali turėti skirtingų pasekmių⁶⁴². Panašiai, N. Roht-Arriaza perspėja dėl individualizuoto žalos atlyginimo pavojų. Anot jos, kuo daugiau individualizavimo, tuo daugiau užtrunka laiko, daugiau reikalaujama įrodymų; be to, toks individualizavimas labiau palankus pasiturintiems asmenims ir specialistams, sukuriant nepasitenkinimą tiek aukų grupėje, tiek bendrai⁶⁴³. Dėl individualizuoto žalos vertinimo skirtingas žalos atlyginimas skirtingiems asmenims sudaro sąlygas manyti, kad vieno asmens teisių pažeidimas yra sunkesnis nei kito, ir sudaroma hierarchija tarp aukų. Nors teisingumas nereikalauja vienodo vertinimo, tačiau sistemiškų pažeidimų atveju, kai asmenys laiko save tos pačios sistemos aukomis ir jiems atlyginama žala pagal tą pačią procedūrą ir maždaug tuo pačiu laiku, aukos lygina rezultatus⁶⁴⁴. Tačiau yra ir priešingų nuomonių. Ne visi autoriai mano, kad nustatant skirtingo dydžio kompensaciją asmenys (aukos) tampa nelygiomis; kaip tik, atvirkščiai, suteikiant skirtingo dydžio kompensaciją, atsižvelgiant į konkrečios aukos patirtą žalą aukos laikomos lygiomis, o ne tiesiog masės dalimi⁶⁴⁵.

Manytina, kad EŽTT, JT ŽTK praktika neriboja valstybių vertinimo laisvės spręsti dėl konkrečios kompensacijos nustatymo metodikos, su sąlyga, kad yra gerbiamos aukų teisės, pripažįstamos EŽTK, Pakte (pvz., taikant kompensacijos kriterijus tam tikrai aukų grupei užtikrinamas aukų

⁶⁴² NIEBERGALL, Heike. Overcoming Evidentiary Weaknesses in Reparation Claims Programmes. In *Reparations for Victims of Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity: Systems in Place and Systems in the Making*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009, p. 164.

⁶⁴³ ROHT-ARRIAZA, Naomi. Reparations Decisions and Dilemmas, išnaša 159, p. 179-180.

⁶⁴⁴ DE GREIFF, Pablo. Justice and Reparations, išnaša 160, p. 458.

⁶⁴⁵ MALAMUD-GOTI, Jaime E; GROSMAN, Lucas Sebastián. Reparations and Civil Litigation: Compensation for Human Rights Violations in Transitional Democracies. In *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press Inc., 2006, p. 554-555.

nediskriminavimas, kuris garantuojamas Pakto 26 str.). Svarbu, kad kompensacija būtų teisinga ir kompensacijos gavimas nekeltų papildomų problemų ir skausmų aukoms. Neprivalomoje teisėje (pvz., van Boven/Bassiouni principuose, Pagrindiniuose teisingumo principuose nusikaltimo ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms) nepavyko rasti pasiūlymų dėl pirmenybės kuriai nors iš kompensacijos nustatymo metodikų (standartizuoto ar individualizuoto žalos vertinimo) teikimo, bet, atrodo, nustatant kompensaciją totalitarinių režimų aukoms labiausiai tinkama yra standartizuota kompensacijos nustatymo metodika (beje, tokia metodika dažniausiai ir pasirenkama valstybėse atlyginant žalą totalitarinių režimų aukoms).

EŽTT praktikoje yra bylų, kai pareiškėjai ginčijo būtent kompensacijos nustatymo metodiką ar jos taikymą, laikymąsi. Pvz., pareiškėjai J.H. ir 23 kt., kurių tėvai buvo deportuoti Antrojo pasaulinio karo metais, remdamiesi EŽTK 1 Protokolo 1 str. ir EŽTK 14 str., ginčijo Prancūzijos teisinį reguliavimą, nes pagal jį kompensacijos, mokamos deportuotų ir mirusių asmenų vaikams, našlaičiams, dydžiui neturi įtakos, ar asmuo neteko vieno tėvo, ar dviejų⁶⁴⁶. Tačiau EŽTT atmetė šią pareiškimo dalį kaip nepriimtina, pažymėjęs, kad pagal EŽTK nėra bendro įpareigojimo valstybėms narėms atlyginti žalą, padarytą praeityje, ir nacionalinės institucijos, ypač nacionaliniai teismai, turi aiškinti nacionalinę teisę, o ne EŽTT. EŽTT sutiko su nacionaliniais Prancūzijos teismais ir padarė išvadą, kad Prancūzijos valstybės norminių ir politinių priemonių visuma atlygina visą pareiškėjų patirtą žalą.

Įdomu, ar gali būti padarytas EŽTK ir/ar EŽTK Protokolų pažeidimas, jeigu nacionalinės teisės akte nustatytas individualizuotas kompensacijos vertinimas, t. y. pagal nacionalinės teisės aktą valstybės teismai turi nustatyti kompensacijos dydį įvertinę teisės akte nurodytas aplinkybes (pačiame teisės akte kompensacijos dydžio ribos nenustatytos), o nacionaliniai teismai nevertina/nedetaliai vertina bylos aplinkybes. N. Kacitadze kyla abejonių, ar,

⁶⁴⁶ J. H. et 23 autres c. France, décision, CEDH, requêtes nos 49637/09, 49644/09, 49654/09, 49666/09, 49674/09, 49683/09, 49688/09, 49694/09, 49698/09, 49700/09, 49703/09, 49720/09, 49725/09, 49731/09, 49741/09, 49749/09, 49788/09, 49796/09, 49800/09, 49806/09 et 49992/09, 24 novembre 2009.

net atsižvelgiant į EŽTT pripažįstamą plačią vertinimo laisvę valstybėms, Gruzijos nacionalinio teismo praktika atitinka teisės akto paskirtį. Priešingai nei reikalaujama Gruzijos nacionalinėje teisėje, daugumoje nacionalinio teismo sprendimų sprendžiant dėl kompensacijos dydžio individualioms bylos aplinkybėms skiriama labai mažai dėmesio, atitinkamai kompensacijos sumos standartizuojamos; teismo nustatytos kompensacijos sumos minimalios ir nepalyginamos su padarytais teisės pažeidimais, nuo kurių nukentėjo aukos⁶⁴⁷. Atsakymo į šį argumentą reikės palaukti *Zeinab Burdiashvili ir kt. v. Gruzija* byloje. Z. Burdiashvili ir kt., politinių represijų aukų įpėdiniai, ginčija būdą, kuriuo nacionaliniai Gruzijos teismai taiko nacionalinę teisę jų bylose, kuris lėmė per mažą kompensacijos dydį ir padarė pareiškėjų teisės į kompensaciją pagal nacionalinę teisę įgyvendinimą neveiksmingą. Pareiškimas pateiktas remiantis EŽTK 6 str. ir EŽTK 1 Protokolo 1 str.⁶⁴⁸. Žinoma, šiuo metu sunku ir per anksti daryti kažkokias išvadas, bet, atrodo, jeigu bus parodyta, kad nacionalinių teismų praktika vienoda, nusistovėjusi, nacionaliniai teismai atsižvelgė į bylos aplinkybes (nors galbūt ir nepateikė atsakymo į kiekvieną ieškovo argumentą dėl tam tikros jo savybės, bylos aplinkybės), ieškovui (aukai) buvo suteikta galimybė pateikti argumentus, pagrįsti savo ieškinį dėl kompensacijos dydžio, EŽTT, pakartodamas, kad EŽTT turi ribotą teisę aiškinti ir taikyti valstybių nacionalinę teisę, gali ir nepripažinti, kad bylos nagrinėjimas nacionaliniame teisme neteisingas pagal EŽTK 6 str. 1 d. Dėl EŽTK 1 Protokolo 1 str. EŽTT taip pat galėtų pridurti, kad pagal Gruzijos nacionalinę teisę teismams suteikta teisė nustatyti konkretų kompensacijos dydį ir šis EŽTK 1 Protokolo 1 str. negarantuoja įgyti nuosavybės (t. y. gauti konkretaus dydžio, didesnės kompensacijos). Be to, valstybės pagal EŽTK neturi pareigos atlyginti žalą, padarytą iki EŽTK įsigaliojimo. Pareiškimas galėtų būti pripažintas nepriimtiniu *ratione materiae*.

⁶⁴⁷ КАЦИТАДЗЕ, Натия, išpaša 326, p. 3-4.

⁶⁴⁸ *Zeinab Burdiashvili and others v. Georgia*, Application no. 26290/12, lodged on 1 May 2012, ECtHR.

2.4.4. Kurią kompensaciją gauti: aukų pasirinkimo laisvė?

Praktikoje galima aptikti pavyzdžių, kai auka turi teisę į kelių rūšių išmokas toje pačioje valstybėje, tačiau jos visos kartu nėra mokamos. Valstybė suteikia aukoms pasirinkimo laisvę: ar gauti vieną, ar kitą. Pvz., neįgaliųjų socialinės apsaugos RF įstatymo 28.1 str. 3 d. nustatyta, kad jeigu asmuo turi teisę vienu metu gauti piniginę išmoką pagal šį įstatymą ir pagal kitą teisės aktą, jis turi pasirinkti, pagal kurį teisės aktą gauna piniginę išmoką, t. y. išmokų pagal kelis teisės aktus gauti negali (išskyrus kelias išimtis)⁶⁴⁹. Dažnai pažymima, kad toks nacionalinis teisinis reguliavimas pažeidžia aukų teises. Išmokos politinių represijų aukoms yra kompensacijos forma valstybės nusikaltimų aukoms, o ne geros valios aktas, todėl ši kompensacija turi būti teikiama nepriklausomai nuo to, ar reabilituotas asmuo gauna dar kažkokią išmoką/lengvatą iš valstybės⁶⁵⁰.

Kadangi kompensacijos mokėjimo teisinis reguliavimas nėra vienodas, atskirose valstybėse priimti atskiri teisės aktai, gali būti taip, kad auka turės teisę gauti kompensaciją iškart pagal kelių valstybių teisės aktus. Todėl nacionalinės teisės aktuose aukoms nustatoma pasirinkimo laisvė rinktis išmoką už tą pačią žalą ar vienoje valstybėje, ar kitoje. Pvz., nustatyta, kad reabilituotiems piliečiams, turintiems teisę į kompensaciją pagal vastybių, buvusių SSRS sąjunginių respublikų, nacionalinę teisę, suteikiama pasirinkimo laisvė dėl kompensacijos gavimo vietos. Kompensacijos išmokėjimas ar jos dydžio perskaičiavimas asmenims, gavusiems kompensaciją valstybėse, buvusiose SSRS sąjunginėse respublikose, nevykdomas⁶⁵¹. Tokiu reguliavimu

⁶⁴⁹ Федеральный закон от 24 ноября 1995 г. N 181-ФЗ (ред. от 2 июля 2013 г.) „О социальной защите инвалидов в Российской Федерации“.

⁶⁵⁰ Предложения об учреждении общенациональной государственно-общественной программы „Об увековечении памяти жертв тоталитарного режима и о национальном примирении“, Приложение 2. Социальная поддержка жертв репрессий, išpaša 245, 2.2 punktai.

⁶⁵¹ Закон Российской Федерации от 18 октября 1991 года N 1761-1 „О реабилитации жертв политических репрессий“, išpaša 142, 15 str. 5 d.; Положение „О порядке выплаты денежной компенсации лицам, реабилитированным в соответствии с Законом Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“, утверждено **Постановлением Правительства Российской Федерации** от 16 марта 1992 г. N 160, 5, 12 пунктai; **Закон Республики Казахстан** от 14 апреля 1993 года „О реабилитации жертв массовых политических репрессий“, išpaša 537, 22 str.; **Закон Кыргызской Республики** „О правах и гарантиях реабилитированных граждан, пострадавших в результате репрессий за политические и религиозные убеждения, по социальным, национальным и другим признакам“, г. Бишкек от 27 мая 1994 года N 1538-ХІІ (В редакции Законов КР от <...> 30 декабря 2009 года № 319) („Ведомости Жогорку Кенеша

aukos priverčiamos būti teisės žinovais, atrodo, toks pasirinkimas galėtų būti sunkus aukoms.

Tačiau, atrodo, aukos vėlgi negalėtų EŽTT apskusti tokio nacionalinio teisinio reguliavimo pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str., nes, valstybės atsakovės nacionalinėje teisėje iš anksto nustačius, kad asmuo turi teisę tik į vieną išmoką iš tos valstybės skirtingų išmokų rūšių/tik į vieną išmoką iš skirtingų valstybių nustatytų išmokų už tą pačią žalą, asmuo neturi „teisėto lūkesčio“ gauti dar vieną kompensaciją valstybėje atsakovėje (neturi „nuosavybės“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme). Taigi EŽTK nustatytas mechanizmas neapsaugo aukų nuo valstybių primetamo pasirinkimo tarp skirtingų valstybių išmokų už tą pačią žalą teisinių reguliavimų ir/ar tos pačios valstybės nustatytų skirtingų išmokų rūšių.

2.5. Teisė į nacionalinį teismą

EŽTK 6 str. 1 d.⁶⁵² garantuojama teisė turėti civilinių teisių ir pareigų nagrinėjimą teisme. Taigi šiame str. įtvirtinta „teisė į teismą“ (angl. – “*right to a court*”, pranc. – „*droit à un tribunal*“), kur teisė kreiptis (angl. – *the right of access*, pranc. – *le droit d'accès*), t. y. teisė kreiptis į teismą civiliniame procese, yra tik vienas aspektas⁶⁵³.

Кыргызской Республики“ 1994 год N 7, ст. 220), 10 str. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/751>>; **Положение о порядке восстановления прав** реабилитированных граждан, пострадавших в результате репрессий за политические и религиозные убеждения, по социальным, национальным и другим признакам (В редакции постановлений Правительства КР от <...> 17 мая 2013 года № 274). **Утверждено постановлением Правительства Кыргызской Республики** от 28 сентября 1995 года № 401, 7 пунктас [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/36507?cl=ru-ru>>; Положення „Про порядок виплати грошової компенсації, повернення майна або відшкодування його вартості реабілітованим громадянам або їхнім спадкоємцям“, затверджене постановою Кабінету Міністрів УРСР від 24 червня 1991 р. N 48, 1 пунктас [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/48-91-%D0%BF>>.

⁶⁵² EŽTK 6 str. 1 d. nustatyta, kad „[k]ai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų ar jam pareikšto kokio nors baudžiamojo kaltinimo klausimas, toks asmuo turi teisę, kad būtų per kuo trumpiausią laiką viešai ir teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas teismas“. Šios disertacijos tikslais nagrinėjama tik su „asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų klausimo sprendimu“ susijusi EŽTK 6 str. 1 d. taikymo praktika.

⁶⁵³ Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany, judgment, ECtHR (GC), Application no. 42527/98, 12 July 2001, para. 43; Weissman et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 63945/00, 24 mai 2006, para. 33; Iorga c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 4227/02, 25 janvier

2.5.1. Teisė į teismą: bendros taisyklės EŽTT praktikoje

Visų pirma būtina priminti, kad EŽTK 6 str. 1 d. taikymo tikslais EŽTT įsitikina, ar yra ginčas dėl teisės, kuri bent įrodomais pagrindais (pagrindais, kuriuos galima įrodyti) (angl. – *at least on arguable grounds*, pranc. – *au moins de manière défendable*) pripažinta nacionalinėje teisėje, nesvarbu, ar ši teisė pripažinta ir EŽTK. Ginčas turi būti tikras ir rimtas; jis gali būti susijęs ne tik su šios teisės buvimu, bet ir su šios teisės apimtimi ir jos įgyvendinimo būdu. Proceso rezultatas turi turėti įtakos ginčijamai teisei⁶⁵⁴. Ši teisė turi būti „civilinė“.

Ar teisė įtvirtinta nacionalinėje teisėje bent įrodomais pagrindais?

Jeigu atitinkamoje nacionalinėje teisėje nustatyti priimtino reikalavimai ir procedūros, kurias turi atitikti pareiškėjas siekdamas gauti kompensaciją, šios nacionalinės teisės nuostatos, neatsižvelgiant į jų klasifikavimą pagal nacionalinę teisę, gali būti laikomos sukuriančiomis teisę. Pareiškėjas, atitinkantis nustatytus priimtino reikalavimus, turi teisę gauti kompensaciją⁶⁵⁵. Jeigu nacionalinės teisės akte būtų numatyta tik diskrecija institucijai suteikti kompensaciją asmeniui, tokia asmens teisė gauti išmoką nebūtų laikoma pripažinta nacionalinėje teisėje bent įrodomais pagrindais pagal EŽTK 6 str. 1 d.⁶⁵⁶

2007, para. 34; *Maria Atanasiu and Others v. Romania*, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010, para. 114. Taip pat bendrai išsamią teisės į teisingą teismą analizę žr. ŠTARIENĖ, L. *Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją*. Vilnius: Registrų centras, 2010.

⁶⁵⁴ Pvz., žr. *J.S. and A.S. v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 40732/98, 24 May 2005, para. 45. Tiesa, *Gustafson v. Švedija* byloje EŽTT teisėjas De Meyer manė, kad šiuos aspektus turi nustatyti nacionaliniai teismai, o ne EŽTT. EŽTT turi savo ruožtu tik patikrinti, ar pareiškėjas galėjo kreiptis į tokį teismą, ir, ar toks teismas atitiko nustatytus reikalavimus. Dėl konkrečios teisės įtvirtinimo nacionalinėje teisėje būtinumo EŽTK 6 str. 1 d. taikymo tikslais, teisėjas pažymėjo, kad faktas, kad ginčijama teisė, atrodo, nėra įtvirtinta nacionalinėje teisėje, neatima iš subjekto, ginančio šią teisę, jo teisės į bylos nagrinėjimą, suderinamą su principais, nustatytais EŽTK 6 str. 1 d. *Concurring opinion of Judge de Meyer*. In *Gustafson v. Sweden*, judgment, ECtHR, Application no. 23196/94, 1 July 1997. (autorės pastaba – byla nesusijusi su disertacijos tematika).

⁶⁵⁵ *Wos v. Poland*, decision, ECtHR, Application no. 22860/02, 1 March 2005, para. 83.

⁶⁵⁶ Vokietijos federalinio socialinių išmokų karo aukoms akto 6 skyriuje buvo nustatyta, kad „kitais pagrįstais atvejais“ gali būti suteikiamos išmokos; 89 skyriuje nustatyta, kad „ypatingų sunkumų“ atvejais gali būti padaryta išimtis ir mokamos išmokos. Ypač remdamasis šiomis akto nuostatomis, EŽTT padarė išvadą, kad pareiškėjo teisė į kompensaciją nėra pripažinta nacionalinėje teisėje ir atitinkamai EŽTK 6 str. netaikomas. *Istvan Fodor v. Germany*, decision, ECtHR, Application no. 25553/02, 11 December 2006.

Associazione Nazionale Reduci ir 275 kt. v. Vokietija byloje pareiškėjų skundas (remiantis EŽTK 6 str.) dėl Tarptautinės migracijos organizacijos (vienos iš partnerinių organizacijų, mokančių išmokas) sprendimų teisminės peržiūros nebuvimo buvo nesėkmingas. Nors EŽTT ir konstatavo, kad teisėtų lūkesčių dėl nuosavybės teisės pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. nebuvimas nereikia teisės nebuvimo bent įrodomais pagrindais pagal EŽTK 6 str.⁶⁵⁷, EŽTT ir pareiškimą pagal Konvencijos 6 str. 1 d. atmetė. EŽTK 6 str. 1 d. taikymo tikslais sprendamas dėl pareiškėjų teisės į kompensaciją bent įrodomais pagrindais įtvirtinimo nacionalinėje teisėje, EŽTT konstatavo, kad vienintelis toks pagrindas galėjo būti Vokietijos fondo įstatymas, tačiau pareiškėjai negalėjo gauti išmokų pagal Vokietijos fondo įstatymą, nes neatitiko reikalavimų arba buvo pašalinti iš išmokų gavėjų rato kaip grupė. Atitinkamai jie neturėjo teisės į kompensaciją bent įrodomais pagrindais, ir EŽTK 6 str. netaikytinas⁶⁵⁸. Teismas šį atvejį atskyrė nuo *Wos v. Lenkija* bylos, nes pastarojoje byloje EŽTT pripažino, kad pareiškėjas *Wos* atitiko reikalavimus ir todėl bent įrodomais pagrindais turėjo teisę į kompensaciją. EŽTK 6 str. 1 d. taikymo tikslais sprendžiant dėl teisės pripažinimo nacionalinėje teisėje bent įrodomais pagrindais, svarbu, kiek abejonių kelia nacionalinė teisė, kiek aiškios jos nuostatos. Pvz., *Czekień v. Lenkija* byloje partnerinė organizacija (Lenkijos fondas) atmetė pareiškimą dėl kompensacijos už priverčiamąjį darbą, nes manė, kad deportacijos sąlyga nepatenkinta. Anot

⁶⁵⁷ Iš tiesų, yra pavyzdžių, kai EŽTT nagrinėjo pareiškimą pagal EŽTK 6 str., nors pareiškėjas neturėjo „nuosavybės“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme. Pvz., žr. *Boruch Shub v. Lithuania*, decision, ECtHR, Application no. 17064/06, 30 June 2009; *Peter Gratzinger and Eva Gratzingerova v. the Czech Republic*, decision, ECtHR (GC), Application no. 39794/98, 10 July 2002, para. 78-86; *J.S. and A.S. v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 40732/98, 24 May 2005, para. 50-51.

⁶⁵⁸ *Associazione Nazionale Reduci and 275 Others v. Germany*, decision, ECtHR, Application no. 45563/04, 4 September 2007. **Panašiai, J.A. v. Austrija byloje** EŽT Komisija atmetė pareiškimo dalį pagal EŽTK 6 str. 1 d. Pareiškėjas laikė kompensaciją, mokamą pagal Austrijos įstatymą dėl kompensacijos nacių persekiojimo aukoms, nepakankama. EŽTK 6 str. 1 d. taikomas tik ginčams dėl civilinių teisių, kurios bent įrodomais pagrindais pripažįstamos pagal nacionalinę teisę, tačiau tokie asmenų reikalavimai buvo nepripažįstami nacionalinėje teisėje. *J.A. v. Austria*, decision, ECHR, Application No. 24656/94, 16 January 1996. **Tauno Ylipää v. Suomija byloje** EŽT Komisija atmetė pareiškimo dalį kaip nesuderinamą *ratione materiae* pagal EŽTK 6 str. 1 d., nustačiusi, kad pareiškėjas neturėjo teisės bent įrodomais pagrindais nacionalinėje teisėje, nes nacionalinis teismas pripažino, kad pareiškėjas neturėjo teisės gauti papildomos metinės išmokos retroaktyviai, nors ginčo dėl pačios išmokos mokėjimo nebuvo. *Tauno Ylipää v. Finland*, decision, ECHR, Application No. 21357/93, 29 November 1995.

šio fondo, deportacijos negalima pripažinti, nes po darbo nukentėjusysis grįždavo į savo nuolatinę gyvenamąją vietą. Tačiau EŽTT pažymėjo, kad Vokietijos fondo įstatyme ir privalomuose nurodymuose partnerinei organizacijai nebuvo reikalaujama, kad deportacija būtų konkrečios trukmės, todėl EŽTT nusprendė, kad tai buvo priimtino reikalavimų taikymas konkrečiai bylai, faktų vertinimas, o ne patys priimtino reikalavimai. EŽTT manymu, ši byla skiriasi nuo *Associazione Nazionale Reduci ir 275 kt. v. Vokietija*, nes pastarojoje pareiškėjai buvo aiškiai pašalinti iš išmokas gaunančių subjektų rato ir todėl neturėjo teisės į kompensaciją bent įrodomais pagrindais, o *Cziekeń v. Lenkija* byloje yra įrodomas reikalavimas, atmetas nenustačius, kad pareiškėjas ilgam laikui prarado ryšį su nuolatinę gyvenamąją vietą⁶⁵⁹. Taigi EŽTT atsižvelgia į pačią nacionalinę teisę, jos aiškinimą. EŽTK 6 str. 1 d. taikymo tikslais EŽTT neskiria dėmesio platesniam problemos aspektui, pareiškėjų argumentams ginče. Žinoma, jeigu nebūtų ginčo dėl priimtino reikalavimų, aukų priklausymo karo belaisvių grupei, būtų galima sutikti su EŽTT argumentacija, kad pareiškėjai *Associazione Nazionale Reduci ir 275 kt. v. Vokietija* byloje neturėjo teisės į kompensaciją bent įrodomais pagrindais. Tačiau būtent dėl tam tikrų pareiškėjų priklausymo karo belaisvių grupei nesutariama. Juk jeigu pareiškėjai nebūtų pripažinti karo belaisviais (nes Vokietija priverčiamojo darbo atlikimo metu nepripažino šių asmenų karo belaisviais), jie, remiantis EŽTT logika, turėtų teisę į kompensaciją bent įrodomais pagrindais. Deja, EŽTT nevertina šios situacijos ir remiasi tik nacionalinės teisės akto tekstu ir jo aiškinimu valstybėje.

Ar pareiškėjo teisė „civilinė“? Sąvoka „civilinės teisės ir pareigos“ neaiškinama vien atsižvelgiant į valstybės atsakovės nacionalinę teisę. EŽTK 6 str. 1 d. taikoma neatsižvelgiant į šalių statusą, nacionalinės teisės, reguliuojančios ginčo nagrinėjimą, pobūdį ir institucijos, turinčios jurisdikciją šiuo klausimu, statusą. Nustatant, ar teisė yra „civilinė“, yra svarbus tik pačios

⁶⁵⁹ *Czekień v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 25168/05, 18 May 2010, para. 27-30.

teisės pobūdis⁶⁶⁰. EŽTT pripažįsta, kad reabilitacijos procesas turi įtakos teisei turėti gerą reputaciją, grąžinti gerą vardą ir nagrinėti teisme pasikėsimo į tokią reputaciją pateisinimą, kuri yra civilinė teisė pagal EŽTK 6 str. 1 d.⁶⁶¹, be to, ši teisė yra „civilinė“ nepriklausomai nuo to, ar nacionalinis reabilitacijos procesas turėjo įtakos pareiškėjo turtinėms teisėms (pvz., ar po tokio reabilitavimo proceso pareiškėjas turėjo teisę į kompensaciją, ar ne)⁶⁶². *J.S. ir A.S. v. Lenkija* byloje EŽTT pripažino, kad jeigu nacionalinės institucijos nustatytų, kad nusavintos nuosavybės plotas iš tikrųjų mažesnis už mažiausią nuosavybės plotą, kurį buvo galima nusavinti pagal nacionalinę teisę (ką siekė įrodyti pareiškėjai), galima buvo pagrįstai manyti, kad nusavinimo sprendimas bus panaikintas ir pareiškėjai turės teisę į šios nusavintos nuosavybės restituciją ar kompensaciją už ją. Taigi proceso rezultatas turės įtaką pareiškėjų nuosavybės teisėms, ir ginčas yra tikras ir rimtas EŽTK 6 str. 1 d. prasme⁶⁶³. EŽTT nepriėmė valstybės atsakovės argumento, kad išmokos buvo humanitarinio pobūdžio ir nebuvo pagrįstos civiline atsakomybe. EŽTT pažymėjo, kad Lenkijos fondas neturėjo diskrecinių galių, pareiškėjas turėjo individualią, ekonominę teisę, kurios pagrindas buvo įtvirtintas Lenkijos fondo statute ir nuostatuose ir kuri gali būti laikoma „civiline“ pagal EŽTK 6 str. 1 d.⁶⁶⁴.

Galima būtų teigti, kad teisės pripažinimas „civiline“ EŽTT nepriklauso nuo to, ar tokia teisė suteikiama valstybės specialiame nacionalinės teisės akte dėl kompensacijos už valstybės nusikaltimą (kai nepriėmus tokio teisės akto,

⁶⁶⁰ *J.S. and A.S. v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 40732/98, 24 May 2005, para. 46; *Edo Pirkmajer v. Slovenia*, decision, ECtHR, Application no. 30745/03, 25 November 2008; *Czekień v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 25168/05, 18 May 2010, para. 31.

⁶⁶¹ *Władysław Kurzac v. Poland*, decision, ECtHR, Application no. 31382/96, 25 May 2000; *Edo Pirkmajer v. Slovenia*, decision, ECtHR, Application no. 30745/03, 25 November 2008.

⁶⁶² *Władysław Kurzac v. Poland*, decision, ECtHR, Application no. 31382/96, 25 May 2000.

⁶⁶³ *J.S. and A.S. v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 40732/98, 24 May 2005, para. 49. **Taip pat žr.** apie pareiškėjo negalėjimą reikalauti karo veterano statuso, turinčio įtakos kompensacijai, pripažinimo ir atitinkamai pareiškėjo teisės pripažinimą „civiline“. *Marku v. Albania*, judgment, ECtHR, Application no. 54710/12, 15 July 2014, para. 38.

⁶⁶⁴ *Wos v. Poland*, decision, ECtHR, Application no. 22860/02, 1 March 2005, para. 87-92. *Gustafson v. Švedija* byloje EŽTT teisėjas De Meyer laikėsi liberalesnio požiūrio. Jo manymu, teisė turi būti laikoma „civiline“ EŽTK 6 str. 1 d. prasme, kai asmuo jaučia ją turįs pagal nacionalinę ar tarptautinę/supranacionalinę teisę. EŽTK 6 str. 1 d. nustatyta teisė yra tokia svarbi, kad negali būti aiškinama siaurinamai. Concurring opinion of Judge de Meyer. In *Gustafson v. Sweden*, judgment, ECtHR, Application no. 23196/94, 1 July 1997.

auka negalėtų gauti kompensacijos pagal galiojančią valstybės teisę), ar ne. Tačiau galima pastebėti, kad tokia EŽTT pozicija skiriasi nuo daugelio EŽT Komisijos sprendimų bylose, kuriose pareiškėjai skundėsi dėl EŽTK 6 str. pažeidimo norėdami Vokietijoje gauti kompensaciją pagal Federalinį aktą dėl žalos ir praradimų, patirtų Antrojo pasaulinio karo metais ir pokario metais, atlyginimo (vok. – *Lastenausgleichsgesetz*)⁶⁶⁵, pagal Federalinį aktą dėl kompensacijos nacių persekiojimo aukoms (vok. – *Bundesentschadigungsgesetz*)⁶⁶⁶, pensiją pagal Federalinį aktą dėl socialinių išmokų karo aukoms (vok. – *Bundesversorgungsgesetz*)⁶⁶⁷ ir kompensaciją pagal Federalinį restitucijos aktą (vok. – *Bundesrückerstattungsgesetz*)⁶⁶⁸. Šiose bylose pareiškimai buvo atmesti pripažįstant, kad EŽT Komisija neturi *ratione materiae* kompetencijos, nes teisės į išmokas pagal minėtus Vokietijos įstatymus nėra „civilinės“ EŽTK 6 str. 1 d. prasme. Pvz., *Genia Rotenstein v. Vokietijos Federacinė Respublika* byloje EŽT Komisija priėjo prie išvados, kad „civilinių teisių ir pareigų“ sąvoka negali būti išplėsta taip, kad apimtų situaciją, kai priimamas specialus įstatymas, siekiant įgyvendinti valstybės tikslą atlyginti žalą, patirtą dėl valstybės veiksmų dideliu mastu, ir asmuo negali reikalauti žalos atlyginimo remdamasis deliktine atsakomybe. Svarbu, kad tokią išvadą EŽT Komisija padarė remdamasi Vokietijos Federalinio KT praktika, kurioje nacionalinis teismas pažymėjo, kad pareiškėjai negali gauti žalos atlyginimo pagal privatinę teisę (pvz., buvo įrodinėjimo sunkumų dėl teisinio pagrindo, valstybės atsakomybės normos iš esmės buvo netaikomos užsieniečiams, be to, buvo senaties terminų taikymo grėsmė). Anot EŽT Komisijos, „civilinės“ teisės pagal EŽTK 6 str. 1 d. yra iš esmės tos teisės, kurios kyla arba iš viešosios teisės, arba iš privatinės teisės, bet kurias asmuo

⁶⁶⁵ X. v. the Federal Republic of Germany, decision, ECHR (Plenary), Application No. 4618/70, 21 March 1972.

⁶⁶⁶ *Genia Rotenstein v. Federal Republic of Germany*, decision, ECHR (Plenary), Application no. 10612/83, 10 December 1984; *Blay v. the Federal Republic of Germany*, decision, ECHR (Plenary), Application no. 10865/84, 12 May 1986; *X v. Federal Republic of Germany*, decision, ECHR (Plenary), Application No. 7014/75, 21 May 1976; *X. v. the Federal Republic of Germany*, decision, ECHR (Plenary), Application No. 4618/70, 21 March 1972.

⁶⁶⁷ X. et Y. c. République federale d'Allemagne, décision, Comm. EDH, requête no. 5713/72, 9 juillet 1973.

⁶⁶⁸ B. and S. v. the Federal Republic of Germany, decision, ECHR, Application no. 16675/90, 8 November 1990.

turi prieš kitus asmenis arba prieš valstybės organus be specifinių institucinių ar statuso reikalavimų. Tačiau kai valstybė nustatė specifines taisykles, skirtas išspręsti problemas, kylančias dėl valstybės nusikaltimų, ir jų pasekmes, „civilinių“ teisių nebėra⁶⁶⁹. Tiesa, EŽT Komisijos logika ne visada aiški. Pvz., *Wolf-Israel Berler v. Vokietijos Federacinė Respublika* byloje, nors EŽT Komisija ir konstatavo, kad nereikia nukrypti nuo jos ankstesnės praktikos dėl EŽTK 6 str. 1 d. netaikymo procesuose, susijusiuose su kompensacijomis pagal Federalinį aktą dėl kompensacijos nacių persekiojimo aukoms, Komisija toliau pripažino, kad nacionaliniai teismai veikė sąžiningai atsisakydami pratęsti senaties terminą pareiškėjo reikalavimui dėl kompensacijos⁶⁷⁰. Neaišku, kodėl EŽT Komisija, mananti, kad ginčijamos teisės nėra „civilinės“ EŽTK 6 str. 1 d. prasme, toliau plačiau nagrinėjo Vokietijos teisę nustatyti senaties terminus, Vokietijos teismų sprendimus dėl senaties termino atnaujinimo.

Tiesa, pačios VFR pozicija dėl „civilinės“ teisės buvimo galbūt pasikeitė, tą galima pastebėti išanalizavus *Stanislaus Talewski v. Vokietija* bylą⁶⁷¹. Vokietijos Vyriausybė vienašalėje deklaracijoje pripažino, kad proceso, kuriame pareiškėjas prašė paskirti pensiją pagal Federalinį aktą dėl socialinių išmokų karo aukoms, trukmė buvo nesuderinama su „pagrįsto laiko“ reikalavimu, įtvirtintu EŽTK 6 str. 1 d. Remiantis šiuo teiginiu galima daryti išvadą, kad, priešingai nei *Istvan Fodor v. Vokietija* byloje⁶⁷², valstybė atsakovė pareiškėjo teises laikė „civilinėmis“ EŽTK 6 str. 1 d. prasme, kitaip juk EŽTK 6 str. 1 d. negalėjo būti apskritai taikoma.

⁶⁶⁹ Genia Rotenstein v. Federal Republic of Germany, decision, ECHR (Plenary), Application no. 10612/83, 10 December 1984; taip pat žr. Blay v. the Federal Republic of Germany, decision, ECHR (Plenary), Application no. 10865/84, 12 May 1986.

⁶⁷⁰ Wolf-Israel Berler v. the Federal Republic of Germany, decision, ECHR, Application no. 12624/87, 10 July 1989.

⁶⁷¹ Stanislaus Talewski v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 16308/05, 6 November 2007.

⁶⁷² Istvan Fodor v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 25553/02, 11 December 2006.

2.5.2. Teisės į nacionalinį teismą ribojimai

EŽTT savo praktikoje ne kartą kartojo, kad teisė į teismą yra neabsoliuti, bet gali būti ribojama⁶⁷³, nes pati teisė į teismą yra reguliuojama valstybės. Valstybės turi tam tikrą vertinimo laisvę, tačiau EŽTT priima galutinį sprendimą dėl EŽTK reikalavimų laikymosi. Pažymėtina, kad ribojimai negali sumažinti ar susiaurinti teisės taip, kad būtų pažeista pati šios teisės esmė, be to, ribojimai bus nesuderinami su EŽTK 6 str. 1 d., jeigu jais nebus siekiama teisėto tikslo ir nebus proporcingumo tarp priemonių ir siekiamo tikslo⁶⁷⁴.

2.5.2.1. Užsienio valstybės imunitetas

Valstybės imunitetas pagrįstas valstybių suverenios lygybės principu. Kiekviena valstybė turi suverenitetą savo teritorijoje, ir iš šio suvereniteto kyla valstybės jurisdikcija įvykiams ir asmenims savo teritorijoje. Valstybės veiksmų skirstymas į *acta jure imperii* (veiksmai, kurie yra vertinami remiantis teise, reglamentuojančia valstybės suverenios valdžios vykdymą) ir *acta jure gestionis* (veiksmai, vertinami remiantis teise, reglamentuojančia su suverenios valdžios vykdymu nesusijusius veiksmus, paprastai tai yra privatinė, komercinė veikla) turi įtakos valstybės imuniteto taikymui: daugelyje valstybių sutariama, kad *jure imperii* veiksmų atveju turi būti taikomas valstybės imunitetas nuo kitos valstybės jurisdikcijos, tuo tarpu *jure gestionis* veiksmų atveju valstybės imunitetas neturėtų būti taikomas. Svarbu pažymėti, kad

⁶⁷³ Antônio Augusto Cançado Trindade kritikuoja tokią EŽTT poziciją, leidžiančią šios pagrindinės teisės į teisingumą, teisingą bylos nagrinėjimą ribojimus. Kaip pavyzdį teikia AŽTT praktiką, kurioje koncentruojamasi ne į teisės į teisingumą ribojimus, o į jos esmę. Dissenting opinion of Judge Cançado Trindade, išnaša 57, para. 199-220.

⁶⁷⁴ Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany, judgment, ECtHR (GC), Application no. 42527/98, 12 July 2001, para. 44; Kalogeropoulou and Others v. Greece and Germany, decision, ECtHR, Application No. 59021/00, 12 December 2002; Związek Nauczycielstwa Polskiego v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 42049/98, 21 September 2004, para. 29; Manoilescu and Dobrescu v. Romania and Russia, decision, ECtHR, Application no. 60861/00, 3 March 2005, para. 68; Nikolaus and Jurgen Treska v. Albania and Italy, decision, ECtHR, Application no. 26937/04, 29 June 2006; Marie-Jeanne Boicescu and Others v. Romania, decision, ECtHR, Application no. 1234/02, 24 August 2010; Maria Atanasiu and Others v. Romania, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010, para. 115. **Tokio neproporcingo teisės kreiptis į teismą ribojimo pavyzdį žr.** Marku v. Albania, judgment, ECtHR, Application no. 54710/12, 15 July 2014, para. 28-44.

veiksmų klasifikavimui kaip *jure imperii* ar *jure gestionis* neturi įtakos, ar jie yra teisėti, ar ne. TTT pažymėjo, kad valstybės veiksmų skirstymas į *jure imperii* ir *jure gestionis* nereiškia, kad veiksmai teisėti; veiksmų skirstymas turi būti vykdomas iki jurisdikcijos įgyvendinimo, tuo tarpu dėl veiksmų teisėtumo turi būti sprendžiama jau įgyvendinant jurisdikciją. Veiksmai gali būti *jure imperii*, net jeigu jie yra neteisėti⁶⁷⁵.

Žinoma, valstybės disertacijoje nagrinėjamoje srityje dažniausiai remiasi imunitetu. Pvz., EŽTT nagrinėtoje *Kalogeropoulou ir kt. v. Graikija ir Vokietija* byloje, susijusioje su kompensacija už Antrojo pasaulinio karo metais padarytą žalą, VFR Vyriausybė pažymėjo, kad „jeigu tokio pobūdžio bylose būtų panaikintas valstybės imunitetas, praeities ginkluoti konfliktai *ex post facto* sukeltų nesuskaičiuojamus individualius reikalavimus dėl žalos atlyginimo, kuriuose nei šių reikalavimų pateikimo data, nei apimtis negalėtų būti numatyta. Žymiai anksčiau pasiektas politinis sprendimas taptų nereikalingas [...]“⁶⁷⁶. Iš karto kyla klausimas, ar valstybės imunitetas turi būti taikomas net valstybės veiksmams, kurie yra tarptautiniai nusikaltimai. Daugumos valstybių teismai pripažįsta Vokietijai imunitetą net dėl jos sunkių žmogaus teisių pažeidimų, padarytų nacių režimo metais⁶⁷⁷. Analizuojant LR teismų praktiką matyti, kad imunitetas taikomas ir RF dėl vykdytų represijų sovietinio režimo metais⁶⁷⁸. Pvz., Lietuvos apeliacinis teismas nepalaikė ieškovų argumentų, kad valstybės veiksmų neteisėtumas rodo, kad pareiškėjui

⁶⁷⁵ Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening), išnaša 40, para. 60. Cf. TTT teisėjo A.A. Cançado Trindade manymu, nacių Vokietijos veiksmai Italijos teritorijoje negali būti laikomi *acta jure imperii*, o *delicta imperii*, nes yra neteisėti, tarptautiniai nusikaltimai, todėl veiksmų skirstymas į *acta jure gestionis* ir *acta jure imperii* šioje byloje neesminis, ir imunitetas tokiems neteisėtiems valstybės veiksmams negali būti taikomas. Dissenting opinion of Judge Cançado Trindade, išnaša 57, para. 177-198, 290.

⁶⁷⁶ *Kalogeropoulou and Others v. Greece and Germany*, decision, ECtHR, Application No. 59021/00, 12 December 2002.

⁶⁷⁷ Šių valstybių teismų sprendimų apžvalgą žr. Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening), išnaša 40, para. 73-75, 85.

⁶⁷⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-331/2008; Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. spalio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-764/2008, kategorija 106.8.1 (S); Kauno apygardos Teismo 2009 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-613-343/2009, kat. 119.12; 130.1.; Lietuvos apeliacinio teismo 2009 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1469/2009, kat. 118.1.

turi būti leista ginti savo teises nacionaliniame teisme⁶⁷⁹. Tikriausiai LR teismai taikytų imunitetą ir VFR, jeigu būtų ieškinių dėl žalos, patirtos dėl nacių Vokietijos neteisėtų veiksmų, atlyginimo, nes tiek nacių Vokietijos, tiek SSRS veiksmai buvo daryti valdžios institucijų, veiksmai buvo viešojo pobūdžio, turi būti laikomi neteisėtais pagal tarptautinę viešąją teisę.

Iš tiesų, praktikoje yra tik keletas pavyzdžių, kai buvo netaikomas valstybės imunitetas *inter alia* remiantis veiksmų, kuriems valstybė atsakė prašė taikyti imunitetą, neteisėtumu. Tai yra Graikijos teismų praktika vadinamojoje *Distomo* byloje ir Italijos teismų praktika pradedant nuo *Ferrini* bylos. Užsienio valstybės imuniteto netaikymas pagrįstas arba implicitišku valstybės imuniteto atsisakymu darant neteisėtus veiksmus, t. y. veiksmus, pažeidžiančius *jus cogens* normas⁶⁸⁰, arba valstybės (Vokietijos) pažeistų normų hierarchija⁶⁸¹. Tokia šių teismų pozicija mokslinėje literatūroje vertinama skirtingai. Iš vienos pusės, teigiama, kad Italijos teismų pozicija gali prisidėti prie naujos tarptautinės paprotinės teisės normos atsiradimo, jeigu nacionaliniai teismai pagrįs savo poziciją ir egzistuojančių taisyklių netinkamumą⁶⁸². Iš kitos pusės, bijoma, kad toks (Graikijos) nacionalinių teismų vienašališkas tarptautinės teisės normų keitimas gali lemti piktnaudžiavimą, nes gali paskatinti kitus teismus nepaisyti tarptautinės paprotinės teisės⁶⁸³. A. Gattini nuomone, paveiktos valstybės atveju, pvz., *forum delicti commissi* ar aukų forumo valstybės, valstybės imuniteto netaikymas gali būti suprastas kaip tokių valstybių atsakomoji priemonė, bet teisminė valdžia negali imtis tokių atsakomųjų priemonių be vykdomosios valdžios ir/ar įstatymų leidžiamosios valdžios leidimo. Jei kitų valstybių

⁶⁷⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2009 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1469/2009, kat. 118.1.

⁶⁸⁰ BANTEKAS, Ilias. Prefecture of Voiotia v. Federal Republic of Germany. Case No. 137/1997. Court of First Instance of Leivadia, Greece, October 30, 1997. *American Journal of International Law*, 1998, Vol. 92, p. 766; GAVOUNELI, Maria; BANTEKAS, Ilias. Prefecture of Voiotia v. Federal Republic of Germany. Case No. 11/2000. Areios Pagos (Hellenic Supreme Court), May 4, 2000. *American Journal of International Law*, 2001, Vol. 95, p. 198-204.

⁶⁸¹ GATTINI, A. War Crimes and State Immunity in the Ferrini Decision. *Journal of International Criminal Justice*, 2005, Vol. 3, Issue 1, p. 228; CIAMPI, Annalisa, išnaša 40, p. 597-615.

⁶⁸² FOCARELLI, Carlo. Federal Republic of Germany v. Giovanni Mantelli and Others, Italian Court of Cassation Opinion of Foreign Sovereign Immunity in Cases of Civil Liability for International Crimes. *American Journal of International Law*, 2009, Vol. 103(1).

⁶⁸³ GAVOUNELI, Maria; BANTEKAS, Ilias, išnaša 680, p. 201.

(nenukentėjusiųjų) teismai netaiko valstybės imuniteto, jų priemonės negali būti laikomos atsakomosiomis priemonėmis, bet teisėtomis priemonėmis pagal valstybės atsakomybės straipsnių projekto 54 str. Tačiau nesant praktikos A. Gattini mano, kad tokios priemonės (universalioji civilinė jurisdikcija netaikant valstybės imuniteto) negali būti laikomos teisėtomis pagal dabartinę tarptautinę teisę⁶⁸⁴. Nors valstybės, nepripažindamos valstybės imuniteto sunkų žmogaus teisių pažeidimą padariusiai valstybei, gali teigti, kad jos tokiu būdu baudžia šią valstybę, tačiau, anot Ch. Tomuschat, toks nubaudimas turi būti laikomas visos tarptautinės bendrijos rankose ir nenaudojamas kaip įrankis valstybei nukrypti nuo tarpvalstybinių santykių režimo, labai pavojinga valstybei suteikti teisę skirti bausmę kitai valstybei⁶⁸⁵.

EŽTT *Kalogeropoulou ir kt. v. Graikija ir Vokietija* byloje laikė, kad nebuvo nustatyta, kad „tarptautinėje teisėje yra sutarimas dėl to, kad valstybės neturi teisės į imunitetą dėl kitoje valstybėje pateiktų civilinių reikalavimų dėl žalos atlyginimo už nusikaltimą žmoniškumui“. Tačiau EŽTT pridūrė, kad tokia situacija nustatyta *dabartinėje* tarptautinėje teisėje, bet tarptautinė paprotinė teisė gali vystytis ateityje⁶⁸⁶. Taip pat kitoje byloje EŽTT pažymėjo, kad pagal tarptautinę teisę nuosavybės perdavimo neteisėtumas neturi įtakos sprendžiant dėl valstybės imuniteto šiai nuosavybei, svarbu, ar ši nuosavybė naudojama užsienio valstybės misijos tikslais⁶⁸⁷. TTT, remdamasis valstybių praktika, tarptautinėmis sutartimis, EŽTT sprendimais, taip pat pripažino, kad pagal *dabartinę* tarptautinę paprotinę teisę iš valstybės neatimamas imunitetas

⁶⁸⁴ GATTINI, Andrea. The dispute on jurisdictional immunities of the state <...>, išnaša 95, p. 183.

⁶⁸⁵ TOMUSCHAT, Christian. Individual Reparation Claims in Instances of Grave Human Rights Violations: The Position under General International Law. In *State Responsibility and the Individual: Reparation in Instances of Grave Violations of Human Rights*. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 15.

⁶⁸⁶ Kalogeropoulou and Others v. Greece and Germany, decision, ECtHR, Application No. 59021/00, 12 December 2002. **Anot Ch.L. Rozakis**, tokiu teiginiu EŽTT norėjo kompensuoti pareiškėjams už griežtą, nelankstų EŽTT požiūrį šioje byloje. Parodomas Teismo nerimas, nepatogumas dėl to, kaip šiuo metu tarptautinėje teisėje reguliuojami valstybės imuniteto klausimai, be to, išreiškiamos abejonės dėl tokio reguliavimo ilgaamžiškumo ateityje. ROZAKIS, Christos L. The Contribution of the European Court of Human Rights to the Development of the Law on State Immunity. In *Liber amicorum Luzius Wildhaber: human rights – Strasbourg views/Liber amicorum Luzius Wildhaber droits de l'homme – regards de Strasbourg*. Kehl am Rhein: Engel, 2007, p. 402.

⁶⁸⁷ Manolescu and Dobrescu v. Romania and Russia, decision, ECtHR, Application no. 60861/00, 3 March 2005, para. 77.

dėl to, kad ši valstybė kaltinama padariusi sunkų tarptautinės žmogaus teisių teisės ar tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimą⁶⁸⁸. TTT konstatavo, kad nėra konflikto tarp valstybės pažeistų *jus cogens* normų (pvz., draudžiančių civilių priverčiamąjį darbą, civilių žudymą okupuotoje teritorijoje ir t. t.) ir valstybės imuniteto taisyklių, nes imuniteto taisyklės yra procesinės, ir imuniteto taikymas nereiškia *jus cogens* normos pažeidimo pripažinimo teisėtu ir nereiškia pagalbos teikimo tokios situacijos (pažeidimo) palaikymui⁶⁸⁹. Tačiau reikėtų sutikti su TTT teisėju A.A. Cançado Trindade, pažymėjusiu, kad valstybės imunitetas negali turėti viršenybės prieš valstybės atsakomybę už tarptautinius nusikaltimus ir pareigą atlyginti padarytą žalą⁶⁹⁰.

Pažymėtina, kad Italija bandė pagrįsti imuniteto netaikymą VFR ir kitais pagrindais, kurių TTT nepriėmė. TTT atmetė Italijos argumentą dėl teritorinio civilinės teisės pažeidimo principo ar teritorinės teisės pažeidimo išimties imunitetui (angl. – *territorial tort principle or territorial tort exception to immunity*)⁶⁹¹. Italija teigė, kad jeigu pažeidimas padarytas forumo valstybės teritorijoje, šios valstybės teismai turi jurisdikciją nagrinėti pažeidimą, ir valstybė atsakovė neturi imuniteto, net jeigu tai buvo valstybės *jure imperii* veiksmai⁶⁹². TTT priėjo prie išvados, kad JT Konvencija dėl valstybių ir jų

⁶⁸⁸ Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening), išnaša 40, para. 81-91.

⁶⁸⁹ Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening), išnaša 40, para. 93-97. Tokios pozicijos laikosi ir kai kurie teoretikai. Pvz., žr. GATTINI, Andrea. The dispute on jurisdictional immunities of the state <...>, išnaša 95, p. 178-179. Cf. žr. Dissenting opinion of Judge Cançado Trindade, išnaša 57, para. 296.

⁶⁹⁰ Dissenting opinion of Judge Cançado Trindade, išnaša 57, para. 291.

⁶⁹¹ **Pagal Europos konvencijos dėl valstybės imuniteto 11 str.** „susitariančioji valstybė negali remtis imunitetu nuo kitos susitariančiosios valstybės teismo jurisdikcijos procese dėl žalos asmeniui ar nuosavybei atlyginimo, jeigu faktai, kurie sukėlė šią žalą, įvyko forumo valstybės teritorijoje, ir jeigu žalą padaręs asmuo buvo toje teritorijoje tuo metu, kai įvyko faktai“. Tačiau šios konvencijos 31 str. nustatyta, kad „niekas šioje Konvencijoje neturi įtakos susitariančios valstybės imunitetui ir privilegijoms dėl šios valstybės ginkluotų pajėgų veiksmų, neveikimo kitos susitariančios valstybės teritorijoje“. European Convention on State Immunity, Basle, 16 May 1972, ETS No. 074. **Panaši nuostata dėl teritorinės teisės pažeidimo išimties imunitetui nustatyta JT Konvencijos dėl valstybių ir jų nuosavybės jurisdikcijos imunitetų 12 str.** United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property, adopted by the General Assembly of the United Nations on 2 December 2004 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/.../conventions/4_1_2004.pdf>.

⁶⁹² Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening), išnaša 40, para. 62. Teritorine teisės pažeidimo išimtimi imunitetui buvo remiamasi Italijos teisme *Ferrini* byloje ir Graikijos teisme kaip argumentu atsisakant pripažinti imunitetą VFR. Žr. De SENA, Pasquale; De VITTOR, Francesca. State Immunity and Human Rights: The Italian Supreme Court Decision on the Ferrini Case. *European Journal of International Law*, 2005, Vol. 16(1), p. 94-97; GAVOUNELI,

nuosavybės jurisdikcijos imunitetų ir Europos konvencija dėl valstybės imuniteto netaikomos valstybės veiksams, padarytiems valstybės karo pajėgų, be to, valstybių nacionaliniai teismai taikydavo kitai valstybei imunitetą dėl jos *jure imperii* veiksmų, padarytų ginkluotų pajėgų net forumo valstybėje, tokia pozicija palaikoma ir *opinio juris*, taip pat svarbu, kad beveik nėra priešingos praktikos (tik Graikijos teismo sprendimas *Distomo* byloje), taigi tarptautinė paprotinė teisė iki šiol reikalauja taikyti imunitetą tokiais atvejais⁶⁹³. Taip pat ir *Kalogeropoulou ir kt. v. Graikija ir Vokietija* byloje tai, kad pažeidimai buvo padaryti forumo valstybėje, neturėjo įtakos EŽTT sprendimui⁶⁹⁴.

Taip pat Italija *inter alia* teigė, kad pareiškėjai neturėjo jokių kitų žalos atlyginimo priemonių, todėl jurisdikcijos įgyvendinimas Italijos teismuose buvo paskutinė vienintelė išeitis (angl. – *last resort*), kuri pateisina imuniteto netaikymą Vokietijai⁶⁹⁵. TTT, remdamasis nacionalinės teisės aktais, nacionalinių teismų sprendimais, tarptautinėmis sutartimis, priėjo išvadą, kad valstybės teisė į imunitetą kitos valstybės teismuose nepriklauso nuo alternatyvių teisinės gynybos priemonių buvimo; imuniteto taikymas nepriklauso nuo valstybės tarptautinės atsakomybės ir pareigos sumokėti kompensaciją⁶⁹⁶. TTT teisėjas A.A. Yusuf kritikuoja TTT sprendimą, nes jame plačiai nenagrinėta, kad, pritaikius imunitetą Vokietijai, nacių aukos neturėjo kitų žalos atlyginimo priemonių. Anot teisėjo, forumo valstybės teismai turi turėti teisę suteikti žalos atlyginimą tarptautinių nusikaltimų aukoms, kai tos

Maria; BANTEKAS, Ilias, išnaša 680, p. 199. Taip pat žr. TTT teisėjo *ad hoc* Gaja atskirąją nuomonę, kurioje jis abejoja dėl teritorinės teisės pažeidimo išimties imunitetui netaikymo užsienio valstybės karo veiksams forumo valstybėje, ypač tais atvejais, kai tarp valstybių nebuvo susitarimo dėl ginkluotų pajėgų buvimo, be to, kai buvo privalomos tarptautinės teisės normos pažeidimas. Dissenting opinion of Judge *ad hoc* Gaja, para. 1-12. In *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening)*, ICJ, 3 February, 2012 <<http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16895.pdf>>.

⁶⁹³ Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening), išnaša 40, para. 64-79.

⁶⁹⁴ Kalogeropoulou and Others v. Greece and Germany, decision, ECtHR, Application No. 59021/00, 12 December 2002.

⁶⁹⁵ Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening), išnaša 40, para. 80, 98.

⁶⁹⁶ Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening), išnaša 40, para. 100-104.

neturi jokių kitų alternatyvių žalos atlyginimo priemonių⁶⁹⁷. Kai kurie teoretikai taip pat mano, kad valstybės imunitetas gali būti netaikomas, jeigu niekur kitur žala negali būti atlyginta. Tokia autorių nuomonė paremta ekvivalentinės apsaugos teorija (angl. – *theory of equivalent protection*). Tačiau A. Gattini pabrėžia, kad laikantis tokios pozicijos gali kilti problemų nustatant, kuris teismas yra labiausiai tinkamas nagrinėti pareiškimą ir nustatyti žalos atlyginimo galimybės nebuvimą; be to, neaišku, ar gynybos priemonės nebuvimas bus, jeigu apskritai nėra jokių priemonių tariamoje valstybėje pažeidėjoje, ar kai jos jau išnaudotos toje valstybėje)⁶⁹⁸.

TTT taip pat padarė išvadą, kad Italijos teismai, pripažindami Graikijos teismų sprendimus, pagal kuriuos numatoma suteikti žalos atlyginimą iš Vokietijos už *Distomo* žudynes, pažeidė Vokietijos jurisdikcijos imunitetą, nes Italijos teismai neturėjo jurisdikcijos nagrinėti bylos prieš Vokietiją, jeigu analogiška byla būtų iškelta Italijos teismuose, atitinkamai Italijos teismai neturi teisės ir pripažinti kitos valstybės (Graikijos) teismo sprendimo prieš Vokietiją⁶⁹⁹. TTT patvirtino, kad įvykdymo ir suvaržymo priemonės gali būti taikomos, tik jeigu valstybės nuosavybė naudojama ne valstybės, o komerciniais tikslais, arba pati užsienio valstybė sutiko dėl šios suvaržymo priemonės taikymo konkrečiai nuosavybei, arba perleido šią nuosavybę pareiškimams patenkinti⁷⁰⁰.

Aukos bandė ginčyti užsienio valstybės imunitetą EŽTT pagal EŽTK 6 str. 1 d., kai jų pareiškimą dėl žalos atlyginimo prieš užsienio valstybę buvo atsisakoma priimti taikant šiai užsienio valstybei imunitetą⁷⁰¹ arba kai buvo atsisakoma įgyvendinti jau priimtą galutinį nacionalinio teismo sprendimą (atsisakoma imtis suvaržymo priemonių prieš užsienio valstybę) dėl imuniteto

⁶⁹⁷ Dissenting opinion of Judge Yusuf, išnaša 306, para. 1-11, 41-42, 50-55.

⁶⁹⁸ GATTINI, Andrea. The dispute on jurisdictional immunities of the state <...>, išnaša 95, p. 187-188.

⁶⁹⁹ Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening), išnaša 40, para. 121-133.

⁷⁰⁰ Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening), išnaša 40, para. 118-120.

⁷⁰¹ Pvez., žr. Grosz c. France, décision, CEDH, requête no 14717/06, 16 juin 2009; Argyris et autres c. Grèce, arrêt, CEDH, requête no 22489/08, 3 février 2011, para. 35-38.

taikymo šiai užsienio valstybei⁷⁰². Tačiau EŽTT savo praktikoje ne kartą pripažino, kad valstybės imuniteto taikymas nepažeidžia EŽTK 6 str. EŽTT manymu, valstybės imuniteto pripažinimas civiliniame procese siekia teisėto tikslo laikantis tarptautinės teisės skatinti pagarbą ir gerus santykius tarp valstybių. Spręsdamas dėl tokios priemonės proporcingumo, Teismas kartoja, kad EŽTK turi būti aiškinama suderinamai su kitomis tarptautinės teisės taisyklėmis, įskaitant valstybės imuniteto taisykles. EŽTT daro išvadą, kad susitariančių valstybių priemonės, atspindinčios bendrai pripažintas valstybės imuniteto taisykles, negali būti laikomos nustatančiomis neproporcingą EŽTK 6 str. 1 d. įtvirtintos teisės į teisminę gynybą ribojimą⁷⁰³. Vienoje iš bylų EŽTT pažymėjo, kad jam nėra žinomos tendencijos tarptautinėje teisėje dėl taisyklės, pagal kurią užsienio valstybės turi imunitetą nuo įgyvendinimo, nukreipto prieš jų nuosavybę, diplomatinių ir konsulinių misijų patalpas priimančioje valstybėje, susilpninimo. EŽTT pripažino, kad iš Rumunijos valstybės negali būti reikalaujama netaikyti imuniteto ir bloginti tarptautinius santykius su RF tam, kad galėtų užtikrinti pareiškėjams palankaus sprendimo įgyvendinimą. Teismas vėlgi pakartojo, kad tai yra teisinga bent jau dabartinėje tarptautinės viešosios teisės būklėje, bet neužkerta kelio tarptautinės paprotinės teisės ar sutartinės teisės vystymuisi ateityje. Taigi ginčijamas teisės į teismą ribojimas nebuvo laikomas nepateisinamu pagal EŽTK 6 str. 1 d.⁷⁰⁴

Kai taikant užsienio valstybės imunitetą atsisakoma vykdyti administracinės institucijos, teismo sprendimą prieš šią valstybę, atsisakoma taikyti prieš ją suvaržymo priemones, gali būti taikomas ir EŽTK 1 Protokolo 1 str. (nes priėmus galutinį pareiškėjams palankų sprendimą pareiškėjai turi „nuosavybę“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme). Tačiau EŽTT pripažino, kad ir

⁷⁰² Pvz., žr. *Kalogeropoulou and Others v. Greece and Germany*, decision, ECtHR, Application No. 59021/00, 12 December 2002; *Manoilescu and Dobrescu v. Romania and Russia*, decision, ECtHR, Application no. 60861/00, 3 March 2005, para. 60-82; *Nikolaus and Jurgen Treska v. Albania and Italy*, decision, ECtHR, Application no. 26937/04, 29 June 2006.

⁷⁰³ *Grosz c. France*, décision, CEDH, requête no 14717/06, 16 juin 2009; *Kalogeropoulou and Others v. Greece and Germany*, decision, ECtHR, Application No. 59021/00, 12 December 2002; *Nikolaus and Jurgen Treska v. Albania and Italy*, ECtHR, decision, Application no. 26937/04, 29 June 2006; *Argyris et autres c. Grèce*, arrêt, CEDH, requête no 22489/08, 3 février 2011, para. 35-38.

⁷⁰⁴ *Manoilescu and Dobrescu v. Romania and Russia*, decision, ECtHR, Application no. 60861/00, 3 March 2005, para. 81.

pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. toks įsikišimas į pareiškėjo teisę netrukdomai naudotis nuosavybe yra pateisinamas. Pvz., EŽTT nepripažino EŽTK 1 Protokolo 1 str. pažeidimo, kai valstybės atsakovės (Graikijos) teismai atsisakė vykdyti anksčiau priimtą teismo sprendimą, pagal kurį buvo nustatytas žalos atlyginimas iš užsienio valstybės (VFR) pareiškėjams, nes nebuvo gautas Graikijos teisingumo ministro sutikimas leisti vykdyti (o sutikimas nebuvo duotas dėl užsienio valstybės imuniteto). Įsikišimas į teisę netrukdomai naudotis nuosavybe pateisinamas, nes buvo teisėtas (Teisingumo ministro sutikimo būtinumas numatytas nacionalinėje teisėje), siekė teisėto tikslo (palaikyti draugiškus santykius su VFR) ir buvo proporcingas (pareiškėjai žinojo apie riziką pradėdami įgyvendinimo procesą prieš tai negavę Teisingumo ministro sutikimo, be to, sprendimas gali būti įgyvendintas vėliau ar kitoje valstybėje (pvz., VFR))⁷⁰⁵. Taip pat EŽTT pripažino, kad pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. pateisinama ir tai, kad pareiškėjų nuosavybė, konfiskuota galiojusio režimo metais ir vėliau perduota užsienio valstybei (jos misijai, ambasadai), negražinama pareiškėjams dėl valstybės imuniteto šios užsienio valstybės nuosavybei. Vėlgi buvo pakartotas teisėtas tikslas (draugiški santykiai su kita valstybe, kliūčių užsienio valstybės diplomatinės misijos veiklai vengimas) bei tokio ribojimo proporcingumas (alternatyvių gynybos priemonių (pvz., kompensacijos) prieinamumas pareiškėjams, sprendimas gali būti įgyvendintas vėliau (pvz., jeigu užsienio valstybė, turinti imunitetą nuo įgyvendinimo, sutiks dėl suvaržymo priemonių)⁷⁰⁶.

Pareiškėjai, Graikijos *Distomo* kaime 1944 m. birželio 10 d. nacių okupacinių pajėgų vykdytų žudynių aukų giminaičiai, pateikė pranešimą ir į JT ŽTK⁷⁰⁷. JT ŽTK pripažino, kad reikalavimas gauti Teisingumo ministro sutikimą dėl teismo sprendimo įgyvendinimo yra teisės į veiksmingą teisinės gynybos priemonę (Pakto 2 str. 3 d.) ir teisingą bylos nagrinėjimą (Pakto

⁷⁰⁵ Kalogeropoulou and Others v. Greece and Germany, decision, ECtHR, Application No. 59021/00, 12 December 2002.

⁷⁰⁶ Nikolaus and Jurgen Treska v. Albania and Italy, ECtHR, decision, Application no. 26937/04, 29 June 2006; Manoilescu and Dobrescu v. Romania and Russia, decision, ECtHR, Application no. 60861/00, 3 March 2005, para. 83-98.

⁷⁰⁷ Panagiotis A. Sechremelis, Loukas G. Sechremelis and Angeliki v. Greece, 25 October 2010, Communication No. 1507/2006, one hundredth session, para. 3.

14 str. 1 d.) ribojimas. Tačiau JT ŽTK, atkreipdamas dėmesį į valstybės nuorodas į tarptautinę teisę dėl valstybės imuniteto ir 1969 m. Vienos konvenciją dėl tarptautinių sutarčių; atsižvelgdamas į tai, kad toks ribojimas nepažeidžia pareiškėjų teisės į veiksmingą teisminę gynybą pačios esmės, taip pat negali būti paneigta, kad Graikijos teismo sprendimas galėtų būti įgyvendintas vėliau (pvz., jeigu valstybė, turinti imunitetą nuo įgyvendinimo, sutiktų dėl suvaržymo priemonių taikymo Graikijoje), JT ŽTK priėjo išvadą, kad, atsižvelgiant į specifines bylos aplinkybes, Graikijos teisingumo ministro atsisakymas suteikti leidimą įgyvendinti pranešėjams palankų teismo sprendimą nepažeidžia Pakto 2 str. 3 d. kartu su Pakto 14 str. 1 d.⁷⁰⁸. Tiesa, yra pateiktos dvi besiskiriančios JT ŽTK narių atskirosios nuomonės. Anot I. Shearer, JT ŽTK apskritai turėjo pripažinti pareiškimą nepriimtiniu, nes atsižvelgiant į tarptautinę paprotinę teisę Graikijos teisingumo ministras negalėjo leisti įgyvendinti teismo sprendimo. Tačiau JT ŽTK nariai L. Rajsoomer, L. Bouzid, F. Salvioli mano, kad buvo padarytas Pakto 2 str. 3 d. ir 14 str. 1 d. pažeidimas; šiems JT ŽTK nariams atrodo, kad JT ŽTK nesistengė suderinti Pakto ir teisės normų dėl valstybės imuniteto tikslus ir objektus; be to, JT ŽTK nenagrinėjo, ar yra tendencijų dėl valstybės imuniteto viršenybės prieš Pakto 2 str. 3 d. ir 14 str. 1 d.; tarptautinėje teisėje dėl valstybės imuniteto nėra nieko, kas užkirstų kelią valstybei, Pakto ir fakultatyviojo protokolo Šaliai, įvykdyti priimtą teismo sprendimą dėl žalos atlyginimo iš užsienio valstybės, kai pastaroji valstybė priešinasi sprendimo įgyvendinimui⁷⁰⁹.

Taigi nagrinėjant valstybės imunitetą kaip aukų teisės į teismą ribojimą galima pastebėti didelę valstybių praktikos įtaką tarptautinių institucijų (EŽTT, TTT) sprendimams dėl valstybės imuniteto taikymo. Valstybės imuniteto taikymui neturi įtakos valstybės padarytų veiksmų neteisėtumas pagal

⁷⁰⁸ *Ibid.*, para. 10.4-11.

⁷⁰⁹ Individual opinion by Committee member Mr. Ivan Shearer concerning admissibility (dissenting); Individual opinion by Committee members Mr. Lazhari Bouzid, Mr. Rajsoomer Lallah and Mr. Fabian Salvioli concerning merits (dissenting). In *Panagiotis A. Sechremelis, Loukas G. Sechremelis and Angeliki v. Greece*, 25 October 2010, Communication No. 1507/2006, one hundredth session, Appendix A, Appendix B.

tarptautinę teisę; bei tai, kad pritaikius valstybei imunitetą aukos neturės jokių kitų *realių* galimybių gauti kompensacijos (deja, tarptautinės institucijos (TTT, EŽTT, JT ŽTK) „nemato“, kad aukos neturi realių galimybių gauti kompensacijos kitais būdais). Tarptautinėse institucijose sprendžiant dėl valstybės imuniteto galimumo pirmenybė teikiama daugumos valstybių praktikai ir valstybės interesams (pvz., draugiškų santykių palaikymui su valstybe, kuriai taikomas imunitetas), o ne totalitarinių režimų aukų reikalavimams dėl kompensacijos. Deja, tokiam aukų teisių ribojimui pateisinti naudojamos labai abejotinos aukų galimybės ateityje gauti žalos atlyginimą.

2.5.2.2. Terminai pareiškimui pateikti

Turint omenyje, kad šioje disertacijoje nagrinėjamų totalitarinių režimų nusikaltimai padaryti maždaug prieš 70 metų, aktualus senaties termino taikymo klausimas. Dažnai valstybėse totalitarinių režimų aukų reikalavimams taikomi ieškinio senaties terminai⁷¹⁰. Praktikoje daugelyje atvejų viena iš kliūčių tokiems reikalavimams išnagrinėti dažnai yra pasibaigę senaties terminai⁷¹¹. Senaties terminų netaikymo klausimas yra aktualus, valstybėse iki šiol sprendžiama dėl senaties terminų netaikymo tokiais atvejais⁷¹². Be senaties terminų, dažnai nustatomi privalomi terminai totalitarinių režimų aukų pareiškimams dėl kompensacijos pateikti. Tokie terminai laikomi ne senaties terminu, t. y. neturi būti taikomi tik kitos ginčo šalies prašymu, o yra privalomo taikymo⁷¹³. Pvz., RF politinių represijų įstatymo 16.1 str. nustatyta, kad pareiškimas dėl nuosavybės gražinimo, jos vertės kompensavimo ar piniginės kompensacijos mokėjimo už ją turi būti pateiktas per trejus metus nuo RF politinių represijų įstatymo įsigaliojimo, o asmenį reabilitavus po šio

⁷¹⁰ Pvz., žr. Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. liepos 1 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 2A-633/2011.

⁷¹¹ Pvz., 2007 m. kovo 13 d. *Ferrini v. VFR* byloje teismas (Tribunale di Arezzo) pripažino, kad reikalavimas dėl kompensacijos negali būti nagrinėjamas dėl senaties termino. CIAMPI, Annalisa, išnaša 40, p. 613

⁷¹² Pvz., žr. Nazi-looted art: Bavaria proposes law to partially lift statute of limitation - WJC: 'Insufficient', 8 January 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. sausio 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.worldjewishcongress.org/en/news/14322/nazi_looted_art_bavaria_proposes_la_w_to_partially_lift_statute_of_limitation_wjc_insufficient>.

⁷¹³ Pvz., žr. Верховный Суд Карачаево-Черкесской Республики, кассационное определение от 26 января 2011 г. по делу N 33-20-11.

įstatymo įsigaliojimo, per trejus metus nuo dokumento dėl reabilitacijos gavimo⁷¹⁴. Kitose valstybėse galima pastebėti panašių privalomų terminų nustatymą⁷¹⁵.

Doktrinoje dažnai laikomasi nuomonės, kad senaties terminai reikalavimams dėl žalos, patirtos dėl tarptautinių nusikaltimų, atlyginimo neturi būti taikomi⁷¹⁶. Siekdami pagrįsti savo nuomones, autoriai dažnai mini, kad jeigu senaties terminas nėra taikomas asmenų baudžiamajai atsakomybei už tarptautinius nusikaltimus, senaties terminas neturėtų būti taikomas ir reikalavimams dėl žalos atlyginimo už tokius nusikaltimus⁷¹⁷. Pateikiami ir kiti papildomi argumentai. J.A. Hessbruegge nuomone, bent reikalaujant žalos atlyginimo iš valstybės, galima būtų remtis valstybių atsakomybės normomis, nes tarptautinėje teisėje nenustatyti griežti terminai valstybės reikalavimams kitai valstybei dėl žalos atlyginimo pareikšti, be to, valstybė negali remtis savo nacionaline teise (pvz., nustatytais senaties terminais) siekdama pateisinti savo įsipareigojimų pagal tarptautinę teisę nevykdymą⁷¹⁸. F.H. Paolillo teigimu, vertybių, įtvirtintų daugumoje žmogaus teisių, moralinis pobūdis galėtų

⁷¹⁴ Закон Российской Федерации от 18 октября 1991 года N 1761-1 „О реабилитации жертв политических репрессий“, išnaša 142; Положение о порядке возврата гражданам незаконно конфискованного, изъятого или вышедшего иным путем из владения в связи с политическими репрессиями имущества, от 12 августа 1994 г., № 926, 4 пунктas.

⁷¹⁵ Panaši nuostata dėl trejų metų termino nustatyta ir Ukrainos įstatyme „Dėl politinių represijų aukų reabilitacijos Ukrainoje“ 5 str. Tačiau trejų metų terminą praleidus dėl svarbių priežasčių, terminas gali būti pratęstas. Закон України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“, išnaša 143; Положення „Про порядок виплати грошової компенсації, повернення майна або відшкодування його вартості реабілітованим громадянам або їхнім спадкоємцям“, затверджене постановою Кабінету Міністрів УРСР від 24 червня 1991 р. N 48, išnaša 651, 6 пунктas. **Taip pat žr.** Республика Молдова. Закон Nr. 1225 от 08.12.1992 „О реабилитации жертв политических репрессий“, išnaša 336, 12¹ str.; Law on Property Restitution and Compensation, “Official Gazette of RS”, no. 72/2011, Republic of Serbia, išnaša 180, 42 str.; The Law on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future”, išnaša 39, 14 skyrius.

⁷¹⁶ Pvz., dėl senaties terminų netaikymo pagrobtų kultūros vertybių bylose žr. PELL, Owen C. Using Arbitral Tribunals to Resove Disputes Relating to Holocaust-Looted Art. In *Resolution of Cultural Property Disputes*. The Hague: Kluwer Law International, 2004, p. 315; GIOVANNINI, Theresa. Closing Remarks. In *Resolution of Cultural Property Disputes*. The Hague: Kluwer Law International, 2004, p. 348.

⁷¹⁷ HESSBRUEGGE, Jan Arno, išnaša 260, p. 372-373; PAOLILLO, Filipe H. On Unfulfilled Duties: the Obligation to Make Reparation in Cases of Violation of Human Rights. In *Liber Amicorum Günther Jaenicke - Zum 85. Geburtstag*. Berlin: Springer, 1998, p. 299; Final report submitted by Mr. Theo van Boven, išnaša 46, para. 135; GAETA, Paola, išnaša 57, p. 324. **Cf. žr.** Tarptautinės teisės asociacijos Hagos deklaracijos 16 str. komentarą, kuriame pažymėta, kad senaties terminai reikalavimams dėl žalos atlyginimo turi būti aiškiai atskirti nuo senaties terminų tarptautinėje baudžiamojoje teisėje (pastarieji neleistini). Draft Declaration of International Law Principles on Reparation for Victims of Armed Conflict (Substantive Issues) and Commentaries, išnaša 29, 16 str.

⁷¹⁸ HESSBRUEGGE, Jan Arno, išnaša 260, p. 372-373.

pateisinti bendrą taisyklę dėl senaties termino netaikymo reikalavimams dėl žalos atlyginimo⁷¹⁹. Th. van Boven pagrindžia dar savo požiūrį atsižvelgdamas į aukų kančias, kurios laikui bėgant nesumažėja, ir į tai, kad, nepaisant praėjusio laiko, tokioms aukoms reikalinga pagalba⁷²⁰. Negalima nesutikti su šių mokslininkų argumentais.

Tačiau nėra vienodos, bendros valstybių praktikos, palaikančios senaties terminų/privalomų terminų netaikymą reikalavimams dėl žalos atlyginimo už padarytus tarptautinius nusikaltimus, todėl kalbėti apie tarptautinės paprotinės teisės normas, draudžiančios senaties terminų/privalomų terminų taikymą tokiems reikalavimams, dar negalima⁷²¹. Tarptautinėje teisėje nėra bendros privalomos taisyklės, draudžiančios taikyti senaties terminus reikalavimams dėl kompensacijų už padarytus tarptautinius nusikaltimus.

JT ŽTK asmenų pranešimas pagal Pakto 2 str. 3 d. dėl *inter alia* terminų taikymo pareiškimui pateikti ir negalėjimo gauti nuosavybės restitucijos yra nepriimtinas, jeigu tokie terminai nacionalinėje teisėje buvo taikomi visiems vienodai, nacionalinis procesas nebuvo savavališkas⁷²².

EŽTT pripažįsta, kad teisė kreiptis į teismą nėra absoliuti. Ji gali būti ribojama *inter alia* senaties terminais, kitais įstatymo nustatytais terminais⁷²³. EŽTT kartoja principą, kad jeigu toks ribojimas siekia teisėto tikslo ir yra proporcingas, nėra pažeidžiama pati teisės esmė, EŽTK 6 str. nėra pažeidžiamas. Taigi analizuojant EŽTT praktiką, nepavyko nustatyti siūlymo valstybėms apskritai netaikyti senaties termino/privalomo termino totalitarinių režimų aukų reikalavimams dėl kompensacijos, atvirkščiai, iš principo EŽTT mano, kad yra pagrįsta, kad nacionalinėje teisėje civilinio ieškinio pateikimui nustatomas galutinis terminas⁷²⁴. EŽTT pažymi realių, privalomų galutinių terminų svarbą. Dažni galutinio termino pratęsimai, anot EŽTT, pakerta

⁷¹⁹ PAOLILLO, Filipe H., išnaša 717, p. 299.

⁷²⁰ Final report submitted by Mr. Theo van Boven, išnaša 46, para. 135.

⁷²¹ HESSBRUEGGE, Jan Arno, išnaša 260, p. 375-384.

⁷²² T.W. and G.M. v. Slovak Republic, 25 March 2014, Communication No. 1963/2010, 110th session, para. 8.3.

⁷²³ Związek Nauczycielstwa Polskiego v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 42049/98, 21 September 2004, para. 29; Żebrowski v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 34736/06, 3 November 2011, para. 55.

⁷²⁴ Marku v. Albania, judgment, ECtHR, Application no. 54710/12, 15 July 2014, para. 41.

visuomenės pasitikėjimą⁷²⁵. Van Boven/Bassiouni principų 7 principe teigiama, kad nacionalinėje teisėje numatyti senaties terminai, taikytini civiliniams ieškiniams ir kitoms procedūroms, neturėtų būti pernelyg varžantys⁷²⁶. Tiesa, ankstesniame van Boven/Bassiouni principų variante nuostatos buvo labiau palankios aukoms. Antai vieno iš van Boven/Bassiouni principų parengiamųjų variantų 9 principe buvo nustatyta, kad senaties terminai neturi būti taikomi civiliniams reikalavimams dėl žalos atlyginimo už sunkius žmogaus teisių ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus⁷²⁷. Tarptautinės teisės asociacijos Hagos deklaracijos 16 str. pripažįstama, kad aukų teisės neturėtų būti pernelyg paveiktos dėl senaties terminų reikalavimams dėl žalos atlyginimo⁷²⁸. ET PA rezoliucijos Nr. 1205 (1999) 13 paragrafe valstybėms siūloma pratęsti ar panaikinti senaties terminus siekiant palengvinti nacių atimtų žydų kultūros vertybių grąžinimą⁷²⁹. Joinet/Orentlicher principų 23 principe nustatyta, kad senaties terminas neturi galioti civiliniams ar administraciniais ieškiniams, inicijuotiems aukų, reikalaujančių žalos atlyginimo⁷³⁰.

Pvz., *Żebrowski v. Lenkija* byloje pareiškėjas nacionaliniuose teismuose reikalavo kompensacijos už stalinistinę represiją prieš jo šeimą (komunistinė saugumo tarnyba sudegino pareiškėjo šeimos ūkį ir vėliau įkalino pareiškėjo tėvą ir brolių), bet Lenkijos nacionaliniai teismai pripažino, kad pareiškimui taikomas senaties terminas. 1956 m. Lenkijos nacionalinės teisės akte dėl teisės

⁷²⁵ *Manushaqe Puto and Others v. Albania*, judgment, ECtHR, Applications nos. 604/07, 43628/07, 46684/07 and 34770/09, 31 July 2012, para. 116.

⁷²⁶ Basic Principles and Guidelines <...>, išnaša 23, 7 principas. **Reikėtų sutikti su Argentinos atstovu, kuris svarstant van Boven/Bassiouni principus pažymėjo, kad** frazė „neturėtų būti pernelyg varžantys“ kelia neatsakytus klausimus dėl pagrįsto laiko tarpo. Report of the consultative meeting on the draft Basic principles and guidelines <...>, Summary of the discussions during the meeting, E/CN.4/2003/63, išnaša 29, para 58.

⁷²⁷ Basic principles and guidelines on the right to reparation for victims of [gross] violations of Human rights and international humanitarian law, Commission on Human Rights, fifty-third session, E/CN.4/1997/104, 16 January 1997, 9 principas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gruodžio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/1997/104>.

⁷²⁸ Declaration of International Law Principles on Reparation for Victims of Armed Conflict (Substantive Issues), išnaša 74, 16 str. Draft Declaration of International Law Principles on Reparation for Victims of Armed Conflict (Substantive Issues) and Commentaries, išnaša 29, 16 str.

⁷²⁹ Resolution 1205 (1999) on Looted Jewish Cultural Property, išnaša 554.

⁷³⁰ Updated set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity, išnaša 72.

į kompensaciją už politinę represiją buvo nustatyta, kad pareiškimas dėl kompensacijos turi būti pateiktas per vienerius metus nuo šio teisės akto įsigaliojimo, t. y. iki 1957 m. Vertindamas tokio senaties termino trumpą trukmę (šis terminas buvo net trumpesnis nei bendras trejų metų senaties terminas), EŽTT vėl pakartojo principą, kad valstybės neturi bendro įpareigojimo kompensuoti už žalą, padarytą praeityje⁷³¹. Spręsdamas dėl EŽTK 6 str. tariamo pažeidimo, Teismas pozityviai įvertino nacionalinių teismų siekį atsižvelgti į pareiškėjo sunkumus reikalaujant kompensacijos iš valstybės. Nacionaliniai Lenkijos teismai nagrinėjo ir kitus senaties termino skaičiavimo variantus. Pvz., atsižvelgdami į praktinius sunkumus, pareiškėjų baimę pateikti pareiškimą dėl kompensacijos prieš valstybę iki 1989 m. (komunistinio režimo žlugimo Lenkijoje), nacionaliniai teismai skaičiavo senaties terminą po šios datos; Lenkijos teismai pripažino, kad pareiškėjas galbūt galėjo suprasti, kad jam pavyks gauti kompensaciją tik 1999 m. priėmus sprendimą dėl pareiškėjo brolio įkalinimo pripažinimo neteisėtu, tačiau ir skaičiuojant nuo 1999 m. vis tiek terminas pasibaigė, be to, skaičiuojant nuo bet kurių iš šių datų pasibaigė ir bendrasis trejų metų senaties terminas⁷³². Taigi EŽTT pripažino, kad EŽTK 6 str. nėra pažeistas⁷³³. Ankstesniame van Boven/Bassiouni principų variante taip pat buvo atsižvelgiama į aukų sunkumus reikalaujant žalos atlyginimo. Buvo nustatyta, kad senaties terminai neturi būti taikomi laiko tarpams, kurių metu nebuvo veiksmingos gynybos priemonės dėl padarytų žmogaus teisių ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų⁷³⁴.

Varga v. Slovakija byloje pareiškėjai ginčijo senaties termino kompensacijos reikalavimui pakeitimą, sutrumpinimą. Tvirtino, kad jiems apie termino sutrumpinimą niekas nepranešė. Tačiau EŽTT nepripažino EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimo. Teismas sutiko, kad 2008 m. sausio 1 d. ginčijamas senaties terminas (angl. – *limitation period*) buvo sutrumpintas iki trejų metų.

⁷³¹ *Żebrowski v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 34736/06, 3 November 2011, para. 61.

⁷³² *Ibid.*, para. 61-63.

⁷³³ *Ibid.*, para. 64-68.

⁷³⁴ Basic principles and guidelines on the right to reparation for victims of [gross] violations of Human rights and international humanitarian law, Commission on Human Rights, fifty-third session, E/CN.4/1997/104, 16 January 1997, 9 principas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gruodžio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/1997/104>.

Pareiškėjai turėjo galimybę pateikti reikalavimus iki 2010 m. vasario 21 d., tačiau to nepadarė. Anot EŽTT, nėra pagrindo manyti, kad dėl reikalavimų nepateikimo nustatyto laiku kalta valstybė atsakovė arba kad klausimas kyla pagal EŽTK 6 str. 1 d.⁷³⁵. Valstybės atsakovės institucijų kaltė dėl asmens reikalavimų dėl kompensacijos nepateikimo laikantis nustatyto senaties termino ir vėlesnis šio asmens negalėjimas gauti kompensacijos praleidus terminą gali būti reikšmingi vertinant įsikišimo į teisę netrukdomai naudotis nuosavybe proporcingumą pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. Antai *Yavashev ir kt. v. Bulgarija* byloje EŽTT nagrinėjo įsikišimo į teisę netrukdomai naudotis nuosavybe (nuosavybės teisės į kurią iš pradžių buvo pripažintos, o vėliau panaikintos nacionalinių teismų) pateisinimo klausimą. EŽTT pripažino EŽTK 1 Protokolo 1 str. pažeidimą, nes, nepaisant valstybės plačios vertinimo laisvės tokiam išimtiniame pereinamajame kontekste, įsikišimas buvo neproporcingas *inter alia* dėl to, kad pareiškėjai dėl prižasčių, priskirtinų nacionalinėms institucijoms, negalėjo gauti kompensacijos už šią nuosavybę (*inter alia* ir dėl to, kad praleido 1 metų senaties terminą). EŽTT pažymėjo, kad nesant jokio teismo sprendimo, kuriuo būtų išaiškintos ir taikomos atitinkamos nacionalinės teisės nuostatos pareiškėjų atveju, pareiškėjai turėjo pagrindą remtis savivaldybės jų nuosavybės teisių pripažinimu ir nesikreipti dėl kompensacijos vietoj restitucijos laikydamiesi nustatytų terminų⁷³⁶.

Kaip rodo praktika ir pažymima mokslinėje literatūroje, pareiškėjų amžius, informacijos neturėjimas, dokumentų dėl nuosavybės atėmimo neturėjimas ir būtinybė faktus nustatyti teismine tvarka lemia nustatyto termino pažeidimą ir atitinkamai valstybės atsisakymą sumokėti kompensaciją⁷³⁷. Pvz., Slovakijoje pagal įstatymo 403/1991 19.2 paragrafą buvo nustatytas tik tai šešių mėn. terminas nuo šio teisės akto įsigaliojimo, per kurį asmuo galėjo reikalauti

⁷³⁵ Varga v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 36931/08, 10 July 2012, para. 34, 40.

⁷³⁶ Yavashev and Others v. Bulgaria, judgment, ECtHR, Application no. 41661/05, 6 November 2012, para. 59-70. **Taip pat žr.** Žáková v. the Czech Republic, judgment, ECtHR, Application no. 2000/09, 3 October 2013, para. 71-97. **Cf.** Maria Blagoeva Velikin et autres c. Bulgarie, décision, CEDH, requête no 28936/03, 1er décembre 2009, para. 79-80.

⁷³⁷ БИТЮЦКИЙ, Вячеслав Ильич. Реабилитация <...>, išnaša 485, p. 29-30. **Taip pat žr.** Верховный Суд Карачаево-Черкесской Республики, кассационное определение от 26 января 2011 г. по делу N 33-20-11; Апелляционное определение Верховного суда Удмуртской Республики от 22 октября 2012 г. по делу N 33-3365/12.

kompensacijos už prarastą nuosavybę, praėjus šiam terminui tokia asmens teisė buvo prarandama. Buvo pavyzdžių, kai asmenys, išvykę į JAV, Kanadą, nežinojo apie šio teisės akto priėmimą, o jiems grįžus, terminas jau baigėsi⁷³⁸. Panašiai, nacių režimo aukos, kurios nėra įtrauktos į Reikalavimų konferencijos duomenų bazę, ar sovietinio režimo aukos turėjo pateikti paraišką dėl kompensacijos pagal LR geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymą iki 2013 m. birželio 30 d.⁷³⁹. Tačiau, kaip pažymėjo F. Kukliansky, gal net teks „pratęsti paraiškų priėmimo terminą, nes kai kurie žmonės, ypač gyvenantys tolimuose kraštuose, per vėlai sužinojo, kad gali pretenduoti į kompensacijas“⁷⁴⁰. Neprivalomoje teisėje suvokiama ši aukų problema (nežinojimas apie galimus kompensacijos mechanizmus). Van Boven/Bassiouni principų 11 principu nustatyta, kad teisinės gynybos priemonės dėl sunkių žmogaus teisių teisės ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų *inter alia* apima aukų teisę į prieigą prie informacijos apie žalos atlyginimo mechanizmus; 12 principo a punkte pažymėta, kad valstybės turėtų (angl. – *should*) per viešus ir privačius mechanizmus išplatinti informaciją apie visas prieinamas teisinės gynybos priemones dėl sunkių tarptautinės žmogaus teisių teisės ir sunkių tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų, 24 principu nustatyta, kad valstybės turėtų vystyti priemones, informuojančias visuomenę ir ypač sunkių žmogaus teisių teisės ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų aukas apie teises ir teisinės gynybos priemones, numatytas šiuose principuose⁷⁴¹. Pagal Pagrindinių teisingumo principų nusikaltimo ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms 5 paragrafą aukos turėtų (angl. – *should*) būti informuotos apie jų teises

⁷³⁸ LABJAK, Stanislav. The Transformation Process and Current Problems of the National Memory Institute of Slovakia. Legal frames of memory: Transitional justice in Central and Eastern Europe, 27-29 November 2013, Warsaw University Library, Room 316 [interaktyvus]. 2014 m. sausio 14 d. [žiūrėta 2014 m. sausio 14 d.]. Asmeninis pranešimas.

⁷³⁹ Application phase for compensation payments to Lithuanian Holocaust survivors to begin in January, 4 December 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. gruodžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.worldjewishcongress.org/en/news/12747/application_phase_for_compensation_payments_to_lithuanian_holocaust_survivors_to_begin_in_january>.

⁷⁴⁰ Išgyvenę žydai sulauks simbolinių kompensacijų, Izinios.lt, 2013 m. gegužės 13 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lzinios.lt/lzinios/Lietuvoje/isgyvenezydai-sulauks-simboliniu-kompensaciju/155526>>.

⁷⁴¹ Basic Principles and Guidelines <...>, išnaša 23.

atlyginant žalą⁷⁴². Čikagos principų 3.2 principu taip pat nustatyta, kad valstybės turi (angl. – *shall*) skelbti taikomas teisinės gynybos priemones, turi užtikrinti, kad aukos žinotų apie savo teises⁷⁴³. Joinet/Orentlicher principų 33 principu taip pat pažymėta, kad kiek įmanoma plačiau turi būti paskelbtos žalos atlyginimo priemonės spaudoje tiek pačioje valstybėje, tiek už jos ribų⁷⁴⁴. Tarptautinės teisės asociacijos žalos atlyginimo mechanizmo proceso principų 5 principu taip pat siekiama pabrėžti potencialių pareiškėjų informavimo apie žalos atlyginimą ir žalos atlyginimo procedūras svarbą⁷⁴⁵. Informacijos skelbimo pavyzdžių galima rasti ir praktikoje. Pvz., Serbijos Respublikos įstatymo dėl nuosavybės restitucijos ir kompensacijos 40 str. nustatyta, kad pagal šį įstatymą įsteigta speciali restitucijos agentūra turi paskelbti viešą kvietimą teikti pareiškimus dėl atimtos nuosavybės restitucijos ar kompensacijos už atimtą nuosavybę mažiausiai dviejuose laikraščiuose, platinamuose visoje Serbijos Respublikos teritorijoje, taip pat ministerijos, atsakingos už finansų reikalus, ir restitucijos agentūros tinklalapiuose⁷⁴⁶. Informacija apie galimybę gauti kompensaciją pagal LR geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymą paskelbta ir Australijos, Kanados, kitų valstybių žiniasklaidoje⁷⁴⁷. Gali kilti klausimas, ar aukos, praleidusios valstybės nustatytą terminą pareiškimui pateikti ir todėl neturinčios teisės gauti kompensacijos, galėtų EŽTT teigti, kad terminą praleido dėl valstybės kaltės, nes valstybė nepaskelbė viešai joms

⁷⁴² Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, išnaša 67.

⁷⁴³ The Chicago Principles, išnaša 71.

⁷⁴⁴ Updated set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity, išnaša 72. **Taip pat žr.** Report of the independent expert to update the Set of Principles to combat impunity, Diane Orentlicher, Commission on Human Rights, sixty-first session, E/CN.4/2005/102, 18 February 2005, p. 17-18.

⁷⁴⁵ Resolution 1/2014. Reparation for Victims of Armed Conflict. Procedural Principles For Reparation Mechanisms, išnaša 75; Draft Procedural Principles for Reparation Mechanisms with Commentaries. International Law Association, išnaša 543. **Anot Tarptautinės teisės asociacijos,** konkretus informavimo būdas priklauso nuo individualių bylos aplinkybių (pvz., ar aukos gyvena vienoje valstybėje; ar aukos kalba skirtingomis kalbomis; ar aukos turi pagrindinį išsilavinimą; ar pareiškimai kyla dėl neseniai įvykusių įvykių, ar ne).

⁷⁴⁶ Law on Property Restitution and Compensation, “Official Gazette of RS”, no. 72/2011, Republic of Serbia, išnaša 180.

⁷⁴⁷ Išgyvenę žydai sulauks simbolinių kompensacijų, Izinios.lt, 2013 m. gegužės 13 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 14 d]. Prieiga per internetą: <<http://lzinios.lt/lzinios/Lietuvoje/isgyvenezydai-sulauks-simboliniu-kompensaciju/155526>>.

prieinamu būdu (pvz., spaudos priemonėse tiek toje pačioje valstybėje, tiek už jos ribų) apie kompensacijos priemones (o tikrai oficialiai buvo paskelbtas teisės aktas). Atrodo, atsakymas būtų neigiamas. Galbūt aukos kreiptūsi pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. EŽTT nagrinėja tik pačios valstybės nacionalinės teisės prieinamumą, aiškumą kaip teisėtumo principo dalį⁷⁴⁸. Taigi, jeigu valstybės nacionalinės teisės aktas dėl kompensacijos bus paskelbtas, viešai prieinamas, tikslus, to pakaktų EŽTK reikalavimų prasme, kitaip tariant, atrodo, pagal EŽTK valstybės neturi pozityvios pareigos aukų informuoti kitose visuomenės informavimo priemonėse.

Taigi apibendrinant JT ŽTK, EŽTT praktiką ir neprivalomą teisę, galima daryti išvadą, kad valstybės *neturi* pareigos nenustatyti terminų totalitarinių režimų aukų reikalavimams dėl kompensacijos, bet tokie terminai *neturi* būti pernelyg varžantys ir *neturi* būti taikomi savavališkai; nustatydamos ir taikydamos terminus, valstybės *turi* atsižvelgti į specifines bylos aplinkybes bei įsitikinti, kad valstybės institucijos nėra kaltos dėl nustatyto termino praleidimo ir atitinkamai aukos negalėjimo gauti kompensacijos, taip pat valstybės *turėtų* kiek įmanoma plačiau skelbti apie žalos atlyginimo priemones (tam, kad aukos turėtų galimybę sužinoti apie valstybės suteikiamą žalos atlyginimą (įskaitant kompensaciją) laiku).

2.5.2.3. Žyminis mokestis

Praktikoje yra pavyzdžių, kai ieškiniai dėl kompensacijų už politines represijas yra atleidžiami nuo žyminio mokesčio. Pvz., Ukrainos įstatymo „Dėl teisminės rinkliavos“ 5 str. 1 d. 4 punkte nustatyta, kad nuo teisminės rinkliavos atleidžiami ieškovai, pateikiantys ieškinius dėl ginčų, susijusių su kompensacijos išmokėjimu, nuosavybės grąžinimu ar šios nuosavybės

⁷⁴⁸ Pvz., EŽTT ne kartą pažymėjo, kad pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. įsikišimas į teisę netrukdomai naudotis nuosavybe turi būti teisėtas. Teisėtumo principas suponuoja, kad nacionalinės teisės nuostatos yra pakankamai prieinamos, tikslios ir numatomos. Žr. Broniowski v. Poland, judgment, ECtHR (GC), Application no. 31443/96, 22 June 2004, para. 147; Maria Atanasiu and Others v. Romania, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010, para. 165; Sivova et Koleva c. Bulgarie, arrêt, CEDH, requête no 30383/03, 15 novembre 2011, para. 93.

kompensavimu piliečiams, reabilituotiems pagal Ukrainos įstatymą „Dėl politinių represijų aukų reabilitacijos Ukrainoje“⁷⁴⁹. Analizuojant kitų valstybių praktiką pavyko rasti panašių pavyzdžių, kai totalitarinių režimų aukos atleidžiamos nuo žyminio mokesčio, įvairių rinkliavų⁷⁵⁰. Tiesa, ne visais atvejais totalitarinių režimų aukos yra atleidžiamos nuo žyminio mokesčio⁷⁵¹. Reikėtų sutikti, kad „didelio žyminio mokesčio nustatymas aukai turėtų būti laikomas neįvykdytiną sąlygą nustatymu ir neteisėta kliūtimi įgyvendinant aukos teisę į teisminę gynybą“⁷⁵².

Mokslinėje literatūroje yra autorių, manančių, kad aukoms neturėtų būti nustatomi dideli žyminiai mokesčiai. Pvz., O.C. Pell teigimu, tarptautinė teisė, susijusi su Holokausto metu pagrobtomis kultūros vertybėmis, turėtų riboti valstybių nacionalinės teisės taikymą, *inter alia* dėl žyminio mokesčio, skaičiuojamo remiantis dabartine Holokausto metu pagrobtos kultūros vertybės kaina⁷⁵³. Neprivalomoje teisėje valstybėms siūloma nenustatyti aukoms sunkių, didelių mokesčių, išlaidų⁷⁵⁴.

Nepavyko rasti pavyzdžių, kur EŽTT pabrėžtų pareiškėjų specifinį statusą (nukentėjusių nuo totalitarinio režimo) ir jų galimą atleidimą nuo

⁷⁴⁹ Закон України про судовий збір, м. Київ, 8 липня 2011 року, N 3674-VI, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, N 14, ст.87) {Із змінами, внесеними згідно із Законами <...>N 406-VII (406-18) від 04.07.2013} [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>>.

⁷⁵⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 83 str. 1 d. 7 punktas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340 (su paskutiniaisiais pakeitimais ir papildymais, padarytais Įstatymu Nr. XII-633. Valstybės žinios, 2013, Nr. 128-6521); Lietuvos apeliacinio teismo 2012 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-362/2012, kat. 99.4; 106.4; (S). Налоговый кодекс Российской Федерации (часть вторая) от 05.08.2000 N 117-ФЗ (ред. от 23.07.2013) (с изм. и доп., вступающими в силу с 01.09.2013), 333.36 str. 11 пункт; Положение о порядке возврата гражданам незаконно конфискованного, изъятого или вышедшего иным путем из владения в связи с политическими репрессиями имущества, возмещения его стоимости или выплаты денежной компенсации, утверждено Постановлением Правительства Российской Федерации от 12 августа 1994 г., № 926, 17 пункт. Налоговый Кодекс Республики Беларусь (Особенная Часть) 29 декабря 2009 г. № 71-3, Принят Палатой представителей 11 декабря 2009 года. Одобрен Советом Республики 18 декабря 2009 года (Изменения и дополнения: Закон Республики Беларусь от 31 декабря 2013 г. № 96-3), 257 str.

⁷⁵¹ Каuno apygardos teismo 2008 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-759-378/2008; kat. 106.3; 113.2; 117.1; 117.2.

⁷⁵² Верховный Суд Российской Федерации, определение от 27 октября 2000 года, дело No. 5-В00-172.

⁷⁵³ PELL, Owen C., išnaša 716, p. 315.

⁷⁵⁴ Pvz., Guidelines and Best Practices for the Restitution and Compensation of Immovable (Real) Property <...>, išnaša 46, d пунктas.

žyminio mokesčio (tiesa, disertacijos autorės nagrinėtose bylose ir patys pareiškėjai nei nacionaliniu lygmeniu, nei EŽTT tokio argumento nekėlė)⁷⁵⁵. Tačiau visgi EŽTT praktikoje totalitarinių režimų aukų atleidimas nuo žyminio mokesčio reikalaujant kompensacijos yra vienas iš teigiamų veiksmų, turinčių įtakos valstybės nacionalinės priemonės veiksmingumui⁷⁵⁶. EŽTT savo praktikoje dažnai kartoja principą, kad teisė į teismą yra neabsoliuti. Teismas neatmeta galimybės, kad siekiant užtikrinti gerą teisingumo administravimą asmens teisei kreiptis į teismą gali būti nustatyti finansiniai reikalavimai. Nepaisant valstybės vertinimo laisvės šioje srityje, EŽTT pabrėžia, kad teisės kreiptis į teismą ribojimas yra suderinamas su EŽTK 6 str. 1 d., jeigu siekiama teisėto tikslo ir yra proporcingumas tarp taikomų priemonių ir siekiamo tikslo⁷⁵⁷. Valstybės teisminių institucijų atsisakymas sumažinti žyminį mokestį (šio mokesčio dydį) atsižvelgiant į bylos aplinkybes, įskaitant pareiškėjo galimybę mokėti tokį mokestį, proceso stadiją, kurioje buvo nustatytas toks mokestis, gali būti pripažintas neproporcingu pareiškėjo teisės kreiptis į teismą ribojimu, ir atitinkamai gali būti pažeistas EŽTK 6 str. 1 d.⁷⁵⁸. Pvz., *Weissman ir kt. v. Rumunija* byloje dėl to, kad pareiškėjai nesumokėjo žyminio mokesčio, jų ieškinys dėl pajamų, gautų Rumunijos valstybės, 1949 m. nusavinusios jų šeimos nuosavybę, vėliau nuomojant šią nuosavybę VFR ambasadai, buvo nepriimtas. EŽTT pripažino, kad žyminio mokesčio dydis (maždaug 323 264 EUR), kuris neabejotinai yra labai didelis bet kuriam eiliniam ieškovui, buvo nepateisinamas nei ypatingomis bylos aplinkybėmis, nei pareiškėjų finansine padėtimi. Anot EŽTT, valstybė atsakovė neužtikrino

⁷⁵⁵ Pvz., *Weissman et Autres c. Roumanie*, arrêt, CEDH, requête no 63945/00, 24 mai 2006; *Iorga c. Roumanie*, arrêt, CEDH, requête no 4227/02, 25 janvier 2007.

⁷⁵⁶ *Preda et Autres c. Roumanie*, arrêt, CEDH, requêtes nos 9584/02, 33514/02, 38052/02, 25821/03, 29652/03, 3736/03, 17750/03 et 28688/04, 29 avril 2014, para. 122-133.

⁷⁵⁷ *Iorga c. Roumanie*, arrêt, CEDH, requête no 4227/02, 25 janvier 2007, para. 35-36.

⁷⁵⁸ Žr. *Weissman et Autres c. Roumanie*, arrêt, CEDH, requête no 63945/00, 24 mai 2006, para. 32-44; *Iorga c. Roumanie*, arrêt, CEDH, requête no 4227/02, 25 janvier 2007, para. 26-52. *Jantea v. Rumunija* byloje EŽTT pripažino nacionalinę priemonę neveiksminga, nes nustatytas žyminis mokestis buvo per didelis, viršijo pareiškėjo finansines galimybes, nebuvo galimybių prašyti išdėstyti dalimis ar atleisti pareiškėją nuo tokio mokesčio. *Jantea c. Roumanie*, arrêt, CEDH, requête no 29798/03, 4 novembre 2008, para. 36-37. Taip pat žr. su disertacijos tematika nesusijusį EŽTT sprendimą *Kozłowski v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 23779/02, 23 January 2007.

teisingos pusiausvyros tarp siekio padengti proceso išlaidas ir pareiškėjų intereso turėti jų ieškinio nagrinėjimą teismuose.

Taip pat dėl tokio mokesčio nustatymo gali būti pažeistas ir EŽTK 1 Protokolo 1 str. EŽTT pabrėžė, kad pareiškėjai turėjo „teisėtą lūkestį“ gauti pajamas nuomojant jų anksčiau konfiskuotą nuosavybę. EŽTT sutiko, kad pareiškėjų ieškinio dėl pajamų gražinimo nepriėmimas (jiems nesumokėjus žyminio mokesčio) faktiškai atėmė iš pareiškėjų galimybę sugrąžinti reikalaujamas pajamas ir atitinkamai laikomas įsikišimu į jų teisę naudotis nuosavybe. Teismas pripažino, kad pažeista pusiausvyra tarp pareiškėjų teisės į nuosavybę ir viešojo intereso, pažeistas EŽTK 1 Protokolo 1 str.⁷⁵⁹.

Taigi tenka pripažinti, kad, nors, atrodo, EŽTT praktikoje palaikomas valstybių sprendimas totalitarinių režimų aukoms netaikyti teismo mokesčių, pagal EŽTK/EŽTK 1 Protokolo 1 str. nedraudžiama nustatyti tokių mokesčių, su sąlyga, kad mokesčių dydis yra pagrįstas ir atsižvelgiama į bylos aplinkybes (kitais tariant, EŽTT praktikoje nėra draudimo nustatyti mokesčių, o yra nurodymų, kaip tokio mokesčio nustatymą padaryti pagrįstą).

2.5.2.4. Negalėjimas apskusti administracinės institucijos sprendimo nacionaliniame teisme

Minėta, praktikoje yra gana daug pavyzdžių, kai totalitarinių režimų aukų pareiškimus nagrinėja neteisminės institucijos. Mokslinėje literatūroje kaip vienas iš atvejų, kada teisė į teismą gali būti apribota, dažnai minimi masiniai žmogaus teisių pažeidimai, kai yra pagrindo manyti, kad valstybės teismai negalės išnagrinėti kiekvieno pareiškimo ir valstybės biudžetas nepakankamas patenkinti kiekvieną skundą remiantis nacionaline deliktų teise. Tokiais atvejais valstybėse teisminis nagrinėjimas gali būti keičiamas į neteisminį individualų ar kolektyvinį žalos atlyginimo būdą. Tačiau manoma, kad net tokiais atvejais teisminis būdas negali būti visiškai pašalintas, turėtų būti palikta galimybė bent apskusti teismui neteisminio organo sprendimą, susijusį

⁷⁵⁹ Weissman et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 63945/00, 24 mai 2006, para. 45-70.

su žalos atlyginimu⁷⁶⁰. Tuo tarpu, pvz., J. Stecovskij nuomone, tik teismai turėtų nagrinėti tokius klausimus kaip, pvz., nuosavybės gražinimas ar kompensacija už ją, nes pagal RF Konstitucijos 118 str. teisingumą RF vykdo tik teismai⁷⁶¹.

Taigi reikėtų išsiaiškinti, ar valstybės kompensacijos totalitarinių režimų aukoms nustatymas neteismine tvarka/negalėjimas apskūsti neteisminių institucijų priimtų sprendimų teismine tvarka yra suderinamas su tarptautine teise. Būtina prisiminti, kad pagal EŽTK 6 str. 1 d. nėra draudžiama neteisminiam organui, neatitinkančiam šiame str. nustatytų reikalavimų, suteikti galią nagrinėti tam tikras civilinio pobūdžio teises (pvz., komisijai nagrinėti nuosavybės klausimus), su sąlyga, kad šis neteisminis organas vėliau kontroliuojamas teismo organo, turinčio visišką jurisdikciją⁷⁶². Tarptautinės teisės asociacija taiko švelnesnius reikalavimus. Antai Tarptautinės teisės asociacijos žalos atlyginimo mechanizmo proceso principų 8 principo komentare pažymėta, kad nepriklausomo organo vykdoma priimto sprendimo peržiūra būtų pageidautina, tačiau jeigu manoma, kad dėl tikėtino labai didelio pareiškimų skaičiaus apeliacinė procedūra yra neįmanoma, turėtų būti nustatyta bent peržiūros procedūra, jeigu atsirado naujų įrodymų, kurie nebuvo išnagrinėti priimant pradinį sprendimą⁷⁶³.

EŽTT pagal EŽTK 6 str. 1 d. teko nagrinėti pareiškimus dėl negalėjimo apskūsti administracinės institucijos (partnerinės organizacijos) sprendimų nacionaliniams teismams. EŽTT ne kartą pripažino EŽTK 6 str. pažeidimą, nes partnerinė organizacija negalėjo būti laikoma teismu, atitinkančiu reikalavimus, nustatytus EŽTK 6 str., ir pareiškėjai neturėjo galimybės apskūsti tokios organizacijos sprendimų teismine tvarka. Tose bylose EŽTT

⁷⁶⁰ ROMBOUTS, Heidy; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 426.

⁷⁶¹ Cituota iš ПЕТРОВ, А.Г. *Реабилитация жертв политических репрессий* <...>, išnaša 11, p. 293-294.

⁷⁶² Paroisse Greco-Catholique Sâmbata Bihor c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 48107/99, 12 janvier 2010, para. 68; Tauno Ylipää v. Finland, decision, ECHR, Application No. 21357/93, 29 November 1995; Wos v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 22860/02, 8 June 2006, para. 92; Kostka v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 29334/06, 16 February 2010, para. 61; Vasilescu v. Romania, judgment, ECtHR (GC), Application no. 27053/95, 22 May 1998, para. 35-41.

⁷⁶³ Draft Procedural Principles for Reparation Mechanisms with Commentaries. International Law Association, išnaša 543.

kilo abejonių dėl partnerinės organizacijos nepriklausomumo, ypač nuo vykdomosios valdžios (tam tikrų organų nariai buvo skiriami ir atleidžiami ministro, nebuvo nustatyta tarnybos kadencija) ir dėl procesinių garantijų (nebuvo aiškių ir viešai prieinamų procedūrinių taisyklių, viešų posėdžių). Todėl buvo būtina, kad būtų teisminė tokių organizacijų sprendimų peržiūra. EŽTT preziumavo, kad teisės į teismą ribojimu buvo siekiama teisėto tikslo, t. y. užtikrinti lankstumą ir veiksmingumą mokant kompensaciją. Toliau EŽTT analizavo, ar toks ribojimas atitinka proporcingumo reikalavimą. EŽTT nenustatė tarp susitariančių su VFR valstybių bendrai pripažintos tarptautinės praktikos dėl teisminės peržiūros ribojimo individualiems pareiškimams dėl persekiojimo karo metu⁷⁶⁴. Teismas pažymėjo, kad pareiškėjas neturėjo jokių alternatyvių gynybos priemonių⁷⁶⁵, taip pat pabrėžė, kad partnerinės organizacijos sprendimų teisminės peržiūros užtikrinimas nebūtinai turi pažeisti greito pareiškimų nagrinėjimo principą. Teisminė partnerinės organizacijos sprendimų peržiūra neturi būti pašalinta tais atvejais, kai manoma, kad šios organizacijos sprendimuose yra klaidų, nes neteisingai įvertintos bylos aplinkybės⁷⁶⁶. Be to, EŽTT pažymėjo, kad išmokų prigimtis negali turėti įtakos teisei į teisminę gynybą atsižvelgiant į labai svarbią vietą, kurią užima teisė į teisingą bylos nagrinėjimą demokratinėje visuomenėje⁷⁶⁷.

EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimas gali būti pripažintas ir tais atvejais, kai administracinės procedūros išnaudojimas yra privaloma sąlyga kreipiantis į teismą, tačiau dėl administracinių institucijų neveikimo, delsimas asmenys netenka savo teisės į teismą⁷⁶⁸. Pvz., *Graikų katalikų parapija Sâmbata Bihor v. Rumunija* byloje⁷⁶⁹ EŽTT pripažino EŽTK 6 str. 1 d. ir EŽTK 6 str. 1 d. kartu su EŽTK 14 str. pažeidimą. Šioje byloje taip pat bendra komisija, sudaryta pagal nacionalinės teisės akto 126/1990 3 str. iš dviejų religinių

⁷⁶⁴ *Wos v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 22860/02, 8 June 2006, para. 102.

⁷⁶⁵ *Ibid.*, para. 108.

⁷⁶⁶ *Ibid.*, para. 109.

⁷⁶⁷ *Ibid.*, para. 110.

⁷⁶⁸ *Maria Atanasiu and Others v. Romania*, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010, para. 109-124.

⁷⁶⁹ Komunistinio režimo metais Katalikų bažnyčios, jų turtas buvo perduotas valstybės institucijoms ar Ortodoksų bažnyčioms. Pasibaigus šiam režimui, 1990 m. šioje byloje Graikų katalikų parapija reikalavo iš Ortodoksų bažnyčios dalintis bažnyčia, bet pastaroji atsisakė.

bendruomenių atstovų, negalėjo būti laikoma teismu EŽTK 6 str. 1 d. prasme. Vadinasi, tokios komisijos sprendimai taip pat turėjo būti peržiūrėti teismine tvarka. Anot EŽTT, pareiškėjo (parapijos) teisės į teismą ribojimas (prieš kreipdamasis į teismą pareiškėjas turėjo pateikti savo pareiškimą į bendrą komisiją) siekė teisėto tikslo išsaugoti socialinę taiką. Tačiau toks ribojimas nebuvo proporcingas: nacionalinėje teisėje nebuvo nustatytos taisyklės dėl šios bendros komisijos posėdžių surinkimo procedūros, dėl komisijos sprendimų priėmimo proceso⁷⁷⁰. Tokios teisinės spragos padėjo sukurti užsitęsusių pirminį procesą, užkertantį kelią pareiškėjo teisei į teismą. Bendros komisijos teisminė kontrolė buvo apribota siekiant užtikrinti, kad komisijos sprendimai atitinka daugumos valią, tačiau pagal EŽTK 6 str. 1 d. teismas turi turėti jurisdikciją peržiūrėti visus teisės ir fakto klausimus. Taigi, EŽTT manymu, bendras teismų jurisdikcijos atėmimas prieštarauja teisei kreiptis į teismą, numatytai EŽTK 6 str. 1 d.⁷⁷¹. Šioje byloje EŽTT pripažino ir EŽTK 6 str. 1 d. kartu su EŽTK 14 str. pažeidimą, nes skirtingas elgesys buvo pagrįstas pareiškėjo ištikimybe Graikų katalikų bažnyčiai. Su pareiškėju buvo elgiama skirtingai nei su kitomis parapijomis panašiuose ginčiuose be jokio objektyvaus ir pagrįsto pateisinimo.

Remiantis EŽTT praktika galima teigti, kad valstybės turi vertinimo laisvę sprendamos, kokios institucijos (teisminės/neteisminės) nagrinės totalitarinių režimų aukų reikalavimus dėl kompensacijos. Tačiau turi būti užtikrinama teisė į teisingą bylos nagrinėjimą (aukos turi turėti teisę apskūsti EŽTK 6 str. 1 d. nustatytų reikalavimų neatitinkančios institucijos priimtą sprendimą teismine tvarka).

⁷⁷⁰ Cf. žr. *Paroisse greco-catholique Pruniș c. Roumanie*, décision, CEDH, requête no 38134/02, 8 avril 2014, para. 34-42; *Paroisse greco-catholique Remetii pe Someș c. Roumanie*, décision, CEDH, requête no 13073/03, 9 septembre 2014, para. 29-34.

⁷⁷¹ *Paroisse Greco-Catholique Sâmbata Bihor c. Roumanie*, arrêt, CEDH, requête no 48107/99, 12 janvier 2010, para. 62-75.

2.5.3. Tik administracinis žalos atlyginimo būdas, teisės kreiptis į teismą nėra?

Mokslinėje literatūroje gana dažnai diskutuojama, koks žalos atlyginimo būdas yra tinkamesnis: teisminis ar administracinis.

Aptariant teismo žalos atlyginimo būdo neveiksmingumą mokslinėje literatūroje nurodomos įvairios teisinės kliūtys (teismo proceso finansinė našta, užsienio valstybės imunitetas, senaties terminai, įrodymų rinkimas); institucinis teismo sistemos netinkamumas, teisėjai gali būti nusiteikę prieš aukas, nes buvo paskirti buvusio režimo metais; ilgesnis bylos nagrinėjimas, palyginti su administraciniu būdu; be to, dėl individualaus žalos vertinimo skirtingas žalos atlyginimas skirtingiems asmenims sudaro sąlygas manyti, kad vieno asmens teisių pažeidimas yra sunkesnis nei kito, ir sudaroma hierarchija tarp aukų; tais atvejais, kai aukų daug, bet tik nedaugelis iš jų kreipiasi į teismą, susidaro neteisingumo jausmas, kai keli asmenys gauna didelę kompensaciją, o kiti, esantys panašioje situacijoje, negauna jokios kompensacijos, nes nesikreipė į teismą ar jų pareiškimai nebuvo iširti. Individualus žalos atlyginimas negali parodyti kolektyvinio padarytos žalos elemento represijose ar masiniame konflikte; paprastai nustatoma viena iš žalos atlyginimo formų, t. y. kompensacija (bet ne, pvz., kolektyvinės, simbolinės, nematerialinės žalos atlyginimo priemonės)⁷⁷².

Tačiau ne visi autoriai mano, kad teisminiame procese priteisiant skirtingo dydžio kompensaciją aukos tampa nelygiomis; atvirkščiai, suteikiant skirtingo dydžio kompensaciją, atsižvelgiant į konkrečios aukos patirtą žalą aukos laikomos lygiomis, o ne tiesiog masės dalimi⁷⁷³. Be to, reikėtų sutikti, kad teisminiai procesai suteikia tam tikrą satisfakciją ne tik proceso dalyviams, bet ir kitoms to paties pažeidimo aukoms; teismo procesas yra gana

⁷⁷² Plačiau žr. ROHT-ARRIAZA, Naomi. Reparations Decisions and Dilemmas, išnaša 159, p. 169; ROMBOUTS, Heidi; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 488-489; DE GREIFF, Pablo. Justice and Reparations, išnaša 160, p. 458-459; MALAMUD-GOTI, Jaime E; ir GROSMAN, Lucas Sebastián, išnaša 645, p. 541-546; BILSKY, Leora. Transnational Holocaust Litigation. *The European Journal of International Law*, 2012, Vol. 23, No. 2, p. 369-370; BELL, Jolie. Maybe not the Best Solution, But a Solution: the German Foundation Agreement. *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, 2004, Vol. 6:107, p. 126-127.

⁷⁷³ MALAMUD-GOTI, Jaime E; ir GROSMAN, Lucas Sebastián, išnaša 645, p. 554-555.

veiksmingas būdas kovojant su įvykių užmiršimu; teismo procese nustatoma tiesa⁷⁷⁴. Be to, žalos pobūdis (kankinimas, laisvės atėmimas, nužudymas), didelis aukų skaičius nėra svetimi teisminei procesui. Teigiama, kad sunkių tarptautinės žmogaus teisių ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimo atveju, pvz., genocido ar kankinimo atveju, teisinės gynybos priemonės turi būti teisminės⁷⁷⁵.

Dažnai pabrėžiama teismo ir neteismo žalos atlyginimo būdų ryšio svarba. Mokslininkų manymu, be teismo proceso naudojimo turėtų būti papildomi mechanizmai, žalos atlyginimo programa, apimanti kolektyvines ir individualias žalos atlyginimo priemones⁷⁷⁶. Pažymima, kad praktikoje teisminės ir neteisminės teisinės gynybos priemonės turi būti susijusios, viena kitą papildyti⁷⁷⁷. Organizacijos *Redress* nuomone, tarptautinių nusikaltimų atvejais, teisinės gynybos priemonė turi būti teisminė, administracinės teisinės gynybos priemonės negali būti laikomos pakankamai veiksmingomis ir adekvačiomis sunkių žmogaus teisių pažeidimų atvejais; taigi, net jeigu auka ir gali pasinaudoti administracinėmis ar kitomis teisinės gynybos priemonėmis, ji turi turėti realią teisę taip pat ir kreiptis į teismą prieš asmenis ir valstybę. Kitaip tariant, neteisminės teisinės gynybos priemonės turėtų tik papildyti teismines⁷⁷⁸. Tiesa, mokslinėje literatūroje yra ir kitų nuomonių. A. Gattini, nagrinėdama, ar teisė į valstybės teismą yra savaime *jus cogens* norma, priėjo išvadą, kad nei EŽTK 6 str., nei Pakto 14 str. nepatvirtina absoliučios teisės į teismą, ir, išskyrus AŽTT jurisprudenciją, nėra nė vieno tarptautinio organo sprendimo, palaikančio tokį teisės į teismą aiškinimą. Taip pat, anot A. Gattini, nėra privalomo tarptautinio teksto, kuris patvirtintų, kad iš *jus cogens* normos pažeidimo būtinai turi kilti teisė į nacionalinį teismą⁷⁷⁹. A. Gattini taip pat daro nuorodą į van Boven/Bassiouni principus ir mano, kad tai tik *de lege ferenda*,

⁷⁷⁴ MALAMUD-GOTI, Jaime E; ir GROSMAN, Lucas Sebastián, išnaša 645, p. 553; PETÉ Stephen; DU PLESSIS, Max, išnaša 320, p. 16-17.

⁷⁷⁵ ECHEVERRIA, Gabriela, išnaša 162, p. 285.

⁷⁷⁶ ROMBOUTS, Heidi; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 502.

⁷⁷⁷ van BOVEN, Theo. Victims' Rights to a Remedy and Reparation <...>, išnaša 30, p. 37-39; SHELTON, Dinah. The Jurisprudence of human rights tribunals <...>, išnaša 30, p. 55.

⁷⁷⁸ *Implementing Victims' Rights. A Handbook on the Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation*. Redress, London, 2006, p. 31-32.

⁷⁷⁹ GATTINI, Andrea. The dispute on jurisdictional immunities <...>, išnaša 95, p. 179-180.

nes šių principų 12 principu teisė į veiksmingą teisminę gynybą yra apribota „tiek kiek nustatyta tarptautinėje teisėje“. 12 principu *de lege ferenda* pobūdis aiškus remiantis JT GA rezoliucijos 60/147 preambulės 7 paragrafu ir prie šios rezoliucijos pridėtų van Boven/Bassiouni principų 26 principu, kuriuose nustatyta, kad van Boven/Bassiouni principai neturi įtakos specialioms tarptautinės teisės normoms.

Doktrinoje yra autorių, skiriančių dvi situacijas: pirma, teismo proceso nebuvimas nuo pat pradžių ir, antra, teisės į teisminį nagrinėjimą neturėjimas nuo to momento, kai pasirenkama kompensacija administraciniu būdu. Anot jų, valstybė gali reikalauti, kad asmuo atsisakytų savo teisės į teisminį procesą po to, kai gavo kompensaciją administraciniu būdu, tačiau valstybė neturėtų atimti nukentėjusių teisę kreiptis į teismą, siekdama priversti pasinaudoti administracinėmis procedūromis; aukos turi turėti pasirinkimo laisvę: arba kreiptis į teismą, arba pasinaudoti administracinėmis procedūromis⁷⁸⁰. Atrodo, toks pasiūlymas yra gana pavojingas. Vargu ar teismai, lygiagrečiai veikiant administracinėms institucijoms, nustatančioms išmokas, nustatys didesnes išmokas. Tačiau jeigu tam tikros aukos, nepasinaudojusios administraciniu kompensacijos mokėjimo būdu ir besikreipusios į nacionalinį teismą, visgi gaus didesnę išmoką, tai galėtų sukelti aukų, gavusių mažesnes išmokas administraciniu būdu, nepasitenkinimą, ginčus. Be to, toks rinkimas tarp teismo ir administracinio kompensacijos mokėjimo būdų apsunkina aukų padėtį (garbingo amžiaus aukos, paprastai neturinčios teisinių žinių, turės nuspėti savo laimėjimo perspektyvas teisminiu būdu, be nusistovėjusios teismų praktikos – tai ir teisininkui padaryti sunku). Kompensacijos gavimas tampa skaičiavimu, loterija pasirenkant tinkamesnį kompensacijos mokėjimo būdą.

⁷⁸⁰ MALAMUD-GOTI, Jaime E; ir GROSMAN, Lucas Sebastián, išnaša 645, p. 547-548. **Taip pat žr.** Tarptautinės teisės asociacijos žalos atlyginimo mechanizmo proceso principų 8 principo komentarą, kuriame patariama, kad aukos turi turėti pasirinkimo laisvę pasinaudoti nustatytu mechanizmu ar pateikti savo reikalavimus kitur, jeigu jie, jos nedalyvauja šiame mechanizme. Resolution 1/2014. Reparation for Victims of Armed Conflict. Procedural Principles For Reparation Mechanisms, išnaša 75, 8 principas; Draft Procedural Principles for Reparation Mechanisms with Commentaries. International Law Association, išnaša 543.

Būtina pažymėti, kad pasirinkimas tarp teismo ir neteismo kompensacijos mokėjimo būdo yra ne tik teoretikų nagrinėjimo objektas, bet ir dažnai praktikoje kylanti problema. Kaip rodo istorija, įvairių specialių fondų tikslas buvo, iš vienos pusės, suteikti kompensaciją nacių aukoms, iš kitos pusės – užtikrinti teisinį tikrumą kompanijoms ir valstybei dėl to, kad bylos prieš jas nebus nagrinėjamos teismuose, ypač JAV, kitaip tariant, buvo labai svarbi vadinamoji „teisinė taika“⁷⁸¹. Pvz., Vokietijos fondo įstatymo 16 skyriaus 1 paragrafe nustatyta, kad išmokos iš viešųjų fondų, įskaitant socialinį draudimą, ir iš Vokietijos korporacijų už žalą, patirtą nacių režimo metu, gali būti teikiamos tik pagal Vokietijos fondo įstatymą; 16 skyriaus 2 paragrafe nustatyta, kad visi pareiškėjai, reikalaujantys kompensacijos, turi patvirtinti, kad gavę kompensaciją iš Vokietijos fondo, neatšaukiamai atsisako būsimų reikalavimų prieš viešąsias institucijas dėl priverčiamojo darbo ar nuosavybės netekimo; prieš Vokietijos kompanijas ryšium su nacių neteisingumu; prieš Austriją ir Austrijos kompanijas dėl priverčiamojo darbo. Atsisakymas nuo reikalavimų įsigalioja nuo išmokų gavimo pagal šį Vokietijos fondo įstatymą⁷⁸². Tokiomis įstatymo nuostatomis nepatenkinti pareiškėjai bandė jas ginčyti tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu.

Mordechai Poznanski ir kt. Antrojo pasaulinio karo metu buvo priverstiniai darbuotojai Auschwitz-Monowitz koncentracijos stovykloje, valdomoje korporacijos „I.G. Farbenindustrie“. 1999 m. Vokietijoje pareiškėjai

⁷⁸¹ Pvz., žr. The Law on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future”, išnaša 39, preambulė. Plačiau apie „teisinės taikos“ užtikrinimą JAV žr. **Agreement between the Government of the Federal Republic of Germany and the Government of the United States of America** concerning the Foundation “Remembrance, Responsibility and the Future” (with annexes and joint statement), 17 July 2000, Berlin, UNTS Vol. 2130, p. 249. Žr. susitarimo preambulė, 1 str. 1 d., 2 str. para. 1, B priedą, bendrą pareiškimą. **Agreement between the Government of France and the Government of the United States of America** concerning payments for certain losses suffered during World War II (with annexes and joint statement). Washington, 18 January 2001, UNTS Vol. 2156, p. 281. Žr. susitarimo preambulė, 1 str. para. 1, 2 str., C priedą. **Agreement between the Austrian Federal Government and the Government of the United States of America** concerning the Austrian Fund “Reconciliation, Peace and Cooperation” (Reconciliation Fund), 24 October 2000, Vienna, UNTS Vol. 2162, p. 3. Žr. susitarimo preambulė, 1, 2 str., B priedą. **Agreement between the Austrian Federal Government and the Government of the United States of America** concerning the settlement of issues of compensation and restitution for victims of national socialism, 23 January 2001, Vienna, UNTS Vol. 2170, p. 279 (žr. Austrijos Respublikos užsienio reikalų ministerijos verbalinę notą, A priedo para. 10 ir JAV ambasados atsakymą).

⁷⁸² Toje pačioje Vokietijos fondo įstatymo dalyje numatyti atvejai, kuriems nėra taikomas atsisakymas. The Law on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future”, išnaša 39.

pateikė ieškinius prieš „I.G. Farbenindustrie“. Jie reikalavo kompensacijos už neturtinę žalą ir nepagrįstą kompanijos praturtėjimą. Vokietijos nacionaliniai teismai atmetė jų ieškinį, nes, anot teismų, pagal Vokietijos fondo įstatymą tokie ieškiniai korporacijai negalimi. Vokietijos KT 2004 m. gruodžio 7 d. sprendime atsisakė priimti pareiškėjų skundą dėl Vokietijos teismų sprendimų atmesti pareiškimus dėl Vokietijos fondo įstatymo 16 skyriaus⁷⁸³. KT manė, kad pareiškėjų teisė į nuosavybę pagal Vokietijos pagrindinio įstatymo 14 str. nebuvo pažeista. Nors tokia Vokietijos fondo įstatymo nuostata buvo įsikišimas į pareiškėjų teisę į nuosavybę, tačiau įstatymas pasiekė pusiausvyrą tarp priverstinių darbuotojų interesų ir Vokietijos pramonės. Vokietijos KT pripažino, kad įstatyme numatyta kompensacija buvo tam tikrais atvejais mažesnė nei ta, kurios galėjo reikalauti pareiškėjai Vokietijos teismuose, tačiau Vokietijos fondo įstatyme įtvirtinta kompensacijos schema turėjo ir privalumų. Pirma, Vokietijos fondo įstatymas užtikrina teisinį tikrumą priverstiniam darbuotojams, nes išmokos iš Vokietijos fondo buvo daromos net tais atvejais, kai kompanijos bankrutavo ar neegzistavo. Antra, prieš įsigaliojant Vokietijos fondo įstatymui, klausimas dėl senaties termino taikymo priverstinių darbuotojų pareiškimams buvo atviras. Be to, priverstiniam darbuotojams nereikia teikti ieškinių, kurie reikalautų jų pinigų ir laiko⁷⁸⁴.

Nepatenkinti nacionalinių teismų praktika, pareiškėjai kreipėsi į EŽTT⁷⁸⁵. EŽTT teko nagrinėti, ar remiantis Vokietijos fondo įstatymo

⁷⁸³ Order of the First Senate of 7 December 2004, BVerfG, 1 BvR 1804/03 On the question of the constitutionality of the exclusion of claims pursuant to the Act on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future”, išnaša 240, para. 66-75.

⁷⁸⁴ Įdomu, kad aukos iki šiol teikia ieškinius prieš kompanijas VFR teismuose, bet jų ieškiniai atmetami. Pvz., 2012 m. gruodžio 31 d. Frankfurto (VFR) teisme ieškinį prieš kompaniją *Deutsche Bahn* pateikė asmuo, deportuotas iš Ukrainos ir atvežtas į Vokietiją nacių *Reichsbahn* traukiniu. Ieškinytis pateiktas ir prieš *Lufthansa* kompaniją, nes atvežtas į Vokietiją ieškovas priverstinai dirbo *Lufthansa* pirmtakėje, nacių *Lufthansa* (plačiau žr. Wave of Lawsuits against the Deutsche Bahn AG. “Reichsbahn” Survivors Challenge Germany – Lufthansa also Implicated, Press Release No. 01-13, 4 January 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.zug-der-erinnerung.eu/presse/pr1.html>>. Tačiau 2013 m. sausį Frankfurto teismas atmetė šį ieškinį. Teismas pažymėjo, kad ieškovas galėjo kreiptis į Vokietijos fondą per 12 mėn. nuo įsteigimo ir atitinkamai ieškovo teisės prarastos praėjus šiam terminui (AZ (AktENZEICHEN) of the Langericht Frankfurt a.M.: AZ 2-2607/13 (apie galutinio teismo sprendimo priėmimą šios disertacijos autorei 2013 m. rugsėjo 4 d. pranešė el. paštu „Zug der Erinnerung e.V.“ organizacijos atstovas Rüdiger Minow [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 4 d.]. Asmeninis pranešimas).

⁷⁸⁵ Mordechai Poznanski and Others v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 25101/05, 3 July 2007.

16 skyriumi aukų ieškinių atmetimas VFR teismuose suderinamas su EŽTK 1 Protokolo 1 str. Vertindamas, ar įsikišimas į pareiškėjų nuosavybės teisę pateisinamas, EŽTT pripažino, kad visos sąlygos patenkintos. Pirma, pareiškimų atmetimas įtvirtintas nacionalinėje valstybės atsakovės teisėje (Vokietijos fondo įstatymo 16 skyriuje). Antra, EŽTT sutiko su valstybe atsakove, Vokietija, kad ieškinių atmetimas gali būti laikomas padarytas visuomenės interesais, nes Vokietijos fondo įstatymu buvo siekiama užtikrinti teisinį tikrumą pramonei ir Vokietijos valstybei. Nagrinėdamas, ar buvo pasiekta valstybės atsakovės priemonių ir siekiamo tikslo pusiausvyra, EŽTT atkreipė dėmesį į kompensacijos sąlygas. EŽTT pažymėjo, kad pareiškėjų ieškiniai nebuvo išnagrinėti iš esmės ir dėl jų nebuvo priimtas galutinis sprendimas, be to, valstybėje atsakovėje buvo nusistovėjusi praktika, kad tokiems ieškiniams taikomas senaties terminas, kuris jau buvo pasibaigęs prieš pateikiant šiuos ieškinius, atitinkamai šie ieškiniai metė iššūkį nusistovėjusiai praktikai ir buvo tik hipotetiniai, tokiu atveju pareiškėjų nuostolis buvo mažesnis nei tais atvejais, kai pateikti ieškiniai turi laimėjimo perspektyvą. Pareiškėjų praradimą padengė teisė gauti išmokas iš Vokietijos fondo. Dėl kompensacijos dydžio, kuris pagal Vokietijos fondo įstatymą buvo mažesnis nei tas, kurio galėjo prašyti pareiškėjai teisiniu būdu, EŽTT vėl pakartojo, kad tokie pareiškėjų ieškiniai neatitiko nusistovėjusios Vokietijos teismų praktikos dėl senaties termino. Be to, išmokos iš Vokietijos fondo buvo mokamos su mažiausiu formalumu ir gana greitai, o teisminis bylinėjimasis galėjo užtrukti ir kelti riziką, susijusią su bylinėjimusi. Galiausiai EŽTT pažymėjo viešąjį interesą įsteigiant fondą, kuris nagrinėtų visus pareiškimus dėl priverčiamojo darbo: daugybė ieškinių buvo pateikta ir daugiašalės derybos parodė, kad Vokietijos fondo įstatymas yra tinkama priemonė pareiškimams dėl priverčiamojo darbo išspręsti. Taigi EŽTT nustatė, kad įsikišimas į pareiškėjų nuosavybės teisę nepažeidė nuosavybės teisės apsaugos ir viešojo intereso pusiausvyros, ir atitinkamai EŽTK 1 Protokolo 1 str. nėra pažeistas. *Associazione Nazionale Reduci ir 275 kt. v. Vokietija* byloje pareiškėjai, kurie buvo priverstiniai darbuotojai, remdamiesi EŽTK 1 Protokolo 1 str., taip pat

ginčijo Vokietijos fondo įstatymo 16 skyrių. Kadangi pareiškėjai neturėjo teisės gauti išmokų pagal Vokietijos fondo įstatymą, atitinkamai ir būsimų jų pareiškimų negalimumas teismine tvarka, anot EŽTT, nekelia EŽTK 1 Protokolo 1 str. taikymo klausimo. Jų pareiškimas buvo pripažintas nepriimtiniu *ratione materiae*⁷⁸⁶.

Kilo klausimas ir pagal EŽTK 6 str. 1 d. Pareiškėjai ginčijo, kad neturėjo teisės kreiptis į teismą. Nacionaliniai teismai nenagrinėjo jų ieškinio dėl nacionalizuotos nuosavybės gražinimo, nes jie anksčiau pasinaudojo administracine procedūra pagal valstybės įstatymą 112/95 ir gavo kompensaciją už šią nuosavybę, taigi pareiškėjai negalėjo pradėti teismo proceso dėl nuosavybės gražinimo, nes pagrindai šiems dviem procesams (teismui ir administraciniam pagal įstatymą 112/95) skirtingi ir nesuderinami. EŽTT pripažino, kad toks įsikišimas į pareiškėjo teisę kreiptis į teismą yra pateisinamas: įstatymas 112/95 siekia teisėto tikslo (jame nustatoma kompensacija už nacionalizuotą nuosavybę) ir įsikišimas yra proporcingas siekiamam teisėtam tikslui, nes kompensacija pagal įstatymą 112/95 buvo pagrįsta, proporcinga (atsižvelgiant į nuosavybės vertinimą ir nustatytą kompensacijos viršutinę ribą) ir vykdytina. Taigi EŽTK 6 str. 1 d. nėra pažeista⁷⁸⁷. Taip pat, remdamasis panašiais argumentais dėl suteiktos kompensacijos tinkamumo, EŽTT pripažino, kad nėra pažeistas ir EŽTK 1 Protokolo 1 str.⁷⁸⁸

Galima padaryti išvadą, kad EŽTT praktikoje leidžiama valstybių nacionalinėje teisėje uždrausti teisminei totalitarinių režimų aukų ieškinių dėl kompensacijos nagrinėjimą, su sąlyga, kad aukoms yra užtikrinamas palankus (veiksmingas) administracinis pareiškimų dėl kompensacijos nagrinėjimas, o teisminis ieškinių dėl kompensacijos nagrinėjimas remiantis valstybės praktika

⁷⁸⁶ Associazione Nazionale Reduci and 275 Others v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 45563/04, 4 September 2007.

⁷⁸⁷ Maria Constantinescu c. Roumanie, décision, CEDH, requête no 61767/00, 14 septembre 2004; Marie-Jeanne Boicescu and Others v. Romania, decision, ECtHR, Application no. 1234/02, 24 August 2010. Taip pat žr. Ides Reicher v. Romania, decision, ECtHR, Application no. 22120/04, 1 July 2014, para. 25.

⁷⁸⁸ Marie-Jeanne Boicescu and Others v. Romania, decision, ECtHR, Application no. 1234/02, 24 August 2010.

greičiausiai būtų nepalankus, neveiksmingas (greičiausiai aukų ieškiniai nebūtų patenkinti teismine tvarka). Kompensacijos gavimo neteisminiu būdu veiksmingumas (kompensacijos pagrįstumas, vykdytinumas) pateisina teismo ieškinių dėl nuosavybės restitucijos nagrinėjimo būdo atėmimą. Pastebėtina, kad EŽTT teismo/neteisminio būdo (ne)veiksmingumo vertinimui įtakos turi konkrečios valstybės praktika (jos nacionalinė teisė, nacionalinių teismų praktika), taigi iš anksto pasakyti, kad pagal EŽTK/EŽTK 1 Protokolą valstybėms leidžiama uždrausti teismo nagrinėjimo būdą, negalima.

2.6. Įrodymų teikimas ir vertinimas

Totalitarinių režimų aukos susiduria su pakankamų įrodymų pateikimo problema, joms sunku įrodyti, kad atitinka valstybės nustatytus reikalavimus, kad turi teisę į kompensaciją. Pirma, kadangi praėjo gana daug laiko nuo ginčijamų įvykių, daug įrodymų neišliko/jie tampa nepatikimi (pvz., daugelio dokumentų neišliko (dingo, buvo sunaikinti), daugybė žmonių, galinčių būti liudytojais, jau mirė, liudytojų parodymai praėjus tiek laiko jau negali būti visada visiškai patikimi). Antra, asmenys, totalitarinių režimų metais bėgdami nuo agresijos, siekdami išvengti nusikaltimų jų atžvilgiu, palikdavo daug svarbių įrodymų (pvz., dokumentų). Tais atvejais, kai asmenys buvo išvaromi iš savo namų, jie neturėdavo galimybių pasiimti svarbių įrodymų, kuriuos vėliau galėtų panaudoti. Visa tai reikalauja sušvelninti įrodinėjimo taisykles kartu ir nepažeidžiant proceso sąžiningumo reikalavimų.

Iš tiesų, nagrinėjant reikalavimus dėl kompensacijos teisminiu būdu dažnai kyla įrodinėjimo problemų. Pvz., P.K. ieškinys dėl žalos atlyginimo už komunistinio režimo metais nacionalizuotą jos senelės žemės sklypą buvo atmestas, nes ieškovė per nustatytą terminą *inter alia* nepateikė negautas pajamas (nuo 1940 m. iki 1991 m.) patvirtinančių įrodymų; nepateikė įrodymų, patvirtinančių, kad RF komunistų partija yra Sovietų Sąjungos komunistų

partijos teisių perėmėja⁷⁸⁹. Gali kilti ir turto konfiskavimo, atėmimo (kaip kompensacijos už tokį turtą gavimo sąlygos) įrodinėjimo sunkumų. Verta paminėti, kad nacionaliniuose procesuose prezumpcijos netaikomos, t. y. nesant duomenų, patvirtinančių turto konfiskavimą, reabilituotas asmuo ar jo pirmos eilės įpėdiniai negali gauti kompensacijos⁷⁹⁰.

Atsižvelgiant į įrodinėjimo sunkumus, siekiama palengvinti aukų įrodinėjimo našta⁷⁹¹. Pvz., RF siūloma nacionalinėje teisėje numatyti represijos taikymo fakto nustatymo procedūrą esant nepakankamiems išlikusiems dokumentams⁷⁹². Praktikoje *jau* galima išvelgti įrodinėjimo naštos palengvinimo pavyzdžių. Antai pagal Vokietijos fondo įstatymo 11 skyriaus 2 d. pareiškėjas turėjo pateikti atitinkamus dokumentus siekdamas parodyti tinkamumą kompensacijai gauti. Tačiau tokia įrodinėjimo našta lengvinama. Pirma, partnerinė organizacija turi nustatyti faktus, įrodymus; antra, jeigu atitinkami įrodymai nėra prieinami, pareiškėjo tinkamumas gali būti tikėtinas kitu būdu⁷⁹³. Iš tikrųjų, dažnai naudojamas žemesnis įrodinėjimo standartas (tam tikras kriterijus, kuriuo remdamasi institucija, nagrinėjanti ginčą, gali konstatuoti, ar įrodinėjimo našta įvykdyta)⁷⁹⁴. Analizuojant nuosavybės reikalavimų komisijos papildomus proceso principus ir taisykles, galima pastebėti, kad įrodinėjimo standartas yra silpninamas atsižvelgiant į praėjusį

⁷⁸⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. rugpjūčio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1999/2013.

⁷⁹⁰ Псковский областной суд, апелляционное определение от 13 марта 2012 г. по делу N 33-339.

⁷⁹¹ Įrodinėjimo našta suprantama kaip pareiga įrodyti tam tikrą faktą ar faktus ginče.

⁷⁹² Предложения об учреждении общенациональной государственно-общественной программы „Об увековечении памяти жертв тоталитарного режима и о национальном примирении“. Приложение 5 Завершение процесса юридической реабилитации жертв террора, išnaša 245, 5.2 punktas.

⁷⁹³ The Law on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future”, išnaša 39. Taip pat pagal nuosavybės reikalavimų komisijos papildomų proceso principų ir taisyklių (angl. – *Supplemental Principles and rules of procedure of the property claims comission*) 22 str. 2 d. pareiškimas negali būti atmetas vien dėl to, kad nepateikti oficialūs dokumentiniai įrodymai, faktai gali būti laikomi nustatytais, jeigu jie yra tikėtinais įrodyti. Šių principų ir taisyklių tekstą žr. van HAERSOLTE-van HOF, Jacomijn J. Innovations to Speed Mass Claims: New Standards of Proof. In *Redressing Injustices through Mass Claims Processes: Innovative Responses to Unique Challenges*. New York: Oxford University Press Inc., 2006, p. 20-21.

⁷⁹⁴ Pvz., H. Das išskiria keturis standartus: „įrodymas be jokių pagrįstų abejonų“ (angl. – *proof beyond reasonable doubt*), aiškus ir įtikinamas įrodymas (angl. – *clear and convincing proof*), „įrodymų persvara“ (angl. – *preponderance of evidence*) ir žemiausias standartas yra *prima facie* įrodymas (jis reiškia, kad neprieštaringas įrodymas patvirtina teiginį). DAS, Hans. Claims for Looted Cultural Assets: Is There a Need for Specialized Rules of Evidence? In *Resolution of Cultural Property Disputes*. The Hague: Kluwer Law International, 2004, p. 224-227.

nuo praradimo iki pareiškimo pateikimo laiko tarpą, aplinkybes, kuriomis buvo patirti praradimai, informaciją, prieinamą iš kitų bylų, taip pat bendrą informaciją dėl aplinkybių, buvusių nacių ir Antrojo pasaulinio karo laikotarpiu bei Vokietijos kompanijų dalyvavimo nacių nusikaltimuose⁷⁹⁵. Pvz., Vokietijos fondo įstatymo 11(2) skyriuje nustatytas įrodinėjimo tikėtino standartas (angl. – *credibility*): jeigu nėra tinkamų įrodymų, pareiškėjo teisė į išmoką gali būti tikėtina kitais būdais⁷⁹⁶. Toks tikėtino standartas buvo patenkintas, jeigu turint informaciją atrodė labiau tikėtina nei ne, kad pateikti faktai buvo teisingi⁷⁹⁷. Taip pat yra pavyzdžių, kai taikomos prezumpcijos. Pvz., taikant LR geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymą preziumuojama, kad visi žydai, gyvenę Lietuvos teritorijoje 1941 m. birželio 22 d., buvo totalitarinių režimų aukos⁷⁹⁸.

Van Boven/Bassiouni principuose negalima rasti aiškių nuostatų dėl įrodymų vertinimo sprendžiant kompensacijos mokėjimo klausimą. Tačiau pradiniam van Boven/Bassiouni principų variante buvo nustatyta, kad administracinės institucijos ar teismai, nustatydami žalos atlyginimą, turi atsižvelgti į tai, kad dokumentai, kiti daiktiniai įrodymai gali būti riboti ar jų apskritai gali nebūti. Kitų įrodymų nebuvimo atveju, žalos atlyginimas turi būti nustatomas remiantis aukų, šeimos narių, gydytojų, psichiatrų parodymais⁷⁹⁹.

⁷⁹⁵ Šių principų ir taisyklių tekstą žr. van HAERSOLTE-van HOF, Jacomijn J., išnaša 793, p. 20-21.

⁷⁹⁶ The Law on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future”, išnaša 39. **Taip pat žr.** Federal Law on the Establishment of a General Settlement Fund for Victims of National Socialism and on Restitution Measures (General Settlement Fund Law), išnaša 335, 15(2) str.; Rules of Procedure of the Claims Committee, adopted on 2 July 2002, last amended on June 25, 2012. para. 16 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.en.nationalfonds.org/sites/dynamicfdac.html?id=news20070111003410005&ln=>>.

⁷⁹⁷ NIEBERGALL, Heike, išnaša 642, p. 158.

⁷⁹⁸ Application phase for compensation payments to Lithuanian Holocaust survivors to begin in January, 4 December 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. gruodžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <[>](http://www.worldjewishcongress.org/en/news/12747/application_phase_for_compensation_payments_to_lithuanian_holocaust_survivors_to_begin_in_january). **Taip pat prezumpcijų pavyzdžius žr.** Закон Республики Казахстан от 14 апреля 1993 года „О реабилитации жертв массовых политических репрессий“, išnaša 537, 3 str.; Rules Governing the Claims Resolution Process (as Amended), 25, 28, 29 str. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. liepos 14 d.]. Prieiga per internetą: <[>](http://www.crt-ii.org/_pdf/governing_rules_en.pdf).

⁷⁹⁹ Žr. van Boven/Bassiouni principų pradinio varianto 18 principą, pridėtą prie Theo van Boven galutinio pranešimo. Final report submitted by Mr. Theo van Boven, išnaša 46.

EŽTT savo praktikoje kartoja, kad EŽTK 6 str. 1 d. nenustato jokių taisyklių dėl įrodymų priimtimumo ar jų vertinimo. Tokie dalykai turi būti palikti nacionalinei teisei ir nacionaliniams teismams⁸⁰⁰. EŽTT pripažįsta, kad EŽTT neturi veikti kaip apeliacinis teismas, kaip „ketvirtosios instancijos“ teismas nacionalinių teismų sprendimams. Nacionalinės institucijos, ypač nacionaliniai teismai turi aiškinti ir taikyti procesinės ir materialinės teisės normas. Be to, nacionaliniai teismai yra geresnėje padėtyje vertinti liudytojų patikimumą ir įrodymų tinkamumą bylos aplinkybėms. EŽTT turi tik nustatyti, ar nacionalinis procesas, įskaitant įrodymų priimtimumą, buvo teisingas EŽTK 6 str. 1 d. prasme⁸⁰¹. Pvz., tokios pozicijos EŽTT laikėsi ir byloje keliant klausimą dėl teismų sprendimų ir dėl žalos atlyginimo už persekiojimą sovietinio režimo metais netinkamumo, nepakankamumo. Pakartojęs aukščiau išvardintus bendrus principus, EŽTT nenustatė, kad procesas ar priimti nacionalinių teismų sprendimai pažeidė teisingumo reikalavimus, įtvirtintus EŽTK 6 str. 1 d., taip pat nenustatė pagrindo manyti, kad kyla klausimų pagal EŽTK 13, 14 str., EŽTK 7 Protokolo 2 str. 1 d., 3 str.⁸⁰².

Taigi galima pastebėti susiformavusią EŽTT praktiką dėl įrodymų vertinimo, procesinės teisės normų aiškinimo prerogatyvos suteikimo nacionalinėms institucijoms, ypač teismams⁸⁰³. EŽTT pripažįsta tik savo pareigą įsitikinti, ar apskritai nacionalinis procesas buvo teisingas, sąžiningas, ar nacionaliniai teismai vertindami įrodymus neperžengė jiems nustatytos

⁸⁰⁰ JS and Others v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 33945/96, 23 March 2000; Peter Gratzinger and Eva Gratzingerova v. the Czech Republic, decision, ECtHR (GC), Application no. 39794/98, 10 July 2002, para. 84; Irena Muskus and Others v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 71669/01, 29 November 2005; Varga v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 36931/08, 10 July 2012, para. 41; Rodica Eugenia Diaconescu c. Roumanie, décision, CEDH, requête no 35680/06, 2 septembre 2014, para. 26.

⁸⁰¹ Pvz., žr. Nikolay Vasilyevich Timofeyev v. Russia, decision, ECtHR, Application no. 58263/00, 5 September 2002; Anatoliy Ermolayevich Trusov v. Russia, decision, ECtHR, Application no. 74831/01, 17 January 2006; Bessler c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 25669/04, 18 mai 2010, para. 43; Zenta Rutka v. Latvia, decision, ECtHR, Application no. 39045/02, 29 January 2013, para. 32, 36.

⁸⁰² Nikolay Vasilyevich Timofeyev v. Russia, decision, ECtHR, Application no. 58263/00, 5 September 2002.

⁸⁰³ Pvz., žr. Nikolaus and Jurgen Treska v. Albania and Italy, decision, ECtHR, Application no. 26937/04, 29 June 2006.

vertinimo laisvės⁸⁰⁴. Įrodymų vertinimo srityje EŽTT vadovaujasi nacionalinių teismų pozicijomis, išaiškinimais. Antai *Manoilescu ir Dobrescu v. Rumunija ir Rusija* byloje pareiškėjai, remdamiesi EŽTK 6 str. 1 d., teigė, kad nacionalinis teismas neatsižvelgė į jų pateiktus įrodymus, nepadarė papildomo užklauso ir t. t. Tačiau EŽTT sprenddamas, ar iš tiesų buvo būtina vertinti pareiškėjų pateiktus įrodymus, padaryti papildomą užklausimą, rėmėsi nacionalinio apeliacinio teismo išaiškinimu⁸⁰⁵. Panašiai, *Zenta Rutka v. Latvija* byloje, remdamasis Latvijos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimu dėl liudytojo I.A. rašytinio parodymo vertės nebuvimo tol, kol teismui nėra pateiktas rašytinės sutarties nuorašas, ir atsižvelgdamas į tai, kad pirmiausia nacionaliniai teismai turi spręsti dėl įrodymų priimtumo, EŽTT priėjo prie išvados, kad nebuvo pateikta jokių argumentų, įtikinančių EŽTT, kad pagal EŽTK 6 str. 1 d. nacionalinis procesas buvo neteisingas dėl ginčijamų pagrindų (dėl liudytojo I.A. rašytinio parodymo nepriėmimo ir atsisakymo išklaudyti liudytoją gyvenamojoje vietoje)⁸⁰⁶. Svarbu pažymėti, kad apskritai pagal EŽTK 6 str. 1 d. nacionalinis teismas, nagrinėdamas bylą, neturi pareigos leisti rinkti įrodymų vien tik todėl, kad to prašė viena iš šalių. Būtent nacionalinis teismas turi įvertinti, ar toks įrodymas yra aktualus bylos nagrinėjimui⁸⁰⁷. EŽTT laiko, kad pagal EŽTK 6 str. 1 d. nacionaliniai teismai turi pareigą pateikti savo sprendimų motyvus (šios pareigos laipsnis priklauso nuo sprendimo pobūdžio), bet EŽTK 6 str. 1 d. negali būti suprantama kaip reikalaujanti detalaus atsakymo į kiekvieną argumentą⁸⁰⁸. Būtina atsižvelgti *inter alia* į bylos šalies pareiškimų įvairovę nacionaliniame teisme, skirtumus valstybėse dalyvėse dėl įstatymų, paprotinės teisės, teisinės nuomonės, sprendimų pateikimo ir parengimo. Taigi atsakyti į klausimą, ar nacionalinis

⁸⁰⁴ Taip pat žr. *Irena Muskus and Others v. Poland*, decision, ECtHR, Application no. 71669/01, 29 November 2005. *Irena Muskus ir kt. v. Lenkija* byloje pareiškėjai teigė, kad bylos nagrinėjimas buvo neteisingas, ypač todėl, kad jie gavo per mažą kompensaciją. Pareiškimas atmetas kaip aiškiai nepagrįstas pagal EŽTK 6 str. 1 d.

⁸⁰⁵ *Manoilescu and Dobrescu v. Romania and Russia*, decision, ECtHR, Application no. 60861/00, 3 March 2005, para. 51-59.

⁸⁰⁶ *Zenta Rutka v. Latvia*, decision, ECtHR, Application no. 39045/02, 29 January 2013, para. 36.

⁸⁰⁷ *Slavi Georgiev Slavov and Others v. Bulgaria*, decision, ECtHR, Applications Nos. 20612/02, 42563/02, 42596/02, 16059/03, 32427/03, 2 December 2008, para. 63.

⁸⁰⁸ *Herbert Bachowski v. Poland*, decision, ECtHR, Application no. 32463/06, 2 November 2010; *Vrabec and Others v. Slovakia*, judgment, ECtHR, Application no. 31312/08, 26 March 2013, para. 28.

teismas įvykdė iš EŽTK 6 str. 1 d. kylančią pareigą pateikti argumentus, galima tik atsižvelgiant į bylos aplinkybes⁸⁰⁹. Pvz., pareiškėjas H. Bachowski, remdamasis EŽTK 6 str. 1 d., ginčijo Lenkijos Aukščiausiojo Teismo sprendimą, kuriame nacionalinis teismas atmetė jo kasacinį skundą trumpu formaliu teiginiu, nenagrinėdamas teismų praktikos nesąžiningumo dėl turtinės žalos atlyginimo skaičiavimo metodikos. EŽTT pakartojo, kad kai valstybės aukščiausiasis teismas atsisako priimti pareiškimą ar nagrinėja gynybos priemonę iš esmės ir atmeta, kai nėra teisės pagrindų ginčijamam sprendimui pataisyti ar panaikinti, labai ribotas pagrindimas gali patenkinti EŽTK 6 str. reikalavimus. Kas dėl kasacinių skundų priėmimo ir nagrinėjimo, apeliacinis teismas neprivalo pateikti labiau detalaus argumentavimo, kai jis tiesiog taiko tam tikrą specifinę teisės nuostatą kasaciniam skundui atmesti⁸¹⁰.

Tačiau jeigu pareiškėjo argumentas yra svarbus, nacionaliniai teismai turi išnagrinėti jį, pateikti savo išvadą dėl jo. Nors EŽTK 6 str. 1 d. nenustato įrodymų priimtumo, šalių pareiškimų, argumentų bei įrodymų įrodomosios galios, ji nustato pareigą nacionaliniam teismui atlikti tinkamą šalių pareiškimų, argumentų ir įrodymų tyrimą, neapribodama šio teismo vertinimo dėl jų aktualumo teismo sprendimui. Nors ši pareiga ir nereikia, kad turi būti pateiktas detalus atsakymas į kiekvieną pareiškėjo argumentą, ši pareiga suponuoja, kad šalis turi tikėtis gauti aiškų ir konkretų atsakymą dėl proceso rezultatui svarbių įrodymų⁸¹¹. Pvz., EŽTT pripažino EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimą, nes nacionaliniai teismai atmetė pareiškėjos ieškinį dėl nuosavybės gražinimo, teigdami, kad nuosavybė priklauso valstybei, neišnagrinėję, ar valstybės nuosavybės teisė buvo teisėta, t. y. neišnagrinėję pareiškėjos argumento, kad du dekretai, remiantis kuriais pareiškėjos nuosavybė perėjo valstybei, yra antikonstituciniai. EŽTT, nors ir pakartojo, kad jis neturi nagrinėti šio argumento esmės (tai turi daryti nacionaliniai teismai), pažymėjo, kad argumento didelė svarba reikalavo iš nacionalinių teismų aiškaus

⁸⁰⁹ Herbert Bachowski v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 32463/06, 2 November 2010.

⁸¹⁰ Herbert Bachowski v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 32463/06, 2 November 2010.

⁸¹¹ Bessler c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 25669/04, 18 mai 2010, para. 44-45. **Taip pat žr.** Maria Blagoeva Velikin et autres c. Bulgarie, décision, CEDH, requête no 28936/03, 1er décembre 2009, para. 86-87.

atsakymo. Tačiau iš nacionalinių teismų pozicijos buvo neaišku, ar nacionaliniai teismai neišnagrinėjo šio argumento ar ketino jį atmesti⁸¹². Šios disertacijos autorei nepavyko nustatyti EŽTT sprendimų, kuriuose Teismas būtų pripažinęs, kad valstybės totalitarinių režimų aukoms turi/turėtų taikyti palankesnę įrodinėjimo režimą⁸¹³.

Asmens pareiškimo atmetimas, susijęs su įrodymų vertinimu nacionaliniuose teismuose, turi įtakos ir pareiškėjo „nuosavybei“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme. Komunistams užėmus valdžią 1948 m. vasario mėn., pareiškėjas Glaser 1948 m. birželį nusprendė emigruoti į JAV. Prieš išvažiuodamas perdavė savo kultūros vertybių kolekciją Žydų muziejui Prahoje, kuris patvirtino, kad kultūros vertybės lieka pareiškėjo nuosavybė ir gali būti gražintos bet kuriuo metu. 1997 m. pareiškėjas ketino susigražinti kolekciją, tačiau jo ieškinys buvo atmestas nacionaliniuose Čekijos teismuose. Anot nacionalinių teismų, pareiškėjas nepateikė patikimų įrodymų, kad jis yra pradinis kultūros vertybių savininkas, arba kad kultūros vertybės, esančios nacionaliniame muziejuje, yra tos kultūros vertybės, kurias pareiškėjas perdavė Žydų muziejui prieš emigruodamas 1948 m. Nors EŽTT ir pažymėjo, kad pareiškėjui buvo sunku, galbūt ir neįmanoma, pateikti papildomų įrodymų, pagrindžiančių jo ieškinį dėl kultūros vertybių restitucijos (nes nuo emigracijos praėjo gana daug laiko, taip pat aplinkybės, kuriomis jis paliko valstybę, tuo metu tikriausiai neleido jam padaryti detalų Žydų muziejui perduotų kultūros vertybių aprašymą), primindamas savo ribotą galią peržiūrėti tariamas teisės ar fakto klaidas, padarytas nacionalinių teismų, EŽTT nepripažino nacionalinių teismų, nagrinėjusių pareiškėjo bylą, savavališkumo. Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad nacionaliniai teismai kruopščiai išnagrinėjo bylos faktus, šalių argumentus, paaiškino išvadų motyvus. O tai reiškė, kad pareiškėjas neparodė,

⁸¹² Vlasia Grigore Vasilescu c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 60868/00, 8 juin 2006, para. 29-46. **Taip pat žr.** Bessler c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 25669/04, 18 mai 2010, para. 34-54.

⁸¹³ Įdomu, kad doktrinoje tarptautiniams žmogaus teisių apsaugos organams siūloma atsižvelgti į sunkumus, su kuriais susiduria masinių pažeidimų aukos; pvz., naudoti prezumpcijas, padedančias įrodyti, kad tam tikras asmuo yra auka, naudoti faktų nustatymą, jeigu tinkama, naudoti masinių procesų technikas ir t. t. OETTE, Lutz, Bringing Justice to Victims? <...>, išnaša 193, p. 241.

kad jis turi pakankamai vykdytiną reikalavimą „nuosavybę“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme⁸¹⁴.

Būtina paminėti, kad prieiga prie archyvų yra labai svarbi *inter alia* įrodinėjimo tikslais. Be abejo, tokia prieiga turi būti suteikta aukoms. JT ŽTK pažymėjo, kad asmuo turi turėti lygią prieigą prie teisinės gynybos priemonių, įskaitant ir teisę nustatyti ir pateikti tikrus faktus, be kurių teismai būtų suklaidinti. JT ŽTK pripažino, kad pranešėja buvo diskriminuojama, nes jai nebuvo leidžiama prieiga prie aktualių dokumentų, galėjusių pagrįsti jos reikalavimą, taigi pažeistos pranešėjos teisės pagal Pakto 2 str. ir 26 str.⁸¹⁵. EŽTT praktikoje irgi galima rasti bylų, kuriose buvo keliamas klausimas dėl prieigos prie dokumentų, laikytų buvusio režimo saugumo tarnybose. EŽTT savo praktikoje kartoja, kad jeigu priešingai nerodo bylos aplinkybės, negali būti manoma, kad išlieka tebetrunkantis ir aktualus viešasis interesas nustatyti ribojimus prieigai prie medžiagos, klasifikuotos kaip konfidenciali galiojant buvusiam režimui⁸¹⁶. Prieigos prie dokumentų suteikimas pažymėtas ir tarptautinių organizacijų dokumentuose⁸¹⁷ bei neprivalomoje teisėje⁸¹⁸.

⁸¹⁴ Glaser c. République Tchèque, arrêt, CEDH, requête no 55179/00, 14 février 2008, para. 53-60.

⁸¹⁵ Alzbeta Pezoldova v. the Czech Republic, 25 October 2002, Communication No. 757/1997, seventy-sixth session, para. 11.3-12.4. **Tiesa, JT ŽTK nario P.N. Bhagwati manymu, dar buvo pažeista Pakto 14 str. 1 d. (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą), nes** teisingo proceso būtina sąlyga yra asmens prieiga prie informacijos šaltinių, archyvų, registrų siekiant pagrįsti reikalavimą. Žr. Partly concurring individual opinion by Committee member Justice Prafullachandra Natwarlal Bhagwati. In *Alzbeta Pezoldova v. the Czech Republic*, 25 October 2002, Communication No. 757/1997, seventy-sixth session.

⁸¹⁶ Turek v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 57986/00, 14 February 2006, para. 115; Matyjek v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 38184/03, 24 April 2007, para. 56; Luboch v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 37469/05, 15 January 2008, para. 61. **Nors aukščiau paminėtos bylos susijusios su iliustracija, o ne su totalitarinių režimų aukomis, kaip teisingai pažymėta mokslinėje literatūroje, tokia EŽTT praktika gali būti naudinga ir totalitarinių režimų aukoms.** SWEENEY, James A. Restorative Justice and Transitional Justice at the ECHR. *International Criminal Law Review*, 2012, Vol. 12. No. 3, p. 331-332. **Taip pat EŽTT pripažino, kad** nacionalinės valdžios institucijos neįvykdė savo pozityvių pareigų pagal EŽTK 8 str. per pagrįstą laiko tarpą nustatyti pareiškėjams veiksmingą ir prieinamą procedūrą, kuri suteiktų jiems prieigą prie dokumentų, sukurtų totalitarinio režimo saugumo tarnybų. Haralambie c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 21737/03, 27 octobre 2009, para. 76-96; Jarnea c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 41838/05, 19 juillet 2011, para. 38-60; Joanna Szulc v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 43932/08, 13 November 2012, para. 68-95; Antoneta Tudor c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 23445/04, 24 septembre 2013, para. 27-40. Pastarojoje *Antoneta Tudor v. Rumunija* byloje buvo pripažintas EŽTK 8 str. pažeidimas, pareiškėjai nesuteikus prieigos prie dokumentų, susijusių ne su ja pačia, o su jos mirusiu tėvu.

⁸¹⁷ Pvz., žr. Resolution 1096 (1996) on measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems, adopted by the Parliamentary Assembly, Council of Europe, on 27 June 1996 (23rd Sitting), 9 punktą [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/>

Darytina išvada, kad totalitarinių režimų aukos, siekdamos EŽTT apskusti valstybių nacionalinėje teisėje įtvirtintas įrodinėjimo taisykles, gauna minimalią apsaugą. EŽTT požiūris į įrodinėjimo procesą labai priklausomas nuo valstybės nacionalinės teisės (EŽTT vadovaujasi nacionalinių teismų pozicijomis, išaiškinimais). Tai, kad pareiškėjui sunku, neįmanoma pateikti papildomų įrodymų, pagrindžiančių jo ieškinį nacionaliniame teisme, neturi įtakos EŽTT sprendimui, jeigu EŽTT pripažįsta, kad nacionaliniai teismai vertino asmens įrodymus nesavavališkai. Taigi EŽTT neskatina valstybių atsižvelgti į aukų sunkumus įrodinėjimo procese (nors valstybių praktikoje tokių įrodinėjimo naštos palengvinimo pavyzdžių yra nemažai). Tačiau remiantis JT ŽTK, EŽTT praktika, tarptautinių organizacijų dokumentais, neprivalomąja teise matyti, kad pačios valstybės paprastai negali užkirsti kelio aukoms ieškoti įrodymų dokumentuose. Trumpai tariant, pagal išnagrinėtus tarptautinės teisės šaltinius valstybės neturi pareigos palengvinti aukų įrodinėjimo naštos, bet turi pareigą nesudaryti nepagrįstų kliūčių aukų atliekamai įrodymų paieškai.

2.7. Nacionalinės teisės aiškinimas ir taikymas

Nacionalinės teisės aiškumo problema kilo jau pirmaisiais žalos atlyginimo totalitarinių režimų aukoms metais. Pvz., Vokietijos federalinis restitucijos įstatymas (BRüG) buvo gana painus. Pareiškėjai nežinojo, ar dėl kompensacijos turi kreiptis pagal šį federalinį restitucijos įstatymą, ar pagal BEG (federalinį kompensacijos įstatymą). Daug pareiškėjų nežinojo, kad turi teisę reikalauti kompensacijos už atimtą turtą pagal BRüG įstatymą⁸¹⁹. Tačiau

Documents/AdoptedText/ta96/ERES1096.htm>; Warsaw Declaration of the OSCE Parliamentary Assembly, 8 July 1997, išnaša 13, para. 150; Resolution on Divided Europe Reunited: Promoting Human Rights and Civil Liberties in the OSCE Region in the 21st Century, the OSCE Parliamentary Assembly, adopted at the eighteenth annual session, Vilnius, 29 June to 3 July 2009, išnaša 13, 16 punktą; Resolution 1723 (2010) Commemorating the victims of the Great Famine (Holodomor) in the former USSR, Parliamentary Assembly, COE, para. 13-14.

⁸¹⁸ Pvz., žr. Updated set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity, išnaša 72, 5, 14, 15 principus.

⁸¹⁹ Robinson Report to Claims Conference Board, 20 March 1954. Cituota iš HENRY, Marilyn, išnaša 11, p. 52.

nacionalinės teisės aiškumas, jos apimtis bei aiškinimas yra aktualus ir mūsų dienomis. Mokslinėje literatūroje keliamas klausimas dėl, pvz., RF įstatymo „Dėl represuotų tautų reabilitacijos“ pilnumo, aiškumo. Tvirtinama, kad šiame įstatyme trūksta konkrečių represuotų tautų išvardinimo. Praktikoje kyla ginčų, ar tam tikra etninė grupė, pvz., Krymo graikai ar Krymo armėnai, yra priskiriama represuotų tautų grupei, ar ne⁸²⁰. RF politinių represijų įstatymo 1 str. nustatyta, kas laikoma politinėmis represijomis. Tačiau skaitant šią įstatymo nuostatą neaišku, kas sudaro „kitą asmenų teisių ir laisvių ribojimą“, kuris taip pat esant tam tikroms sąlygoms pripažįstamas politine represija. RF teismai aiškina šią nuostatą kaip apimančią rinkiminių teisių atėmimą, turto atėmimą išbuožinant (rus. – *раскулачивая*)⁸²¹. Pvz., RF nacionaliniai teismai atsisakė pripažinti pareiškėją Kirpu politinių represijų auka. Tačiau RF KT konstatavo, kad RF politinių represijų įstatymo 1 str. pateiktas politinių represijų sąrašas yra atviras. Tokiu būdu, pats savaime RF politinių represijų įstatymo 1 str. nedraudžia pripažinti draudimo suomiams, deportuotiems Antrojo pasaulinio karo metais iš Leningrado miesto ir Leningrado srities, grįžti į buvusias nuolatinės gyvenamąsias vietas politine represija ir todėl nedraudžia pripažinti asmenis, priskirtinus šiai kategorijai, politinių represijų aukomis⁸²².

Taigi nuo nacionalinės teisės aiškinimo ir taikymo priklauso aukų teisės į kompensaciją įgyvendinimo sėkmė. Todėl būtina nustatyti EŽTT vaidmenį valstybių nacionalinės teisės aiškinimo ir taikymo kontekste. EŽTT laikosi pozicijos, kad pagal Konvenciją jo tikslas nėra tapti apeliaciniu ar „ketvirtosios instancijos“ teismu valstybės nacionalinių teismų priimtų sprendimų atžvilgiu. EŽTT savo praktikoje dažnai kartoja, kad jis turi tik ribotą teisę nagrinėti

⁸²⁰ ПЕТРОВ, А.Г. Правовые вопросы реабилитации репрессированных народов: законодательство и практика. *История государства и права*, 2007, N 2; ПЕТРОВ, А.Г. Реабилитация репрессированных народов: законодательство и практика. *Фундаментальные и прикладные исследования кооперативного сектора экономики*, 2013, № 2, p. 141; ГАДАБОРИЦЕВА, Фатима Магомедовна. К вопросу о правовом положении репрессированных народов и их последующей реабилитации. *Государство и право*, 2011, N. 2.

⁸²¹ ПЕТРОВ, А.Г. *Реабилитация жертв политических репрессий* <...>, išnaša 11, p. 288.

⁸²² Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 1 ноября 2012 г. N 2003-О (autorės pastaba – RF KT nutarime vartojama Didžiojo Tėvynės karo sąvoka (o ne Antrojo pasaulinio karo sąvoka)).

tariamasis teisės ar fakto klaidas, padarytas nacionalinių teismų, kurie visų pirma turi aiškinti ir taikyti nacionalinę teisę⁸²³ (tiek materialinę, tiek procesinę teisę)⁸²⁴. EŽTT pažymi, kad ši taisyklė taikoma ir tiems atvejams, kai nacionalinė teisė remiasi tarptautine paprotine teise ar tarptautiniais susitarimais⁸²⁵. EŽTT turi ribotą teisę peržiūrėti nacionalinės teisės laikymąsi valstybėje, ypač tais atvejais, kai nėra pagrindo manyti, kad nacionaliniai teismai taikė nacionalinę teisę klaidingai ar padarė savavališką išvadą⁸²⁶, tol, kol šie nacionaliniai teismai nepažeidė EŽTK⁸²⁷. EŽTT neturi nagrinėti teisės ar fakto klaidų, tariamai padarytų nacionalinio teismo, tol, kol šios klaidos nepažeidžia teisių ir pareigų, nustatytų EŽTK⁸²⁸. EŽTT užduotis patikrinti, ar nacionalinės teisės aiškinimo pasekmės suderinamos su EŽTK⁸²⁹. Taigi, pvz., pareiškimas dėl to, kad nacionaliniai teismai atmeta ieškinius dėl didesnės kompensacijos, buvo pripažintas aiškiai nepagrįstu pagal EŽTK 6 str. 1 d.,

⁸²³ Jantner v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 39050/97, 4 March 2003, para. 32; Kopecký v. Slovakia, judgment, ECtHR (GC), Application No. 44912/98, 28 September 2004, para. 56; Oskar Pöder and Others v. Estonia, decision, ECtHR, Application no. 67723/01, 26 April 2005; Aleksa v. Lithuania, judgment, ECtHR, Application no. 27576/05, 21 July 2009, para. 91; Olga Ziegner-Koppány v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 33994/02, 4 September 2006; Charles Gecel c. France, décision, CEDH, requête no 63628/09, 15 novembre 2011; Yavashev and Others v. Bulgaria, judgment, ECtHR, Application no. 41661/05, 6 November 2012, para. 60. **Pvz.**, pastarojoje *Yavashev ir kt. v. Bulgarija* byloje pareiškėjai skundėsi, kad nacionalinių teismų „viešos savivaldybės nuosavybės sampratos“ aiškinimas buvo savavališkas, tačiau EŽTT, pakartojęs, kad jis turi tik ribotą teisę nagrinėti tariamas teisės ar fakto klaidas, padarytas nacionalinių teismų, nerado pagrindo sutikti su pareiškėjais, kad nacionalinių teismų sprendimai buvo savavališki.

⁸²⁴ Boruch Shub v. Lithuania, decision, ECtHR, Application no. 17064/06, 30 June 2009; Eduard Petrovych Melnyk v. Ukraine, decision, ECtHR, Application no. 38162/04, 7 September 2010.

⁸²⁵ Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany, judgment, ECtHR (GC), Application no. 42527/98, 12 July 2001, para. 50; Argyris Sfountouris et autres c. Allemagne, décision, CEDH, requête no 24120/06, 31 mai 2011; Karel Fuksa v. the Czech Republic, decision, ECtHR, Application no. 73093/11, 15 January 2013, para. 29.

⁸²⁶ The Synod College of the Evangelical Reformed Church of Lithuania v. Lithuania, decision, ECtHR, Application no. 44548/98, 5 December 2002; Glaser c. République Tchèque, arrêt, CEDH, requête no 55179/00, 14 février 2008, para. 57; Oksana Omelyanivna Bilozir and Vira Omelyanivna Rizova v. Ukraine, decision, ECtHR, Application no. 37863/05, 28 September 2010.

⁸²⁷ Tauno Ylipää v. Finland, decision, ECHR, Application No. 21357/93, 29 November 1995; Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany, judgment, ECtHR (GC), Application no. 42527/98, 12 July 2001, para. 49; Nadbiskupija Zagrebačka v. Slovenia, decision, ECtHR, Application no. 60376/00, 27 May 2004; Păduraru v. Romania, judgment, ECtHR, Application no. 63252/00, 1 December 2005, para. 108; Edo Pirkmajer v. Slovenia, decision, ECtHR, Application no. 30745/03, 25 November 2008; Oskar Pöder and Others v. Estonia, decision, ECtHR, Application no. 67723/01, 26 April 2005.

⁸²⁸ Alzbeta Pezoldová v. the Czech Republic, decision, ECHR, Application No. 28390/95, 11 April 1996; JS and Others v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 33945/96, 23 March 2000; Wos v. Poland, decision, Application no. 22860/02, 1 March 2005, para. 69; Varga v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 36931/08, 10 July 2012, para. 41.

⁸²⁹ Charles Gecel c. France, décision, CEDH, requête no 63628/09, 15 novembre 2011.

EŽTT pažymėjus, kad nacionaliniai teismai yra geresnėje padėtyje nei EŽTT aiškinti ir taikyti materialinės ir procesinės teisės nuostatas, ir EŽTT nenustačius atitinkamuose nacionalinių teismų sprendimuose savavališko aiškinimo⁸³⁰. *Unilever Beteiligungs GmbH v. Vokietija* byloje pareiškėjas tvirtino, kad restitucijos netaikymas ar kompensacijos nesumokėjimas už anksčiau nacių Vokietijos ar VDR eksproprijuotą nuosavybę pažeidžia EŽTK 1 Protokolo 1 str. Šioje byloje EŽTT pripažino gana plačią vertinimo laisvę valstybei spręsti nuosavybės klausimus pereinamojo laikotarpio teisingumo metu. EŽTT atmetė pareiškimo dalį dėl tariamo EŽTK 1 Protokolo 1 str. pažeidimo, nes pažymėjo, kad nėra pagrindo manyti, kad Vokietijos nacionaliniai teismai padarė nepagrįstas išvadas vertindami įrodymus ir faktus, taigi EŽTT sutiko su nacionalinių teismų išvadomis, kad pareiškėjas neatitiko nacionalinės teisės reikalavimų restitucijai ar kompensacijai gauti, ir atitinkamai tai reiškė, kad jis neturėjo „teisėto lūkesčio“ pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. Vertindamas, ar nacionalinių teismų išvados yra nepagrįstos, EŽTT atsižvelgė į įstatymo leidėjo ketinimus, nacionalinių teismų praktikos aiškumą ir pastovumą, unikalias Vokietijos suvienijimo aplinkybes⁸³¹. Vertinant nacionalinės teisės aiškinimą vieningos pozicijos (vieningo aiškinimo) buvimo nacionaliniu lygmeniu svarba pažymėta ir *Eugen Iorga v. Rumunija ir Ioan Moldovan v. Rumunija* bylose. Pareiškėjų manymu, jie gali būti laikomi komunistinio režimo politiškai persekiojamais asmenimis dėl savo religinių įsitikinimų ir atitinkamai turi teisę gauti išmokas, numatytas 1990 m. nacionalinės teisės akte Nr. 18⁸³². Pareiškėjai, *inter alia* remdamiesi EŽTK 6 str. 1 d., 14 str., tvirtino, kad panašiose bylose skirtingai aiškinant tas pačias nacionalinės teisės nuostatas buvo priimti priešingi sprendimai (t. y. kuriuose buvo pripažinta teisė į išmokas pagal teisės aktą Nr. 18), tuo tarpu jiems tokia teisė nebuvo pripažinta. Tačiau EŽTT atmetė jų pareiškimą. Teismas

⁸³⁰ Eduard Petrovych Melnyk v. Ukraine, decision, ECtHR, Application no. 38162/04, 7 September 2010.

⁸³¹ Unilever Beteiligungs GmbH v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 32901/04, 13 March 2007. **Taip pat žr.** Uwe Ballerstedt and Others v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 54998/00, 17 November 2005.

⁸³² Eugen Iorga v. Romania and Ioan Moldovan v. Romania, decision, ECtHR, Applications nos. 15350/05 and 19452/05, 9 April 2013.

pripažino, kad vertinant, ar priešingi paskutinės instancijos nacionalinių teismų sprendimai pažeidžia teisingą bylos nagrinėjimą, įtvirtintą EŽTK 6 str. 1 d., EŽTT visų pirma turi iširti, ar nacionalinių teismų praktikoje yra „giluminiai ir ilgai besitęsiantys skirtumai“. Tačiau EŽTT tokių skirtumų nenustatė (visoje valstybėje nacionalinių teismų dauguma priimdavo panašius sprendimus, kuriuose Jehovos liudytojai nebuvo pripažinti politiška persekiojamais asmenimis ir atitinkamai neturėjo teisės gauti išmokų pagal nacionalinės teisės aktą, be to, pareiškėjų ginčijamas nacionalinio teismo sprendimas atitiko valstybės aukščiausiojo teismo privalomus nurodymus dėl ginčijamų nacionalinių nuostatų aiškinimo). Pareiškėjai turėjo galimybę pateikti savo įrodymus, nacionaliniai teismai ištyrė jų argumentus, nacionalinių teismų sprendimai ir nacionalinės teisės aiškinimas negali būti laikomas nepagrįstu ar savavališku. Vėlgi kadangi visų pirma nacionaliniai teismai turi aiškinti ir taikyti nacionalinę teisę, EŽTT nepripažino EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimo ir dėl to, kad nacionaliniai teismai nustatė, kad pareiškėjų reikalavimai dėl kompensacijos turi būti sprendžiami vadovaujantis tuo įstatymo variantu, kuris galiojo bylos nagrinėjimo metu, o ne ieškinio pateikimo metu. EŽTT nacionalinių teismų aiškinimo nepripažino tokiu neteisėtu ar nepagrįstu, kad galėtų kilti klausimas pagal EŽTK 6 str. 1 d.; pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. pareiškėjai taip pat neturi „teisėto lūkesčio“, kad bus taikomas ieškinio pateikimo metu galiojęs teisės aktas⁸³³. Bylose, susijusiose su politinėmis represijomis, RF teismai netaiko nuostatų dėl moralinės žalos atlyginimo, nes žala pareiškėjams padaryta iki SSRS ir sąjunginių respublikų civilinės teisės pagrindų, pirmą kartą numatančių moralinės žalos atlyginimą, įsigaliojimo 1992 m. rugpjūčio 3 d., taip pat iki RF civilinio kodekso, numatančio moralinės žalos atlyginimą, įsigaliojimo, kitaip tariant, nacionaliniai teismai netaiko nuostatų dėl moralinės žalos atlyginimo atgal⁸³⁴. Matyt, toks

⁸³³ Slavi Georgiev Slavov and Others v. Bulgaria, decision, ECtHR, Applications Nos. 20612/02, 42563/02, 42596/02, 16059/03, 32427/03, 2 December 2008, para. 62, 87. **Taip pat žr.** Maria Blagoeva Velikin et autres c. Bulgarie, décision, CEDH, requête no 28936/03, 1er décembre 2009, para. 74.

⁸³⁴ P vz., žr. Верховный Суд Республики Ингушетия, апелляционное определение от 27 июня 2013 г. N 2-1009/2013, дело N 33-499/2013; Верховный Суд Республики Ингушетия,

nacionalinės teisės aiškinimas, ypač atsižvelgiant į tai, kad valstybės neturi pareigos atlyginti žalą už iki EŽTK įsigaliojimo padarytą žalą, taip pat būtų pripažintas neprieštaraujančiu EŽTK.

Vertindamas nacionalinę teisę, EŽTT atkreipia dėmesį, kaip ji paaiškinama nacionalinių teismų, ypač kai konkreti asmenų teisė nėra aiškiai įtvirtinta nacionalinėje teisėje. Paminėtinas EŽTT sprendimas dėl priimtimumo *J.H. ir 23 kt. v. Prancūzija* byloje⁸³⁵. Remdamiesi EŽTK 1 Protokolo 1 str., pareiškėjai kreipėsi į EŽTT, nes, jų manymu, žalos atlyginimas, kurį jie gavo pagal 2000 m. liepos 13 d. teisės aktą už savo tėvų netektį, neatlygina jų patirtos moralinės žalos. EŽTT pažymėjo, kad 2000 m. liepos 13 d. dekretu nenustatyta, ar išmokomis pagal šį dekretą siekiama atlyginti tik pareiškėjų materialinę žalą netekus tėvų, kaip teigia pareiškėjai, ar atlyginti pareiškėjų visą žalą. EŽTT dar kartą pakartojo bendrą principą, kad pagal EŽTK valstybės neturi įpareigojimo atlyginti žalą, padarytą praeityje, o valstybei/valstybės sutikimu nustačius žalos atlyginimo mechanizmą, net jei ir gali kilti EŽTK 1 Protokolo 1 str. taikymo klausimas, iš esmės žalos atlyginimo kriterijai neginčijami pagal EŽTK. EŽTT pažymėjo, kad EŽTT nepakeičia nacionalinių teismų; pirmiausia nacionalinės institucijos, ypač nacionaliniai teismai, turi aiškinti nacionalinę teisę. Kaip ir nacionalinės Prancūzijos institucijos, EŽTT pastebėjo, kad priemonės, kurių ėmėsi Prancūzija siekdama atlyginti aukų patirtą žalą, neapsiriboja vien tik finansinėmis išmokomis, bet buvo imtasi ir

апелляционное определение от 13 июня 2013 г. по делу N 33-557/2013; Верховный Суд Республики Дагестан, апелляционное определение от 15 августа 2013 г. по делу N 33-3223; Верховный Суд Республики Дагестан, апелляционное определение от 27 июня 2013 г. по делу N 33-2556; Верховный Суд Кабардино-Балкарской Республики, апелляционное определение от 18 июля 2013 г. по делу N 33-1727/2013; Верховный Суд Кабардино-Балкарской Республики, апелляционное определение от 18 июля 2013 г. по делу N 33-1725/2013; Верховный Суд Республики Калмыкия, апелляционное определение от 20 сентября 2012 г. по делу N 33-756/2012; Верховный Суд Республики Калмыкия, апелляционное определение от 25 сентября 2012 г. по делу N 33-897/2012 г.; Красноярский краевой суд, апелляционное определение от 13 августа 2012 г. по делу N 33-6867/2012; Московский городской суд, определение от 6 апреля 2012 г. по делу N 33-7778; Верховный Суд Республики Хакасия, апелляционное определение от 20 августа 2012 г., дело № 33 – 1746/2012 г.; Верховный Суд Чеченской Республики, определение от 17 мая 2011 г. по делу N 33-417/11; Апелляционное определение Верховного суда Удмуртской Республики от 22 октября 2012 г. по делу N 33-3365/12.

⁸³⁵ J.H. et 23 autres c. France, décision, CEDH, requêtes nos 49637/09, 49644/09, 49654/09, 49666/09, 49674/09, 49683/09, 49688/09, 49694/09, 49698/09, 49700/09, 49703/09, 49720/09, 49725/09, 49731/09, 49741/09, 49749/09, 49788/09, 49796/09, 49800/09, 49806/09 et 49992/09, 24 novembre 2009.

kitų priemonių, tiek norminių, tiek politinių, siekiant pripažinti Prancūzijos vaidmenį deportacijoje ir pareiškėjų patirtą žalą. EŽTT atmetė šią pareiškimo dalį. Pažymėdamas, kad nors ir supranta pareiškėjų patirtos žalos mastą, neaprepiamumą, EŽTT vis tik konstatavo, kaip ir nacionaliniai teismai, kad Prancūzijos įgyvendinamų priemonių visuma apima ir pareiškėjų patirtą moralinę žalą⁸³⁶.

Charles Gecel v. Prancūzija byloje pareiškėjas, remdamasis EŽTK 6 str. ir 13 str., teigė, kad neturėjo teisingo bylos nagrinėjimo ir veiksmingos teisinės gynybos priemonės, nes nacionalinis teismas, tiesiog pakartojęs Valstybės tarybos (pranc. – *Conseil d'Etat*) ankstesnę nuomonę, priėmė stereotipinį sprendimą, kad pareiškėjui atlyginta bet kokia žala, neanalizavęs, kokią žalą patyrė pareiškėjas, kokias žalos atlyginimo priemones gavo. Tačiau EŽTT vėl pakartojė, kad jis neturi nagrinėti nacionalinio teismo padarytų fakto ar teisės klaidų tiek ir tol, kol nėra pažeidžiamos EŽTK įtvirtintos teisės ar laisvės. Nenustatęs jokie EŽTK teisių pažeidimo, Teismas pripažino šią pareiškimo dalį aiškiai nepagrįsta⁸³⁷.

JT ŽTK taip pat laikosi pozicijos, kad nacionalinės teisės aiškinimas ir taikymas priklauso valstybės teismų ir kitų institucijų kompetencijai, o ne JT ŽTK tol, kol nacionalinis procesas nėra savavališkas, neteisingas⁸³⁸. Taigi, pvz., pranešimas dėl tariamo teisės į teisingą bylos nagrinėjimą pažeidimo dėl to, kad nacionaliniai teismai esą neteisingai aiškino įstatymus dėl komunistinio režimo galiojimo metais konfiskuotos nuosavybės restitucijos/kompensacijos yra nepriimtinas JT ŽTK⁸³⁹.

Taigi aukos negali tikėtis, kad tarptautinės institucijos (EŽTT, JT ŽTK) pakeis/pasiūlys valstybėms pakeisti nacionalinės teisės taikymo/aiškinimo kryptį. Gali būti tik patikrintas tokio taikymo/aiškinimo pagrįstumas, nesavavališkumas (nacionalinės teisės aiškinimas/taikymas neturi pažeisti

⁸³⁶ Taip pat panašų EŽTT argumentavimą EŽTK 1 Protokolo 1 str. kontekste žr. *Charles Gecel c. France, décision, CEDH, requête no 63628/09, 15 novembre 2011.*

⁸³⁷ *Charles Gecel c. France, décision, CEDH, requête no 63628/09, 15 novembre 2011.*

⁸³⁸ *T.W. and G.M. v. Slovak Republic, 25 March 2014, Communication No. 1963/2010, 110th session, para. 8.3.*

⁸³⁹ *Alzbeta Pezoldova v. the Czech Republic, 25 October 2002, Communication No. 757/1997, seventy-sixth session, para 6.3.*

EŽTK/EŽTK Protokolu, Pakto). Tačiau, atsižvelgiant į valstybių plačią vertinimo laisvę nustatant kompensaciją už žalą, padarytą iki EŽTK išsigaliojimo, aiškia ir nusistovėjusią valstybės teismų praktiką, nacionalinio įstatymų leidėjo ketinimus, paprastai toks nacionalinės teisės taikymas/aiškinimas suderinamas su EŽTK/EŽTK 1 Protokolu.

2.8. Valstybių tarptautinių sutarčių įtaka aukų reikalavimams dėl kompensacijos

Yra pavyzdžių, kai totalitarinių režimų aukos kreipiasi į savo valstybę, kad pastaroji apgintų jų interesus. Pvz., Suvalkų krašto Antrojo pasaulinio karo metais ištremtus lietuvius ir jų palikuonis vienijanti draugija „Suvalkija“ ragina, kad LR Vyriausybė pradėtų derybas su VFR dėl kompensacijų. Anot Draugijos „Suvalkija“ pirmininkės B. Kižienės, į Vokietiją turi kreiptis valstybė, o ne privatūs asmenys⁸⁴⁰. Vokietijos karo belaisviai ir vadinamieji vestarbaiteriai (vokiečiai priverstinai dirbę SSRS) taip pat ne kartą kreipėsi į Vokietijos Vyriausybę prašydami iškelti klausimą dėl kompensacijos iš SSRS, RF⁸⁴¹. Lietuvos tremtinių, politinių kalinių ir laisvės kovų dalyvių sąskrydžio „Su Lietuva širdy“ dalyviai siūlo LR Vyriausybei derėtis su RF bei Kazachstano Respublikos Vyriausybėmis dėl kompensacijų⁸⁴². Latvijos politinių represijų aukų susivienijimas taip pat paragino Latvijos Vyriausybę

⁸⁴⁰ Iš Suvalkų krašto ištremti lietuviai ragina reikalauti kompensacijų iš Vokietijos, 2013 m. rugpjūčio 17 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/is-suvalku-krasto-istremti-lietuviai-ragina-reikalauti-kompensaciju-is-vokietijos.d?id=62098025>>.

⁸⁴¹ Возможны ли выплаты компенсаций военнопленным? 11.05.2004 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://dw.de/p/51rG>>.

⁸⁴² Lietuvos tremtinių, politinių kalinių ir Laisvės kovų dalyvių sąskrydžio „Su Lietuva širdy“, įvykusio rugpjūčio 4 d. Ariogaloje, rezoliucija „Dėl buvusių politinių kalinių ir tremtinių socialinių garantijų“. „Tremtinys“, 2007, Nr. 30 (764); Lietuvos partizanų, Laisvės kovų dalyvių, buvusių politinių kalinių ir tremtinių sąskrydžio „Su Lietuva širdy“, įvykusio rugpjūčio 2 d. Ariogaloje, rezoliucija „Dėl laisvės kovų dalyvių ir tremtinių socialinių garantijų“. „Tremtinys“, 2008, Nr. 29 (811); Lietuvos partizanų, Laisvės kovų dalyvių – politinių kalinių ir tremtinių sąskrydžio „Su Lietuva širdy“ 2012 m. rugpjūčio 4 d. rezoliucija „Dėl okupacijos žalos atlyginimo“, Ariogala [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lpkts.lt/ariogala.htm>>. Taip pat žr. 2013 m. balandžio 9 d. buvusių politinių kalinių ir tremtinių reikalavimą „Dėl atlyginimo už patirtą žalą išreikalavimo iš Rusijos Federacijos buvusiems politiniams kaliniams ir tremtiniams, nukentėjusiems lageriuose, kalėjimuose, tremtyje, represijų metu 1940–1990 m.“ [iteikti reikalavimai, „Tremtinys“, 2013, rugpjūtis [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lpkts.lt/>>.

reikalauti kompensacijos iš RF už Latvijos gyventojų politines represijas⁸⁴³. 2007 m. Ukrainos nacionalistų kongresas pareikalavo iš Ukrainos valdžios pateikti pareiškimą prieš RF į EŽTT dėl kompensacijų Ukrainai ir jos gyventojams, nukentėjusiems nuo Holodomoro 1932-1933 m.⁸⁴⁴. Yra pavyzdžių, kai aukos net (bet nesėkmingai) EŽTT (EŽT Komisijoje) bandė „priversti“ savo pilietybės valstybę apginti jų interesus, panaudoti diplomatinę gynybą⁸⁴⁵, tokių pavyzdžių yra ir JT ŽTK praktikoje⁸⁴⁶. Tačiau, kaip rodo istorija, nustačius kompensaciją tarpvalstybinio būdu, rezultatai ne visada palankūs aukoms.

Mokslinėje literatūroje nėra sutarimo, kuris iš kompensacijos mokėjimo būdų (tarpvalstybinis ar tiesiogiai aukoms) yra tinkamesnis.

Kai kurių teoretikų nuomone, karo metu patirtos žalos atlyginimo klausimai ir gal net žalos atlyginimas už nusikaltimus žmoniškumui turėtų būti sprendžiami tarpvalstybinio lygmeniu (sudarant tarptautines sutartis), o ne asmenims kreipiantis į nacionalinius teismus. Pvz., A. Gattini tokį savo pasiūlymą aiškina pažeidimų masiniu pobūdžiu⁸⁴⁷. R. Dolzer paaiškina, kodėl su karu susiję asmenų pareiškimai yra sprendžiami tarpvalstybinio lygmeniu, neleidžiant tokius reikalavimus nagrinėti nacionaliniuose teismuose. Pirma,

⁸⁴³ Репрессированные латыши выставили Москве энергетический счет, 12 февраля 2007 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://izvestia.ru/news/393443>>.

⁸⁴⁴ Українські патріоти вимагають від РФ вибачень та матеріального відшкодування. Заява національно-патріотичних партій та громадських організацій щодо наруги на виставці архівних документів СБУ у Москві про Голодомор 1932-1933 рр. на Україні членами ССМ, 21 листопада 2007 р. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://cun.org.ua/2007/ukrayinski-patrioti-vimagayut-vid-rf-vibachen-ta-materialnogo-vidshkoduvannya/>>.

⁸⁴⁵ Pvz., pareiškėjai teigė, kad derybose su RF LR neiškėlė klausimo dėl kompensacijos už SSRS obligacijas. Tačiau EŽT Komisija priminė, kad pagal EŽTK nėra garantuojama teisė į diplomatinę gynybą ar kitokias Aukštosios Susitariančiosios Šalies jos jurisdikcijoje esančių asmenų vardu vykdomas tokio pobūdžio priemonės. *Jasinskij and Others v. Lithuania*, decision, ECHR, Application no. 38985/97, 9 September 1998. **Taip pat žr.** *Inge Dobberstein v. Germany*, decision, ECHR, Application no. 25045/94, 12 April 1996; *Karl Luck v. Germany*, decision, ECHR, Application No. 24928/94, 30 November 1994; *Likvidėjama P/S Selga v. Latvia and Lūcija Vasiļevska v. Latvia*, decision, ECtHR, Applications nos. 17126/02 and 24991/02, 1 October 2013, para. 103-113.

⁸⁴⁶ Herbert Schmidl skundėsi tuo, kad jo pilietybės valstybė, VFR, atsisako kelti Sudetų vokiečių reikalavimus dėl trėmimų ir kompensacijos už konfiskuotą nuosavybę prieš Čekijos Respubliką. JT ŽTK taip pat priminė, kad teisė į diplomatinę gynybą pagal tarptautinę teisę yra valstybių, o ne asmenų teisė. Valstybės turi diskreciją naudotis savo teise į diplomatinę gynybą, ar ne, ir jeigu taip, kokiomis aplinkybėmis. *Herbert Schmidl v. Germany*, 15 November 2007, Communication No. 1516/2006, ninety-first session.

⁸⁴⁷ GATTINI, Andrea. The dispute on jurisdictional immunities of the state <...>, išnaša 95, p. 194-195.

toks nagrinėjimo būdas suderinamas su klasikinėmis tarptautinės teisės normomis, pagal kurias užsieniečių reikalavimus, kylančius iš karo ar taikos metu padarytų įvykių, gina jų valstybė; antra, asmenų reikalavimai gali padaryti tarptautines taikos derybas sudėtingesnes⁸⁴⁸. Ch. Tomuschat mano, kad nors iš pirmo žvilgsnio ir tikslinga mokėti kompensacijas tiesiogiai kiekvienai aukai (taip būtų užtikrinta, kad mokėjimai pasiekia pačią auką ir nedingsta kažkur dėl valstybės gavėjos biurokratijos), tačiau sistema, pagrįsta asmenų pareiškimais netinkama esant didelio masto sunkiems žmogaus teisių pažeidimams. Teiktina pirmenybė kolektyviniam susitarimui. Pirma, valstybės atsakovės atsisakys vykdyti sprendimus, priimtus prieš jas užsienio valstybėse; kyla valstybės imuniteto klausimas; be to, reikia atsižvelgti į ekonomines valstybės sąnaudas. Tačiau Ch. Tomuschat sutinka, kad remiantis specialiomis tarptautinėmis sutartimis (o ne pagal tarptautinę paprotinę teisę) asmenims gali būti suteikta teisė reikalauti individualiai žalos atlyginimo bent tam tikrose srityse (pvz., reikalauti jų konfiskuotos nuosavybės restitucijos)⁸⁴⁹. E. Benvenisti manymu, daugybės individualių pareiškimų nagrinėjimas būtų sudėtingas ne tik dėl pareiškimų skaičiaus ir būtinybės išnagrinėti kiekvieną pareiškimą detalai, bet ir dėl kitų faktorių, tokių kaip šalių ekonominės sąlygos, praėjęs laikas nuo konflikto iki jo išsprendimo ir atitinkamai pasikeitusios aplinkybės ir jau trečiųjų šalių lūkesčiai, užtrukusios ir sudėtingos pastangos, reikalingos susitarimui įgyvendinti. Mokslininko nuomone, diplomatinė gynyba yra tinkamas reikalavimų pateikimo būdas tiek iš aukos, tiek iš pažeidėjo pusės⁸⁵⁰.

Tačiau mokslinėje literatūroje yra ir priešingų nuomonių. Pvz., manoma, kad diplomatinė gynyba ir kreipimasis į nacionalinius teismus turi būti laikomi ne alternatyviais, o papildančiais vienas kitą asmenų teisių gynybos būdais. Kreipimasis į nacionalinį teismą ar nacionalinio teismo sprendimas, kuriame nepripažįstamas valstybės imunitetas, gali paskatinti

⁸⁴⁸ DOLZER, Rudolf, išnaša 48, p. 338.

⁸⁴⁹ TOMUSCHAT, Christian. Individual Reparation Claims in Instances of Grave Human Rights Violations: The Position under General International Law, išnaša 685, p. 18-25.

⁸⁵⁰ BENVENISTI, Eyal, išnaša 56, p. 1087-1090.

valstybę iškelti nukentėjusio piliečio reikalavimą. Tuo tarpu pati savaimė diplomatinė gynyba dėl valstybės vykdomosios valdžios politinio oportunizmo ne visada buvo veiksmingas asmenų reikalavimų pateikimo būdas⁸⁵¹. D. Žalimas pažymi, kad praktiniu ir psichologiniu požiūriu RF būtų lengviau sumokėti išmokas tiesiogiai aukoms, o ne kompensuoti sovietinio persekiojimo aukoms per tarpvalstybinį mechanizmą, t. y. mokėti kompensaciją LR, kuri vėliau išmokėtų kompensacijas savo piliečiams⁸⁵².

Šios disertacijos tikslais būtina išanalizuoti, kokią įtaką turi/gali turėti valstybių tarptautinės sutartys dėl kompensacijos kompensaciją gavusios valstybės gyventojams (totalitarinių režimų aukoms), reikalaujantiems kompensacijos; ar tokios tarptautinės sutartys užkerta kelią būsimiems aukų reikalavimams dėl kompensacijos; taip pat kokią įtaką totalitarinių režimų aukų reikalavimams dėl kompensacijos turi nepalankios valstybių tarptautinių sutarčių nuostatos; ar aukos turi galimybių tarptautiniu lygmeniu (EŽTT, JT ŽTK) apskusti neigiamas tokių tarptautinių sutarčių pasekmes.

2.8.1. Aukų negalėjimas gauti kompensacijos, nustatytos valstybių tarptautinėje sutartyje

Kompensacijos iš Vokietijos praktika parodė, kad Vakarų valstybės, gavusios vienkartinės išmokas iš Vokietijos pagal dvišales tarptautines sutartis, sudarytas 1959-1964 m., turėjo diskreciją, paskirstydamos lėšas vietinėms nacių persekiojimo aukoms. Todėl šiose valstybėse nacionalinės žalos atlyginimo programos labai skyrėsi⁸⁵³. Tvirtinama, kad VFR paskirstė apie 900 mln. DM, tačiau valstybės paskirstė tik dalį šios sumos savo piliečiams⁸⁵⁴. Valstybės turėjo teisę nustatyti pagal tarptautinę sutartį gautų pinigų naudojimo

⁸⁵¹ CATALDI, Giuseppe; IOVANE, Massimo. Judicial Decisions. States and Other Subjects of International Law. *Italian Yearbook of International Law*, 2008, Vol. XVIII, p. 334-335.

⁸⁵² ŽALIMAS, Dainius. Commentary to the Law <...>, išnaša 49, p. 144-145.

⁸⁵³ HENRY, Marilyn, išnaša 11, p. 31.

⁸⁵⁴ United States Department of Justice, Foreign Claims Settlement Commission. German Compensation for National Socialist Crimes. In *The Controversy over Apologies and Reparations for Human Injustice. When Sorry isn't enough*. New York, London: New York University Press, 1999, p. 66-67.

kryptis. Pvz., paminėtina tarptautinė sutartis, sudaryta tarp Vokietijos ir Belgijos 1960 m. rugsėjo 28 d. Paskirstyta 80 mln. DM. Šių lėšų paskirstymas buvo paliktas Belgijos Vyriausybės atsakomybei. Belgija nusprendė pinigus paskirstyti pagal jau egzistuojančius įstatymus, t. y. politinių kalinių ir užsienio politinių kalinių aktus. Buvo pašalinti visi asmenys, deportuoti rasiniais pagrindais. Net jeigu tarptautinė sutartis numatė, kad kompensacija visų pirma skirta rasinio persekiojimo aukoms, tokios aukos negalėjo gauti kompensacijos pagal šią tarptautinę sutartį⁸⁵⁵. Taip pat vienas iš aktualių pavyzdžių galėtų būti vadinamųjų „Teherano vaikų“ (nacių nužudytų asmenų vaikų)⁸⁵⁶ reikalavimas prieš Izraelį dėl kompensacijos. „Teherano vaikai“ teigė, kad turi teisę gauti pinigų sumas, sumokėtas Izraeliui Vakarų Vokietijos pagal 1952 m. Liuksemburgo susitarimą dėl žalos atlyginimo (pagal šį susitarimą Vakarų Vokietija sutiko sumokėti pinigų sumą, „kuri turi būti panaudota nacių persekiojimo žydų aukų paramai, reabilitacijai ir persikėlimui, apgyvendinimui“)⁸⁵⁷. „Teherano vaikų“ nuomone, Izraelis privalo sumokėti kompensaciją Holokausto aukoms, neatsižvelgdamas į aukų neįgalumą, tuo tarpu tokia išlyga dėl neįgalumo nustatyta 1957 m. Izraelio neįgalųjų dėl nacių persekiojimo įstatyme. 2012 m. rugpjūčio 12 d. Tel Avivo apylinkės teismas pripažino, kad Izraelio valstybė turi sumokėti kompensaciją visiems (o ne tik 217, kurie bylinėjosi teisme) „Teherano vaikams“⁸⁵⁸. Tačiau 2014 m. Izraelio Aukščiausiasis Teismas panaikino sprendimą. Teismas pažymėjo, kad pagal šį susitarimą nekyla individuali teisė gauti kompensaciją, tik kolektyvinė, nes susitarimo tikslas buvo padėti Izraelio valstybei (lėšos anksčiau buvo suteiktos

⁸⁵⁵ CLOSA MONTERO, Carlos. Study, išnaša 10, p. 126.

⁸⁵⁶ Žydai našlaičiai (nacių nužudytų asmenų vaikai) pabėgo iš Lenkijos į buvusią Sovietų Sąjungą 1939 m. Sovietai iš pradžių įkalino vaikus Gulage, bet vėliau leido jiems vykti į Iraną kartu su Lenkijos generolo Anderso kariuomene. Našlaičiai gyveno Teherane pabėgėlių stovykloje tol, kol juos išgelbėjo Žydų atstovybė ir nugabeno į Izraelį 1943 m.

⁸⁵⁷ Agreement between the State of Israel and the Federal Republic of Germany, išnaša 52, 3 str., para. c; 2 protokolo 2 str.

⁸⁵⁸ ‘Tehran Children’ survivors win suit against state, Thursday, August 16, 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. rugsėjo 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.eurojewcong.org/ejc/news.php?id_article=8138>.

tam tikroms Holokausto aukoms, nes padedant joms buvo padedama Izraeliui, kitos lėšos buvo investuotos į valstybės infrastruktūrą)⁸⁵⁹.

Asmenų kompensacijos negavimo pagal tarptautinę sutartį apskundimas yra gana problemiškas EŽTT: būtina kompensaciją gavusios valstybės valia paskirti tokią kompensaciją aukai. Pvz., *Zygmunt Sokołowski v. Lenkija* byloje pareiškėjas kreipėsi į EŽTT, remdamasis EŽTK 1 Protokolo 1 str.⁸⁶⁰. Jo nuomone, jis negavo kompensacijos, į kurią turėjo teisę pagal tarptautinę teisę. Vokietija išmokėjo reparačijas, bet Vokietijos okupacinės administracijos sunaikintos nuosavybės savininkai negavo kompensacijos. EŽTT, nagrinėdamas, ar pareiškėjas turi „nuosavybę“ („teisėtą lūkestį“ gauti kompensaciją už šią nuosavybę) EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme, rėmėsi nacionalinių Lenkijos teismų sprendimais, kuriuose buvo pripažinta, kad nei tarptautinė, nei nacionalinė teisė nesuteikia buvusiams savininkams ar jų teisių perėmėjams teisės į individualią kompensaciją, nė viena tarptautinė sutartis, sudaryta su Lenkija, neįpareigojo Lenkijos perduoti asmenims lėšų, gautų kaip karo reparačijas iš Vokietijos. Toks įpareigojimas taip pat nebuvo nustatytas ir Lenkijos nacionalinėje teisėje. Nacionalinių teismų teisės aiškinimas EŽTT nepasirodė savavališku ar nepagrįstu, be to, EŽTT turi ribotą jurisdikciją aiškinti valstybių nacionalinę teisę, todėl Teismas negali pakeisti Lenkijos teismų sprendimų savo nuomone. Taip pat atsižvelgdamas į EŽTK 1 str., EŽTT pažymėjo, kad neturi jurisdikcijos nagrinėti pareiškimo, kylančio iš tarptautinės teisės⁸⁶¹. Valstybės tarptautinės sutarties įgyvendinimo problema

⁸⁵⁹ Supreme Court closes door on 'Children of Tehran' Holocaust survivors, by Yonah Jeremy Bob, 13 January 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.jpost.com/National-News/Supreme-Court-closes-door-on-Children-of-Tehran-Holocaust-survivors-338048>>.

⁸⁶⁰ *Zygmunt Sokołowski v. Poland*, decision, ECtHR, Application no. 39590/04, 7 July 2009.

⁸⁶¹ *X. A.G., Y. A.G., Z. A.G., GmbH v. Vokietijos Federacinė Respublika* byloje EŽT Komisija pripažino, kad tarptautinės sutarties nuostatos nesuteikia pareiškėjams (kompanijoms) individualios teisės į kompensaciją (pareiškėjai neturi „nuosavybės“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme), nes, kaip rodo šios tarptautinės sutarties tekstas (pagal tarptautinę sutartį VFR turėjo užtikrinti, kad buvusiams nuosavybės savininkams būtų suteikta kompensacija), pagal šią tarptautinę sutartį sukurti sutartiniai įsipareigojimai tarp Vokietijos ir kitų susitariančių valstybių. Taigi ginčijamas VFR įsipareigojimo nevykdymas gali būti įrodytas tik susitariančių valstybių. *X. A.G., Y. A.G., Z. A.G., GmbH v. the Federal Republic of Germany*, decision, ECHR (Plenary), Application N 7694/76, 14 October 1977. **Taip pat žr.** *Karel Fuksa v. the Czech Republic*, decision, ECtHR, Application no. 73093/11, 15 January 2013, para. 29. **Taip pat paminėtinas** su disertacijos tematika nesusijęs EŽT Komisijos sprendimas: *Catherine Abraini Leschi and others v. France*, decision, ECHR, Application N°37505/97,

taip pat kilo EŽTT. Teismas neginčijo, kad tarptautinė sutartis tarp Prancūzijos ir Rusijos⁸⁶² leido mokėti kompensaciją ir už nuosavybę, kuri buvo atimta iš pareiškėjos, tačiau pripažino, kad Prancūzijai vėliau nustačius sąlygą kompensacijos gavimui (atėmus teisę į kompensaciją, numatytą tarptautinėje sutartyje, už *nuosavybės, įgytos po 1917 m. lapkričio 7 d.*, atėmimą), pareiškėja atitinkamai neturėjo teisės į kompensaciją už 1921 m. akcijas. EŽTT sutiko su nacionaliniais teismais, kad tokį valstybės nustatytą ribojimą laike pateisino istorinės aplinkybės, be to, EŽTT pakartojo, kad nacionalinės institucijos yra geresnėje padėtyje nei EŽTT aiškinti ir taikyti nacionalinę teisę. Taigi EŽTK 1 Protokolo 1 str. pripažintas netaikytinu šioje byloje⁸⁶³.

Apibendrinant galima teigti, kad EŽTT praktikoje pripažįstama plati valstybių vertinimo laisvė paskirstant kompensaciją, nustatytą tarptautinėje sutartyje.

2.8.2. Kompensacija, nustatyta valstybių tarptautinėje sutartyje, kaip kliūtis kompensacijai pagal vėlesnį valstybės nacionalinės teisės aktą

Praktikoje yra pavyzdžių, kai valstybė, suteikdama kompensaciją kitai valstybei (o ne tiesiogiai aukoms), perkelia kompensacijos mokėjimo aukoms našta šiai valstybei (kitai tarptautinės sutarties šaliai) ir laiko save atleista nuo

22 April 1998. Kadangi Prancūzijos ir Rusijos tarptautinėje sutartyje buvo *tik išreikštas ketinimas kiek įmanoma greičiau išspręsti ginčą* dėl turtinių reikalavimų dėl asmenų nuosavybės, atitinkamai ši tarptautinė sutartis nesuteikia asmenims teisės į kompensaciją, kuri galėtų patekti į EŽTK 1 Protokolo 1 str. veikimo sritį. Taigi EŽT Komisija pripažino pareiškimą pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. nepriimtiniu *ratione materiae*. Cf. su disertacijos tematika nesusijęs EŽTT sprendimas Beaumartin v. France, judgment, ECtHR, Application no. 15287/89, 24 November 1994, para. 28. Maroko ir Prancūzijos tarptautinėje sutartyje buvo nustatyta Maroko išmoka tam tikroms kategorijoms asmenų už patirtą žalą. EŽTT EŽTK 6 str. 1 d. kontekste pripažino, kad ši tarptautinė sutartis nustatė šiems asmenims teisę į kompensaciją, nepaisant to, kad Prancūzija turėjo pati dar vėliau paskirstyti šią bendrą sumą šiems asmenims. **Taip pat žr.** panašius EŽTT sprendimus EŽTK 1 Protokolo 1 str. kontekste (EŽTT pripažino, kad valstybių tarptautinė sutartis ir vėliau vienos iš susitariančios šalies, Prancūzijos, nacionalinė teisė sukūrė pareiškėjams teisę į kompensaciją, kuri gali būti laikoma „nuosavybe“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme): Simone Thivet c. France, décision, CEDH, requête no 57071/00, 24 octobre 2000; Gerald de Dreux-Breze c. France, décision, CEDH, requête no 57969/00, 15 mai 2001; Joseph Abrial et Autres c. France, décision, CEDH, requête n°58752/00, 15 mai 2001.

⁸⁶² Pagal 1997 m. gegužės 27 d. sudarytą tarptautinę sutartį Rusija sumokėjo 400 mln. USD dolerių Prancūzijai siekdama padengti skolą, atsiradusią iki 1945 m. gegužės 9 d. Vėliau Prancūzija savo teisės aktais turėjo nustatyti sumų, numatytų šioje tarptautinėje sutartyje, paskirstymo sąlygas.

⁸⁶³ Žr. su disertacijos tematika nesusijusį EŽTT sprendimą: Geneviève Corblet de Fallerans c. France, décision, CEDH, requête no 50166/08, 19 octobre 2010.

tolimesnių tos kitos tarptautinės sutarties šalies asmenų reikalavimų dėl kompensacijos. Pvz., Rumunija pasirašė su kitomis valstybėmis (Austrija, JAV, Kanada, Turkija, Nyderlandais, Italija, Norvegija, JK, Prancūzija, Graikija, Danija ir Liuksemburgu) tarptautines sutartis dėl kompensacijos už Rumunijoje konfiskuotą užsienio piliečių nuosavybę. Taigi tos užsienio valstybės ir turėjo išmokėti kompensaciją, gautą pagal tarptautines sutartis, savo piliečiams⁸⁶⁴. 2001 m. vasario 8 d. Rumunijos akte Nr. 10 buvo numatyta, kad užsienio valstybių piliečiai, kurie jau gavo piniginę kompensaciją pagal šias dvišales sutartis, neturi teisės gauti kompensacijos⁸⁶⁵.

Atrodo, tokią valstybių teisę palaiko ir TTT, kuris pažymėjo, kad tais atvejais, kai valstybė, gavusi lėšas pagal tarpvalstybinį susitarimą, nusprendė jas panaudoti ekonomikai, infrastruktūrai atkurti, o ne paskirti savo piliečiams, aukoms, sunku suprasti, kodėl tas faktas, kad asmenys negavo savo dalies kompensacijos, turi suteikti asmenims teisę pateikti reikalavimus prieš valstybę, sumokėjusią kompensaciją jų pilietybės valstybei⁸⁶⁶.

Panašų klausimą teko nagrinėti ir EŽTT. Paminėtinas EŽTT sprendimas dėl priimtino *Olga Ziegner-Koppany v. Vokietija* byloje⁸⁶⁷. Pagal VFR nacionalinės teisės aktą dėl nuosavybės paskirstymo nuosavybė atitenka Vokietijai, jeigu už ją buvo sumokėta kompensacija pagal dvišalę VDR ir trečios valstybės tarptautinę sutartį. Tuo tarpu pagal neišspręstų nuosavybės klausimų sprendimo įstatymo (vok. – *Vermögensgesetz*) 1§8(b) punktą VFR nepadengia nuosavybės praradimo nuostolių, jeigu šie nuostoliai jau sureguliuoti dvišalėje VDR ir trečios valstybės tarptautinėje sutartyje. Vokietijos nacionaliniai teismai aiškino, kad 1§8(b) punkto tikslas buvo išvengti, kad Vokietija mokėtų dvigubą kompensaciją, kai žala, priskirtina VDR, jau buvo kompensuota. Anot nacionalinių VFR teismų, vienintelis reikalavimas yra, kad tam tikras turtas būtų padengtas dvišalėje tarptautinėje

⁸⁶⁴ Teisinį reguliavimą disertacijos autorei maloniai paaiškino Rumunijos teisininkė Carmen Lascu el. paštu 2014 m. kovo 13 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 13 d.]. Asmeninis pranešimas.

⁸⁶⁵ Law 10 of 8 February 2001 on the legal status of buildings abusively confiscated during the 6 March 1945 – 2 December 1989. CLOSA MONTERO, Carlos. Study, išnaša 10, p. 123.

⁸⁶⁶ Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening), išnaša 40, para. 102.

⁸⁶⁷ *Olga Ziegner-Koppany v. Germany*, decision, ECtHR, Application no. 33994/02, 4 September 2006.

sutartyje, tuo tarpu visai nesvarbu, ar asmuo realiai gavo kompensaciją (tai, anot VFR teismų, buvo kitos dvišalės sutarties dalyvės (šioje byloje Austrijos vidaus reikalas). *Olga Ziegner-Koppaney v. Vokietija* byloje asmenys (VDR atimtos nuosavybės savininkai) negavo jokios kompensacijos pagal Austrijos nacionalinės teisės aktą⁸⁶⁸. Pareiškėja, remdamasi EŽTK 1 Protokolo 1 str., ginčijo tokį Vokietijos teismų aiškinimą. Tradiciškai EŽTT turėjo nustatyti, ar pareiškėja turi „nuosavybę“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme, tačiau tokios „nuosavybės“ buvimo nenustatė. EŽTT vėl pakartojo, kad EŽTT funkcija nėra nagrinėti fakto ar teisės klaidas, tariamai padarytas nacionalinio teismo tol, kol tokiu būdu nėra pažeistos EŽTK saugomos teisės ir laisvės. Visų pirma, nacionalinės institucijos, ypač teismai, turi aiškinti ir taikyti nacionalinę teisę. VFR teismų nacionalinės teisės aiškinimas atitinka teisės akto 1§8(b) punkto formuluotę ir tikslą, kuris buvo VFR išvengti dvigubos kompensacijos mokėjimo, sprendimai buvo suprantami ir negali būti laikomi aiškiai klaidingais ar savavališkais. Taigi pareiškėja neparodė, kad EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme turėjo „teisėtą lūkestį“ pagal VFR teisę dėl savo nuosavybės ir atitinkamai jos pareiškimas nesuderinamas *ratione materiae*. Panašiai, *Ib Melchior v. Vokietija* byloje EŽTT pasirėmė VFR teismų dvišalės VDR ir Danijos sutarties dėl kompensacijos už nuosavybę aiškinimu ir nusprendė, kad pareiškėjas vėlgi neturi teisės reikalauti grąžinti nuosavybę (neturi „nuosavybės“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme) ir pareiškimas atmestinas kaip nesuderinamas *ratione materiae*⁸⁶⁹.

Taigi galima padaryti išvadą, kad tarptautinės institucijos (TTT, EŽTT) tiesiogiai/netiesiogiai palaiko valstybių poziciją, kad valstybė, sumokėjusi kompensaciją pagal tarptautinę sutartį kitai valstybei (o ne tiesiogiai aukoms), gali laikyti save atleista nuo būsimų tos kitos susitariančios šalies asmenų reikalavimų dėl kompensacijos, nepriklausomai nuo to, ar kita susitarianti šalis realiai išmokėjo savo asmenims kompensaciją, gautą pagal tarptautinę sutartį.

⁸⁶⁸ Austrijos institucijos nusprendė, kad pirminė nuosavybės savininkė neturėjo Austrijos pilietybės aktualiame laikotarpiu, o pagal Austrijos teisę toks pilietybės turėjimas buvo vienas iš reikalavimų kompensacijai gauti.

⁸⁶⁹ *Ib Melchior v. Germany*, decision, ECtHR, Application no. 66783/01, 2 February 2006.

Galima teigti, kad tiesioginis kompensacijos mokėjimas aukoms labiau gina aukų interesus nei tarpvalstybinis. Jeigu visgi kompensacija nustatoma tarpvalstybiniu būdu, tarptautinėje sutartyje turėtų būti siekiama įtvirtinti kuo aiškesnius ir detalesnius priimtino reikalavimus kompensacijos gavėjams (aukoms) (tam, kad kompensaciją gaunanti valstybė vėliau neturėtų laisvės nacionalinėje teisėje spręsti, kas gaus kompensaciją, nustatytą tarptautinėje sutartyje).

2.8.3. Nepalankių tarptautinių sutarčių nuostatų taikymas aukų reikalavimams dėl kompensacijos

2.8.3.1. Nacionalinių teismų jurisdikcijos atėmimas valstybių tarptautine sutartimi

Tam tikroje tarptautinėje sutartyje gali būti atimta nacionalinių teismų jurisdikcija nagrinėti šioje sutartyje įtvirtintus klausimus. Tokiu atveju gali kilti klausimas dėl asmens teisės kreiptis į nacionalinį teismą. Lichtenšteino Princas Hans-Adam II reikalavimas grąžinti jo tėvui priklausiusį paveikslą, konfiskuotą Čekoslovakijos pagal vadinamąjį Beneš dekretą 1946 m., nes pareiškėjo tėvas buvo laikytas vokiečių tautybės, buvo nenagrinėtas Vokietijos nacionaliniuose teismuose. Nacionaliniai teismai pripažino, kad neturi jurisdikcijos nagrinėti tokio reikalavimo dėl 1952 m. Prancūzijos, JAV, JK ir Vokietijos Konvencijos dėl klausimų, kylančių po karo ir okupacijos 6 Skyriaus 3 str. Pareiškimas pagal EŽTK 6 str. 1 d. nebuvo sėkmingas ir EŽTT⁸⁷⁰. EŽTT, atsižvelgdamas į ypatingą Vokietijos statusą po Antrojo pasaulinio karo (Vokietija neturėjo galimybių priešintis susitariančių šalių reikalavimams atimti iš Vokietijos teismų jurisdikciją nagrinėti ieškinius dėl konfiskavimo priemonių), nustatė, kad toks Vokietijos teismų jurisdikcijos ribojimas siekė teisėto tikslo (įvairiomis tarptautinėmis sutartimis Vokietijai pavyko pasiekti okupacinio režimo pabaigą ir susigrąžinti suverenitetą vidaus

⁸⁷⁰ Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany, judgment, ECtHR (GC), Application no. 42527/98, 12 July 2001, para. 38-70.

ir užsienio klausimams suvienytoje Vokietijoje) ir buvo proporcingas (EŽTT, vėl suteikdamas pirmenybę nacionalinėms institucijoms, ypač teismams, aiškinti ir taikyti nacionalinę teisę, pastebėjo, kad negali būti tvirtinama, kad Vokietijos teismų šios tarptautinės sutarties 6 Skyriaus 3 str. aiškinimas buvo nesuderinamas su ankstesne Vokietijos teismų praktika ar buvo klaidingas, savavališkas; be to, pareiškėjo galimybė ginčyti eksproprijavimo priemonių, vykdytų buvusios Čekoslovakijos, galiojimą ir teisėtumą VFR buvo toloma ir netikėtina perspektyva, nes nuosavybė buvo eksproprijuojančios valstybės teritorijoje; tokia galimybė tik atsirado 1991 m. Čekijos Respublikai paskolinus paveikslą Vokietijai). Taigi EŽTK 6 str. 1 d. nepažeista⁸⁷¹.

2.8.3.2. Aukų reikalavimų dėl kompensacijos nagrinėjimo sustabdymas tarptautine sutartimi

Praktikoje yra pavyzdžių, kai asmenų reikalavimų dėl kompensacijos nagrinėjimas buvo sustabdomas tarptautine sutartimi. Pvz., 1953 m. vasario 27 d. sudarytame Londono skolų susitarime (angl. – *London Debts Agreement*) 5(2) str. *inter alia* buvo numatyta, kad valstybių, kariaujančių su Vokietija, ir valstybių, okupuotų Vokietijos karo metu, piliečių pareiškimų, kylančių iš Antrojo pasaulinio karo ir pateiktų prieš Reichą ar Reicho institucijas, nagrinėjimas turi būti atidėtas iki žalos atlyginimo problemos galutinio išsprendimo⁸⁷². Tokio sustabdymo tikslas buvo išvengti Vakarų Vokietijos

⁸⁷¹ EŽTT teisėjo Ress ir prisijungusio teisėjo Zupančič manymu, dėl byloje nagrinėtos tarptautinės sutarties 6 Skyriaus 3 str. nuostatos atimant Vokietijos teismų jurisdikciją pažeista pati teisė į teisimą esmė ir todėl negalėjo būti nagrinėjamas tokio ribojimo proporcingumo klausimas, tačiau atsižvelgiant į ypatingą Vokietijos statusą po Antrojo pasaulinio karo, EŽTK 6 str. 1 d. nebuvo pažeista. Concurring Opinion of Judge Ress joined by Judge Zupančič. In *Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany*, judgment, ECtHR (GC), Application no. 42527/98, 12 July 2001. EŽTT teisėjas Costa taip pat nesutinka su EŽTT sprendime pateiktu argumentavimu. Anot teisėjo Costa, galima būtų teigti, kad atsižvelgiant į tarptautinės sutarties nuostatas pareiškėjas neturėjo „reikalavimo bent įrodomais pagrindais“ Vokietijos nacionalinėje teisėje. Galima būtų neigti ginčo tikrumą ir rimtumą atsižvelgiant į tolimą ir netikėtiną perspektyvą bylinėtis Vokietijos teismuose. Tarptautinė sutartis turėjo viršenybę prieš nacionalinę teisę ar tai buvo *quasi-force majeure* atvejis. Žr. Concurring Opinion of Judge Costa. In *Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany*, judgment, ECtHR (GC), Application no. 42527/98, 12 July 2001.

⁸⁷² Agreement on German external debts (with annexes and subsidiary agreements). Signed at London, on 27 February 1953, UNTS Vol. 333, p. 3.

nemokumo ir atkurti normalius ekonominius santykius su kitomis valstybėmis. Remdamiesi šiuo susitarimu Vokietijos teismai atmesdavo individualius ieškinius. Galutinis išsprendimas nustatytas tik 1990 m. rugsėjo 12 d., sudarius vadinamąją „du plus keturi“ sutartį tarp VFR ir VDR ir keturių buvusių valstybių sąjungininkių (JAV, Didžiosios Britanijos, Prancūzijos ir Sovietų Sąjungos). 2003 m. VFR Aukščiausiasis Teismas *Distomo* byloje pažymėjo, kad 1990 m. rugsėjo 12 d. „du plus keturi“ tarptautinė sutartis, nors ir nebuvo taikos sutartis, turėjo būti laikoma galutiniu susitarimu dėl Vokietijos, kuris padarė Londono skolų susitarimą pasenusi⁸⁷³.

Pareiškėjai, bandydami skusti jų reikalavimų nenagrinėjimą (nagrinėjimo sustabdymą) nacionaliniuose teismuose dėl tokios tarptautinės sutarties, matyt, remtųsi EŽTK 1 Protokolo 1 str. Atrodo, EŽTT asmenų pareiškimai būtų nepriimtini dėl „nuosavybės“ („teisėtų lūkesčių“) neturėjimo. Jeigu EŽTK 6 str. 1 d. ir būtų taikoma (nors EŽTT galbūt galėtų pripažinti, kad tokia pareiškėjų teisė nėra įtvirtinta nacionalinėje teisėje bent įrodomais pagrindais), matyt, vis tiek toks ribojimas būtų pateisintas (nes ribojimas teisėtas (numatytas teisės normoje), siekė teisėto tikslo (pvz., išvengti Vakarų Vokietijos nemokumo ir atkurti normalius ekonominius santykius su kitomis valstybėmis) ir būtų proporcingas atsižvelgiant į ypatingas bylos aplinkybes ir ribotą EŽTT teisę aiškinti valstybių nacionalinę teisę.

2.8.3.3. Valstybių atsisakymas nuo reikalavimų dėl kompensacijos aukų vardu

Nagrinėjant kompensacijos mokėjimo totalitarinių režimų aukoms istoriją galima pastebėti daug pavyzdžių, kai valstybės atsisakydavo reikalavimų dėl kompensacijos ne tik savo vardu, bet ir savo piliečių vardu⁸⁷⁴. Valstybės,

⁸⁷³ BGH NJW 2003, 3488 at 3490. Cituota iš PITROFF, Sabine. Compensation Claims for Human Rights Breaches Committed by German Armed Forces Abroad during the Second World War: Federal Court of Justice Hands Down Decision in the *Distomo* Case. *German Law Journal*, 2004, Vol. 5(1), p. 19.

⁸⁷⁴ **Pvz., žr.** Union of Soviet Socialist Republics, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, United States of America, France, Australia, etc. Treaty of Peace with Italy. Signed at Paris, on

siekdamos apsiginti nuo aukų reikalavimų dėl žalos atlyginimo, iki šiol remiasi kitų valstybių atsisakymu nuo savo ir savo piliečių reikalavimų. Pvz., VFR, gindamasi nuo Italijos piliečių reikalavimų dėl kompensacijos už žalą, padarytą nacių režimo metais, *inter alia* remiasi tarptautinėmis sutartimis, kuriose Italija atsisakė reikalavimų dėl kompensacijos savo piliečių vardu⁸⁷⁵.

Analizuojant mokslininkų požiūrį į galėjimą remtis valstybės atsisakymu nuo asmenų reikalavimų dėl kompensacijos, galima išskirti šias grupes. Pirma, autoriai, kurie aiškiai pasisako prieš tokį valstybės atsisakymą, kai padarytas tarptautinis nusikaltimas (pažeista *jus cogens* norma), pabrėždami evoliucinį tokių atsisakymų aiškinimą atsižvelgiant į žmogaus teisių įsitvirtinimą. Pvz., TTT teisėjo A.A. Cançado Trindade nuomone, tarpvalstybinis asmens prigimtinių teisių atsisakymas negalimas, nes prieštarauja tarptautinei *ordre public*, pažeidžia *jus cogens* ir neturi jokių

10 February 1947, UNTS Vol. 49, p. 3; **kitus aktualius Italijos ir Vokietijos susitarimus** žr. Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening), išnaša 40, para. 24-25. **Taip pat žr. 1955 m. tarptautinės sutarties dėl nepriklausomos ir demokratinės Austrijos atkūrimo 23 str. 3 d.; 24 str. 1 d.** State Treaty (with annexes and maps) for re-establishment of an independent and democratic Austria, signed at Vienna, on 15 May 1955, UNTS Vol. 217, p. 223; **1953 m. SSRS ir VDR tarptautinės sutarties I dalį; sutarties IV dalį.** Protocol between the Union of Soviet Socialist Republics and the German Democratic Republic concerning the discontinuance of German reparations payments and other measures to alleviate the financial and economic obligations of the German Democratic Republic arising in consequence of the war, 22 August 1953, UNTS Vol. 221, p. 129; analizę mokslinėje literatūroje žr. ПОЛЯН, Павел Маркович, išnaša 11, p. 618; DOLZER, Rudolf, išnaša 48, p. 321-323; **1997 m. Čekijos Respublikos ir VFR susitaikymo deklaracijos IV punkta.** Czech-German Declaration on Mutual Relations and their Future Development of 21 January 1997 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://eudocs.lib.byu.edu/index.php/Czech-German_Declaration>

<http://www.mzv.cz/jnp/en/foreign_relations/archiv/second_world_war_and_its_impact/czech_german_declaration_on_mutual.html>. Deklaracijos analizę mokslinėje literatūroje žr. TOMUSCHAT, Christian. Individual Reparation Claims in Instances of Grave Human Rights Violations: The Position under General International Law, išnaša 685, p. 7.

⁸⁷⁵ Žr. Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy), reply of the Federal Republic of Germany, 5 October 2010, para. 12-34 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. birželio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16650.pdf>>. **Cf.** Apie Italijos teismų praktiką, kurioje pagrindžiama, kodėl 1947 m. ir 1961 m. tarptautinėse sutartyse nustatytu Italijos atsisakymu nuo asmenų reikalavimų negalima remtis konkrečiose bylose žr. CATALDI, Giuseppe; IOVANE, Massimo. Judicial Decisions. States and Other Subjects of International Law. *Italian Yearbook of International Law*, 2008, Vol. XVIII, p. 334-336. **Taip pat RF KT**, pateisindamas po Antrojo pasaulinio karo buvusių priešišku valstybių (ir jų piliečių, organizacijų, veikusių jų teritorijoje) perkeltų kultūros vertybių buvimą RF ir laikymą RF nuosavybe, *inter alia* remiasi ir buvusių priešišku valstybių (Bulgarijos, Vengrijos, Rumunijos, Italijos, Suomijos) 1947 m. taikos sutartyse įtvirtintu atsisakymu bet kurių pretenzijų, įskaitant ir savo piliečių pretenzijas, susijusias su karu, valstybėms sąjungininkėms. Конституционный Суд Российской Федерации, постановление от 20 июля 1999 г. N 12-П. Taip pat žr. Федеральный закон от 15 апреля 1998 г. N 64-ФЗ (ред. от 23 июля 2008 г.) „О культурных ценностях, перемещенных в Союз ССР в результате Второй мировой войны и находящихся на территории Российской Федерации“.

teisinių pasekmių. Manyti, kad tai nebuvo pripažįstama anksčiau (Antrojo pasaulinio karo metais ar 1947 m. taikos sutartyje), yra nepagrįsta, nes tokiu atveju būtų pripažįstama, kad valstybės gali daryti nusikaltimus žmoniškumui nebaudžiamos ir slėptis už atsisakymo išlygos, sudarytos su kita valstybe. Dėl tokio atsisakymo negalimumo A.A. Cançado Trindade dar labiau įsitikinęs, kai padarytas tarptautinis nusikaltimas⁸⁷⁶. Antra, yra mokslininkų, abejojančių dėl tokio valstybės atsisakymo nuo asmenų reikalavimų ir keliančių tam tikras sąlygas (pvz., alternatyvios žalos atlyginimo priemonės buvimas), kurioms esant tokie atsisakymai yra galimi. Pvz., D. Panditaratne nuomone, tarptautinė sutartis, pagal kurią asmenims užkertamas kelias reikalauti kompensacijos už *jus cogens* normos pažeidimą, galima, jeigu tuo pačiu numatomos pakankamos alternatyvios žalos atlyginimo priemonės⁸⁷⁷. Trečia, doktrinoje yra autorių, palaikančių valstybių atsisakymą reikalavimų dėl kompensacijos savo piliečių vardu. Pvz., P. d'Argent pateikia keletą argumentų: paprastai normos privalomasis pobūdis nereiškia draudimo atsisakyti žalos atlyginimo pareigos, kylančios iš šios taisyklės pažeidimo; nė viena speciali tarptautinės teisės norma nenustato tokio draudimo; toks atsisakymas gali būti nustatytas tarptautinėje sutartyje, net jeigu žalos atlyginimas yra aukos asmeninė teisė, nes valstybės kaip teisinės tvarkos šeimininkės gali įsipareigoti nacionalinėje

⁸⁷⁶ Dissenting opinion of Judge A.A. Cançado Trindade, para. 112-125, 151-153, 178. In *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy)*, Counter-Claim, Order of 6 July 2010, I.C.J. Reports 2010, p. 310; Dissenting opinion of Judge Cançado Trindade, išnaša 57, para. 63-72, 304. **Taip pat žr.** CATALDI, Giuseppe; IOVANE, Massimo. Judicial Decisions. States and Other Subjects of International Law. *Italian Yearbook of International Law*, 2008, Vol. XVIII, p. 334-336; CHRISTOPHER, Darcie L. *Jus Cogens, Reparation Agreements, and Holocaust Slave Labour Litigation. Law and Policy in International Business*, 2000, Vol. 31; Final report submitted by Mr. Theo van Boven, išnaša 46, para. 136.13.

⁸⁷⁷ PANDITARATNE, Dinusha. Rights-based Approaches to Examining Waiver Clauses in Peace Treaties: Lessons from the Japanese Forced Labor Litigation in Californian courts. *Boston College International & Comparative Law Review*, 2005, Vol. 28, p. 312-317. Anot D. Panditaratne, vergijos, priverčiamojo darbo draudimo atveju (kai kompensacijos nebuvimas, anot mokslininkės, yra būdingas tokių normų pažeidimui, nes iš dalies parodo sutartinių darbo santykių nebuvimą) tokia alternatyvi žalos atlyginimo priemonė galėtų būti tam tikro fondo įsteigimas aukoms; kitų *jus cogens* normų pažeidimo atveju tokios alternatyvios žalos atlyginimo priemonės nebūtinai turėtų būti kompensacijos, o, pvz., tiesos komisijos įsteigimas, kaltininkų persekiojimas). **Taip pat panašias mokslininkų nuomones žr.** GATTINI, Andrea. To What Extent are State Immunity and Non-Justiciability Major Hurdles to Individuals' Claims for War Damages? *Journal of International Criminal Justice*, 2003, Vol. 1, p. 364-367; SHELTON, Dinah. *Remedies in International Human Rights Law*, išnaša 34, p. 463.

teisėje apriboti individualių teisių, suteiktų pagal tarptautinę teisę, įgyvendinimą, jeigu yra tam tikros sąlygos (būtinumas ir proporcingumas)⁸⁷⁸.

Taigi, matyti, kad mokslinėje literatūroje yra skirtingų pozicijų besilaikančių autorių, bet šios disertacijos tikslais svarbu iširti aukų galimybes apskūsti tarptautinėse institucijose (EŽTT, JT ŽTK) valstybių atsisakymą nuo reikalavimų dėl kompensacijos šių aukų vardu. Yra pavyzdžių, kai buvo nustatyta, kad valstybė, atsisakiusi savo piliečių reikalavimų dėl kompensacijos, neturi teisinės pareigos suteikti tokią kompensaciją aukoms. Pvz., Izraelyje buvo iškeltas klausimas, ar atsižvelgiant į ankstesnį 1952 m. Liuksemburgo susitarime įtvirtintą Izraelio nuolaidžiavimą Vakarų Vokietijai dėl savo piliečių (Holokausto aukų) reikalavimų dėl kompensacijos iš Vakarų Vokietijos, Izraelis turi teisinę pareigą sumokėti kompensaciją savo piliečiams, neigiamai paveiktiems tokio nuolaidžiavimo. H. Cohen, vyriausiasis teisininkas (angl. – *Attorney General*) priėjo išvadą, kad Izraelis neturi tokios pareigos. H. Cohen pagrindė Izraelio pareigą mokėti aukoms išmokas tik moraline prasme⁸⁷⁹. Deja, kyla abejonių, ar totalitarinių režimų aukos turi perspektyvų apskūsti valstybės atsisakymą nuo jų reikalavimų dėl kompensacijos ir įpareigoti sumokėti joms priklausančią kompensaciją tarptautiniu lygmeniu. Pvz., 1941 m. siekiant apginti Hong Kongą nuo japonų įsiveržimo, pranešėjai H. Atkinson, J. Stroud, R. Syr tarnavo dviejuose Kanados Vyriausybės batalionuose Hong Konge. 1941 m. gruodžio 25 d. Hong Kongo pajėgų nariai buvo įkalinti stovyklose, valdomose japonų, išlaisvinti tik 1945 m. rugsėjį. Anot pranešėjų, sąlygos šiose stovyklose buvo nežmoniškos. Pranešėjai *inter alia* teigė, kad Kanados Vyriausybė neturėjo teisės ar įgaliojimo pagal 1952 m. taikos sutartį atsisakyti jų reikalavimų dėl

⁸⁷⁸ P. d'Argent, *Les réparations de guerre en droit international public. La responsabilité internationale des Etats à l'épreuve de la guerre* (2002), p. 759–774. Cituota iš D'ARGENT, Pierre. *Wrongs of the Past, History of the Future? The European Journal of International Law*, 2006, Vol. 17(1), p. 288. Panašiai, **E. Benvenisti teigimu**, bendrai pripažinta, kad valstybės gali atsisakyti žalos atlyginimo už bet kokią tarptautinės teisės pažeidimą ir bet kokio pobūdžio žalą. BENVENISTI, Eyal, išnaša 56, p. 1097.

⁸⁷⁹ Vyriausiojo teisininko teigimu, kadangi 1952 m. Liuksemburgo susitarime nustatytos pareigos valstybei tik ryšium su Vokietijos Vyriausybe, Izraelio piliečiai neturi teisinio pagrindo bylinėtis su valstybe. *The opinion of the Attorney-General dated 10.4.56 (the State Archyve: C 5422/1)*. Cituota iš *Report of the National Commission of Inquiry into the Assistance Given to Holocaust Survivors*, išnaša 532, p. 33.

kompensacijos už teisių pažeidimus. Aukų nuomone, Kanada pažeidė jų atžvilgiu Pakto 2 str. 3 d. a punktą ir Pakto 26 str. Tačiau JT ŽTK pažymėjo, kad ginčijamas Kanados pranešėjų teisės gauti kompensaciją iš Japonijos negynimas negali būti *ratione materiae* vertinamas kaip Pakto pažeidimas⁸⁸⁰. Atrodo, aukų pareiškimas dėl valstybės atsisakymo nuo reikalavimų dėl kompensacijos aukų vardu būtų pripažintas nepriimtiniu *ratione temporis* (jeigu atsisakymas buvo padarytas iki EŽTK įsigaliojimo) ir *ratione materiae* pagal EŽTK. Manytina, kad EŽTT tokio pobūdžio pareiškimas nebūtų nagrinėjamas pagal EŽTK 6 str. (nėra teisės, įtvirtintos bent įrodomais pagrindais). Jeigu EŽTK 6 str. ir būtų taikomas, prisimenant ankstesniuose disertacijos poskyriuose išnagrinėtą EŽTT praktiką, galbūt Teismas priėtų išvadą, kad toks ribojimas yra pateisinamas. Pvz., EŽTT pareiškėjai tvirtino, kad pažeista EŽTK 6 str. 1 d. Dėl 1996 m. ir 1997 m. sudarytų RF ir Prancūzijos tarptautinių sutarčių jie neteko teisinės gynybos priemonių šiose valstybėse, nes Prancūzija įsipareigojo nepalaikyti finansinių reikalavimų, kilusių iki 1945 m. gegužės 9 d., prieš RF, tuo tarpu pagal šias tarptautines sutartis asmenys gavo patirtai žalai neproporcingą kompensaciją. Tačiau EŽTT pažymėjo, kad net jeigu šios tarptautinės sutartys nebūtų sudarytos, pareiškėjai neturėjo galimybių laimėti RF teismuose, nes RF neprisiimdavo atsakomybės už caro režimo metais (iki 1917 m.) padarytas skolas asmenims. Nagrinėdamas įsikišimą į pareiškėjų teisę kreiptis į Prancūzijos teismus, EŽTT atsižvelgė į tai, kad Prancūzija derėjosi ir pasiekė susitarimą, suteikiantį visiems vertybinių popierių turėtojams bent simbolinę kompensaciją, be šio susitarimo, asmenys išvis negalėjo tikėtis reikalauti jokios kompensacijos. Be to, įsikišimas į pareiškėjų teisę, ginamą pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str., nebuvo priskirtintas Prancūzijos valstybei. Taigi EŽTT nesutiko, kad veiksmingos teisinės gynybos priemonės, suteikiančios pareiškėjams teisę reikalauti didesnės kompensacijos nei jie gavo, nebuvimas Prancūzijoje sudaro neproporcingą įsikišimą į pareiškėjų teisę kreiptis į teismą. EŽTT pripažino pareiškimą pagal EŽTK

⁸⁸⁰ Harry Atkinson, John Stroud, Roger Syr v. Kanada, 31 October 1995, Communication No. 573/1994, fifty-fifth session.

6 str. 1 d. aiškiai nepagrįstu⁸⁸¹. Net tais atvejais, kai pagal tarptautinę sutartį valstybė, gavusi tam tikro dydžio kompensaciją savo piliečiams iš kitos tarptautinės sutarties šalies, atsisako ateityje kelti reikalavimus dėl *didesnės* kompensacijos prieš tokią kitą susitariančią valstybę, abejotina dėl aukų pareiškimo pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. sėkmės. Net EŽTT pripažinus, kad pareiškėjas tokioje situacijoje turi „nuosavybę“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme (nes tarptautinė sutartis ir pilietybės nacionalinė teisė suteikė asmenims teisę į tam tikrą nustatyto dydžio kompensaciją), pareiškimas buvo pripažintas aiškiai nepagrįstu pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str.⁸⁸². Gaila, kad nėra aiški TTT pozicija dėl valstybės atsisakymo nuo totalitarinių režimų aukų reikalavimų. *Vokietija v. Italija* byloje TTT pripažino, kad šios bylos tikslais nėra būtina nagrinėti 1947 m. ir 1961 m. tarptautinėse sutartyse nustatytą Italijos atsisakymų piliečių vardu⁸⁸³.

Taigi, nors mokslinėje literatūroje galima rasti skirtingų pozicijų dėl valstybės teisės atsisakyti reikalavimų dėl kompensacijos aukų vardu, abejotina, ar totalitarinių režimų aukos gali apskųsti EŽTT, JT ŽTK kompensacijos nesuteikimą (kai jų interesams atstovaujanti valstybė apskritai atsisakė reikalavimų dėl kompensacijos) ar didesnės kompensacijos nesuteikimą (kai jų interesams atstovaujanti valstybė atsisakė ateityje kelti reikalavimus kitai valstybei (valstybei pažeidėjai) dėl didesnės kompensacijos).

⁸⁸¹ Žr. su disertacijos tematika nesusijusius EŽTT sprendimus: *Gerald de Dreux-Breze c. France*, décision, CEDH, requête n°57969/00, 15 mai 2001; *Joseph Abrial et Autres c. France*, décision, CEDH, requête n°58752/00, 15 mai 2001.

⁸⁸² Žr. su disertacijos tematika nesusijusį EŽTT sprendimą: *Joseph Abrial et Autres c. France*, décision, CEDH, requête n°58752/00, 15 mai 2001. Tiesa, šioje byloje EŽTT, vertindamas įsikišimo į pareiškėjų teisę netrukdomai naudotis savo nuosavybe proporcingumą, analizavo kompensacijos dydžio ribotumo pateisinimą, o ne patį valstybės atsisakymą palaikyti finansinius reikalavimus dėl didesnės asmenų kompensacijos ateityje.

⁸⁸³ *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening)*, išnaša 40, para. 108.

III. VALSTYBĖS ĮSIPAREIGOJIMŲ MOKĖTI KOMPENSACIJĄ ĮGYVENDINIMO VEIKSMINGUMAS

“*Compensation can never compensate.*”
Joseph W. Singer⁸⁸⁴

3.1. Žalos atlyginimo funkcijos ir veiksmingumas

Pripažįstama, kad žalos atlyginimas (įskaitant kompensaciją) gali palengvinti susitaikymą ir pasitikėjimą valstybe, pokonfliktinėje visuomenėje taiką daro stabilesnę⁸⁸⁵. Tačiau kyla klausimas, kokie veiksniai turi įtakos žalos atlyginimo veiksmingumui, žalos atlyginimo priėmimui iš aukų pusės. Atlyginant žalą pageidautina vadovautis stiprinamojo teisingumo (angl. – *restorative justice*) teorija, kai siekiama ne tik materialiai atlyginti patirtą žalą, praradimus, bet ir sutaikyti auką su kaltininku, reabilituoti auką, pataisyti pažeistus santykius⁸⁸⁶.

Ch. S. Maier manymu, susitarimo dėl žalos už istorines skriaudas atlyginimo pasiekimas reiškia, kad praradimai nebelaikomi šventais, neliečiamais, niekada neužmirštamais, o patenka į politiškai derinamų sritį. Asmenys, gaudami kompensaciją, iš esmės turėtų sutikti su konflikto užbaigimu dėl materialinių reikalavimų, jeigu visi pareiškimai buvo išanalizuoti ir dėl jų visų buvo sutarta abiejų šalių laisva valia. Tačiau tai

⁸⁸⁴ „Kompensacija niekada negali kompensuoti.“ Joseph W. Singer. Cituota iš MINOW, Martha. *Between Vengeance and Forgiveness: Facing History after Genocide and Mass Violence*. Boston: Beaton Press, 1998, p. 91.

⁸⁸⁵ The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies, Report of the Secretary-General, 12 October 2011, S/2011/634, para. 26 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/docs/sc/sgrep11.htm>>.

⁸⁸⁶ Skirtingai nuo pataisomojo teisingumo (angl. – *corrective justice, remedial justice, compensatory justice*) ir skirstomojo teisingumo (angl. – *distributive justice*), stiprinamasis teisingumas sukoncentruotas ne tik į materialų tam tikrų išteklių perdavimą, bet apima skirtingas priemones, įskaitant, bet neapsiribojant materialine kompensacija. Stiprinamojo teisingumo teorijoje netiesiogiai pripažįstama, kad kompensacija gali net ižeisti, jeigu nėra lydima pripažinimo, atsiprašymo, atsakomybės. BUTI, Antonio. Victim’s Rights. Restorative Justice. In *The Pursuit of International Criminal Justice: A World Study on Conflicts, Victimization, and Post-Conflict Justice*. Antwerp: Intersentia, 2010, Vol. 1, p. 699-707; **Taip pat žr.** SHELTON, Dinah. *Remedies in International Human Rights Law*, išnaša 34, p. 10-11; 14-16; CUNNEEN, Chris. Exploring the relationship between reparations, the gross violation of human rights, and restorative justice. In *Handbook of restorative justice: a global perspective*. Abingdon, New York: Routledge, 2006, p. 355-368.

nerieškia, kad gavus tokią suderintą kompensaciją neturi būti atminimo⁸⁸⁷. Iš tiesų, *atminimas, aukų bei jų kančių pripažinimas* yra veiksmingo žalos atlyginimo elementai. Žalos atlyginimas suvokiamas kaip tam tikras tiltas tarp praeities ir ateities, t. y. viešas aukų kančių pripažinimas ir bandymas atlyginti už padarytą žalą yra svarbūs elementai judant bendros ateities link⁸⁸⁸. Kompensacijos mokėjimas laikomas materialia aukų kaip teisių turėtojų pripažinimo forma. Kompensacija sustiprina pastangas, nukreiptas į pripažinimą⁸⁸⁹. Nors doktrinoje ir pripažįstama, kad, pvz., Vokietijos fondo išmokos mokamos per vėlai ir negali pasiekti daugumos mirusių priverstinių darbuotojų, be to, negali būti laikomos tinkama kompensacija priverstiniams darbuotojams už jų pajamų praradimą ir patirtą moralinę žalą, tačiau tokie mokėjimai gali simbolizuoti aukų kančių pripažinimą ir bent truputį pagerinti priverstinių darbuotojų ekonominę padėtį ir gyvenimo sąlygas⁸⁹⁰.

Dar vienas iš pagrindinių žalos atlyginimo tikslų įvardinamas aukų *orumo atkūrimas ir reintegracija į visuomenę*⁸⁹¹.

Atsiprašymas ir kaltės pripažinimas. Paprastai kompensacijos mokėjimas lydimas kompensaciją mokančios valstybės atsiprašymu, bent moraline prasme (jeigu ne teisine) kaltės pripažinimu. Iš tiesų, nemokant tam tikros piniginės kompensacijos kartu su atsiprašymu, daug kas nelaikys tokio atsiprašymo rimtu; tuo pačiu kompensacija be atsiprašymo taip pat greičiausiai

⁸⁸⁷ MAIER, Charles S., išnaša 253, p. 297-298.

⁸⁸⁸ ROMBOUTS, Heidy; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 353-354.

⁸⁸⁸ MALAMUD-GOTI, Jaime E; ir GROSMAN, Lucas Sebastián, išnaša 645, p. 551.

⁸⁸⁹ Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, Pablo de Greiff, išnaša 30, para. 30.

⁸⁹⁰ SEIFERT, Achim, išnaša 105, p. 487-488. Tyrimas Čekijoje parodė, kad daugelis politinių represijų aukų suvokia pinigines kompensacijas kaip jų kančių pripažinimą, kurio vien atsiprašymas ir gestai negali pasiekti. DAVID, Roman; CHOI YUK-PING, Susanne, išnaša 24, p. 423-424. Anot Y. Danieli, padaryta žala (pvz., vaiko netektis, metai, praleisti koncentracijos stovykloje, asmens mirtis) negali būti kompensuota, tačiau kompensacija yra simbolis, parodantis valstybės kaltės pripažinimą, atsiprašymą. DANIELI, Yael. Essential elements of healing after massive trauma <...>, išnaša 30, p. 349. Kompensacija gali būti ne tik siekiama atlyginti aukų patirtą žalą, bet kompensacija gali turėti „tam tikrą ekspresyvią funkciją“, gali parodyti aiškų viešą pripažinimą, kad neteisingumas iš tiesų įvyko, neturi būti pakartotas ir pamirštas. Tokiu atveju piniginės kompensacijos tikslas yra ne tik sumokėti aukoms už patirtą materialinę ir finansinę žalą, bet ir suteikti simbolinę kaltės ir apgailėstavimo išraišką ir atsiprašyti aukų. HALDEMANN, Frank, išnaša 256, p. 728-729.

⁸⁹¹ MALAMUD-GOTI, Jaime E; ir GROSMAN, Lucas Sebastián, išnaša 645, p. 551.

bus atmesta remiantis tuo, kad pinigai nėra svarbiausia (angl. – “it’s not about money”) ir kad tokia kompensacija žemina, pigina aukų kančias⁸⁹².

Tiesos atskleidimas. Žalos atlyginimo už sunkų žmogaus teisių pažeidimą priemonės, kuriomis turi būti siekiama ne tik pašalinti ar atlyginti pažeidimo pasekmes, bet taip pat garantuoti teises į teisingumą ir žinoti tiesą, yra būtinos siekiant sustiprinti taiką, susitaikymą ir išvengti pažeidimo pasikartojimo⁸⁹³. Reikėtų sutikti su N. Roht-Arriaza teiginiu, kad tiesa, po kurios nėra konkreto, materialaus veiksmo, neatitiks daugelio aukų lūkesčių ir privers aukas jaustis ignoruojamomis ar išduotomis, bet vien kompensacija neatskleidžiant tiesos, nevykdant teisingumo, bus suprantama kaip mokėjimas už tylėjimą ar „krūvini pinigai“⁸⁹⁴. Pripažįstama, kad susitaikymas su praeitimi (angl. – *coming to terms with the past*) reiškia **sąžiningai analizuoti praeitį**. Tai verčia pripažinti ir įtraukti į istoriją bebalsius ir užmirštus; tai beveik visada reiškia pripažinti, kad ankstesnis įvykių aiškinimas buvo šališkas, susietas su valdančiųjų interesais; susitaikymas su praeitimi reikalauja atsiprašymo, restitucijos, visuomenės švietimo ir, kur tinkama, kaltųjų nubaudimo, jeigu jie dar gyvi⁸⁹⁵.

Iš vienos pusės, nagrinėjant neprivalomą teisę negalima padaryti išvados, kad valstybės kompensaciją būtinai turi lydėti atsiprašymas, atminimas, aukų bei jų kančių pripažinimas, tiesos atskleidimas ir pan. Iš kitos pusės, neprivalomoje teisėje yra įvairių žalos atlyginimo formų, kurios, kai tinkama, turėtų būti taikomos ir dėl kurių tinkamumo sprendžia valstybės. Taigi, nors neprivalomoje teisėje nėra tiesiogiai nustatyta, kad valstybės kompensacija aukoms nėra veiksminga nesant valstybės atsiprašymo,

⁸⁹² TORPEY, John. Introduction <...>, išnaša 50, p. 23. **Taip pat žr.** LAPLANTE, Lisa J. Negotiating Reparation Rights: the Participatory and Symbolic Quotients. *Buffalo Human Rights Law Review*, 2013, Vol. 19, p. 233-236; BARKAN, Elazar. *The Guilt of Nations* <...>, išnaša 18, p. 324.

⁸⁹³ CITRONI, Gabriella, išnaša 88, p. 71.

⁸⁹⁴ ROHT-ARRIAZA, Naomi. Victim’s rights. Reparations in International Law and Practice, išnaša 159, p. 655. **Panašią nuomonę žr.** Report of the independent expert to update the Set of Principles to combat impunity, Diane Orentlicher, Commission on Human Rights, sixty-first session, E/CN.4/2005/102, 18 February 2005, p. 17; HAMBER, Brandon. *Transforming Societies* <...>, išnaša 24, p. 109. **Pvz.**, Rumunijoje mokamos piniginės išmokos be atsiprašymo, visapusiškos informacijos suteikimo, kitos nematerialinio pobūdžio naudos buvo kritikuojamos kaip tiesiog pastangos nupirkti komunistinio režimo aukų tylėjimą. STAN, Lavinia, išnaša 93.

⁸⁹⁵ CAIRNS, Alan. Coming to Terms with the Past. In *Politics and the Past: on Repairing Historical Injustices*. Lanham (Md.): Rowman and Littlefield, 2003, p. 82-85.

atminimo, tiesos atskleidimo ir pan., visgi galima daryti prielaidą, kad netiesiogiai tokia pozicija palaikoma, kai yra tinkama taikyti kitą žalos atlyginimo formą (satisfakciją). Išnagrinėtoje EŽTT praktikoje nenustatyta pavyzdžių, kai būtų pripažinta, kad valstybės, nustatydamos kompensaciją totalitarinių režimų nusikaltimų aukoms, kartu turi taikyti ir kitas žalos atlyginimo formas, ypač satisfakciją (tai yra suprantama prisimenant EŽTT poziciją, kad valstybės turi plačią vertinimo laisvę atlygindamos totalitarinių režimų aukų patirtą žalą). Išnagrinėtoje JT ŽTK praktikoje tokių atvejų taip pat nenustatyta. Tačiau tarptautinėje teisėje visgi yra pavyzdžių, kai nustatoma, kad valstybė aukoms turi suteikti ne tik kompensaciją, bet ir kitas žalos atlyginimo formas. Visų pirma, paminėtina AŽTT praktika⁸⁹⁶, kuri galėtų būti pavyzdžiu suteikiant žalos atlyginimą totalitarinių režimų aukoms tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu.

Pagal van Boven/Bassiouni principų 15 principą kompensacija turi būti proporcinga pažeidimų sunkumui ir patirtai žalai; 20 principu vėl minima, kad kompensacija turi būti proporcinga pažeidimų sunkumui ir kitoms bylos aplinkybėms. Žalos atlyginimo proporcingumas pažeidimo pobūdžiui ir patirtai žalai paminėtas ir Čikagos principų 3.5. principu⁸⁹⁷. Tačiau reikėtų pripažinti, kad neįmanoma atkurti aukų teisių tarsi pažeidimo nebūta, juk giminaičių netekties, prarastos sveikatos, vaikiškų baisių prisiminimų, prarastų galimybių negalima ištrinti, panaikinti. Pvz., daug izraeliečių nenorėjo priimti Vokietijos siūlomos kompensacijos už savo vaikų mirtis, nes jų negalima vertinti pinigais⁸⁹⁸. Taigi *svarbu, kad būtų suvokta ir pažymėta, kad jokia pinigų suma negali visiškai atlyginti aukų patirtos žalos; patirtų kančių*⁸⁹⁹.

⁸⁹⁶ Tokios AŽTT praktikos apibendrinimą žr. CITRONI, Gabriella, išnaša 88, p. 55-57.

⁸⁹⁷ The Chicago Principles, išnaša 71, p. 57.

⁸⁹⁸ MAIER, Charles S., išnaša 253, p. 297; HENRY, Marilyn, išnaša 11, p. 9-10.

⁸⁹⁹ **Theo van Boven** savo galutiniam pranešime pažymėjo, kad yra aišku, kad sunkūs žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pažeidimai, ypač padaryti dideliu mastu, yra neatitaisomi (angl. – *irreparable*). Tokiu atveju joks žalos atlyginimas negali būti proporcingas aukų patirtai žalai. Tačiau yra imperatyvi teisingumo norma, kad kaltininkų atsakomybė būtų nustatyta ir aukų teisės būtų kiek įmanoma daugiau palaikytos. Final report submitted by Mr. Theo van Boven, išnaša 46, para. 131. Anot **A.A. Cançado Trindade**, *restitutio in integrum* yra negalima, kai padarytas žmogaus teisių pažeidimas. Žalos atlyginimas tik suteikia aukoms priemones, palengvinančias aukų kančias, darydamas jas lengviau pakeliamas. Reasoned Opinion of Judge A.A. Cançado Trindade. In *Case of Bulacio v. Argentina*, Judgment of September 18, 2003 (Merits, Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 100.

Doktrinoje kartais plačiau paaiškinama, kodėl negalima kalbėti apie kompensacijos proporcingumą pažeidimui. Aukų gyvybės ar patirtos kančios negali būti įvertintos pinigais. Atitinkamai kompensacija turėtų būti traktuojama kaip pagalba aukų gyvenimo kokybei pagerinti. Kita problema traktuojant kompensaciją kaip proporcingą patirtai žalai yra ta, kad skirtingi žmonės tą pačią žalą gali išgyventi skirtingai, skirtingu laipsniu. Net jeigu kompensacija pagrįsta buvusių ir būsimų pajamų suma, ji gali būti savavališka, nes remiamasi tiesiog prielaidomis ir bendrosiomis taisyklėmis (pvz., viena iš labiausiai ginčytinų prielaidų yra ta, kad pasaulis nesikeičia, kad, pvz., pajamos būtų buvusios tokios pat)⁹⁰⁰.

Žalos atlyginimo (įskaitant kompensaciją) funkcijas, atrodo, puikiai atskleidžia Vokietijos fondo pavadinimas „Atmintis, atsakomybė ir ateitis“. Simbolinį fondo pavadinimą paaiškino kancleris G. Schröder. „Atmintis“ reiškia, kad nepamirštumėme, kad Aušvico žiaurumai yra ne gamtos katastrofa, o padaryta žmonių; „atsakomybė“, nes apgailestaujant reikia padaryti kažką konkrečiau; „ateitis“, nes reikia padaryti kažką tam, kad niekas panašaus pasaulyje nepasikartotų⁹⁰¹.

Siekiant žalos atlyginimo (įskaitant kompensaciją) veiksmingumo, ***nustatytas žalos atlyginimas kiek įmanoma turėtų atspindėti aukų norus, pageidavimus.*** Ši tikslą pasiekti turėtų padėti aukų įtraukimas į žalos atlyginimo nustatymo procesą. Naujų standartų nustatymo procese dalyvauja

Kaip taikliai pažymėjo **M. Minow**, nėra rinkos priemonių, prilygstančių normalaus gyvenimo be naktinių košmarų ar kaltės vertei. MINOW, Martha, išnaša 884, p. 104. Anot **B. Hamber**, psichologinis sunkių žmogaus teisių pažeidimų poveikis ir padaryta žala niekada negali būti visiškai panaikinta, tai, kas prarasta, negali būti gražinta, todėl psichologinės ir socialinės gynybos priemonės geriausiu atveju gali būti tik psichologiškai *pakankamai geros*. HAMBER, Brandon. *Transforming Societies* <...>, išnaša 24, p. 80-81, 101-103, 191-192. **Taip pat žr.** DANIELI, Yael. Essential elements of healing after massive trauma <...>, išnaša 30, p. 349; BARKAN, Elazar. *The Guilt of Nations* <...>, išnaša 18, p. 324, 329; FERSTMAN, Carla; GOETZ, Mariana; STEPHENS, Alan. Introduction. In *Reparations for Victims of Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity: Systems in Place and Systems in the Making*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009, p. 9; BROOKS, Roy L. The Age of Apology. <...>, išnaša 166, p. 9; HALDEMANN, Frank, išnaša 256, p. 728-729; LAPLANTE, Lisa J., išnaša 892, p. 221-222. **Negalėjimas visiškai atlyginti žalos pažymimas ir praktikoje.** Pvz., 1999 m. Vokietijos Prezidentas J. Rau pažymėjo, kad jokia pinigų suma negali atlyginti aukų patirtos žalos, patirtų kančių. COLLINS, Lawrence. Reflections on Holocaust Claims in International Law. *Israel Law Review*, 2008, Vol. 41(3), p. 441-442. Austrijos federalinio kanclerio W. Schüssel kalbą žr. KRIEBAUM, Ursula, išnaša 175, p. 192.

⁹⁰⁰ DE GREIFF, Pablo. Justice and Reparations, išnaša 160, p. 466, 474-475.

⁹⁰¹ ИВАНОВ, А.П. Трудный путь <...>, išnaša 538, p. 729.

įvairūs veikėjai (valstybės, nevyriausybinės organizacijos, ekspertai, žiniasklaida, aukos)⁹⁰². Neabejotina, sprendžiant dėl kompensacijos turėtų būti atsižvelgiama į pačių aukų interesus, poreikius; turi būti stengiamasi nesuteikti aukoms tuščių pažadų. JT Generalinio Sekretoriaus pranešimo 16 paragrafe pažymėta, kad pereinamojo laikotarpio teisingumo mechanizmo sėkmė didžiaja dalimi priklauso nuo konsultacijų su visuomene ir aukomis kokybe ir apimtimi⁹⁰³. Neprivalomoje teisėje taip pat pažymėta konsultacijų su aukomis svarba⁹⁰⁴. Mokslinėje literatūroje, organizacijų, dirbančių pereinamojo laikotarpio teisingumo srityje, patarimuose taip pat pabrėžiama, kad žalos atlyginimo programos sėkmė priklauso nuo konsultavimosi su aukomis, jų organizacijomis⁹⁰⁵. Tarptautinių organizacijų institucijų dokumentuose taip pat galima rasti raginimų bendradarbiauti su aukomis. Pvz., ET PA rezoliucijos

⁹⁰² Human Rights Standards: Learning from Experience, International Council on Human Rights Policy. This report is co-published with the International Commission of Jurists and the International Service for Human Rights, 2006, p. 21-35 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ichrp.org/files/reports/31/120b_report_en.pdf>.

⁹⁰³ Report of the Secretary-General, S/2004/616, išnaša 30. **Nacionalinių konsultacijų svarba siekiant atspindėti aukų poreikius pereinamojo laikotarpio programose pažymėta ir 2011 m. JT Generalinio Sekretoriaus pranešime.** The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies, Report of the Secretary-General, 12 October 2011, S/2011/634, para. 18 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/docs/sc/sgrep11.htm>>.

⁹⁰⁴ Updated set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity, išnaša 72, 32 principas; Report of the independent expert to update the Set of Principles to combat impunity, Diane Orentlicher, Commission on Human Rights, sixty-first session, E/CN.4/2005/102, 18 February 2005, p. 17; Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, išnaša 67, para. 6(b); The Chicago Principles, išnaša 71, p. 42, preambulė, 1 dalis; Resolution 1/2014. Reparation for Victims of Armed Conflict. Procedural Principles For Reparation Mechanisms, išnaša 75, 2 principas; Draft Procedural Principles for Reparation Mechanisms with Commentaries, išnaša 543. **Tarptautinės teisės asociacijos komentare pažymėta, kad šios aukų teisės būti išklausytoms įgyvendinimas ir įgyvendinimo laipsnis gali priklausyti nuo** bylos individualių aplinkybių. Be to, šios teisės apimtis gali skirtis priklausomai nuo žalos atlyginimo mechanizmo stadijos (pvz., parengimo ar jau įgyvendinimo).

⁹⁰⁵ ROHT-ARRIAZA, Naomi. Reparations Decisions and Dilemmas, išnaša 159, p. 200; CITRONI, Gabriella, išnaša 88, p. 70; CORREA, Cristián; GUILLEROT, Julie; ir MAGARRELL, Lisa. Reparations and Victim Participation: A Look at the Truth Commission Experience. In *Reparations for Victims of Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity: Systems in Place and Systems in the Making*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009, p. 385-412; DANIELI, Yael. Essential elements of healing after massive trauma <...>, išnaša 30, p. 343; taip pat žr. Pereinamojo laikotarpio teisingumo tarptautinio centro, tarptautinės ne pelno organizacijos, nuomonę. Reparations. The International Center for Transitional Justice [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ictj.org/our-work/transitional-justice-issues/reparations>>. **Anot L.J. Laplante, aukų dalyvavimas sprendžiant dėl piniginės kompensacijos programų padeda pasiekti du tikslus:** pirma, toks dalyvavimas užtikrina programos teisėtumą, pagrįstumą stiprindamas aukų norą pasiekti kompromisą ir, antra, užtikrina demokratijos iniciatyvas visuomenėje reintegrudamas anksčiau beteisės aukas į valstybę ir vystydamas geresnį valstybės atsaką į anksčiau buvusią struktūrinę nelygybę. LAPLANTE, Lisa J., išnaša 892, p. 225-233. Apie panašius aukų dalyvavimo tikslus žr. Independent study <...>, by Professor Diane Orentlicher, išnaša 48, p. 5-6.

Nr. 1205 (1999) 16 paragrafe skatinamas bendradarbiavimas su *inter alia* Europos žydų bendruomenėmis tiek nacionaliniu, tiek europiniu lygmeniu⁹⁰⁶. EŽTT irgi palaiko konsultavimąsi su visuomene siekiant gauti platų supratimą apie kompensacijos lygį, kurį atsakinga valstybė gali realiai sumokėti, apie skirtingas kompensacijos formas⁹⁰⁷. Nors ir nėra sutarta, ar aukų teisė būti išklaustyms yra įtvirtinta tarptautinėje teisėje, tačiau pripažįstama, kad ši teisė sparčiai vystosi⁹⁰⁸. Iš tiesų, praktikoje buvo konsultuojamasi su nacių aukų visuomeninėmis organizacijomis, visuomene. Toks bendradarbiavimas su visuomeninėmis organizacijomis buvo naudingas: jos pranešdavo potencialiems gavėjams apie kompensacijos mokėjimo tvarką, rinkdavo pareiškimus, konsultuodavo pareiškėjus, ieškodavo ir nustatydavo nukentėjusiuosius, tikslindavo koncentracijos stovyklų ir „kitų priverčiamojo laikymo vietų“ sąrašus, teikdavo informaciją apie fondo veiklą ir informuodavo fondą apie tai, kaip vertina fondo veiklą aukos, nustatydavo kompensacijos mokėjimo trūkumus. Be to, pažymima, kad aktyvi visuomeninių organizacijų veikla paskatino peržiūrėti kompensacijos mokėjimo programą įtraukiant papildomą gavėjų kategoriją⁹⁰⁹. Taigi įtraukiant aukas į kompensacijos nustatymo ir mokėjimo procesą užtikrinamas veiksmingas ir naudingas ryšys tarp aukų ir valstybės, nustatančios kompensaciją. Toks ryšys padeda ne tik rinkti bei platinti informaciją, bet ir nustatyti problemas ir jų sprendimo būdus, priimtinus pačioms aukoms. Tačiau reikia nepamiršti problemų, kylančių įtraukiant aukas į žalos atlyginimo (kompensacijos) procesą. Tai yra *inter alia* dėl „aukų konkurencijos“ ar „kančių konkurencijos“ (praktikoje aukos ne visada yra solidarios, yra atveju, kai aukos konkuruoja dėl jų pripažinimo, mokėtinų kompensacijų, kitų žalos atlyginimo priemonių; konkuruoti gali to paties ir skirtingų pažeidimų,

⁹⁰⁶ Resolution 1205 (1999) on Looted Jewish Cultural Property, išnaša 554.

⁹⁰⁷ *Manushaqe Puto and Others v. Albania*, judgment, ECtHR, Applications nos. 604/07, 43628/07, 46684/07 and 34770/09, 31 July 2012, para. 118.

⁹⁰⁸ Draft Procedural Principles for Reparation Mechanisms with Commentaries, išnaša 543, 2 principas.

⁹⁰⁹ ИВАНОВ, А.П. Трудный путь <...>, išnaša 538, p. 740-741.

nusikaltimų aukos)⁹¹⁰. Gali būti ir taip, kad aukos, apimtos savo skausmo, nesupranta kitų aukų kančių, kartais net mano, kad kitų aukų pripažinimas prilygsta jų aukos statuso neigimui⁹¹¹. Pačios aukos turi rodyti neabejotiną pareiškimų dėl žalos atlyginimo palaikymą; žalos atlyginimas turi būti didžiausias prioritetas grupėje, bent jos pasisakančioje grupės dalyje⁹¹². Yra ir kitų aukų dalyvavimo probleminių aspektų⁹¹³.

Valstybės prisiimtų išipareigojimų dėl kompensacijos tinkamas įgyvendinimas. Neabejotina, net laikantis aukščiau šiame disertacijos skyriuje minėtų siūlymų, kompensacijos negalima būtų laikyti veiksminga, jeigu valstybė, prisiėmusi išipareigojimus, nevykdo jų ar netinkamai vykdo. Valstybei priėmus tam tikras priemones (nacionalinės teisės aktus) dėl kompensacijos už aukų patirtą žalą, šių pačios valstybės prisiimtų išipareigojimų nevykdymas ar netinkamas vykdymas gali pažeisti tarptautinės teisės normas. EŽTT pripažįsta, kad perėjimas nuo buvusio (pvz., komunistinio) režimo prie teisės viršenybe grindžiamos teisinės santvarkos yra sudėtingas, tačiau jeigu susitarianti valstybė nusprendžia nustatyti teisės

⁹¹⁰ HUYSE, Luc, išnaša 22, p. 64; ROMBOUTS, Heidy; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 472-474. **Pvz.**, istoriko V. Sergijčuk nuomone, 1932-1933 m. Holodomoras Ukrainoje buvo genocidas, anot jo, tai įrodo šio bado palyginimas su badu, buvusiu tuo pačiu laiku Kazachstane. Голодомор был геноцидом: историк сравнил голод в Украине и Казахстане, 15.11.2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://gazeta.ua/ru/articles/history/_golodomor-byt-genocidom-istorik-sravnit-golod-v-ukraine-i-kazahstane/467398>. **Pvz.**, Sudetų vokiečiai, lygindami karo žalą, padarytą Čekijai, su žala, padaryta Vokietijai ir vokiečiams, tvirtina, kad čekai nukentėjo mažiau. BARKAN, Elazar. *The Guilt of Nations* <...>, išnaša 18, p. 138. **Pvz.**, kompensacijos srityje, atminimo projektuose nacių aukų žydų grupės, vietoj susivienijimo su romų ir sinti organizacijomis, dažnai atsiribodavo nuo jų. WOOLFORD, Andrew; WOLEJSZO, Stefan, išnaša 50, p. 896.

⁹¹¹ ROMBOUTS, Heidy; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 472-474.

⁹¹² Tai yra vienas iš sėkmingo žalos atlyginimo elementų R.L. Brooks žalos atlyginimo teorijoje (angl. – *theory of redress*). Plačiau žr. BROOKS, Roy L. Reflections on Reparations, išnaša 17, p. 105-107.

⁹¹³ **Plačiau apie aukų dalyvavimo sunkumus** (pvz., išteklių, organizuotumo, įgūdžių darant siūlymus bei derantis stoka ir pan.) žr. CORREA, Cristián; GUILLEROT, Julie; ir MAGARRELL, Lisa, išnaša 905, p. 389-394. **Pvz., apie interesų konfliktą tarp vietinės (Čekijos) ir pasaulinių (žydų) organizacijų žr.** BARKAN, Elazar. *The Guilt of Nations* <...>, išnaša 18, p. 151-152. **Apie skirtingų aukų kategorijų susivienijimų nenorą bendradarbiauti tarpusavyje žr.** Кристиан Унгвари, историк, исследователь работы венгерских спецслужб в 1949–1989. In *Круглый стол „Социальное и правовое положение жертв политических репрессий в современной Венгрии“*/Стенограмма, 3/03/2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.urokiistorii.ru/memory/conf/52046>>. **Apie žydų aukų organizacijų svarbą, solidarumą tarp jų, diasporos turėjimą, gebėjimą aiškiai nurodyti savo kančias ir gauti visuomenės ir politinį palaikymą derantis dėl nacių režimo metais padarytos žalos atlyginimo ir atitinkamą pasiektą rezultatą, palyginti su romais (sinti), žr.** WOOLFORD, Andrew; ir WOLEJSZO, Stefan, išnaša 50, p. 871-902.

normas dėl žalos atlyginimo, ji negali būti atleista nuo pareigos gerbti visas aktualias garantijas, nustatytas EŽTK⁹¹⁴. Valstybei ratifikavus EŽTK, įskaitant EŽTK 1 Protokolą, esamas nacionalinis teisinis reguliavimas gali būti laikomas sukuriančiu naują pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. ginamą nuosavybės teisę asmenims, tenkinantiems nacionalinėje teisėje nustatytus reikalavimus. Tokia pat taisyklė taikoma iki ratifikavimo esančiam teisiniam reguliavimui, įtvirtinančiam restituciją ar kompensaciją, jeigu šis reguliavimas liko galioti po EŽTK 1 Protokolo ratifikavimo valstybėje⁹¹⁵. Atitinkamai nacionalinėje teisėje įtvirtintos kompensacijos nemokėjimas ar netinkamas mokėjimas gali būti jau suprantami kaip įsikišimas į pareiškėjo naudojimąsi nuosavybe pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. Toks įsikišimas nepažeis EŽTK 1 Protokolo 1 str. tik tuo atveju, jeigu bus teisėtas (nacionalinė teisė bus prieinama, tiksli, numatoma), sieks teisėto tikslo (pozityvios pareigos atveju būtinas pateisinimas valstybės neveikimui) ir bus proporcingas, t. y. bus užtikrinta viešojo intereso ir teisės netrukdomai naudotis savo nuosavybe apsaugos pusiausvyra (asmuo dėl ginčijamo valstybės veikimo ar neveikimo nepatirs neproporcingos ir per didelės naštos). EŽTT atsižvelgs į kompensacijos sąlygas (jeigu situacija panaši į nuosavybės atėmimą), šalių elgesį, įskaitant valstybės priemones ir jų įgyvendinimą. Įstatyminis, administracinis ar kylantis iš institucijų praktikos netikrumas yra svarbus faktorius vertinant valstybės elgesį. Valstybės institucijos turi veikti tinkamu laiku, tinkamu ir suderinamu būdu⁹¹⁶. Valstybei

⁹¹⁴ J.S. and A.S. v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 40732/98, 24 May 2005, para. 53; Karaivanova and Mileva v. Bulgaria, judgment, ECtHR, Application no. 37857/05, 17 June 2014, para. 81.

⁹¹⁵ Broniowski v. Poland, judgment, ECtHR (GC), Application no. 31443/96, 22 June 2004, para. 125; Kopecký v. Slovakia, judgment, ECtHR (GC), Application No. 44912/98, 28 September 2004, para. 35; Oskar Pöder and Others v. Estonia, decision, ECtHR, Application no. 67723/01, 26 April 2005; Beshiri and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Application no. 7352/03, 22 August 2006, para. 82; Hans Eberhard Bars c. Allemagne, décision, CEDH, requête no 2725/04, 16 octobre 2006; Slavi Georgiev Slavov and Others v. Bulgaria, decision, ECtHR, Applications Nos. 20612/02, 42563/02, 42596/02, 16059/03, 32427/03, 2 December 2008, para. 78; Viașu c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 75951/01, 9 décembre 2008, para. 58; Danijel Smiljanić v. Slovenia, decision, ECtHR, Application no. 481/04, 2 June 2009, para. 29; Maria Atanasiu and Others v. Romania, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010, para. 136; Vasilev et Doycheva c. Bulgarie, arrêt, CEDH, requête no 14966/04, 31 mai 2012, para. 39; Eparhija Budimljansko-Nikšićka and Others v. Montenegro, decision, ECtHR, Application no. 26501/05, 9 October 2012, para. 68.

⁹¹⁶ Broniowski v. Poland, judgment, ECtHR (GC), Application no. 31443/96, 22 June 2004, para. 147-151; Kirilova and Others v. Bulgaria, judgment, ECtHR, Applications nos. 42908/98, 44038/98,

netinkamai įgyvendinant priimtus įsipareigojimus dėl kompensacijos gali būti pažeisti ir kiti EŽTK str. (pvz., EŽTK 6 str., 14 str. su kita materialia EŽTK nuostata ir t. t.). Taip pat nacionalinės teisės dėl kompensacijos už turta mokėjimo neįgyvendinimas arba netinkamas įgyvendinimas gali būti ginčijamas tam tikrais aspektais ir JT ŽTK (pvz., dėl nediskriminavimo principo nesilaikymo⁹¹⁷).

Taigi tiek mokslinėje literatūroje, tiek praktikoje pažymima, kad kompensaciją paprastai turėtų lydėti valstybės atsiprašymas, tiesos atskleidimas, orumo, reputacijos atkūrimas, atminimas ir pan. Neprivalomoje teisėje nustatytų įvairių žalos atlyginimo formų (įskaitant satisfakciją) nurodymas ir siūlymas, kai tinkama, jas taikyti bei AŽTT praktika (kaip pavyzdys) parodo, kad paprastai neturėtų būti apsiribojama vien tik kompensacija. Taip pat tarptautinėje teisėje kaip veiksmingo žalos atlyginimo komponentas pripažįstamas aukų galėjimas dalyvauti žalos atlyginimo procese. Tarptautinės institucijos (EŽTT, JT ŽTK) padeda užtikrinti tinkamą valstybės priimtų įsipareigojimų dėl kompensacijos įgyvendinimą.

Toliau esančiuose šios disertacijos dalies skyriuose aptariami tam tikri klausimai, susiję su valstybės tinkamu įsipareigojimų įgyvendinimu, bei tam tikri pasiūlymai dėl kompensacijos veiksmingumo tarptautinės ir nacionalinės teisės sąveikos kontekste.

3.2. Valstybės įsipareigojimų vykdymas laiku

Pvz., EŽTT pripažino EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimą dėl pernelyg ilgo (paprastai trukusio 8 m. ir ilgiau) nacionalinio proceso⁹¹⁸ dėl nuosavybės teisių atkūrimo

44816/98 and 7319/02, 9 June 2005, para. 106; Susanne Weber v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 55878/00, 23 October 2006; Maria Atanasiu and Others v. Romania, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010, para. 165-167; Sivova et Koleva c. Bulgarie, arrêt, CEDH, requête no 30383/03, 15 novembre 2011, para. 93-98.

⁹¹⁷ Alina Simunek, Dagmar Hastings Tuzilova and Josef Prochazka v. the Czech Republic, 31 July 1995, Communication No. 516/1992, fifty-fourth session; Peter and Eva Gratzinger v. the Czech Republic, 13 November 2007, Communication No. 1463/2006, ninety-first session; Libuse Polacková and Joseph Polacek v. the Czech Republic, 30 August 2007, Communication No. 1445/2006, ninetieth session.

⁹¹⁸ EŽTT proceso trukmės pagrįstumą vertina atsižvelgdamas į konkrečios bylos aplinkybes ir šiuos kriterijus: bylos sudėtingumą (bylos sudėtingumui įtakos turi proceso dalyvių skaičius, susiję

(kompensacijos už nacionalizuotą nuosavybę)⁹¹⁹, dėl pernelyg ilgo proceso, kuriame pagal specialiai priimtą nacionalinės teisės aktą pareiškėjai reikalavo kompensacijos už kito pobūdžio žalą⁹²⁰, ar pernelyg ilgo proceso (pvz., dėl nusavinimo sprendimo panaikinimo), turinčio įtakos vėlesniems pareiškėjų reikalavimams dėl kompensacijos (už komunistinio režimo metais nusavintą nuosavybę)⁹²¹. Dėl pernelyg ilgo nacionalinio proceso EŽTT pripažino ir EŽTK 1 Protokolo 1 str. pažeidimą⁹²². EŽTT pripažino ir EŽTK 13 str. pažeidimą todėl, kad pareiškėjas neturėjo veiksmingos vidaus teisinės gynybos priemonės apskusti pernelyg ilgą nacionalinį procesą, gauti kompensaciją už pernelyg ilgą nacionalinį procesą⁹²³.

teisminiai procesai, nuolatiniai teisės aktų pakeitimai ir restitucijos aspektas, poreikis gauti daug įrodymų), pareiškėjo ir atitinkamų institucijų elgesį, darantį įtakos proceso trukmei, ir paties proceso poveikį pareiškėjo teisėms. *Aleksa v. Lithuania*, judgment, ECtHR, Application no. 27576/05, 21 July 2009, para. 60; *Jablonská v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 60225/00, 9 March 2004, para. 28-43. **Proceso trukmės vertinimo kontekste pagal EŽTK 6 str. 1 d. EŽTT pažymėjo, kad byla laikoma sudėtinga, kai** joje nagrinėjama kompensacija už faktus, įvykusius 1950-aisiais metais ir turėjo būti išklaustyti keli liudytojai ir parengta bent viena eksperto nuomonė. *Irena Musku and Others v. Poland*, decision, ECtHR, Application no. 71669/01, 29 November 2005. **EŽTK 6 str. 1 d. reikalaujama, kad visos nacionalinio proceso stadijos asmens civilinėms teisėms ir pareigoms spręsti (įskaitant ir stadijas po sprendimo iš esmės, pvz., procesą dėl sprendimo įgyvendinimo, dėl proceso išlaidų) vyktų laikantis pagrįsto laiko.** *Gromzig v. Germany*, judgment, ECtHR, Application no. 13791/06, 4 February 2010, para. 78-79.

⁹¹⁹ *Cegielski v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 71893/01, 21 October 2003, para. 21-36; *Străin and Others v. Romania*, judgment, ECtHR, Application no. 57001/00, 21 July 2005, para. 60-69; *Aleksa v. Lithuania*, judgment, ECtHR, Application no. 27576/05, 21 July 2009, para. 46-62; *Igarienė and Petrauskienė v. Lithuania*, judgment, ECtHR, Application no. 26892/05, 21 July 2009, para. 36-44; *Smoje v. Croatia*, judgment, ECtHR, Application no. 28074/03, 11 January 2007, para. 35-47; *Čuden and Others v. Slovenia*, judgment, ECtHR, Application no. 38597/03, 21 December 2006, para. 14-25.

⁹²⁰ *Hałka and Others v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 71891/01, 2 July 2002.

⁹²¹ *J.S. and A.S. v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 40732/98, 24 May 2005, para. 55-59.

⁹²² *Igarienė and Petrauskienė v. Lithuania*, judgment, ECtHR, Application no. 26892/05, 21 July 2009, para. 55-60; *Aleksa v. Lithuania*, judgment, ECtHR, Application no. 27576/05, 21 July 2009, para. 81-89. *Igarienė ir Petrauskienė v. Lietuva* ir *Aleksa v. Lietuva* bylose EŽTT atkreipė dėmesį į tai, kad dar 1992 m. lapkričio 17 d. potvarkiu vietos valdžios institucija suteikė pareiškėjams teisę gauti kompensaciją, atitinkančią ginčijamų patalpų vertę. Nepaisant to, kad ši teisė buvo sukurta nebaigtine forma, kadangi ji turėjo būti įgyvendinta administraciniu sprendimu, kuriuo pareiškėjams turėjo būti skirtas valstybės turtas Vyriausybės nustatyta tvarka ir sąlygomis, ji aiškiai sudarė teisinį pagrindą, įpareigojantį valstybę šią teisę įgyvendinti. Kadangi pareiškėjai gavo pirmąją aukščiau minėtos kompensacijos dalį/kompensaciją tik 2008 m. gruodžio mėn., t. y. po daugelio metų, EŽTT laikė tai pareiškėjų teisės netrukdomai disponuoti savo nuosavybe nepateisinamu ribojimu. **Taip pat žr.** *Karaivanova and Mileva v. Bulgaria*, judgment, ECtHR, Application no. 37857/05, 17 June 2014, para. 79-82. Pastarojoje byloje nustatytas EŽTK 1 Protokolo 1 str. pažeidimas dėl nacionalinio proceso vilkinimo, netinkamai organizuojant valstybės nacionalinį procesą (pareiškėjai turėjo dalyvauti dviejuose procesuose, pirma, restitucijos procese, antra, *rei vindicatio* procese, patikslinančiame teises, pripažintas restitucijos procese).

⁹²³ *Cegielski v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 71893/01, 21 October 2003, para. 37-43; *Čuden and Others v. Slovenia*, judgment, ECtHR, Application no. 38597/03, 21 December 2006, para. 14-27; *Hartman v. the Czech Republic*, judgment, ECtHR, Application no. 53341/99, 10 July 2003, para. 78-84.

EŽTT palaiko konkrečių terminų nustatymą siekiant išvengti pernelyg ilgo pareiškimų nagrinėjimo bei pernelyg ilgo priimto sprendimo neįgyvendinimo tam tikroje valstybėje. Nesant privalomo termino pareiškimui administracinėje institucijoje išnagrinėti, nacionalinio teismo reikalavimas išnagrinėti pareiškimą „per pagrįstą laiko tarpą“ yra pavojuje likti teoriniu ir teisė kreiptis į teismą siekiant apskūsti administracinių institucijų proceso vilkinimą yra beprasmė. Tokiais atvejais konkrečių pagrįstų ir protingų terminų, lydimų teisminės peržiūros, nustatymas garantuotų kompensacijos mechanizmo veiksmingumą⁹²⁴. Nagrinėjant valstybių nacionalinės teisės aktus galima pastebėti tokių konkrečių terminų nustatymą pareiškimams dėl kompensacijos išnagrinėti⁹²⁵.

Teisės į teisingumą plačioji apimtis, teisingumas *lato sensu*, neapsiriboja formaliu kreipimusi, *stricto sensu*, į nacionalinę ir tarptautinę teisminę instituciją, bet taip pat apima ir teisę į teisingumo įgyvendinimą. Taigi teisė į teisingumą *lato sensu* yra teisė gauti, pasiekti teisingumą⁹²⁶. Pastebėtina, kad EŽTT teisingumą supranta *lato sensu*. EŽTT pripažino EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimą dėl galutinių ir įsiteisėjusių nacionalinių teismų/administracinių komisijų sprendimų, priimtų pareiškėjų naudai, (pvz., sprendimų, kuriuose nustatoma kompensacija už sovietinių institucijų nacionalizuotą nuosavybę) nevykdymo ilgą laiko tarpą (valstybė nesiėmė jokių priemonių sprendimams įgyvendinti)⁹²⁷. EŽTK pažeidimų pripažinta ir pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str.

⁹²⁴ Plačiau žr. Faimblat c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 23066/02, 13 janvier 2009, para. 53; Maria Atanasiu and Others v. Romania, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010, para. 225-226, 234; Vasilev et Doycheva c. Bulgarie, arrêt, CEDH, requête no 14966/04, 31 mai 2012, para. 69; Preda et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requêtes nos 9584/02, 33514/02, 38052/02, 25821/03, 29652/03, 3736/03, 17750/03 et 28688/04, 29 avril 2014, para. 119-133.

⁹²⁵ Pvz., Baltarusijos Aukščiausios Tarybos nutarimu patvirtintų nuostatų dėl piliečių, nukentėjusių nuo 20-80-ųjų metų represijų, teisių atkūrimo tvarkos 4 punkte nustatyta, kad komisijos asmens pareiškimą dėl teisių atkūrimo ir žalos atlyginimo nagrinėja ne ilgiau kaip 3 mėn. Постановление Верховного Совета Республики Беларусь, 21 декабря 1990 г. № 479-XII <...>, išnaša 142, 4 punktas. **Taip pat žr.** Положение о порядке возврата гражданам незаконно конфискованного, изъятого или вышедшего иным путем из владения в связи с политическими репрессиями имущества, возмещения его стоимости или выплаты денежной компенсации, утверждено Постановлением Правительства Российской Федерации от 12 августа 1994 г., № 926, 6 пунктą.

⁹²⁶ CANÇADO TRINDADE, Antônio Augusto, išnaša 68, p. 71-75.

⁹²⁷ **EŽTT pažymi, kad teisė į teismą, įtvirtinta EŽTK 6 str. 1 d., būtų netikra, jeigu susitariančios valstybės nacionalinėje sistemoje būtų leidžiama nevykdyti galutinio, privalomo teismo sprendimo tokiu būdu padarant žalą vienai iš šalių. Taigi teismo sprendimo vykdymas turi būti**

dėl įsiteisėjusių nacionalinių teismų/administracinių komisijų sprendimų, numatančių kompensaciją, nevykdymo ilgą laiką tarpą, nes toks sprendimų nevykdymas laikytas nepateisinamu įsikišimu į pareiškėjų naudojimąsi nuosavybe⁹²⁸, pagal EŽTK 13 str. dėl veiksmingų vidaus teisinės gynybos priemonių, nustatančių tinkamą ir pakankamą žalos atlyginimą už pernelyg ilgą administracinių komisijų sprendimų dėl kompensacijų nevykdymą, nebuvimo⁹²⁹.

Tačiau negalima teigti, kad valstybei nustačius terminus kompensacijos procesui, kurio užbaigimas gali pareikalauti daug metų, būtinai bus EŽTK pažeidimas. Kaip pažymėjo EŽTT, atsižvelgiant į situacijos unikalumą (nuosavybės nacionalizavimas ar konfiskavimas daugiau nei prieš 60 metų ir nuosavybės savininkų ir naudotojų pasikeitimas), terminai *per se* negali nei

laikomas sudėtine „bylos nagrinėjimo“ (angl. – *trial*) dalimi EŽTK 6 str. tikslais. Prodan v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 49806/99, 18 May 2004, para. 50-56; Baibarac v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 31530/03, 15 November 2005, para. 21-26; Scutari v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 20864/03, 26 July 2005, para. 21-26; Hirschhorn v. Romania, judgment, ECtHR, Application no. 29294/02, 26 July 2007, para. 44-63; Marcu v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 17359/04, 16 October 2007, para. 21-23; Jurevičius v. Lithuania, judgment, ECtHR, Application no. 30165/02, 14 November 2006, para. 40-41; Timofeyev v. Russia, judgment, ECtHR, Application no. 58263/00, 23 October 2003, para. 39-43; Manushaqe Puto and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Applications nos. 604/07, 43628/07, 46684/07 and 34770/09, 31 July 2012, para. 93-97; **Ramadhi ir kt. v. Albanija sprendime EŽTT pažymėjo, kad nesvarbu, ar vykdytiną nacionalinį sprendimą priėmė teismas, ar administracinė institucija, pagal EŽTK toks sprendimas turi būti įgyvendintas.** EŽTT nustatė EŽTK 13 str. kartu su EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimą. Ramadhi and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Application no. 38222/02, 13 November 2007, para. 45-53, taip pat žr. Karagozi and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Applications nos. 25408/06, 37419/06, 49121/06, 1504/07, 19772/07, 46685/07, 49411/07, 27242/08, 61912/08 and 15075/09, 8 April 2014, para. 52-54.

⁹²⁸ Prodan v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 49806/99, 18 May 2004, para. 57-62; Baibarac v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 31530/03, 15 November 2005, para. 27-32; Scutari v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 20864/03, 26 July 2005, para. 27-32; Timofeyev v. Russia, judgment, ECtHR, Application no. 58263/00, 23 October 2003, para. 44-48; Maria Atanasiu and Others v. Romania, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010, para. 178-194; Jurevičius v. Lithuania, judgment, ECtHR, Application no. 30165/02, 14 November 2006, para. 28-35; Ramadhi and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Application no. 38222/02, 13 November 2007, para. 65-84; Lyubomir Popov v. Bulgaria, judgment, ECtHR, Application no. 69855/01, 7 January 2010, para. 109-131; Manushaqe Puto and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Applications nos. 604/07, 43628/07, 46684/07 and 34770/09, 31 July 2012, para. 93-97; Karagozi and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Applications nos. 25408/06, 37419/06, 49121/06, 1504/07, 19772/07, 46685/07, 49411/07, 27242/08, 61912/08 and 15075/09, 8 April 2014, para. 52-54. **Tiesa, ne visose bylose EŽTT pripažino, kad nacionalinis įgyvendinimo procesas dėl kompensacijos buvo nepagrįstai ilgas ir pažeidžia EŽTK 6 str. 1 d. ir EŽTK 1 Protokolo 1 str.** Pvz., žr. Vasile Turchin v. Moldova, decision, ECtHR, Application no. 32808/07, 1 December 2009; Anatoliy Ermolayevich Trusov v. Russia, decision, ECtHR, Application no. 74831/01, 17 January 2006.

⁹²⁹ Manushaqe Puto and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Applications nos. 604/07, 43628/07, 46684/07 and 34770/09, 31 July 2012, para. 63-84.

pakenkti nacionalinės priemonės veiksmingumui, nei iš pat pradžių būti laikomi prieštaraujančiais EŽTK įtvirtintoms teisėms, ypač EŽTK 6 str. įtvirtintai teisei į bylos nagrinėjimą per pagrįstą laiko tarpą⁹³⁰.

Taigi pagal EŽTK/EŽTK 1 Protokolą valstybių prisiimti įsipareigojimai dėl kompensacijos totalitarinių režimų aukoms turėtų būti vykdomi iš anksto nustatytais, pagrįstais terminais.

3.3. Būtinumas valstybės nacionalinėje teisėje atkreipti dėmesį į istorines aplinkybes, ypatingą totalitarinių režimų aukos padėtį

Pagal van Boven/Bassiouni principų 10 principą su aukomis turi būti elgiamasi humaniškai ir gerbiamas jų orumas. Valstybės, siekdamos, kad aukos nebūtų pakartotinai traumuojamos vykstant teisiniams ar administraciniams procesams teisingumui pasiekti ir žalai atlyginti, kiek įmanoma, turi užtikrinti, kad nacionalinėje teisėje traumuotoms ar patyrusioms smurtą aukoms būtų skiriamas ypatingas dėmesys ir apsauga. Čikagos principų 3.2. principu nustatyta, kad valstybės turi užtikrinti, kad su aukomis elgiamasi su pagarba ir užuojauta, kad politika, programos sukurtos atsižvelgiant į aukų poreikius.

Valstybė, vykdydama savo įsipareigojimus dėl kompensacijos, turėtų atsižvelgti į istorines aplinkybes. 1930-aisiais-1950-ųjų metų pradžioje buvo patvirtintos nuostatos „Dėl pasų“, pagal kurias asmenys, kurie buvo nuteisti pagal RTFSR baudžiamojo kodekso 58 str. ir kurių laisvės atėmimo ar ribojimo terminas jau pasibaigė, neturėjo teisės grįžti į jų gyvenamąją vietą iki represijos, jeigu jų ankstesnė gyvenamoji vieta buvo vadinamoji režiminė vietovė (rus. – *режимная местность*), pvz., Maskva ir Maskvos apskritis, Leningradas ir jo apskritis, sąjunginių respublikų sostinės ir t. t. Remiantis šiomis nuostatomis „Dėl pasų“ dauguma „išlaisvintų“ asmenų buvo priversti likti vietose, esančiose šalia stovyklų, specialiųjų gyvenviečių, tremties vietų. Taigi jie (ir jų šeimos) turėjo ribotą judėjimo laisvę. Kol kas reabilituoti šių

⁹³⁰ Preda et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requêtes nos 9584/02, 33514/02, 38052/02, 25821/03, 29652/03, 3736/03, 17750/03 et 28688/04, 29 avril 2014, para. 131.

asmeņu nepavyksta⁹³¹. Tikimasi, kad nacionaliniai teismai visgi atsižvelgs į RF KT nutarimą, kuriame RF KT nustatė, kad jeigu žmogui, formaliai atleistam iš ištremimo vietos, buvo taikomi tam tikrų teisių ir laisvių ribojimai, toks asmuo faktiškai išsaugojo represuotojo statusą iki visų savivalės pasekmių pašalinimo⁹³². Pastebėtina, kad yra nacionalinės teisės aktų pavyzdžių, kuriuose atsižvelgiama į šias istorines aplinkybes. Pvz., Estijoje represuotu asmeniu pripažįstamas vaikas, gimęs represuotam tėvui esant tremtyje ar laisvės atėmimo institucijoje ar *išleidus tėvą tol, kol tėvas gavo leidimą ir turėjo realią galimybę grįžti į Estiją*⁹³³. Mokslinėje literatūroje valstybės kritikuojamos dėl to, kad neatsižvelgia į aplinkybes. Pvz., tvirtinama, kad nustatant Čekijos pilietybės ir nuolatinės gyvenamosios vietos Čekijoje reikalavimus aukoms, siekiančioms susigrąžinti nuosavybę ar gauti už ją kompensaciją, buvo neatsižvelgiama į jų istorinę ir psichologinę patirtį. Daug aukų, žydų, nenorėjo grįžti į gimtuosius miestus po Antrojo pasaulinio karo, o grįžę dažnai susidurdavo su kaimynų, užėmusių jų nuosavybę, atviru priešišku⁹³⁴. Į specifines istorines aplinkybes dėmesį atkreipia ir TTT (bent netiesiogiai skatindamas valstybes, nustatant žalos atlyginimą totalitarinių režimų aukoms, atsižvelgti į šių aukų specifinę padėtį). Antai *Vokietija v. Italija* byloje TTT prisiminė Vokietijos kompensacijos reguliavimą, pagal kurį Italijos internautieji neturėjo teisės gauti kompensacijos už priverčiamąjį darbą, nes buvo laikomi karo belaisviais. TTT pažymėjo su nuostaba ir apgailestavimu, kad Vokietija atsisakė suteikti kompensaciją grupei aukų dėl karo belaisvio statuso, į kurių aukos turėjo teisę, bet kurių aktualių laikotarpiu

⁹³¹ Apie šią reabilitacijos problemą disertacijos autorei pranešė el. paštu „Memorial“ organizacijos teisininkė Olga Kosorez 2014 m. kovo 3 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 3 d.]. Asmeninis pranešimas.

⁹³² Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 24 июня 2008 г. N 620-О-П.

⁹³³ Persons Repressed by Occupying Powers Act, passed 17.12.2003, RT I 2003, 88, 589, last amended by the act (publication RT I, 06.12.2012, 1) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legaltext.ee/text/en/X80010K2.htm>>. **Taip pat žr.** Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem, Likums Saeimā pieņemts 1995.gada 12.aprīlī, 2 str. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://likumi.lv/doc.php?id=34832>>.

⁹³⁴ POGÁNY, István, išnaša 482, p. 412-413.

Vokietija atsisakė pripažinti, ir atitinkamai aukos neturėjo teisinės apsaugos, kurią turėjo suteikti šis statusas⁹³⁵.

Valstybė, vykdydama savo įsipareigojimus dėl kompensacijos, turėtų atsižvelgti į ypatingą totalitarinių režimų aukų padėtį. VFR Prezidentas Th. Heuss pasakė, kad „teisė į teisingumą yra amžina“. M.H. Chmielewski teisingai papildė šią citatą: „žmonės nėra amžini ir nacizmo aukos miršta greičiau nei kt. [...]“⁹³⁶. Aukų skaičius visą laiką mažėja dėl laiko „biologinės giljotinos“⁹³⁷. Žinoma, atsižvelgdamos į totalitarinių režimų aukų garbų amžių, valstybės turėtų kuo greičiau pripažinti aukas ir atlyginti jų patirtą žalą. Tai, kad veikti reikia kuo greičiau, yra suprantama. Pvz., Vengrijos nacionalinėje teisėje pareiškimų dėl kompensacijos nagrinėjimo eilė priklauso nuo pareiškėjo amžiaus, t. y. vyresnių pareiškėjų reikalavimai nagrinėjami pirmiau nei kt.⁹³⁸. RF nacionalinėje teisėje taip pat nustatyta, kad pirmumo tvarka pinigine kompensacija esant poreikiui gali būti išmokėta pensinio amžiaus asmenims ir neįgaliesiems⁹³⁹. Panašių nuostatų yra ir kitose valstybėse⁹⁴⁰. Pvz., trišaliame susirinkime Rumunijai, siekiant pagreitinti pareiškimų nagrinėjimą, pasiūlyta bent tam tikroms aukų kategorijoms (pvz., vyresnio amžiaus asmenims arba tiems asmenims, kurie turi teisę į mažesnę kompensaciją) leisti gauti

⁹³⁵ Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening), išnaša 40, para. 99.

⁹³⁶ CHMIELEWSKI, M.H. *The Problem of Compensation for Victims of National Persecution*. London: Polish Political Council, 1958, p. 12.

⁹³⁷ STAN, Lavinia, išnaša 93.

⁹³⁸ CLOSA MONTERO, Carlos. Study, išnaša 10, p. 106.

⁹³⁹ Положение о порядке выплаты денежной компенсации лицам, реабилитированным в соответствии с Законом Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“, утверждено Постановлением Правительства Российской Федерации от 16 марта 1992 г. N 160, 15 punktas.

⁹⁴⁰ Pvz., žr. Положение о порядке восстановления прав реабилитированных граждан, пострадавших в результате репрессий за политические и религиозные убеждения, по социальным, национальным и другим признакам (В редакции постановлений Правительства КР от <...> 17 мая 2013 года № 274). Утверждено постановлением Правительства **Кыргызской Республики** от 28 сентября 1995 года № 401, 15 punktas [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/36507?cl=ru-ru>>; Commission pour le dédommagement des membres de la Communauté juive de **Belgique** pour les biens dont ils ont été spoliés ou qu'ils ont délaissés pendant la guerre 1940-1945, Rapport final, 4 février 2008, p. 21-22 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.combuyse.fgov.be/fr/eindrapport_commissie_schadeloosstelling_2_fr.pdf>; **Lietuvos Respublikos** kompensacijų už valstybės išperkama nekilnojamąjį turtą dydžio, šaltinių, mokėjimo terminų bei tvarkos, taip pat valstybės garantijų ir lengvatų, numatytų piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatyme, įstatymo 7 str. 2 d., 3 punktas. Valstybės žinios, 1998, Nr. 61-1728 (su paskutiniais pakeitimais, padarytais įstatymu Nr. XI-2409. Valstybės žinios, 2012, Nr. 136-6963).

kompensaciją praleidžiant aukciono stadiją, t. y. nedalyvaujant aukcione. Šiame susirinkime pripažinta, kad nagrinėjant pareiškimus gali būti teikiamas prioritetas tam tikroms aukoms (ligotoms, pagyvenusioms), palyginti su kitomis (pvz., juridiniais asmenimis), kurioms laikas nėra toks svarbus⁹⁴¹. Tarptautinės teisės asociacijos žalos atlyginimo mechanizmo proceso principų 3 principo komentare taip pat pažymėta, kad gali būti pateisinama ar net būtina tam tikroms pažeidžiamoms grupėms suteikti papildomą palaikymą, specialią apsaugą⁹⁴².

Valstybės sprendimas atidėti kompensacijos mokėjimo klausimą vėlesniam laikui kelia pasipiktinimą ir nepritarimą. Pvz., reaguodama į LR Vyriausybės siūlymą įstatymo projekto tikslo (suteikti neginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyvio-laisvės kovų dalyvio teisinį statusą žydų gelbėtojams Holokausto metais) siekti vėlesniais metais, atsižvelgiant į šalies ekonominę būklę ir turimas finansines galimybes didinti LR valstybės biudžeto asignavimus⁹⁴³, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro vadovė T.B. Burauskaitė pareiškė, kad žydų gelbėtojai Lietuvoje yra garbaus amžiaus ir kasmet jų mažėja, todėl sunkiai suvokia siūlymą atidėti įstatymo projekto svarstymą. „Greitai nebeliks gyvų žmonių, kurie aukojo savo gyvenimą, žinojo, kuo rizikuoja nacių okupacijos metu gelbėdami žydus, daugiausia vaikus. Gal geriau metus nedidinti atlyginimų, nes dirbantys

⁹⁴¹ Străin and Others against Romania and Maria Atanasiu and Others against Romania (and 266 similar cases) group. General measures for the execution of the judgments of the European Court. Memorandum prepared by the Department for the Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, in close co-operation with the Registry of the European Court, H/Exec(2013)1, 10 April 2013, para. 84, 112; 88-89 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 2 d.]. Prieiga per internetą: <[http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Source/Documents/Docs_exec/H-Exec\(2013\)1_Strain_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Source/Documents/Docs_exec/H-Exec(2013)1_Strain_en.pdf)>.

⁹⁴² Draft Procedural Principles for Reparation Mechanisms with Commentaries. International Law Association, išnaša 543.

⁹⁴³ 2013 m. gruodžio 4 d. LR Vyriausybės posėdžio darbotvarkė, 2 klausimas „Dėl Lietuvos Respublikos pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymo preambulės ir 4 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIP-1968(2) (Nr. 13-0232-01-IS) (13-3361-02)“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2013/131204/02.pdf>.

žmonės yra jaunesni už gelbėtojus – juk jie buvo suaugę jau prieš 70 metų“, - sakė T.B. Burauskaitė⁹⁴⁴.

EŽTT, nagrinėdamas totalitarinių režimų aukų pareiškimus, dažnai remiasi ir savo ankstesne praktika, nesusijusia su totalitariniais režimais (tai yra suprantama turint omenyje, kad EŽTT nagrinėja ne tik totalitarinių režimų aukų pareiškimus ir nėra speciali institucija tokiems pareiškimams nagrinėti). Tačiau galima teigti, kad EŽTT siekia, kad valstybės, įgyvendindamos prisiimtus įsipareigojimus dėl kompensacijos totalitarinių režimų aukoms, atsižvelgtų į specifinę šių aukų situaciją. Pvz., EŽTT, vertindamas nacionalinio proceso trukmės pagrįstumą (procesas viršijo 7 metus nuo ieškinio pateikimo ir kompensacijos gavimo) pagal EŽTK 6 str. 1 d., *inter alia* pažymėjo, kad dėl didelio kiekio panašių ieškinių nacionalinio teismo darbo krūvis padidėjo. Tačiau išimtinės situacijos ir labai svarbūs klausimai buvo keliami šiame procese. Pareiškėjų ieškinys buvo ne dėl paprastos kompensacijos, o tai buvo ieškinys, kuris negalėjo būti patenkintas buvusioje totalitarinėje sistemoje. Dėl politinės situacijos Lenkijoje pareiškėjai turėjo galimybę pateikti ieškinį tik praėjus 50 metų po ginčijamų įvykių. Atsižvelgiant į pirmosios pareiškėjos amžių ir ilgą laiko tarpą (daugiau kaip 7 metus), kuriuo ji laukė žalos atlyginimo, 7 metų bylinėjimosi laikotarpis turi būti laikomas ilgu. Taigi EŽTT pripažino EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimą šioje byloje⁹⁴⁵.

Be to, panašiai kaip ir tam tikrose valstybėse, EŽTT nagrinėjant bylas aukoms teikiamas prioritetas atsižvelgiant į aukų amžių, sveikatos būklę ir pan. Pvz., EŽTT, vienoje byloje atsižvelgdamas į pareiškėjo (totalitarinio režimo aukos) garbingą amžių ir prastą sveikatos būklę, teikė prioritetą bylai pagal

⁹⁴⁴ T.B. Burauskaitę pribloškė Vyriausybės pozicija dėl žydų gelbėtojų, BNS ir lrytas.lt inf., 2013-12-04 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/aktualijos/t-b-burauskaite-pribloske-vyriausybes-pozicija-del-zydu-gelbetoju.htm>>.

⁹⁴⁵ Hałka and Others v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 71891/01, 2 July 2002, para. 33-39. **Taip pat žr.** Cegielski v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 71893/01, 21 October 2003, para. 21-36; Olszewska v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 13024/05, 18 December 2007, para. 39-41; Jablonská v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 60225/00, 9 March 2004, para. 39-43. **Taip pat** apie komunistinio režimo aukos amžiaus ir sveikatos būklės vertinimą EŽTT valstybės kompensacijos už įsikišimą į nuosavybės teises pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. kontekste žr. Paplauskienė v. Lithuania, judgment, ECtHR, Application no. 31102/06, 14 October 2014, para. 41-56.

EŽTT taisyklių 41 taisyklę⁹⁴⁶, kitose bylose totalitarinio režimo aukos bylai prioritetas buvo teikiamas sprendime nepaaiškinant priežasčių⁹⁴⁷.

Kartais aukos jaučiasi žeminamomis, negerbiamomis dėl valstybių neveikimo/netinkamo įsipareigojimų vykdymo. EŽTT teko nagrinėti tokius pareiškimus pagal EŽTK 3 str. (Kankinimo uždraudimas)⁹⁴⁸. Tačiau šios disertacijos autorės išanalizuotoje EŽTT praktikoje, susijusioje su nacių/komunistinių režimų metais patirtos žalos atlyginimu, nebuvo nustatyta nė vienos bylos, kurioje būtų pripažintas EŽTK 3 str. pažeidimas. *Popov v. Moldova* byloje pareiškėjas manė, kad dėl teismo sprendimo, pagal kurį jam gražinta anksčiau konfiskuota nuosavybė, nevykdymo ilgą laiką tarpą jis, senyvo amžiaus žmogus, patyrė žeminimą, nes turėjo daug kartų prašyti institucijų įvykdyti teismo sprendimą. Tačiau EŽTT laikė, kad pareiškėjas neįrodė šios pareiškimo dalies. Be to, EŽTT pažymėjo, kad jam neatrodo, kad pareiškėjo kančios, kurias jis *galbūt* patyrė dėl teismo sprendimo neįgyvendinimo⁹⁴⁹, buvo pakankamos nežmoniškam ir žeminančiam elgesiui pagal EŽTK 3 str. sudaryti⁹⁵⁰. *Klaus ir Iouri Kiladze v. Gruzija* byloje pareiškėjai *inter alia* rėmėsi EŽTK 3 str. Pareiškėjų nuomone, delsiant įgyvendinti jų teises, įtvirtintas 1997 m. gruodžio 11 d. Gruzijos įstatymo 8 ir 9 str., Gruzijos valstybė laikė juos kankinančioje nežinomybės ir nelaimės būsenoje, prilygstančioje žeminančiam elgesiui. Tačiau EŽTT pažymėjo, kad ginčijamas neaiškumas yra tokio pobūdžio, kad tam tikrus jo aspektus

⁹⁴⁶ *Popov v. Moldova* (No. 2), judgment, ECtHR, Application no. 19960/04, 6 December 2005, para. 4; *Marcu v. Moldova*, judgment, ECtHR, Application no. 17359/04, 16 October 2007, para. 4. **EŽTT Taisyklių 41 taisyklėje nustatyta, kad** nustatydamas bylų nagrinėjimo tvarką, EŽTT, remdamasis jo nustatytais kriterijais, turi atsižvelgti į keliamų klausimų svarbą ir skubumą. EŽTT kolegija ar jos pirmininkas gali nukrypti nuo šių kriterijų ir suteikti prioritetą tam tikram pareiškimui. Rules of Court, ECtHR, Registry of the Court, Strasbourg, 1 January 2014.

⁹⁴⁷ Pvz., žr. *Tomáš Baťa v. the Czech Republic*, decision, ECtHR, Application no. 43775/05, 24 June 2008; *Jan Urbaniec v. Poland*, decision, ECtHR, Application no. 4064/04, 5 May 2009; *Bronisław Zgoła v. Poland*, decision, ECtHR, Application no. 41367/02, 24 November 2009; *Janowiec and Others v. Russia*, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 55508/07 and 29520/09, 21 October 2013, para. 5.

⁹⁴⁸ „Niekas negali būti kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas“. 1950 m. lapkričio 4 d. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, išnaša 83.

⁹⁴⁹ „suffering that he *might have experienced* due to the non-execution of the judgment“. Kaip matyti iš sprendime pavartotos formuluotės, EŽTT abejoja dėl pareiškėjo kančių neįgyvendinant nacionalinio teismo sprendimo.

⁹⁵⁰ *Popov v. Moldova*, judgment, ECtHR, Application no. 74153/01, 18 January 2005.

pareiškėjai gali laikyti kankinančiais ar neteisingsais, tačiau EŽTT nemano, kad tai sukuria iš valstybės pusės nepagarbą ar pagarbos trūkumą pareiškėjams, ar kad taip ketinama pažeminti ar sumenkinti pareiškėjus. Skundžiama situacija nelaikoma žeminančiu elgesiu EŽTK 3 str. prasme ir todėl pareiškimas pagal EŽTK 3 str. atmestinas⁹⁵¹. *Eduard Petrovych Melnyk v. Ukraina* byloje pareiškėjas *inter alia* rėmėsi EŽTK 3 str. Anot jo, jis patyrė žeminimą ir skausmą dėl to, kad negavo adekvačios kompensacijos (anot pareiškėjo, sumokėta kompensacija buvo per maža) už jo senelės 1938 m. politinių represijų metais konfiskuotą nuosavybę. Tačiau EŽTT trumpai tik pažymėjo, kad pareiškėjo ginčijamas elgesys nepasiekė tokio žiaurumo lygio, kad būtų galėtų patekti į EŽTK 3 str. taikymo sritį⁹⁵².

Taigi valstybės prisiimto įsipareigojimo dėl kompensacijos totalitarinių režimų aukoms nevykdymas/netinkamas vykdymas neprilygsta nežmoniškam, žeminančiam elgesiui, draudžiamam EŽTK 3 str.

3.4. Teisinio tikrumo užtikrinimas

Praktikoje yra daug pavyzdžių, kai keičiama nacionalinė teisė. Tokiais atvejais kyla klausimas dėl teisinio tikrumo užtikrinimo. Teisinio tikrumo principas, principas kuris numanomas visuose EŽTK str. ir kuris sudaro vieną iš pagrindinių teisės viršenybės elementų⁹⁵³. Tačiau, kaip pažymėjo EŽTT, teisinio tikrumo principas negali būti aiškinamas kaip patvirtinantis teisę į nacionalinės teisės akto ar teismų praktikos nekintamą būklę⁹⁵⁴. Visgi giliau analizuojant EŽTT praktiką, galima išvelgti tam tikrą tendencijų, taisyklių.

⁹⁵¹ Klaus et Iouri Kiladze c. Géorgie, arrêt, CEDH, requête no 7975/06, 2 février 2010, para. 27-30.

⁹⁵² *Eduard Petrovych Melnyk v. Ukraine*, decision, ECtHR, Application no. 38162/04, 7 September 2010.

⁹⁵³ *Beian v. Romania* (No. 1), judgment, ECtHR, Application no. 30658/05, 6 December 2007, para. 39; *Vrabec and Others v. Slovakia*, judgment, ECtHR, Application no. 31312/08, 26 March 2013, para. 27.

⁹⁵⁴ *Maria Blagoeva Velikin et autres c. Bulgarie*, décision, CEDH, requête no 28936/03, 1er décembre 2009, para. 74.

3.4.1. Nacionalinių nuostatų kaip pagrindo kompensacijai panaikinimas teismine tvarka

Praktikoje yra pavyzdžių, kai tam tikri teisės aktai dėl kompensacijos totalitarinių režimų aukoms teismine tvarka pripažįstami negaliojančiais, prieštaraujančiais Konstitucijai, ir tokiu būdu iš aukų atimamas teisinis pagrindas reikalauti kompensacijos. Antai Rumunijos nacionaliniai teismai, vadovaudamiesi Rumunijos KT nutarimais dėl įstatymo 221/2009 nekonstitucingumo, atmetė ieškinius dėl moralinės žalos atlyginimo⁹⁵⁵. Nepatenkinti asmenys kreipėsi į EŽTT, tačiau jų pareiškimas buvo atmestas ir EŽTT⁹⁵⁶. Teismas *Nastaca Dolca ir 3 kt. v. Rumunija* byloje pabrėžė, kad šioje byloje buvo ne įstatymų leidžiamosios valdžios įsikišimas į teisingumo vykdymą, siekiant paveikti teismo nagrinėjimo rezultatus⁹⁵⁷, o konstitucingumo peržiūra nepriklausomos institucijos, nacionalinio KT, todėl šioje byloje negali būti taikoma EŽTT suformuota praktika dėl įstatymų leidžiamosios valdžios įsikišimo⁹⁵⁸. Sprendimas buvo priimtas taikant paprastą, ne *ad hoc*, kontrolės mechanizmą demokratinėje valstybėje, Įstatymo 221/2009 nuostatos panaikinimu buvo siekiama bendrojo intereso (išvengti kelių teisės aktų, nustatančių teisę į žalos atlyginimą buvusio režimo aukoms, ir išvengti neaiškių įstatymo 221/2009 nuostatų); EŽTT nepastebėjo teismų savavališkumo taikant įstatymą⁹⁵⁹. Be to, *Nastaca Dolca ir 3 kt. v. Rumunija*

⁹⁵⁵ ROTARU, Raluca, išnaša 536, p. 700.

⁹⁵⁶ *Nastaca Dolca et 3 autres requêtes c. Roumanie*, décision, CEDH, requêtes nos 59282/11, 62398/11, 63211/11, 65072/11, 4 septembre 2012.

⁹⁵⁷ Pvz., žr. šiuos su disertacijos tematika nesusijusius EŽTT sprendimus, kuriuose buvo pripažintas EŽTK pažeidimas dėl įstatymų leidžiamosios valdžios įsikišimo, įtakos nacionaliniuose teismuose nagrinėjamosioms byloms. *Aubert et Autres et 8 autres affaires c. France*, arrêt, CEDH, requêtes nos 31501/03, 31870/03, 13045/04, 13076/04, 14838/04, 17558/04, 30488/04, 45576/04 et 20389/05, 9 janvier 2007; *Ducret c. France*, arrêt, CEDH, requête no 40191/02, 12 juin 2007; *Biraghi and Others v. Italy*, judgment, ECtHR, Applications nos. 3429/09, 3430/09, 3431/09, 3432/09, 3992/09, 4100/09, 11561/09, 15609/09, 15637/09, 15649/09, 15761/09, 15783/09, 17111/09, 17371/09, 17374/09, 17378/09, 20787/09, 20799/09, 20830/09, 29007/09, 41408/09, and 41422/09, 24 June 2014, para. 25-38.

⁹⁵⁸ *Nastaca Dolca et 3 autres requêtes c. Roumanie*, décision, CEDH, requêtes nos 59282/11, 62398/11, 63211/11, 65072/11, 4 septembre 2012, para. 20.

⁹⁵⁹ **Taip pat žr.** panašų EŽTT sprendimą, kuriame taip pat *inter alia* buvo nagrinėjamas valstybės KT nacionalinės teisės akto pripažinimas prieštaraujančiu Konstitucijai. *Slavi Georgiev Slavov and Others v. Bulgaria*, decision, ECtHR, Applications Nos. 20612/02, 42563/02, 42596/02, 16059/03, 32427/03, 2 December 2008, para. 88. Šiame sprendime EŽTT taip pat pažymėjo, kad yra labai svarbu, kad nacionalinės teisės aktas buvo panaikintas po paprastos aktų konstitucingumo kontrolės, o ne *ad hoc*.

byloje EŽTT atkreipė dėmesį į tai, kad teisinio tikrumo ir visuomenės pasitikėjimo palaikymo reikalavimai neapima teisės į nesikeičiančią teismų praktiką⁹⁶⁰. Pareiškėjai žinojo apie naują teisinę situaciją po Rumunijos KT 2010 m. spalio 21 d. nutarimų ir galėjo numatyti pasekmes. Taigi EŽTT priėjo prie išvados, kad pareiškėjai nepatyrė jokių jų teisių pagal EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimo (nei teisės kreiptis į teismą, nei teisinio tikrumo nagrinėjant jų ieškinį nacionaliniuose teismuose ar teisingo bylos nagrinėjimo). Įdomu ir tai, kad pareiškėjams ginčijant nacionalinio parlamento neveikimą (pripažintų prieštaraujančiomis Konstitucijai nuostatų nekeitimą), EŽTT konstatavo, kad jokia EŽTK nuostata negali būti aiškinama kaip nustatanti valstybėms narėms bendras pareigas dėl nacionalinių parlamentų įstatymų nuostatų, taikant normalų kontrolės mechanizmą demokratinėje valstybėje pripažintų prieštaraujančiomis nacionalinei Konstitucijai, peržiūrėjimo⁹⁶¹.

Pripažinus teisės aktą nekonstituciniu ir atėmus iš asmenų teisinį pagrindą reikalauti kompensacijos, tokie asmenys gali jaustis diskriminuojami, lyginant su kitais asmenimis, „spėjusiais“ gauti kompensaciją iki nacionalinės teisės akto pripažinimo nekonstituciniu. Tačiau *Nastaca Dolca ir 3 kt. v. Rumunija* byloje EŽTT nenustatė diskriminacijos pagal EŽTK 6 str. 1 d. kartu su EŽTK 14 str., nes valstybė neturi įsipareigojimo peržiūrėti kitiems asmenims palankius teismo sprendimus, priimtus prieš nacionalinių KT nutarimų priėmimą; nacionalinių teismų nukrypimas nuo ankstesnės praktikos, siekiant taikyti KT nutarimus, neprieštaravo tinkamam teisingumo administravimui; dinamiškos ir besivystančios praktikos nebuvimas užkirstų kelią teismų praktikos pokyčiams ir tobulinimui⁹⁶².

Pastebėtina, kad anksčiau galiojęs nacionalinės teisės aktas, vėliau pripažintas nekonstituciniu, nesuteikia asmenims „nuosavybės“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme. EŽTT manymu, pareiškėjai neturi „nuosavybės“ („teisėto lūkesčio“) EŽTK 1 protokolo 1 str. prasme, kai nacionalinės teisės

⁹⁶⁰ *Nastaca Dolca et 3 autres requêtes c. Roumanie, décision, CEDH, requêtes nos 59282/11, 62398/11, 63211/11, 65072/11, 4 septembre 2012, para. 22-23.*

⁹⁶¹ *Ibid.*, para. 25.

⁹⁶² *Ibid.*, para. 27-31.

aktas pripažįstamas prieštaraujančiu Konstitucijai. Pareiškėjai neturi „teisėto lūkesčio“, kad jų ieškiniai bus nagrinėjami pagal teisės akto nuostatas, galiojusias anksčiau. Anot EŽTT, net jeigu pareiškėjų ieškiniai pateikti, kai dar nacionalinis KT tik nagrinėjo teisės akto konstitucingumą, pareiškėjai vis tiek neturi „teisėto lūkesčio“, nes jau ieškinio pateikimo metu pareiškėjai turėjo žinoti apie tokio teisės akto ginčijimą KT. Juolab tokio „teisėto lūkesčio“ neturi tie pareiškėjai, kurie ieškinius dėl kompensacijos pateikė, kai jau buvo priimtas KT sprendimas dėl konkretaus teisės akto, buvusio pagrindu jų reikalavimams, pripažinimo nekonstituciniu, nes tuo metu teisinė situacija jau buvo išspręsta ir tapo aišku, kad tam tikras nacionalinės teisės aktas po KT sprendimo nebesuteikia teisių pareiškėjams⁹⁶³. Be to, EŽTT pažymi, kad vargu, ar teisės aktas, kuris iškart po įsigaliojimo ginčijamas ir vėliau pripažįstamas prieštaraujančiu Konstitucijai, gali būti laikomas teisiniu pagrindu⁹⁶⁴.

Taigi tais atvejais, kai nacionalinės teisės aktas pripažįstamas neteisėtu (prieštaraujančiu valstybės Konstitucijai) ir siekiant bendrojo intereso panaikinamas teismine tvarka, pagal EŽTK/EŽTK 1 Protokolą tokiu panaikintu teisės aktu sukurta totalitarinio režimo aukos teisė į kompensaciją neginama ir valstybės neįpareigojamos suteikti kompensaciją priimant kitą teisės aktą.

3.4.2. Nacionalinio teisinio pagrindo kompensacijai atėmimas įstatymų leidėjo iniciatyva

Remiantis EŽTT praktika, įstatymų leidėjui nėra draudžiama civilinėse bylose reglamentuoti teisių, kylančių iš galiojančių įstatymų, naujomis nuostatomis, iškart taikomomis nagrinėjamoms byloms. Teisinio tikrumo principas ir sąžiningas procesas gali būti tik pažeisti, kai nesant bendrojo intereso įstatymų

⁹⁶³ Slavi Georgiev Slavov and Others v. Bulgaria, decision, ECtHR, Applications Nos. 20612/02, 42563/02, 42596/02, 16059/03, 32427/03, 2 December 2008, para. 84-88; Nastaca Dolca et 3 autres requêtes c. Roumanie, décision, CEDH, requêtes nos 59282/11, 62398/11, 63211/11, 65072/11, 4 septembre 2012, para. 32-36.

⁹⁶⁴ Slavi Georgiev Slavov and Others v. Bulgaria, decision, ECtHR, Applications Nos. 20612/02, 42563/02, 42596/02, 16059/03, 32427/03, 2 December 2008, para. 87.

leidėjas įsikiša į teisingumo administravimą, siekdamas daryti įtaką teisminiam ginčo nagrinėjimui⁹⁶⁵. Taigi, pvz., *Maria Blagoeva Velikin ir kt. v. Bulgarija* byloje EŽTT, nagrinėdamas pareiškimą pagal *inter alia* EŽTK 1 Protokolo 1 str., nenustatė, kad įstatymų leidėjo įsikišimas, nustatant valstybės viešos nuosavybės, kuri negali būti restitucijos objektas, sampratą, buvo padarytas siekiant paveikti pareiškėjų nagrinėjamą bylą ar kitas panašias bylas. EŽTT pažymėjo, kad valstybės nuosavybės statuso įtvirtinimas padarytas Bulgarijos teisinių, ekonominių ir socialinių reformų rėmuose po komunistinio režimo žlugimo siekiant užtikrinti valstybės perėjimą prie demokratijos ir rinkos ekonomikos⁹⁶⁶. *Varga v. Slovakija* byloje pareiškėjai, remdamiesi EŽTK 6 str. 1 d., teigė, kad priimta nacionalinės teisės akto nuostata, pagal kurią atimama galimybė reikalauti konfiskuotos nuosavybės restitucijos, jeigu nuosavybės savininkas buvo juridinis asmuo, atgaline tvarka negalėjo būti jiems taikoma, nes ši nuostata buvo priimta po to, kai pareiškėjai pradėjo nacionalinį procesą dėl nuosavybės restitucijos. Tačiau EŽTT nekonstatavo EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimo, *inter alia* pažymėjęs, kad valstybės turi plačią vertinimo laisvę nustatydamos sąlygas, kuriomis atkuriamos nuosavybės teisės ar kitaip atlyginama žala buvusiems savininkams, kurių nuosavybė buvo atimta komunistinio režimo metais, iki EŽTK įsigaliojimo valstybėje atsakovėje. Be to, EŽTT sutiko su Vyriausybės argumentu, kad pataisos, atimančios nuosavybės restitucijos galimybę, kai tokios nuosavybės savininkais buvo ne tik fiziniai asmenys, bet po pataisos ir juridiniai asmenys, siekė užtikrinti teisinį tikrumą tokiems savininkams. Taigi teisės akto pataisa buvo priimta bendrojo intereso tikslais, susijusi su tam tikru skaičiumi žmonių, neturi specialaus tikslo įsikišti į pareiškėjų pradėtą procesą. Pataisa neatėmė iš

⁹⁶⁵ *Maria Blagoeva Velikin et autres c. Bulgarie*, décision, CEDH, requête no 28936/03, 1er décembre 2009, para. 72; *Ides Reicher v. Romania*, decision, ECtHR, Application no. 22120/04, 1 July 2014, para. 22.

⁹⁶⁶ *Maria Blagoeva Velikin et autres c. Bulgarie*, décision, CEDH, requête no 28936/03, 1er décembre 2009, para. 73. **Taip pat žr.** panašią bylą *Tzvetanka Nikolova Ivanova et autres c. Bulgarie*, décision, CEDH, requête no 66467/01, 1er décembre 2009.

pareiškėjų teisės reikalauti kitų žalos atlyginimo formų (kitos žemės ar piniginių kompensacijos)⁹⁶⁷.

Taip pat yra pavyzdžių, kai įstatymų leidėjui keičiant valstybės nacionalinę teisę, nėra atimamas apskritai teisinis pagrindas kompensacijai gauti, bet daroma įtaka kompensacijos dydžiui. Reikėtų išanalizuoti situaciją, kai iš pradžių kompensacijos viršutinė riba nacionalinėje teisėje nebuvo nustatyta, o vėliau nustatoma. Pvz., iš pradžių Rumunijos įstatymo 221/2009 nuostatose nebuvo nustatyta viršutinė riba kompensacijai už moralinę žalą politinių represijų aukoms. Priėmus šį įstatymą, Rumunijos teismuose buvo pateikta daugybė ieškinių dėl kompensacijos už moralinę žalą. Teismai nustatydavo labai skirtingas sumas pareiškėjams⁹⁶⁸. 2010 m. birželio 30 d. priimtu Vyriausybės dekretu 62/2010 įstatymo 221/2009 5 str. 1 d. a punktas buvo pakeistas, ir asmenų kategorijoms buvo nustatytos kompensacijos už moralinę žalą viršutinės ribos. 2010 m. spalio 20 d. Rumunijos KT pripažino, kad viršutinės ribos, nustatytos dekretu 62/2010, prieštarauja Rumunijos Konstitucijai⁹⁶⁹. Teismas priėjo išvadą, kad nelygė sukurta nacionaliniu reguliavimu be logiško, objektyvaus, protingo pagrindimo. Buvo skirtingas teisinis reguliavimas, kuris priklausė nuo galutinio teismo sprendimo priėmimo datos (nes dekretu 62/2010 nustatytas teisinis reguliavimas buvo taikomas tik ieškiniams, dėl kurių dar nėra priimtas galutinis teismo sprendimas). Tokio atsitiktinio ir nepriklausančio nuo asmens elgesio kriterijaus (galutinio teismo sprendimo priėmimo datos) nustatymas prieštarauja lygybės įstatymui principui, įtvirtintam Rumunijos Konstitucijos 16 str. 1 paragrafe. Juk teismo proceso trukmė ir atitinkamai galutinio teismo sprendimo priėmimas priklauso nuo įvairių aplinkybių, ne tik nuo ieškovo elgesio ar nuo objektyvaus pobūdžio aplinkybių, bet ir teisingumo organizavimo, bylų skaičiaus. Rumunijos KT pripažino ginčijamas dekreto 62/2010 nuostatas prieštaraujančiomis retroaktyvumo principui, įtvirtintam Rumunijos Konstitucijos 15 str. 2 paragrafe, nes dekreto nuostatos buvo taikomos ir situacijoms, kai priimtas

⁹⁶⁷ Varga v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 36931/08, 10 July 2012, para. 34-40.

⁹⁶⁸ ROTARU, Raluca, išnaša 536, p. 695.

⁹⁶⁹ ROTARU, Raluca, išnaša 536, p. 695.

pirmos instancijos teismo sprendimas, kuris, nors ir nėra galutinis, yra teisėtas remiantis sprendimo priėmimo metu galiojusia teise. Teisė, galiojusi pradedant procesą, galioja visą procesą⁹⁷⁰. Atrodo, toks teisinio reguliavimo pakeitimas (viršutinės ribos nustatymas) galėtų prieštarauti ir EŽTK, jeigu EŽTT pripažintų, kad įstatymų leidėjas, neturėdamas bendrojo intereso, padarė įtakos teisminiam nagrinėjimui ir tokiu būdu pažeidė teisinį tikrumą. Tačiau, atrodo, prieštaravimo neturėtų būti, jeigu tokia viršutinė riba būtų nustatyta bendrojo intereso tikslais ir taikoma ieškiniams, pateiktiems po nacionalinės teisės pakeitimo (juk, kaip pripažino EŽTT, asmenys negali tikėtis, kad nacionalinė teisė nesikeis). Jeigu iš pradžių valstybėje nebuvo nustatyta kompensacijos viršutinė riba ir tam tikri asmenys gavo neapribotą kompensaciją, o vėliau valstybėje tokia viršutinė riba nustatoma, gali kilti klausimas, ar valstybė tokiu atveju gali reikalauti iš neapribotą kompensaciją gavusių asmenų gražinti neapribotos ir apribotos kompensacijos skirtumą. Manytina, kad ne. Priešingu atveju, galėtų kilti klausimas dėl galimo EŽTK 1 Protokolo 1 str. pažeidimo. Juk asmenys gavo neapribotą kompensaciją pagal galiojančią teisę, jie yra teisėti šios kompensacijos gavėjai⁹⁷¹.

Praktikoje gali kilti problemų ne tik dėl kompensacijos dydžio ribojimo nustatant viršutinę ribą vēlesniame teisės akte, bet ir vėliau nustatant, kad išmokos neindeksuojamos. Pvz., pagal RF politinių represijų įstatymo 15 str., 16.1 str. kompensacijos dydis politinių represijų aukoms buvo nustatomas minimalaus darbo apmokėjimo dydžiais (taigi kompensacijos dydžiai nebuvo fiksuoti, o keitėsi kartu su minimalaus darbo apmokėjimo dydžių augimu). Tačiau 2000 m. buvo priimtas įstatymas, kuriuo buvo pakeistos šios RF politinių represijų įstatymo nuostatos dėl kompensacijos dydžio nustatymo. Po nacionalinės teisės pakeitimų kompensacija nustatoma skaičiuojant ne įstatymo nustatyto minimalaus darbo apmokėjimo dydžiais, kaip buvo anksčiau, o konkrečia pinigų suma (pvz., ne trimis ketvirtadaliais įstatymo nustatyto minimalaus darbo apmokėjimo dydžio, o 75 rubliais už mėn., praleistą laisvės

⁹⁷⁰ TOADER, Tudorel; TUTUNARU, Laura, išnaša 462, p. 143-145.

⁹⁷¹ Pvz., žr. Străin and Others against Romania and Maria Atanasiu and Others against Romania (and 266 similar cases) group. General measures for the execution <...>, išnaša 941, para. 102.

atėmimo vietose ar psichiatrijos gydymo įstaigose)⁹⁷². Taigi kompensaciją pagal dabartinį RF teisinį reguliavimą sudaro fiksuoti skaičiai. Teigiama, kad dabartinis kompensacijos skaičiavimo būdas mažina jos realų dydį ir pažeidžia RF Konstitucijos 55 str. 2 d., kurioje nustatyta, kad negalima priimti įstatymų, pažeidžiančių asmenų teises⁹⁷³. Matyt, vėl turėtų kilti klausimas dėl teisinio tikrumo ir greičiausiai, tenka apgailestauti, nebūtų nustatytas EŽTK/EŽTK 1 Protokolo 1 str. pažeidimas, jeigu toks bendrojo intereso tikslais pakeistas teisinis reguliavimas būtų taikomas vėliau pateiktiems aukų reikalavimams.

Būtina pažymėti, kad vertinant nacionalinės teisės nuostatų panaikinimą/pakeitimą, kaip galimą teisinio tikrumo pažeidimą, reikia išsiaiškinti, ar apskritai net iki jų panaikinimo/pakeitimo šios nuostatos galėjo pareiškėjams sukurti „nuosavybę“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme. Negalima nepaminėti deportuotų tautų atstovų masinių ieškinių („buvusių specialiosios gyvenvietės gyventojų teismo sukilimo“⁹⁷⁴) RF teismuose dėl kompensacijos už moralinę žalą. Reikalavimus planuoja pateikti/pateikė, pvz., kalmukai⁹⁷⁵, Ingušijos Respublikos gyventojai⁹⁷⁶, balkarai⁹⁷⁷, karačijai, čečėnai⁹⁷⁸, Krasnojarsko gyventojai⁹⁷⁹. Anot aukų, pagal anksčiau galiojusią RF politinių represijų įstatymo preambulės nuostatą jos turėjo teisę į kompensaciją už moralinę žalą. Aukos, remdamosi EŽTT sprendimu *Klaus ir*

⁹⁷² Федеральный закон от 7 августа 2000 г. N 122-ФЗ (ред. от 17 декабря 2009 г.) „О порядке установления размеров стипендий и социальных выплат в Российской Федерации“, 4 str. 4 d.

⁹⁷³ БИТЮЦКИЙ, Вячеслав Ильич. Реабилитация <...>, išnaša 485, p. 27-28.

⁹⁷⁴ Taip šiuos ieškinius pavadino politologas D. Saveljev (rus. – „судебное восстание бывших спецпереселенцев“). Калмычские репрессированные припомнили Москве Сталина, 23.07.2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ng.ru/regions/2012-07-23/1_kalmykia.html>.

⁹⁷⁵ Иски граждан, подвергшихся депортации по национальному признаку, о компенсации морального вреда, Элистинский городской суд Республики Калмыкия, новость от 29.10.2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://elistinsky.kalm.sudrf.ru/modules.php?name=press_dep&op=1&did=287>.

⁹⁷⁶ Жители Ингушетии подают в суды иски с требованием выплаты материальной компенсации за годы депортации, апр. 14 2013, Кавказский Узел [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/222758/>>.

⁹⁷⁷ Совет Старейшин балкарского народа готовит иски о возмещении морального вреда за сталинские репрессии, дек. 13 2012, Кавказский Узел [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/217180/?print=true>>.

⁹⁷⁸ Враг ли я народа или право имею? 15 декабря 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.bigcaucasus.com/events/topday/15-12-2012/81848-balkaria_repressii-0/>.

⁹⁷⁹ Жертвы репрессий не сдаются, 2011-06-24 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.krasrab.com/archive/2011/06/24/07/view_article>.

Iouri Kiladze v. Gruzija byloje, *inter alia* manė, kad pažeistas EŽTK 1 Protokolo 1 str. Iš tiesų, iš pradžių, kaip ir kitų posovietinių Respublikų panašių įstatymų atveju⁹⁸⁰, RF politinių represijų įstatymo preambulėje buvo nustatyta, kad šio įstatymo tikslas yra *inter alia* šiuo metu įmanomos kompensacijos už materialinę ir moralinę žalą suteikimas. Tačiau 2004 m. RF įstatymo Nr. 122-ФЗ 6 str. iš RF politinių represijų įstatymo preambulės buvo pašalinta nuostata dėl kompensacijos už moralinę žalą⁹⁸¹ ir šiuo metu RF politinių represijų įstatymo preambulėje pažymėta, kad šio įstatymo tikslu *inter alia* yra šiuo metu įmanoma kompensacija už materialinę žalą⁹⁸². Tokios nuostatos pašalinimas sulaukė kritikos⁹⁸³, siūlymai ir prašymai grąžinti į RF

⁹⁸⁰ P vz., žr. Закон Республики Казахстан от 14 апреля 1993 года „О реабилитации жертв массовых политических репрессий“, išnaša 537, preambulė, 1 str.; Закон Кыргызской Республики „О правах и гарантиях реабилитированных граждан, пострадавших в результате репрессий за политические и религиозные убеждения, по социальным, национальным и другим признакам“, išnaša 651, preambulė; Постановление Верховного Совета Республики Беларусь, 21 декабря 1990 г. № 479-ХІІ <...>, išnaša 142, 1 str.; Закон України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“, išnaša 143, preambulė.

⁹⁸¹ Российская Федерация. Федеральный закон от 22 августа 2004 года N 122-ФЗ „О внесении изменений в законодательные акты Российской Федерации и признании утратившими силу некоторых законодательных актов Российской Федерации в связи с принятием Федеральных Законов „О внесении изменений и дополнений в Федеральный Закон „Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации“ и „Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации“ и „Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации““. **Deja, šio įstatymo projekto aiškinamajame rašte nenurodyta, kodėl atsisakyta kompensacijos už moralinę žalą minėjimo RF politinių represijų įstatymo preambulėje.** Жг. Пояснительная Записка к проекту федерального закона „О внесении изменений в законодательные акты Российской Федерации в связи с принятием федеральных законов „О внесении изменений и дополнений в Федеральный закон „Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации“ и „Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации““, зарегистрировано и направлено Председателю ГД 31.05.2004 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugšėjo 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://asozd2.duma.gov.ru/arhiv/a_dz_4.nsf/ByID/EF204236D025B62D432571BB005CC553?OpenDocument>.

⁹⁸² Закон Российской Федерации от 18 октября 1991 года N 1761-1 „О реабилитации жертв политических репрессий“, išnaša 142.

⁹⁸³ Kaip pažymi organizacija „Memorial“, kompensacijos už moralinę žalą pašalinimas iš įstatymo preambulės reiškia, kad tarsi RF Vyriausybė neberipažįsta, kad politinių represijų aukos patyrė fizinių ir dvasinių kančių. Письмо „Российского Мемориала“ Президенту РФ В.В. Путину, Председателю Правительства РФ М.Е. Фрадкову, Председателю Государственной Думы Федерального Собрания РФ Б.В. Грызлову, Депутатам Государственной Думы Федерального Собрания РФ, 17 июня 2004 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugšėjo 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.memo.ru/daytoday/putinlg.htm>>; Комментарий к статье шестой Закона РФ от 22 августа 2004 г. № 122-ФЗ „О внесении изменений в законодательные акты Российской Федерации и признании утратившими силу некоторых законодательных актов Российской Федерации в связи с принятием федеральных законов „О внесении изменений и дополнений в Федеральный закон „Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации“ и „Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации““,

politinių represijų įstatymo preambulę nuostata dėl kompensacijos už moralinę žalą yra gyvi ir šios disertacijos rašymo dieną⁹⁸⁴.

Tačiau RF teismai priėjo išvadą, kad kompensacijos už moralinę žalą pašalinimas iš RF politinių represijų įstatymo preambulės negali būti laikomas valstybės pareigos atlyginti žalą atsisakymu, nes nepašalina valstybės pareigos ginti reabilituotų asmenų teisėtus interesus. Teismai nustatė, kad valstybės nurodytų politinių represijų nepagrįstumo ir neteisėtumo pripažinimas, RTFSR įstatymo „Dėl represuotų tautų reabilitacijos“, RF politinių represijų įstatymo priėmimas, taip pat tam tikrų socialinės paramos priemonių suteikimas reabilituotiems asmenims yra žalos, įskaitant moralinės, atlyginimo formos. Kas dėl piniginės kompensacijos už moralinės žalą, tai minėtuose įstatymuose ji nebuvo numatyta nuo pat priėmimo dienos. Tai yra valstybės teisė, atsižvelgiant į finansines galimybes, kitus socialinius ekonominius faktorius, nustatyti išmokų rūšis aukoms. Taigi teisė į kompensaciją už moralinę žalą nekilo, todėl nėra pagrindo teigti, kad pažeistas EŽTK 1 Protokolo 1 str.⁹⁸⁵. RF

„Мемориал“, Сентябрь 2004 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.memo.ru/rehabilitate/laws/2004/komm2004.htm>>; ПЕТРОВ, А.Г. Историко-правовой анализ выплаты денежной компенсации и предоставление льгот жертвам политических репрессий. „Черные дыры“ в российском законодательстве, 2005, N 2, p. 346.

⁹⁸⁴ P vz., žr. Проект № 467373-4, Федеральный Закон о внесении изменений в Закон Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“, Вносится Московской городской Думой, зарегистрирован и направлен Председателю ГД 3 сентября 2007 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 27 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/arhiv/a_dz_5.nsf/ByID/F869F62028B16E73C32574510044F4AD/\\$File/%D0%A2%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%A2.RTF?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/arhiv/a_dz_5.nsf/ByID/F869F62028B16E73C32574510044F4AD/$File/%D0%A2%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%A2.RTF?OpenElement)>. (autorės pastaba – šis įstatymo projektas buvo atmestas). **Taip pat žr.** Предложения об учреждении общенациональной государственно-общественной программы „Об увековечении памяти жертв тоталитарного режима и о национальном примирении“. Приложение 5 Завершение процесса юридической реабилитации жертв террора, išnaša 245, 5.3 punkta; ООН и Путин! Помогите Правительству России услышать жертв политрепрессий в День социальной справедливости, Общероссийская общественная благотворительная организация инвалидов — жертв политрепрессий. Российская ассоциация жертв незаконных политических репрессий, 20 февраля 2013 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://rosagr.natm.ru/index.php?news=1051>>.

⁹⁸⁵ P vz., žr. Верховный Суд Республики Калмыкия, апелляционное определение от 25 сентября 2012 г. по делу N 33-897/2012 г.; Верховный Суд Республики Калмыкия, апелляционное определение от 21 августа 2012 г. по делу N 33-583/2012; Верховный Суд Республики Ингушетия, апелляционное определение от 27 июня 2013 г. N 2-1009/2013, дело N 33-499/2013; Верховный Суд Республики Ингушетия, апелляционное определение от 13 июня 2013 г. по делу N 33-557/2013; Верховный Суд Республики Дагестан, апелляционное определение от 15 августа 2013 г. по делу N 33-3223; Верховный Суд Республики Дагестан, апелляционное определение от 27 июня 2013 г. по делу N 33-2556; Верховный Суд Кабардино-Балкарской Республики, апелляционное определение от 18 июля 2013 г. по делу N 33-1727/2013; Московский городской суд, определение от 6 апреля 2012 г. по делу N 33-7778; Московский городской суд,

KT tai pat priėjo išvadą, kad šio RF politinių represijų įstatymo nuostatų aiškinimas šalinant moralinę žalą iš atlyginamos žalos apimties neatitiktų RF Konstitucijos 52 str. ir 53 str. Be to, įstatymų leidėjas panaudojo viešuosius kompensacijos mechanizmus, kuriuose, skirtingai nei civilinėje teisėje, materialinės ir moralinės žalos atlyginimo formos neišskiriamos⁹⁸⁶. Požiūrio, kad pagal RF politinių represijų įstatymą atlyginama tiek materialinė, tiek moralinė žala, laikomasi ir RF mokslinėje literatūroje⁹⁸⁷. Po nesėkmingo bylinėjimosi RF teismuose daugybė aukų pateikė pareiškimą į EŽTT⁹⁸⁸. Pareiškėjai rėmėsi EŽTK 6 str. ir EŽTK 1 Protokolo 1 str., skundė RF nacionalinių teismų atsisakymą suteikti jiems kompensaciją už moralinę žalą. Tačiau jų pareiškimai nebuvo priimti EŽTT. EŽTT pranešime spaudai nurodyta, kad pareiškimai pripažinti nepriimtinais, nes pareiškimai nekelia jokių problemų pagal EŽTK (angl. – “*applicants' complaints were found essentially not to raise any issues under the Convention*”)⁹⁸⁹. Nepaisant kalmukų ir ingušų pareiškimų atmetimo EŽTT, į EŽTT kreipėsi ir politinių represijų aukos balkarai⁹⁹⁰.

RF literatūroje taip pat perspėjama, kad EŽTT sprendimas *Klaus ir Iouri Kiladze v. Gruzija* byloje negali būti pagrindu kalmukų ir kitų politinių represijų aukų reikalavimams dėl kompensacijos už moralinę žalą pagal RF politinių represijų įstatymą, nes *Klaus ir Iouri Kiladze v. Gruzija* bylos objektas yra konkretaus Gruzijos įstatymo įgyvendinimas, o ne politinės

определение от 14 сентября 2011 г. по делу N 33-28952; Московский городской суд, определение от 22 марта 2012 г. по делу N 33-6733.

⁹⁸⁶ Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 24 июня 2008 г. N 620-О-П. **Taip pat žr.** Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 15 мая 2007 г. N 383-О-П; Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 3 июля 2007 г. N 523-О-П.

⁹⁸⁷ ИВАНОВ, Л.О. Закон о реабилитации жертв политических репрессий <...>, išnaša 210, p. 26.

⁹⁸⁸ Nuo 2012 m. lapkričio mėn. EŽTT gauta 2 716 RF piliečių, etninių kalmukų, daugiausia gyvenančių Kalmukijos Respublikoje, pareiškimų. Complaints brought by ethnic Kalmyks against Russia concerning right to compensation for political repressions are clearly inadmissible, ECHR 082 (2013), 14 March 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-4291476-5125719>>.

⁹⁸⁹ *Ibid.*

⁹⁹⁰ Жертвы политических репрессий из Кабардино-Балкарии обратились в ЕСПЧ с требованием компенсации морального вреда, дек. 21 2013, „Кавказский узел“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/235523/>>.

represijos⁹⁹¹. „Memorial“ tarybos narys O. Orlov irgi pažymėjo, kad Gruzijos ir RF situacijos yra skirtingos. Gruzijoje tuo metu galiojo įstatymas, numatantis aukų teisę gauti kompensaciją už moralinę žalą, tuo tarpu RF faktiškai tokios normos, numatančios aukų teisę į kompensaciją už moralinę žalą, nėra⁹⁹². Tačiau, atrodo, mokslininkų darbuose nenagrinėjama anksčiau galiojusios RF politinių represijų įstatymo preambulės reikšmė. Kyla klausimas, ar vien tik nuostatos dėl kompensacijos už moralinę žalą (kaip RF politinių represijų įstatymo tikslo) buvimas įstatymo preambulėje padėtų aukoms įrodyti „teisėtą lūkestį“ gauti tokią kompensaciją. Antai Ukrainos įstatymo „Dėl politinių represijų aukų reabilitacijos Ukrainoje“ preambulėje nustatyta, kad Ukrainos Aukščiausioji Rada *inter alia* skelbia ketinimą siekti suteikti nustatytu metu įmanomą kompensaciją už materialinę ir moralinę žalą, padarytą neteisėtomis represijomis reabilituotiems asmenims ir jų šeimoms⁹⁹³. Ukrainos Aukščiausiosios Rados 1993 m. gruodžio 24 d. nutarime „Dėl Ukrainos įstatymo „Dėl politinių represijų aukų reabilitacijos Ukrainoje“ aiškinimo“ taip pat nenustatyta kompensacijos už moralinę žalą skyrimo tvarka⁹⁹⁴. Taigi Ukrainos teismai netenkino asmenų reikalavimų dėl kompensacijos už moralinę žalą, patirtą dėl politinių represijų, nes, anot teismų, tokia kompensacija nenumatyta Ukrainos įstatyme „Dėl politinių represijų aukų reabilitacijos Ukrainoje“⁹⁹⁵. Panašiai, RF, net RF politinių represijų įstatymo preambulėje anksčiau esant nuostatai dėl moralinės žalos, tokio pobūdžio bylų dėl kompensacijos už moralinę žalą nagrinėjimo nebuvo, nes RF politinių represijų įstatyme nebuvo nustatytas kompensacijos už moralinę žalą skyrimo

⁹⁹¹ ТИШАЕВ, Фуркат, išnaša 589, p. 4.

⁹⁹² Европейский суд и „калмыкское дело“, 18 марта 2013 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.memo.ru/d/150875.html>>.

⁹⁹³ Закон України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“, išnaša 143.

⁹⁹⁴ Постанова Верховної Ради України „Про тлумачення Закону України „Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні“, išnaša 487.

⁹⁹⁵ Plačiau žr. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційними зверненнями громадянина Первого Андрія Пилиповича щодо офіційного тлумачення Закону України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“, м. Київ, 18 квітня 2002 року, N 2 28-у/2002, Справа N 2-31/2002 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=208106>>.

mechanizmas, metodika ir tvarka⁹⁹⁶. Taigi, atrodo, net jeigu EŽTT nagrinėtų politinių represijų aukų pareiškimą, pripažintų, kad jos neturi „nuosavybės“ („teisėto lūkesčio“) EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme. Matyt, EŽTT atsižvelgtų į tai, kad net iki nuostatos apie moralinę žalą išbraukimo iš RF politinių represijų įstatymo preambulės RF nacionaliniai teismai nenustatydavo piniginės kompensacijos už moralinę žalą, iki šiol yra vienoda nusistovėjusi nacionalinių teismų praktika, patvirtinanti, kad niekada teisė į piniginę kompensaciją už moralinę žalą šiame įstatyme nebuvo numatyta. Svarbu yra ir tai, kad iš įstatymo preambulės negalima nustatyti, ar pareiškėjas turi teisę į kompensaciją už moralinę žalą. Paminėtina, kad RF įstatymo projekto „Dėl ingušų tautos reabilitacijos“ 5 str. buvo numatyta, kad turi būti atlyginta materialinė ir moralinė žala, padaryta ingušų tautai dėl valstybės represijų, ir RF Vyriausybei pavesta, atsižvelgiant į Ingušijos Respublikos valstybinės valdžios organų pasiūlymus, nustatyti žalos atlyginimo tvarką ingušų tautai, nukentėjusiai nuo represijų⁹⁹⁷. Tad jeigu toks federalinis teisės aktas būtų priimtas, o, pvz., RF Vyriausybė nebūtų priėmusi žalos atlyginimo tvarkos, tada pareiškėjai, kaip ir *Klaus ir Iouri Kiladze v. Gruzija* byloje, matyt, turėtų „teisėtą lūkestį“, ginamą pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad pagal EŽTK/EŽTK 1 Protokolą įstatymų leidėjui nedraudžiama keisti nacionalinės teisės, pabloginant totalitarinių režimų aukų situaciją, su sąlyga, kad toks nacionalinės teisės pakeitimas daromas bendrojo intereso tikslais, nėra siekiama daryti įtakos teisminiam ginčo nagrinėjimui. Tokio pobūdžio bylose EŽTT vertinimui didelę reikšmę turi valstybėms pripažįstama plati vertinimo laisvė žalos atlyginimo

⁹⁹⁶ Заключение Комитета Государственной Думы по труду и социальной политике по проекту федерального закона № 467373-4 „О внесении изменений в Закон Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“ (внесен Московской городской Думой) [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 27 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/arhiv/a_dz_5.nsf/ByID/FF4A58847C96AC62C3257464002205BD/\\$File/%D0%97%D0%90%D0%9A%D0%9B%D0%AE%D0%A7%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%95.rtf?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/arhiv/a_dz_5.nsf/ByID/FF4A58847C96AC62C3257464002205BD/$File/%D0%97%D0%90%D0%9A%D0%9B%D0%AE%D0%A7%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%95.rtf?OpenElement)>.

⁹⁹⁷ Российская Федерация. Федеральный Закон. Проект „О реабилитации ингушского народа“, Федеральное Собрание – Парламент Российской Федерации, Дата внесения в ГД: 5 декабря 1995 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://asozd2.duma.gov.ru/arhiv/a_dz_3.nsf/ByID/1D66EFB67A09041C43256EF30043930D?OpenDocument>. (autorės pastaba – įstatymo projektas nepriimtas. 2000 m. gruodžio 14 d. buvo priimtas sprendimas nesvarstyti įstatymo projekto Valstybinėje Dūmoje).

totalitarinių režimų aukoms srityje. Remiantis EŽTT praktika, tikėtina, kad *vien kompensacijos* (kaip įstatymo tikslo) *paminėjimas* nacionalinės teisės akto preambulėje, nenustačius tokios kompensacijos mokėjimo tvarkos, dydžio, aiškiai neapibrėžus kompensacijos gavėjų, be to, esant nacionalinių teismų praktikai, kurioje atmetami aukų ieškiniai dėl tokios kompensacijos (o būtent nacionalinės institucijos, ypač teismai, turi aiškinti ir taikyti nacionalinę teisę), *negalėtų sukurti „nuosavybės“ EŽTK I Protokolo 1 str. prasme* ir atitinkamai pareiškimas, susijęs su nuostatos dėl tokios kompensacijos panaikinimu, EŽTT būtų pripažintas nepriimtiniu *ratione materiae*.

3.4.3. Kiti teisinio tikrumo pažeidimo pavyzdžiai

Kaip pažymėta EŽTT praktikoje, nors teisės aktų keitimas gali atspindėti aplinkybių vystymąsi, teisės aktų nuostatų sudėtingumas, dažni jų pakeitimai bei atitinkamai nepastovi teismų praktika neišvengiamai prisidės prie teisinio tikrumo stokos. Atsakinga valstybė turi vengti dažnų teisės aktų pakeitimų ir, prieš darydama tolimesnius pakeitimus, atidžiai iširti visas teisines ir finansines pasekmes⁹⁹⁸. EŽTK nenustato jokių specialių pareigų valstybėms ištaisyti neteisingumą ar atlyginti žalą, padarytą iki Konvencijos ratifikavimo šiose valstybėse. Tačiau jeigu valstybės priima tokį sprendimą, jos turi įgyvendinti jį aiškiai ir darniai tam, kad kiek įmanoma išvengtų teisinio netikrumo ir dviprasmiškumo asmenims, kuriems taikomos šios priemonės. Įstatyminis, administracinis ar kylantis iš institucijų praktikos netikrumas yra svarbus faktorius vertinant valstybės elgesį. Valstybės institucijos turi veikti tinkamu laiku, tinkamu ir suderinamu būdu⁹⁹⁹.

⁹⁹⁸ P vz., *Manushaqe Puto ir kt. v. Albanija* byloje nuosavybės reguliavimas buvo keičiamas bent 7 kartus nuo 2004 m. iki 2010 m. *Manushaqe Puto and Others v. Albania*, judgment, ECtHR, Applications nos. 604/07, 43628/07, 46684/07 and 34770/09, 31 July 2012, para. 110; taip pat žr. *Maria Atanasiu and Others v. Romania*, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010, para. 221; *Păduraru v. Romania*, judgment; ECtHR, Application no. 63252/00, 1 December 2005, para. 94-99.

⁹⁹⁹ *Plechanow v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 22279/04, 7 July 2009, para. 103. Taip pat žr. *Broniowski v. Poland*, judgment, ECtHR (GC), Application no. 31443/96, 22 June 2004, para. 151; *Beian v. Romania* (No. 1), judgment, ECtHR, Application no. 30658/05, 6 December 2007; *Paul Schwarzkopf et Thomas Taussik c. République tchèque*, décision, CEDH, requête no 42162/02,

Toks tam tikrą laiko tarpą trunkantis netikrumas, nesulaukiantis nuoseklaus ir greito valstybės atsako, reiškia valstybės atsisakymą nuo savo įsipareigojimo užtikrinti veiksmingą teisės, įtvirtintos EŽTK 1 Protokolo 1 str., įgyvendinimą¹⁰⁰⁰. Pvz., EŽTT *Plechanow v. Lenkija* byloje dėl teisinio netikrumo pripažino EŽTK 1 Protokolo 1 str. pažeidimą. Nacionaliniai teismai pripažino, kad pareiškėjų ieškinys buvo pateiktas prieš netinkamą atsakovą. Tačiau ieškinys prieš tą atsakovą buvo pateiktas remiantis galiojančia teismų praktika, kurią teismai vėliau pripažino pasenusia. Nacionalinių įstatymų aiškinimas nuolat buvo keičiamas, kas lėmė skirtingus teismų sprendimus dėl to paties teisės klausimo. EŽTT pripažįsta, kad skirtumai teismų praktikoje neišvengiami bet kurioje teismų sistemoje, kurioje yra apeliacinės instancijos teismų, ir aukščiausiojo teismo vaidmuo išspręsti konfliktus tarp žemesnės instancijos teismų sprendimų. Tačiau šioje byloje net valstybės aukščiausiasis teismas neturėjo vienodos praktikos dėl byloje aktualaus teisės klausimo. Pareiškėjai tapo administracinių reformų, prieštaringos nacionalinių teismų praktikos ir teisinio tikrumo stokos aukomis. Todėl pareiškėjai negalėjo gauti kompensacijos už patirtą žalą. Atitinkamai buvo pažeistas EŽTK 1 Protokolo 1 str.¹⁰⁰¹. Yra pavyzdžių, kai dėl teisinio tikrumo stokos pripažintas ir EŽTK 6 str. pažeidimas. Pvz., *Beian v. Rumunija (Nr. 1)* byloje EŽTT pripažino, kad teisinio tikrumo stoka nacionalinių teismų sprendimuose (teismų sprendimai prieštaravo vieni kitiems, net aukščiausiasis teismas, kuris turėjo išspręsti nacionalinių teismų praktikos konfliktą, pats tapo teisinio netikrumo šaltiniu, nes priimdavo prieštarigus sprendimus) atėmė iš pareiškėjo galimybę gauti išmokas, nustatytas valstybės įstatyme, tuo tarpu kiti asmenys panašioje situacijoje gaudavo tokias išmokas. Taigi buvo pažeista EŽTK 6 str. 1 d.¹⁰⁰².

2 décembre 2008; *Maria Atanasiu and Others v. Romania*, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010, para. 168.

¹⁰⁰⁰ *Păduraru v. Romania*, judgment; ECtHR, Application no. 63252/00, 1 December 2005, para. 112; *Viașu c. Roumanie*, arrêt, CEDH, requête no 75951/01, 9 décembre 2008, para. 58; *Vasilev et Doycheva c. Bulgarie*, arrêt, CEDH, requête no 14966/04, 31 mai 2012, para. 40.

¹⁰⁰¹ *Plechanow v. Poland*, judgment, ECtHR, Application no. 22279/04, 7 July 2009, para. 96-112.

¹⁰⁰² *Beian v. Romania (No. 1)*, judgment, ECtHR, Application no. 30658/05, 6 December 2007, para. 26-40. Cf. *Paul Schwarzkopf et Thomas Taussik c. République tchèque*, décision, CEDH, requête no 42162/02, 2 décembre 2008. Pastarojoje byloje EŽTT pažymėjo, kad nors iš pradžių (nuo 1994 m.) buvo skirtingas nacionalinės teisės aiškinimas, vėliau (nuo 2001 m.) teismų praktika nusistovėjo

EŽTT, vertindamas, ar prieštaringi nacionalinių aukščiausiųjų teismų sprendimai pažeidžia teisingo bylos nagrinėjimo reikalavimą, įtvirtintą EŽTK 6 str. 1 d., remiasi šiais kriterijais: nustatymas, ar aukščiausiojo teismo praktikoje yra „giluminiai ir ilgai besitęsiantys skirtumai“, ar nacionalinėje teisėje nustatytas mechanizmas neatitikimams pašalinti, ar toks mechanizmas buvo pritaikytas ir kokie jo rezultatai¹⁰⁰³.

Teisinio tikrumo svarba atskleista ir EŽTT sprendimuose, susijusiuose su galutinio nacionalinio teismo ar nacionalinės administracinės institucijos sprendimo panaikinimu¹⁰⁰⁴ arba nevykdymu, nes, sprendimą įgyvendinančių institucijų manymu, priimtas ir jau tapęs galutiniu teismo sprendimas klaidingas¹⁰⁰⁵. EŽTT pripažįsta, kad teisinis tikrumas suponuoja *res judicata* (teismų sprendimų galutinumo) principo gerbimą. Taigi EŽTT pabrėžia, kad teisinio tikrumo principas reikalauja, kad galutiniai nacionalinių teismų sprendimai turėtų būti iš principo neperžiūrimi. Nukrypimas nuo šio principo leidžiamas, kai tik būtinas dėl esminių ir įtikinamų aplinkybių, tokių kaip esminių klaidų taisymas ar teisingumo nevykdymas. Vien tik dviejų požiūrių galimybė nėra pagrindas sprendimų peržiūrėjimui. Sprendimų peržiūrėjimas neturi būti naudojamas kaip užmaskuota apeliacija¹⁰⁰⁶. Pvz., *Gulyayev v. Rusija*

(EŽTT sutinka, kad praktikos nusistovėjimui reikia laiko). Tas faktas, kad nacionalinis teismas, nagrinėdamas pareiškėjų bylą 2000 m., nesivadovavo naujausia palankesne praktika, pats savaime nepažeidžia teisinio tikrumo.

¹⁰⁰³ Potocka v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 1415/11, 25 September 2012, para. 46.

¹⁰⁰⁴ **EŽTT nagrinėja galimą teisinio tikrumo principo pažeidimą ne tik tais atvejais, kai galutinis sprendimas yra panaikinamas, bet ir tais atvejais, kai jis netenka teisinės galios, nes vėliau vėl nagrinėjamas tas pats klausimas ir priimamas priešingas sprendimas.** Pvz., žr. *Kehaya and Others v. Bulgaria*, judgment, ECtHR, Applications nos. 47797/99 and 68698/01, 12 January 2006, para. 61-62. Taip pat žr. *Driza v. Albania*, judgment, ECtHR, Application no. 33771/02, 13 November 2007, para. 59-71.

¹⁰⁰⁵ *Hadzhigeorgievi v. Bulgaria*, judgment, ECtHR, Application no. 41064/05, 16 July 2013, para. 64-72.

¹⁰⁰⁶ *Brumărescu v. Romania*, judgment, ECtHR (GC), Application no. 28342/95, 28 October 1999, para. 61; *Popov v. Moldova* (No. 2), judgment, ECtHR, Application no. 19960/04, 6 December 2005, para. 44-45; *Lidiya Podrugina and Anatoliy Yedinov v. Russia*, decision, ECtHR, Application no. 39654/07, 17 February 2009; *Gulyayev v. Russia*, judgment, ECtHR, Application no. 20023/07, 12 May 2010, para. 20-27; *Varnienė v. Lithuania*, judgment, ECtHR, Application no. 42916/04, 12 November 2013, para. 37-38. **Cf. Apie sprendimo *res judicata* poveikio ribojimus *ad personam* ir *ad rem* EŽTK 6 str. 1 d. kontekste žr.** *Karaivanova and Mileva v. Bulgaria*, judgment, ECtHR, Application no. 37857/05, 17 June 2014, para. 44-59. Šioje byloje EŽTT, atsižvelgęs į tai, kad ankstesnis teismo sprendimas nebuvo privalomas visoms šalims, be to, ankstesniame sprendime nebuvo nagrinėti klausimai, kurie buvo išnagrinėti vėlesniame sprendime, nenustatė EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimo. Palyginimui žr.: *Kehaya and Others v. Bulgaria*, judgment, ECtHR, Applications nos. 47797/99 and 68698/01, 12 January 2006, para. 57-70.

byloje EŽTT pripažino EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimą, nes įsigaliojęs RF nacionalinio teismo sprendimas dėl karo veterano statuso suteikimo pareiškėjui buvo panaikintas po peržiūros, kai nebuvo jokių ypatingų aplinkybių¹⁰⁰⁷. EŽTT pripažino EŽTK 6 str. ir EŽTK 1 Protokolo 1 str. pažeidimą dėl galutinio teismo sprendimo panaikinimo, kai iš tiesų sprendimo peržiūrėjimas buvo tiesiog užmaskuota apeliacija¹⁰⁰⁸. Yra pavyzdžių, parodančių ypatingų aplinkybių įtaką EŽTT sprendimui. Pvz., EŽTT įvertino, ar galutinio teismo sprendimo, priimto pareiškėjo naudai (suteikti karo belaisvio statusą ir atitinkamai mokėti su šiuo statusu susijusią mėnesinę išmoką), panaikinimas buvo pateisinamas ypatingomis esminėmis aplinkybėmis ir ar buvo teisinga pusiausvyra tarp pareiškėjo interesų ir būtinybės užtikrinti tinkamą teisingumo administravimą, kuris apima teisinio tikrumo principo laikymąsi ir galutinio sprendimo *res judicata* poveikį. Kadangi 2005 m. vasario 24 d. teismo sprendimas buvo panaikintas dėl to, kad jau anksčiau buvo priimtas ir įsigaliojęs teismo sprendimas tarp tų pačių šalių ir dėl to paties dalyko (kuriame iš pareiškėjo buvo atimtas karo belaisvio statusas), EŽTT priėjo išvadą, kad 2005 m. vasario 24 d. teismo sprendimo panaikinimas neatėmė iš pareiškėjo jo „teisės į teismą“ pagal EŽTK 6 str. 1 d. Dėl EŽTK 1 Protokolo 1 str. EŽTT pabrėžė, kad pareiškėjas neturėjo grąžinti išmokos sumų, sumokėtų remiantis 2005 m. vasario 24 d. sprendimu. Be to, remdamasis išvada dėl EŽTK 6 str. 1 d., Teismas nusprendė, kad pareiškimas dėl EŽTK 1 Protokolo 1 str. taip pat yra nepagrįstas ir turi būti atmestas¹⁰⁰⁹. Panašiai, EŽTT pripažino, kad panaikinus galutinį restitucijos komisijos sprendimą, įsikišimas į pareiškėjo nuosavybės teisę yra pateisinamas, nes teisėtas (buvo nustatytas nacionalinėje teisėje), siekė teisėto tikslo (ištaisyti klaidas) ir buvo

¹⁰⁰⁷ Gulyayev v. Russia, judgment, ECtHR, Application no. 20023/07, 12 May 2010, para. 20-27.

¹⁰⁰⁸ Popov v. Moldova (No. 2), judgment, ECtHR, Application no. 19960/04, 6 December 2005, para. 40-58. Pagal Moldovos nacionalinę teisę buvo leidžiama atnaujinti procesą dėl naujai paaiškėjusių, anksčiau nežinomų aplinkybių, tačiau šioje byloje tokių aplinkybių EŽTT nenustatė, be to, nacionalinis teismas nepaiškino, kodėl pratęsė terminą prašymui dėl peržiūrėjimo pateikti. EŽTT pripažino, kad naudojant galutinio teismo sprendimo peržiūrėjimo procedūrą buvo keliami argumentai, kurie nebuvo keliami procese, pasibaigusiam galutiniu teismo sprendimu. **Taip pat žr.** Lipcan v. the Republic of Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 22820/09, 17 December 2013, para. 13-23; Varnienė v. Lithuania, judgment, ECtHR, Application no. 42916/04, 12 November 2013, para. 30-54.

¹⁰⁰⁹ Lidiya Podrugina and Anatoliy Yedinov v. Russia, decision, ECtHR, Application no. 39654/07, 17 February 2009.

proporcingas (toks sprendimo peržiūrėjimas buvo laikantis nacionalinės teisės, pareiškėjas turėjo galimybę jį ginčyti, buvo siekiama ištaisyti esmines klaidas (pagal restitucijos komisijos sprendimą pareiškėjui pripažintos teisės į didesnę nuosavybę nei buvo konfiskuota, be to, neatsižvelgta, kad buvo ir kitų nuosavybės savininkų, ant pareiškėjui gražintos žemės buvo pastatytas gyvenamasis rajonas, taip pat pradėtas naujas nuosavybės teisių atkūrimo procesas, taigi pareiškėjas gali susigrąžinti dalį nuosavybės)¹⁰¹⁰.

EŽTT pripažįsta, kad nacionalinėms institucijoms neturėtų būti trukdoma ištaisyti jų klaidas, net tas, kurios padarytos dėl jų nerūpestingumo. Priešingu atveju kiltų situacija, prieštaraujanti viešajam interesui. Taigi, pvz., EŽTK 1 Protokolo 1 str. taikymo kontekste EŽTT nustatė, kad nacionalinio teismo sprendimas, kuriame nustatoma, kad pripažindama pareiškėjo teisę į nuosavybę nacionalinė institucija pažeidė nacionalinę teisę, neturėtų būti laikomas pats savaime neproporcinga priemone¹⁰¹¹. Vertinant tokio įsikišimo į nuosavybę proporcingumą pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str., būtina atsižvelgti į praėjusį laiką iki tokios klaidos ištaisymo¹⁰¹². Pvz., *Yavashev ir kt. v. Bulgarija* byloje EŽTT pažymėjo, kad praėjęs laiko tarpas buvo ypač aktualus šioje byloje. EŽTT pripažino, kad asmenų negalėjimas kreiptis dėl kompensacijos dėl priekasčių, priskirtinų valstybei, neužtikrino pusiausvyros tarp asmenų teisių apsaugos ir viešojo intereso ir atitinkamai pažeistas EŽTK 1 Protokolo 1 str.¹⁰¹³.

Taigi valstybės, siekdamos, kad jų įsipareigojimo dėl kompensacijos mokėjimo totalitarinių režimų aukoms vykdymas būtų suderinamas su EŽTK/EŽTK 1 Protokolo reikalavimais, turi užtikrinti, kad net jeigu dėl skirtingo nacionalinės teisės aiškinimo/nacionalinės teisės keitimo ir yra

¹⁰¹⁰ *Vikentijevik v. the Former Yugoslav Republic of Macedonia*, judgment, ECtHR, Application no. 50179/07, 6 February 2014, para. 60-77.

¹⁰¹¹ *Yavashev and Others v. Bulgaria*, judgment, ECtHR, Application no. 41661/05, 6 November 2012, para. 64.

¹⁰¹² *Jahn and Others v. Germany*, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 46720/99, 72203/01 and 72552/01, 30 June 2005, para. 116; *Yavashev and Others v. Bulgaria*, judgment, ECtHR, Application no. 41661/05, 6 November 2012, para. 65; *Althoff and Others v. Germany*, judgment, ECtHR, Application no. 5631/05, 8 December 2011, para. 70-72.

¹⁰¹³ *Yavashev and Others v. Bulgaria*, judgment, ECtHR, Application no. 41661/05, 6 November 2012, para. 65-70.

teisinio tikrumo stoka, visų pirma, šių valstybių aukščiausieji teismai per pagrįstą laiko tarpą pašalintų toki netikrumą. Jeigu galutinio nacionalinio teismo/administracinės komisijos sprendimo naikinimą, teisinės galios atėmimą, nevykdymą pateisina esminės ir įtikinamos aplinkybės bei užtikrinamas tokių valstybės priemonių (naikinimo ir pan.) proporcingumas atsižvelgiant į praėjusį laiko tarpą, teisinio tikrumo principas gali būti nepažeistas.

3.5. Aukų nediskriminavimas

Diskriminavimo draudimą, pvz., galima rasti van Boven/Bassiouni principų 25 principu¹⁰¹⁴, Prahos deklaracijoje dėl Europos sąžinės ir komunizmo¹⁰¹⁵, Tarptautinės teisės asociacijos žalos atlyginimo mechanizmo proceso principų 3 principu¹⁰¹⁶; Pagrindinių teisingumo principų nusikaltimo ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms 3 paragrafe¹⁰¹⁷. Nacionalinėje praktikoje taip pat pažymimas asmenų diskriminavimo draudimas. Pvz., LR Konstitucijos 29 str. įtvirtintas asmenų lygybės principas reiškia ir tai, kad įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas nuosavybės teisių atkūrimo teisinius santykius, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmenys, turintys teisę atkurti nuosavybės teises, būtų traktuojami nevienodai, jeigu tarp tų asmenų nėra tokių skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas¹⁰¹⁸. Doktrinoje galima rasti nuomonę, palaikančią vadinamąjį horizontalų aukų

¹⁰¹⁴ Basic Principles and Guidelines <...>, išnaša 23.

¹⁰¹⁵ Prague Declaration on European Conscience and Communism, June 3 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.victimsofcommunism.org/media/article.php?article=3849>>. Prahos konferencijoje „Europos sąžinė ir komunizmas“ dalyvavo valstybių nacionalinių institucijų nariai, tarptautinių organizacijų nariai, buvę politiniai kaliniai ir t. t.

¹⁰¹⁶ Resolution 1/2014. Reparation for Victims of Armed Conflict. Procedural Principles For Reparation Mechanisms, išnaša 75; Draft Procedural Principles for Reparation Mechanisms with Commentaries. International Law Association, išnaša 543.

¹⁰¹⁷ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, išnaša 67.

¹⁰¹⁸ LR KT 2003 m. kovo 4 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 24-1004; LR KT 2014 m. spalio 8 d. nutarimas. TAR, 2014, Nr. 2014-13823. Lygybės principas nereikalauja nustatyti vienodų garantijų asmenims, priklausantiems skirtingoms kategorijoms; gali būti faktinių skirtumų ir įstatymų leidėjas turi į šiuos skirtumus atsižvelgti. Определение Конституционного Суда РФ от 15 апреля 2008 года N 263-О-О.

diferencijavimą, t. y. nelaikant visų aukų lygiomis, vienodai nukentėjusiomis, bet ir nedarant skirtumų tarp skirtingų aukų grupių, neteikiant viršenybės vienai iš aukų kategorijų (t. y. netaikant vertikalios hierarchijos). Pagal šią horizontalią koncepciją aukos pripažįstamos savo specifinėje situacijoje. Taigi toks horizontalus diferencijavimas leidžia pripažinti atskiras aukų charakteristikas ir pripažinti daug aukų grupių¹⁰¹⁹. Be jokių abejonių, toks atribojimas turėtų būti objektyvus, nediskriminacinis. Tačiau praktikoje nustatant kompensacijas totalitarinių režimų aukoms visgi kyla klausimų dėl aukų galimo diskriminavimo tarpusavyje ar su kitomis aukų kategorijomis¹⁰²⁰.

Atliekant valstybių teisinio reguliavimo analizę, remiamasi EŽTK 14 str. ir Pakto 26 str. EŽTK 12 Protokolo 1 str. nesiremiama dėl to, kad iki šiol EŽTK 14 str. laikomas pagrindiniu bei EŽTT sprendimų, kuriuose būtų pripažintas EŽTK 12 Protokolo 1 str. pažeidimas, yra labai mažai, kad būtų galima daryti išvadas, išvelgti tendencijų¹⁰²¹. Reikėtų pažymėti, kad EŽTK 12 Protokolo 1 str., priešingai nei EŽTK 14 str., įtvirtintas autonomiškas diskriminacijos draudimas¹⁰²², tačiau, atrodo, šis str. nesuteikia daug vilčių bylose, susijusiose su kompensacija totalitarinių režimų aukoms. Būtų galima sutikti su E. Brems, kurios teigimu, tai, kad pareiškimai negalės būti pripažinti *ratione materiae* nepriimtinais pagal EŽTK 12 Protokolą, neužkerta kelio juos pripažinti aiškiai nepagrįstais turint omenyje plačią nacionalinių institucijų vertinimo laisvę¹⁰²³.

¹⁰¹⁹ ROMBOUITS, Heidy; SARDARO, Pietro; ir VANDEGINSTE, Stef, išnaša 15, p. 469-471; 474.

¹⁰²⁰ Pvz., VDR SED (vieningosios socialistų partijos) diktatūros aukos, lygindamos savo statusą (kompensacijos dydį) su nacių aukomis, jaučiasi tarsi „antros klasės aukos“. When a Stasi Prison Turns into Freehold Flats <...>, išnaša 49.

¹⁰²¹ MJÖLL ARNARDÓTTIR, Oddný. Discrimination as a Magnifying Lens: Scope and Ambit under Article 14 and Protocol 12. In *Shaping Rights in the ECHR: The Role of the European Court of Human Rights in Determining the Scope of Human Rights*. New York: Cambridge University Press, 2013.

¹⁰²² Žr. Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome, 4.XI.2000, ETS No. 177; Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 177), Explanatory Report [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/177.htm>>.

¹⁰²³ BREMS, Eva, išnaša 94, p. 290.

3.5.1. JT ŽTK ir EŽTT praktika diskriminavimo srityje

Diskriminacijos konstatavimas bylose pagal EŽTK 14 str. (Diskriminacijos uždraudimas¹⁰²⁴) yra gana problemiškas, nes EŽTK 14 str. papildo kitas materialias EŽTK ir jos Protokolų nuostatas. Šis str. netaikomas atskirai (nėra savarankiškas), nes yra veiksmingas tik kartu su kitomis EŽTK ir jos Protokolų nuostatų užtikrintomis materialiomis teisėmis ir laisvėmis. Nors EŽTK 14 str. taikymas nesuponuoja minėtų materialių nuostatų pažeidimo, taigi šiuo požiūriu jis yra savarankiškas, bet EŽTK 14 str. gali būti taikomas, tik jeigu bylos faktai patenka į kitų materialių nuostatų veikimo sritį¹⁰²⁵. Net tais atvejais, kai EŽTK 14 str. taikomas konkrečioje byloje kartu su kita materialia nuostata, EŽTT pripažįsta, kad tik skirtumas, pagrįstas aiškia savybe ar „statusu“, gali prilygti diskriminacijai pagal EŽTK 14 str. Be to, tam, kad klausimas kiltų pagal EŽTK 14 str., turi būti skirtumas elgiantis su žmonėmis analogiškoje ar panašioje situacijoje. Elgesio (teisinio reguliavimo) skirtumas nereiškia automatiškai EŽTK 14 str. pažeidimo. Toks skirtumas yra diskriminacinis, jeigu jis neturi objektyvaus ir pagrįsto pateisinimo, kitaip tariant, nesiekia teisėto tikslo arba nėra pagrįsto proporcingumo santykio tarp taikomų priemonių ir siekiamo tikslo. EŽTT pripažįsta, kad valstybės turi vertinimo laisvę, sprendamos, ar ir koku laipsniu skirtumai situacijose pateisina skirtingą teisinį reguliavimą. Teismas kartoja, kad pagal EŽTK valstybės turi plačią vertinimo laisvę ekonominėje ir socialinėje srityje. EŽTT paprastai gerbs įstatymų leidėjo pasirinkimą tol, kol jis nėra „aiškiai

¹⁰²⁴ Pagal EŽTK 14 str. „[n]audiojimasis šioje konvencijoje pripažintomis teisėmis ir laisvėmis yra užtikrinamas be jokios diskriminacijos dėl asmens lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitais pagrindais“. 1950 m. lapkričio 4 d. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, išnaša 83.

¹⁰²⁵ Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany, judgment, ECtHR (GC), Application no. 42527/98, 12 July 2001, para. 91; Peter Gratzinger and Eva Gratzingerova v. the Czech Republic, decision, ECtHR (GC), Application no. 39794/98, 10 July 2002, para. 76; Jantner v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 39050/97, 4 March 2003, para. 40; Wolf-Ulrich von Maltzan and Others, Margarete von Zitzewitz and Others, and Man Ferrostaal and Alfred Töpfer Stiftung v. Germany, decision, ECtHR (GC), Applications nos. 71916/01, 71917/01 and 10260/02, 2 March 2005, para. 116.

nepagrįstas“¹⁰²⁶. Taigi EŽTK 14 str. nedraudžia skirtingo teisinio reguliavimo, jeigu jis pagrįstas objektyviu, iš esmės skirtingų faktinių aplinkybių vertinimu, ir jeigu, remiantis viešojo intereso tikslais, užtikrinama teisinga pusiausvyra tarp visuomenės interesų ir EŽTK įtvirtintų teisių ir laisvių apsaugos. Susitariančios valstybės turi tam tikrą vertinimo laisvę nuspręsti, ar ir kokių mastu skirtumai kitais atžvilgiais panašiose situacijose pateisinami skirtingu teisiniu reguliavimu¹⁰²⁷.

Dažnai EŽTT, nagrinėdamas galimos diskriminacijos klausimą, prieina prie išvados, kad asmenys nėra panašioje situacijoje (o tai, kaip minėta, viena iš diskriminacijos sąlygų) ir todėl EŽTK 14 str. kartu su kita materialia nuostata nėra pažeistas. Pvz., *H.K. v. VFR* byloje pareiškėjas, kurio nuosavybė buvo konfiskuota Lenkijos institucijų (nuosavybė yra buvusioje Vokietijos teritorijoje, po Antrojo pasaulinio karo administruojamoje Lenkijos ir Sovietų Sąjungos), teigė, kad yra diskriminuojamas, palyginti su asmenimis, kurių nuosavybė buvo eksproprijauta po 1949 m. VDR institucijų, nes pareiškėjas negali reikalauti savo buvusios nuosavybės restitucijos ar kompensacijos už ją. Tačiau, EŽT Komisijos nuomone, asmenų, kurių nuosavybė buvo konfiskuota užsienio institucijų, ir asmenų, kurių nuosavybė buvo eksproprijauta Vokietijos institucijų regionuose, kurie buvo ir yra Vokietijos teritorija, situacija visiškai skirtinga ir nelyginama. Pastaruoju atveju nuosavybė prieinama Vokietijos institucijoms, kurios turi galimybę ją gražinti buvusiems savininkams ar laikyti ją ir mokėti kompensaciją už ją. Vokietijos institucijos neturi tokių galių, kai nuosavybė buvo konfiskuota užsienio valstybių. Taigi EŽT Komisija

¹⁰²⁶ *Stec and Others v. the United Kingdom*, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 65731/01 and 65900/01, 12 April 2006, para. 51-52; *Vučković and Others v. Serbia*, judgment, ECtHR, Application no. 17153/11 and the 29 others, 28 August 2012, Referral to the Grand Chamber, para. 80-81 (autorės pastaba – bylos nesusijusios su disertacijos tematika). Žr. su disertacijos tematika susijusius EŽTT sprendimus: *Raviv v. Austria*, judgment, ECtHR, Application no. 26266/05, 13 March 2012, para. 46-48; *Jacques Guyot c. France*, décision, CEDH, requête no 5214/02, 1er décembre 2005; *Susanne Weber v. Germany*, decision, ECtHR, Application no. 55878/00, 23 October 2006. **Apie valstybės vertinimo laisvės ir diskriminacijos pagrindo ryšį žr.** MJÖLL ARNARDÓTTIR, Oddný. The Differences that Make a Difference: Recent Developments in the Discrimination Grounds and the Margin of Appreciation under Article 14 of the European Convention on Human Rights. *Human Rights Law Review*, 2014, Vol. 14(3), p. 1-24; MILAŠIŪTĖ, Vygantė. Naujausių EŽTT praktikos diskriminacijos bylose tendencijų analizė doktrinos požiūriu. *VU mokslo darbai. Teisė*, 2007, t. 64, p. 65-75.

¹⁰²⁷ *Jacques Guyot c. France*, décision, CEDH, requête no 5214/02, 1er décembre 2005.

nepripažino EŽTK 1 Protokolo 1 str. kartu su EŽTK 14 str. pažeidimo¹⁰²⁸. Įdomus yra ir EŽTT sprendimas *Jacques Guyot v. Prancūzija* byloje¹⁰²⁹. Pareiškėjas ginčijo Prancūzijos nacionalinės teisės aktą, pagal kurį kompensaciją galėjo gauti *tik žydu*, antisemitinio persekiojimo Antrojo pasaulinio karo metais aukų, našlaičiai, tuo tarpu jis kaip asmens (ne žydo), gelbėjusio žydus, našlaitis tokios teisės neturėjo. Anot pareiškėjo, toks nacionalinės teisės aktas įtvirtino diskriminavimą rasės ir religijos pagrindais. Tačiau EŽTT, kaip ir nacionalinės institucijos, sutiko, kad negalima neigti žydų persekiojimo Antrojo pasaulinio karo metais specifikos dėl tokio persekiojimo sisteminio pobūdžio ir tikslo sunaikinti visą tautą. Taigi nors pareiškėjo tėvas buvo deportuotas ir nužudytas už žydų gelbėjimą, pareiškėjas negali būti laikomas analogiškoje situacijoje su našlaičiais, kurių tėvas ar motina žuvo deportacijoje dėl antisemitinio persekiojimo. Net jeigu ir būtų galima laikyti deportuotų žydų našlaičių ir kitų deportuotų asmenų našlaičių situacijas panašiomis, reguliavimo skirtumas, suteikiant kompensaciją tik pirmiesiems, galėtų būti pateisinamas, nes šia priemone buvo siekiama pripažinti Prancūzijos atsakomybę už žydų deportaciją iš Prancūzijos ir suteikti kompensaciją asmenims, negalėjusiems gauti kompensacijos po karo. Kitoje byloje pareiškėja Raviv teigė, kad buvo diskriminuojama, nes Austrijos bendrojo socialinio draudimo akte, kurio tikslas sumokėti kompensaciją nacių režimo aukoms, neatsižvelgta į vaikų auginimo laikotarpį užsienyje¹⁰³⁰. Tačiau šioje byloje EŽTT nepripažino *inter alia* EŽTK 1 Protokolo 1 str. kartu su 14 str. pažeidimo. Teismas pažymėjo, kad ypač atsižvelgiant į nacių režimo aukų galimybę rinkti draudimo mėnesius nedirbant Austrijoje, draudimo savanorišką pobūdį ir mažesnių draudimo įmokų taikymą nacių režimo aukoms, tokie asmenys kaip pareiškėja, kuriems taikomas šis specialus režimas, nėra panašioje situacijoje su asmenimis, dirbusiais Austrijoje ir dariusiais reguliarias įmokas į pensijų sistemą. Taigi negali būti keliamas

¹⁰²⁸ H.K. v. the Federal Republic of Germany, decision, ECHR, Application No. 20931/92, 10 February 1993.

¹⁰²⁹ Jacques Guyot c. France, décision, CEDH, requête no 5214/02, 1er décembre 2005.

¹⁰³⁰ Raviv v. Austria, judgment, ECtHR, Application no. 26266/05, 13 March 2012, para. 49-52.

klausimas dėl diskriminacijos pagal EŽTK 14 str. kartu su EŽTK 1 Protokolo 1 str. dėl to, kad vaiko auginimo užsienyje laikotarpiai nėra įskaičiuojami. Pastebėtina, EŽTT neanalizavo specifinių pareiškėjos emigravimo aplinkybių, nacių režimo persekiojimo¹⁰³¹.

Priešingai nei EŽTK 14 str., Pakto 26 str. gali būti taikomas savarankiškai. Remiantis JT ŽTK bendrojo komentaro Nr. 18 12 punktu, Pakto 26 str. įtvirtintas nediskriminavimo principas neapsiriboja teisėmis, nustatytomis Pakte, kitaip tariant, valstybių narių visa nacionalinė teisė neturi prieštarauti Pakto 26 str. įtvirtintam nediskriminavimo principui¹⁰³². Diferencijavimas, atitinkantis Pakto nuostatas ir paremtas objektyviais ir pagrįstais pagrindais, nesudaro draudžiamo diskriminavimo pagal Pakto 26 str.¹⁰³³. JT ŽTK pripažino diskriminaciją dėl pilietybės reikalavimų nustatymo siekiant atkurti nuosavybės teises¹⁰³⁴.

Žemiau analizuojami tam tikri galimos diskriminacijos atvejai.

3.5.2. Specialus teisinis reguliavimas tam tikrai aukų grupei

Yra pavyzdžių, kai priimamuose nacionalinės teisės aktuose nustatomas teisinis reguliavimas tik tam tikroms aukoms. Tai gali būti konkretaus režimo aukos. Pvz., LR piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą

¹⁰³¹ Tiesa, šioje byloje buvo pateikta prieštaraujančioji nuomonė. Joint dissenting opinion of Judges Popović, Sajó and Pinto de Albuquerque. In *Raviv v. Austria*, judgment, ECtHR, Application no. 26266/05, 13 March 2012. EŽTT teisėjų manymu, pareiškėja buvo diskriminuojama dėl gyvenamosios vietos užsienyje. Negalima teigti, kad pareiškėja pasirinko gyvenimą užsienyje. Priešingai, jos gyvenimas užsienyje susijęs su persekiojimu, kurį ji patyrė nacių režimo metais. Neįskaičiuodama vaiko auginimo užsienyje laikotarpio, valstybė elgėsi skirtingai su pareiškėja, remdamasi situacija, kurią pareiškėja buvo priversta priimti dėl sunkaus žmogaus teisių pažeidimo.

¹⁰³² General Comment No. 18 Non-discrimination, adopted on 10 November 1989, thirty-seventh session.

¹⁰³³ F.H. Zwaan-de Vries v. the Netherlands, 9 April 1987, Communication No. 182/1984, twenty-ninth session, para. 13 (autorės pastaba – išvada nesusijusi su disertacijos tematika); Alina Simunek, Dagmar Hastings Tuzilova and Josef Prochazka v. the Czech Republic, 31 July 1995, Communication No. 516/1992, fifty-fourth session, para. 11.5; Peter and Eva Gratzinger v. the Czech Republic, 13 November 2007, Communication No. 1463/2006, ninety-first session, para. 7.3; Libuse Polacková and Joseph Polacek v. the Czech Republic, 30 August 2007, Communication No. 1445/2006, ninetieth session, para. 7.3; Bohuslav Zavrel v. the Czech Republic, 27 July 2010, Communication No. 1615/2007, ninety-ninth session, para. 9.2. General Comment No. 18 Non-discrimination, adopted on 10 November 1989, thirty-seventh session, 13 punktas.

¹⁰³⁴ Plačiau žr. disertacijos 2.3.1.2. poskyrį „Priimtumo reikalavimų nustatymas pareiškėjams“.

atkūrimo įstatymas reglamentuoja LR piliečių, kurių nekilnojamasis turtas pagal TSRS (LTSR) įstatymus buvo nacionalizuotas ar kitaip neteisėtai nusavintas [...], nuosavybės teisių atkūrimo tvarką ir sąlygas¹⁰³⁵. Taigi šis įstatymas nėra taikomas asmenims, kurių turtas atimtas nacių. Specialus teisinis reguliavimas gali būti nedarant skirtumų tarp skirtingų režimų aukų, o skirtas tam tikrai aukų grupei (pvz., grupę išskiriant pagal konfesinį kriterijų). Paminėtinas LR geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymas, kuriame numatyta kompensacija tik už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą¹⁰³⁶. Aukų skirstymas gali būti padarytas ir remiantis kitais pagrindais, pvz., tam tikros teisės aukoms suteikiamos priklausomai nuo to, koku sprendimu (pagal baudžiamąją ar administracinę teisę) pažeistos jų teisės¹⁰³⁷. Galėtų kilti tokių aukščiau minėtų ir kitų iš specialaus teisinio reguliavimo pašalintų asmenų galimos diskriminacijos klausimas.

Valstybės kompensacijos nesumokėjimas gali kelti klausimą dėl Pakto pažeidimo, jeigu atitinkamas valstybės veiksmas ar neveikimas buvo paremtas diskriminaciniais pagrindais, prieštaraujančiais Pakto 26 str.¹⁰³⁸. Valstybei svarbu parodyti, kuo pagrįstas skirtingas reguliavimas. Pvz., pateisinti tokį atskirą LR nacionalinį teisinį reguliavimą dėl kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą galėtų žydų religinių bendruomenių padėties (jų religijos, tradicijų, turto naudojimo), palyginti su kitomis religinėmis

¹⁰³⁵ Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 1 str. 1 d., išnaša 494.

¹⁰³⁶ Diskusijas dėl kitų religinių bendruomenių neįtraukimo žr. Lietuvos Respublikos Seimo VI (pavasario) sesijos 2011 m. birželio 9 d. vakarinio plenarinio posėdžio Nr. 335 stenogramą, A. Šedžiaus kalbą [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 6 d.]. Prieiga per internetą: <www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=401055>; Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2010 m. liepos 8 d. išvadą XIP-968(2) „Dėl Lietuvos Respublikos kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo projekto“, 1 punktą [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 6 d.]. Prieiga per internetą: <www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=378315>.

¹⁰³⁷ Wolf-Ulrich von Maltzan and Others, Margarete von Zitzewitz and Others, and Man Ferrostaal and Alfred Töpfer Stiftung v. Germany, decision, ECtHR (GC), Applications nos. 71916/01, 71917/01 and 10260/02, 2 March 2005, para. 97-98; Hans Eberhard Bars c. Allemagne, décision, CEDH, requête no 2725/04, 16 octobre 2006.

¹⁰³⁸ Pvz., žr. Alina Simunek, Dagmar Hastings Tuzilova and Josef Prochazka v. the Czech Republic, 31 July 1995, Communication No. 516/1992, fifty-fourth session, para. 11.3; Ivan Somers v. Hungary, 29 July 1996, Communication No. 566/1993, fifty-seventh session, para. 9.2.

bendruomenėmis, ypatumai. Rengiant šį įstatymą pažymėta, kad vadovaujantis galiojančios nacionalinės teisės nuostatomis restitucija dėl žydų religinių bendruomenių nekilnojamojo turto (išskyrus sinagogas, su sąlyga, kad buvo nustatytas teisių perėmėjas) negali būti vykdoma, nes dėl istorinių aplinkybių nėra išlikusių šių subjektų teisių perėmėjų¹⁰³⁹; be to, galiojančiuose įstatymuose neįvertinami judėjų religijos, tradicijų, žydų religinių bendruomenių iki nacionalizacijos valdyto nekilnojamojo turto naudojimo ypatumai¹⁰⁴⁰. Pvz., H. Block aiškina, kad prieškarinėje Europoje žydų bendruomenės turėjo tam tikrus pastatus, kurie buvo „bendruomeniniai“, bet nepriklausė religiniam organui ar nebuvo naudojami religiniams tikslams (pvz., žydų ligoninė, našlaičių namai), o kitų religijų bažnyčios buvo viso turto, naudojamo tos religijos tikslams, savininkės¹⁰⁴¹. Iš tiesų praktikoje kildavo problemų tam tikrą turtą pripažįstant *religinės* bendruomenės turtu nacionalinės teisės taikymo tikslais¹⁰⁴². Be to, tvirtinama, kad iki Antrojo pasaulinio karo nebuvo ir negalėjo būti sukurta Lietuvos žydų religinė bendrija, kuri būtų hierarchinės struktūros vadovybė, nes pagal judaizmo

¹⁰³⁹ Pagal LR religinių bendrijų teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo tvarkos įstatymo 2 str. teisė sugrąžinti nekilnojamąjį turtą suteikta tik toms *šiuo metu veikiančioms religinėms bendrijoms (ar jų teisių perėmėjoms)*, kurios veikė Lietuvoje iki 1940 m. liepos 21 d. ir kurių turtas buvo valstybės nusavintas. Lietuvos Respublikos religinių bendrijų teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo tvarkos įstatymas. Valstybės žinios, 1995, Nr. 27-600 (su paskutiniais pakeitimais ir papildymais, padarytais Įstatymu Nr. IX-1035. Valstybės žinios, 2002, Nr. 74-3138).

¹⁰⁴⁰ Lietuvos Respublikos kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo projekto 2010 m. birželio 23 d. aiškinamasis raštas, išnaša 51.

¹⁰⁴¹ BLOCK, H. The Restitution of Holocaust – Era Jewish Communal Property: An Unfinished Item on the Jewish Diplomatic Agenda. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 2009, III:1.

¹⁰⁴² **Pvz., Kauno žydų religinė bendruomenė** kreipėsi į LR teismus siekdama atkurti nuosavybės teises į pastatus (buvusią žydų ligoninę). Kauno žydų religinė bendruomenė teigė, kad žydai gyveno kaip atskira bendruomenė pagal judaizmo tradicijas, tačiau oficialiai niekur nebuvo įregistruotos jokios žydų – judėjų bendruomenės, o žydų ligoninė buvo įsteigta religinių pagrindų, t. y. gydyti judėjus ir laikyti judėjams privalomų dalykų, be to, ligoninė buvo išlaikoma iš sinagogose renkamo dėžutės mokesčio. Tačiau Kauno žydų religinei bendruomenei nepavyko įrodyti nuosavybės teisių į pastatus, nes nebuvo pateikta dokumentų, patvirtinančių religinių bendruomenių, veikusių Kaune iki 1940 m. liepos 21 d., nuosavybės teises į ginčo pastatus. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas priėjo išvadą, kad žydų ligoninei priklausę pastatai, neneigiant jų priklausomybės iki okupacijos veikusiai žydų bendruomenei, negali būti pripažinti religinės bendruomenės turtu pagal LR religinių bendrijų teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo tvarkos įstatymą. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2002 m. balandžio 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A7-403/2002. **Taip pat plačiau apie juridinę reikšmę turinčio fakto, kad pastatai, buvusi žydų ligoninė, iki 1940 m. liepos 21 d. priklausė Kauno žydų religinei bendruomenei, sudarė vieningą kompleksą su Kauno Senąja sinagoga ir buvo tarybinės valdžios nusavinti, nustatymo sunkumus žr.** Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 2 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-97/2009, kat. 114.8.2; 114.11; 128.2.; Kauno apygardos Teismo 2008 m. lapkričio 26 d. nutartį civilinėje byloje Nr. A2-1377-173/2008; kat. (S) 122.4; 124.2.2.

kanonus judaizme nėra hierarchinės struktūros¹⁰⁴³. Tai buvo dar viena teisinė kliūtis žydų religinėms bendruomenėms gražinti atimtą nekilnojamąjį turtą/gauti kompensaciją už atimtą nekilnojamąjį turtą pagal prieš LR geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo priėmimą galiojusį nacionalinį teisinį reguliavimą. Nuostata, įtvirtinanti galimybę kreiptis dėl nuosavybės teisių atkūrimo tik religinėms bendrijoms, o ne religinėms bendruomenėms¹⁰⁴⁴ (kaip yra žydų religinių bendruomenių atveju), paminėta kai kuriuose LR teismų sprendimuose¹⁰⁴⁵. Galbūt JT ŽTK turėtų atsižvelgti į paminėtus aspektus, rodančius žydų religinių bendruomenių nepalankią padėtį kitų religinių bendruomenių atžvilgiu¹⁰⁴⁶.

Minėta, kad asmenys, pašalinti iš teisinio reguliavimo, neturi „nuosavybės“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme, ir atitinkamai EŽTK 1 Protokolo 1 str. netaikomas. Negali būti taikomas ir EŽTK 14 str., t. y. negali būti nagrinėjamas diskriminavimo klausimas¹⁰⁴⁷. Paprastai EŽTT apsiriboja

¹⁰⁴³ Lietuvos Respublikos Seimo žmogaus teisių komiteto (papildomo komiteto) 2010 m. gruodžio 15, 22 d. išvados „Dėl Lietuvos Respublikos kompensacijos už žydų bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo projekto Nr. XIP-968(2)“, Kauno žydų religinės bendruomenės pastabos [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 6 d.]. Prieiga per internetą: <www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=389803>.

¹⁰⁴⁴ Remiantis LR religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 4 str. *religinė bendruomenė* yra asmenų grupė, siekianti įgyvendinti tos pačios religijos tikslus. Ji gali būti atitinkamos religinės bendrijos vietinis padalinys. *Religinės bendrijos* yra bažnyčių ir tolygių religinių organizacijų – bendruomenių, siekiančių įgyvendinti tos pačios religijos tikslus, susivienijimai. Bendriją sudaro ne mažiau kaip dvi religinės bendruomenės, turinčios bendrą vadovybę. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas. Valstybės žinios, 1995, Nr. 89-1985 (su paskutiniais pakeitimais ir papildymais, padarytais Įstatymu Nr. XI-601. Valstybės žinios, 2010, Nr. 1-12).

¹⁰⁴⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. spalio 26 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A2-942/2007, kat. 11.11.; Vilniaus apygardos teismo 2009 m. lapkričio 19 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-1379-142/2009, kat. 1.2; 11.1; 11.9; 11.11.; Vilniaus apygardos teismo 2009 m. balandžio 20 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-546-281/2009, kat. 11.5.3, 11.11.; Klaipėdos apygardos administracinio teismo 2008 m. birželio 9 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-278-162/2008; kat. 1.7.

¹⁰⁴⁶ Žr. Arie H. Hollis Waldman v. Canada, 5 November 1999, Communication No. 694/1996, sixty-seventh session, para. 10.4. (autorės pastaba – išvada nesusijusi su disertacijos tematika). Vienas iš valstybės argumentų, pateisinančių tik Romos Katalikų bendruomenės rėmimą, yra nepalanki šios bendruomenės padėtis. Tiesa, JT ŽTK šio argumento nenagrinėjo, nes pripažino, kad aplinkybės nepatvirtina, kad tokia Romos Katalikų bendruomenės narių padėtis dabar yra nepalanki, palyginti su žydų bendruomenės narių padėtimi.

¹⁰⁴⁷ Joseph Polacek and Libuse Polackova v. the Czech Republic, decision, ECtHR (GC), Application no. 38645/97, 10 July 2002, para. 69-70; Peter Gratzinger and Eva Gratzingerova v. the Czech Republic, decision, ECtHR (GC), Application no. 39794/98, 10 July 2002, para. 76-77; Jantner v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 39050/97, 4 March 2003, para. 41-42; Wolf-Ulrich von Maltzan and Others, Margarete von Zitzewitz and Others, and Man Ferrostaal and Alfred Töpfer

teiginiu, kad bylose, kuriose pareiškėjas neatitinka nacionalinėje teisėje nustatytų reikalavimų, EŽTK 14 str. netaikomas. Taigi negalima sužinoti Teismo nuomonės dėl galimo diskriminavimo pateisinimo. Tiesa, kartais EŽTT pasisako dėl galimo aukų diskriminavimo, net kai pripažįsta, kad EŽTK 14 str. negali būti taikomas. Antai EŽTT pripažino, kad nemato nieko savavališko ar neteisingo nustatant skirtingą reguliavimą baudžiamojo ir administracinio persekiojimo aukoms (suteikiant teisę į restituciją tik baudžiamojo persekiojimo aukoms)¹⁰⁴⁸.

3.5.3. Jeigu bendrose teisės normose kompensacijos mokėjimo sąlygos palankesnės totalitarinių režimų aukoms nei specialiaame teisės akte?

Pvz., nagrinėjant RF nacionalinę teisę pastebėta, kad pagal RF teisės aktus, kurie nėra taikomi politinių represijų aukoms, pvz., RF CK¹⁰⁴⁹, RF BPK¹⁰⁵⁰,

Stiftung v. Germany, decision, ECtHR (GC), Applications nos. 71916/01, 71917/01 and 10260/02, 2 March 2005, para. 117-118; Association Nationale des Pupilles de la Nation c. France, décision, CEDH, requête no 22718/08, 6 octobre 2009. **Skirtingos EŽTT pozicijos diskriminavimo srityje pateisinimą išmokų nacių aukoms skirtumais nuo socialinio draudimo išmokų žr.** Associazione Nazionale Reduci and 275 Others v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 45563/04, 4 September 2007; Teš et autres c. République tchèque, décision, CEDH, requête no 28256/06, 18 janvier 2011; Argyris Sfountouris et autres c. Allemagne, décision, CEDH, requête no 24120/06, 31 mai 2011. **Pozicijos, kad EŽTK 1 Protokolo 1 str. netaikytinumas neužkerta kelio nagrinėti diskriminacijos klausimo pagal EŽTK 14 str., kartais EŽTT laikosi ir kitose specifinėse bylose. Pvz., žr. EŽTT praktiką nagrinėjant pareiškėjų kompensaciją už Rusijos imperijos akcijas, obligacijas, kur EŽTT sprendė skirtingo teisinio reguliavimo pateisinimo klausimą.** Geneviève Corblet de Fallerans c. France, décision, CEDH, requête no 50166/08, 19 octobre 2010; Eduardo Kandyrine de Brito Paiva c. France, décision, CEDH, requête no 42269/12, 2 juillet 2013, para. 15-22.

¹⁰⁴⁸ Wolf-Ulrich von Maltzan and Others, Margarete von Zitzewitz and Others, and Man Ferrostaal and Alfred Töpfer Stiftung v. Germany, decision, ECtHR (GC), Applications nos. 71916/01, 71917/01 and 10260/02, 2 March 2005, para. 98; Hans Eberhard Bars c. Allemagne, décision, CEDH, requête no 2725/04, 16 octobre 2006. **Taip pat žr.** X. A.G., Y. A.G., Z. A.G., GmbH v. the Federal Republic of Germany, decision, ECHR (Plenary), Application N 7694/76, 14 October 1977. EŽT Komisija pripažino, kad ekonominės ir socialinės priežastys pateisina kompensacijos mokėjimą tik fiziniams asmenims (kompensacijos nemokant kompanijoms).

¹⁰⁴⁹ Taisyklės, nustatytos RF CK 1070 str., netaikomos politinių represijų aukų patirtos žalos atlyginimui, kai yra taikomos specialių teisės aktų nuostatos (pvz., RF politinių represijų įstatymo, RF įstatymo „Dėl represuotų tautų reabilitacijos“ ir t. t.). САДИКОВ, О.Н. *Гражданское право Российской Федерации*. Москва: Инфра-М, Контракт, 2006, том II, р. 458; *Комментарий к Конституции Российской Федерации* (постатейный) (2-е издание, пересмотренное) (под редакцией В.Д. Зорькина) („Норма“, „Инфра-М“, 2011).

¹⁰⁵⁰ RF BPK 18 skyrius (ypač aktualūs 18 skyriaus 135 str. „Turtinės žalos atlyginimas“ ir 136 str. „Moralinės žalos atlyginimas“), kuriame reglamentuojama asmenų reabilitacija, nėra taikomas politinių represijų aukų reabilitacijai; tokioms aukoms turi būti taikomi specialūs teisės aktai (pvz., RF politinių represijų įstatymas ir kt.). МОСКАЛЬКОВА, Т.Н. Глава 18. Реабилитация. In *Научно-Практический комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации*,

nustatomos palankesnės kompensacijos sąlygos nei pagal specialius teisės aktus, reguliuojančius politinių represijų aukų teisę į žalos atlyginimą (įskaitant kompensaciją)¹⁰⁵¹. Atrodo, tokia situacija neatitinka ET PA rekomendacijos ET PA rezoliucijos 1096 (1996) 8 punkte, kuriame nustatyta, kad materialinė kompensacija, mokama aukoms, totalitarinių režimų metu apkaltintoms „nusikaltimais“, civilizuotoje visuomenėje nelaikomais nusikaltimais, bei neteisingai nuteistoms aukoms, neturėtų būti žymiai mažesnė nei kompensacija, mokama neteisingai nuteistiems asmenims už nusikaltimus pagal šiuo metu galiojantį baudžiamąjį kodeksą¹⁰⁵². Gali kilti klausimas dėl totalitarinių režimų aukų diskriminavimo. Kadangi pagal nacionalinę teisę politinių represijų aukos neturi teisės gauti kompensacijos pagal bendrus teisės aktus, jos neturi „nuosavybės“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme ir atitinkamai greičiausiai EŽTK 14 str. negali būti taikomas.

3.5.4. Skirtingos išmokos vienoje valstybėje?

Pavyzdžių, kai aukos turi paklusti skirtingoms taisyklėms skirtingose žemėse, regionuose ar pan., galima rasti nagrinėjant jau ankstesnę Vokietijos žalos atlyginimo praktiką. Antai BEG (federaliniame kompensacijos įstatyme) buvo nustatytos tik bendros taisyklės dėl kompensacijų, kurios vėliau priklausė nuo žemių taisyklių. Organizacija „Reikalavimų konferencija“ ginčijo tokią situaciją, atkreipdama dėmesį į tai, kad esant toms pačioms aplinkybėms, pvz., Bavarijoje priimamas vienas sprendimas, o Vakarų Berlyne – kitas¹⁰⁵³. Tačiau ir mūsų dienomis kompensacijos mokėjimo įgaliojimų suteikimas federacinės valstybės regionams, subjektams yra aktualus. Šiuo metu RF politinių represijų

(*постатейный*), 3-е издание [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 2 d.]. Prieiga per: „Консультант Плюс“.

¹⁰⁵¹ Pvz., RF ВПК 135 str. 1 d. turtinės žalos atlyginimą sudaro darbo užmokesčio, pensijos, pašalpos, kitų išmokų, kurių neteko asmuo dėl baudžiamojo persekiojimo, atlyginimas; atlyginimas už konfiskuotą turtą; baudų, proceso išlaidų, teisinės pagalbos bei kitų išlaidų atlyginimas. Уголовно-Процессуальный Кодекс Российской Федерации, N 174-ФЗ, 18 декабря 2001 года, (в ред. Федеральных законов от 29.11.2012 N 207-ФЗ). RF ВПК 136 str. reglamentuojamas moralinės žalos atlyginimas.

¹⁰⁵² Resolution 1096 (1996) on measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems, išnaša 817.

¹⁰⁵³ HENRY, Marilyn, išnaša 11, p. 43-47.

įstatyme kompensacija už anksčiau konfiskuotą, atimtą ar prarastą kitu būdu nuosavybę, už laisvės atėmimą, priverstinį gydymą psichiatrijos gydymo įstaigose finansuojama iš RF federalinio biudžeto, nors RF įstatymo projekte Nr. 58338-4 buvo siūlymų padengti ir šių kompensacijų finansavimą iš RF subjektų biudžetų bei nustatyti, kad kompensacijos mokamos RF subjektų įstatymų nustatyta tvarka ir dydžiais¹⁰⁵⁴. Tačiau visgi tam tikrų socialinės paramos priemonių finansavimas iš RF subjektų lėšų tapo realybe. 2004 m. rugpjūčio 22 d. RF federalinio įstatymo Nr. 122-ФЗ 6 str. tokių socialinės paramos priemonių (anksčiau vadinamų lengvatomis ((rus. – льготы)) sąrašas pašalintas iš RF politinių represijų įstatymo 16 str. ir kartu nustatyta, kad nurodyti asmenys aprūpinami tokiomis socialinės paramos priemonėmis remiantis RF subjektų įstatymais, ir atitinkamas išlaidas padengia RF subjektai¹⁰⁵⁵. Taigi šiuo metu socialinės paramos priemonės ir jų apimtis labai skiriasi priklausomai nuo RF subjekto finansinių galimybių (indeksuojamų mėnesinių piniginių išmokų dydis taip pat skiriasi, nes nustatomas konkrečiau RF subjekto teisės akte, nepaisant to, kad aukos galbūt buvo įkalintos toje pačioje stovykloje, kalėjo tokį pat laikotarpį)¹⁰⁵⁶.

Pvz., vienas iš Sachalinsko Dūmos argumentų prieš kompetencijos dėl socialinės paramos priemonių ir finansinės naštos perdavimą RF subjektams buvo tai, kad būtent valstybė, kaip žalos padarymo kaltininkė, turi prisiimti

¹⁰⁵⁴ Plačiau žr. Российская Федерация. Законопроект № 58338-4 „О внесении изменений в законодательные акты Российской Федерации и признании утратившими силу некоторых законодательных актов Российской Федерации в связи с принятием федеральных законов „О внесении изменений и дополнений в Федеральный закон „Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации“ и „Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации“, зарегистрирован и направлен Председателю ГД 31.05.2004, 6 str. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 17 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/arhiv/a_dz_4.nsf/ByID/83F6E283459148C4432571BB005CC3A9/\\$File/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82.doc?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/arhiv/a_dz_4.nsf/ByID/83F6E283459148C4432571BB005CC3A9/$File/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82.doc?OpenElement)>.

¹⁰⁵⁵ Российская Федерация. Федеральный закон от 22 августа 2004 года N 122-ФЗ „О внесении изменений в законодательные акты Российской Федерации <...>, išnaša 981. **Taip pat žr.** Закон Российской Федерации от 18 октября 1991 года N 1761-1 „О реабилитации жертв политических репрессий“, išnaša 142, 16 str.

¹⁰⁵⁶ Pvz., žr. Закон г. Москвы от 03.11.2004 N 70 (ред. от 17.06.2009) „О мерах социальной поддержки отдельных категорий жителей города Москвы“, išnaša 176; Закон Санкт-Петербурга „О мерах социальной поддержки отдельных категорий граждан в Санкт-Петербурге“, išnaša 176.

žalos atlyginimo ir socialinės paramos suteikimo pareigą, ir atitinkamai socialinės paramos priemonės turi būti nustatomos ne RF subjektų įstatymais, o federaliniu įstatymu, bei finansavimas turi būti vykdomas iš federalinio biudžeto, o ne RF subjektų biudžeto. Priešingas reguliavimas prieštarautų RF Konstitucijos 52 str. ir 53 str., kuriuose įtvirtinta, kad valstybė turi atlyginti žalą, padarytą jos valdžios organų veikimu ar neveikimu¹⁰⁵⁷. Daugybė aukų nepatenkintos tokiu RF naujuoju teisiniu reguliavimu, nes, anot aukų, dėl skirtingų finansinių RF subjektų galimybių pažeidžiamas konstitucinis asmenų socialinių teisių lygybės principas, asmenys netenka atskirų, anksčiau iš federalinio RF biudžeto suteikiamų lengvatų, nustatomos nepagrįstai mažo dydžio kompensacinės piniginės išmokos, taigi socialinės paramos priemonės turi būti suteikiamos iš federalinio biudžeto¹⁰⁵⁸. Neigiamas RF reformos įvertinimas pateiktas ir RF mokslinėje literatūroje¹⁰⁵⁹. Šiuo metu yra siūlymų priskirti socialinės paramos priemonių finansavimo pareigą RF, o ne RF subjektams¹⁰⁶⁰.

¹⁰⁵⁷ Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 1 декабря 2005 г. N 462-О. **Panašios nuomonės, kad būtent pati valstybė, būdama atsakinga už politinių represijų aukų patirtą žalą, o ne jos subjektai, turi atlyginti žalą iš federalinio biudžeto, laikosi organizacija „Memorial“.** Žr. Комментарий к статье шестой Закона РФ от 22 августа 2004 г. № 122-ФЗ „О внесении изменений в законодательные акты Российской Федерации и признании утратившими силу некоторых законодательных актов Российской Федерации в связи с принятием федеральных законов „О внесении изменений и дополнений в Федеральный закон „Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации“ и „Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации“, „Мемориал“, Сентябрь 2004 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.memo.ru/rehabilitate/laws/2004/komm2004.htm>>.

¹⁰⁵⁸ Бывшие „политэки“ готовят международный форум, Герман Обухов, председатель оргкомитета форума политзаключенных СССР, Невское время, 15 марта 2012 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.forum2012october.org/assets/images/15032012.pdf>>; Протокол заседания Президиума Правления Общероссийской общественной благотворительной организации инвалидов – жертв политических репрессий „Российская ассоциация реабилитированных“ (ООБОИЖПР „РАР“), 27-28 сентября 2012 года, 2 пунктас [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://rosagr.natm.ru/dynamic/docs/prezd.doc>>.

¹⁰⁵⁹ Pvz., A.G. Petrov atkreipia dėmesį į tai, kad dėl skirtingos ekonominės atskiro regiono padėties, vienuose regionuose bus priimta daugiau teisės aktų, kituose – mažiau, teisės aktai skirsis priklausomai nuo regiono, o tai reikš, kad aukų socialinės paramos priemonės bus nelygios. ПЕТРОВ, А.Г. *Реабилитация жертв политических репрессий* <...>, išnaša 11, p. 246. **Taip pat žr.** ЦУЦУЛАЕВА, С.С.; ОСМАЕВ, А.Д., išnaša 585, p. 44.

¹⁰⁶⁰ **Проект № 131768-6** (вносится депутатом Государственной Думы А.В. Беляковым) Федеральный Закон „О внесении изменений в статью 16 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“, дата внесения в ГД: 24 августа 2012 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą:

Tačiau, RF KT nuomone, socialinės paramos priemonių įgyvendinimo priskyrimas RF subjektams nepažeidžia asmenų teisių ir laisvių lygybės principo, nes, remiantis RF 2004 m. rugpjūčio 22 d. įstatymo Nr. 122-ФЗ 153 str., minimaliu standartu nustatant socialinės paramos priemones reabilituotiems asmenims ir nuo politinių represijų nukentėjusiems asmenims yra išlaikoma pagal anksčiau galiojusią teisę (RF politinių represijų įstatymo 16 str.) suteikiamų lengvatų apimtis. Asmenų, turinčių teisę į valstybės socialinę paramą tuo pačiu pagrindu, bet gyvenančių skirtinguose RF subjektuose, lygybė užtikrinama neleidžiant RF subjektui atsisakyti suteikti socialinės paramos priemonę ir reikalaujant išlaikyti paramos bazinį lygį. Tuo tarpu atskirų RF subjektų (pvz., Maskvos) nustatomos papildomos socialinės paramos priemonės, palyginti su baziniu lygiu, patenka į to subjekto kompetenciją, tokios priemonės skirtos reabilituotų asmenų ir asmenų, nukentėjusių nuo politinių represijų, garantijoms padidinti ir negali būti vertinamos kaip pažeidžiančios lygybės principą¹⁰⁶¹. Pareiškėjų bandymai ginčyti RF subjektų teisės aktus, reguliuojančius socialinės paramos priemonių apimtį, išmokų dydį, dėl jų neatitikimo RF federalinei teisei dažnai buvo nesėkmingi¹⁰⁶².

<[http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/5018722F0E6D5BCC43257A69002E141A/\\$File/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.rtf?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/5018722F0E6D5BCC43257A69002E141A/$File/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.rtf?OpenElement)>. **Проект** (Вносится Парламентом Кабардино-Балкарской Республики). Российская Федерация, Федеральный Закон **№ 156914-6** „О внесении изменения в статью 16 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“ и признании утратившими силу отдельных положений законодательных актов Российской Федерации“, (20 октября 2012 г. внесен в Государственную Думу ФС РФ) [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 27 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/2D643F5ADAC53EBF43257AA0003476F1/\\$File/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20.rtf?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/2D643F5ADAC53EBF43257AA0003476F1/$File/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20.rtf?OpenElement)>; **Предложения об учреждении общенациональной государственно-общественной программы „Об увековечении памяти жертв тоталитарного режима и о национальном примирении“**. Приложение 2. Социальная поддержка жертв репрессий, ішпаша 245, 2.2 punktas.

¹⁰⁶¹ Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 27 декабря 2005 г. N 527-О; Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 1 декабря 2005 г. N 462-О; Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 3 июля 2007 г. N 523-О-П. **Сф. žг.** Особое мнение судьи Конституционного Суда Российской Федерации А.Л. Кононова по определению Конституционного Суда Российской Федерации от 1 декабря 2005 года N 462-О.

¹⁰⁶² Верховный Суд Российской Федерации, определение N 44-Г10-37 от 22 сентября 2010 года; Верховный Суд Российской Федерации, определение от 19 сентября 2012 г. N 16-АПГ12-4. **Сф. Jeigu** RF subjektų teisiniame reguliavime yra nustatytas aiškiai siauresnis subjektų, turinčių teisę į socialinės paramos priemones, ratas nei federalinėje teisėje, pripažįstamas prieštaravimas federalinei teisei. **Žг.** Верховный Суд Российской Федерации, определение от 10 августа 2011 г. N 45-Г11-37.

Matyt, federacinė valstybė gali perleisti savo pareigą dėl kompensacijos mokėjimo savo regionams, tačiau laikydamosi prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų. Nepaisant pareigų perdavimo regionams, valstybė lieka atsakinga. Vienos konvencijos „Dėl tarptautinių sutarčių teisės“ 27 str. nustatyta, kad „[š]alis negali pasitelkti savo vidaus teisės nuostatų, kad pasiteisintų dėl sutarties nesilaikymo [...]“¹⁰⁶³. EŽTK 1 str. nustatyta, kad „aukštosios Susitariančiosios Šalys kiekvienam jų jurisdikcijai priklausančiam asmeniui garantuoja šios Konvencijos I skyriuje apibrėžtas teises bei laisves“. Pakto nuostatos, ypač 2 str., yra privalomos visai valstybei Šaliai. Visos valdžios šakos (vykdomoji, įstatymų leidžiamoji, teisminė), viešos ir vyriausybės organizacijos bet kuriuo lygmeniu (nacionaliniu, regioniniu ar vietiniu) gali užtraukti valstybės dalyvės atsakomybę. Valstybės negali remtis nacionaline teise, siekdamos pateisinti pareigų, nustatytų Pakte, nevykdymą, neįgyvendinimą¹⁰⁶⁴. Pakto 50 str. nustatyta, kad Pakto nuostatos taikomos visoms federacinių valstybių dalims be apribojimų ir išimčių.

Net pripažinus, kad nepatenkinti per mažomis kompensacijomis jų regione asmenys turi „nuosavybę“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme, yra neaišku, ar jų pareiškimas dėl diskriminacijos būtų sėkmingas. EŽTT praktikoje pripažįstama, kad jeigu taikomas skirtingas reguliavimas priklausomai nuo to, ar asmens nuolatinė gyvenamoji vieta yra toje valstybėje ar užsienyje, tokia nuolatinė gyvenamoji vieta galėtų būti laikoma „statusu“, patenkančiu į EŽTK 14 str. taikymo sritį¹⁰⁶⁵. Tačiau, anot EŽTT, regioniniai režimo skirtumai, kylantys dėl skirtingo teisinio regioninio reguliavimo taikymo priklausomai nuo pareiškėjo geografinio buvimo, nėra aiškinami asmens savybių rėmuose. Tokie skirtumai nelaikomi diskriminaciniais pagal

¹⁰⁶³ Vienos konvencija „Dėl tarptautinių sutarčių teisės“. Valstybės žinios, 2002, Nr. 13-480 (Vienna Convention on the Law of Treaties. Vienna, 23 May 1969, UNTS Vol. 1155, p. 331).

¹⁰⁶⁴ General Comment No. 31 [80] the Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant, adopted on 29 March 2004 (2187th meeting), eightieth session, para. 4.

¹⁰⁶⁵ Žr. su disertacijos tematika nesusijusius EŽTT sprendimus: Carson and Others v. the United Kingdom, judgment, ECtHR (GC), Application no. 42184/05, 16 March 2010, para. 66-71; Pichkur v. Ukraine, judgment, ECtHR, Application no. 10441/06, 7 November 2013, para. 47. EŽTK 14 str. nustatytų diskriminavimo pagrindų sąrašas nėra baigtinis.

EŽTK 14 str.¹⁰⁶⁶. Tiesa, reikėtų prisiminti *Susanne Weber v. Vokietija* bylą, kurioje pareiškėja *inter alia* skundėsi dėl diskriminacijos. Pagal Vokietijos suvienijimo tarptautinę sutartį pareiškėjos nuosavybė negalėjo būti perduota, nes jos nuosavybė buvo buvusioje VDR teritorijoje; jeigu nuosavybė būtų buvusioje VFR teritorijoje, ji galėtų būti perduota pareiškėjai. Šioje byloje EŽTT nepasisakė dėl diskriminavimo pagrindo buvimo (matyt, dėl bylos specifikos, susijusios su dviem atskiromis valstybėmis (VFR ir VDR), juk tai nebuvo tiesiog valstybės regionai iki Vokietijos suvienijimo)¹⁰⁶⁷. *Vučković ir kt. v. Serbija* byloje pareiškėjai turėjo teisę į dienpinigius, nustatytus nacionalinėje teisėje. Tačiau valstybė nustatė išmokas tik asmenims, gyvenantiems tam tikrose savivaldybėse. Savivaldybės buvo pasirinktos remiantis jų nepakankamu išsivystymu ir atitinkamai asmenų, gyvenančių jose, nepalankia turtine padėtimi. Kadangi pareiškėjai negyveno valstybės pasirinktose savivaldybėse, jie negavo dienpinigių. Įdomu yra tai, kad šioje byloje EŽTT pripažino gyvenamosios vietos kriterijų diskriminaciniu pagrindu, neatkreipęs dėmesio, kad skirtumai buvo daromi dėl gyvenamosios vietos, esančios toje pačioje valstybėje, bet tiesiog skirtingose savivaldybėse. Byloje daroma nuoroda į EŽTT sprendimą *Carson ir kt. v. JK*, tačiau jame buvo nagrinėjamas valstybės skirtingas teisinis reguliavimas dėl nuolatinės gyvenamosios vietos, esančios skirtingose valstybėse¹⁰⁶⁸.

¹⁰⁶⁶ Žr. su disertacijos tematika nesusijusius EŽTT sprendimus: *Carson and Others v. the United Kingdom*, judgment, ECtHR (GC), Application no. 42184/05, 16 March 2010, para. 70; *Magee v. the United Kingdom*, judgment, ECtHR, Application no. 28135/95, 6 June 2000, para. 47-51.

¹⁰⁶⁷ *Susanne Weber v. Germany*, decision, ECtHR, Application no. 55878/00, 23 October 2006. **EŽTT nepripažino EŽTK 14 str. pažeidimo šioje byloje kartu su EŽTK 1 Protokolo 1 str., nes** tokiu skirtingu reguliavimu (reikalavimų dėl nuosavybės, esančios buvusioje VDR teritorijoje, pašalinimu) buvo siekiama teisėto tikslo (užtikrinti VFR finansinį pajėgumą), be to, VFR pagal EŽTK neturi pareigos atlyginti žalos, padarytos dėl karo ar nacių Reicho suirimo, dalies, kurios neatlygino VDR. EŽTT, atsižvelgė į plačią VFR vertinimo laisvę Vokietijos suvienijimo kontekste.

¹⁰⁶⁸ Žr. su disertacijos tematika nesusijusį EŽTT sprendimą. *Vučković and Others v. Serbia*, judgment, ECtHR, Application no. 17153/11 and the 29 others, 28 August 2012, Referral to the Grand Chamber, para. 83. Šioje byloje EŽTT pripažino EŽTK 14 str. kartu su EŽTK 1 Protokolo 1 str. pažeidimą. Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad asmenys, gyvenantys pasirinktose savivaldybėse, asmeniškai neturėjo įrodyti skurdo, tuo tarpu pareiškėjai neturėjo teisės į dienpinigius (nes negyveno valstybės pasirinktose savivaldybėse) neatsižvelgiant į jų turtinę padėtį. Taigi valstybės reguliavimas savavališkas ir negali būti pateisintas valstybės ribotais ištekliais. (autorės pastaba – EŽTT Didžioji kolegija pripažino pareiškimą nepriimtiniu dėl vidaus teisinės gynybos priemonių neišnaudojimo, žr. *Vučković and Others v. Serbia*, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 17153/11, <...>, 25 March 2014).

Jeigu EŽTT visgi pripažintų, kad asmenų nuolatinė gyvenamoji vieta RF subjektuose gali būti laikoma „statusu“, patenkančiu į EŽTK 14 str. taikymo sritį, kiltų klausimas dėl tokio skirtingo teisinio reguliavimo pateisinimo. Pareiškimas galėtų būti nagrinėjamas pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. kartu su EŽTK 14 str. Valstybė turėtų įrodyti, kad tokiu skirtingu teisiniu reguliavimu buvo siekiama teisėto tikslo ir kad buvo užtikrintas proporcingumas tarp valstybės priemonės ir siekiamo teisėto tikslo. Atrodo, EŽTT vertinimui dėl tokio skirtingo teisinio reguliavimo valstybės regionuose proporcingumo įtakos turėtų, pirma, tai, kad pagal EŽTK valstybės neturi pareigos atlyginti žalą, padarytą iki EŽTK įsigaliojimo, bei, antra, išlaikomas bazinis socialinės paramos priemonių (kompensacijos) lygis.

3.5.5. Skirtingų valstybių skirtingas nacionalinis teisinis reguliavimas – aukų diskriminavimas?

Izraelio Aukščiausiasis Teismas *Hirsh(en)zon* byloje pažymėjo, kad tam tikros neįgalios Holokausto aukos, atvykusios į Izraelį iki 1953 m. spalio 1 d., yra diskriminuojamos, palyginti su kitomis neįgaliomis nacių persekiojimo aukomis, kurios į Izraelį atvyko po 1953 m., nes pastarosios aukos turi teisę gauti didesnes išmokas iš Vokietijos, palyginti su išmokomis, mokamomis pagal Izraelio teisę aukoms, atvykusioms iki 1953 m. Nors *Hirsh(en)zon* byloje Izraelio valstybei nebuvo pavesta mokėti tokio pat dydžio išmokų, kokios yra mokamos pagal Vokietijos teisę, vis dėlto buvo atkreiptas dėmesys, kad nustatant išmokos dydį reikia atsižvelgti į aukų pažeistus turtinius interesus dėl Izraelio ankstesnio nuolaidžiavimo pagal Liuksemburgo susitarimą. Kitaip tariant, Izraelio valstybė, sprendama dėl išmokų, mokamų pagal Izraelio įstatymą, dydžio, turi atsižvelgti į Vokietijos mokamų sumų dydį¹⁰⁶⁹. Minėta, valstybių teisės aktuose nustatytas reguliavimas skiriasi, bet vargu ar gali būti ginčijamas tarptautiniu lygmeniu. Juk valstybė gali atsakyti tik už savo teisinį

¹⁰⁶⁹ *Hirsh(en)zon v. Minister of Finance*, 5263/94, Supreme Court Cases Volume 49(5) 837.840 (1996). Taip pat žr. Report of the National Commission of Inquiry into the Assistance Given to Holocaust Survivors, išnaša 532, p. 43-44, 55.

reguliavimą, keliantį diskriminacijos klausimus, be to, teisinio reguliavimo ginčijimas pagal EŽTK 14 str. gali būti problemiškas dėl šio str. nesavarankiškumo¹⁰⁷⁰.

3.6. Kompensacinės išmokos dydis: kaip padaryti kompensaciją veiksmingesnę?

3.6.1. Kompensacijos indeksavimas

Nacionalinėje teisėje yra totalitarinių režimų aukų kompensacijos indeksavimo pavyzdžių. Pvz., RF įstatymo „Dėl veteranų“ 23.1 str. 5 d. nustatyta, kad mėnesinės piniginės kompensacijos dydis indeksuojamas vieną kartą per metus¹⁰⁷¹. Tačiau yra ir priešingų pavyzdžių, kai numatoma, kad kompensacijos dydis nėra indeksuojamas. Pvz., LR kompensacijų asmenims, 1990–1991 m. atsisakiusiems prievartinės tarnybos sovietų armijoje ir dėl to nukentėjusiems nuo sovietų armijos veiksmų, įstatymo 3 str. 6 d. nustatyta, kad pagal šį įstatymą mokama vienkartinė 4 tūkst. Lt kompensacija neindeksuojama¹⁰⁷². Aišku, kad valstybėms neindeksuojant kompensacijos, kyla aukų nepasitenkinimas¹⁰⁷³.

Trišaliame susirinkime analizuojant Rumunijos įstatymo projektą, parengtą įgyvendinant EŽTT pilotinį sprendimą *Maria Atanasiu ir kt. v. Rumunija* byloje, *inter alia* atkreiptas dėmesys į tai, kad kompensacijos tikslais nacionalizuotos nuosavybės vertė bus nustatoma remiantis skale, esančia naujo

¹⁰⁷⁰ Žr. su disertacijos tematika nesusijusį EŽT Komisijos sprendimą: Catherine Abraini Leschi and others v. France, decision, ECHR, Application N°37505/97, 22 April 1998.

¹⁰⁷¹ Российская Федерация. Федеральный закон от 12 января 1995 г. N 5-ФЗ „О ветеранах“ (с последними изменениями от 02.07.2013 N 185-ФЗ), 23.1 str. 5 d. **Taip pat žr.** Lietuvos Respublikos kompensacijų už valstybės išperkama nekilnojamąjį turtą dydžio, šaltinių, mokėjimo terminų bei tvarkos, taip pat valstybės garantijų ir lengvatų, numatytų piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatyme, įstatymo 8 str. 2 d. Valstybės žinios, 1998, Nr. 61-1728; 2003, Nr. 102-4582 (su paskutiniais pakeitimais, padarytais įstatymu Nr. XI-2409. Valstybės žinios, 2012, Nr. 136-6963); Закон Республики Казахстан от 14 апреля 1993 года „О реабилитации жертв массовых политических репрессий“, išnaša 537, 22 str.

¹⁰⁷² Lietuvos Respublikos kompensacijų asmenims, 1990–1991 m. atsisakiusiems prievartinės tarnybos sovietų armijoje ir dėl to nukentėjusiems nuo sovietų armijos veiksmų, įstatymas. Valstybės žinios, 2012, Nr. 57-2830.

¹⁰⁷³ Pvz., apie nepasitenkinimą Čekijoje žr. DAVID, Roman; CHOI YUK-PING, Susanne, išnaša 24, p. 422-423.

Rumunijos įstatymo įsigaliojimo dieną, tačiau nuo šios datos iki tol, kol bus galima įgyvendinti savo teisę į kompensaciją, gali praeiti gana ilgas laiko tarpas, iki 16 metų, todėl Rumunijai buvo pasiūlyta nustatyti indeksavimo sistemą, atsižvelgiant į infliaciją, taip pat prašoma paaiškinti, kodėl nenustatytas anksčiau nustatytų išmokų, mokėtinų dalimis, indeksavimas¹⁰⁷⁴. Taigi kompensacijos indeksavimas yra pageidautinas. Tiesa, neprivalomoje teisėje nepavyko rasti aiškių nuostatų, pasiūlymų dėl kompensacijos indeksavimo. Atrodo, asmenims nepavyktų apskusti kompensacijos neindeksavimo pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. Kadangi EŽTK 1 Protokolo 1 str. taikomas asmens egzistuojančiai nuosavybei ir negarantuoja teisės įgyti nuosavybę, atitinkamai pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. nėra teisės gauti tam tikro pobūdžio ar dydžio išmoką tol, kol tokios teisės nesuteikia nacionalinė teisė. Taigi, jeigu nacionalinė teisė nesuteikia teisės į indeksuojamos kompensacijos padidinimą, EŽTK 1 Protokolo 1 str. netaikomas, pareiškimas nepriimtinas *ratione materiae*¹⁰⁷⁵.

Reikėtų paminėti daugybę politinių represijų aukų ieškinių dėl kompensacijos neindeksavimo RF. Ne vieną kartą asmenys kreipėsi į RF KT ginčydami RF nacionalinės teisės aktus, nes juose nustatytas maksimalus konfiskuoto turto vertės atlyginimas (10 000 rublių) už visą turtą, įskaitant gyvenamuosius namus, t. y. neužtikrinama kompensacija už visą jų patirtą žalą. RF KT pažymėjo, kad prisiimdamas viešą-teisinį įsipareigojimą suteikti politinių represijų aukoms kompensaciją už materialinę žalą federalinis įstatymų leidėjas rėmėsi socialine, ekonomine valstybės padėtimi RF politinių represijų įstatymo įsigaliojimo dieną. Šis kompensacijos dydis nebuvo peržiūrėtas nuo 2001 m. sausio 1 d. RF KT pabrėžė, kad tokiomis

¹⁰⁷⁴ Străin and Others against Romania and Maria Atanasiu and Others against Romania (and 266 similar cases) group. General measures for the execution <...>, išnaša 941, para. 61, 97, 113.

¹⁰⁷⁵ Žr. su disertacijos tematika nesusijusį EŽTT sprendimą Carson and Others v. the United Kingdom, judgment, ECtHR, Application no. 42184/05, 4 November 2008, para. 67-69. **Taip pat kadangi EŽTK 1 Protokolo 1 str. nesuteikia teisės įgyti nuosavybę, atitinkamai šis str. nenustato valstybėms pareigos indeksuoti asmenų santaupas banke.** Pvz., Vladimir Mikhaylovich Appolonov v. Russia, decision, ECtHR, Application no. 67578/01, 29 August 2002; Gayduk and Others v. Ukraine, decision, ECtHR, Applications nos. 45526/99 46099/99 47088/99 47176/99 47177/99 48018/99 48043/99 48071/99 48580/99 48624/99 49426/99 50354/99 51934/99 51938/99 53423/99 53424/99 54120/00 54124/00 54136/00 55542/00 56019/00, 2 July 2002; Dolneanu v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 17211/03, 13 November 2007, para. 31.

aplinkybėmis RF Vyriausybė ir Federalinis Susirinkimas, atsižvelgdami į valstybės finansines galimybes, į infliacijos lygį, kitus socialinius, ekonominius faktorius, *turi nustatyti, koks materialinės žalos atlyginimo dydis asmenims, kuriems taikomas RF politinių represijų įstatymas, gali būti laikomas galima, įmanoma kompensacija už materialinę žalą šiuo metu, tam, kad žalos atlyginimas vyktų platesne apimtimi ir kad įstatymu paskelbtu tikslu nebūtų abejojama*¹⁰⁷⁶. Tačiau esamo teisinio reguliavimo pakeitimas neįeina į RF KT kompetenciją¹⁰⁷⁷, bendrosios jurisdikcijos teismai neturi kompetencijos tikrinti federalinių įstatymų¹⁰⁷⁸. Deja, tenka pripažinti, kad iki šiol RF Vyriausybė nesiėmė jokių priemonių situacijai ištaisyti. Kompensacijos politinių represijų aukoms indeksavimas RF lieka tik pasiūlymų lygmenyje¹⁰⁷⁹. Galėtų kilti klausimas, ar asmenys galėtų kreiptis į EŽTT apskųdami RF KT sprendimų neįgyvendinimą, jų kompensacijų neindeksavimą. Kreipimasis pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. yra gana problemiškas dėl „nuosavybės“ neturėjimo, nes vien tik viltis, kad nacionalinė teisė bus pakeista (kompensacijos bus indeksuotos po RF KT sprendimo), matyt, negalėtų būti laikoma „nuosavybe“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme. Atrodo, RF KT

¹⁰⁷⁶ Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 16 января 2007 г. N 272-О-О; Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 4 апреля 2007 г. N 273-О-О; Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 3 июля 2007 г. N 523-О-П; Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 17 июля 2007 г. N 574-О-О; Определение Конституционного Суда РФ от 15 апреля 2008 года N 263-О-О; Определение Конституционного Суда РФ от 13 октября 2009 года N 1357-О-О; Определение Конституционного Суда РФ от 22 марта 2012 года N 528-О-О.

¹⁰⁷⁷ Определение Конституционного Суда РФ от 24 января 2008 года N 80-О-О; Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 14 июля 2011 г. N 1014-О-О.

¹⁰⁷⁸ Верховный Суд Российской Федерации, определение от 5 февраля 2003 г. N ГКПИ2003-90.

¹⁰⁷⁹ **Pvz., žr. Projekt 19571-6** (вносит Законодательное собрание Ленинградской области), Российская Федерация, Федеральный Закон о внесении изменений в статью 16.1 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“, дата внесения в ГД: 13 февраля 2012 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 27 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/67CD51C0311FBD3CC32579A5002F8AD7/\\$File/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.rtf?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/67CD51C0311FBD3CC32579A5002F8AD7/$File/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.rtf?OpenElement)>; **Проект № 6319-5**, вносится Архангельским областным Собранием депутатов, Российская Федерация, Федеральный Закон о внесении изменения в статью 16.1 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“, зарегистрирован и направлен Председателю ГД 21 января 2008 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 27 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/5C94FFB473482E82C32573D8002EF726/\\$File/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.rtf?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/5C94FFB473482E82C32573D8002EF726/$File/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.rtf?OpenElement)>; **Предложения об учреждении общенациональной государственно-общественной программы „Об увековечении памяти жертв тоталитарного режима и о национальном примирении“**. Приложение 2. Социальная поддержка жертв репрессий, išnaša 245, 2.1 punktas.

sprendimas nesukūrė „nuosavybės“ politinių represijų aukoms. Pagal EŽTK 6 str., atrodo, dėl RF KT sprendimų neįgyvendinimo irgi nepavyktų skūstis, nes RF KT sprendime tiesiog buvo duoti nurodymai kitoms valdžios institucijoms dėl kompensacijų indeksavimo. Gali kilti abejonių ir dėl EŽTK 13 str. taikymo. Būtų galima teigti, kad pareiškėjai neturi veiksmingos teisinės gynybos priemonės (konstitucinis skundas nėra veiksminga teisinės gynybos priemonė, nes pats RF KT negali pakeisti nacionalinės teisės, negali priversti indeksuoti išmokų, pats nenustato kompensacijos už neindeksavimą¹⁰⁸⁰). Tačiau būtina turėti omenyje, kad EŽTK 13 str. gali būti taikomas tik tais atvejais, kai asmuo turi „įrodomą reikalavimą“ dėl buvimo EŽTK teisės pažeidimo auka¹⁰⁸¹.

Taigi net tais atvejais, kai kompensacijos indeksavimo poreikis yra suprantamas valstybėje, EŽTT praktika greičiausiai negalėtų padaryti įtakos valstybių nacionalinei teisei.

3.6.2. Kompensacijos neapmokestinimas

Paprastai išmokos/pensijos totalitarinių režimų aukoms nėra apmokestinamos valstybėse. Pvz., Vokietijos fondo įstatymo 11(4) skyriuje nustatyta, kad išmokos iš šio fondo nėra apmokestinamos¹⁰⁸². Iš tiesų, valstybių nacionalinėje teisėje yra daug panašių kompensacijos neapmokestinimo pavyzdžių¹⁰⁸³.

¹⁰⁸⁰ Pvz., žr. *Hartman v. the Czech Republic*, judgment, ECtHR, Application no. 53341/99, 10 July 2003, para. 67-68, 83.

¹⁰⁸¹ Plačiau apie EŽTK 13 str. taikymą EŽTT praktikoje žr. disertacijos 1.5.1. poskyrį „Aukų teisė į kompensaciją tarptautinėse žmogaus teisių sutartyse“.

¹⁰⁸² The Law on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future”, išnaša 39.

¹⁰⁸³ Federal Law on the Establishment of a General Settlement Fund for Victims of National Socialism and on Restitution Measures (General Settlement Fund Law), išnaša 335, para. 13(1); Hungary, Act XXXII of 1992 on the Compensation to persons Unlawfully Deprived of their lives or liberty for political reasons. Cituota iš SHELTON, Dinah. *Remedies in International Human Rights Law*, išnaša 34, p. 414-415; Постановление Правительства Российской Федерации от 2 августа 1994 г. N 899 „Об утверждении Положения об условиях и порядке выплаты компенсаций лицам, подвергшимся нацистским преследованиям“, 12 punktą; Commission pour le dédommagement des membres de la Communauté juive de Belgique pour les biens dont ils ont été spoliés ou qu'ils ont délaissés pendant la guerre 1940-1945, Rapport final, 4 février 2008, išnaša 940, p. 18-19; Law on Property Restitution and Compensation, “Official Gazette of RS”, no. 72/2011, Republic of Serbia, išnaša 180, 38 str.; Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 17 str. 1 d. 6 punktą. Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3085 (su paskutiniaisiais pakeitimais ir papildymais, padarytais Įstatymu Nr. XII-663. Valstybės žinios, 2013, Nr. 140-7047); taip pat žr. Tax Exemptions on Holocaust

Neabejotina, kompensacijų neapmokestinimas yra pageidautinas. Vertinant iš moralinės pusės net neaišku, kaip galima apmokestinti išmokas už aukų kančias, gyvenimo tragediją. Tačiau ne visada valstybėse laikomasi tokio požiūrio. Iš pradžių RF buvo planuojama nustatyti vieną bendrą mokestį (35,8 proc.) nacių aukų išmokoms. Tik po VFR grasinimo sustabdyti išmokų mokėjimą tokių planų buvo atsisakyta¹⁰⁸⁴. Tiesa, ir pati Vokietija ketino apmokestinti nacių režimo priverstinių darbuotojų pensijas. 2010 m. VFR priimtas įstatymas, pagal kurį pensijos, kurias gauna buvę priverstiniai nacių režimo darbuotojai, turi būti apmokestintos 17 proc. tarifu¹⁰⁸⁵. Tačiau po protestų iš Belgijos ir Olandijos Vokietija atsisakė savo ketinimų nustatyti tokį mokestį¹⁰⁸⁶. Galėtų kilti klausimas, ar totalitarinių režimų aukos galėtų ginčyti kompensacijos apmokestinimą EŽTT. Matyt, aukos kreiptųsi pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. dėl tokio mokesčio kaip įsikišimo į jų teisę netrukdomai naudotis nuosavybe. Atrodo, EŽTK 1 Protokolo 1 str. galėtų būti taikomas, išmokos galėtų būti laikomos „nuosavybe“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme, nesvarbu, ar pareiškėjai gavo išmoką ir turėjo sumokėti mokestį arba mokestis automatiškai atimamas iš išmokos, ypač jeigu šios išmokos pripažintos kaip besąlyginė teisė pagal įstatymą, be to, juk būtų neįmanoma nustatyti mokestį neegzistuojančioms, neįgytoms pajamoms ar nuosavybei¹⁰⁸⁷. Toliau EŽTT kiltų klausimas dėl tokio įsikišimo pateisinimo (ar įsikišimas teisėtas, siekiama teisėto tikslo ir ar užtikrinamas proporcingumas). Pažymėtina, kad valstybės turi plačią vertinimo laisvę ekonominėje ir socialinėje srityje, įskaitant

Compensation and Restitution Payments, Claims Conference, updated January 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://claimsonorg.nationprotect.net/?url=tax_exemptions>.

¹⁰⁸⁴ ПОЛЯН, Павел Маркович, išnaša 11, p. 714-715.

¹⁰⁸⁵ Germany tax levy on Belgian Nazi slave labourers provokes fury, by Bruno Waterfield, Brussels, 21 November 2011 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. lapkričio 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/germany/8902564/Germany-tax-levy-on-Belgian-Nazi-slave-labourers-provokes-fury.html>>.

¹⁰⁸⁶ Germany backs down on tax demand for compensation payments, by Bruno Waterfield, Brussels, 21 November 2011 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. birželio 29 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.telegraph.co.uk/history/world-war-two/8904984/Germany-backs-down-on-tax-demand-for-compensation-payments.html>>.

¹⁰⁸⁷ Žr. panašius, bet su disertacijos tematika nesusijusius EŽTT sprendimus: N.K.M. v. Hungary, judgment, ECtHR, Application no. 66529/11, 14 May 2013, para. 32-36; Gáll v. Hungary, judgment, ECtHR, Application no. 49570/11, 25 June 2013, para. 31-40.

mokesčių nustatymo sritį. EŽTT savo praktikoje pripažįsta, kad visų pirma nacionalinės institucijos turi spręsti, kokią mokesčių, įmokų rūšį rinkti. Sprendimai šioje srityje apima politinių, socialinių, ekonominių klausimų, kuriuos EŽTT palieka valstybių kompetencijai, vertinimą. Vertinimo laisvė leidžia valstybėms socialinio teisingumo interesais ir ekonominės gerovės tikslais pataisyti, pakoreguoti, nustatyti viršutinę ribą ar net sumažinti išmokos dydį. Tačiau šios priemonės turi būti proporcingos ir įgyvendinamos nediskriminuojant¹⁰⁸⁸. Pvz., EŽTT, atsižvelgdamas į valstybių plačią vertinimo laisvę sprendžiant, koks viešasis interesas pateisina įsikišimą į asmens naudojimąsi nuosavybe, sutiko, kad „tautos socialinio teisingumo jausmas“ kartu su interesu apsaugoti valstybės išdą ir paskirstyti našta patenkina EŽTK reikalavimą dėl teisėto tikslo buvimo¹⁰⁸⁹. Savo praktikoje EŽTT pripažino, kad pats mokesčio proc., atsižvelgiant į plačią valstybės vertinimo laisvę, negali būti sprendžiamojo pobūdžio vertinant įsikišimo proporcingumą, tačiau priemonės neproporcingumą gali lemti kitos aplinkybės: kokią išmokos dalį sudaro apmokestinta dalis, ar mokestis viršija mokesčius, nustatomus kitoms pajamoms. Be to, EŽTT atsižvelgia į pareiškėjų sąžiningumą gaunant šias išmokas, šios išmokos gavimo teisėtumą bei šių išmokų socialinę paskirtį. Teismo proporcingumo vertinimui įtakos gali turėti ir tai, kad mokesčių režimo pakeitimas neleido pareiškėjams pasiruošti ir prisitaikyti pokyčiams, pareiškėjams teko patirti didelės dalies pajamų praradimą sunkiu gyvenimo laikotarpiu¹⁰⁹⁰.

Taigi EŽTT praktikoje nedraudžiama valstybių nacionalinėje teisėje apmokestinti aukų kompensacijos, su sąlyga, kad toks apmokestinimas yra teisėtas, juo siekiama teisėto tikslo ir užtikrinamas proporcingumas.

¹⁰⁸⁸ N.K.M. v. Hungary, judgment, ECtHR, Application no. 66529/11, 14 May 2013, para. 57, 65; Gáll v. Hungary, judgment, ECtHR, Application no. 49570/11, 25 June 2013, para. 56, 64; R.Sz. v. Hungary, judgment, ECtHR, Application no. 41838/11, 2 July 2013, para. 46, 54.

¹⁰⁸⁹ N.K.M. v. Hungary, judgment, ECtHR, Application no. 66529/11, 14 May 2013, para. 59; Gáll v. Hungary, judgment, ECtHR, Application no. 49570/11, 25 June 2013, para. 58; R.Sz. v. Hungary, judgment, ECtHR, Application no. 41838/11, 2 July 2013, para. 44-48.

¹⁰⁹⁰ N.K.M. v. Hungary, judgment, ECtHR, Application no. 66529/11, 14 May 2013, para. 60-76; Gáll v. Hungary, judgment, ECtHR, Application no. 49570/11, 25 June 2013, para. 64-75; R.Sz. v. Hungary, judgment, ECtHR, Application no. 41838/11, 2 July 2013, para. 54-62.

Neprivalomoje teisėje nepavyko nustatyti pasiūlymų dėl kompensacijos neapmokestinimo.

3.6.3. Palūkanų naudojimas aukų labui

LR geros valios fondo veiklą auditavusi LR valstybės kontrolė konstatavo, kad fondas 2012 m. valstybės biudžeto lėšas – 3 mln. Lt laikė komercinio banko indėlio sąskaitoje ir uždirbo 4430 Lt palūkanų. Valstybės kontrolė rekomendavo Ministro Pirmininko tarnybai spręsti klausimą dėl šių palūkanų pervedimo į valstybės išdo sąskaitą¹⁰⁹¹. Tokiais atvejais valstybėms siūlytina nustatyti teisinį reguliavimą, pagal kurį palūkanos, gautos už pinigines kompensacijos lėšas, turto pajamos būtų paliekamos fondui, kad fondas jas panaudotų aukų labui. Panašią praktiką galima rasti, pvz., Vokietijoje. Vokietijos fondas naudoja savo kapitalo pajamas tarptautinėms programoms ir projektams palaikyti (istorijos tyrimui (pvz., projektai, kuriais siekiama Europos atmintyje įtvirtinti priverčiamojo darbo nacių režimo metais istoriją), žmogaus teisių apsaugai (pvz., projektai prieš dešinią ekstremizmą, antisemitizmą, dabartines priverčiamojo darbo formas), nacių aukų palaikymui (pvz., projektai, skatinantys socialinę ir medicininę pagalbą nacių aukoms))¹⁰⁹².

Nors palūkanos galėtų būti papildomos kompensacijos ar tam tikrų projektų finansavimo šaltinis, šios disertacijos autorei nepavyko rasti tarptautinėje teisėje (EŽTT praktikoje, neprivalomoje teisėje) pasiūlymų dėl tokių palūkanų naudojimo aukų naudai.

¹⁰⁹¹ VK: palūkanas už pinigus kompensacijoms žydų fondas turi grąžinti į biudžetą, 2013 m. vasario 6 d. Delfi [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. vasario 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vk-palukanas-uz-pinigus-kompensacijoms-zydu-fondas-turi-grazinti-i-biudzeta.d?id=60608377>>.

¹⁰⁹² Origins of the Foundation EVZ [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. vasario 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.stiftung-evz.de/eng/the-foundation/history.html>>; <<http://www.stiftung-evz.de/eng/funding.html>>. **Taip pat žr.** Lietuvos Respublikos geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo Nr. XI-1470 2 ir 3 straipsnių pakeitimo įstatymą. TAR, 2014, Nr. 2014-07400; PROCHÁČKA, Peter. (Slovakia). Statement. Immovable Property Review Conference, 26-28 November 2012, Prague [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://iprc.shoahlegacy.org/sites/default/files/peter_prochacka_slovakia.pdf>.

3.6.4. Vienkartinė išmoka ar pensija?

Analizuojant valstybių praktiką, galima pastebėti, kad totalitarinių režimų aukos gali gauti specialias pensijas, periodines išmokas¹⁰⁹³, taip pat gali būti nustatoma, kad tokios aukos gauna padidintas pensijas¹⁰⁹⁴. Tačiau dažnai aukoms mokama vienkartinė išmoka už patirtą žalą¹⁰⁹⁵. Y. Danieli nuomone, vienkartinės išmokos gali nepakakti. Mėnesinė išmoka gali sumažinti traumą. Jeigu kompensuojama už žalą, padarytą asmens gyvenimui, logiška, kad kompensacija lydėtų asmenį visą jo likusį gyvenimą¹⁰⁹⁶. Praktikoje yra pavyzdžių, kai aukos kreipėsi dėl periodinės kompensacijos. Pvz., politinių represijų aukos prašo kompensaciją mokėti kas mėnesį iš RF federalinio

¹⁰⁹³ Pvz., žr. **Lietuvos Respublikos** valstybinių pensijų įstatymą (ypač žr. įstatymo 4 str., 11-13 str.); Central and Eastern European Fund (CEEF) Eligibility Guidelines and Instructions, išnaša 390; Federal Law for the Compensation of Victims of National Socialist Persecution (Bundesentschädigungsgesetz – BEG). Second Law to Amend the Federal Supplementary Law for the Compensation of Victims of National Socialist Persecution, dated 29 June 1956. In *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press Inc., 2006, p. 898-950; Third Law to Amend the Federal Compensation Law (Bundesentschädigungsgesetz – BEG), (Excerpts), dated September 14, 1965. In *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press Inc., 2006, p. 951-964; **Российская Федерация**. Федеральный закон от 22 августа 2004 года N 122-ФЗ „О внесении изменений в законодательные акты Российской Федерации <...>“, išnaša 981, 154 str. 8 d.; Российская Федерация. Федеральный закон от 12 января 1995 г. N 5-ФЗ „О ветеранах“ (с последними изменениями от 02.07.2013 N 185-ФЗ), 23.1 str.; Invalids (Nazi Persecution) Law, 5717-1957, passed by the Knesset on 9th April 1957 and published in Sefer Ha-Chukkim No. 226 of 19th April 1957, **Israel**, 3-4 str.

¹⁰⁹⁴ Pvz., Ukrainos įstatymo „Dėl pensinio aprūpinimo“ 77 str. g punkte numatyta, kad pensijos reabilituotoms politinių represijų aukoms yra didinamos 50 proc. minimalios amžiaus pensijos, o jų priverstinai perkeltiems šeimos nariams 25 proc. Закон України „Про пенсійне забезпечення“ (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 3, ст. 10) {Із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012} [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugšėjo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1788-12/page>>.

¹⁰⁹⁵ Жр. Постановление Верховного Совета Республики Беларусь, 21 декабря 1990 г. № 479-XII <...>, išnaša 142, 15 punktą; The Law on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future”, išnaša 39, 9 skyriaus 1 d.

¹⁰⁹⁶ DANIELI, Yael. Massive Trauma and the Healing Role of Reparative Justice. In *Reparations for Victims of Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity: Systems in Place and Systems in the Making*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009, p. 60; DANIELI, Yael. Essential elements of healing after massive trauma <...>, išnaša 30, p. 350. **Neseniai atliktame tyrime pripažinta, kad kompensacijos paskirstymo variantas (vienkartinė išmoka ar periodinė) dažnai priklauso nuo žalos kategorijos ir pobūdžio ar poreikio dėl piniginės kompensacijos trukmės.** Dažnai asmeninė žala ar žala nuosavybei atlyginama vienkartinė išmoka, o pajamų praradimas kompensuojamas periodinėmis išmokomis. Tačiau, anot rengėjų, padaryti galutines išvadas nėra įmanoma. (autorės pastaba – tyrimas atliktas lyginant įvairias žalos atlyginimo programas, neapsiribojant totalitarinių režimų metais padaryta žala). Monetary Payments for Civilian Harm in International and National Practice. Report. Amsterdam International Law Clinic and Center for Civilians in Conflict in Washington DC, supervised and reviewed by Prof. L. Zegveld, 8 October, 2013, p. 7 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ailc.uva.nl/news/content/2013/10/law-students-research-the-value-of-human-life.html>>.

biudžeto¹⁰⁹⁷. Įstatymo projektu Nr. 28072-5 RF siūloma nustatyti mėnesines išmokas aukoms iš RF federalinio biudžeto už moralines kančias ir materialinę žalą, kilusią dėl politinių represijų¹⁰⁹⁸.

Žinoma, valstybės turėtų atsižvelgti į aukų norus. Pastebėtina, kad neprivalomoje teisėje (pvz., van Boven/Bassiouni principuose) nėra pasiūlymų dėl periodinių išmokų (pensijų), apskritai nėra keliamas vienkartinė/periodinių išmokų skyrimo klausimas. Abejotina, ar aukos EŽTT ir JT ŽTK galėtų skųstis dėl periodinių išmokų/specialių pensijų neskyrimo tam tikroje valstybėje. Pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. nėra garantuojama teisė įgyti nuosavybę ar gauti bet kokio pobūdžio ar dydžio socialinio draudimo išmoką ar pensiją tol, kol tai nėra numatyta nacionalinėje teisėje. Taigi, jeigu pareiškėjas pagal nacionalinę teisę neturi teisės gauti pensijos, jo pareiškimas EŽTT *ratione materiae* nepriimtinas ir atmestinas¹⁰⁹⁹. Be to, matyt, EŽTT vėl pakartotų, kad valstybės apskritai neturi pareigos atlyginti žalą, padarytą iki EŽTK įsigaliojimo. Atrodo, kad pranešimas dėl pensijos nacių ir/ar komunistinių režimų aukoms mokėjimo JT ŽTK taip pat nebūtų sėkmingas (jeigu nekiltų kokių nors kitų klausimų, pvz., diskriminacijos).

Taigi tarptautinė teisė (EŽTT, JT ŽTK praktika, neprivaloma teisė) nedaro įtakos valstybių sprendimui dėl vienkartinės išmokos ar periodinių išmokų nustatymo totalitarinių režimų aukoms (su sąlyga, kad mokant vienokią

¹⁰⁹⁷ Обращение к Президенту РФ, Общероссийская общественная благотворительная организация инвалидов — жертв политрепрессий. Российская ассоциация жертв незаконных политических репрессий, 5 сентября 2010 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://rosagr.natm.ru/announ.php?announ=12>>; ООН и Путин! Помогите Правительству России услышать жертв политрепрессий в День социальной справедливости, Общероссийская общественная благотворительная организация инвалидов — жертв политрепрессий. Российская ассоциация жертв незаконных политических репрессий, 20 февраля 2013 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://rosagr.natm.ru/index.php?news=1051>>.

¹⁰⁹⁸ Проект № 28072-5, (Вносится Курской областной Думой), Российская Федерация. Федеральный Закон „О внесении изменений в Закон Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“, зарегистрирован и направлен Председателю ГД 7 марта 2008 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 27 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/60856A739CA3A160C3257409004076C9/\\$File/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.rtf?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/60856A739CA3A160C3257409004076C9/$File/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.rtf?OpenElement)>.

¹⁰⁹⁹ Raviv v. Austria, judgment, ECtHR, Application no. 26266/05, 13 March 2012, para. 61-62; JS and Others v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 33945/96, 23 March 2000; Sukhanov and Pchenko v. Ukraine, judgment, ECtHR, Applications nos. 68385/10 and 71378/10, 26 June 2014, para. 31.

ar kitokią kompensaciją nėra pažeidžiamos aukų teisės, įtvirtintos tarptautinėse sutartyse (EŽTK ir/ar EŽTK Protokoluose, Pakte)).

3.6.5. Kompensacijos mokėjimas dalimis

Tam tikrų valstybių nacionalinės teisės aktuose kompensacijos mokėjimas numatomas dalimis (angl. – *in instalments*), t. y. visa kompensacijos suma nemokama iš karto¹¹⁰⁰. Mokslinėje literatūroje siekiant palengvinti valstybės biudžeto ribojimus siūloma apsvarstyti kompensacijos mokėjimą dalimis¹¹⁰¹. Žinoma, kompensacijos mokėjimui dalimis būtų galima paprieštarauti, nes atsižvelgiant į aukų amžių reikėtų veikti kuo greičiau, nedelsiant. Tačiau prisimenant dažną valstybių argumentą, kad būtent dėl ribotų finansinių galimybių apskritai jokia kompensacija nemokama arba mokama, bet labai maža, neadekvati, matyt, reikėtų sutikti, kad kompensacijos mokėjimas dalimis yra gana priimtinas variantas tiek valstybei (išdėstyti savo įsipareigojimą laike), tiek aukoms, turėšančioms vilčių gauti tinkamą kompensaciją.

Kyla klausimas, ar tokia kompensacijos mokėjimo tvarka yra leidžiama pagal tarptautinę teisę. Kompensacijos mokėjimas dalimis neprieštarauja EŽTT praktikai, kurioje esant teisiniam reguliavimui, turinčiam didelį ekonominį poveikį visai valstybei, pripažįstama valstybės plati vertinimo laisvė pasirenkant tinkamą laiką priemonėms įgyvendinti *ir teisė mokėti*

¹¹⁰⁰ Pvz., **Moldovos Respublikos įstatymo dėl politinių represijų aukų reabilitacijos 12 str.** nustatyta, kad jeigu konfiskuotos, nacionalizuotos, kitu būdu atimtos nuosavybės vertė neviršija 200 tūkst. levų, kompensacija išmokama ne daugiau kaip per 3 metus, jeigu šios nuosavybės vertė viršija 200 tūkst. levų – per ne daugiau kaip 5 metus. Республика Молдова. Закон Nr. 1225 от 08.12.1992 „О реабилитации жертв политических репрессий“, išnaša 336, 12 str. **Taip pat žr.** Закон **України** „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“, išnaša 143, 5 str.; Закон Республики **Казахстан** от 14 апреля 1993 года „О реабилитации жертв массовых политических репрессий“, išnaša 537, 22 str.; **Lietuvos Respublikos kompensacijų už valstybės išperkama nekilnojamąjį turtą dydžio, šaltinių, mokėjimo terminų bei tvarkos, taip pat valstybės garantijų ir lengvatų, numatytų piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatyme, įstatymo 7 str. 1 d.** Valstybės žinios, 1998, Nr. 61-1728; 2003, Nr. 102-4582 (su paskutiniais pakeitimais, padarytais įstatymu Nr. XI-2409. Valstybės žinios, 2012, Nr. 136-6963); Lietuvos Respublikos geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo 2 str. 8 d. Valstybės žinios, 2011, Nr. 80-3897.

¹¹⁰¹ VANDEGINSTE, Stef. Reparation, išnaša 186, p. 160.

*kompensaciją dalimis*¹¹⁰². Be to, 2011 m. vasario 17 d. vykusio apskritojo stalo „Nuosavybės atkūrimas/kompensacija: Bendros priemonės, skirtos užtikrinti Europos Teismo sprendimų laikymąsi“ metu tam tikros valstybės dalyvės pasidalijo gerąja patirtimi, susijusia su nuosavybės, atimtos iki 1989 m., restitucija/kompensacija už ją. Viena iš tokių gerų praktikų kaip tik buvo kompensacijos mokėjimas dalimis¹¹⁰³.

Tačiau kompensacijos dalys turėtų būti aiškiai nustatytos, t. y. turėtų būti aišku, koku periodu, kokios kompensacijos dalies tikėtis. Tokio požiūrio laikosi ir nacionaliniai teismai. Pvz., LR KT 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarime pažymėta, kad „teisinis reguliavimas nustatant paskirtų piniginių kompensacijų už įstatyme nurodytus atskirus nekilnojamojo turto objektus (jų rūšis) dalių, kurios turi būti mokamos periodiškai, dydžius ir mokėjimo terminus (periodiškumą) [...] turi būti toks, kad būtų aišku, kokia piniginės kompensacijos dalis ir kada (koku periodiškumu) turi būti sumokėta asmenims, turintiems teisę gauti šias kompensacijas“¹¹⁰⁴. Atrodo, jeigu nacionalinės teisės akte nebūtų nurodyta, iki kada turi būti išmokama dalis, toks nacionalinis teisinis reguliavimas gali neatitikti ir EŽTT praktikoje pabrėžiamo teisinio tikrumo principo. Pavyzdžiui, *Păduraru v. Rumunija* byloje EŽTT buvo tos nuomonės, kad tais atvejais, kai valstybė priėmė sprendimą atkurti nuosavybės teises, siekdama išvengti teisinio neaiškumo ir dviprasmiškumo, ji turi įgyvendinti šį sprendimą pagrįstai aiškiai ir darniai¹¹⁰⁵.

Gali kilti klausimas: ar asmenys, turintys teisę gauti kompensaciją dalimis, gali skųsti kompensacijos dalių nemokėjimą, vėlavimą. Pvz., tokia problema kilo Albanijoje. 2007 m. Albanijoje priimtas įstatymas „Dėl

¹¹⁰² Broniowski v. Poland, judgment, ECtHR (GC), Application no. 31443/96, 22 June 2004, para. 182; Maria Atanasiu and Others v. Romania, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010, para. 172, 235; Preda et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requêtes nos 9584/02, 33514/02, 38052/02, 25821/03, 29652/03, 3736/03, 17750/03 et 28688/04, 29 avril 2014, para. 125-126, 128.

¹¹⁰³ Round table: Property Restitution/Compensation: General measures to comply with the European Court's Judgments, conclusions, išnaša 600. **Taip pat žr.** Immovable Property Review Conference. Concluding Statement by the Co-Chairmen. Prague, November 28, 2012, išnaša 444.

¹¹⁰⁴ LR KT 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2005, Nr. 152-5605.

¹¹⁰⁵ Păduraru v. Romania, judgment; ECtHR, Application no. 63252/00, 1 December 2005, para. 92; taip pat žr. Maria Atanasiu and Others v. Romania, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010, para. 168.

kompensacijos komunizmo aukoms ir neginamiems asmenims“ (angl. – *The Law on Compensation for the Victims and Outlaws of Communism*). Kompensacija politiniams kaliniams paskirstyta į aštuonias dalis (aštuonerius metus), tačiau tik viena iš tų dalių išmokėta per pastaruosius metus¹¹⁰⁶. Manytina, kad tokiu atveju asmenys turi „nuosavybę“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme, ir jeigu terminai konkrečioms kompensacijos dalims sumokėti yra praleisti, galėtų kilti klausimas dėl įsikišimo į pareiškėjų teisę netrukdomai naudotis nuosavybe. Abejotina, ar toks įsikišimas (valstybės prisiimtų įsipareigojimų nevykdymas) būtų pateisintas EŽTT pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. (juk vien valstybės finansinė padėtis paprastai negalėtų pateisinti ilgą laiką tarpą trunkančio valstybės įsikišimo į asmens naudojimąsi nuosavybe)¹¹⁰⁷.

Taigi EŽTT praktikoje leidžiama valstybių nacionalinėje teisėje nustatyti, kad kompensacijos totalitarinių režimų aukoms bus mokamos dalimis, su sąlyga, kad kompensacijos dalys bus skiriamos aiškiai apibrėžtais terminais (ir valstybėms nepraleidžiant iš anksto nacionalinėje teisėje nustatytų terminų).

¹¹⁰⁶ Secrets and Lies: Victims of Albanian Communism Denied Closure, 7 December 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.balkaninsight.com/en/article/secrets-and-lies-victims-of-albanian-communism-denied-closure>>.

¹¹⁰⁷ Žr. disertacijos 2.4.2. poskyrį „Valstybės, mokančios kompensaciją, finansinė padėtis“.

IŠVADOS

Totalitarinių režimų aukų teisė į valstybės kompensaciją pagal tarptautinę ir nacionalinę teisę

1. Pagal tarptautinę teisę (neprivalomoje teisėje, tarptautinių organizacijų rezoliucijose) valstybės *tik raginamos* atlyginti žalą (totalitarinių režimų) aukoms/jų įpėdiniams, bet neturi tokio įsipareigojimo. *Taigi totalitarinių režimų aukos, jų teisių perėmėjai, įpėdiniai neturi teisės į valstybės kompensaciją.* Yra tik tendencija suteikti kompensaciją totalitarinių režimų aukoms; formuojasi valstybių praktika dėl pačių valstybių prisiimamo įsipareigojimo suteikti kompensaciją totalitarinių režimų aukoms ir atitinkamai šių aukų teisės į kompensaciją. Valstybių praktikos dėl kompensacijos totalitarinių režimų aukoms nevienodumas, tokios totalitarinių režimų aukų kompensacijos suteikimo nelaikymas valstybės teisine pareiga neleidžia daryti išvados, kad tarptautinė paprotinė teisė suteikia šiems aukoms teisę į valstybės kompensaciją. Aukų, besikreipiančių į EŽTT ir JT ŽTK, pareiškimai/pranešimai dėl valstybės pareigos atlyginti žalą už totalitarinių režimų metais padarytą nusikaltimą nėra priimtini visų pirma dėl šių institucijų *ratione temporis* ir *ratione materiae*, o kartais ir *ratione personae* jurisdikcijos nebuvimo. Analizuojant EŽTT ir JT ŽTK praktiką dėl jurisdikcijos aiškinimo, pažymėtina, kad šių dviejų institucijų praktika nukreipta į valstybės veiksmus/neveikimą, įvykstančius/trunkančius jau įsigaliojus EŽTK/EŽTK Protokolams ar Paktui ir fakultyviam protokolui, o ne į praeitį, padarytus totalitarinių režimų nusikaltimus, kurie laikomi vienkartiniais aktais, nesusijusiais su dabartiniais valstybių įsipareigojimais pagal šias tarptautines sutartis. Valstybei neįsipareigojus suteikti kompensacijos, asmenys atitinkamai neturi teisės ir į „tarptautinį“ žalos atlyginimą.
2. Pagal tarptautinę teisę valstybės turi vertinimo laisvę apibrėždamos totalitarinių režimų aukas (kompensacijos gavėjus). Totalitarinių režimų

aukos, nepatenkančios į valstybių teisinį reguliavimą, negalės jo apskusti pagal EŽTK/EŽTK 1 Protokolo 1 str. Tačiau dėl priimtimumo reikalavimų gali kilti diskriminavimas, draudžiamas Pakto 26 str.

3. Valstybės sprendimas nesuteikti kompensacijos tam tikrai aukų kategorijai turi įtakos ne tik taikant EŽTK 1 Protokolo 1 str. (teisė į kompensaciją paprastai suprantama kaip „nuosavybė“ EŽTK 1 Protokolo 1 str. prasme), bet ir kituose EŽTK str. numatytų teisių pripažinimui, pvz., teisei į teisingą bylos nagrinėjimą pagal EŽTK 6 str. 1 d., taip pat tokiu atveju asmuo EŽTT negali apskusti ir jo tariamo diskriminavimo dėl kompensacijos nemokėjimo jam pagal EŽTK 14 str., EŽTT nėra nagrinėjama teisė į veiksmingą valstybės teisinės gynybos priemonę (EŽTK 13 str.).
4. Totalitarinių režimų aukų/jų teisių perėmėjų, įpėdinių teisė į kompensaciją gali kilti tik, kai *pati* valstybė aiškiai sutinka ją suteikti savo nacionalinėje teisėje arba pagal tam tikrą tarptautinę sutartį. Valstybės ketinimas suteikti kompensaciją turi būti labai aiškus ir tikslus, kad asmuo turėtų ginamą teisę į kompensaciją („nuosavybė“) pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. Valstybei įsipareigojus nustatyti tam tikrą nacionalinį teisinį reguliavimą (viena teises akte numačius kito teisės akto dėl kompensacijos priėmimą) ir vėliau nevykdant šio savo įsipareigojimo, aukos gali apskusti tokio įsipareigojimo nesilaikymą kaip savo teisės į nuosavybę tariamą pažeidimą pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str., jeigu valstybėje jau yra galiojantis, egzistuojantis aiškus nacionalinis teisinis reguliavimas, galintis būti pagrindu konkrečių asmenų kategorijos reikalavimams dėl kompensacijos, o būtino priimti nacionalinės teisės akto paskirtis yra tiesiog sudaryti sąlygas tokio teisinio reguliavimo įgyvendinimui (pvz., nustatyti kompensacijos mokėjimo tvarką, dydį).

Aukų reikalavimų dėl valstybės kompensacijos priimtimumo problemos

5. Totalitarinių režimų aukos EŽTT negali apskusti valstybės nustatytos kompensacijos dydžio, formos, apimties, metodikos, nes valstybėms

suteikiama plati vertinimo laisvė, ir tokie aukų pareiškimai nepriimtini *ratione materiae*. EŽTT praktikoje valstybės nėra skatinamos suteikti griežtai proporcingos kompensacijos, EŽTT nagrinėjant valstybės įsikišimo į pareiškėjo nuosavybės teises pagal EŽTK 1 Protokolo 1 str. klausimą, Teismo vertinimui dėl kompensacijos dydžio ribojimo turi įtakos valstybių ribotos finansinės galimybės, valstybės politinė, socialinė ir ekonominė reforma, tai, kad teisė į kompensaciją skirta sušvelninti tam tikro pažeidimo pasekmes, už kurias valstybė atsakovė neatsako, taip pat padarytos žalos laikas, kompensacijos gavimo netikėtumas, didelis gavėjų skaičius ir pan. Galima teigti, kad EŽTT palaiko kompensacijos viršutinę ribą, kompensacijos mokėjimą dalimis, pripažįsta, kad kompensacija už nuosavybę gali būti sumažinama iki lygio, žemesnio nei šios nuosavybės rinkos vertė, bet turėtų būti „pagrįstai susijusi“ su nuosavybės verte. Pakte teisė į nuosavybę apskritai nėra ginama, todėl asmenų pranešimai dėl pačios kompensacijos dydžio, kriterijų yra nepriimtini *ratione materiae* (jeigu, pvz., nekeliamas diskriminavimo klausimas).

6. Totalitarinių režimų aukos, reikalaujamos kompensacijos, susiduria su teisės į teismą ribojimais (pvz., užsienio valstybės imunitetas, terminai pareiškimui pateikti, žyminis mokestis), kurie paprastai pateisinami tarptautinėje teisėje dėl valstybių nacionalinės teisės įtakos ir/ar suteikiamos plačios valstybių vertinimo laisvės, su sąlyga, kad valstybės laikosi tarptautinės teisės standartų. Būtent daugumos valstybių praktika daro įtakos EŽTT, TTT sprendimams dėl valstybės imuniteto taikymo. Daugumos valstybių nacionalinių teismų ir tarptautinių institucijų (TTT, EŽTT, JT ŽTK) praktikoje tam tikros valstybės imuniteto taikymui neturi įtakos šios valstybės padarytų veiksmų neteisėtumas pagal tarptautinę teisę bei tai, kad pritaikius valstybei imunitetą aukos neturės jokių kitų realių galimybių gauti kompensacijos. Pagal tarptautinę teisę valstybės neturi pareigos nacionalinėje teisėje netaikyti terminų totalitarinių režimų aukų reikalavimams dėl kompensacijos, tačiau

remiantis neprivaloma teise, EŽTT ir JT ŽTK praktika galima teigti, kad valstybių nustatomi terminai neturi būti pernelyg varžantys ir neturi būti taikomi savavališkai; skaičiuodamos termino pradžią, valstybės turi atsižvelgti į specifines bylos aplinkybes, aukos sunkumus tam tikru laikotarpiu teikti reikalavimus dėl kompensacijos bei įsitikinti, kad dėl termino praleidimo nėra pačios valstybės institucijų kaltės, taip pat valstybės turėtų kiek įmanoma plačiau skelbti apie žalos atlyginimo priemones (tam, kad aukos sužinotų apie žalos atlyginimo priemones laiku). Remiantis EŽTT praktika matyti, kad valstybės turi teisę nustatyti žyminį mokestį totalitarinių režimų aukų reikalavimams, jeigu toks mokestis pagrįstas ir atsižvelgiama į bylos aplinkybes (įskaitant pareiškėjo finansinę padėtį). EŽTT praktika nedaro įtakos valstybių sprendimui, kokios institucijos (teisminės/neteisminės) nagrinės totalitarinių režimų aukų reikalavimus dėl kompensacijos, tačiau jeigu neteisminė institucija neatitinka EŽTK 6 str. 1 d. nustatytų reikalavimų, asmenys turi turėti teisę į tokios institucijos priimto sprendimo teisminę peržiūrą. Tiesa, aukai EŽTT ginčijant negalėjimą apskusti priimto neteisminės institucijos (nevyriausybinių organizacijos/nevalstybinio fondo) sprendimo dėl kompensacijos valstybės atsakovės teismuose, galėtų kilti EŽTT jurisdikcijos *ratione personae ar ratione materiae* problemų. EŽTT teismo/neteisminio būdo (ne)veiksmingumo vertinimui įtakos turi konkrečios valstybės nacionalinė teisė, taigi iš anksto pasakyti, kad pagal EŽTK/EŽTK 1 Protokolą valstybėms leidžiama pašalinti teisminį nagrinėjimo būdą, negalima.

7. Pagal EŽTK/EŽTK 1 Protokolą valstybės neturi pareigos atsižvelgti į totalitarinių režimų aukų sunkumus įrodinėjimo procese ir sušvelninti įrodinėjimo taisyklių. EŽTT praktika įrodinėjimo srityje yra labai priklausoma nuo valstybės nacionalinės teisės (nagrinėdamas pareiškimus, susijusius su įrodinėjimo problemomis tam tikroje valstybėje, EŽTT vadovaujasi nacionalinių institucijų pozicijomis, išaiškinimais); vienintelė EŽTT užduotis yra patikrinti, ar užtikrintas

teisingas nacionalinis procesas, kurio teisingumas vėlgi patvirtinamas remiantis valstybių nacionaline teise. Tačiau pagal tarptautinę teisę (JT ŽTK, EŽTT praktiką, tarptautinių organizacijų dokumentus, neprivalomą teisę) valstybės turi pareigą nesudaryti nepagrįstų kliūčių pačių aukų atliekamai įrodymų paieškai. Nacionalinės teisės nepalankus aiškinimas ir taikymas taip pat gali užkirsti kelią aukų reikalavimams dėl kompensacijos, tačiau EŽTT ir JT ŽTK neaiškina ir netaiko nacionalinės teisės (pripažįsta, kad būtent valstybės nacionalinės institucijos turi aiškinti ir taikyti nacionalinę teisę), EŽTT ir JT ŽTK tik vertina, ar toks nacionalinės teisės aiškinimas/taikymas nepažeidžia EŽTK/EŽTK Protokoluose ar Pakte nustatytų teisių. EŽTT vertinant nacionalinės teisės aiškinimo/taikymo pagrįstumą, svarbi vieninga, bendra nacionalinių teismų praktika, nacionalinio įstatymų leidėjo ketinimas ir pereinamojo laikotarpio aplinkybės.

8. Atsižvelgiant į EŽTT praktikoje pripažįstamą plačią valstybių vertinimo laisvę skirstant kompensaciją, gautą pagal tarptautinę sutartį iš kitos valstybės, bei į tarptautinių institucijų (TTT, EŽTT) tiesiogiai/netiesiogiai palaikomą valstybių poziciją nesuteikti kompensacijos aukoms, jeigu šios valstybės anksčiau suteikė kompensaciją aukų interesams atstovaujančiai valstybei (nepriklausomai, ar aukos realiai gavo iš savo valstybės šią kompensaciją), galima teigti, kad tiesioginis valstybės kompensacijos mokėjimas aukoms labiau gina aukų interesus/yra veiksmingesnis nei tarpvalstybinis. Paprastai totalitarinių režimų aukos neturi galimybių EŽTT, JT ŽTK apskųsti nepalankių tarptautinių sutarčių nuostatų (dėl valstybės atsisakymo nuo jų reikalavimų, reikalavimų nagrinėjimo sustabdymo ir t. t.), užkertančių kelią jų reikalavimams, dėl tarptautinių institucijų (EŽTT, JT ŽTK) jurisdikcijos *ratione temporis* ir *ratione materiae* nebuvimo arba dėl to, kad tokie ribojimai yra pateisinami.

Tarptautinės teisės standartai, kurių turi laikytis valstybės, pačios prisiėmusios įsipareigojimą dėl kompensacijos totalitarinių režimų aukoms

9. EŽTT praktikoje siekiama užtikrinti, kad valstybės nacionalinės institucijos nagrinėtų totalitarinių režimų aukų pareiškimus ir vykdytu priimtus sprendimus laikydamosi iš anksto nacionalinėje teisėje nustatytų, pagrįstų terminų.
10. Pagal EŽTT praktiką valstybės, sprendamos dėl priimtų įsipareigojimų dėl kompensacijos totalitarinių režimų aukoms įgyvendinimo laiko (nacionalinio proceso trukmės), turėtų atsižvelgti į specifinę šių aukų situaciją.
11. EŽTT praktika padeda užtikrinti, kad būtų laikomasi teisinio tikrumo. Teisinio tikrumo stoka dažnai keičiant/skirtingai aiškinant nacionalinės teisės aktus turi būti pašalinta per pagrįstą laiko tarpą; galutiniai nacionalinio teismo ar neteisminės institucijos sprendimai gali būti panaikinami tik esant įtikinamoms ir esminėms aplinkybėms. Tais atvejais, kai nacionalinės teisės aktas pripažįstamas neteisėtu (prieštaraujančiu valstybės Konstitucijai) ir siekiant bendrojo intereso panaikinamas teismine tvarka, pagal EŽTK/EŽTK 1 Protokolą tokiu panaikintu teisės aktu sukurta totalitarinio režimo aukos teisė į valstybės kompensaciją nėra ginama ir valstybės neįpareigojamos suteikti kompensaciją priimant kitą teisės aktą. EŽTT, paprastai atsižvelgdamas į plačią valstybių vertinimo laisvę žalos atlyginimo už totalitarinių režimų metais padarytus pažeidimus srityje, nedraudžia įstatymų leidėjui keisti nacionalinės teisės, pabloginant totalitarinių režimų aukų situaciją, su sąlyga, kad toks nacionalinės teisės pakeitimas daromas bendrojo intereso tikslais, nėra siekiama daryti įtakos teisminiam ginčo nagrinėjimui.
12. EŽTT praktikoje valstybėms leidžiama nustatyti kompensaciją dalimis, su sąlyga, kad kompensacijos dalys bus skiriamos aiškiai apibrėžtais terminais (ir valstybėms nepraleidžiant iš anksto nacionalinėje teisėje nustatytų terminų).
13. EŽTK įtaka valstybių nacionalinei teisei diskriminavimo draudimo srityje yra gana maža. Diskriminavimo pripažinimas yra problemiškas

pagal EŽTK 14 str., pirma, dėl šio str. nesavarankiškumo, antra, EŽTT dažnai sutinka su valstybėmis, kad totalitarinių režimų aukos nėra panašioje situacijoje, trečia, pripažįstama, kad skirtingas teisinis reguliavimas yra pateisinamas.

Tarptautinės teisės vaidmuo imantis papildomų priemonių valstybės priimtų įsipareigojimų mokėti kompensaciją įgyvendinimo veiksmingumui pasiekti

14. Nors neprivalamoje teisėje nėra tiesiogiai nustatyta, kad valstybės kompensacija aukoms nėra veiksminga nesant, pvz., atsiprašymo, atminimo, tiesos atskleidimo ir pan., visgi galima daryti prielaidą, kad netiesiogiai tokia pozicija palaikoma, kai yra tinkama imtis tokių neturtinio pobūdžio priemonių. Išnagrinėta EŽTT, JT ŽTK praktika neskatina valstybių, nustatančių kompensaciją totalitarinių režimų aukoms, kartu taikyti ir kitas žalos atlyginimo formas, pvz., satisfakciją.
15. Tarptautinėje teisėje (EŽTT praktikoje, tarptautinių organizacijų aktuose, neprivalamoje teisėje) valstybės vis dažniau yra *skatinamos* nustatant žalos atlyginimą suteikti aukoms teisę būti išklausytoms.
16. Nors atskirų valstybių nacionalinėje teisėje galima rasti totalitarinių režimų aukų kompensacijos indeksavimo, kompensacijos neapmokestinimo, palūkanų naudojimo aukų labai pavyzdžių, pagal tarptautinę teisę valstybės neprivalo imtis tokių priemonių. Neprivalamoje teisėje taip pat trūksta tokio pobūdžio pasiūlymų valstybėms.

** Taigi apibendrinant galima teigti, kad valstybei pačiai neprisiėmus įsipareigojimo suteikti kompensaciją nacių ir komunistinių režimų nusikaltimų aukoms, tarptautinė teisė nedaro įtakos nacionalinei teisei. Tais atvejais, kai valstybė prisiima įsipareigojimą suteikti kompensaciją, tarptautinė teisė praturtina nacionalinę teisę standartais, kurių turi/turėtų laikytis valstybė, ir tokia tarptautinės ir nacionalinės teisės sąveika užtikrina veiksmingesnį totalitarinių režimų aukų teisės į kompensaciją įtvirtinimą ir įgyvendinimą. Tačiau dėl nacionalinės teisės įtakos, plačios valstybių vertinimo laisvės ne*

visais atvejais tarptautinės ir nacionalinės teisės sąveika padeda pasiekti maksimalią totalitarinių režimų aukų teisių apsaugą.

PASIŪLYMAI

Pasiūlymai valstybėms

1. Kadangi moksliniame darbe nustatyta, kad viena iš pagrindinių totalitarinių režimų aukų pranešimų/pareiškimų dėl valstybės kompensacijos už totalitarinių režimų nusikaltimus pripažinimo nepriimtinais JT ŽTK, EŽTT prižasčių yra šių institucijų jurisdikcijos neturėjimas, valstybėms rekomenduojama suteikti tokią jurisdikciją (pvz., sudarant atskirą EŽTK, Pakto Protokolą). Taip pat valstybėms vertėtų apvarstyti atskiros tarptautinės institucijos, nagrinėsiančios valstybės kompensacijos nacių ir komunistinių režimų nusikaltimų aukoms problemas, įsteigimą (tokia tarptautinė specialiai įsteigta institucija galėtų vadovautis, pvz., EŽTT, AŽTT, JT ŽTK praktika, neprivaloma teise, valstybių gerąja patirtimi, doktrina; sudaryti tokią tarptautinę instituciją galėtų buvę EŽTT teisėjai, JT ŽTK nariai, valstybių aukščiausiųjų teismų teisėjai, taip pat mokslininkai, analizuojantys kompensacijos masinių ir sunkių žmogaus teisių pažeidimų aukoms problemas). Tačiau abejojant dėl valstybių ketinimo prisiimti papildomus, naujus išipareigojimus, svarstyta galimybė suteikti EŽTT, JT ŽTK ar specialios institucijos sprendimams/išvadoms rekomendacinio, o ne privalomo pobūdžio galią. Priimdamos tokias rekomendacijas tarptautinės institucijos padėtų valstybėms formuoti bendrą kompensacijos nacių ir komunistinių režimų aukoms politiką, kiek įmanoma suderindamos ją su tarptautinės teisės standartais.
2. Atsižvelgiant į tai, kad, kaip nustatyta disertacijoje, valstybių nacionalinės teisės aktai dėl kompensacijos totalitarinių režimų aukoms dažnai skiriasi, valstybėms būtų galima pasiūlyti sudaryti tarptautinę sutartį, kurioje būtų nustatyti kompensacijos gavėjai, kompensacijos mokėjimo standartai, sąlygos, tvarka. Tačiau dėl tokio siūlymo

įgyvendinimo kyla abejonių, bent šiuo metu. Tad valstybėms siūlytina apsvarstyti galimybę parengti bent gaires, kuriose būtų nurodyta valstybių geroji praktika, siūlymai kompensacijos totalitarinių režimų aukoms mokėjimo srityje.

Pasiūlymai EŽTT

1. Siūlytina EŽTT, vertinant totalitarinių režimų aukų teisių ribojimo pateisinimo (proporcingumo) klausimą, daugiau reikšmės skirti ypatingiems šių aukų išgyvenimams, jų teisių į kompensaciją gynimui ir suteikti mažiau vertinimo laisvės valstybėms.
2. Siūlytina EŽTT pakeisti savo poziciją dėl jurisdikcijos nagrinėti kompensaciją už totalitarinių režimų nusikaltimus nebuvimo, jeigu pati atsakinga valstybė nesiėmė jokių kompensacijos priemonių už tokius nusikaltimus (pvz., siekiant užtikrinti aukų teisių realią ir veiksmingą apsaugą pagal EŽTK/EŽTK Protokolus, siūlytina EŽTT, vertinant totalitarinių režimų nusikaltimų aukų *dabartinius* reikalavimus dėl kompensacijos iš atsakingos valstybės, neatsižvelgti į tai, kad žala padaryta iki EŽTK įsigaliojimo/įsigaliojimo valstybėje atsakovėje (tai galėtų turėti įtakos EŽTT *ratione temporis* jurisdikcijai)).

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. TEISĖS AKTAI:

1.1. Tarptautinės teisės aktai, tarptautiniai dokumentai:

Tarptautinės sutartys ir valstybių išlygos:

1. United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property, adopted by the General Assembly of the United Nations on 2 December 2004 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/.../conventions/4_1_2004.pdf>.
2. Agreement between the Austrian Federal Government and the Government of the United States of America concerning the settlement of issues of compensation and restitution for victims of national socialism, 23 January 2001, Vienna, UNTS Vol. 2170, p. 279.
3. Agreement between the Government of France and the Government of the United States of America concerning payments for certain losses suffered during World War II (with annexes and joint statement). Washington, 18 January 2001, UNTS Vol. 2156, p. 281.
4. Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome, 4.XI.2000, ETS No. 177.
5. Agreement between the Austrian Federal Government and the Government of the United States of America concerning the Austrian Fund “Reconciliation, Peace and Cooperation” (Reconciliation Fund), 24 October 2000, Vienna, UNTS Vol. 2162, p. 3.
6. Agreement between the Government of the Federal Republic of Germany and the Government of the United States of America concerning the Foundation “Remembrance, Responsibility and the Future” (with annexes and joint statement), 17 July 2000, Berlin, UNTS Vol. 2130, p. 249.
7. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui. Valstybės žinios, 2003, Nr. 49-2165 (Rome Statute of the International Criminal Court, A/CONF.183/9 of 17 July 1998, UNTS Vol. 2187, p. 3).
8. Latvia. Reservation contained in a Note Verbale from the Minister of Foreign Affairs of Latvia, dated 25 June 1997, handed over to the Secretary General at the time of deposit of the instrument of ratification, on 27 June 1997 - Or. Engl. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.conventions.coe.int/treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?NT=009&CV=0&NA=&PO=999&CN=999&VL=1&CM=9&CL=ENG>>.

9. Estonia. Reservation contained in the instrument of ratification, deposited on 16 April 1996 - Or. Engl. Declaration contained in a letter from the Minister of Foreign Affairs of Estonia, dated 12 April 1996, handed to the Secretary General at the time of deposit of the instrument of ratification, on 16 April 1996 - Or. Engl. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.conventions.coe.int/treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?PO=EST&NT=&MA=44&CV=0&NA=&CN=999&VL=1&CM=5&CL=ENG>>.
10. Соглашение об установлении для участников Великой Отечественной войны, тружеников тыла военных лет и вдов погибших воинов дополнительных льгот и материальной помощи в связи с 50-летием Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 годов. Вступило в силу для Республики Беларусь 11 августа 1995 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.]. Prieiga per: „ЭТАЛОН-ONLINE“.
11. Соглашение о взаимном признании льгот и гарантий для участников и инвалидов Великой Отечественной войны, участников боевых действий на территории других государств, семей погибших военнослужащих, Совершено в городе Москве 15 апреля 1994 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.]. Prieiga per: „ЭТАЛОН-ONLINE“.
12. Charter of the Commonwealth of Independent States (with declaration and decisions). Adopted at Minsk on 22 January 1993, UNTS Vol. 1819, p. 37.
13. 1984 m. gruodžio 10 d. Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą. Valstybės žinios, 2006, Nr. 80-3141 (Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, New York, 10 December 1984, UNTS Vol. 1465, p. 85).
14. European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, Strasbourg, 24 November, 1983, CETS No. 116.
15. European Convention on State Immunity, Basle, 16 May 1972, ETS No. 074.
16. American Convention on Human Rights “Pact of San José, Costa Rica”, 22 November 1969, UNTS Vol. 1144, p. 143.
17. Vienos konvencija „Dėl tarptautinių sutarčių teisės“. Valstybės žinios, 2002, Nr. 13-480 (Vienna Convention on the Law of Treaties. Vienna, 23 May 1969, UNTS Vol. 1155, p. 331).
18. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto fakultatyvus protokolas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3289 (Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, 16 December 1966, UNTS Vol. 999, p. 171).
19. 1966 m. gruodžio 16 d. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288 (International Covenant on Civil

- and Political Rights, New York, 16 December 1966, UNTS Vol. 999, p. 171).
20. 1965 m. gruodžio 21 d. Tarptautinė konvencija „Dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo“. Valstybės žinios, 1998, Nr. 108-2957 (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, New York, 7 March 1966, UNTS Vol. 660, p. 195).
 21. Austria. Reservation contained in the instrument of ratification, deposited on 3 September 1958 - Or. Germ. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.conventions.coe.int/treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?NT=009&CV=0&NA=&PO=999&CN=999&VL=1&CM=9&CL=ENG>>.
 22. State Treaty (with annexes and maps) for re-establishment of an independant and democratic Austria, signed at Vienna, on 15 May 1955, UNTS Vol. 217, p. 223.
 23. Protocol between the Union of Soviet Socialist Republics and the German Democratic Republic concerning the discontinuance of German reparations payments and other measures to alleviate the financial and economic obligations of the German Democratic Republic arising in consequence of the war, 22 August 1953, UNTS Vol. 221, p. 129.
 24. Agreement on German external debts (with annexes and subsidiary agreements). Signed at London, on 27 February 1953, UNTS Vol. 333, p. 3.
 25. Agreement between the State of Israel and the Federal Republic of Germany (with schedule, annexes, exchanges of letters and protocols), signed at Luxembourg, on 10 September 1952, UNTS Vol 162, p. 205.
 26. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolas Nr. 1, iš dalies pakeistas Protokolu Nr. 11. Valstybės žinios, 2011, Nr. 156-7391 (Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocol No. 11, 20 March 1952, Paris, ETS No. 009).
 27. 1950 m. lapkričio 4 d. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. Valstybės žinios, 2011, Nr. 156-7390 (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols No. 11 and 14, CETS No: 005, Rome, 4 November 1950, entry into force 3 September 1953).
 28. Konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį. Valstybės žinios, 2002, Nr. 23-855 (Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 9 December 1948, Paris, UNTS Vol. 78, p. 277).
 29. Union of Soviet Socialist Republics, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, United States of America, France, Australia, etc. Treaty of Peace with Italy. Signed at Paris, on 10 February 1947, UNTS Vol. 49, p. 3.

30. Agreement on reparation from Germany, on the establishment of an Inter-Allied Reparation Agency and on the restitution of monetary gold, done at Paris, 14 January 1946, and Protocol attached to the above-mentioned Agreement. Signed at Brussels, on 15 March 1948, UNTS Vol. 555, p. 69.

Jungtinių Tautų organų ir specializuotų agentūrų aktai:

31. Remembrance of victims of the Great Famine (Holodomor) in Ukraine, Resolution adopted on the report of the PRX Commission at the 19th plenary meeting, UNESCO, 34th session, 1 November 2007 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001560/156046e.pdf>>.
32. Holocaust denial, Resolution adopted by the General Assembly, United Nations, 26 January 2007, sixty-first session [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/61/255&Lang=E>.
33. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, adopted and proclaimed by General Assembly, United Nations, Resolution 60/147 of 16 December 2005, sixtieth session.
34. Holocaust remembrance, 60/7, Resolution adopted by the General Assembly, United Nations, 1 November 2005, sixtieth session [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/7>.
35. Updated set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity, Commission on Human Rights, United Nations, sixty-first session, 8 February 2005, E/CN.4/2005/102/Add.1.
36. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, A/RES/40/34, 96th Plenary meeting, 29 November 1985, United Nations, General Assembly [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/40/34&Lang=E&Area=RESOLUTION>.
37. 1948 m. gruodžio 10 d. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2497 (Universal Declaration of Human Rights, General Assembly of the United Nations, Resolution No. A/RES/217(III) A, 10 December, 1948).

Europos Tarybos institucijų aktai:

38. Rules of Court, ECtHR, Registry of the Court, Strasbourg, 1 January 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf>.
39. Resolution 1723 (2010) Commemorating the victims of the Great Famine (Holodomor) in the former USSR, Parliamentary Assembly, COE, Assembly debate on 28 April 2010 (15th Sitting) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=17845&lang=en>>.
40. Practice direction. Just satisfaction claims. Issued by the President of the Court in accordance with Rule 32 of the Rules of Court on 28 March 2007 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_ENG.pdf>.
41. Resolution 1481 (2006), Need for international condemnation of crimes of totalitarian communist regimes, Parliamentary Assembly, Council of Europe, 25 January 2006 (5th Sitting) [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. birželio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=17403&Language=EN>>.
42. Parliamentary Assembly, Council of Europe, Resolution 1455 (2005), Honouring of obligations and commitments by the Russian Federation, 22 June 2005 (20th Sitting) [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=17354&Language=EN#footnote-1360816>>.
43. Parliamentary Assembly, Council of Europe, Resolution 1277 (2002), Honouring of obligations and commitments by the Russian Federation, 23 April 2002 (10th Sitting) [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=16991&Language=EN>>.
44. Resolution 1205 (1999) on Looted Jewish Cultural Property; text adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Parliamentary Assembly, Council of Europe, on 4 November 1999 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta99/ERES1205.htm>>.
45. Resolution 1096 (1996) on measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems, adopted by the Parliamentary Assembly, Council of Europe, on 27 June 1996 (23rd Sitting) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta96/ERES1096.htm>>.
46. Parliamentary Assembly, Opinion 193 (1996), Application by Russia for membership of the Council of Europe, 25 January, 1996, (6th and

- 7th sittings) [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=13932&Language=EN>>.
47. Resolution 189 (1960), Situation in the Baltic States on the twentieth anniversary of their forcible incorporation into the Soviet union. Text adopted by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on 29th September 1960 (20th Sitting) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=15605&Language=EN>>.

Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos aktai:

48. Resolution on Divided Europe Reunited: Promoting Human Rights and Civil Liberties in the OSCE Region in the 21st Century, the OSCE Parliamentary Assembly, adopted at the eighteenth annual session, Vilnius, 29 June to 3 July 2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. balandžio 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.oscepa.org/publications/declarations/cat_view/97-all-documents/1-publications/4-declarations/39-2009-vilnius-declaration>.
49. Resolution on the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine, the OSCE Parliamentary Assembly, adopted at the seventeenth annual session, Astana, 29 June to 3 July 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.oscepa.org/publications/declarations/cat_view/97-all-documents/1-publications/4-declarations/38-2008-astana-declaration>.
50. Paris Declaration of the Organization for Security and Co-operation in Europe, Parliamentary Assembly, 10 July 2001 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.oscepa.org/images/stories/documents/declarations/2001_-_paris_declaration_-_english.2294.pdf>.
51. Warsaw Declaration of the OSCE Parliamentary Assembly, 8 July 1997 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. birželio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.osce.org/pa/37930>>.

Baltijos Asamblėjos aktai:

52. Baltijos Asamblėjos pareiškimas „Dėl 1932–1933 metų genocido ir politinių represijų Ukrainoje aukų atminimo“, Ryga, 2007 m. lapkričio 24 d. (Statement on Commemorating the Victims of Genocide and Political Repressions Committed in Ukraine in 1932 and 1933) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.baltasam.org/images/front/_pdf/Doc_8_ENG.pdf>, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=309502&p_query=ukrainos&p_tr2=2>.
53. Baltijos Asamblėjos 2005 m. balandžio 29 d. kreipimasis į Rusijos Federacijos valstybės Dūmą ir Federacinę Tarybą [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 18 d.]. Prieiga per internetą:

- <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=255124&p_query=&p_tr2=2>.
54. Baltijos Asamblėjos 2004 m. gruodžio 19 d. rezoliucija dėl būtinybės įvertinti Baltijos valstybių okupacijos pasekmes [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=247332&p_query=&p_tr2=2>.
55. Baltijos Asamblėjos 1994 m. gegužės 15 d. rezoliucija dėl santykių su Rusija [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. gruodžio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=87315&p_query=%FEal*&p_tr2=2>.

Tarptautinės teisės komisijos aktai:

56. Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries, text adopted by the International Law Commission at its fifty-eighth session, in 2006 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_8_2006.pdf>.
57. Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its fifty-third session, in 2001, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/56/10) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf>.

Tarptautinės teisės asociacijos aktai:

58. Resolution 1/2014. Reparation for Victims of Armed Conflict. Procedural Principles for Reparation Mechanisms. The 76th Conference of the International Law Association, held in Washington D.C., the United States of America, 7-11 April, 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. gegužės 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ila-hq.org/en/news/index.cfm/nid/8E6750D9-F999-4396-B3C56C8110A5A523>>.
59. Declaration of International Law Principles on Reparation for Victims of Armed Conflict (Substantive Issues), the 74th Conference of the International Law Association, held at the Hague, the Netherlands, 15-20 August, 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ila-hq.org/en/committees/index.cfm/cid/1018>>.

Kiti tarptautiniai dokumentai:

60. Guidelines and Best Practices for the Restitution and Compensation of Immovable (Real) Property Confiscated or Otherwise Wrongfully Seized by the Nazis, Fascists and Their Collaborators during the Holocaust (Shoah) Era between 1933-1945, Including the Period of World War II, 9 June 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://shoahlegacy.org.uvds116.active24.cz/sites/default/files/documents/guidelines_and_best_practices_for_the_restitution_and_compensation_of_immovable_property_09062010.pdf>.
61. International Guidelines on Post-Conflict Justice: The Chicago Principles. In *The Pursuit of International Criminal Justice: A World Study on Conflicts, Victimization, and Post-Conflict Justice*. Antwerp: Intersentia, 2010, Vol. 1.
62. Terezin Declaration on Holocaust Era Assets and Related Issues, 30 June 2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://shoahlegacy.org.uvds116.active24.cz/sites/default/files/documents/terezin_declaration_30062009.pdf>.
63. Prague Declaration on European Conscience and Communism, June 3 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.victimsofcommunism.org/media/article.php?article=3849>>.
64. Joint Statement by the delegations of Azerbaijan, Bangladesh, Belarus, Benin, Bosnia and Hercegovina, Canada, Egypt, Georgia, Guatemala, Jamaica, Kazakhstan, Mongolia, Nauru, Pakistan, Qatar, the Republic of Moldova, the Russian Federation, Saudi Arabia, the Sudan, the Syrian Arab Republic, Tajikistan, Timor-Leste, Ukraine, the United Arab Emirates and the United States of America on the seventieth anniversary of the Great Famine of 1932-1933 in Ukraine (Holodomor), fifty-eighth session, Third Committee, agenda item 117, 2003 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://un.mfa.gov.ua/en/documents/holodomor/un>>.
65. Rules of Procedure of the Claims Committee, adopted on 2 July 2002, last amended on June 25, 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.en.nationalfonds.org/sites/dynamicfdac.html?id=news20070111003410005&ln=>>>.
66. Vilnius Forum Declaration, 5 October 2000 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lootedart.com/MFV7A818610>>.
67. Rules Governing the Claims Resolution Process (as Amended) [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. liepos 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.crt-ii.org/_pdf/governing_rules_en.pdf>.
68. Washington Conference Principles on Nazi-Confiscated Art Released in connection with the Washington Conference on Holocaust-Era Assets, Washington, DC, December 3, 1998 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m.

- gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.state.gov/www/regions/eur/981203_heac_art_princ.html>.
69. Czech-German Declaration on Mutual Relations and their Future Development of 21 January 1997 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://eudocs.lib.byu.edu/index.php/Czech-German_Declaration>, <http://www.mzv.cz/jnp/en/foreign_relations/archiv/second_world_war_and_its_impact/czech_german_declaration_on_mutual.html>.
70. Положение о Комиссии по правам человека Содружества Независимых Государств. Утверждено решением Совета глав государств Содружества Независимых Государств об утверждении Положения о Комиссии по правам человека Содружества Независимых Государств от 24 сентября 1993 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.]. Prieiga per: „КонсультантПлюс“.
71. Vienna Declaration and Programme of Action. Adopted by the World Conference on Human Rights on 25 June 1993, A/CONF.157/23.
72. Совместное Российско-Германское заявление, г. Москва, 16 декабря 1992 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lawru.info/base72/part1/d72ru1247.htm>>.

1.2. Nacionalinės teisės aktai:

1.2.1. Lietuvos Respublikos nacionalinės teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340 (su paskutiniais pakeitimais ir papildymais, padarytais Įstatymu Nr. XII-633. Valstybės žinios, 2013, Nr. 128-6521).
2. Lietuvos Respublikos pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymo Nr. VIII-97 preambulės ir 5 straipsnio pakeitimo įstatymas, TAR, 2014, Nr. 2014-09153.
3. Lietuvos Respublikos geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo Nr. XI-1470 2 ir 3 straipsnių pakeitimo įstatymas. TAR, 2014, Nr. 2014-07400.
4. Lietuvos Respublikos kompensacijų asmenims, 1990–1991 m. atsisakiusiems prievartinės tarnybos sovietų armijoje ir dėl to nukentėjusiems nuo sovietų armijos veiksmų, įstatymas. Valstybės žinios, 2012, Nr. 57-2830.
5. Lietuvos Respublikos geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymas. Valstybės žinios, 2011, Nr. 80-3897.
6. Lietuvos Respublikos socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinasis įstatymas. Valstybės žinios, 2009, Nr. 152-6820.

7. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3085 (su paskutiniais pakeitimais ir papildymais, padarytais Įstatymu Nr. XII-663. Valstybės žinios, 2013, Nr. 140-7047).
8. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo“. Valstybės žinios, 2000, Nr. 52-1486.
9. Lietuvos Respublikos valstybės paramos žuvusių pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių šeimoms įstatymas. Valstybės žinios, 1998, Nr. 92-2543.
10. Lietuvos Respublikos kompensacijų už valstybės išperkama nekilnojamąjį turtą dydžio, šaltinių, mokėjimo terminų bei tvarkos, taip pat valstybės garantijų ir lengvatų, numatytų piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatyme, įstatymas. Valstybės žinios, 1998, Nr. 61-1728; 2003, Nr. 102-4582 (su paskutiniais pakeitimais, padarytais įstatymu Nr. XI-2409. Valstybės žinios, 2012, Nr. 136-6963).
11. Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymas. Valstybės žinios, 1997, Nr. 66-1609; 2007, Nr. 81-3310 (su paskutiniais pakeitimais ir papildymais, padarytais Įstatymu Nr. XII-1025, TAR, 2014, Nr. 2014-10482).
12. Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymas. Valstybės žinios, 1997, Nr. 65-1558 (su paskutiniais pakeitimais ir papildymais, padarytais Įstatymu Nr. XII-420. Valstybės žinios, 2013, Nr. 76-3837).
13. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas. Valstybės žinios, 1995, Nr. 89-1985 (su paskutiniais pakeitimais ir papildymais, padarytais Įstatymu Nr. XI-601. Valstybės žinios, 2010, Nr. 1-12).
14. Lietuvos Respublikos religinių bendrijų teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo tvarkos įstatymas. Valstybės žinios, 1995, Nr. 27-600 (su paskutiniais pakeitimais ir papildymais, padarytais Įstatymu Nr. IX-1035. Valstybės žinios, 2002, Nr. 74-3138).
15. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018 (su paskutiniais pakeitimais ir papildymais, padarytais Įstatymu Nr. XII-635. Valstybės žinios, 2013, Nr. 130-6620).
16. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. birželio 4 d. nutarimas „Dėl 1940-1991 m. TSRS padarytos žalos Lietuvos Respublikai ir jos gyventojams atlyginimo“. Valstybės žinios, 1991, Nr. 17-456.
17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas Nr. 554 „Dėl Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo 5 straipsnio papildymo įstatymo projekto Nr. XIP-2881“. Valstybės žinios, 2011, Nr. 58-2765.
18. Lietuvos Respublikos Seimo 2010 m. birželio 3 d. rezoliucija „Dėl asmenų, perkeltų į okupuotos Lietuvos Respublikos teritoriją iš okupuotos Lenkijos Respublikos teritorijos pagal SSRS ir Vokietijos

- 1941 m. sausio 10 d. susitarimą „Dėl gyventojų mainų“. Valstybės žinios, 2010, Nr. 67-3353.
19. Lietuvos Respublikos Seimo 2010 m. sausio 19 d. rezoliucija „Dėl kompensacijų nukentėjusiems nuo 1991 m. sausio 11–13 dienomis ir po to vykdytos SSRS agresijos asmenims ir jų šeimoms“. Valstybės žinios, 2010, Nr. 10-486.
 20. Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. sausio 16 d. rezoliucija „Dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo“. Valstybės žinios, 2007, Nr. 8-322.
 21. Lietuvos Respublikos Seimo 2005 m. lapkričio 24 d. pareiškimas „Dėl politinių represijų ir badmečio aukų Ukrainoje 1932–1933 m. paminėjimo“. Valstybės žinios, 2005, Nr. 142-5113.
 22. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. liepos 28 d. nutarimas Nr. 884 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. balandžio 5 d. nutarimo Nr. 484 „Dėl žalos, padarytos Lietuvai 1940–1991 metais buvusios TSRS ir 1991–1993 metais – Rusijos Federacijos kariuomenės, apskaičiavimo“ dalinio pakeitimo“. Valstybės žinios, 2000, Nr. 65-1946.
 23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. spalio 22 d. nutarimas Nr. 1171 „Dėl buvusios TSRS Tolimosios šiaurės rajonų ir jiems prilygintų vietovių, kuriuose kalėjusiems ar išbuvusiems tremtyje ne mažiau kaip 15 kalendorinių metų politiniams kaliniams ir tremtiniam skiriama ir mokama valstybinių pensijų bazės dydžio nukentėjusiųjų asmenų valstybinė pensija likus 5 metams iki senatvės pensijos amžiaus, sąrašo patvirtinimo“. Valstybės žinios, 1999, Nr. 90-2656.
 24. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. rugpjūčio 12 d. nutarimas Nr. 327 „Dėl materialinės žalos atlyginimo asmenims, Antrojo pasaulinio karo ir okupacijų metais išvežtiems priverstiniam darbams, buvusiems getuose, įkalinimo įstaigose ir kitose laisvės atėmimo vietose“. Valstybės žinios, 1991, Nr. 26-704.
 25. Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko 2002 m. sausio 22 d. potvarkis Nr. 9 „Dėl darbo grupės sudarymo“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. birželio 9 d.]. Prieiga per internetą: <www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=158842&p_query=&p_tr2=>.

1.2.2. Kitų valstybių nacionalinės teisės aktai:

Austrijos Respublikos nacionalinės teisės aktai:

1. Federal Law on the Establishment of a General Settlement Fund for Victims of National Socialism and on Restitution Measures (General Settlement Fund Law), as well as on an Amendment to the General Social Security Law and the Victims Assistance Act (NR: GP XXI AB 476 p. 55.BR: AB 6301 p. 672, Latest Version as at: June 2010). Original Version: Federal Law Gazette I no. 12/2001 [interaktyvus].

- [žiūrēta 2013 m. vasario 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://en.nationalfonds.org/docs/EFG_DT_EN.pdf>.
2. Federal Act on the National Fund of the Republic of Austria for the Victims of National Socialism [unofficial translation] [interaktyvus]. [žiūrēta 2013 m. vasario 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://en.nationalfonds.org/sites/dynamicb0fb.html?id=news20070112080531005&ln=>>>.
 3. Federal Law – Concerning the Fund for Voluntary Payments by the Republic of Austria to Former Slave Laborers and Forced Laborers of the National Socialist Regime (Reconciliation Fund Law) [interaktyvus]. [žiūrēta 2013 m. vasario 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.reconciliationfund.at/db/admin/de/index_main.php?cbereich=5&cthemat=374&carticle=733&fromlist=1>.

Azerbaidžano Respublikos nacionalinės teisės aktai:

4. Law of the Azerbaijan Republic on Rehabilitation of Victims of Political Repression. Baku, March 15, 1996, Number 44 -IQ. Published in the “Collection of the legislation of the Azerbaijan Republic” (July 31, 1997, № 1, Article 23). As amended by the Act of April 2, 1999 № 649 -IQD; March 6, 2007 № 260 -IIIQD.

Baltarusijos Respublikos nacionalinės teisės aktai (prieiga per: „ЭТАЛОН-ONLINE“):

5. Налоговый Кодекс Республики Беларусь (Особенная Часть) 29 декабря 2009 г. № 71-3, Принят Палатой представителей 11 декабря 2009 года. Одобрен Советом Республики 18 декабря 2009 года (последние изменения и дополнения: Закон Республики Беларусь от 31 декабря 2013 г. № 96-3).
6. Указ Президента Республики Беларусь, 18 февраля 2010 г. № 69 „Об оказании единовременной материальной помощи ветеранам Великой Отечественной войны и отдельным категориям граждан, пострадавшим от последствий войны, в связи с празднованием 65-й годовщины Победы в Великой Отечественной войне“.
7. Указ Президента Республики Беларусь, 23 июня 1998 г. № 330 „О материальной поддержке отдельных категорий граждан в связи с празднованием Дня Независимости Республики Беларусь (Дня Республики)“.
8. Кабинет Министров Республики Беларусь. Постановление 15 февраля 1996 г. N 108 г. Минск „Об утверждении Положения о выплате финансовой помощи гражданам, пострадавшим от национал-социалистских преследований в годы второй мировой войны“ (последние изменения и дополнения: Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 29 сентября 2003 г. N 1235).

9. Постановление Совета Министров Республики Беларусь, 18 декабря 1992 г. № 759 „Об утверждении Положения о порядке выплаты денежной компенсации жертвам политических репрессий 20–80-х годов, реабилитированным в соответствии с решениями Верховного Совета Республики Беларусь“ (последние изменения и дополнения: Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 23 декабря 2008 г. № 2010).
10. Постановление Верховного Совета Республики Беларусь, 6 июня 1991 г. № 847-XII „О порядке реабилитации жертв политических репрессий 20–80-х годов в Республике Беларусь“ (последние изменения и дополнения: Закон Республики Беларусь от 16 ноября 2010 г. № 192-3).
11. Постановление Совета Министров Белорусской ССР от 29 декабря 1990 г. N 349 „О предоставлении льгот лицам, необоснованно репрессированным в период 20-80-х годов и впоследствии реабилитированным“ (последние изменения и дополнения: Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 18 июня 2012 г. № 558).
12. Постановление Верховного Совета Республики Беларусь, 21 декабря 1990 г. № 479-XII „Об утверждении Положения о порядке восстановления прав граждан, пострадавших от репрессий в 20–80-х годах“ (последние изменения и дополнения: Закон Республики Беларусь от 16 ноября 2010 г. № 192-3).

Estijos Respublikos nacionalinės teisės aktai:

13. Persons Repressed by Occupying Powers Act, passed 17.12.2003, RT I 2003, 88, 589, last amended by the act (publication RT I, 06.12.2012, 1) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legaltext.ee/text/en/X80010K2.htm>>.
14. Republic of Estonia. Principles of Ownership Reform Act, Passed 13.06.1991, last amended by the act (publication RT I, 15.03.2013, 26) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=X1062K9&keel=en&pg=1&ptyyp=RT&tyyp=X&query=omandireformi>>.

Jungtinių Amerikos Valstijų nacionalinės teisės aktai:

15. The Senate of the United States, Resolution. No. 603 Expressing the sense of the Senate on the restitution of or compensation for property seized during the Nazi and Communist eras, 26 June 2008, 110th Congress, 2d session [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-110sres603is/pdf/BILLS-110sres603is.pdf>>.
16. The House of Representatives, Concurrent Resolution No. 371: Strongly supporting an immediate and just restitution of, or compensation for,

property illegally confiscated during the last century by Nazi and Communist regimes, 11 June 2008, 110th Congress, 2d Session [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-110hconres371rfs/pdf/BILLS-110hconres371rfs.pdf>>.

17. Senate Concurrent Resolution 39, January 27, 1998, 105th Congress, 2d session [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-105sconres39rfh/pdf/BILLS-105sconres39rfh.pdf>>.

Kazachstano Respublikos nacionalinės teisės aktai:

18. Закон Республики Казахстан от 14 апреля 1993 года „О реабилитации жертв массовых политических репрессий“. Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан, 1993 г., N 10, ст. 242 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.enbek.gov.kz/node/242152>>.

Kirgizijos Respublikos nacionalinės teisės aktai:

19. Закон Кыргызской Республики „О правах и гарантиях реабилитированных граждан, пострадавших в результате репрессий за политические и религиозные убеждения, по социальным, национальным и другим признакам“, г. Бишкек от 27 мая 1994 года N 1538-XII В редакции Законов КР от <...> 30 декабря 2009 года № 319) („Ведомости Жогорку Кенеша Кыргызской Республики“ 1994 год N 7, ст. 220) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/751>>.
20. Положение „О порядке восстановления прав реабилитированных граждан, пострадавших в результате репрессий за политические и религиозные убеждения, по социальным, национальным и другим признакам“ (В редакции постановлений Правительства КР от <...> 17 мая 2013 года № 274). Утверждено постановлением Правительства Кыргызской Республики от 28 сентября 1995 года № 401 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/36507?cl=ru-ru>>.

Latvijos Respublikos nacionalinės teisės aktai:

21. Declaration on Condemnation of the Totalitarian Communist Occupation Regime Implemented in Latvia by the Union of Soviet Socialist Republics, the Saeima of the Republic of Latvia, 12 May, 2005 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. gruodžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.saeima.lv/Lapas/Deklaracija_an.htm>.

22. Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem, Likums Saeimā pieņemts 1995.gada 12.aprīlī [interaktyvus]. [žiūrēta 2013 m. spalio 7 d.]. Prieiga per internetu: <<http://likumi.lv/doc.php?id=34832>>.

Lenkijos Republikos nacionalinēs teisēs aktai:

23. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 września 2004 r. w sprawie praw Polski do niemieckich reparacji wojennych oraz w sprawie bezprawnych roszczeń wobec Polski i obywateli polskich wysuwanych w Niemczech [interaktyvus]. [žiūrēta 2013 m. gegužēs 19 d.]. Prieiga per internetu: <<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WMP20040390678>>.

Moldovos Republikos nacionalinēs teisēs aktai:

24. Республика Молдова. Закон Nr.1225 от 08.12.1992 „О реабилитации жертв политических репрессий“. Опубликован: 10.12.2010 в Monitorul Oficial Nr. 241-246, статья № 746 [interaktyvus]. [žiūrēta 2013 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetu: <<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=336922>>.
25. Республика Молдова. Парламент. Постановление Nr.1226 от 08.12.1992 „О введении в действие Закона „О реабилитации жертв политических репрессий, совершенных оккупационным тоталитарным коммунистическим режимом“ (7 ноября 1917 года – 23 июня 1990 года). Опубликован: 30.12.1992 в Monitorul Oficial Nr. 012 [interaktyvus]. [žiūrēta 2013 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetu: <<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=307608>>.

Izraelio Valstybės nacionalinēs teisēs aktai:

26. Invalids (Nazi Persecution) Law, 5717-1957, passed by the Knesset on 9th April 1957 and published in Sefer Ha-Chukkim No. 226 of 19th April 1957 (*aktuali šio įstatymo redakcija (su pakeitimais) tik hebrajų kalba* [interaktyvus]. [žiūrēta 2014 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetu: <http://www.nevo.co.il/law_html/Law01/310_079.htm>.

RF nacionalinēs teisēs aktai (jeigu nenurodytas šaltinis, prieiga per: „КонсультантПлюс“):

27. Конституция Российской Федерации (принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г.) (с учетом поправок, внесенных Законами РФ о поправках к Конституции РФ от 30 декабря 2008 г. N 6-ФКЗ, от 30 декабря 2008 г. N 7-ФКЗ).

28. Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик (утверждена постановлением Чрезвычайного VIII Съезда Советов Союза Советских Социалистических Республик от 5 декабря 1936 г.) [interaktyvus]. [žiūrēta 2014 m. kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1936/red_1936/3958676/>.
29. Уголовно-Процессуальный Кодекс Российской Федерации, N 174-ФЗ, 18 декабря 2001 года, (в ред. Федеральных законов от 29.11.2012 N 207-ФЗ).
30. Налоговый кодекс Российской Федерации (часть вторая) от 05.08.2000 N 117-ФЗ (ред. от 23.07.2013) (с изм. и доп., вступающими в силу с 01.09.2013).
31. Государственная Дума Федерального Собрания Российской Федерации пятого созыва. Постановление от 26 ноября 2010 г. N 4504-5 ГД „О заявлении Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „О Катынской трагедии и ее жертвах“.
32. Российская Федерация. Федеральный закон от 22 августа 2004 года N 122-ФЗ „О внесении изменений в законодательные акты Российской Федерации и признании утратившими силу некоторых законодательных актов Российской Федерации в связи с принятием Федеральных Законов „О внесении изменений и дополнений в Федеральный Закон „Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации“ и „Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации“ (с последними изменениями в ред. Федеральных законов от 23.07.2013, N 250-ФЗ).
33. Российская Федерация. Федеральный закон „О гражданстве Российской Федерации“. Принят Государственной Думой 19 апреля 2002 года (список изменяющих документов (в ред. Федеральных законов от <...> 04.06.2014 N 142-ФЗ, от 23.06.2014 N 157-ФЗ).
34. Федеральный закон от 7 августа 2000 г. N 122-ФЗ (ред. от 17 декабря 2009 г.) „О порядке установления размеров стипендий и социальных выплат в Российской Федерации“.
35. Федеральный закон от 15 апреля 1998 г. N 64-ФЗ (ред. от 23 июля 2008 г.) „О культурных ценностях, перемещенных в Союз ССР в результате Второй мировой войны и находящихся на территории Российской Федерации“.
36. Федеральный закон от 24 ноября 1995 г. N 181-ФЗ (ред. от 2 июля 2013 г.) „О социальной защите инвалидов в Российской Федерации“.
37. Федеральный закон от 12 января 1995 г. N 5-ФЗ „О ветеранах“ (с последними изменениями ред. от 02.07.2013 N 185-ФЗ).

38. Закон Российской Федерации от 18 октября 1991 года N 1761-1 „О реабилитации жертв политических репрессий“ (с последними изм., внесенными Постановлением ВС РФ от 23 декабря 2003 года N 186-ФЗ).
39. Закон РСФСР от 26 апреля 1991 г. N 1107-1 (ред. от 1 июля 1993 г.) „О реабилитации репрессированных народов“.
40. Декларация ВС СССР от 14 ноября 1989 г. „О признании незаконными и преступными репрессивных актов против народов, подвергшихся насильственному переселению, и обеспечении их прав“.
41. Постановление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации о заявлении Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации „В связи с ратификацией Договора между Российской Федерацией и Литовской Республикой о российско-литовской государственной границе и Договора между Российской Федерацией и Литовской Республикой о разграничении исключительной экономической зоны и континентального шельфа в Балтийском море“, Москва, 21 мая 2003 года, N 4036-III ГД, Собрание законодательства Российской Федерации от 2003 г., N 22 , ст. 2096; „Парламентская газета“ от 4.6.2003 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 20 d.]. Prieiga per internetą: <[http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?1013526](http://pravo.gov.ru/ipsdata/?docbody=&nd=102081389&intelsearch=%C7%E0%FF%E2%EB%E5%ED%E8%E8+%C3%EE%F1%F3%E4%E0%F0%F1%F2%E2%E5%ED%ED%EE%E9+%C4%F3%EC%FB+%D0%EE%F1%F1%E8%E8+%E2+%F1%E2%FF%E7%E8+%F1+%F0%E0%F2%E8%F4%E8%EA%E0%F6%E8%E5%E9+%F0%EE%F1%F1%E8%E9%F1%EA%EE-%EB%E8%F2%EE%E2%F1%EA%EE%E3%EE+%E4%EE%E3%EE%E2%EE%F0%E0+%EE+%E3%EE%F1%F3%E4%E0%F0%F1%F2%E2%E5%ED%ED%EE%E9+%E3%F0%E0%ED%E8%F6%E5+%EE%F2+21+%EC%E0%FF+2003+%E3%EE%E4%E0+>.”</p>
<p>42. Постановление Правительства Российской Федерации от 2 августа 1994 г. N 899 „Об утверждении Положения об условиях и порядке выплаты компенсаций лицам, подвергшимся нацистским преследованиям“.</p>
<p>43. Указ Президента РФ от 15 мая 2009 г. N 549 „О Комиссии при Президенте Российской Федерации по противодействию попыткам фальсификации истории в ущерб интересам России“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. rugpjūčio 24 d.]. Prieiga per internetą: <.
44. Указ Президента Российской Федерации от 30 марта 2005 года N 363 „О мерах по улучшению материального положения некоторых категорий граждан Российской Федерации в связи с 60-летием победы в Великой Отечественной Войне 1941–1945 годов“.

45. Положение „О порядке возврата гражданам незаконно конфискованного, изъятого или вышедшего иным путем из владения в связи с политическими репрессиями имущества, возмещения его стоимости или выплаты денежной компенсации“, утверждено Постановлением Правительства Российской Федерации от 12 августа 1994 г., № 926 (в ред. Постановлений Правительства РФ от <...>, 04.08.2005 N 489).
46. Министерство социальной защиты населения Российской Федерации. Указание от 24 марта 1993 г. N 1-27-У „О практике применения законодательства при выплате денежных компенсаций и предоставлении пенсионных льгот лицам, необоснованно репрессированным по политическим мотивам и впоследствии реабилитированным“.
47. Положение „О порядке выплаты денежной компенсации лицам, реабилитированным в соответствии с Законом Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“, утверждено Постановлением Правительства Российской Федерации от 16 марта 1992 г. N 160 (в ред. постановлений правительства РФ от <...>, 25.03.2013 N 257).
48. Закон Санкт-Петербурга „О мерах социальной поддержки отдельных категорий граждан в Санкт-Петербурге“ (принят Законодательным Собранием Санкт-Петербурга 17 ноября 2004 года) (последние изменения и дополнения: Закон от 09.01.2014 N 777-2).
49. Закон г. Москвы от 03.11.2004 N 70 (ред. от 17.06.2009) „О мерах социальной поддержки отдельных категорий жителей города Москвы“ (последние изменения и дополнения: Закон г. Москвы от 17.06.2009 N 22).
50. Совет Министров СССР, постановление от 8 сентября 1955 г. N 1655 „О трудовом стаже, трудоустройстве и пенсионном обеспечении граждан, необоснованно привлеченных к уголовной ответственности и впоследствии реабилитированных“.

Serbijos Respublikos nacionalinės teisės aktai:

51. Law on Property Restitution and Compensation, “Official Gazette of RS”, no. 72/2011, Republic of Serbia [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/zakoni/Law%20on%20Property%20Restitution%20and%20Compensation.pdf>>.

Ukrainos nacionalinės teisės aktai:

52. Закон України „Про судовий збір“, м. Київ, 8 липня 2011 року, N 3674-VI, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, N 14, ст.87) {Із змінами, внесеними згідно із Законами <...> N 406-VII

- (406-18) від 04.07.2013} [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>>.
53. Закон України „Про Голодомор 1932-1933 років в Україні“ (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 50, ст.504) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/376-16>>.
54. Постанова Верховної Ради України „Про 70-ті роковини голодомору в Україні“, 28 листопада 2002 року, N 258-IV (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, N 51, ст.377) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/258-15>>.
55. Закон України „Про пенсійне забезпечення“ (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 3, ст. 10) {Із змінами, внесеними згідно із Законом N 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012} [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1788-12/page>>.
56. Закон України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“, Верховна Рада УРСР; Закон від 17.04.1991 № 962-XII, Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, N 22, ст.262 {Із змінами, внесеними згідно із Законами <...> N 107-VI (107-17) від 28.12.2007, ВВР, 2008, N 5-6, N 7-8, ст.78 - зміни діють по 31 грудня 2008 року} {Додатково див. Рішення Конституційного Суду N 10-рп/2008 (v010p710-08) від 22.05.2008} {N 1760-VI (1760-17) від 15.12.2009, ВВР, 2010, N 8, ст.62 N 5477-VI (5477-17) від 06.11.2012} [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/962-12>>.
57. Указ Президента України „Про оголошення в Україні 2008 року Роком пам'яті жертв Голодомору“, Київ, 24 листопада 2007 року, 1144/2007 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1144/2007>>.
58. Постанова Верховної Ради України „Про тлумачення Закону України „Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні“, м. Київ, 24 грудня 1993 року N 3812-XII (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, N 15, ст.88) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3812-12>>. (nutarimo tekstą rusų kalba žr. <<http://www.memo.ru/rehabilitate/resp/ukraine.htm>>).
59. Постанова Верховної Ради Української РСР „Про порядок введення в дію Закону Української РСР „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“, м. Київ, 17 квітня 1991 року N 963-XII (Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, N 22, ст. 263) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-12>>. (nutarimo tekstą rusų kalba žr. <<http://www.memo.ru/rehabilitate/resp/ukraine.htm>>).

60. Положення „Про порядок виплати грошової компенсації, повернення майна або відшкодування його вартості реабілітованим громадянам або їхнім спадкоємцям“, затверджене постановою Кабінету Міністрів УРСР від 24 червня 1991 р. N 48. Постанова від 24 червня 1991 р. N 48 Про заходи щодо реалізації Закону Української РСР „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“, Київ (Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ N 564 (564-92-п) від 05.10.92, N 112 (112-93-п) від 18.02.93, N 351 (351-93-п) від 15.05.93, N 801 (801-93-п) від 24.09.93, N 911 (911-93-п) від 09.11.93, N 731 (731-95-п) від 13.09.95) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/48-91-%D0%BF>>.

Vokietijos Federacinės Respublikos nacionalinės teisės aktai:

61. The Law on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future” of August 2, 2000, (Federal Law Gazette I 1263), last amended by the Law of 1 September 2008, (Federal Law Gazette I 1797) [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.stiftung-evz.de/eng/the-foundation/law.html>>.

62. Federal Law for the Compensation of Victims of National Socialist Persecution (Bundesentschädigungsgesetz – BEG). Second Law to Amend the Federal Supplementary Law for the Compensation of Victims of National Socialist Persecution, dated 29 June 1956. In *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press Inc., 2006, p. 898-950.

63. Third Law to Amend the Federal Compensation Law (Bundesentschädigungsgesetz – BEG), (Excerpts), dated September 14, 1965, In *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press Inc., 2006, p. 951-964.

1.3. Travaux préparatoires:

1. Draft Procedural Principles for Reparation Mechanisms with Commentaries. International Law Association. International Committee on Reparation for Victims of Armed Conflict. Prepared by Shuichi Furuya (Co-Rapporteur), Washington Conference (2014) [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. gegužės 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ila-hq.org/en/committees/index.cfm/cid/1018>>.

2. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. gruodžio 4 d. posėdžio protokolas Nr. 53 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2013/131204/VP2_0131204.doc>.

3. LR Vyriausybės posėdžio 2013 m. gruodžio 4 d. darbotvarkė, 2 klausimas „Dėl Lietuvos Respublikos pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymo preambulės ir 4 straipsnio

- paikėtimo įstatymo projekto Nr. XIP-1968(2) (Nr. 13-0232-01-IS) (13-3361-02)“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2013/131204/02.pdf>.
4. Проект Закона „Про визнання депортованими громадян України, які у 1944-1951 роках були примусово переселені з території Польської Народної Республіки на територію Союзу Радянських Соціалістичних Республік“, Номер, дата реєстрації: 3030 від 26.07.2013, Ініціатор(и) законопроекту: Апостол М.В. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=47976>.
 5. Пояснительная записка к проекту Nr. 308034-6 федерального закона „О внесении изменений в Закон Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий““, Инициатор: Верховный Хурал (Парламент) Республики Тыва. Дата внесения в ГД: 2 июля 2013 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/D7DCE0FADC16D0E243257BE10041EEE7/\\$File/%D0%BF%D0%BE%D1%8F%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%82.doc?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/D7DCE0FADC16D0E243257BE10041EEE7/$File/%D0%BF%D0%BE%D1%8F%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%82.doc?OpenElement)>.
 6. Проект Закона „Про внесення змін до Закону України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“ щодо статусу осіб, які потерпіли від політичних репресій у дитинстві“. Номер, дата реєстрації: 2238a від 05.06.2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47275>.
 7. Проект (Вносится Парламентом Кабардино-Балкарской Республики). Российская Федерация, Федеральный Закон N 156914-6 „О внесении изменения в статью 16 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“ и признании утратившими силу отдельных положений законодательных актов Российской Федерации“, (20 октября 2012 г. внесен в Государственную Думу ФС РФ) [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/2D643F5ADAC53EBF43257AA0003476F1/\\$File/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20.rtf?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/2D643F5ADAC53EBF43257AA0003476F1/$File/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20.rtf?OpenElement)>.
 8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. rugsėjo 26 d. posėdžio protokolas Nr. 37 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2012/120926/VP20120926.doc>.
 9. Проект N 132273-6. Вносится депутатом Государственной Думы М.В. Дегтяревым (Дата внесения в ГД: 27 августа 2012 г.). Федеральный Закон „О внесении изменения в статью 2 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/EEA73319D9>>

- V39BE443257A69002DAF95/\$File/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.rtf?OpenElement>.
10. Пояснительная записка к проекту федерального закона „О внесении изменения в статью 2 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/993660CE7E28D81843257A69002DBC7E/\\$File/%D0%BF%D0%BE%D1%8F%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F.rtf?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/993660CE7E28D81843257A69002DBC7E/$File/%D0%BF%D0%BE%D1%8F%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F.rtf?OpenElement)>.
 11. Заключение Правительства Российской Федерации на проект федерального закона „О внесении изменения в статью 2 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“, вносимый в Государственную Думу депутатом Государственной Думы М.В. Дегтяревым [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/DA1E146A14CE08D943257A69002DD620/\\$File/%D0%B7%D0%BF%20%D0%B8-%D1%8F%20%D1%81%D1%82%20%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%81.rtf?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/DA1E146A14CE08D943257A69002DD620/$File/%D0%B7%D0%BF%20%D0%B8-%D1%8F%20%D1%81%D1%82%20%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%81.rtf?OpenElement)>.
 12. Проект № 131768-6 (вносится депутатом Государственной Думы А.В. Беляковым), Федеральный Закон „О внесении изменений в статью 16 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“, дата внесения в ГД: 24 августа 2012 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/5018722F0E6D5BCC43257A69002E141A/\\$File/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.rtf?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/5018722F0E6D5BCC43257A69002E141A/$File/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.rtf?OpenElement)>.
 13. LR Vyriausybės 2012 m. birželio 27 d. posėdžio protokolas Nr. 28 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. rugsėjo 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2012/120627/VP20120627.doc>.
 14. LR Vyriausybės 2012 m. birželio 13 d. posėdžio darbotvarkė, 6 kl. „Dėl Lietuvos Respublikos pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuto įstatymo preambulės ir 4 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIP-1968(2) (Nr. 12-0075-01-IS) (12-1649-02)“ medžiaga [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. birželio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2012/120613/06.pdf>.
 15. Проект № 19571-6 (вносит Законодательное собрание Ленинградской области), Российская Федерация, Федеральный Закон „О внесении изменений в статью 16.1 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“, дата внесения в ГД: 13 февраля 2012 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 27 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/67CD51C0311FBD3CC32579A5002F8AD7/\\$File/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.rtf?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/67CD51C0311FBD3CC32579A5002F8AD7/$File/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.rtf?OpenElement)>.

16. Lietuvos Respublikos Seimo VI (pavasario) sesijos 2011 m. birželio 9 d. vakarinio plenarinio posėdžio Nr. 335 stenograma [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 6 d.]. Prieiga per internetą: <www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=401055>.
17. Стенографический отчёт о заседании Совета по развитию гражданского общества и правам человека, 1 февраля 2011 года, Екатеринбург [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kremlin.ru/transcripts/10194>>.
18. Предложения об учреждении общенациональной государственно-общественной программы „Об увековечении памяти жертв тоталитарного режима и о национальном примирении“. Совет при Президенте РФ по развитию гражданского общества и правам человека. Рабочая группа по исторической памяти. Данные предложения были переданы Президенту РФ на заседании Совета 1 февраля 2011 года в Екатеринбурге [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.president-sovet.ru/structure/group_5/materials/the_program_of_historical_memory.php>.
19. Проект Закона „Про внесения змін до Закону України „Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні“ (щодо вдосконалення законодавства у сфері відшкодування матеріальної шкоди реабілітованим громадянам), Номер, дата реєстрації: 7528 від 30.12.2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=39391>.
20. Lietuvos Respublikos Seimo žmogaus teisių komiteto (papildomo komiteto) 2010 m. gruodžio 15, 22 d. išvados „Dėl Lietuvos Respublikos kompensacijos už žydų bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo projekto Nr. XIP-968(2)“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 6 d.]. Prieiga per internetą: <www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=389803>.
21. A. Syso 2010 m. lapkričio 5 d. pasiūlymas „Dėl Lietuvos Respublikos kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo projekto Nr. XIP-968(2)“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 6 d.]. Prieiga per internetą: <www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=385175&p_query=%FEyd%F8&p_tr2=2>.
22. Draft Declaration of International Law Principles on Reparation for Victims of Armed Conflict (Substantive Issues) and Commentaries. International Law Association. International Committee on Reparation for Victims of Armed Conflict. Prepared by Professor Rainer Hofmann (Co-Rapporteur) [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ila-hq.org/en/committees/index.cfm/cid/1018>>.
23. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2010 m. liepos 8 d. išvada XIP-968(2) „Dėl Lietuvos Respublikos kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą

- įstatymo projekto“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 6 d.]. Prieiga per internetą: <www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=378315>.
24. Lietuvos Respublikos kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymo projekto 2010 m. birželio 23 d. aiškinamasis raštas [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. birželio 14 d.]. Prieiga per internetą: <www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=376485&p_query=&p_tr2=>>.
25. Проект Закону про внесення змін до Закону України „Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні“ (щодо статусу осіб, які в дитинстві потерпіли від політичних репресій), Номер, дата реєстрації: 5040 від 31.07.2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=35922>.
26. Проект Закону „Про визнання депортованими громадян України, які у 1944-1951 роках були примусово переселені з території Польської Народної Республіки на територію Союзу Радянських Соціалістичних Республік“, Номер, дата реєстрації: 4783 від 08.07.2009, Ініціатор(и) законопроекту: Косів М.В., Кирильчук Є.І., Ващук К.Т. (В порядок денний не включено (22.09.2010)) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4783&skl=7>.
27. Проект № 28072-5, (Вносится Курской областной Думой), Российская Федерация. Федеральный Закон „О внесении изменений в Закон Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“, зарегистрирован и направлен Председателю ГД 7 марта 2008 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 27 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/60856A739CA3A160C3257409004076C9/\\$File/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.rtf?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/60856A739CA3A160C3257409004076C9/$File/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.rtf?OpenElement)>.
28. Проект № 6319-5, вносится Архангельским областным Собранием депутатов, Российская Федерация, Федеральный Закон „О внесении изменения в статью 16.1 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“, зарегистрирован и направлен Председателю ГД 21 января 2008 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 27 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/5C94FFB473482E82C32573D8002EF726/\\$File/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.rtf?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/work/dz.nsf/ByID/5C94FFB473482E82C32573D8002EF726/$File/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.rtf?OpenElement)>.
29. Проект № 467373-4, Федеральный Закон „О внесении изменений в Закон Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“, Вносится Московской городской Думой, зарегистрирован и направлен Председателю ГД 3 сентября 2007 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://asozd2.duma.gov.ru/arhiv/a_dz_5.nsf/ByID/F869F62028B16E7>

- 3C32574510044F4AD/\$File/%D0%A2%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%A2.RTF?OpenElement>.
30. Пояснительная записка к проекту федерального закона „О внесении изменений в Закон Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“, Московская городская Дума, Редактор проекта: депутат Е.А. Бунимович, 16 мая 2007 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 27 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/arhiv/a_dz_5.nsf/ByID/7E63D0DA8EA79E18C325734D003275F5/\\$File/%D0%9F%D0%9E%D0%AF%D0%A1%D0%9D%D0%98%D0%A2%D0%95%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%90%D0%AF%20%D0%97%D0%90%D0%9F%D0%98%D0%A1%D0%9A%D0%90.RTF?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/arhiv/a_dz_5.nsf/ByID/7E63D0DA8EA79E18C325734D003275F5/$File/%D0%9F%D0%9E%D0%AF%D0%A1%D0%9D%D0%98%D0%A2%D0%95%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%90%D0%AF%20%D0%97%D0%90%D0%9F%D0%98%D0%A1%D0%9A%D0%90.RTF?OpenElement)>.
31. Заключение Комитета Государственной Думы по труду и социальной политике по проекту федерального закона № 467373-4 „О внесении изменений в Закон Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“ (внесен Московской городской Думой) [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 27 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/arhiv/a_dz_5.nsf/ByID/FF4A58847C96AC62C3257464002205BD/\\$File/%D0%97%D0%90%D0%9A%D0%9B%D0%AE%D0%A7%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%95.rtf?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/arhiv/a_dz_5.nsf/ByID/FF4A58847C96AC62C3257464002205BD/$File/%D0%97%D0%90%D0%9A%D0%9B%D0%AE%D0%A7%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%95.rtf?OpenElement)>.
32. Report of the independent expert to update the Set of Principles to combat impunity, Diane Orentlicher, Commission on Human Rights, sixty-first session, E/CN.4/2005/102, 18 February 2005.
33. Российская Федерация. Законопроект № 58338-4 „О внесении изменений в законодательные акты Российской Федерации и признании утратившими силу некоторых законодательных актов Российской Федерации в связи с принятием федеральных законов „О внесении изменений и дополнений в Федеральный закон „Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации“ и „Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации“, зарегистрирован и направлен Председателю ГД 31.05.2004 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 17 d.]. Prieiga per internetą: <[http://asozd2.duma.gov.ru/arhiv/a_dz_4.nsf/ByID/83F6E283459148C4432571BB005CC3A9/\\$File/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82.doc?OpenElement](http://asozd2.duma.gov.ru/arhiv/a_dz_4.nsf/ByID/83F6E283459148C4432571BB005CC3A9/$File/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82.doc?OpenElement)>.
34. Пояснительная Записка к проекту федерального закона „О внесении изменений в законодательные акты Российской Федерации в связи с принятием федеральных законов „О внесении изменений и дополнений в Федеральный закон „Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации“ и „Об общих принципах организации

- местного самоуправления в Российской Федерации“, зарегистрировано и направлено Председателю ГД 31.05.2004 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugėsis 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://asozd2.duma.gov.ru/arhiv/a_dz_4.nsf/ByID/EF204236D025B62D432571BB005CC553?OpenDocument>.
35. Independent study on best practices, including recommendations, to assist states in strengthening their domestic capacity to combat all aspects of impunity, by Professor Diane Orentlicher, Commission on Human Rights, sixtieth session, E/CN.4/2004/88, 27 February 2004.
 36. Report of the second consultative meeting on the Basic principles and guidelines on the right to a remedy and reparation for victims of violations of international human rights and humanitarian Law (Geneva, 20, 21 and 23 October 2003), Chairperson-Rapporteur: Mr. Alejandro Salinas (Chile). Commission on Human Rights, sixtieth session, E/CN.4/2004/57, 10 November 2003 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2004/57>.
 37. w sprawie reparacji Niemiec na rzecz Polski, Uzasadnienie, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, IV kadencja, Druk nr. 2140, Warszawa, 28 sierpnia 2003 r. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 21 d.]. Prieiga per internetą: <[http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/wgdruku/2140/\\$file/2140.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/wgdruku/2140/$file/2140.pdf)>.
 38. Report of the consultative meeting on the draft Basic principles and guidelines on the right to a remedy and reparation for victims of violations of international human rights and humanitarian law. Chairperson-Rapporteur: Ambassador Alejandro Salinas (Chile), Commission on Human Rights, E/CN.4/2003/63, 27 December 2002, fifty-ninth session [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2003/63>.
 39. Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Explanatory Report, 4.XI.2000 (ETS No. 177) <<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/177.htm>>.
 40. Civil and Political Rights, Including the Questions of: Independence of the Judiciary, Administration of Justice, Impunity. The right to restitution, compensation and rehabilitation for victims of gross violations of human rights and fundamental freedoms. Final report of the Special Rapporteur, Mr. M. Cherif Bassiouni, submitted in accordance with Commission resolution 1999/33, Commission on Human Rights, fifty-sixth session, E/CN.4/2000/62, 18 January 2000 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. birželio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2000/62>.
 41. Basic principles and guidelines on the right to reparation for victims of [gross] violations of Human rights and international humanitarian law,

- Commission on Human Rights, fifty-third session, E/CN.4/1997/104, 16 January 1997 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gruodžio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/1997/104>.
42. Российская Федерация. Федеральный Закон. Проект „О реабилитации ингушского народа“, Федеральное Собрание – Парламент Российской Федерации, Дата внесения в ГД: 5 декабря 1995 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://asozd2.duma.gov.ru/arhiv/a_dz_3.nsf/ByID/1D66EFB67A09041C43256EF30043930D?OpenDocument>.
43. Review of further developments in fields with which the sub-commission has been concerned. Study concerning the right to restitution, compensation and rehabilitation for victims of gross violations of human rights and fundamental freedoms. Final report submitted by Mr. Theo van Boven, Special Rapporteur, Commission on Human Rights, Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, forty-fifth session, E/CN.4/Sub.2/1993/8, 2 July 1993 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gruodžio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/Sub.2/1993/8>.
44. European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, Explanatory Report, 24.XI.1983 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. Lapkričio 29 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/116.htm>>.

1.4. Pranešimai:

1. Străin and Others against Romania and Maria Atanasiu and Others against Romania (and 266 similar cases) group. General measures for the execution of the judgments of the European Court. Memorandum prepared by the Department for the Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, in close co-operation with the Registry of the European Court, H/Exec(2013)1, 10 April 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 2 d.]. Prieiga per internetą: <[http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Source/Documents/Docs_exec/H-Exec\(2013\)1_Strain_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Source/Documents/Docs_exec/H-Exec(2013)1_Strain_en.pdf)>.
2. Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, Pablo de Greiff, Human Rights Council, twenty-first session, A/HRC/21/46, 9 August 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. sausio 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/21/46>.
3. Доклад МИД России „О ситуации с правами человека в ряде государств мира“, Министерство иностранных дел Российской Федерации, Департамент информации и печати, 2076-28-12-2011 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. sausio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/bdomp/brp_4.nsf/0/2b4694cd44b6411e442579740>

- 03e49c4/\$FILE/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4.pdf>.
4. Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Lithuania, Human Rights Council, nineteenth session, agenda item 6, Universal Periodic Review, 19 December 2011 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?c=106&su=112>.
 5. The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies, Report of the Secretary-General, 12 October 2011, S/2011/634 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/docs/sc/sgrep11.htm>>.
 6. Report of the National Commission of Inquiry into the Assistance Given to Holocaust Survivors, appointed by the President of the Supreme Court Dorit Benish pursuant to the decision made by the State Comptroller's Committee, Jerusalem, June 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. kovo 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://elyon1.court.gov.il/heb/veadot/holocaust/main.htm>>, <[http://www.docstoc.com/docs/88421678/\[Symbol-of-the-State-of-Israel\]](http://www.docstoc.com/docs/88421678/[Symbol-of-the-State-of-Israel])>.
 7. Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, Doudou Diène. Addendum. Mission to Lithuania, seventh session, agenda item 9, A/HRC/7/19/Add.4, 7 February 2008.
 8. Commission pour le dédommagement des membres de la Communauté juive de Belgique pour les biens dont ils ont été spoliés ou qu'ils ont délaissés pendant la guerre 1940-1945, Rapport final, 4 février 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.combuysse.fgov.be/fr/eindrapport_commissie_schadeloostelling_2_fr.pdf>.
 9. Memorandum to the Lithuanian Government. Assessment of the progress made in implementing the 2004 recommendations of the Council of Europe Commissioner for Human Rights; Strasbourg, 16 May 2007; CommDH(2007)8 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1134263&Site=CommDH&BackColorInternet=FEC65B&BackColorIntranet=FEC65B&BackColorLogged=FFC679>>.
 10. The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies, Report of the Secretary-General, 23 August 2004, S/2004/616.
 11. Report by Mr. Alvaro Gil-Robles commissioner for human rights, on his visit to Lithuania for the attention of the Committee of Ministers and the Parliamentary Assembly, Strasbourg, 12 February 2004, CommDH(2004)6, [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=113461&Site=CommDH&BackColorInternet=FEC65B&BackColorIntranet=FEC65B&BackColorLogged=FFC679>>.

2. SPECIALIOJI LITERATŪRA:

2.1. Monografijos, disertacijos, vadovėliai, studijos ir panašūs leidiniai:

1. ANUŠAUSKAS, Arvydas; ZABIELA, Vytautas; RAUDELIŪNAS, Vytautas. *Antikomunistinis Kongresas ir tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas. „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ 2000*. Vilnius: Ramona, 2002.
2. ARENDT, Hannah. *The Origins of Totalitarianism*, New York, 1951 (Totalitarizmo ištakos/iš anglų kalbos vertė Arvydas Šliogeris. Vilnius: Tyto alba, 2001).
3. BARKAN, Elazar. *The Guilt of Nations: restitution and negotiating historical injustices*. Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press, 2001.
4. BOTTIGLIERO, Ilaria. *Redress for Victims of Crimes under International Law*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2004.
5. CANÇADO TRINDADE, Antônio Augusto. *The access of individuals to international justice*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
6. CHMIELEWSKI, M.H. *The Problem of Compensation for Victims of National Persecution*. London: Polish Political Council, 1958.
7. CLOSA MONTERO, Carlos. Study on how the Memory of Crimes Committed by Totalitarian Regimes in Europe is Dealt with in the Member States, Institute for Public Goods and Policy Centre of Human and Social Sciences, CSIC, Madrid, Spain, January 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. birželio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ipp.csic.es/sites/default/files/IPP/proyectos/pdf/STUDY.pdf>>.
8. COHEN, Stanley. *States of Denial: Knowing about Atrocities and Suffering*. Cambridge: Polity press in association with Blackwell Publishers Ltd, 2001.
9. DUMBERRY, Patrick. *State succession to international responsibility*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2007.
10. EVANS, Christine. *The Right to Reparation in International Law for Victims of Armed Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
11. HAMBER, Brandon. *Transforming Societies after Political Violence: Truth, Reconciliation, and Mental Health*. Dordrecht, New York: Springer, 2009.
12. HAYNER, Priscilla B. *Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions*. New York: Routledge, 2011, 2nd edition.
13. HENRY, Marilyn. *Confronting the Perpetrators: A History of the Claims Conference*. London: Vallentine Mitchell, 2007.
14. *Implementing Victims' Rights. A Handbook on the Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation*. Redress, London, 2006.

15. KUTI, Csongor. *Post-Communist Restitution and the Rule of Law*. Budapest, New York: Central European University Press, 2009.
16. LEONAITĖ, Erika. *Proporcingumo principas Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje*. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2013.
17. LUDI, Regula. *Reparations for Nazi Victims in Postwar Europe*. New York: Cambridge University Press, 2012.
18. MARRUS, Michael R. *Some Measure of Justice: The Holocaust Era Restitution Campaign of the 1990s*. University of Wisconsin Press, 2009.
19. MINOW, Martha. *Between Vengeance and Forgiveness: Facing History after Genocide and Mass Violence*. Boston: Beaton Press, 1998.
20. PETTAI, Eva-Clarita; PETTAI, Vello. *Transitional and Retrospective Justice in the Baltic States*, expected date of publication autumn 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.academia.edu/6207596/Transitional_and_Retrospective_Justice_in_the_Baltic_States>.
21. RONEN, Yaël. *Transition from Illegal Regimes under International Law*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2011.
22. SARDARO, Pietro. *Serious Human Rights Violations And Remedies in International Human Rights Adjudication*. Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Leuven, 2007.
23. SCHABAS, William A. *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, 2nd edition.
24. STAN, Lavinia. *Transitional Justice in Post-Communist Romania: The Politics of Memory*. New York: Cambridge University Press, 2013.
25. SHELTON, Dinah. *Remedies in International Human Rights Law*. Oxford: Oxford University Press, 2005, 2nd ed.
26. SVETIKAITĖ, Rasa. *Nuosavybės teisių atkūrimas kaip konstitucinė garantija*. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2008.
27. ŠTARIENĖ, L. *Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją*. Vilnius: Registrų centras, 2010.
28. ŠVARCA, Inga. *The Procedure of the European Court of Human Rights Regarding Countries in Transition. The ECtHR's Transitional Justice Cases against Latvia*. Verlag Dr. Kovac, 2014.
29. TEITEL, Ruti G. *Transitional Justice*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2000.
30. TIDIKIS, Rimantas. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
31. VADAPALAS, Vilenas. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
32. VOLODKO, Renata. *Teoriniai ir praktiniai neturtinės žalos instituto taikymo aspektai Lietuvos civilinėje teisėje*. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2009.
33. ZWEIG, Ronald W. *German Reparations and the Jewish World: A History of the Claims Conference*. London, Portland, Oregon: Frank Cass Publishers, 2001, 2nd edition.

34. БИТЮЦКИЙ, Вячеслав Ильич. *Реабилитация, возмещение ущерба и предоставление льгот жертвам политических репрессий*. Междунар. ист.-просветит., благотвор. и правозащит. о-во „Мемориал“. Москва: ИИФ „Спрос“ КонфОП, 2003.
35. *Комментарий к Конституции Российской Федерации (постатейный)* (2-е издание, пересмотренное) (под редакцией В.Д. Зорькина) („Норма“, „Инфра-М“, 2011).
36. ПЕТРОВ, А.Г. *Реабилитация жертв политических репрессий: опыт историко-правового анализа*. Москва: ИНИОН РАН РФ, 2005.
37. ПЕТРУХИН, И.Л. *Оправдательный приговор и право на реабилитацию*. „Прспект“, 2009.
38. ПОЛЯН, Павел Маркович. *Жертвы двух диктатур: Жизнь, труд, унижение и смерть совет. военнопленных и оstarбайтеров на чужбине и на родине*. Москва: РОССПЭН, 2002.
39. САДИКОВ, О.Н. *Гражданское право Российской Федерации*. Москва: Инфра-М, Контракт, 2006, том II.

2.2. Straipsniai iš monografijų, knygų ir daugiatomicių leidinių:

1. ALLEN, Thomas; DOUGLAS, Benedict. Closing the door on restitution: the European Court of Human Rights. In *Transitional Jurisprudence and the European Convention on Human Rights: Justice, Politics and Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
2. ANTONOVYCH, Myroslava. Chapter 8. Accountability for Human Rights Violations by Soviet and Other Communist Regimes and the Position of the Council of Europe. In *Contemporary Ukraine on the Cultural Map of Europe*. Armonk, New York, London, England: M.E. Sharpe, 2009.
3. AUTHERS, John. Making Good Again: German Compensation for Forced and Slave Labourers. In *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press Inc., 2006.
4. BARKAN, Elazar. Restitution and Amending Historical Injustices in International Morality. In *Politics and the Past: on Repairing Historical Injustices*. Lanham (Md.): Rowman and Littlefield, 2003.
5. BASSIOUNI, M. Cherif. Victim's Rights. International Recognition. In *The Pursuit of International Criminal Justice: A World Study on Conflicts, Victimization, and Post-Conflict Justice*. Antwerp: Intersentia, 2010, Vol. 1.
6. BENVENISTI, Eyal. Individual Remedies for Victims of Armed Conflicts in the Context of Mass Claims Settlements. In *Coexistence, cooperation and solidarity: liber amicorum Rüdiger Wolfrum*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012, Vol. 2.
7. BERGEN, Doris L. Studying the Holocaust: Is History Commemoration? In *Making Sense of History: the Holocaust and Historical Methodology*. Berghahn Books, 2012.

8. BINDENAGEL, J.D. Victim's Rights. The German Experience. In *The Pursuit of International Criminal Justice: A World Study on Conflicts, Victimization, and Post-Conflict Justice*. Antwerp: Intersentia, 2010, vol. 1.
9. van BOVEN, Theo. Victims' Rights to a Remedy and Reparation: The New United Nations Principles and Guidelines. In *Reparations for Victims of Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity: Systems in Place and Systems in the Making*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009.
10. van BOVEN, Theo. The Right to a Remedy as Contained in International Instruments: Access to Justice and Reparation in Treaties and the New United Nations Principles. In *La protection internationale des droits de l'homme et les droits des victimes/International Protection of Human Rights and Victim's Rights*. Bruxelles: Bruylant, 2009.
11. BROOKS, Roy L. Reflections on Reparations. In *Politics and the Past: on Repairing Historical Injustices*. Lanham (Md.): Rowman and Littlefield, 2003.
12. BROOKS, Roy L. The Age of Apology. In *The Controversy over Apologies and Reparations for Human Injustice. When Sorry isn't enough*. New York, London: New York University Press, 1999.
13. BUYSE, Antoine; HAMILTON, Michael. Conclusions. In *Transitional Jurisprudence and the European Convention on Human Rights: Justice, Politics and Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
14. BUTI, Antonio. Victim's Rights. Restorative Justice. In *The Pursuit of International Criminal Justice: A World Study on Conflicts, Victimization, And Post-Conflict Justice*. Antwerp: Intersentia, 2010, vol. 1.
15. CAIRNS, Alan. Coming to Terms with the Past. In *Politics and the Past: on Repairing Historical Injustices*. Lanham (Md.): Rowman and Littlefield, 2003.
16. CARRILLO, Arturo J. Justice in Context: the Relevance of Inter-American Human Rights Law and Practice to Repairing the Past. In *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press Inc., 2006.
17. COLONOMOS, Ariel; ARMSTRONG, Andrea. German Reparations to the Jews after World War II: A Turning Point In The History of Reparations. In *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press Inc., 2006.
18. CORREA, Cristián; GUILLEROT, Julie; MAGARRELL, Lisa. Reparations and Victim Participation: A Look at the Truth Commission Experience. In *Reparations for Victims of Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity: Systems in Place and Systems in the Making*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009.
19. CUNNEEN, Chris. Exploring the relationship between reparations, the gross violation of human rights, and restorative justice. In *Handbook of*

- restorative justice: a global perspective*. Abingdon, New York: Routledge, 2006, p. 355-368.
20. DANIELI, Yael. Massive Trauma and the Healing Role of Reparative Justice. In *Reparations for Victims of Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity: Systems in Place and Systems in the Making*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009.
 21. DANIELI, Yael. Essential elements of healing after massive trauma. Complex needs voiced by victims/survivors. In *Handbook of restorative justice: a global perspective*. Abingdon, New York: Routledge, 2006.
 22. DAS, Hans. The Concept of Mass Claims and the Specificity of Mass Claims Resolution. In *Redressing Injustices through Mass Claims Processes: Innovative Responses to Unique Challenges*. New York: Oxford University Press Inc., 2006.
 23. DAS, Hans. Claims for Looted Cultural Assets: Is There a Need for Specialized Rules of Evidence? In *Resolution of Cultural Property Disputes*. The Hague: Kluwer Law International, 2004.
 24. DAVIES, Alan. The German Third Reich and Its Victims. Nazi Ideology. In *The Controversy over Apologies and Reparations for Human Injustice. When Sorry isn't enough*. New York, London: New York University Press, 1999.
 25. DE GREIFF, Pablo. Justice and Reparations. In *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press Inc., 2006.
 26. ECHEVERRIA, Gabriela. Codifying the Rights of Victims in International Law: Remedies and Reparation. In *Redressing Injustices through Mass Claims Processes: Innovative Responses to Unique Challenges*. New York: Oxford University Press Inc., 2006.
 27. FASSBENDER, Bardo. Rehabilitation and Compensation of Victims of Human Rights Violations Suffered in East Germany (1945-1990). In *State Responsibility and the Individual: Reparation in Instances of Grave Violations of Human Rights*. The Hague: Kluwer Law International, 1999.
 28. FERSTMAN, Carla, GOETZ, Mariana; STEPHENS, Alan. Introduction. In *Reparations for Victims of Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity: Systems in Place and Systems in the Making*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009.
 29. FREEMAN, Michael. Back to the Future: the Historical Dimension of Liberal Justice. In *Repairing the Past? International Perspectives on Reparations for Gross Human Rights Abuses*. Antwerpen: Intersentia, 2007.
 30. FROHN, Axel. Introduction: The Origins of *Shilumim*. In *Holocaust and Shilumim. The Policy of Wiedergutmachung in the Early 1950s*, German Historical Institute Washington, D.C. Occasional Paper No. 2 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ghi-dc.org/publications/ghipubs/op/op02.pdf>>.
 31. GAETA, Paola. Are Victims of Serious Violations of International Humanitarian Law Entitled to Compensation? In *International*

- Humanitarian Law and International Human Rights Law: Pas de Deux*. New York: Oxford University Press, 2011.
32. GIOVANNINI, Theresa. Closing Remarks. In *Resolution of Cultural Property Disputes*. The Hague: Kluwer Law International, 2004.
 33. van HAERSOLTE-van HOF, Jacomijn J. Innovations to Speed Mass Claims: New Standards of Proof. In *Redressing Injustices through Mass Claims Processes: Innovative Responses to Unique Challenges*. New York: Oxford University Press Inc., 2006.
 34. HAMBER, Brandon. Narrowing the Micro and Macro: A Psychological Perspective on Reparations in Societies in Transition. In *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press Inc., 2006.
 35. HANCOCK, Ian. Romani Victims of the Holocaust and Swiss Complicity. In *The Controversy over Apologies and Reparations for Human Injustice. When Sorry isn't enough*. New York, London: New York University Press, 1999.
 36. HEISKANEN, Veijo. Virtue out of Necessity: International Mass Claims and New Uses of Information Technology. In *Redressing Injustices through Mass Claims Processes: Innovative Responses to Unique Challenges*. New York: Oxford University Press Inc., 2006.
 37. HUYSE, Luc. Victims. In *Reconciliation after Violent Conflict. A Handbook*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance 2003. Printed by Bulls Tryckeri AB Halmstad, Sweden.
 38. JENKINS, Catherine. Taking Apology Seriously. In *Repairing the Past? International Perspectives on Reparations for Gross Human Rights Abuses*. Antwerpen: Intersentia, 2007.
 39. KIM, Hubert. German Reparations. Institutionalized Insufficiency. In *The Controversy over Apologies and Reparations for Human Injustice. When Sorry isn't enough*. New York, London: New York University Press, 1999.
 40. KLEIN, Eckart. Individual Reparation Claims under the International Covenant on Civil and Political Rights: The Practice of the Human Rights Committee. In *State Responsibility and the Individual: Reparation in Instances of Grave Violations of Human Rights*. The Hague: Kluwer Law International, 1999.
 41. KRIEBAUM, Ursula. Restitution Claims for Massive Violations of Human Rights During the Nazi Regime – the Austrian Case. In *Human Rights in Development. Reparations: Redressing Past Wrongs*. The Hague: Kluwer Law International, 2003.
 42. KRISTJÁNSDÓTTIR, Edda; SIMEROVA, Barbora. Processing Claims for “Other Personal Injury” Under the German Forced Labour Compensation Programme. In *Redressing Injustices through Mass Claims Processes: Innovative Responses to Unique Challenges*. New York: Oxford University Press Inc., 2006.
 43. LAFFRANQUE, Julia. Can't Get Just Satisfaction. In *Judgments of the European Court of Human Rights – Effects and Implementation*. Nomos, 2014 (forthcoming).

44. LAMBERT ABDELGAWAD, Elisabeth. Is There a Need to Advance the Jurisprudence of the European Court of Human Rights with Regard to the Award of Damages? In *Judgments of the European Court of Human Rights – Effects and Implementation*. Nomos, 2014 (forthcoming).
45. LUDI, Regula. Historical Reflections on Holocaust Reparations: Unfinished Business or an Example for Other Reparations Campaigns? In *Repairing the Past? International Perspectives on Reparations for Gross Human Rights Abuses*. Antwerpen: Intersentia, 2007.
46. MAIER, Charles S. Overcoming the Past? Narrative and Negotiation, Remembering, and the Reparation: Issues at the Interface of History and the Law. In *Politics and the Past: on Repairing Historical Injustices*. Lanham (Md.): Rowman and Littlefield, 2003.
47. MALAMUD-GOTI, Jaime E; GROSMAN, Lucas Sebastián. Reparations and Civil Litigation: Compensation for Human Rights Violations in Transitional Democracies. In *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press Inc., 2006.
48. MJÖLL ARNARDÓTTIR, Oddný. Discrimination as a Magnifying Lens: Scope and Ambit under Article 14 and Protocol 12. In *Shaping Rights in the ECHR: The Role of the European Court of Human Rights in Determining the Scope of Human Rights*. New York: Cambridge University Press, 2013.
49. NIEBERGALL, Heike. Overcoming Evidentiary Weaknesses in Reparation Claims Programmes. In *Reparations for Victims of Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity: Systems in Place and Systems in the Making*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009.
50. NOVAK, Manfred. The Right to Reparation of Victims of Gross Human Rights Violations. In *Human Rights in Development. Reparations: Redressing Past Wrongs*. The Hague: Kluwer Law International, 2003.
51. OETTE, Lutz. Bringing Justice to Victims? Responses of Regional and International Human Rights Courts and Treaty Bodies to Mass Violations. In *Reparations for Victims of Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity: Systems in Place and Systems in the Making*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009.
52. PAOLILLO, Filipe H. On Unfulfilled Duties: the Obligation to Make Reparation in Cases of Violation of Human Rights. In *Liber Amicorum Günther Jaenicke - Zum 85. Geburtstag*. Berlin: Springer, 1998.
53. PELL, Owen C. Using Arbitral Tribunals to Resove Disputes Relating to Holocaust-Looted Art. In *Resolution of Cultural Property Disputes*. The Hague: Kluwer Law International, 2004.
54. PETÉ, Stephen; DU PLESSIS, Max. Reparations for Gross Violations of Human Rights in Context. In *Repairing the Past? International Perspectives on Reparations for Gross Human Rights Abuses*. Antwerpen: Intersentia, 2007.

55. PINTO, Monica. Dealing with the Past – Democracies and Victims’ Struggle to Deal with Gross Human Rights Violations. In *La protection internationale des droits de l’homme et les droits des victimes/International Protection of Human Rights and Victim’s Rights*. Bruxelles: Bruylant, 2009.
56. PISILLO-MAZZESCHI, Richardo. International Obligations to Provide for Reparation Claims? In *State Responsibility and the Individual: Reparation in Instances of Grave Violations of Human Rights*. The Hague: Kluwer Law International, 1999.
57. RODRÍGUEZ-PINZÓN, Diego. The Inter-American Human Rights system and transitional processes. In *Transitional Jurisprudence and the European Convention on Human Rights: Justice, Politics and Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
58. ROHT-ARRIAZA, Naomi. Victim’s rights. Reparations in International Law and Practice. In *The Pursuit of International Criminal Justice: A World Study on Conflicts, Victimization, and Post-Conflict Justice*. Antwerp: Intersentia, 2010, vol. 1.
59. ROMBOUTS, Heidy; SARDARO, Pietro; VANDEGINSTE, Stef. The Right to Reparation for Victims of Gross and Systematic Violations of Human Rights. In *Out of the Ashes. Reparation for Victims of Gross and Systematic Human Rights Violations*. Antwerpen: Intersentia, 2005.
60. ROZAKIS, Christos L. The Contribution of the European Court of Human Rights to the Development of the Law on State Immunity. In *Liber amicorum Luzius Wildhaber: human rights – Strasbourg views/Liber amicorum Luzius Wildhaber droits de l’homme – regards de Strasbourg*. Kehl am Rhein: Engel, 2007.
61. SANDOVAL-VILLALBA, Clara. The Concepts of ‘Injured Party’ and ‘Victim’ of Gross Human Rights Violations in the Jurisprudence of the Inter-American Court of Human Rights: A Commentary on their Implications for Reparations. In *Reparations for Victims of Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity: Systems in Place and Systems in the Making*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009.
62. SARKIN, Jeremy. Reparations for Gross Human Rights Violations as an Outcome of Criminal Versus Civil Court Proceedings. In *Out of the Ashes. Reparation for Victims of Gross and Systematic Human Rights Violations*. Antwerpen: Intersentia, 2005.
63. SEGOVIA, Alexander. Financing Reparations Programs: Reflections from International Experience. In *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press Inc., 2006.
64. SHELTON, Dinah. The Jurisprudence of human rights tribunals on remedies for human rights violations. In *La protection internationale des droits de l’homme et les droits des victimes/International Protection of Human Rights and Victim’s Rights*. Bruxelles: Bruylant, 2009.
65. SHELTON, Dinah. The United Nations Principles and Guidelines on Reparations: Context and Contents. In *Out of the Ashes. Reparation for*

- Victims of Gross and Systematic Human Rights Violations*. Antwerpen: Intersentia, 2005.
66. TOMUSCHAT, Christian. La protection internationale des droits des victimes. In *La protection internationale des droits de l'homme et les droits des victimes/International Protection of Human Rights and Victim's Rights*. Bruxelles: Bruylant, 2009.
 67. TOMUSCHAT, Christian. Reparation in Favour of Individual Victims of Gross Violations of Human Rights and International Humanitarian Law. In *Promoting Justice, Human Rights and Conflict Resolution through International Law: liber amicorum Lucius Caflisch (La promotion de la justice, des droits de l'homme et du règlement des conflits par le droit international)*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2007.
 68. TOMUSCHAT, Christian. Individual Reparation Claims in Instances of Grave Human Rights Violations: The Position under General International Law. In *State Responsibility and the Individual: Reparation in Instances of Grave Violations of Human Rights*. The Hague: Kluwer Law International, 1999.
 69. TORPEY, John. Victims and Citizens: The Discourse of Reparation(s) at the Dawn of the New Millennium. In *Out of the Ashes. Reparation for Victims of Gross and Systematic Human Rights Violations*. Antwerpen: Intersentia, 2005.
 70. TORPEY, John. Introduction: Politics and the Past. In *Politics and the Past: on Repairing Historical Injustices*. Lanham (Md.): Rowman and Littlefield, 2003.
 71. ULRICH, George. The Moral Case for Reparations: Three Theses about Reparations for Past Wrongs. In *Human Rights in Development. Reparations: Redressing Past Wrongs*. The Hague: Kluwer Law International, 2003.
 72. United States Department of Justice, Foreign Claims Settlement Commission. German Compensation for National Socialist Crimes. In *The Controversy over Apologies and Reparations for Human Injustice. When Sorry isn't enough*. New York, London: New York University Press, 1999.
 73. VANDEGINSTE, Stef. Reparation. In *Reconciliation after Violent Conflict. A Handbook*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance 2003. Printed by Bulls Tryckeri AB Halmstad, Sweden.
 74. WERTH, Nikolas. The Crimes of the Stalin Regime: Outline for an Inventory and Classification. In *The Historiography of Genocide*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan, 2008.
 75. МОСКАЛЬКОВА, Т.Н. Глава 18. Реабилитация. In *Научно-Практический комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации, (постатейный)*, 3-е издание [interaktyvus]. [žiūrēta 2012 m. lapkričio 2 d.]. Prieiga per: „Консультант Плюс“.

2.3. Serialinių leidinių straipsniai:

1. ADLER, Libby; ZUMBANSEN, Peer. The Forgetfulness of Noblesse: A Critique of the German Foundation Law Compensating Slave And Forced Laborers of the Third Reich. *Harvard Journal on Legislation*, 2002, Vol. 39.
2. ALLEN, T. Restitution And Transitional Justice in the European Court of Human Rights. *Columbia Journal of European Law*, 2006, Vol. 13.
3. ANDRIEU, Kora. An Unfinished Business: Transitional Justice and Democratization in Post-Soviet Russia. *The International Journal of Transitional Justice*, 2011, Vol. 5.
4. D'ARGENT, Pierre. Wrongs of the Past, History of the Future? *The European Journal of International Law*, 2006, Vol. 17(1).
5. BANTEKAS, Ilias. Prefecture of Voiotia v. Federal Republic of Germany. Case No. 137/1997. Court of First Instance of Leivadia, Greece, October 30, 1997. *American Journal of International Law*, 1998, Vol. 92.
6. BARKAN, Elazar. Between Restitution and International Morality. *Fordham International Law Journal*, 2001, Vol. 25.
7. BASSIOUNI, Cherif M. International Recognition of Victims' Rights. *Human Rights Law Review*, 2006, Vol. 6, No. 2.
8. BAZYLER, Michael J. From "Lamentation and Liturgy to Litigation": The Holocaust-Era Restitution Movement as a Model for Bringing Armenian Genocide-Era Restitution Suits in American Courts. *Marquette Law Review*, 2011, Vol. 95.
9. BELL, Jolie. Maybe not the Best Solution, But a Solution: the German Foundation Agreement. *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, 2004, Vol. 6:107.
10. BERMAN, J. The Holocaust-Era Assets Conference in Prague and Its Outcome. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 2010, IV:2.
11. BILSKY, Leora. Transnational Holocaust Litigation. *The European Journal of International Law*, 2012, Vol. 23, No. 2.
12. BIRMONTIENĖ, Toma. Ekonomikos krizės įtaka konstitucinei socialinių teisių doktrinai. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(3).
13. BLOCK, H. The Restitution of Holocaust – Era Jewish Communal Property: An Unfinished Item on the Jewish Diplomatic Agenda. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 2009, III:1.
14. BREMS, Eva. Transitional Justice in the Case Law of the European Court of Human Rights. *The International Journal of Transitional Justice*, 2011, Vol. 5.
15. BUXBAUM, Richard M. A Legal History of International Reparations. *Berkeley Journal of International Law*, 2005, Vol. 23:2.
16. CANÇADO TRINDADE, Vinicius Fox Drummond. The Scope of Reparations in the Case-Law of the Inter-American Court of Human Rights. In *Revista do Instituto Brasileiro de Direitos Humanos*, 2010, Vol. 10, Número 10.

17. DE CASADEVANTE ROMANI, Fernández. International Law of Victims. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 2010, Vol. 14.
18. CASSEL, Douglass. The Expanding Scope and Impact of Reparations awarded by the Inter-American Court of Human Rights. In *Revista do Instituto Brasileiro de Direitos Humanos*, 2007, Vol. 7, Número 7.
19. CATALDI, Giuseppe; IOVANE, Massimo. Judicial Decisions. States and Other Subjects of International Law. *Italian Yearbook of International Law*, 2008, Vol. XVIII.
20. CHRISTOPHER, Darcie L. *Jus Cogens*, Reparation Agreements, and Holocaust Slave Labour Litigation. *Law and Policy in International Business*, 2000, Vol. 31.
21. CIAMPI, Annalisa. The Italian Court of Cassation Asserts Civil Jurisdiction over Germany in a Criminal Case Relating to the Second World War. The Civitella Case. *Journal of International Criminal Justice*, 2009, Vol. 7(3).
22. CITRONI, Gabriella. Janowiec and Others v. Russia: A Long History of Justice Delayed Turned into a Permanent Case of Justice Denied. *Polish Yearbook of International Law*, 2013, Vol. XXXIII.
23. CITRONI, Gabriella. Measures of Reparation for Victims of Cross Human Rights Violations: Developments and Challenges in the Jurisprudence of two Regional Human Rights Courts. *Inter-American and European Human Rights Journal*, 2012, Vol. 5.
24. COLLINS, Lawrence. Reflections on Holocaust Claims in International Law. *Israel Law Review*, 2008, Vol. 41(3).
25. CONTRERAS-GARDUÑO, Diana. Defining Beneficiaries of Collective Reparations: The Experience of the IACtHR. *Amsterdam Law Forum*, 2012, Vol. 4, No. 3.
26. COOPER, Allan D. Reparations for the Herero Genocide: Defining the limits of international Litigation. *African Affairs*, 2006, Vol. 106, Issue 422.
27. DAVID, Roman; CHOI YUK-PING, Susanne. Victims on Transitional Justice: Lessons from the Reparation of Human Rights Abuses in the Czech Republic. *Human Rights Quarterly*, 2005, Vol. 27.
28. DEMARSIN, Bert. Let's Not Talk about Terezín: Restitution of Nazi Era Looted Art and the Tenuousness of Public International Law. *Brooklyn Journal of International Law*, 2011, Vol. 37(1).
29. DOLZER, Rudolf. The Settlement of War-Related Claims: Does International Law Recognize a Victim's Private Right of Action? Lessons after 1945. *Berkeley Journal of International Law*, 2002, Vol. 20(1).
30. DONOSO, Gina. Unsilencing victims: the role of cross-cultural psychosocial interventions in reparation processes for victims of human rights violations. The Inter-American System Experience. *Cahiers de Psychologie Politique*, 2013, numéro 23 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lodel.irevues.inist.fr/cahiers-psychologiepolitique/index.php?id=2474>>.

31. DUMBERRY, Patrick. The Use of the Concept of Unjust Enrichment to Resolve Issues of State Succession to International Responsibility. *Revue belge de droit international*, 2006, numéro 2.
32. EIZENSTAT, Stuart E. Imperfect Justice: Looted Assets, Slave Labor, and the Unfinished Business of World War II. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 2004, Vol. 37.
33. FASSBENDER, Bardo. Compensation for Forced Labour in World War II. The German Compensation Law of 2 August 2000. *Journal of International Criminal Justice*, 2005, Vol. 3.
34. FOCARELLI, Carlo. Federal Republic of Germany v. Giovanni Mantelli and Others, Italian Court of Cassation Opinion of Foreign Sovereign Immunity in Cases of Civil Liability for International Crimes. *American Journal of International Law*, 2009, Vol. 103(1).
35. FOMBAD, Charles Manga. The Principle of Unjust Enrichment in International Law. *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, 1997, Vol. 30, No. 2.
36. GATTINI, Andrea. The dispute on jurisdictional immunities of the state before the ICJ: is the time ripe for a change of the law? *Leiden Journal of International Law*, 2011, Vol. 24(1).
37. GATTINI, A. War Crimes and State Immunity in the Ferrini Decision. *Journal of International Criminal Justice*, 2005, Vol. 3, Issue 1.
38. GATTINI, Andrea. To What Extent are State Immunity and Non-Justiciability Major Hurdles to Individuals' Claims for War Damages? *Journal of International Criminal Justice*, 2003, Vol. 1.
39. GAVOUNELI, Maria; BANTEKAS, Ilias. Prefecture of Voiotia v. Federal Republic of Germany. Case No.11/2000. Areios Pagos (Hellenic Supreme Court), May 4, 2000. *American Journal of International Law*, 2001, Vol. 95.
40. GERVIENĖ, Silvija. Ar fiziniam asmeniui, vykdytiam represijas sovietinės okupacijos metais, gali būti taikoma civilinė atsakomybė už padarytą turtinę ir neturtinę žalą? *Teisės apžvalga*, 2010, Nr. 1(6).
41. GILLARD, Emanuela-Chiara. Reparation for violations of international humanitarian law. *IRRC*, 2003, Vol. 85, No 851.
42. HALDEMANN, Frank. Another Kind of Justice: Transitional Justice as Recognition. *Cornell International Law Journal*, 2008, Vol. 41.
43. HERI, Corina. Enforced Disappearance and the European Court of Human Rights' *ratione temporis* Jurisdiction. A Discussion of Temporal Elements in *Janowiec and Others v. Russia*. *Journal of International Criminal Justice*, 2014, Vol. 12(4).
44. HESSBRUEGGE, Jan Arno. Justice Delayed, not Denied: Statutory Limitations and Human Rights Crimes. *Georgetown Journal of International Law*, 2012, Vol. 42(2).
45. JESSBERGER, Florian. On the Origins of Individual Criminal Responsibility under International Law for Business Activity. IG Farben on Trial. *Journal of International Criminal Justice*, 2010, Vol. 8.

46. KLEFFNER, Jann K. Improving Compliance with International Humanitarian Law Through the Establishment of an Individual Complaints Procedure. *Leiden Journal of International Law*, 2002, Vol. 15(1).
47. LAPLANTE, Lisa J. Negotiating Reparation Rights: the Participatory and Symbolic Quotients. *Buffalo Human Rights Law Review*, 2013, Vol. 19.
48. MÄLKSOO, Lauri. State Responsibility and the Challenge of the Realist Paradigm: the Demand of Baltic Victims of Soviet Mass Repressions for Compensation from Russia. *Baltic Yearbook of International Law*, 2003, Vol. 3.
49. MAZZESCHI, Riccardo Pisillo. Reparation Claims by Individuals for State Breaches of Humanitarian Law and Human Rights: An Overview. *Journal of International Criminal Justice*, 2003, Vol. 1.
50. MILAŠIŪTĖ, Vygantė. Naujusių EŽTT praktikos diskriminacijos bylose tendencijų analizė doktrinos požiūriu. *VU mokslo darbai. Teisė*, 2007, t. 64.
51. MJÖLL ARNARDÓTTIR, Oddný. The Differences that Make a Difference: Recent Developments in the Discrimination Grounds and the Margin of Appreciation under Article 14 of the European Convention on Human Rights. *Human Rights Law Review*, 2014, Vol. 14(3).
52. MOR, A.; Weber, A. Holocaust Restitution: The End Game? *Israel Journal of Foreign Affairs*, 2011, V:1.
53. NOWAK, Manfred. On the Creation of World Court of Human Rights. *National Taiwan University Law Review*, 2012, Vol. 7(1).
54. NUßBERGER, Angelika. The Concept of 'Jurisdiction' in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights. *Current Legal Problems*, 2012, Vol. 65.
55. PANDITARATNE, Dinusha. Rights-based Approaches to Examining Waiver Clauses in Peace Treaties: Lessons from the Japanese Forced Labor Litigation in Californian courts. *Boston College International & Comparative Law Review*, 2005, Vol. 28.
56. PITROFF, Sabine. Compensation Claims for Human Rights Breaches Committed by German Armed Forces Abroad during the Second World War: Federal Court of Justice Hands Down Decision in the Distomo Case. *German Law Journal*, 2004, Vol. 5(1).
57. POGÁNY, István. International Human Rights Law, Reparatory Justice and the Re-Ordering of Memory in Central and Eastern Europe. *Human Rights Law Review*, 2010, Vol. 10, Issue 3.
58. RAU, Markus. State Liability for Violations of International Humanitarian Law – The Distomo Case before the German Federal Constitutional Court. *German Law Journal*, 2005, Vol. 7, No. 7.
59. ROHT-ARRIAZA, Naomi. Reparations Decisions and Dilemmas. *Hastings International and Comparative Law Review*, 2004, Vol. 27.

60. RONZITTI, Natalino. Compensation for Violations of the Law of War and Individual Claims. *Italian Yearbook of International Law*, 2002, Vol. 12.
61. ROSENFELD, Friedrich. Collective reparation for victims of armed conflict. *International Review of the Red Cross*, 2010, Vol. 92, Number 879.
62. ROTARU, Raluca. Law No. 221/2009 on Convictions with Political Character and Administrative Measures Related, Sentenced between March 6, 1945 and December 22, 1989. Grounds for the Law and its Applicability. *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, 2012, Vol. 4(2).
63. SAFFERLING, Cristoph J.M. Can Criminal Prosecution be the Answer to Massive Human Rights Violations? *German Law Journal*, 2004, Vol. 5, No. 12.
64. SEIFERT, Achim. Compensation for Forced Labour during World War II in Nazi Germany. *The International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations*, 2001, Vol. 17/4.
65. De SENA, Pasquale; De VITTOR, Francesca. State Immunity and Human Rights: The Italian Supreme Court Decision on the Ferrini Case. *European Journal of International Law*, 2005, Vol. 16(1).
66. SCHABAS, Williams, OC MRJA. Do the “Underlying Values” of the European Convention on Human Rights Begin in 1950? *Polish Yearbook of International Law*, 2013, Vol. XXXIII.
67. SCHARF, Michael P.; SZONERT-BINIENDA, Maria. Katyn: Justice Delayed or Justice Denied? Report of the Cleveland Experts’ Meeting organized by: Frederick K. Cox International Law Center, Case Western Reserve University School of Law and the Libra Institute, Inc. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 2012, Vol. 44(3).
68. SCHLICKWEI, Stephanie. Denial of Individual Right to Compensation to Victims of World War II Massacre in Light of the ECHR: *Sfontouris and Others v. Germany*. *German yearbook of international law*, 2011, Vol. 54.
69. SCHWAGER, E. The Right to Compensation for Victims of an Armed Conflict. *Chinese Journal of International Law*, 2005, Vol. 4, No. 2.
70. SWEENEY, James A. Restorative Justice and Transitional Justice at the ECHR. *International Criminal Law Review*, 2012, Vol. 12. No. 3.
71. TOADER, Tudorel; TUTUNARU, Laura. Summaries of the Constitutional Court’s jurisprudence during the second half-year 2010. *The Constitutional Court Bulletin*, 2010, Vol. 2 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://193.226.121.81/publications/buletin/11/toaderen.pdf>>.
72. TOMUSCHAT, Christian. Reparation for Victims of Grave Human Rights Violations. *Tulane Journal of International & Comparative Law*, 2002, Vol. 10.
73. TORPEY, John. “Making Whole What Has been Smashed”: Reflections on Reparations. *The Journal of Modern History*, 2001, Vol. 73(2).

74. VERDEJA, Ernesto. Official Apologies in the Aftermath of Political Violence. *Metaphilosophy*, 2010, Vol. 41, No. 4.
75. VON BONDE, JC. Victims of Crime in International Law and Constitutional Law: Is the State Responsible for Establishing Restitution and State-Funded Compensation Schemes. *South African Journal of Criminal Justice*, 2010, Vol. 23.
76. WILDHABER, Luzius. Article 41 of the European Convention on Human Rights: Just Satisfaction under the European Convention on Human Rights. *Baltic Yearbook of International Law*, 2003, Vol. 3.
77. WITTICH, Stephan. Compensation. In *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. rugpjūčio 27 d.]. Prieiga per: Max Planck Encyclopedia of Public International Law (EPIL).
78. WOOLFORD, Andrew; WOLEJSZO, Stefan. Collecting on Moral Debts: Reparations for the Holocaust and Pořajmos. *Law & Society Review*, 2006, Vol. 40(4).
79. ZIEMELE, Ineta. State Continuity, Succession and Responsibility: Reparations to the Baltic States and their Peoples? *Baltic Yearbook of International Law*, 2003, Vol. 3.
80. ZWANENBURG, Marten. The Van Boven/Bassiouni Principles: an Appraisal. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 2006, Vol. 24(4).
81. ŽALIMAS, Dainius. International and National Legal Assessment of Crimes Committed by the Communist Regimes (Lithuanian Case Study). *Atiduotas spaudai*.
82. ŽALIMAS, Dainius. SSRS okupacijos žalos atlyginimo įstatymas ir Rusijos Federacijos atsakomybės tarptautiniai teisiniai pagrindai. *Politologija*, 2006, Nr. 4(44).
83. ŽALIMAS, Dainius. Commentary to the Law of the Republic of Lithuania on Compensation of Damage Resulting from the Occupation of the USSR. *Baltic Yearbook of International Law*, 2003, Vol. 3.
84. ŽALIMAS, Dainius. Sovietinė agresija prieš Lietuvą 1940 metais: nepagrįsti mėginimai ją pateisinti tarptautinės teisės požiūriu. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 46(38).
85. ŽILINSKAS, Justinas. Tarptautinių nusikaltimų tarptautinio pripažinimo problema ir SSRS okupacijos metu padaryti nusikaltimai. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 10(88).
86. АКИМЕНКО, К.В. Международно-правовые проблемы формирования и развития универсальной (ООН) и региональной (СНГ) систем защиты прав и свобод личности. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.]. Prieiga per: „ЭТАЛОН-ONLINE“.
87. АККИЕВА, С.И. К 20-летию закона „О реабилитации репрессированных народов“. *Вестник Российской Нацни*, 2011, Т. 15, № 4-5.
88. БЕКМАН, Йохан. Геополитика в фальсификации истории Второй Мировой Войны. *Научно-аналитический журнал Обозреватель – Observer*, 2010, Т. 243, № 4.

89. БЕЛЫХ, Н.Ю. ГУЛАГ как система подневольного труда (на материалах Вятского ИТЛ НКВД - МВД СССР, 1938-1953 гг.). *Вестник Вятского государственного гуманитарного университета*, 2010, Т. 3, № 1.
90. БОНДАРЕВ, Виталий Александрович; ЛЕВАКИН, Александр Сергеевич. „Раскулачивание“ как ведущее направление репрессивной политики советского государства в деревне в 1930-х гг. (на материалах Юга России). *Былые годы. Российский исторический журнал*, 2012, Т. 26, № 4.
91. БУГАЙ, Н.Ф. Принудительные переселения – механизм осуществления национальной политики в государстве. 1930–1950-е годы. *Былые годы. Российский исторический журнал*, 2012, Т. 26, № 4.
92. ВЯЗЕМСКИЙ, Е.Е. Проблема фальсификации истории России и общее историческое образование: теоретические и практические аспекты. *Проблемы современного образования*, 2012, № 1.
93. ГАДАБОРЩЕВА, Фатима Магомедовна. К вопросу о правовом положении репрессированных народов и их последующей реабилитации. *Государство и право*, 2011, № 2.
94. ДЖАНТЕМИРОВА, Г.Р. Некоторые вопросы по проблемам реабилитации жертв политических репрессий. *История государства и права*, 2008, № 16.
95. ДЯТЛЕНКО, П.И. Реабилитация жертв сталинских репрессий в Российской Федерации: предварительные итоги, этапы, достижения и проблемы. *Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева*, 2011, № 8.
96. ЖУРАВЛЁВ, Е.И. Депортация народов юга России и коллаборационизм в годы Великой Отечественной Войны (1941-1945 гг.). *Власть*, 2009, № 6.
97. ЗАЕЦ, С.В.; КАЧИНЬСКИЙ, А. Польский взгляд на отношения с Россией. *Вестник Евразии*, 2008, № 1.
98. ЗЕМСКОВ, Виктор Николаевич. О масштабах политических репрессий в СССР (против спекуляций, извращений и мистификаций). *Былые годы*, 2012, № 4 (26).
99. ИВАНОВ, А.П. Трудный путь к взаимопониманию и примирению (из истории иностранных компенсационных выплат российским гражданам – жертвам нацистского режима). *Lex Russica*, 2010, № 4.
100. ИВАНОВ, Л.О. Закон о реабилитации жертв политических репрессий: итоги и перспективы. *История. Право. Политика*, 2011, № 4.
101. КАБАНОВ, П.А. Криминологическая типология жертв политических преступлений в отечественной криминальной политической виктимологии. *Адвокатская практика*, 2007, № 6.
102. КАЦИТАДЗЕ, Натия. Дело Киладзе: соответствует ли практика грузинских судов требованиям эффективного исполнения решения? *Бюллетень ЕНРАС*, 2012, № 17 [interaktyvus]. [žiūrēta

- 2013 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ehracmos.memo.ru/files/2012-17-RUS.pdf>>.
103. КОНДРАШИН, В.В. Голод 1932-1933 годов – общая трагедия народов СССР. *Известия Пензенского Государственного Педагогического Университета Им. В.Г. Белинского*, 2009, № 15.
 104. КОРТУНОВ, С.В. Коммунизм и фашизм: два тоталитарных монстра? *Безопасность Евразии*, 2010, № 1.
 105. КОРТУНОВ, С.В. Что стоит за мифом о „Советской оккупации“. *Безопасность Евразии*, 2009, № 1.
 106. КРИНКО, Е.Ф.; КРОПАЧЕВ С.А. Масштабы сталинских репрессий в оценках советских и современных российских исследователей. *Былые годы. Российский исторический журнал*, 2012, Т. 26, № 4.
 107. ЛУТФУЛЛИН, Р.Р. Признаки тоталитаризма как политико-правового явления. *Вестник научных трудов Нижнекамского филиала Московского гуманитарно-экономического института. Серия 8: Политическая криминология*, 2002.
 108. МАКАРОВА, Т.В. Проблемы возмещения материального вреда жертвам политических репрессий. *Вестник научных трудов Нижнекамского филиала Московского гуманитарно-экономического института. Серия 8: Политическая криминология*, 2002.
 109. ОБИДИНА, Л.Б. Реабилитация жертв политических репрессий: к истории вопроса. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского: Гражданское общество, государство и право в переходный период. Серия: Право*, 2002, № 1(5).
 110. ОРЕШИНА, Мария Алексеевна. Исторические претензии стран Прибалтики к России. *Военно-исторический журнал*, 2012, № 9.
 111. ПЕТРОВ, А.Г. Реабилитация репрессированных народов: законодательство и практика. *Фундаментальные и прикладные исследования кооперативного сектора экономики*, 2013, № 2.
 112. ПЕТРОВ, А.Г. Восстановление справедливости в отношении лиц, подвергшихся политическим репрессиям. *Право и государство: теория и практика*, 2008, № 3(39).
 113. ПЕТРОВ, А.Г. Правовые вопросы реабилитации репрессированных народов: законодательство и практика. *История государства и права*, 2007, № 2.
 114. ПЕТРОВ, А.Г. Историко-правовой анализ выплаты денежной компенсации и предоставление льгот жертвам политических репрессий. „Черные дыры“ в российском законодательстве, 2005, № 2.
 115. САБАНЧИЕВ, Х.-М.А. Реабилитация балкарского народа: проблемы и решения. *Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. серия: общественные науки*, 2003, № 1.

116. САНДОВАЛ, Клара. Репарации: чему Европейский Суд должен научиться у Межамериканского? *Бюллетень ЕНРАС*, 2012, № 17 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ehracmos.memo.ru/files/2012-17-RUS.pdf>>.
117. СОЛОПОВА, Е. Имущественные права граждан, пострадавших от политических репрессий. *Хозяйство и право*, 1995, № 12.
118. СТЕПАНОВ, М.Г. Депортация калмыков и северокавказских народов СССР в период Великой Отечественной Войны (1941-1945 годы): краткие историографические заметки. *Вестник Челябинского государственного университета*, 2009, № 38.
119. СУЛЕЙМЕНОВА, М.Ж.; ШАЙМУХАНОВА, С.Д.; МАКАЛАКОВ, Т.Ж. Использование труда заключенных филиалов ГУЛАГА для развития народного хозяйства центрального Казахстана в 30-40-е годы XX века. *Успехи современного естествознания*, 2013, Т. 2013, № 4.
120. СЫТИН, А.Н. Политика Литвы в отношении России в связи с вопросом о компенсации ущерба за „советскую оккупацию“. *Вестник Московского Государственного Областного университета*. Серия: история и политические науки, 2009, № 2.
121. ТИРСКИХ, М.Г. Правовое оформление политических режимов (по материалам законодательства тоталитарных государств). *Сибирский юридический вестник*, 2011, № 1.
122. ТИШАЕВ, Фуркат. Европейский Суд и советские политические репрессии: ловушка для потенциальных заявителей? *Бюллетень ЕНРАС*, 2011, № 15 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://ehracmos.memo.ru/files/ENRAC_Bulletin15RUS.pdf>.
123. ШАЙМУХАНОВА, С.Д.; МАКАЛАКОВ, Т.Ж. Вклад спецпереселенцев и депортированных народов в развитие экономики центрального Казахстана. *Современные проблемы науки и образования*, 2012, Номер 3.
124. ШАЙМУХАНОВА, С.Д. Вклад в научно-исследовательскую деятельность репрессированных ученых в Карлаге. *Современные проблемы науки и образования*, 2011, № 1.
125. ШЕВЫРИН, С.А. Становление системы принудительного труда в Советской России в годы первых пятилеток (на материалах Пермской Области). *Вестник Челябинского государственного университета*, 2008, № 18.
126. ЦУЦУЛАЕВА, С.С.; ОСМАЕВ, А.Д. О проблемах реализации Закона РСФСР „О реабилитации репрессированных народов“ в Чеченской Республике. *Вестник Калмыцкого института гуманитарных исследований РАН*, 2012, № 3.
127. ЧЕРНОЛУЦКАЯ, Е.Н. Выселение семей „врагов народа“ с территории советского Дальнего Востока в конце 1930-х годов как

форма массовых депортаций. *Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке*, 2011, № 2.

128. ЧУБИНСКИЙ, В.В.; МЕЩАНИНОВА, Л.И. Тоталитарное государство: к характеристике системы и методов правления. *Управленческое консультирование*, 2005, № 4.

2.4. Konferencijų medžiaga, moksliniai pranešimai:

1. Crimes committed by Totalitarian regimes: Reports and proceedings of the 8 April European public hearing on “Crimes committed by totalitarian regimes”, organised by the Slovenian Presidency of the Council of the European Union (January–June 2008) and the European Commission. Ljubljana: Slovenian Presidency of the Council of the European Union, 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. lapkričio 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/mp.gov.si/PDF/poprava_krivic/Crimes_committed_by_Totalitarian_Regimes.pdf>.
2. Human Rights Standards: Learning from Experience, International Council on Human Rights Policy. This report is co-published with the International Commission of Jurists and the International Service for Human Rights, 2006 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ichrp.org/files/reports/31/120b_report_en.pdf>.
3. Immovable Property Review Conference. Concluding Statement by the Co-Chairmen. Prague, November 28, 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://iprc.shoahlegacy.org/sites/default/files/concluding_statement.pdf>.
4. LABJAK, Stanislav. The Transformation Process and Current Problems of the National Memory Institute of Slovakia. *Legal frames of memory: Transitional justice in Central and Eastern Europe*, 27-29 November 2013, Warsaw University Library, Room 316 [interaktyvus]. 2014 m. sausio 14 d. [žiūrėta 2014 m. sausio 14 d.]. Asmeninis pranešimas.
5. LANDSBERGIS, Vytautas. Speech at the Conference “Crimes of the Communist Regimes”, given on 25 February 2010, Prague. In “Crimes of the Communist Regimes”, 2010.
6. Monetary Payments for Civilian Harm in International and National Practice. Report. Amsterdam International Law Clinic and Center for Civilians in Conflict in Washington DC, supervised and reviewed by Prof. L. Zegveld, 8 October, 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ailc.uva.nl/news/content/2013/10/law-students-research-the-value-of-human-life.html>>.
7. PROCHÁČKA, Peter. Slovakia. Statement. Immovable Property Review Conference, 26-28 November 2012, Prague [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://iprc.shoahlegacy.org/sites/default/files/peter_prochacka_slovakia.pdf>.

8. Round table: Property Restitution/Compensation: General measures to comply with the European Court's Judgments, conclusions (Bucarest, 17 February 2011) [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. birželio 18 d.]. Prieiga per internetą: <www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Source/Documents/HRTF/TR%2002.11/Conclusions14022011_ENG.pdf>.
9. Круглый стол „Социальное и правовое положение жертв политических репрессий в современной Украине: украинский и зарубежный взгляды на проблему“, 15/01/2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://urokiistorii.ru/history/soc/51980>>.
10. Правосудие переходного периода в Польше после 1989 г. (правовое и социальное положение жертв политических репрессий)/Видео и стенограмма, 25/04/2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. gegužės 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.urokiistorii.ru/memory/conf/52074>>.
11. СТЕПАНОВ, М.Г. Развитие идеи и этапы осуществления реабилитации жертв политических репрессий: историко-правовой аспект. *Эволюция государственно-правовых систем современности: материалы Всероссийской научно-практической конференции*, 20 февраля 2010 г., г. Абакан.
12. ЯСКУЛОВСКИЙ, Титус. Политика в отношении жертв тоталитаризма в Польше после 1989 г. Доклад доктора политических наук из Института проблем тоталитаризма им. Ханны Арентс, Дрезден, прозвучавший на круглом столе „Правосудие переходного периода в Польше после 1989 г.“ в Международном Мемориале в марте 2014 г. 22/04/2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. gegužės 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.urokiistorii.ru/memory/conf/52087>>.

3. TEISMŲ, KOMITETŲ, KOMISIJŲ PRAKTIKA:

3.1. Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimai, Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėjų atskirosios nuomonės, kita medžiaga:

1. Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening), Judgment, I.C.J. Reports 2012, p. 99.
2. Dissenting opinion of Judge Cançado Trindade. In *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening)*, ICJ, 3 February, 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16891.pdf>>.
3. Dissenting opinion of Judge *ad hoc* Gaja. In *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening)*, ICJ, 3 February, 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16895.pdf>>.
4. Dissenting opinion of Judge Yusuf. In *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening)*, ICJ, 3 February, 2012

- [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16893.pdf>>.
5. Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy), reply of the Federal Republic of Germany, 5 October 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. birželio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16650.pdf>>.
 6. Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy), Counter-Claim, Order of 6 July 2010, I.C.J. Reports 2010, p. 310.
 7. Dissenting opinion of Judge A.A. Cançado Trindade. In *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy)*, Counter-Claim, Order of 6 July 2010, I.C.J. Reports 2010, p. 310 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16031.pdf>>.
 8. Certain Property (Liechtenstein v. Germany), Preliminary Objections, Judgment of 10 February 2005, I.C.J. Reports 2005, p. 6.

3.2. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto išvados, Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto narių atskirosios nuomonės, Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto bendrieji komentarai ir valstybių narių pranešimų analizė:

1. T.W. and G.M. v. Slovak Republic, 25 March 2014, Communication No. 1963/2010, 110th session.
2. M.B. v. Czech Republic, 29 October 2012, Communication No. 1849/2008, 106th session.
3. B. K. v. Czech Republic, 23 July 2012, Communication No. 1844/2008, 105th session.
4. Consideration of reports submitted by States parties under article 40 of the Covenant. Second periodic reports of States parties, Albania, 25 August 2011. United Nations Human Rights Committee, 17 November 2011, CCPR/C/ALB/2.
5. Miroslav Klain and Eva Klain v. the Czech Republic, 1 November 2011, Communication No. 1847/2008, 103rd session.
6. Oldřiška (Olga) Jünglingová v. the Czech Republic, 24 October 2011, Communication No. 1563/2007, 103rd session.
7. Josef Bergauer et al. v. The Czech Republic, 30 November 2010, Communication No. 1748/2008, one hundredth session.
8. Panagiotis A. Sechremelis, Loukas G. Sechremelis and Angeliki v. Greece, 25 October 2010, Communication No. 1507/2006, one hundredth session.
9. Individual opinion by Committee member Mr. Ivan Shearer concerning admissibility (dissenting); Individual opinion by Committee members Mr. Lazhari Bouzid, Mr. Rajsoomer Lallah and Mr. Fabian Salvioli concerning merits (dissenting). In *Panagiotis A. Sechremelis, Loukas G. Sechremelis and Angeliki v. Greece*, 25 October 2010, Communication No. 1507/2006, one hundredth session, Appendix A, Appendix B.

10. Bohuslav Zavrel v. the Czech Republic, 27 July 2010, Communication No. 1615/2007, ninety-ninth session.
11. Vaclav Sroub v. the Czech Republic, 26 November 2009, Communication No. 1573/2007, ninety-seventh session.
12. Herbert Schmidl v. Germany, 15 November 2007, Communication No. 1516/2006, ninety-first session.
13. Peter and Eva Gratzinger v. the Czech Republic, 13 November 2007, Communication No. 1463/2006, ninety-first session.
14. Libuse Polacková and Joseph Polacek v. the Czech Republic, 30 August 2007, Communication No. 1445/2006, ninetieth session.
15. Paul Perterer v. Austria, Communication No. 1015/2001, 20 August 2004, eighty-first session.
16. Victor Ivan Majuwana Kankanamge v Sri Lanka, Communication No. 909/2000, 27 July 2004, eighty-first session.
17. Yelena Pavlovna Smirnova v. Russian Federation, Communication No. 712/1996, 5 July 2004, eighty-first session.
18. General Comment No. 31 [80] the Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant, adopted on 29 March 2004 (2187th meeting), eightieth session.
19. Alzbeta Pezoldova v. the Czech Republic, 25 October 2002, Communication No. 757/1997, seventy-sixth session.
20. Partly concurring individual opinion by Committee member Justice Prafullachandra Natwarlal Bhagwati. In *Alzbeta Pezoldova v. the Czech Republic*, 25 October 2002, Communication No. 757/1997, seventy-sixth session.
21. Karel Des Fours Walderode v. the Czech Republic, 2 November 2001, Communication No. 747/1997, seventy-third session.
22. Robert Brok and Dagmar Brokova v. the Czech Republic, 31 October 2001, Communication No. 774/1997, seventy-third session.
23. Arie Hollis Waldman v. Canada, 5 November 1999, Communication No. 694/1996, sixty-seventh session.
24. Gerhard Malik v. the Czech Republic, 21 October 1998, Communication No. 669/1995, sixty-fourth session.
25. Individual opinion by Committee members Cecilia Medina Quiroga and Eckart Klein (partly dissenting). In *Gerhard Malik v. the Czech Republic*, 21 October 1998, Communication No. 669/1995, sixty-fourth session.
26. Ruediger Schlosser v. the Czech Republic, 21 October 1998, Communication No. 670/1995, sixty-fourth session.
27. Individual Opinion by Committee members Cecilia Medina Quiroga and Eckart Klein (partly dissenting). In *Ruediger Schlosser v. the Czech Republic*, 21 October 1998, Communication No. 670/1995, sixty-fourth session.
28. General comment No. 26(61) on issues relating to the continuity of obligations to the International Covenant on Civil and Political Rights.

- Adopted at the 1631st meeting (sixty first session), held on 29 October 1997. CCPR/C/21/Rev.1/Add.8/Rev.1.
29. Peter Drobek v. Slovakia, 14 July 1997, Communication No. 643/1995, sixtieth session.
 30. Individual opinion by Committee members Cecilia Medina Quiroga and Eckart Klein. In *Drobek v. Slovakia*, 14 July 1997, Communication No. 643/1995, sixtieth session.
 31. Ivan Somers v. Hungary, 29 July 1996, Communication No. 566/1993, fifty-seventh session.
 32. Josef Frank Adam v. the Czech Republic, 23 July 1996, Communication No. 586/1994, fifty-seventh session.
 33. Harry Atkinson, John Stroud, Roger Syr v. Kanada, 31 October 1995, Communication No. 573/1994, fifty-fifth session.
 34. Alina Simunek, Dagmar Hastings Tuzilova and Josef Prochazka v. the Czech Republic, 31 July 1995, Communication No. 516/1992, fifty-fourth session.
 35. Edith and Arpad Könye v. Hungary, 7 April 1994, Communication No. 520/1992, fiftieth session.
 36. S.E. v. Argentina, 4 April 1990, Communication No. 275/1988, thirty-eighth session.
 37. General Comment No. 18 Non-discrimination, adopted on 10 November 1989, thirty-seventh session.
 38. F.H. Zwaan-de Vries v. the Netherlands, 9 April 1987, Communication No. 182/1984, twenty-ninth session.

3.3. Amerikos šalių žmogaus teisių teismo sprendimai, Amerikos šalių žmogaus teisių teismo teisėjų atskirosios nuomonės:

1. Case of the Saramaka People v. Suriname, Judgment of November 28, 2007 (Preliminary Objections, Merits, Reparations, and Costs), I/A Court H.R., Series C No. 172.
2. Case of the Ituango Massacres v. Colombia, Judgment of July 1, 2006 (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 148.
3. Case of the Sawhoyamaxa Indigenous Community v. Paraguay, Judgment of March 29, 2006 (Merits, Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 146.
4. Case of the Yakye Axa Indigenous Community v. Paraguay, Judgment of June 17, 2005 (Merits, Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 125.
5. Case of the Plan de Sánchez Massacre v. Guatemala, Judgment of November 19, 2004 (Reparations), I/A Court of H.R., Series C No. 116.
6. Reasoned Opinion of Judge A.A. Cançado Trindade. In *Case of Bulacio v. Argentina*, Judgment of September 18, 2003 (Merits, Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 100.

7. Case of the Caracazo v. Venezuela, Judgment of August 29, 2002 (Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 95.
8. Case of the Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua, Judgment of August 31, 2001 (Merits, Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 79.
9. Case of Loayza-Tamayo v. Peru, Judgment of November 27, 1998 (Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 42.
10. Case of Garrido and Baigorria v. Argentina, Judgment of August 27, 1998 (Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 39.
11. Case of El Amparo v. Venezuela, Judgment of September 14, 1996 (Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 28.
12. Case of Aloeboetoe et al. v. Suriname, Judgment of September 10, 1993 (Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 15.
13. Case of Velásquez-Rodríguez v. Honduras, Judgment of July 21, 1989 (Reparations and Costs), I/A Court of H.R., Series C No. 7.
14. Case of Velásquez-Rodríguez v. Honduras, Judgment of July 29, 1988 (Merits), I/A Court of H.R., Series C No. 4.

3.4. Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos žmogaus teisių komisijos sprendimai, komunikuoti pareiškimai, Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjų atskirosios nuomonės:

1. Goreski and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, judgment, ECtHR, Application no. 27307/04, 16 October 2014.
2. Paplauskienė v. Lithuania, judgment, ECtHR, Application no. 31102/06, 14 October 2014.
3. Mocanu and Others v. Romania, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 10865/09, 45886/07 and 32431/08, 17 September 2014.
4. Szkórits v. Hungary, judgment, ECtHR, Application no. 58171/09, 16 September 2014.
5. Paroisse greco-catholique Remetii pe Someş c. Roumanie, décision, CEDH, requête no 13073/03, 9 septembre 2014.
6. Rodica Eugenia Diaconescu c. Roumanie, décision, CEDH, requête no 35680/06, 2 septembre 2014.
7. Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the Former Yugoslav Republic of Macedonia, judgment, ECtHR (GC), Application no. 60642/08, 16 July 2014.
8. Marku v. Albania, judgment, ECtHR, Application no. 54710/12, 15 July 2014.
9. Ides Reicher v. Romania, decision, ECtHR, Application no. 22120/04, 1 July 2014.
10. Sukhanov and Ilchenko v. Ukraine, judgment, ECtHR, Applications nos. 68385/10 and 71378/10, 26 June 2014.
11. Biraghi and Others v. Italy, judgment, ECtHR, Applications nos. 3429/09, 3430/09, 3431/09, 3432/09, 3992/09, 4100/09, 11561/09, 15609/09, 15637/09, 15649/09, 15761/09, 15783/09, 17111/09,

- 17371/09, 17374/09, 17378/09, 20787/09, 20799/09, 20830/09, 29007/09, 41408/09, and 41422/09, 24 June 2014.
12. Karaivanova and Mileva v. Bulgaria, judgment, ECtHR, Application no. 37857/05, 17 June 2014.
 13. Ivan Mykolayovych Serebryanskyy v. Ukraine, decision, ECtHR, Application no. 54704/10, 3 June 2014.
 14. Preda et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requêtes nos 9584/02, 33514/02, 38052/02, 25821/03, 29652/03, 3736/03, 17750/03 et 28688/04, 29 avril 2014.
 15. Karagiozi and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Applications nos. 25408/06, 37419/06, 49121/06, 1504/07, 19772/07, 46685/07, 49411/07, 27242/08, 61912/08 and 15075/09, 8 April 2014.
 16. Paroisse greco-catholique Pruniș c. Roumanie, décision, CEDH, requête no 38134/02, 8 avril 2014.
 17. Vučković and Others v. Serbia, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 17153/11, 17157/11, 17160/11, 17163/11, 17168/11, 17173/11, 17178/11, 17181/11, 17182/11, 17186/11, 17343/11, 17344/11, 17362/11, 17364/11, 17367/11, 17370/11, 17372/11, 17377/11, 17380/11, 17382/11, 17386/11, 17421/11, 17424/11, 17428/11, 17431/11, 17435/11, 17438/11, 17439/11, 17440/11 and 17443/11, 25 March 2014.
 18. Vikentijevik v. the Former Yugoslav Republic Of Macedonia, judgment, ECtHR, Application no. 50179/07, 6 February 2014.
 19. Lipcan v. the Republic of Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 22820/09, 17 December 2013.
 20. Varnienė v. Lithuania, judgment, ECtHR, Application no. 42916/04, 12 November 2013.
 21. Pichkur v. Ukraine, judgment, ECtHR, Application no. 10441/06, 7 November 2013.
 22. Janowiec and Others v. Russia, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 55508/07 and 29520/09, 21 October 2013, Reports of Judgments and Decisions 2013.
 23. Concurring Opinion of Judge Dedov. In *Janowiec and Others v. Russia*, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 55508/07 and 29520/09, 21 October 2013.
 24. Concurring Opinion of Judge Gyulumyan. In *Janowiec and Others v. Russia*, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 55508/07 and 29520/09, 21 October 2013.
 25. Joint Partly Dissenting Opinion of Judges Ziemele, De Gaetano, Laffranque and Keller. In *Janowiec and Others v. Russia*, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 55508/07 and 29520/09, 21 October 2013.
 26. Žáková v. the Czech Republic, judgment, ECtHR, Application no. 2000/09, 3 October 2013.

27. Likvidējamā P/S Selga v. Latvia and Lūcija Vasiļevska v. Latvia, decision, ECtHR, Applications nos. 17126/02 and 24991/02, 1 October 2013.
28. Antoneta Tudor c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 23445/04, 24 septembre 2013.
29. Harijs Kronkalns v. Latvia, decision, ECtHR, Application no. 21694/06, 17 September 2013.
30. Przemysk v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 22426/11, 17 September 2013.
31. Hadzhigeorgievi v. Bulgaria, judgment, ECtHR, Application no. 41064/05, 16 July 2013.
32. Eduardo Kandyrine de Brito Paiva c. France, décision, CEDH, requête no 42269/12, 2 juillet 2013.
33. Vrabc and Others v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 31312/08, 26 March 2013.
34. R.Sz. v. Hungary, judgment, ECtHR, Application no. 41838/11, 2 July 2013.
35. Gáll v. Hungary, judgment, ECtHR, Application no. 49570/11, 25 June 2013.
36. Anton Antonov Balakchiev and Others v. Bulgaria, decision, ECtHR, Application no. 65187/10, 18 June 2013.
37. N.K.M. v. Hungary, judgment, ECtHR, Application no. 66529/11, 14 May 2013.
38. Adam Cichopek v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 15189/10 and 1,627 other applications, 14 May 2013.
39. Eugen Iorga v. Romania and Ioan Moldovan v. Romania, decision, ECtHR, Applications nos. 15350/05 and 19452/05, 9 April 2013.
40. Zenta Rutka v. Latvia, decision, ECtHR, Application no. 39045/02, 29 January 2013.
41. Karel Fuksa v. the Czech Republic, decision, ECtHR, Application no. 73093/11, 15 January 2013.
42. Anca Mocanu et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requêtes nos 10865/09, 45886/07 et 32431/08, 13 novembre 2012 (Renvoi devant la Grande Chambre).
43. Joanna Szulc v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 43932/08, 13 November 2012.
44. Yavashev and Others v. Bulgaria, judgment, ECtHR, Application no. 41661/05, 6 November 2012.
45. Eparhija Budimljansko-Nikšićka and Others v. Montenegro, decision, ECtHR, Application no. 26501/05, 9 October 2012.
46. Archidiocèse Catholique d'Alba Iulia c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 33003/03, 25 septembre 2012.
47. Petkova and Others v. Bulgaria, judgment, ECtHR, Applications nos. 19130/04, 17694/05 and 27777/06, 25 September 2012.
48. Potocka v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 1415/11, 25 September 2012.

49. Henryk Pikielny and Others v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 3524/05, 18 September 2012.
50. Krzysztof and Karol Ogórek v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 28490/03, 18 September 2012.
51. Nastaca Dolca et 3 autres requêtes c. Roumanie, décision, CEDH, requêtes nos 59282/11, 62398/11, 63211/11, 65072/11, 4 septembre 2012.
52. Vučković and Others v. Serbia, judgment, ECtHR, Application no. 17153/11 and the 29 others, 28 August 2012, Referral to the Grand Chamber.
53. Manushaqe Puto and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Applications nos. 604/07, 43628/07, 46684/07 and 34770/09, 31 July 2012.
54. Varga v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 36931/08, 10 July 2012.
55. Vasilev et Doycheva c. Bulgarie, arrêt, CEDH, requête no 14966/04, 31 mai 2012.
56. Zeinab Burdiashvili and others v. Georgia, Application no. 26290/12, lodged on 1 May 2012, ECtHR.
57. Crăiniceanu et Frumușanu c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 12442/04, 24 avril 2012.
58. Janowiec and Others v. Russia, judgment, ECtHR, Applications nos. 55508/07 and 29520/09, 16 April 2012.
59. Raviv v. Austria, judgment, ECtHR, Application no. 26266/05, 13 March 2012.
60. Joint dissenting opinion of Judges Popović, Sajó and Pinto de Albuquerque. In *Raviv v. Austria*, judgment, ECtHR, Application no. 26266/05, 13 March 2012.
61. Ioan-Valean Codarcea v. Romania, decision, ECtHR, Application no. 16/06, 24 January 2012.
62. Althoff and Others v. Germany, judgment, ECtHR, Application no. 5631/05, 8 December 2011.
63. Charles Gecel c. France, décision, CEDH, requête no 63628/09, 15 novembre 2011.
64. Sivova et Koleva c. Bulgarie, arrêt, CEDH, requête no 30383/03, 15 novembre 2011.
65. Żebrowski v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 34736/06, 3 November 2011.
66. Iwaszkiewicz v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 30614/06, 26 July 2011.
67. Jarnea c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 41838/05, 19 juillet 2011.
68. Jerzy-Roman Janowiec and Others v. Russia, decision, ECtHR, Applications nos. 55508/07 and 29520/09, 5 July 2011.
69. Ernst Leonhard Harrach v. the Czech Republic, decision, ECtHR, Application no. 40974/09, 28 June 2011.
70. Argyris Sfountouris et autres c. Allemagne, décision, CEDH, requête no 24120/06, 31 mai 2011.

71. Association “21 decembre 1989” and Others v. Romania, judgment, ECtHR, Application no. 33810/07, 25 May 2011.
72. Anton Štokalo and Others v. Croatia, decision, ECtHR, Application no. 22632/07, 3 May 2011.
73. Pastor and Țiclete v. Romania, judgment, ECtHR, Applications nos. 30911/06 and 40967/06, 19 April 2011.
74. Anani Vladimirov Yavashev and Others v. Bulgaria, decision, ECtHR, Application no. 41661/05, 15 March 2011.
75. Lăpușan et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requêtes nos 29007/06, 30552/06, 31323/06, 31920/06, 34485/06, 38960/06, 38996/06, 39027/06 et 39067/06, 8 mars 2011.
76. Argyris et autres c. Grèce, arrêt, CEDH, requête no 22489/08, 3 février 2011.
77. Teš et autres c. République tchèque, décision, CEDH, requête no 28256/06, 18 janvier 2011.
78. Yuriy Lobanov v. Russia, judgment, ECtHR, Application no. 15578/03, 2 December 2010.
79. Herbert Bachowski v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 32463/06, 2 November 2010, Reports of Judgments and Decisions 2010.
80. Fricis Liepājnieks v. Latvia, decision, ECtHR, Application no. 37586/06, 2 November 2010.
81. Geneviève Corblet de Fallérans c. France, décision, CEDH, requête no 50166/08, 19 octobre 2010.
82. Maria Atanasiu and Others v. Romania, judgment, ECtHR, Applications nos. 30767/05 and 33800/06, 12 October 2010.
83. Oksana Omelyanivna Bilozir and Vira Omelyanivna Rizova v. Ukraine, decision, ECtHR, Application no. 37863/05, 28 September 2010.
84. Eduard Petrovych Melnyk v. Ukraine, decision, ECtHR, Application no. 38162/04, 7 September 2010.
85. Marie-Jeanne Boicescu and Others v. Romania, decision, ECtHR, Application no. 1234/02, 24 August 2010.
86. Teimuraz Andronikashvili v. Georgia, decision, ECtHR, Application no. 9297/08, 22 June 2010.
87. Czekieñ. v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 25168/05, 18 May 2010.
88. Belka v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 20870/04, 18 May 2010.
89. Szal. v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 41285/02, 18 May 2010.
90. Bessler c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 25669/04, 18 mai 2010.
91. Gulyayev v. Russia, judgment, ECtHR, Application no. 20023/07, 12 May 2010.
92. Petrenco v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 20928/05, 30 March 2010.

93. Carson and Others v. the United Kingdom, judgment, ECtHR (GC), Application no. 42184/05, 16 March 2010, Reports of Judgments and Decisions 2010.
94. Kostka v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 29334/06, 16 February 2010.
95. Malysh and Others v. Russia, judgment, ECtHR, Application no. 30280/03, 11 February 2010.
96. Gromzig v. Germany, judgment, ECtHR, Application no. 13791/06, 4 February 2010.
97. Kadluczka v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 31438/06, 2 February 2010.
98. Krosta v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 36137/04, 2 February 2010.
99. Klaus et Iouri Kiladze c. Géorgie, arrêt, CEDH, requête no 7975/06, 2 février 2010.
100. Opinion dissidente du Juge Cabral Barreto. In *Klaus et Iouri Kiladze c. Géorgie*, arrêt, CEDH, requête no 7975/06, 2 février 2010.
101. Paroisse Greco-Catholique Sâmbata Bihor c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 48107/99, 12 janvier 2010.
102. Lyubomir Popov v. Bulgarie, judgment, ECtHR, Application no. 69855/01, 7 January 2010.
103. Şandru et autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 22465/03, 8 décembre 2009.
104. Vasile Turchin v. Moldova, decision, ECtHR, Application no. 32808/07, 1 December 2009.
105. Maria Blagoeva Velikin et autres c. Bulgarie, décision, CEDH, requête no 28936/03, 1er décembre 2009.
106. Tzvetanka Nikolova Ivanova et autres c. Bulgarie, décision, CEDH, requête no 66467/01, 1er décembre 2009.
107. Naydenov c. Bulgarie, arrêt, CEDH, requête no 17353/03, 26 novembre 2009.
108. Bronisław Zgoła v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 41367/02, 24 November 2009.
109. Paciej v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 38180/02, 24 November 2009.
110. J.H. et 23 autres c. France, décision, CEDH, requêtes nos 49637/09, 49644/09, 49654/09, 49666/09, 49674/09, 49683/09, 49688/09, 49694/09, 49698/09, 49700/09, 49703/09, 49720/09, 49725/09, 49731/09, 49741/09, 49749/09, 49788/09, 49796/09, 49800/09, 49806/09 et 49992/09, 24 novembre 2009.
111. Ali Telhai v. Albania, decision, ECtHR, Application no. 58915/08, 17 November 2009.
112. Suljagić v. Bosnia and Herzegovina, judgment, ECtHR, Application no. 27912/02, 3 November 2009.
113. Haralambie c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 21737/03, 27 octobre 2009.

114. Agache et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 2712/02, 20 octobre 2009.
115. Wiktor Jakowicz v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 16778/02, 13 October 2009.
116. Association Nationale des Pupilles de la Nation c. France, décision, CEDH, requête no 22718/08, 6 octobre 2009.
117. Aleksa v. Lithuania, judgment, ECtHR, Application no. 27576/05, 21 July 2009.
118. Igarienė and Petrauskienė v. Lithuania, judgment, ECtHR, Application no. 26892/05, 21 July 2009.
119. Luis Maria Lopez Cifuentes c. Espagne, décision, CEDH, requête no 18754/06, 7 juillet 2009.
120. Zygmunt Sokołowski v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 39590/04, 7 July 2009.
121. Plechanow v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 22279/04, 7 July 2009.
122. Boruch Shub v. Lithuania, decision, ECtHR, Application no. 17064/06, 30 June 2009.
123. Grosz c. France, décision, CEDH, requête no 14717/06, 16 juin 2009.
124. Stanislav Galić v. the Netherlands, decision, ECtHR, Application no. 22617/07, 9 June 2009.
125. Danijel Smiljanić v. Slovenia, decision, ECtHR, Application no. 481/04, 2 June 2009.
126. Ernewein and Others v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 14849/08, 12 May 2009.
127. Jan Urbaniec v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 4064/04, 5 May 2009.
128. Šilih v. Slovenia, judgment, ECtHR (GC), Application no. 71463/01, 9 April 2009.
129. Paroisse Gréco-Catholique Sfântul Vasile Polonă c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 65965/01, 7 avril 2009.
130. Lidiya Podrugina and Anatoliy Yedinov v. Russia, decision, ECtHR, Application no. 39654/07, 17 February 2009.
131. Faimblat c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 23066/02, 13 janvier 2009.
132. Dudičová v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 15592/03, 8 January 2009.
133. Wilhelm Marrek v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 28716/08, 9 December 2008.
134. Gerhard Stumpe v. Poland, decision, Application no. 7913/07, 9 December 2008.
135. Viașu c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 75951/01, 9 décembre 2008.

136. Slavi Georgiev Slavov and Others v. Bulgaria, decision, ECtHR, Applications Nos. 20612/02, 42563/02, 42596/02, 16059/03, 32427/03, 2 December 2008.
137. Paul Schwarzkopf et Thomas Taussik c. République tchèque, décision, CEDH, requête no 42162/02, 2 décembre 2008.
138. Edo Pirkmajer v. Slovenia, decision, ECtHR, Application no. 30745/03, 25 November 2008.
139. Carson and Others v. the United Kingdom, judgment, ECtHR, Application no. 42184/05, 4 November 2008.
140. Jantea c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 29798/03, 4 novembre 2008.
141. Preussische Treuhand GmbH & Co. KG a.A. v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 47550/06, 7 October 2008.
142. Prepelitã v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 2914/02, 23 September 2008.
143. E.G. v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 50425/99, 23 September 2008, Reports of Judgments and Decisions 2008.
144. Tomáš Baťa v. the Czech Republic, decision, ECtHR, Application no. 43775/05, 24 June 2008.
145. Mikhail Petrovich Pashkovskiy v. Ukraine and Poland, decision, ECtHR, Application no. 4582/05, 17 June 2008.
146. Glaser c. République Tchèque, arrêt, CEDH, requête no 55179/00, 14 février 2008.
147. Ryszard Grabowski v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 12028/03, 12 February 2008.
148. Maria Murawa v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 252/02, 15 January 2008.
149. Luboch v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 37469/05, 15 January 2008.
150. Hanna Epstein et autres c. Belgique, décision, CEDH, requête no 9717/05, 8 janvier 2008.
151. Nikolay Vladimirovich Tess c. Lettonie (no2), décision, CEDH, requête no 19363/05, 4 janvier 2008.
152. Nikolajs Larionovs c. Lettonie, décision, CEDH, requête no 45520/04, 4 janvier 2008.
153. Olszewska v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 13024/05, 18 December 2007.
154. Waldemar Krasuski v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 74958/01, 11 December 2007.
155. Beian v. Romania (No. 1), judgment, ECtHR, Application no. 30658/05, 6 December 2007, Reports of Judgments and Decisions 2007-V.
156. Andrzej Wolkenberg and Others v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 50003/99, 4 December 2007.
157. Genowefa Witkowska-Toboła v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 11208/02, 4 December 2007.

158. Ramadhi and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Application no. 38222/02, 13 November 2007.
159. Driza v. Albania, judgment, ECtHR, Application no. 33771/02, 13 November 2007, Reports of Judgments and Decisions 2007-V.
160. Dolneanu v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 17211/03, 13 November 2007.
161. Stanislaus Talewski v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 16308/05, 6 November 2007.
162. Marcu v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 17359/04, 16 October 2007.
163. Associazione Nazionale Reduci and 275 Others v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 45563/04, 4 September 2007.
164. Hirschhorn v. Romania, judgment, ECtHR, Application no. 29294/02, 26 July 2007.
165. Rusu and Others v. Romania, judgment, ECtHR, Application no. 4198/04, 19 July 2007.
166. Mordechai Poznanski and Others v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 25101/05, 3 July 2007.
167. Ducret c. France, arrêt, CEDH, requête no 40191/02, 12 juin 2007.
168. Heinz Leuschner c. Allemagne, décision, CEDH, requête no. 58623/00, 15 mai 2007.
169. Matyjek v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 38184/03, 24 April 2007.
170. Unilever Beteiligungs GmbH v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 32901/04, 13 March 2007.
171. Iorga c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 4227/02, 25 janvier 2007.
172. Kozłowski v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 23779/02, 23 January 2007.
173. Smoje v. Croatia, judgment, ECtHR, Application no. 28074/03, 11 January 2007.
174. Aubert et Autres et 8 autres affaires c. France, arrêt, CEDH, requêtes nos 31501/03, 31870/03, 13045/04, 13076/04, 14838/04, 17558/04, 30488/04, 45576/04 et 20389/05, 9 janvier 2007.
175. Čuden and Others v. Slovenia, judgment, ECtHR, Application no. 38597/03, 21 December 2006.
176. Istvan Fodor v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 25553/02, 11 December 2006.
177. Jurevičius v. Lithuania, judgment, ECtHR, Application no. 30165/02, 14 November 2006.
178. Susanne Weber v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 55878/00, 23 October 2006.
179. Hans Eberhard Bars c. Allemagne, décision, CEDH, requête no 2725/04, 16 octobre 2006.

180. Olga Ziegner-Koppany v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 33994/02, 4 September 2006.
181. Beshiri and Others v. Albania, judgment, ECtHR, Application no. 7352/03, 22 August 2006.
182. Vajagić v. Croatia, judgment, ECtHR, Application no. 30431/03, 20 July 2006.
183. Nikolaus and Jurgen Treska v. Albania and Italy, ECtHR, decision, Application no. 26937/04, 29 June 2006, Reports of Judgments and Decisions 2006-XI.
184. Hutten-Czapska v. Poland, judgment, ECtHR (GC), Application no. 35014/97, 19 June 2006, Reports of Judgments and Decisions 2006-VIII.
185. Wos v. Poland, judgment, Application no. 22860/02, 8 June 2006, Reports of Judgments and Decisions 2006-VII.
186. Vlasia Grigore Vasilescu c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 60868/00, 8 juin 2006.
187. Weissman et Autres c. Roumanie, arrêt, CEDH, requête no 63945/00, 24 mai 2006, Recueil des arrêts et décisions 2006-VII.
188. Stec and Others v. the United Kingdom, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 65731/01 and 65900/01, 12 April 2006, Reports of Judgments and Decisions 2006-VI.
189. Blečić v. Croatia, judgment, ECtHR (GC), Application no. 59532/00, 8 March 2006, Reports of Judgments and Decisions 2006-III.
190. Turek v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 57986/00, 14 February 2006, Reports of Judgments and Decisions 2006-II.
191. Ib Melchior v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 66783/01, 2 February 2006, Reports of Judgments and Decisions 2006-II.
192. Anatoliy Ermolayevich Trusov v. Russia, decision, ECtHR, Application no. 74831/01, 17 January 2006.
193. Kehaya and Others v. Bulgaria, judgment, ECtHR, Applications nos. 47797/99 and 68698/01, 12 January 2006.
194. Josef Bergauer and 89 Others v. the Czech Republic, decision, ECtHR, Application no. 17120/04, 13 December 2005.
195. Popov v. Moldova (No. 2), judgment, ECtHR, Application no. 19960/04, 6 December 2005.
196. Păduraru v. Romania, judgment, ECtHR, Application no. 63252/00, 1 December 2005, Reports of Judgments and Decisions 2005-XII.
197. Jacques Guyot c. France, décision, CEDH, requête no 5214/02, 1er décembre 2005.
198. Irena Muskus and Others v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 71669/01, 29 November 2005.
199. Uwe Ballerstedt and Others v. Germany, decision, ECtHR, Application no. 54998/00, 17 November 2005.

200. Baibarac v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 31530/03, 15 November 2005.
201. Shvedov v. Russia, judgment, ECtHR, Application no. 69306/01, 20 October 2005.
202. Pavlyulynets v. Ukraine, judgment, ECtHR, Application no. 70767/01, 6 September 2005.
203. Vytautas Vasiliauskas v. Lithuania, Application no. 35343/05, lodged on 30 July 2005, ECtHR.
204. Scutari v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 20864/03, 26 July 2005.
205. Străin and Others v. Romania, judgment, ECtHR, Application no. 57001/00, 21 July 2005, Reports of Judgments and Decisions 2005-VII.
206. Jahn and Others v. Germany, judgment, ECtHR (GC), Applications nos. 46720/99, 72203/01 and 72552/01, 30 June 2005, Reports of Judgments and Decisions 2005-VI.
207. Ferruccio Umek et 111 autres c. Italie, décision, CEDH, requête no 72830/01, 23 juin 2005.
208. Kirilova and Others v. Bulgaria, judgment, ECtHR, Applications nos. 42908/98, 44038/98, 44816/98 and 7319/02, 9 June 2005.
209. Marijana Lapaine v. Croatia, decision, ECtHR, Application no. 16153/02, 26 May 2005.
210. J.S. and A.S. v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 40732/98, 24 May 2005.
211. Oskar Põder and Others v. Estonia, decision, ECtHR, Application no. 67723/01, 26 April 2005, Reports of Judgments and Decisions 2005-VIII.
212. Manoilescu and Dobrescu v. Romania and Russia, decision, ECtHR, Application no. 60861/00, 3 March 2005, Reports of Judgments and Decisions 2005-VI.
213. Wolf-Ulrich von Maltzan and Others, Margarete von Zitzewitz and Others, and Man Ferrostaal and Alfred Töpfer Stiftung v. Germany, decision, ECtHR (GC), Applications nos. 71916/01, 71917/01 and 10260/02, 2 March 2005, Reports of Judgments and Decisions 2005-V.
214. Wos v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 22860/02, 1 March 2005, Reports of Judgments and Decisions 2005-IV.
215. Popov v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 74153/01, 18 January 2005.
216. Kopecký v. Slovakia, judgment, ECtHR (GC), Application No. 44912/98, 28 September 2004, Reports of Judgments and Decisions 2004-IX.
217. Związek Nauczycielstwa Polskiego v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 42049/98, 21 September 2004, Reports of Judgments and Decisions 2004-IX.
218. Maria Constantinescu c. Roumanie, décision, CEDH, requête no 61767/00, 14 septembre 2004.

219. Zora Macková v. Slovakia, decision, ECtHR, Application no. 51543/99, 31 August 2004.
220. Broniowski v. Poland, judgment, ECtHR (GC), Application no. 31443/96, 22 June 2004, Reports of Judgments and Decisions 2004-V.
221. Nadbiskupija Zagrebačka v. Slovenia, decision, ECtHR, Application no. 60376/00, 27 May 2004.
222. Prodan v. Moldova, judgment, ECtHR, Application no. 49806/99, 18 May 2004, Reports of Judgments and Decisions 2004-III (extracts).
223. Partly dissenting opinion of Judge Pavlovski. In *Prodan v. Moldova*, judgment, ECtHR, Application no. 49806/99, 18 May 2004.
224. Jablonská v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 60225/00, 9 March 2004.
225. Csepyová v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 67199/01, 24 February 2004.
226. Timofeyev v. Russia, judgment, ECtHR, Application no. 58263/00, 23 October 2003.
227. Cegielski v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 71893/01, 21 October 2003.
228. Hartman v. the Czech Republic, judgment, ECtHR, Application no. 53341/99, 10 July 2003, Reports of Judgments and Decisions 2003-VIII (extracts).
229. Zora Macková and Olaf A. Macko v. Slovakia, decision, ECtHR, Application no. 51543/99, 1 April 2003.
230. Jantner v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 39050/97, 4 March 2003.
231. Jasiūnienė v. Lithuania, judgment, ECtHR, Application no. 41510/98, 6 March 2003.
232. Kopecký v. Slovakia, judgment, ECtHR, Application no. 44912/98, 7 January 2003 (this case was referred to the Grand Chamber, which delivered judgment in the case on 28/09/2004).
233. Jerzy Broniowski v. Poland, decision, ECtHR (GC), Application no. 31443/96, 19 December 2002, Reports of Judgments and Decisions 2002-X.
234. Kalogeropoulou and Others v. Greece and Germany, decision, ECtHR, Application No. 59021/00, 12 December 2002, Reports of Judgments and Decisions 2002-X.
235. The Synod College of the Evangelical Reformed Church of Lithuania v. Lithuania, decision, ECtHR, Application no. 44548/98, 5 December 2002.
236. Nikolay Vasilyevich Timofeyev v. Russia, decision, ECtHR, Application no. 58263/00, 5 September 2002.
237. Vladimir Mikhaylovich Appolonov v. Russia, decision, ECtHR, Application no. 67578/01, 29 August 2002.

238. Joseph Polacek and Libuse Polackova v. the Czech Republic, decision, ECtHR (GC), Application no. 38645/97, 10 July 2002.
239. Peter Gratzinger and Eva Gratzingerova v. the Czech Republic, decision, ECtHR (GC), Application no. 39794/98, 10 July 2002, Reports of Judgments and Decisions 2002-VII.
240. Hałka and Others v. Poland, judgment, ECtHR, Application no. 71891/01, 2 July 2002.
241. Gayduk and Others v. Ukraine, decision, ECtHR, Applications nos. 45526/99 46099/99 47088/99 47176/99 47177/99 48018/99 48043/99 48071/99 48580/99 48624/99 49426/99 50354/99 51934/99 51938/99 53423/99 53424/99 54120/00 54124/00 54136/00 55542/00 56019/00, 2 July 2002, Reports of Judgments and Decisions 2002-VI.
242. Kozlova and Smirnova v. Latvia, decision, ECtHR, Application no. 57381/00, 23 October 2001, Reports of Judgments and Decisions 2001-XI.
243. Malhous v. the Czech Republic, judgment, ECtHR (GC), Application no. 33071/96, 12 July 2001.
244. Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany, judgment, ECtHR (GC), Application no. 42527/98, 12 July 2001, Reports of Judgments and Decisions 2001-VIII.
245. Concurring Opinion of Judge Ress joined by Judge Zupančič. In *Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany*, judgment, ECtHR (GC), Application no. 42527/98, 12 July 2001, Reports of Judgments and Decisions 2001-VIII.
246. Concurring Opinion of Judge Costa. In *Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany*, judgment, ECtHR (GC), Application no. 42527/98, 12 July 2001, Reports of Judgments and Decisions 2001-VIII.
247. Joseph Abrial et Autres c. France, décision, CEDH, requête n°58752/00, 15 mai 2001, Recueil des arrêts et décisions 2001-VI.
248. Gerald de Dreux-Breze c. France, décision, CEDH, requête n°57969/00, 15 mai 2001.
249. Jan Malhous v. the Czech Republic, decision, ECtHR (GC), Application no. 33071/96, 13 December 2000, Reports of Judgments and Decisions 2000-XII.
250. Otylia Siewert v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 44988/98, 21 November 2000.
251. Simone Thivet c. France, décision, CEDH, requête no 57071/00, 24 octobre 2000.
252. Leonid Shestjorkin v. Estonia, decision, ECtHR, Application no. 49450/99, 15 June 2000.
253. Magee v. the United Kingdom, judgment, ECtHR, Application no. 28135/95, 6 June 2000, Reports of Judgments and Decisions 2000-VI.

254. Władysław Kurzac v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 31382/96, 25 May 2000, Reports of Judgments and Decisions 2000-VI.
255. JS and Others v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 33945/96, 23 March 2000.
256. Brumărescu v. Romania, judgment, ECtHR (GC), Application no. 28342/95, 28 October 1999, Reports of Judgments and Decisions 1999-VII.
257. Józef Mehl v. Poland, decision, ECtHR, Application no. 33573/96, 15 June 1999.
258. Ingrid Stalås v. Estonia, decision, ECHR, Application no. 40108/98, 21 October 1998.
259. Sire Elias v. Estonia, decision, ECHR, Application no. 41456/98, 21 October 1998.
260. Jasinskij and Others v. Lithuania, decision, ECHR, Application no. 38985/97, 9 September 1998.
261. Edvin Vesterby v. Estonia, decision, ECHR, Application no. 34476/97, 1 July 1998.
262. Vasilescu v. Romania, judgment, ECtHR (GC), Application no. 53/1997/837/1043, 22 May 1998, Reports 1998-III.
263. Harun Abiloglu and 96 others v. Bulgaria, decision, ECHR, Application no. 39553/98, 20 May 1998.
264. Catherine Abraini Leschi and others v. France, decision, ECHR, Application N°37505/97, 22 April 1998, D.R. no. 93-B, p. 120.
265. Concurring opinion of Judge de Meyer. In *Gustafson v. Sweden*, judgment, ECtHR, Application no. 23196/94, 1 July 1997, Reports 1997-IV.
266. Friedrich-Carl Krug von Nidda und von Falkenstein v. Germany, decision, ECHR, Application No. 25043/94, 24 February 1997.
267. Inge Dobberstein v. Germany, decision, ECHR, Application no. 25045/94, 12 April 1996.
268. Alzbeta Pezoldová v. the Czech Republic, decision, ECHR, Application No. 28390/95, 11 April 1996.
269. Udislav and Aurel Brezny v. Slovak Republic, decision, ECHR (Plenary), Application No°23131/93, 4 March 1996, D.R. n°85-B, p. 65.
270. Giselj Mayer, Hans-Clinsloph Weidlich et Bemd Joachim Fullbrecht. Ortwin A Hasenkamp, Hartwig Golf, Werner Klausser c. Allemagne, décision, Comm. EDH, requêtes N. 19048/91, 19049/91, 19342/92, 19549/92 et 18890/91 (jointes), 4 mars 1996.
271. J.A. v. Austria, decision, ECHR, Application No. 24656/94, 16 January 1996.
272. Tauno Ylipää v. Finland, decision, ECHR, Application No. 21357/93, 29 November 1995.
273. Karl Luck v. Germany, decision, ECHR, Application No. 24928/94, 30 November 1994.

274. Beaumartin v. France, judgment, ECtHR, Application no. 15287/89, 24 November 1994, A 296-B.
275. H.K. v. the Federal Republic of Germany, decision, ECHR, Application No. 20931/92, 10 February 1993.
276. B. and S. v. the Federal Republic of Germany, decision, ECHR, Application no. 16675/90, 8 November 1990.
277. Wolf-Israel Berler v. the Federal Republic of Germany, decision, ECHR, Application no. 12624/87, 10 July 1989.
278. Belilos v. Switzerland, judgment, ECtHR (Plenary), Application no. 10328/83, 29 April 1988, A 132.
279. Blay v. the Federal republic of Germany, decision, ECHR (Plenary), Application no. 10865/84, 12 May 1986, D.R. 47, p. 188.
280. Genia Rotenstein v. Federal republic of Germany, decision, ECHR (Plenary), Application no. 10612/83, 10 December 1984, D.R. 40, p. 276.
281. X. A.G., Y. A.G., Z. A.G., GmbH v. the Federal Republic of Germany, decision, ECHR (Plenary), Application N 7694/76, 14 October 1977, D.R. 12, p. 131.
282. X v. Federal Republic of Germany, decision, ECHR (Plenary), Application No. 7014/75, 21 May 1976, D.R. 5, p. 134.
283. X. et Y. c. Republique federale d'Allemagne, décision, Comm. EDH, requête N. 5713/72, 9 juillet 1973, Recueil 44, p. 77-80.
284. X. v. the Federal Republic of Germany, decision, ECHR (Plenary), Application No. 4618/70, 21 March 1972, Collection 40, p. 11-14.
285. X. v. Germany, decision, ECHR (Plenary), Application no. 2113/64, 3 April 1967, Collection 23, p. 15-20.
286. H.A. v. Austria, H.I. and V.B.F. v. Austria, decision, ECHR (Plenary), Application no. 1821/63, 1822/63, 9 February 1966, Collection 19, p. 56-70.

3.5. Lietuvos Respublikos teismų sprendimai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. spalio 8 d. nutarimas. TAR, 2014, Nr. 2014-13823.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas. TAR, 2014, Nr. 2014-03226.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. spalio 10 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 107-5297.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. rugsėjo 11 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 97-4815
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 30 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 58-2930.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 22-1068.

7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 19 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2012, Nr. 70-3612.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2012, Nr. 109-5528.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 22 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2010, Nr. 153-7836 (su 2011 m. kovo 19 d. atitaisymu. Valstybės žinios, 2011, Nr. 33).
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2010, Nr. 141-7217 (su 2011 m. kovo 19 d. atitaisymais. Valstybės žinios, 2011, Nr. 33).
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas. Valstybės žinios, 2010, Nr. 46-2219.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 58-2182 (su 2011 m. kovo 19 d. atitaisymu. Valstybės žinios, 2011, Nr. 33).
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 76-3018 (su 2011 m. kovo 19 d. atitaisymu. Valstybės žinios, 2011, Nr. 33).
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 123-4650.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2005, Nr. 152-5605.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 24-1004.
17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 26-740.
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 27 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1998, Nr. 95-2642.
19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 18 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1998, Nr. 57-1605.
20. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismo 1994 m. gegužės 27 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 42-771.
21. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. sausio 24 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A²⁶¹-171/2013, kat. 11.1.; 11.2.
22. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. vasario 20 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A²⁶¹-358/2012, kat. 11.2.
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-97/2009, kat. 114.8.2; 114.11; 128.2.
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-24/2008, kat. 128.2 (S).
25. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. spalio 26 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A2-942/2007, kat. 11.11.
26. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. lapkričio 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁸ – 1403/2006.

27. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2002 m. balandžio 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A7-403/2002.
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1997 m. gruodžio mėn. 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-431, kat. 17(S).
29. Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. liepos 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-627/14.
30. Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. rugpjūčio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1999/2013.
31. Lietuvos apeliacinio teismo 2012 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-362/2012, kat. 99.4; 106.4; (S).
32. Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. liepos 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-633/2011.
33. Lietuvos apeliacinio teismo 2009 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1469/2009, kat. 118.1.
34. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. spalio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2 – 764/2008, kat. 106.8.1 (S).
35. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-331/2008.
36. Vilniaus apygardos teismo 2009 m. lapkričio 19 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-1379-142/2009, kat. 1.2; 11.1; 11.9; 11.11.
37. Vilniaus apygardos teismo 2009 m. balandžio 20 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-546-281/2009, kat. 11.5.3, 11.11.
38. Kauno apygardos Teismo 2009 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-613-343/2009, kat. 119.12; 130.1.
39. Kauno apygardos Teismo 2008 m. lapkričio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. A2-1377-173/2008; kat. (S) 122.4; 124.2.2.
40. Klaipėdos apygardos administracinio teismo 2008 m. birželio 9 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-278-162/2008; kat. 1.7.
41. Kauno apygardos teismo 2008 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-759-378/2008; kat. 106.3; 113.2; 117.1; 117.2.

3.6. Kitų valstybių teismų sprendimai:

Baltarusijos Respublikos teismų sprendimai:

1. Решение Конституционного Суда Республики Беларусь, 11 мая 2006 г. № П-188/2006 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.]. Prieiga per: „ЭТАЛОН-ONLINE“.

Čekijos Respublikos teismų sprendimai:

2. Czech Republic, Constitutional Court Judgment, 23 October 2003-I. ÚS 754/01: Interpretation of Restitution Laws [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.usoud.cz/en/decisions/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=555&cHash=6a413af37d3ff21df74b11fa937ba3b8>.

Izraelio Valstybės teismų sprendimai:

3. Hershko Chaim et al. v. the Competent Authority under the Invalids (Nazi Persecution) Law, Leave for Civil Appeal 5512/09, the Supreme Court, 9 November 2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://elyon1.court.gov.il/files_eng/09/120/055/p04/09055120.p04.pdf>.
4. Granot v. the Competent Authority, 1196/03, IsrSC 60(3) 88 (2005).
5. Hirsh(en)zon v. Minister of Finance, 5263/94, Supreme Court Cases Volume 49(5) 837.840 (1996).

Jungtinių Amerikos Valstijų teismų sprendimai:

6. Dunbar v. Seger-Thomschitz, No. 09-30717, United States Court of Appeals, Fifth Circuit, filed: August 20, 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lootedart.com/OFCU1A999341>>.

Prancūzijos Respublikos teismų sprendimai:

7. Conseil d'État, Affaire N°315499, Lecture du lundi 16 février 2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://arianeinternet.conseil-etat.fr/arianeinternet/ViewRoot.asp?View=Html&DMode=Html&PushDirectUrl=1&Item=1&fond=DCE&texte=Soci%E9t%E9+nationale+de+s+chemins+de+fer+fran%E7ais&Page=1&querytype=advanced&NbEltsPerPages=4&Pluriels=True&dec_id_t=315499>.

Rusijos Federacijos teismų sprendimai, Rusijos Federacijos teismų teisėjų atskirosios nuomonės:

8. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 1 ноября 2012 г. N 2003-О по жалобе гражданки Кирпу Ольги Александровны на нарушение ее конституционных прав статьей 1 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“.
9. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 24 сентября 2012 г. N 1765-О об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданки Горбунцовой Татьяны Владимировны на нарушение конституционных прав положениями статей 15 и 17 закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“.
10. Определение Конституционного Суда РФ от 22 марта 2012 г. N 528-О-О об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданина Лаута Виктора Викторовича на нарушение его

конституционных прав пунктом 7 Изменений, которые вносятся в некоторые акты Правительства Российской Федерации по вопросам установления размеров стипендий, пособий и других обязательных социальных выплат, абзацем пятым пункта 8 Положения о порядке возврата гражданам незаконно конфискованного, изъятого или вышедшего иным путем из владения в связи с политическими репрессиями имущества, возмещения его стоимости или выплаты денежной компенсации и решениями органов местного самоуправления“.

11. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 14 июля 2011 г. N 1014-О-О об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданки Блохиной Алевтины Ивановны на нарушение ее конституционных прав положениями статьи 16.1 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“.
12. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 17 ноября 2009 г. N 1496-О-О об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданки Кудри Маргариты Владимировны на нарушение ее конституционных прав положением статьи 16.1 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“.
13. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 13 октября 2009 года № 1341-О-О об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданина Поплавского Казимира Антоновича на нарушение его конституционных прав абзацем вторым статьи 2 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“.
14. Определение Конституционного Суда Российской Федерации от 13 октября 2009 года N 1357-О-О об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданина Гераева Харуна Магамедовича на нарушение его конституционных прав статьей 16.1 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“.
15. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 28 мая 2009 г. N 765-О-О об отказе в принятии к рассмотрению жалобы уполномоченного по правам человека в Российской Федерации на нарушение конституционных прав гражданина Куртмамметова Усеина Иззетовича положением статьи 2 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“.
16. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 19 февраля 2009 г. N 135-О-П по жалобе Уполномоченного по правам человека в Российской Федерации на нарушение конституционных прав гражданина Барамыкова Рустама Ахметжановича положением статьи 2 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“.

17. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 12 ноября 2008 г. N 1031-О-О об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданина Эстонской Республики Митькина Валентина Александровича на нарушение его конституционных прав статьями 15 и 16 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“.
18. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 24 июня 2008 г. N 620-О-П по жалобе гражданки Гизбрехт Любови Ивановны на нарушение ее конституционных прав статьей 1.1 и частью четвертой статьи 12 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“.
19. Определение Конституционного Суда Российской Федерации от 15 апреля 2008 года N 263-О-О об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданина Черного Станислава Степановича на нарушение его конституционных прав положениями статьи 16.1 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“.
20. Определение Конституционного Суда Российской Федерации от 24 января 2008 года N 80-О-О об отказе в принятии к рассмотрению жалобы граждан Трофимова Сергея Сидоровича и Трофимовой Антонины Андреевны на нарушение их конституционных прав Положением о порядке возврата гражданам незаконно конфискованного, изъятого или вышедшего иным путем из владения в связи с политическими репрессиями имущества, возмещения его стоимости или выплаты денежной компенсации.
21. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 17 июля 2007 г. N 574-О-О об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданки Шварц Дарьи Германовны на нарушение ее конституционных прав положением статьи 16.1 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“ и статьей 9 Закона РСФСР „О реабилитации репрессированных народов“.
22. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 3 июля 2007 г. N 523-О-П об отказе в принятии к рассмотрению жалобы общероссийской общественной организации „Российское историко-просветительное благотворительное и правозащитное общество „Мемориал“ в защиту конституционных прав граждан И.А. Бернакевича, Р.М. Бирюковой, С.И. Михайлюк, Ф.И. Михайлюка, С.Н. Полани и В.И. Шимичева на нарушение их конституционных прав отдельными положениями статьи 6 Федерального Закона от 22 августа 2004 года N 122-ФЗ „О внесении изменений в законодательные акты Российской Федерации и признании утратившими силу некоторых законодательных актов Российской Федерации в связи с принятием Федеральных Законов „О внесении изменений и дополнений в Федеральный Закон „Об общих принципах организации

- законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации“ и „Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации“.
23. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 15 мая 2007 г. N 383-О-П об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданина Волика Ивана Васильевича на нарушение его конституционных прав Законом Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“.
 24. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 4 апреля 2007 г. N 273-О-О об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданки Фетисовой Валентины Гавриловны на нарушение ее конституционных прав положениями части шестой статьи 16.1 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“ и пункта 8 Положения о порядке возврата гражданам незаконно конфискованного, изъятого или вышедшего иным путем из владения в связи с политическими репрессиями имущества, возмещения его стоимости или выплаты денежной компенсации.
 25. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 16 января 2007 г. N 272-О-О об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданина Тихонова Александра Алексеевича на нарушение его конституционных прав частью шестой статьи 16.1 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“.
 26. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 17 октября 2006 г. N 397-О об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданина Мурашкина Владимира Ильича на нарушение его конституционных прав положениями статьи 6 Федерального Закона от 22 августа 2004 года N 122-ФЗ „О внесении изменений в Законодательные Акты Российской Федерации и признании утратившими силу некоторых законодательных актов Российской Федерации в связи с принятием Федеральных Законов „О внесении изменений и дополнений в Федеральный Закон „Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации“ и „Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации“.
 27. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 27 декабря 2005 г. N 527-О об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданина Харитонов Вадима Петровича на нарушение его конституционных прав пунктами 1 и 7 статьи 6 Федерального Закона „О внесении изменений в Законодательные Акты Российской Федерации и признании утратившими силу некоторых Законодательных Актов Российской Федерации в связи с принятием Федеральных Законов „О внесении изменений и

- дополнений в Федеральный Закон „Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации“ и „Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации“.
28. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 1 декабря 2005 г. N 462-О об отказе в принятии к рассмотрению запроса Сахалинской областной Думы о проверке конституционности частей первой и второй статьи 16 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“.
 29. Особое мнение судьи Конституционного Суда Российской Федерации А.Л. Кононова по определению Конституционного Суда Российской Федерации от 1 декабря 2005 года N 462-О об отказе в принятии к рассмотрению запроса Сахалинской областной Думы о проверке конституционности частей первой и второй статьи 16 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“.
 30. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 5 июля 2005 г. N 246-О по жалобе гражданина Кузнецова Ивана Васильевича на нарушение его конституционных прав подпунктом 5 пункта 1 приложения 20 к Федеральному Закону „О федеральном бюджете на 2004 год“.
 31. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 15 июля 2004 г. N 282-О об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданина Моргачева Владимира Ивановича на нарушение его конституционных прав положениями части второй статьи 16.1 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“ и пунктом 3 статьи 25 Земельного Кодекса Российской Федерации.
 32. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 10 июля 2003 г. N 282-О об отказе в принятии к рассмотрению запроса Правительства Хабаровского края о проверке конституционности абзаца третьего пункта 5 Положения о порядке предоставления льгот реабилитированным лицам и лицам, признанным пострадавшими от политических репрессий.
 33. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 18 апреля 2000 г. N 103-О по жалобе гражданина Пинхасика Марата Лазаревича на нарушение его конституционных прав частью первой статьи 2.1 Закона Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“.
 34. Конституционный Суд Российской Федерации, постановление от 20 июля 1999 г. N 12-П по делу о проверке конституционности Федерального Закона от 15 апреля 1998 года „О культурных ценностях, перемещенных в Союз ССР в результате Второй

- мировой войны и находящихся на территории Российской Федерации“.
35. Конституционный Суд Российской Федерации, определение от 5 февраля 1998 г. N 19-О об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданина Горшкова Владимира Петровича на нарушение его конституционного права наследования Законом Российской Федерации „О реабилитации жертв политических репрессий“.
 36. Конституционный Суд Российской Федерации, постановление от 23 мая 1995 г. N 6-П по делу о проверке конституционности статей 2.1 и 16 Закона РСФСР от 18 октября 1991 года „О реабилитации жертв политических репрессий“ (в редакции от 3 сентября 1993 года) в связи с жалобой гражданки З.В. Алешниковой.
 37. Верховный Суд Российской Федерации, определение от 19 сентября 2012 г. N 16-АПГ12-4.
 38. Верховный Суд Российской Федерации, решение от 15 мая 2012 г. N АКПИ12-532.
 39. Верховный Суд Российской Федерации, определение от 10 августа 2011 г. N 45-Г11-37.
 40. Верховный Суд Российской Федерации, определение от 22 сентября 2010 года N 44-Г10-37.
 41. Верховный Суд Российской Федерации, определение от 5 февраля 2003 г. N ГКПИ2003-90.
 42. Верховный Суд Российской Федерации, определение от 27 октября 2000 года, дело N. 5-В00-172.
 43. Верховный Суд Российской Федерации, решение от 30 августа 1998 г. N ГКПИ 98-358.
 44. Президиум Верховного Суда Российской Федерации, постановление от 13 августа 1997 года.
 45. Верховный Суд Республики Дагестан, апелляционное определение от 15 августа 2013 г. по делу N 33-3223.
 46. Верховный Суд Кабардино-Балкарской Республики, апелляционное определение от 18 июля 2013 г. по делу N 33-1727/2013.
 47. Верховный Суд Кабардино-Балкарской Республики, апелляционное определение от 18 июля 2013 г. по делу N 33-1725/2013.
 48. Верховный Суд Республики Дагестан, апелляционное определение от 27 июня 2013 г. по делу N 33-2556.
 49. Верховный Суд Республики Ингушетия, апелляционное определение от 27 июня 2013 г. N 2-1009/2013, дело N 33-499/2013.
 50. Верховный Суд Республики Ингушетия, апелляционное определение от 13 июня 2013 г. по делу N 33-557/2013.
 51. Апелляционное определение Верховного суда Удмуртской Республики от 22 октября 2012 г. по делу N 33-3365/12.

52. Верховный Суд Республики Калмыкия, апелляционное определение от 25 сентября 2012 г. по делу N 33-897/2012 г.
53. Верховный Суд Республики Калмыкия, апелляционное определение от 20 сентября 2012 г. по делу N 33-756/2012.
54. Верховный Суд Республики Калмыкия, апелляционное определение от 21 августа 2012 г. по делу N 33-583/2012.
55. Верховный Суд Республики Хакасия, апелляционное определение от 20 августа 2012 г., дело № 33 – 1746/2012 г.
56. Верховный Суд Чеченской Республики, апелляционное определение от 6 марта 2012 г. N 11-15/12.
57. Верховный Суд Чеченской Республики, определение от 17 мая 2011 г. по делу N 33-417/11.
58. Верховный Суд Карачаево-Черкесской Республики, кассационное определение от 26 января 2011 г. по делу N 33-20-11.
59. Кемеровский областной суд, апелляционное определение от 26 июня 2013 г. по делу N 33А-5735.
60. Кемеровский областной суд, апелляционное определение от 13 сентября 2012 г. N 33-8972.
61. Кемеровский областной суд, апелляционное определение от 13 сентября 2012 г. N 33-8970.
62. Красноярский краевой суд, апелляционное определение от 13 августа 2012 г. по делу N 33-6867/2012.
63. Нижегородский областной суд, апелляционное определение от 5 июня 2012 г. по делу N 33-3920/2012.
64. Московский городской суд, определение от 6 апреля 2012 г. по делу N 33-7778.
65. Московский городской суд, определение от 22 марта 2012 г. по делу N 33-6733.
66. Псковский областной суд, апелляционное определение от 13 марта 2012 г. по делу N 33-339.
67. Московский городской суд, определение от 14 сентября 2011 г. по делу N 33-28952.
68. Костромской областной суд, кассационное определение от 20 июня 2007 г. по делу N 33-539.
69. Судебная коллегия по гражданским делам Пензенского областного суда, 13 февраля 2001 года, дело по кассационной жалобе К. (по доверенности, в интересах Б.).

Ukrainos Teismų sprendimai:

70. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційними зверненнями громадянина Первого Андрія Пилиповича щодо офіційного тлумачення Закону України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні“, м. Київ, 18 квітня 2002 року, N 2 28-у /2002, Справа N 2-31/2002 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m.

- rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=208106>>.
71. Апелляционный Суд города Киева, постановление, 13 января 2010 года, уголовное дело № 1-33/2010 по факту совершения геноцида в Украине в 1932–1933 гг. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://khpg.org/index.php?id=1266828078>>.

Vengrijos Teismų sprendimai:

72. Constitutional Court, Decision 46 of 2000 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 19 d.]. Prieiga per internetą: <[http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis/eng/eur/hun/hun-2000-3-009?fn=document-frameset.htm\\$f=templates\\$3.0](http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis/eng/eur/hun/hun-2000-3-009?fn=document-frameset.htm$f=templates$3.0)>.
73. Constitutional Court, Decision 1 of 1995 on Compensation for Past Injustices I, 8 February 1995 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mkab.hu/letoltesek/en_0001_1995.pdf>.

Vokietijos Federacinės Respublikos teismų sprendimai:

74. Order of the First Senate of 7 December 2004, BVerfG, 1 BvR 1804/03 On the question of the constitutionality of the exclusion of claims pursuant to the Act on the Creation of a Foundation “Remembrance, Responsibility and Future” (Gesetz zur Errichtung einer Stiftung “Erinnerung, Verantwortung und Zukunft”) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.bundesverfassungsgericht.de/en/decisions/rs20041207_1bvr180403en.html>.
75. BVerfG, In dem Verfahren über die Verfassungsbeschwerden. 2 BvR 1379/01 vom 28.6.2004, Absatz-Nr. (1-45) [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. birželio 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.bverfg.de/entscheidungen/rk20040628_2bvr137901.html>.

4. KITI DOKUMENTAI:

1. About us. International Law Association. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. spalio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ila-hq.org/en/about_us/index.cfm>.
2. Áder: Hungarian authorities helped Nazis after occupation, January 27th, 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. sausio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.politics.hu/20140127/ader-hungarian-authorities-helped-nazis-after-occupation/>>.
3. Address of the Ukrainian President Victor Yushchenko on the occasion of observation of the 75th anniversary of Holodomor 1932-1933 in Ukraine, Permanent Mission of Ukraine to the United Nations

- [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://un.mfa.gov.ua/en/page/open/id/2880>>.
4. Afghan MPS demand reparations from Russia for Red Army occupation, 18 March 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/afghanistan/7475055/Afghan-MPS-demand-reparations-from-Russia-for-Red-Army-occupation.html>>.
 5. Appeal of the participants of public hearings on the Law “On rehabilitation of the victims of political repressions in Ukraine”. Chairman of the hearings Evhen Zakharov Kyiv, 21 June 2004 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.khpg.org/en/pda/index.php?id=1098288139>>.
 6. Application phase for compensation payments to Lithuanian Holocaust survivors to begin in January, 4 December 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. gruodžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.worldjewishcongress.org/en/news/12747/application_phase_for_compensation_payments_to_lithuanian_holocaust_survivors_to_begin_in_january>.
 7. Article 2 Fund. Eligibility Guidelines and Instructions [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://forms.claimscon.org/Article2/Article2-Instructions-English.pdf>>.
 8. Ar žodis „holokaustas“ rašytinas didžiąja raide? Konsultacijų bankas. Valstybinė lietuvių kalbos komisija [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vlkk.lt/lit/99352>>.
 9. Belgian premier apologises for wartime deportation of Jews, 9 September 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. rugsėjo 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ejpress.org/article/61523>>.
 10. Belgian Senate accepts state role in Shoah deportations, 16 January 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.eurojewcong.org/belgium/8778-belgian-senate-accepts-state-role-in-shoah-deportations.html>>.
 11. Belgium's CCOJB seeks new agreement for Holocaust survivors, 8 May, 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. gegužės 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.eurojewcong.org/belgium/11127-belgiums-ccojb-seeks-new-agreement-for-holocaust-survivors.html>>.
 12. Bulgaria must Recognise Shoah Role in Macedonia, 15 February 2013, European Jewish Congress [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.eurojewcong.org/bulgaria/8927-bulgaria-must-recognise-shoah-role-in-macedonia.html>>.
 13. Central and Eastern European Fund (CEEF) Eligibility Guidelines and Instructions [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://forms.claimscon.org/CEEF/CEEF-Instructions-English.pdf>>.
 14. Clinton thanked Lithuania for efforts to compensate for Jewish property – Ažubalis [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 23 d.].

- Prieiga per internetą: <<http://holocaustinthebaltics.com/wp-content/uploads/2010/11/2010Nov16AzubalisThankedByClinton.pdf>>.
15. Closing Remarks by Amb. Stuart Eizenstat, special adviser on Holocaust issues to the Secretary of State, Prague, Czech Republic, June 9 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.claimscon.org/index.asp?url=eizenstat-60910>>.
 16. Compensations to the Jewish community, 6 November 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lzb.lt/en/home/1610-compensations-to-the-jewish-community.html>>.
 17. Complaints brought by ethnic Kalmyks against Russia concerning right to compensation for political repressions are clearly inadmissible, ECHR 082 (2013), 14 March 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/en-g-press/pages/search.aspx?i=003-4291476-5125719>>.
 18. Conference on Jewish Material Claims Against Germany, Inc. Hardship Fund, Eligibility Guidelines, updated January 1, 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://forms.claimscon.org/Hardship/Hardship_guidelines_English.pdf>.
 19. Control and Oversight, Claims Conference [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.claimscon.org/about/control-oversight/>>.
 20. Execution of Strasbourg Court's judgments on property restitution/compensation – round table in Bucharest [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. birželio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1747571&Site=COE>>.
 21. Far more Nazi camps existed than thought, by the Jewish Chronicle, 5 March 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. kovo 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.worldjewishcongress.org/en/news/13229/far_more_nazi_camps_existed_than_thought>.
 22. Germany assesses 1,200 claims for Amsterdam WWII ghetto labour, 21 January 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. sausio 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.dutchnews.nl/news/archives/2014/01/germany_assesses_1200_claims_f.php#>.
 23. German court caps Jewish ghetto pension claims, February 7, 2012, European Jewish Congress, the European Jewish Press [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. vasario 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.eurojewcong.org/germany/7427-german-court-caps-jewish-ghetto-pension-claims.html>>.
 24. Germany tax levy on Belgian Nazi slave labourers provokes fury, by Bruno Waterfield, Brussels, 21 November 2011 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. lapkričio 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/germany/890256>>.

- 4/Germany-tax-levy-on-Belgian-Nazi-slave-labourers-provokes-fury.html>.
25. Germany backs down on tax demand for compensation payments, by Bruno Waterfield, Brussels, 21 November 2011 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. birželio 29 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.telegraph.co.uk/history/world-war-two/8904984/Germany-backs-down-on-tax-demand-for-compensation-payments.html>>.
 26. G. Saathoffas: Lietuvos sprendimas kompensuoti žydams svarbus visos Europos mastu, 2012 m. spalio 19 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/gsaathoffas-lietuvos-sprendimas-kompensuoti-zydams-svarbus-visos-europos-mastu.d?id=59797579>>.
 27. Hardship Fund: Heirs. Payments to Legal Successor [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.claimson.org/what-we-do/compensation/hardship/hardship-fund-heirs/>>.
 28. Heirs to Nazi-seized assets sue Claims Conference, by Gil Shefler, Yonah Bob, 27 June 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.jpost.com/Jewish-World/Jewish-News/Heirs-to-Nazi-seized-assets-sue-Claims-Conference>>.
 29. History, Claims Conference [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.claimscon.org/about/history/>>.
 30. Holocaust, Shoah Resource Center [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. birželio 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%206419.pdf>.
 31. Holocaust-Era Looted Art: A World-Wide Preliminary Overview, Presented by the Conference on Jewish Material Claims Against Germany (Claims Conference) and the World Jewish Restitution Organization (WJRO), Holocaust Era Assets Conference, Prague, June 2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. liepos 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.holocausteraassets.eu/en/working-groups/looted-art/>>.
 32. Hungarian Jews vote to stay away from events marking Holocaust Memorial Year [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.worldjewishcongress.org/en/news/14428/hungarian_jews_vote_to_stay_away_from_events_marking_holocaust_memorial_year>.
 33. Hungary's UN envoy makes country's first-ever Holocaust apology, by Haaretz, January 25, 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. sausio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.haaretz.com/jewish-world/jewish-world-news/.premium-1.570462>>.
 34. In Holocaust restitution, a debate over aiding survivors or compensating heirs. By Henry Rome, 01/27/2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.jpost.com/Jewish-World/Jewish-Features/In-Holocaust-restitution-a-debate-over-aiding-survivors-or-compensating-heirs-339444>>.

35. Iš Suvalkų krašto ištremti lietuviai ragina reikalauti kompensacijų iš Vokietijos, 2013 m. rugpjūčio 17 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/is-suvalku-krasto-istremti-lietuviai-ragina-reikalauti-kompensaciju-is-vokietijos.d?id=62098025>>.
36. Išgyvenę žydai sulauks simbolinių kompensacijų, lzinios.lt, 2013 m. gegužės 13 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lzinios.lt/lzinios/Lietuvoje/isgyvene-zydai-sulauks-simboliniu-kompensaciju/155526>>.
37. Įteikti reikalavimai, „Tremtinys“, 2013, rugpjūtis [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lpkts.lt/>>.
38. Jews of Thessaloniki Are Suing Germany in Europe's Human Rights Court, February 23, 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://forward.com/articles/193270/jews-of-thessaloniki-are-suing-germany-in-europes/#ixzz2uELzHGw4>>.
39. Kuo svarbus Lietuvai Geros valios kompensacijos įstatymas? 2012 m. gruodžio 7 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. gruodžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-12-07-geros-valios-kompensacijos-istatymas-istoriko-komentaras/91934>>.
40. Latvian Holocaust survivors urge restitution of confiscated communal property, 23 January 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.worldjewishcongress.org/en/news/14375/latvian_holocaust_survivors_urge_restitution_of_confiscated_communal_property>.
41. Lietuvos partizanų, Laisvės kovų dalyvių – politinių kalinių ir tremtinių sąskrydžio „Su Lietuva širdy“ 2012 m. rugpjūčio 4 d. rezoliucija „Dėl okupacijos žalos atlyginimo“, Ariogala [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lpkts.lt/ariogala.htm>>.
42. Lietuvos partizanų, Laisvės kovų dalyvių, buvusių politinių kalinių ir tremtinių sąskrydžio „Su Lietuva širdy“, įvykusio rugpjūčio 2 d. Ariogaloje, rezoliucija „Dėl laisvės kovų dalyvių ir tremtinių socialinių garantijų“. „Tremtinys“, 2008, Nr. 29 (811).
43. Lietuvos tremtinių, politinių kalinių ir Laisvės kovų dalyvių sąskrydžio „Su Lietuva širdy“, įvykusio rugpjūčio 4 d. Ariogaloje, rezoliucija „Dėl buvusių politinių kalinių ir tremtinių socialinių garantijų“. „Tremtinys“, 2007, Nr. 30 (764).
44. Merkel may speed up the return of Nazi art haul to victims' heirs, Philip Sherwell, 27 December 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. sausio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.independent.ie/world-news/europe/merkel-may-speed-up-the-return-of-nazi-art-haul-to-victims-heirs-29868571.html>>.
45. Ministry of Public Administration and Justice Department of Legal Services, Hungary, file Number XX-ISZFO/7/2/2014, Budapest, 15 January 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 2 d.]. Asmeninis pranešimas.

46. Nazi-looted art: Bavaria proposes law to partially lift statute of limitation - WJC: 'Insufficient', 8 January 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. sausio 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.worldjewishcongress.org/en/news/14322/nazi_looted_art_bavaria_proposes_law_to_partially_lift_statute_of_limitation_wjc_insufficient>.
47. Nazi Persecutee Relief Fund [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. spalio 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://claimsconorg.nationprotect.net/index.asp?url=allocations/persecutee>>.
48. Norway apologises for deporting Jews during Holocaust, 27 January 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16761558>>.
49. Origins of the Foundation EVZ [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. vasario 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.stiftung-evz.de/eng/the-foundation/history.html>>.
50. Orphan Fund [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.claimscon.org/what-we-do/compensation/orphan-fund/>>.
51. Pasaulio žydų restitucijos organizacijos kreipimasis į LR Ministrą Pirmininką A. Kubilių [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <holocaustinthebaltics.com/wp-content/uploads/2010/11/2009Feb7WJROtoPMKubilius.pdf>.
52. President of Croatia apologizes to Jewish Holocaust victims, by Jonathan Lis, 15 February 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. kovo 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.haaretz.com/jewish-world/president-of-croatia-apologizes-to-jewish-holocaust-victims-1.413109>>.
53. Property stolen during the Nazi terror must be returned [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.jpost.com/Opinion/Op-Ed-Contributors/Property-stolen-during-the-Nazi-terror-must-be-returned-339780>>.
54. Reparations. The International Center for Transitional Justice [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ictj.org/our-work/transitional-justice-issues/reparations>>.
55. Ronald Lauder laments Polish decision to halt property restitution process, 13 March 2011 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. birželio 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.worldjewishcongress.org/en/news/10054>>.
56. Secret Athens Report: Berlin Owes Greece Billions in WWII Reparations, Georgios Christidis, 8 April 2013, Spiegel Online International [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.spiegel.de/international/europe/greek-commission-concludes-germany-owes-billions-in-war-reparations-a-893084.html>>.
57. Should communist-era injustices be financially compensated? 31 January, 2006 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 26 d.].

- Prieiga per internetą: <<http://www.radio.cz/en/section/talking/should-communist-era-injustices-be-financially-compensated>>.
58. Speech on the International Holocaust Remembrance Day by Prime Minister Jens Stoltenberg [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.regjeringen.no/en/dep/smk/Whats-new/Speeches-and-articles/statsministeren/statsminister_jens_stoltenberg/2012/speech-on-international-holocaust-rememb.html?id=670621>.
 59. Students expelled after 1957 not entitled to compensation, court rules, 13 November 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://praguemonitor.com/2012/11/13/students-expelled-after-1957-not-entitled-compensation-court-rules>>.
 60. Supreme Court closes door on ‘Children of Tehran’ Holocaust survivors, by Yonah Jeremy Bob, 13 January 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.jpost.com/National-News/Supreme-Court-closes-door-on-Children-of-Tehran-Holocaust-survivors-338048>>.
 61. Tarptautinės Holokausto draudimo pareiškimų komisijos (angl. – the International Commission on Holocaust Era Insurance Claims) interneto svetainė [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icheic.org>>.
 62. Tax Exemptions on Holocaust Compensation and Restitution Payments, Claims Conference, updated January 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://claimscon.org.nationprotect.net/?url=tax_exemptions>.
 63. T.B. Burauskaitę pribloškė Vyriausybės pozicija dėl žydų gelbėtojų, BNS ir lrytas.lt inf., 2013-12-04 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/aktualijos/t-b-burauskaite-pribloske-vyriausybes-pozicija-del-zydu-gelbetoju.htm>>.
 64. ‘Tehran Children’ survivors win suit against state, Thursday, August 16, 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. rugsėjo 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.eurojewcong.org/ejc/news.php?id_article=8138>.
 65. The Successor Organization [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.claimscon.org/about/successor/>>.
 66. The Righteous Among the Nations. About the Righteous, Yad Vashem [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. rugsėjo 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.yadvashem.org/yv/en/righteous/about.asp>>.
 67. Tibor Navracsics: the forced displacement of Hungarians from Felvidék/Southern Slovakia was both a tragedy and a failure, April 15, 2013, Ministry of Public Administration and Justice [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kormany.hu/en/ministry-of-public-administration-and->

- justice/news/tibor-navracsics-the-forced-displacement-of-hungarians-from-felvidek-southern-slovakia-was-both-a-tragedy-and-a-failure>.
68. Tribunolo pareiškimams dėl neaktyvių sąskaitų spręsti (angl. – the Claims Resolution Tribunal for Dormant Accounts) interneto svetainė [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. rugpjūčio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.crt-ii.org/_crt-i/frame.html> ir <<http://www.crt-ii.org/>>.
 69. U.K. MPs, Jewish groups urge Poland: Return property Nazis stole, by Haaretz, February 24, 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. kovo 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.haaretz.com/jewish-world/jewish-world-news/1.576108>>.
 70. Ukrainos užsienio reikalų ministerijos 2013 m. rugsėjo 11 d. raštas Nr. 913/19-172/3-2157 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 12 d.]. Asmeninis pranešimas.
 71. Under the Slogan “Late But Not Too Late,” the Wiesenthal Center Launches a Publicity Campaign in Germany for Operation Last Chance II, Simon Wiesenthal Center, July 21, 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. liepos 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.wiesenthal.com/site/apps/nlnet/content2.aspx?c=lsKWLbPJLnF&b=4441467&ct=13224167#.Ue1_DhZt-S0>.
 72. U.S.-France Holocaust-reparation talks renew focus on firm planning bid on Purple Line job, by Katherine Shaver, Published: February 21, 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.washingtonpost.com/local/trafficandcommuting/us-french-talks-begin-on-compensation-for-holocaust-victims-deported-on-sncf-trains/2014/02/20/ace89634-9a4d-11e3-b931-0204122c514b_story.html>.
 73. US welcomes Lithuanian compensation for Jews, Euro-Asian Jewish Congress, 26 June 2011 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eajc.org/page32/news24543.html>>.
 74. Vilnius International Forum on Holocaust-Era Looted Cultural Assets, 3-5 October 2000 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lootedart.com/MG8D3S66604>>.
 75. VK: palūkanas už pinigų kompensacijoms žydų fondas turi grąžinti į biudžetą, 2013 m. vasario 6 d. Delfi [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. vasario 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vk-palukanas-uz-pinigus-kompensacijoms-zydu-fondas-turi-grazinti-i-biudzeta.d?id=60608377>>.
 76. Washington Conference on Holocaust-Era Assets, 30 November-3 December 1998 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lootedart.com/MG8D5622483>>.
 77. Wave of Lawsuits against the Deutsche Bahn AG. “Reichsbahn” Survivors Challenge Germany – Lufthansa also Implicated, Press Release No. 01-13, 4 January 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.zug-der-erinnerung.eu/presse/pr1.html>>.

78. What is Transitional Justice? The International Center for Transitional Justice [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ictj.org/about/transitional-justice>>.
79. What are the privileges of people deported to perform forced labor? The Office for War Veterans and Victims of Oppression, Poland [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.udskior.gov.pl/What,are,the,privileges,of,people,deported,to,perform,forced,labor,231.html#content>>.
80. When a Stasi Prison Turns into Freehold Flats – Interview with Hubertus Knabe [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. sausio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.goethe.de/ges/pok/ddg/en3834729.htm>>.
81. Азербайджан собирается требовать от России компенсации за „вторжение советских войск 20 января 1990“, 08.01.2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1262931600>>.
82. Бывшие „политзеки“ готовят международный форум, Герман Обухов, председатель оргкомитета форума политзаключенных СССР, Невское время, 15 марта 2012 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.forum2012october.org/assets/images/15032012.pdf>>.
83. В Чечне возобновляются выплаты компенсаций жертвам политических репрессий, 17 марта 2014 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/239596/>>.
84. В КЧР открылась I Международная Конференция „Права репрессированных народов в современном мире“, сайт Народного Собрания (Парламента) Карачаево-Черкесской Республики, 16/05/2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.parlament09.ru/node/1403>>.
85. В Черкесске избрано руководство Координационного совета репрессированных народов РФ, авг. 18 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/228745/?print=true>>.
86. Возможны ли выплаты компенсаций военнопленным? 11.05.2004 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://dw.de/p/51rG>>.
87. Враг ли я народа или право имею? 15 декабря 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.bigcaucasus.com/events/topday/15-12-2012/81848-balkaria_repressii-0/>.
88. Выжившее поколение называет Голод „забытым геноцидом“, Дейзи Синделар, 09.12.2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://rus.azattyq.org/content/article/1357667.html>>.
89. Голодомор был геноцидом: историк сравнил голод в Украине и Казахстане, 15.11.2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio

- 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://gazeta.ua/ru/articles/history/_golodomor-byt-genocidom-istorik-sravnil-golod-v-ukraine-i-kazahstane/467398>.
90. Греция подсчитала потери от оккупации нацистской Германией, 17 января 2013 г., Delfi [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ru.delfi.lt/abroad/global/greciya-podschitala-poteri-ot-okkupacii-nacistskoj-germaniej.d?id=60452235>>.
 91. Две трети украинцев считают Голодомор 1932-33 годов геноцидом, „Зеркало недели. Украина“, 11 ноября 2013 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://zn.ua/UKRAINE/dve-treti-ukraincev-schitayut-golodomor-1932-33-godov-genocidom-132592_.html>.
 92. Европейский суд и „калмыкское дело“, 18 марта 2013 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.memo.ru/d/150875.html>>.
 93. Жертвы политических репрессий из Кабардино-Балкарии обратились в ЕСПЧ с требованием компенсации морального вреда, дек. 21 2013, „Кавказский узел“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/235523/>>.
 94. Жертвы политического террора в СССР, Мемориал [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lists.memo.ru/>>.
 95. Жертвы репрессий не сдаются, 2011-06-24 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.krasrab.com/archive/2011/06/24/07/view_article>.
 96. Жители Ингушетии подают в суды иски с требованием выплаты материальной компенсации за годы депортации, апр. 14 2013, Кавказский Узел [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/222758/>>.
 97. Заявление МИД России по поводу рассмотрения Сеймом Литовской Республики законопроекта „О возмещении ущерба, нанесенного советской оккупацией“, от 9 июня 2000 г., 542-9-6-2000) [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. gegužės 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.mid.ru/bdomp/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027e4325699c003b5eb1!OpenDocument>>.
 98. Иски граждан, подвергшихся депортации по национальному признаку, о компенсации морального вреда, Элистинский городской суд Республики Калмыкия, новость от 29.10.2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://elistinsky.kalm.sudrf.ru/modules.php?name=press_dep&op=1&did=287>.
 99. Історія Голодомору, Постійне представництво України при ООН [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. spalio 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://un.mfa.gov.ua/ua/documents/holodomor/history>>.

100. „Казахстан все еще не дает политическую оценку Голоду“, Нуртай Лаханулы, 23.11.2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://rus.azattyq.org/content/kazakhstan-famine-political-evaluation/25177596.html>>.
101. Калмыцкие репрессированные припомнили Москве Сталина, 23.07.2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ng.ru/regions/2012-07-23/1_kalmykia.html>.
102. Комментарий официального представителя МИД России А.А. Нестеренко в связи с опубликованными в Латвии выдержками из доклада комиссии по подсчету ущерба от „советской оккупации“, 690-29-04-2009, 29 апреля 2009 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.mid.ru/bdomp/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027ec32575a70044684c!OpenDocument>>.
103. Комментарий Департамента Информации и Печати МИД России в связи с высказываниями ряда Европейских политиков относительно „оккупации“ стран Балтии Советским Союзом и необходимости осуждения этого со стороны России, 5 мая 2005 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gegužės 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.latvia.mid.ru/news/ru/050505_3.html>.
104. Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с обсуждением в прессе Украины так называемого голодомора 1932-1933 годов, официальный сайт Министерства иностранных дел Российской Федерации, 1988-13-11-2006, 13 ноября 2006 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/BDOMP/Brp_4.nsf/arh/804D3AE1F52AD0EEC32572250059CC5D?OpenDocument>.
105. Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с вопросами СМИ о раскручивании кампании вокруг темы „голодомора“ 30-х годов на Украине, официальный сайт Министерства иностранных дел Российской Федерации, 1850-25-10-2006, 25 октября 2006 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/BDOMP/Brp_4.nsf/arh/62F27F1CBFDB7E95C3257212005D8FFE?OpenDocument>.
106. Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с публикациями, касающимися периода пребывания Эстонии в составе СССР, официальный сайт Министерства иностранных дел Российской Федерации, 1345-12-06-2004, 12 июня 2004 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/BDOMP/Brp_4.nsf/arh/06969EA05645E780C3256EB200275C69?OpenDocument>.
107. Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с вопросом российских СМИ относительно интервью Президента Литвы В. Адамкуса „Независимой газете“ от

- 18 августа 2004 года, официальный сайт Министерства иностранных дел Российской Федерации, 1812-20-08-2004, 20 августа 2004 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.].
Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/BDOMP/Brp_4.nsf/arh/9AD D2033310E624DC3256EF600501492?OpenDocument>.
108. Комментарий к статье шестой Закона РФ от 22 августа 2004 г. № 122-ФЗ „О внесении изменений в законодательные акты Российской Федерации и признании утратившими силу некоторых законодательных актов Российской Федерации в связи с принятием федеральных законов „О внесении изменений и дополнений в Федеральный закон „Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации“ и „Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации“, „Мемориал“, Сентябрь 2004 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.memo.ru/rehabilitate/laws/2004/komm2004.htm>>.
109. Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с вопросом СМИ о вынесении латвийским судом приговора в отношении ветерана Великой Отечественной войны Николая Ларионова, 2175-02-10-2003, 2 октября 2003 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/BDOMP/Brp_4.nsf/arh/436810C852DF0D4B43256DB3005A7F30?OpenDocument>.
110. Молдавия готовит России многомиллиардный счет, „Независимая газета“, 23 апреля 2010 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ng.ru/cis/2010-04-23/1_moldavia.html>.
111. „Мы не умоляли, а требовали“ Роль политзаключенных в экономическом росте Российской Федерации (на примере Норильского никелевого комбината), 7 июня, 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.day.kiev.ua/ru/article/tema-dnya-obshchestvo/my-ne-umolyali-trebovali>>.
112. Наливайченко не исключает, что пострадавшие от Голодомора могут получить компенсации, 14 января 2010 г [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://rus.newsru.ua/ukraine/14jan2010/genjicide.html>>.
113. О позиции Российской Федерации на 63-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 16 d.] prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/BDOMP/Brp_4.nsf/arh/4E6ADD525D466448C32574A4005C861E?OpenDocument>.
114. Обращение к Президенту РФ, Общероссийская общественная благотворительная организация инвалидов — жертв политрепрессий. Российская ассоциация жертв незаконных

- политических репрессий, 5 сентября 2010 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://rosagr.natm.ru/announ.php?announ=12>>.
115. ООН и Путин! Помогите Правительству России услышать жертв политрепрессий в День социальной справедливости, Общероссийская общественная благотворительная организация инвалидов — жертв политрепрессий. Российская ассоциация жертв незаконных политических репрессий, 20 февраля 2013 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://rosagr.natm.ru/index.php?news=1051>>.
116. О проекте „Принудительный труд на территории Тульской области...“, hro.org, 23/12/2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.hro.org/node/18374>>.
117. Ответ официального представителя МИД России А.К. Лукашевича на вопрос СМИ о высказываниях Премьер-министра Литвы А. Кубилюса по российско-литовским отношениям, 1439-25-07-2012, 25 июля 2012 года [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. liepos 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newslines/9004538D7A9476A544257A4600261D2A>.
118. Письмо „Российского Мемориала“ Президенту РФ В.В. Путину, Председателю Правительства РФ М.Е. Фрадкову, Председателю Государственной Думы Федерального Собрания РФ Б.В. Грызлову, Депутатам Государственной Думы Федерального Собрания РФ, 17 июня 2004 г. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.memo.ru/daytoday/putinlg.htm>>.
119. Послание Президента России Д.А. Медведева Президенту Украины В.А. Ющенко, официальный сайт Министерства иностранных дел Российской Федерации, 14-11-2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/BDOMP/Brp_4.nsf/arh/03DADAE0ACCE3D45C3257501002B77D0?OpenDocument>.
120. Протокол заседания Президиума Правления Общероссийской общественной благотворительной организации инвалидов – жертв политических репрессий „Российская ассоциация реабилитированных“ (ООБОИЖПР „РАР“), 27-28 сентября 2012 года. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://rosagr.natm.ru/dynamic/docs/prezd.doc>>.
121. Репрессированные латыши выставили Москве энергетический счет, 12 февраля 2007 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://izvestia.ru/news/393443>>.

122. Роль форума в жизни страны, Международный Форум политзаключенных СССР, 1988-2013 [interaktyvus]. [žiūrēta 2013 m. rugsėjo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.forum2012october.org/konczepczyia-foruma/rol-foruma-v-zhizni-stranyi1.html>>.
123. „Россия сама была жертвой“. Претензии прибалтийских стран на компенсацию за годы „советской оккупации“ отвергнуты, Андрей Резчиков, 17 октября 2011 [interaktyvus]. [žiūrēta 2013 m. rugpjūčio 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vz.ru/politics/2011/10/17/531115.html>>.
124. Совет Старейшин балкарского народа готовит иски о возмещении морального вреда за сталинские репрессии, дек. 13 2012, Кавказский Узел [interaktyvus]. [žiūrēta 2013 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/217180/?print=true>>.
125. Советские военнопленные – „забытые“ жертвы нацизма, Kontakte-Контакты, Объединение контактов со странами бывшего Советского Союза, ноябрь 2011 г. [interaktyvus]. [žiūrēta 2013 m. rugsėjo 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kontakte-kontakty.de/russisch/pomoschsowwoennoplen.php>>.
126. Сообщение для СМИ. О провале затеи Украины по „голодомору“ в Совете ООН по правам человека, официальный сайт Министерства иностранных дел Российской Федерации, 1430-24-09-2008, 24 сентября 2008 года [interaktyvus]. [žiūrēta 2013 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newslines/3495588EE05AAB69C32574CE004AF043>.
127. Сообщение для печати. Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с вопросом российских СМИ относительно претензий Эстонии к России за „советскую оккупацию“, официальный сайт Министерства иностранных дел Российской Федерации, 2721-27-12-2004, 27 декабря 2004 года [interaktyvus]. [žiūrēta 2013 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/BDOMP/Brp_4.nsf/arh/FFC2C0236B6B8033C3256F7700656763?OpenDocument>.
128. „Те, кто определяют Голодомор как уничтожение, сужают это преступление“, 14.11.2012 [interaktyvus]. [žiūrēta 2013 m. gruodžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://gazeta.ua/ru/articles/history/_te-kto-opredelyayut-golodomor-kak-unichtozhenie-suzhayut-eto-prestuplenie/467177>.
129. Украина должна потребовать компенсацию у РФ за организацию Голодомора 1932-33 гг – Тягнибок, 19.11.2013 [interaktyvus]. [žiūrēta 2013 m. lapkričio 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://interfax.com.ua/news/political/175561.html>>.
130. Українські патріоти вимагають від РФ вибачень та матеріального відшкодування. Заява національно-патріотичних партій та громадських організацій щодо наруги на виставці

- архівних документів СБУ у Москві про Голодомор 1932-1933 рр. на Україні членами ЄСМ, 21 листопада 2007 р. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 10 d]. Prieiga per internetą: <<http://cun.org.ua/2007/ukrayinski-patrioti-vimagayut-vid-rf-vibachen-ta-materialnogo-vidshkoduvannya/>>.
131. Чечня отказалась от компенсаций, 18.07.2005 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.gazeta.ru/2005/07/18/oa_164296.shtml>.
132. Эксперт: Украина должна потребовать компенсацию за „голодомор“ у США [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.regnum.ru/news/1242564.html>>.

AUTORĖS MOKSLINIAI STRAIPSNIAI DISERTACIJOS TEMA

1. Bruskina, Nika. Kompensacija iš Vokietijos už priverčiamąjį darbą Antrojo pasaulinio karo metu Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje. *VU mokslo darbai. Teisė*, 2013, t. 86, p. 87-102.
2. Bruskina, Nika. Lietuvos Respublikos geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymas tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės kontekste. *VU mokslo darbai. Teisė*, 2012, t. 83, p. 138-159.
3. Bruskina, Nika. Compensation for Damages Sustained by Natural Persons during World War II on Account of Acts of Nazi Germany: Practice of Lithuanian Courts in Light of International Law and European Union Law. *Baltic Yearbook of International Law*, 2011, Vol. 11, p. 113-134.

AUTORĖS PRANEŠIMAI DISERTACIJOS TEMA

1. 2013 m. spalio 11 d. pranešimas „Nacionalsocialistinio režimo aukų patirtos žalos atlyginimas: Jungtinių Amerikos Valstijų įtaka“ konferencijoje „Doktorantų stažuotės užsienio mokslo centruose 2012–2013“ (Projektas „Studentų mokslinės veiklos skatinimas“ Nr. VP1-3.1-ŠMM-01-V-02-003), Vilnius.
2. 2013 m. balandžio 25 d. pranešimas “Interaction of Domestic Law of United States of America with Domestic Laws of Other Countries Dealing with Reparation for Nazi Crimes” tarptautinėje doktorantų ir jaunųjų teisėtyrininkų konferencijoje “The Interaction of National Legal Systems: Convergence or Divergence?"/„Nacionalinių teisės sistemų sąveika: konvergencija ar divergencija?“, 2013 m. balandžio 25–26 d., Vilniaus universiteto Teisės fakultetas.
3. 2012 m. spalio 10 d. pranešimas “Compensation for Communal Immovable Jewish Property Seized by Nazi and Soviet Regimes in Republic of Lithuania” tarptautiniame doktorantų seminare “Post-Socialist Justice after Two Decades”, Ryga (Latvijos Respublika) (organizavo Soros fondas-Latvija ir Rygos aukštoji teisės mokykla).
4. 2012 m. kovo 22 d. pranešimas doktorantų seminare Vilniaus universiteto Teisės fakultete (pristatyta preliminarai disertacijos struktūra, pagrindiniai klausimai).
5. 2011 m. rugpjūčio 16 d. pranešimas “Role of Council of Europe in National Law on Restoration of Property Rights in Post-Communist Countries of Europe” tarptautinėje vasaros mokykloje “The Role of International Organizations in Modernizing National Law in Europe”, 2011 m. rugpjūčio 16 – 23 d., Vilniaus universiteto Teisės fakultetas.